

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

12

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.çağrı.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/12

Bu cildde yer alan İbn kesîr Tefsîrinin metninden Rûm, Lokmân, Secde, Sâffât, Sâd, ve Zümer sûreleri Bedrettin Çetiner, Ahzâb, Sebe', Fâtır ve Yâsîn sûreleri Bekir Karlığa tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukâbele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Çevik Matbaacılık, İstanbul - 2008

ANKEBÛT SÛRESİ'NİN DEVÂMI, RÛM, LOKMÂN, SECDE, AHZÂB, SEBE', FÂTIR, YÂSÎN, SÂFFÂT, SÂD ve ZÜMER SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

ANKEBÛT SÛRESİNİN DEVAMI

Örümcek Misâli ... 6299
Namaz, Muhakkak Kötülüklerden Alıkoyar ... 6300
Namaz Nasıl Kötülüklerden Alıkoyar? ... 6303
Ehl-i Kitâb ile Mücâdelede Metod ... 6307
Her Canlı Ölümü Tadacaktır ... 6316
Bu Dünya Hayatı ... 6320

RÛM SÛRESİ

Bzanslıların Durumu ... 6326
Düşünmezler mi Hiç? ... 6336
İlk Yaratma ve Diriltme ... 6339
Nefislerinizden Bir Misâl ... 6351
Allah'ın Fıtratı ... 6352
Din ve Fıtrat ... 6356
Karada ve Denizde Fesâd ... 6378
Rüzgârların Verdiği Müjde ... 6381
Ölülere Duyurabilir misin Hiç? ... 6385

LOKMÂN SÛRESİ

Hikmet Dolu Kitâb ... 6394
Hz. Lokmân'a Verilen Hikmet ... 6401

Lokmân Hekim'in Oğluna Tavsiyesi ... 6404
Şöhretten Kaçmak ve Tevâzu' ... 6410
Şöhret Konusunda Vârid Olan Haberler ... 6411
Güzel Ahlâk ... 6413
Kibrin Kötülüğü ... 6414
Böbürlenip Kendini Beğenmek ... 6415

SECDE SÛRESİ

Kur'ân'da Güzellik Mefhumu ... 6437
Tekrar mı Dirileceğiz? ... 6441
Rablarının Huzûrunda Suçluları Bir Görsen ... 6443
Ve Mü'minlerin Durumu ... 6444
Mü'minle Fâsık Bir Olur mu Hiç? ... 6451
İbret Almazlar mı Hiç? ... 6455
Fetih Ne Zamandır? ... 6458

AHZÂB SÛRESİ

Bir Kişide İki Kalb ... 6465
Mü'min İçin Peygamber Kendi Öz Nefsinden Evlâdır ... 6470
Allah'ın Hikmetini Hatırlayın ... 6476
İşte Orada Denendi Mü'minler ... 6483
Mü'minlerden Öyle Erler Vardır ki ... 6489
Hendek Savaşı ... 6501
Dünya Hayatı mı, Allah ve Rasûlü mü? ... 6513
Ey Peygamber Kadınları ... 6518
Allah ve Rasûlü Hüküm Verince Seçme Hakkı Yoktur ... 6540
Muhammed (s.a.) Sadece Allah'ın Rasûlüdür ... 6547
Allah'ı Zikir ... 6552
Şahid, Müjdeci ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber ... 6556
Peygamberin Evine İzinsiz Girmeyin ... 6571
Peygambere Salavât ... 6578
Peygambere Salavât Getirmeyi Bildiren Hadîsler ... 6580
Allah'ı ve Peygamberi İncitenler ... 6600
Hz. Musa'yı İncitenler ... 6607
Doğru Söz ... 6610
Allah'ın Emâneti ... 6611

SEBE' SÛRESİ

Hamd Olsun Allah'a ... 6625
Ey Dağlar Tesbîh Edin ... 6630
Süleymân'a Rüzgârı Verdik ... 6633
Süleymân'ın Ölümü ... 6635
Sebe'lilerin Yurdları ... 6639
Kutlu Kasabalar ... 6644
Şefâat İzni ... 6651
Kim Rızıklandırır Sizi ... 6655
Bütün İnsanlığın Müjdecisi ... 6656
Kasabanın Varlıklıları ... 6661
Sizden Bir Ücret İstemiyorum ... 6669
O Korkaklar ... 6671

FÂTIR SÛRESİ

Göklerin ve Yerin Yaratanı ... 6677
Bulutları Yürüten Rüzgârlar ... 6683
İki Deniz Bir Olur mu Hiç? ... 6687
Yepyeni Bir Yaratık ... 6689
Kör İle Gören Bir Olur mu Hiç? ... 6691
Kitâba Vâris Olanlar ... 6697
Adn Cennetlerine Girenler ... 6702
Ve Kâfirlere de Cehennem Ateşi ... 6704
Göklerin ve Yerin Gaybı ... 6708
Büyüklenip Düzen Kuranlar ... 6712

YÂSÎN SÛRESİ

Boyunlarına Demir Halkalar Vurulanlar ... 6720
O Kasaba Halkı ... 6726
Keşki Kavmim Bilseydi ... 6731
Ölü Toprak ... 6736
Güneşe Aya Ulaşmak Düşmez ... 6737
Dolu Gemiler ... 6754
Sûr'a Üflendiğinde ... 6758
Cennet Ashâbı ... 6759
İşte Size Vaad Olunan Cehennem ... 6763
Biz, O'na Şiir Öğretmedik ... 6766
Kendi Yaratılışını Unutan İnsan ... 6773

SÂFFÂT SÛRESİ

Sıra Sıra Duranlar ... 6781
Zorlu Yaratış ... 6785
Hüküm Günü ... 6786
Allah'ın Samîmî Kulları Müstesnâ ... 6792
Bunun İçin Çalışsın Çalışanlar ... 6795
Bu mu Daha İyi Yoksa Zakkûm Ağacı mı? ... 6801
Uyarıcılar Kervânı ... 6804
Selâm Olsun İbrâhîm'e ... 6811
Kurbân İsmâîl ... 6818
Selâm Olsun Mûsâ'ya da Hârûn'a da ... 6823
Selâm Olsun İlyâs'a ... 6824
Lût'a da ... 6826
Yûnus'a da ... 6827
Selâm Olsun Peygamberlere ... 6837

SÂD SÛRESİ

Kur'ân'a And Olsun ... 6841
İçlerinden Bir Uyarıcı ... 6844
Onlardan Öncekiler ... 6856
Güçlü Kulumuz Dâvûd (a.s.) ... 6857
Dâvâcıların Haberi ... 6861
Ey Dâvûd, Seni Gerçekten Yeryüzüne Halîfe Kıldık ... 6863
Ve Dâvûd Oğlu Süleymân (a.s.) ... 6866
Süleymân'ın İmtihânı ... 6869
Sabır Çağlayanı Eyyûb (a.s.) ... 6879
Müttakilere Adn Cennetleri ... 6883
Azgınlar İçin de Kaynar su ve İrin ... 6885
Ben, Sâdece Bir Uyarıcıyım ... 6888
İnsan ve Şeytân ... 6890

ZÜMER SÛRESİ

Göklerin ve Yerin Yaratılışı Hak İledir ... 6898
Allah'ın Arzı ... 6903
Müttakîler ... 6906
Sözlerden En Güzeli ... 6910
Allah'ın Verdiği Misâl ... 6913
Allah Kuluna Kâfi Değil mi? ... 6919
Allah'tan Başka Şefâatçılar ... 6922
Ey Göklerin ve Yerin Yaratanı ... 6924

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

41 — Allah'tan başka dostlar edinenlerin misâli; kendine yuva yapan örümceğin misâli gibidir. Evlerin en çürüğü muhakkak ki örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi.

42 — Doğrusu Allah kendini bırakıp ta tapındıkları şeyi bilir. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

43 — İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Bilenlerden başkası bunları anlamaz.

Örümcek Misâli

Bu Allah Teâlâ'nın, Allah'tan başka ilâhlar edinip onlardan yardım ve rızık uman, sıkıntılarda onlara sarılan müşrikler hakkında vermiş olduğu bir misâldir. Onlar bu durumlarında zayıflık ve boşluğu itibârıyla örümcek evine benzerler. Onların ilâhlarından ellerine geçecek olan, sâdece örümcek evine yapışanın eline geçecek olan gibidir. Şüp-

hesiz ki bu, hiç bir fayda sağlayacak değildir. Bu durumu bilmiş olsalardı, elbette Allah'ın dışında dostlar edinmezlerdi. Bu, kalbi ile Allah'a inanmış müslümanın durumunun tersinedir. Kalbi Allah'a îmân etmekle beraber o, bir de şerîata tâbi olmakla güzel ameller de işler. Kuvveti ve sebâtı ile aslâ kopmayacak olan en sağlam kulpa yapışmıştır o.

Sonra Allah Teâlâ, kendisinden bir başkasına tapınanları ve zâtına ortak koşanları tehdîd buyurur. Şüphesiz O, onların üzerinde oldukları işleri, onların ortak koşmakta oldukları eşleri en iyi bilendir ve onların Allah'ı bu şekilde nitelemelerinden ötürü onları cezâlandıracaktır. Şüphesiz O Hakîm'dir, Alîm'dir.

«İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» Allah'ın vermiş olduğu bu misâlleri ancak ilimde derinleşmiş olan gerçek bilginler anlarlar. İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk İbn Îsâ'nın... Amr İbn Âs (r.a.)tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nden bin misâl (işitip) anlamışımdır. Bu, Amr İbn Âs (r.a.) için güzel bir menkabedir. Zîrâ Allah Teâlâ: «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Amr İbn Mürre'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Allah'ın kitâbında anlayamadığım bir âyete rastladığımda, bu beni mutlakâ üzmüştür. Çünkü ben Allah Teâlâ'nın: «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» buyurduğunu işittim.

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾ اتْلُ مَا
أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ ۗ
وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

44 — Allah; gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Muhakkak ki bunda mü'minler için bir âyet vardır.

45 — Sana kitabtan vahyolunanı oku, namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise muhakkak ki en büyüktür. Ve Allah, yaptıklarınızı bilir.

Namaz, Muhakkak Kötülükten Alıkoyar.

Allah Teâlâ burada yüce kudretinden haber veriyor. Şüphesiz O,

gökleri ve yeri hak ile yaratmış; yoksa boş yere ve eğlence olsun diye yaratmamıştır. «Her nefis işlediğinin karşılığını görsün diye...» (Tâ-Hâ, 15), «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» (Necm, 31).

«Muhakkak ki bunda (Allah Teâlâ'nın yaratma, tedbîr, idâre etme ve ilâh olmada yegâne olduğuna) mü'minler için bir âyet vardır.»

Sonra Allah Teâlâ, Rasûlüne ve inananlara Kur'ân okumalarını emreder. Kur'ân'ın okunması demek aynı zamanda onu insanlara ulaştırmak demektir. «Namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise o en büyük şeydir.» Namaz, iki şeyi içermektedir. Bunlardan birisi hayâsızlıkları ve kötülükleri terketmektir. Yani namaza devâm etmek, kişiyi bunları bırakmaya sevkeder. İmrân ve İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Kimi namazı hayâsızlık ve kötülükten alıkoymamışsa onun namazı ancak Allah'a olan uzaklığını artırmıştır.

Bu husûsta vârid olan haberleri zikredelim:

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Hârûn el-Mahremi'nin... İmrân İbn Husayn'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.)e Allah Teâlâ'nın: «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.» âyeti sorulmuştu. Şöyle buyurdu: Kim ki namazı onu hayâsızlık ve kötülükten alıkoymamışsa, onun namazı yoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kimin namazı kendisini hayâsızlık ve kötülükten alıkoymamışsa bununla sâdece Allah'a olan uzaklığı artmıştır. Taberânî de hadîsi Ebu Muâviye kanalıyla rivâyet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bir kimseye namazı iyiliği emretmiyor, kötülükten men'etmiyorsa bu namazıyla ancak Allah'tan uzaklığı artar. Bu haber mevkûftur. Yine İbn Cerîr'in Kâsım kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde o: Namaza itâat etmeyenin namazı yoktur. Namaza itâat ise onun hayâsızlık ve kötülükten alıkoymasıdır, buyurmuş. Süfyân der ki: (Kavminden küfredenler): Ey Şuayb; sana bunları namazın mı emrediyor?» (Hûd, 87) demişlerdi. Evet, Allah'a yemîn olsun ki, namazı ona (iyiliği) emrediyor, (kötülük ve hayâsızlıktan) onu alıkoyuyordu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Sâid el-Eşecc'in... Ebu Hâlid Mürre'den, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Namaza itâat etmeyenin namazı yoktur. Namaza itâat ise, onun hayâsızlık ve kötülükten alıkoymasıdır. Bu hadîsin mevkûf olması daha sahîhtir. Nitekim A'meş'in Mâlik İbn Hârîs'den, onun da Abdurrahmân İbn Yezîd'den rivâyetine göre Abdullah (İbn Mes'ûd)'a: Filân namazı uzatıyor

demişlerdi. Abdullah: Şüphesiz namaz sâdece ona itâat edene fayda verir dedi. İbn Cerîr der ki: Ali İbn Hâşim'in İsmâil İbn Müslim'den, onun da Hasan (el-Basrî)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim namaz kılar da namazı onu hayâsızlık ve kötülükten alıkoymazsa bununla sadece Allah'dan olan uzaklığı artar. Bütün bunlarda sahîh olan bu haberlerin İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Hasan, Katâde, A'meş ve başkalarından mevkûf olarak rivâyetleridir. En doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yûsuf İbn Mûsâ'nın... Ebu Sâlih'ten —öyle sanıyorum ki A'meş, Câbir'den de demiştir— rivâyetine göre; bir adam, Hz. Peygamber (s.a.)e: Filân namaz kılıyor, sabahleyin ise hırsızlık yapıyor, demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Senin söylediğin şey onu hırsızlıktan alıkoyacaktır, buyurdu. Bezzâr hadîsi Muhammed İbn Mûsâ el-Hareşî kanalıyla... Câbir'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiş ve Câbir'den rivâyetinde şüphe belirtmemiştir. Bezzâr sonra şöyle der: Bu hadîsi birçokları A'meş'ten rivâyet etmişler, ancak isnâdında ihtilâf etmişlerdir. Birçokları hadîsi A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den veya bir başkasından rivâyet ederler. Kays ise A'meş kanalıyla... Câbir'den rivâyet etmiştir. Cerîr ve Ziyâd hadîsi Abdullah kanalıyla... Câbir'den rivâyet ediyorlar. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Filân, geceleyin namaz kılıyor, sabah olduğunda hırsızlık yapıyor, demişti. Allah Rasûlü: Şüphesiz senin şu söylediğin, onu hırsızlıktan alıkoyacaktır, buyurdu.

Namaz ikinci olarak, Allah'ın zikrini de içermektedir ki bu, namazdan beklenen ve istenilen en büyük şeydir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Allah'ı zikretmek ise o, (birinciden) daha büyük bir şeydir. Allah yaptıklarınızı (sizin bütün sözlerinizi ve işlerinizi) bilir.» buyurmuştur.

Ebu Âliye, «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.» âyeti hakkında der ki: Muhakkak ki namazda üç haslet vardır. Bu hasletlerden herhangi birinin bulunmadığı her namaz namaz değildir. Bu üç haslet: İhlâs, Allah korkusu ve Allah'ı zikretmektir. İhlâs ona iyiliği emreder, Allah korkusu onu kötülükten alıkoyar, (Kur'an okumak sûretiyle) Allah'ı zikretmek ise ona (iyiliği) emreder, (kötülükten) alıkoyar. İbn Avn el-Ansârî der ki: Sen bir namazda olduğunda, şüphesiz iyiliktesin. Namaz, seni hayâsızlık ve kötülükten alıkoyar. İçinde bulunduğun Allah'ın zikri ise en büyüktür. Hammâd İbn Süleymân, âyeti şöyle anlıyor: Muhakkak ki namaz, sen namazda olduğun sürece seni hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. «Allah'ı zikretmek ise o, en büyüktür.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu

Talha der ki: Siz Allah'ı andığınız zaman; şüphesiz ki Allah'ın kullarını anması, onların Allah'ı anmasından daha büyüktür. Bunu birçokları İbn Abbâs'tan rivâyet etmişler, Mücâhid ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» âyeti hakkında şöyle demiş: Yemek ve uyku sırasında Allah'ı anmaktır. Ben: Evde benim bir arkadaşım var, o senin söylediğinden bir başkasını söylüyor, dedim. Ne söylüyor, diye sordu da ben: Allah Teâlâ: «Beni anın ki sizi anayım.» buyuruyor. Şüphesiz Allah'ın bizi anması, bizim O'nu anmamızdan daha büyüktür diyor, dedim. İbn Abbâs: Doğru söylemiş, dedi.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu âyette iki vecih vardır: Allah'ın harâm kıldığı bir şey sırasında Allah'ı anmak en büyüktür. Bir de Allah'ın sizi anması, sizin onu anmanızdan daha büyüktür.

İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Abdullah İbn Rabîa'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Abbâs bana: Allah Teâlâ'nın: «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» kavlinin ne olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ben; evet, dedim. O nedir? diye sordu da ben: Namazdaki tesbîh, tahmîd, tekbîr, Kur'ân okumak ve benzeri şeylerdir, dedim. Garip bir söz söyledin; o, böyle değildir. Fakat Allah Teâlâ burada: Allah'ın emrettiği veya yasakladığı bir şey sırasında Allah'ı andığınız takdîrde Allah'ın sizi anması; sizin O'nu anmanızdan daha büyüktür, buyuruyor, dedi. Bu, İbn Abbâs'tan başka şekillerde de rivâyet edilmiştir. Aynı açıklama İbn Mes'ûd, Ebu Derdâ, Selmân el-Farisî ve başkalarından da rivâyet edilmiş olup, İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiştir.

İ Z Â H I

Namaz Kötülüklerden Nasıl Alıkoyar?

Üçüncü Mes'ele: Namaz, fuhuş ve münkerden nasıl alıkoyar? Biz deriz ki: Bazı müfessirler namazdan maksad Kur'an'dır, demişler ve; Kur'an da kötülüklerden ve fuhuştan alıkoyar, yani o, kötülükleri ve fuhşu yasaklamaktadır açıklamasını getirmişlerdir. Ancak bu, uzak bir yorumdur. Çünkü kendisinden önce «Sana kitâbdan vahyolunanı oku.» buyrulan bu âyette namaz ile Kur'an'ın kasdedilmiş olması çok uzak bir anlayıştır. Bazıları da dediler ki: Bununla bizzât namazın kendisi kasdolunmuştur. Çünkü, kul namazda bulunduğu sürece namaz kişiyi

kötülüklerden alıkoyar ve kişinin kötülüklerle meşgûl olmasına imkân bırakmaz. Biz deriz ki: Bu da aynı şekildedir. Her ne kadar söylenen doğru ise de, burada kasdedilen, o değildir. Aksi takdîrde bu övgü namaz için mükemmel bir medh olamazdı. Zîrâ daha başka meşgûliyetler de kişiyi kötülüklerden alıkoyabilir. Söz gelimi namaz vakitlerinde ve diğer vakitlerde uyumak da meşgul eder. Öyleyse biz diyoruz ki: Burada mutlak anlamda namazın kötülüklerden ve münkerden alıkoyacağı kasdedilmiştir. Buna göre bazı müfessirler derler ki: İlâhî huzûrda imiş gibi kılınan namaz, kişiyi kötülüklerden alıkoyar. Hattâ bu konuda Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Kimi kıldığı namaz günâhlardan alıkoymazsa; o, kendisi için Allah'tan uzaklaşmadan başka bir şeyi artırmaz.

Biz deriz ki: Sahîh olarak kılınan namaz, şer'an kişiyi iki konudan mutlak şekilde alıkoyar. İşte mükellefin Allah için yerine getirip edâ ettiği gerçek namaz budur. Hattâ bu namazda riyâ kasdedilmiş olsa kişinin namazı şer'an sahîh olmadığı gibi iâde edilmesi gerekir. Bu husûs abdest alırken namazı ve serinlemeyi düşünen kişi için de açıktır. Denir ki onun abdesti de sahîh değildir. Abdest için böyle olduğuna göre, namazda Allah ile beraber O'ndan başkasını gözeten kişinin durumu nasıl olacaktır? Bu husûs sâbit olduğuna göre biz deriz ki: Namaz birkaç yönden kişiyi kötülüklerden alıkoyar:

1 — İhsânı bol, şânı yüce bir hükümdâra hizmet eden bir kişi hükümdârın katında yüce bir mertebesi var ise onun kullarından bir kulu bir daha kabul edilmeyecek tarzda kovduğunu müşâhade ederse; bu hükümdâra yakın olan kişinin, hükümdârın hizmetini terkedip, o kovulan kişinin itâatına girmesi muhâldir. Kul da böyledir. Allah için namaz kıldığı zaman Allah'ın kulu olur. Ve Rabbına yalvaran kişinin Allah katında bir mertebesi bulunur. Binâenaleyh kulun, Allah'a ibâdeti terkedip kovulmuş şeytânın itâatı altına girmesi imkânsızdır. Fakat fuhuş ve kötülükleri işleyen kişi, şeytânın itâatı altındadır. Binâenaleyh namaz, kişiyi fuhuş ve münkerden alıkoyar.

2 — Temizlikçilik ve helâ bekçiliği gibi pis işlerle uğraşan kişinin ayrıca bir temiz elbisesi olur. O temiz elbiseyi giyince pis işlerle uğraşmaz. Elbisesi ne kadar pahalı ve değerli ise onu giyerken pislikle uğraşmaktan uzak durması da o nisbette olur. Böyle bir kişi süslü bir ipek elbise giymişse pislik işleriyle uğraşması örfen imkânsızdır. Kul da böyledir. Takvâ elbisesi giyip namaza durduğu zaman o, Allah'ın huzûrunda durmaktadır. Sağ elini sol elinin üzerine koyup dikildiği zaman, heybetli bir hükümdârın huzûrunda duran kişi gibidir. Takvâ elbisesi ise, elbiselerin en hayırlısıdır. Onun kalbe nisbeti, süslü ipeğin bedene nisbetinden daha üstündür. Öyle ise takvâ elbisesi gibi bir elbise giyen kişinin, doğrudan doğruya fuhuş ve münker pisliklerine batması imkânsız-

laşır. Ayrıca namaz, tekrârlanılan bir ibâdet olduğu için her seferinde bu temizlik ve bu elbise üzerinde bulunacağından kötülüklerden ve pisliklerden kaçınmaya da devâm edip duracaktır.

3 — Kendi nefsinin emîri olan kişi istediği yerde oturur. Ama bir kişi, bir hükümdârın hizmetine girer de hükümdâr ona özel bir makâm ve mevki verirse; o mevkiin sâhibi, ancak kendisi için verilen o yere oturur. Eğer o kişi papuççunun mevkiine oturmak isterse bırakılmaz. Kul da böyledir. Namaz kıldığı zaman Allah'ın itâatına girer. Onun kendi bakımından bir yeri kalmaz, Allah katında belirli bir makâma sâhib olur. Çünkü namaz kılmakla o, amel defteri sağdan verilen kimseler arasına girer. Bu kişi, kendi yerinden başka bir yerde durmak isterse —ki bu, amel defteri soldan verilenlerin yeridir— orada bırakılmaz. Fuhuş ve kötülükleri işleyenler ise amel defteri soldan verilenlerdir. Bu ifâde, Allah'ın namaz kılanları korumasına işârettir. Yani kim namaz kılarsa, Allah onu fuhuş ve kötülüklerden korur, demektir.

4 — Dördüncüsü, haberlerde vârid olan rivâyete de uygun görüştür. Şöyle ki; hükümdârdan uzak olan çarşı pazar esnâfı ve dışarda geçimini sağlayan kimse yaptığı şeylerde hiç bir şeyi nazar-ı i'tibâra almaz. Kelleci, paçacı dükkânlarında yemek yer, insanların en kalitesizi ile düşüp kalkar. Ama o kişi, hükümdâra biraz yaklaşacak olur da söz gelimi bir komutan veya idâreci veya asker olursa; bu yakınlığı, onun alışageldiği davranışını terketmesini engellemez. Fakat bu yakınlık artıp makâmı ve mevkii yükselirse ve nihâyet bir vâlî durumuna gelirse; o zaman bu mevkide bulunması, onun o gibi yerlerde yemek yemesini ve sözü edilen dostlarla düşüp kalkmasını önler. Kul da böyledir. Namaz kılıp secdeye giderek, Allah Teâlâ'nın «Secde et ve yaklaş» (Alak, 19) kavli uyarınca Rabbına yaklaşırsa, böyle bir yakınlık onu günâh ve kötülüklerden alıkoyar. Namazı ve secdesi fazlalaştıkça mevkii de ilerler. Ve nihâyet namaz sâyesinde kendinde öylesine değerler teşekkül eder ki, kendi şahsına verdiği değerden dolayı büyük günâhları bir yana bırakalım küçük günâhları bile hoş karşılamaz.

Âyetin tefsîrinde akılen düşünülebilen bir başka vecih var ki, nakil de bunu desteklemektedir. Şöyle ki: «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar» kavli ile kasdedilen, şirk ve inkârdan alıkoymasıdır. İnkâr; Allah'ın varlığını kabul etmemek, şirk ise; Allah'tan başkasına ulûhiyyet vermektir. Biz deriz ki: İnkâr, kötü bir inançtır. Çünkü kötü, dış görünüşü itibârı ile iğrenilen, çirkin olan bir şeydir. Allah'ın varlığı ise güneşin varlığından daha âşikârdır. Çünkü kâinâtta bulunan her şey, Allah'ın varlığını gösterir ve O'nu ortaya çıkarır. Görüneni inkâr ise inkârın apaçık biçimidir. Tanrı olmadığını söylemek çirkin, Tanrı'ya şirk koşmak ise münkerdir. (...) Namaz, bu gibi aşırılıklardan ve kötülüklerden kişiyi alıkoyar. Çünkü kul, namaza baş-

larken Allahu Ekber der. Allahu Ekber dediğinde, ilkin inkârı reddeder. Ekber sözüyle de şirki reddeder. Çünkü bir ortak, ortak olduğu noktada diğer ortağından daha büyük olamaz. Binâenaleyh Allah için ortaklık durumu ortadan kalkmış olur. Kul bismillah dediğinde, inkârı reddeder. Rahmân ve Rahîm dediğinde şirki reddeder. Çünkü Rahmân, yaratıklarına rahmetiyle varlığı lutfedendir. Rahîm ise yine rahmetiyle varlıklarına rızkını devâm ettirendir. Kul namazında: Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûs'tur, dediğinde; önce «Hamd Allah'a mahsûstur.» sözüyle Allah'ı inkârın aksini ortaya koymuş oluyor. «Âlemlerin Rabbı» sözüyle Allah'a şirk koşulmasının aksini ortaya koymuş oluyor. «Sana ibâdet ederiz.» derken, sana sözünü öne almakla hem inkârı hem de şirki reddetmiş oluyor. Ve «Yalnız Senden yardım dileriz.» derken de aynı şekildedir. «Bizi dosdoğru yola hidâyet et.» dediğinde, inkârı reddetmiş oluyor. Çünkü dosdoğru yolu isteyen kişinin bir maksadı vardır. İnkârcı kişinin ise maksadı yoktur. «Dosdoğru» derken de şirki reddediyor. Çünkü dosdoğru yol, en yakın ve kısa yoldur. Müşrîk ise putlara tapınarak onları, âlemlerin Rabbının birer timsâli ve sûreti olduğunu zanneder ve kendilerine Allah katında onların şefâatçı olacaklarını kabul ederler. Araya hiç bir vâsıta koymadan Allah'a ibâdet ise en doğru yoldur. Namazın sonuna kadar aynı tavırlarını tekrârlar. Nihâyet kelime-i şehâdet getirerek hem şirki hem de inkârı reddeder. Burada ince bir husûs göze çarpıyor, şöyle ki: Namazın başı Allah lafzıyla başlamakta, sonu Allah lafzıyla bitmektedir. Çünkü (namaza başlarken: Allahu Ekber, diyor ve namaza son verirken: Eşhedü en-lâ ilâhe illallah diyor.) böylece namaz kılan kişiye kendisinin namazın başından sonuna kadar Allah ile beraber olduğu belirtilmek isteniyor. Bir kişi derse ki; namazın sonu Eşhedü en-lâ ilâhe illallah ile tamâmlanmıyor, şehâdetin ikinci şıkkı olan Rasûlullah (s.a.)a salât ve selâm ile namazdan çıkış için selâm vermekle tamamlanıyor. Biz deriz ki: Bu söylenen husûslar namazın sonundadır. Bizzât namaz kelimesinin ifâde ettiği anlamın dışında olarak namaz mefhumuna girmektedir. Çünkü namaz, yalnız ve yalnız Allah'ı zikirdir. Fakat kul, namaz aracılığıyla Allah'a ulaşırsa ve Allah ile birlikte olursa; kendi kalbinde Rasûlullah'a ihtiyâç duymadığı ve ondan müstakıl olarak hareket ettiği gibi bir duygu yer etmez. Bu, sultana yaklaşan kişinin bununla gurûrlanıp sultanın, vezîrlerine ve emîrlerine iltifât etmemesi gibi olur. Allah Teâlâ ona şöyle buyurmaktadır: Sen bu yüce mertebeye Muhammed (s.a.)in daveti sâyesinde eriştin ve sen ondan aslâ müstağnî olamazsın. Öyleyse Beni zikrederken Benimle beraber: «Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür de.» de. Bütün bunları öğrendiğine göre ve bu bilgilerin Muhammed (s.a.)in hidâyeti sâyesinde olduğuna göre, ona salât ve selâm getirerek sana yaptığı lutfu hatırla. Sonra sen, namazdaki mi'râcından dönüp

arkadaşlarının yanına vardığında, onlara da selâm söyle ve müsâfirlerin uğurlanması esnâsında olduğu gibi Benim selâmımı da onlara teblîğ et.

İyi bil ki; namazın edâ ediliş tarzı da ayrı bir heybete sâhiptir. Çünkü kişi namazın başında Allah'ın huzûrunda tıpkı bir kölenin hükümdârın huzûrunda duruşu gibi durur. Namazın sonunda ise kul, Allah'ın huzûrunda tıpkı bir sultânın huzûrunda diz çökmüş gibi diz çöker. Sanki kul Allah'ın huzûrunda bulunup Allah'a hamd ü senâda bulununca, Allah Teâlâ da ona ikrâmda bulunmakta ve huzûrunda diz çöktürerek oturmasını lutfetmektedir. Bu diz çöküşün de ayrı bir anlamı vardır. Şöyle ki; dünyada Rabbının huzûrunda böylesine diz çöken kimse, âhirette diz çöküp kalmaz ve o, Allah Teâlâ'nın haklarında «Zâlimleri de diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» (Meryem, 72) buyurduğu kimseler gibi olmaz. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 72-74).

oOo

وَلَا تُجَٰدِلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ ۖ وَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا
بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَٰحِدٌ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

46 — İçlerinden zulmedenler bir yana; ehl-i kitâb ile en güzel olanın dışında mücâdele etmeyin ve deyin ki Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da, sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslîm olanlarız.

Ehl-i Kitâb ile Mücâdelede Metod

Katâde ve birçokları âyetin kılıç âyeti ile mensûh olduğunu söylerler. Böylece ehl-i kitâb ile mücâdele (sözlü münâkaşa)ye mahal kalmamıştır. Ya müslüman olacaklar, ya cizye verecekler ya da kılıca râzı olacaklar. Diğerleri ise şöyle diyor: Aksine bu âyet bâkîdir veya onlardan din husûsunda bilgi edinmek isteyenler hakkında muhkemdir. Böyle kimselerle daha faydalı olması için en güzel sözlerle münâkaşa edilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış. Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapanları en iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.» (Nahl, 125) buyururken, Firavun'a gönderdiği esnâda Hz. Mûsâ ile Hârûn'a şöyle buyurmuştu: «Ve ona yumuşak söz söyleyin, belki nasîhat dinler veya (Allah'tan) korkar.» (Tâ-Hâ, 44). İbn Cerîr bu açıklamayı İbn Zeyd'den naklederek tercîh etmektedir.

«İçlerinden zulmedenler, (hak'tan sapanlar, apaçık huccetlere karşı kör gibi davrananlar, inâdlaşan ve büyüklenenler) bir yana ehl-i kitâb ile en güzel şekilde mücâdele edin.» Zulmedenlere karşı ise münâkaşadan vazgeçilip onlarla savaşılır, onları engelleyecek ve bulundukları durumdan vazgeçirecek şekilde onlarla savaşılır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik. Ve insanların adâleti kâim kılmaları için beraberlerinde kitâbı ve mîzânı indirdik. Bir de kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik de Allah, kimin görmeden Allah'a ve peygamberlerine yardım edeceğini bilir. Muhakkak ki, Allah Kanî'dir, Azîz'dir.» (Hadîd, 25). Câbir der ki: Allah'ın kitâbına muhâlefet edenlerle kılıçla savaşmakla emrolundum. Mücâhid der ki: «İçlerinden zulmedenler bir yana; ehl-i kitâb ile en güzel şekilde mücâdele edin.» âyetinde zulmedenlerle; onların müslümanlarla harb edenleri ve cizye vermekten kaçınan, cizye vermek istemeyenleri kasdedilmektedir.

«Ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de inandık.» Doğruluğu veya yalan olduğu bilinmeyen bir şey haber verdikleri zaman işte, biz hemen onu yalanlamayız. Zîrâ o gerçek de olabilir. Aynı zamanda doğrulamayız da. Çünkü o, belki de bir bâtıldan ibârettir. Fakat biz ona Hakk'dan indirilmiş olması, değiştirilmemiş ve yorumlanmamış olması şartına bağlı olarak mücmel bir şekilde îmân ederiz.

Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kitâb ehli, Tevrât'ı ibrânice okur ve müslümanlara arapça olarak açıklarlardı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Kitâb ehlini yalanlamayın da, doğrulamayın da. Biz Allah'a, bize indirilene ve size indirilene inandık. Bizim ve sizin ilâhınız birdir. Biz O'na teslîm olmuşlarız, deyiniz. Hadîsi, sâdece Buhârî rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Osmân İbn Ömer'in... Ebu Nemle el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, şöyle haber vermiş: Ebu Nemle, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında otururken efendimize yahûdîlerden birisi gelmiş ve: Ey Muhammed, şu cenâze konuşur mu? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.): En iyi Allah bilir, buyurmuş. Yahûdî: Ben şehâdet ediyorum ki o konuşur, demiş de, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Size kitâb ehli bir şey haber verdiği zaman onları doğrulamayın da, yalanlamayın da. «Allah'a, elçilerine ve kitâblarına inandık.» deyin. Böylece eğer onların söylediği gerçek ise onları yalanlamamış, bâtıl ise doğrulamamış olursunuz.

Ben de derim ki: Bu Ebu Nemle, Umâre'dir. Onun Ammâr olduğu da söylenmiştir. Onun Amr İbn Muâz İbn Zürâr el-Ansârî (r.a.) olduğu da söylenmiştir.

Bil ki; onların rivâyet ettiklerinin çoğunluğu yalan ve iftirâdan

ibârettir. Zîrâ bunlara; tahrîf, değiştirme ve yorumlar girmiştir. Onlardaki doğrular ne kadar azdır. Bunların sıhhatlı olduğunu farz etsek dahi birçoğunun zâten faydası yok gibidir. İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Kitâb ehline bir şey sormayınız. Kendileri sapıtmışken sizi aslâ hidâyete erdirebilecek değillerdir. Şâyet onlara bir şey soracak olursanız; ya gerçeği yalanlamış veya bir bâtılı doğrulamış olursunuz. Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki kalbinde onu Hak dine sevkeden bir işâret bulunmamış olsun.

Buhârî der ki: Bize Mûsâ İbn İsmâîl'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Size, Allah Rasûlü (s.a.)ne indirilen kitâbınız en yeni olduğu halde siz kitâb ehline nasıl sorarsınız. Size indirilen kitâb, sırf okumanızla eskimez. O kitab size; kitâb ehlinin Allah'ın kitâbını değiştirdiklerini, kitabı elleriyle yazdıklarını ve az bir pahaya onu satabilmek için: Bu Allah katındandır, dediklerini haber vermiştir. Size gelen ilim onlara soru sormaktan sizi alıkoymuyor mu? Allah'a yemîn ederim ki onlardan birisinin size indirileni sorduğunu ben görmedim.

Buhârî der ki: Ebu'l-Yemmân kanalıyla... Humeyd İbn Abdurrahmân'dan rivâyet edildiğine göre; o, Muâviye'nin Medîne'de Kureyş'ten bir topluluktan rivâyet ettiğini işitmiş. Bunlar içinde Kâ'b el-Ahbâr'ı zikredip şöyle demiş: Şüphesiz o, kitâb ehlinden rivâyet eden şu râvîlerin en doğrularındandır. Bununla beraber biz onun dahi yalanından şüphelenirdik. Ben de derim ki: Şâyet olmuşsa bile bunu, yalanın kasıdsız olarak vukû' bulmuş olduğu anlamına almak gerekir. Zîrâ o, hüsn-ü zannda bulunduğu birtakım sayfalardan rivâyet etmektedir. Bu sayfalarda ise uydurulmuş ve yalan birçok şey vardır. Zîrâ bu yüce ümmette olduğu gibi onların dinlerinde güzelce anlayan hâfızlar yoktu. Bununla birlikte yakında bu ümmet içinde de birçok hadîsler uydurulmuştur. Bunları Allah'ın ilim bahşettikleriyle Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Hamd ve minnet Allah'adır.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ ۚ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَن
يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتْلُو مِن قَبْلِهِ مِن
كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ
فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

47 — İşte böylece sana Kitâb'ı indirdik. Kendilerine ki-

tab verdiklerimiz de ona inanırlar. Bunlardan da ona inanan bulunur. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez.

48 — Daha önce sen hiç bir kitâb okur değildin. Sağ elinle de onu yazmıyordun. Öyle olsaydı bâtılda olanlar şüpheye düşerlerdi.

49 — Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde apaçık olan âyetlerdir. Zâlimlerden başkası âyetlerimizi inkâr etmez.

İbn Cerîr'in belirttiğine göre, Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, senden önce rasûllere nasıl kitablar indirmişsek, aynı şekilde sana da bu kitabı indirmişizdir. İbn Cerîr'in yaptığı bu açıklama güzel bir açıklama olup, güzel bir münâsebet ve irtibât kurmuştur.

«Kendilerine kitab verdiklerimiz ona inanırlar.» Onu Abdullah İbn Selâm, Selmân el-Fârisî ve benzerleri gibi zekî, âlim din adamlarından alarak hakkını vermek sûretiyle okuyanlar elbette ona inanırlar.

«Bunlardan da ona inanan bulunur.» âyetinde Kureyş ve başka kabîlelerden araplar kasdedilmektedir. «Âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler.» Âyetlerimizi ancak hakkı bâtılla örten, güneş ışığını elbisesiyle örtmeye çalışandan başkası yalanlayıp inkâr etmez. Heyhât ki bunu yapabilecek değillerdir.

«Daha önce sen bir kitabdan okumuş ve elinle onu yazmış değildin.» Ey Muhammed, sana bu Kur'ân gelmezden önce kavmin içinde bir ömür boyu kalmış, bir kitab okumamış, güzel bir şekilde yazı da yazmamıştın. Gerek senin kavmin ve gerekse başkaları iyi bilirler ki sen okumayan, yazmayan ümmî birisisin. Zâten Allah Rasûlü (s.a.)nün niteliği geçmiş kitablarda da aynı şekildedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Onlar ki; yanlarındaki Tevrât'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar. O, kendilerine ma'rûfu emreder, münkerden nehyeder...» (A'râf, 157) buyurmaktadır. Allah Rasûlü (s.a.) kıyâmet gününe kadar bu durumda olup yazı yazmamış, eli ile bir satır ve hattâ bir harf dahi çizmemiştir. Bilakis onun önünde vahyi ve muhtelif ülkelere mektublarını yazan kâtibleri vardı. Müteahhir fakîhlerden Kâdî Ebu Velîd el-Bâcî ve ona uyanlar Allah Rasûlü (s.a.)nün Hudeybiye günü: Bu, Abdullah'ın oğlu Muhammed'in yaptığı andlaşmadır, şeklinde yazdığını zannetmişlerdir. Onları buna Buhârî'nin Sahîh'indeki: Sonra (kalemi) aldı ve yazdı, şeklindeki bir rivâyet sevketmiş olmalıdır. Halbuki bu rivâyet Sonra emretti de (andlaşmayı yazan kâtibi) yazdı, şeklindeki diğer rivâyete hamledilmelidir. Bu sebepledir ki doğu ve batıda fakîhler, Bâcî'nin sö-

zünü şiddetle reddetmişler, ondan uzaklaşmışlar, buna dâir birçok sözler kaleme alıp, toplantılarında bu konuda hutbeler okumuşlardır. Göründüğü kadarıyla Bâcî bu sözüyle, Allah Rasûlü (s.a.)nün bunu yazı yazmayı bildiğinden değil de bir mucize olarak yazdığını kasdetmek istemiştir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Deccâl'den haber vererek: Onun iki gözü arasında kâfir yazılıdır. —Diğer bir rivâyette Keferâ yazılı olacağı belirtilmiştir— Onu her mü'min okuyacaktır, buyurmuştur. Bazılarının rivâyet etmekte olduğu Allah Rasûlü (s.a.)nün vefâtından önce yazmayı öğrendiğine dâir hadîs zayıf olup aslı yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ: «Daha önce sen bir kitabdan okumuş ve elinle onu yazmış değildin.» buyurmuştur. (...)

«Öyle olsaydı bâtıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.» Şâyet sen yazı yazmayı güzel bir şekilde bilmiş olsaydın, insanlardan birtakım bilgisizler şüpheye düşer ve: Bunu ancak peygamberlerden nakledilen kendinden önceki kitablardan öğrenmiştir, derlerdi. Onun yazmayı bilmeyen bir ümmî olduğunu bilmekle birlikte onlar: «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah-akşam kendisine okunmaktadır.» (Furkân, 5) demişlerdir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «De ki: Onu (Kur'ân'ı) göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafûr ve Rahîm olandır.» (Furkân, 6) buyururken, burada da şöyle dedektedir: «Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşen apaçık âyetlerdir.» Bilakîs Kur'ân; emir, yasaklama ve haber olarak gerçeğe delâlet eden apaçık âyetlerdir. Âlimler onu ezberler. Allah Teâlâ onun ezberlenmesini, okunmasını ve tefsîrini onlara kolaylaştırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ: «Andolsun ki, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünen var mı?» (Kamer, 40) buyururken, Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Hiç bir peygamber yoktur ki bir misline beşerin îmân edeceği (bir mucize) kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen ise, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu bir vahiydir. Umarım ki ben onların, kendine en çok uyanı olacağım. Müslim'in Sahîh'indeki İyâz İbn Himâr hadîsinde rivâyet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Şüphesiz Ben seni deneyeceğim, (insanları da) seninle deneyeceğim. Sana öyle bir kitab indireceğim ki onu su yıkamayacak. Sen onu uyurken ve uyanıkken okuyacaksın. Yani onun yazılı olduğu yer su ile yıkanmış bile olsa yıkanılan o yere ihtiyâç duyulmayacaktır. Başka bir hadîste şöyle buyrulur: Şâyet Kur'ân bir deride (yazılı) olaydı, onu ateş yakmazdı. Zîrâ o, göğüslerde hıfzedilmiş, korunmuştur. Dillere kolaylaştırılmıştır. Kalblere hâkimdir. Lafzı ve anlamı mucizedir. Bu sebepledir ki, geçmiş kitablarda bu ümmetin sıfatına dâir şöyle denilmektedir: Onların kitabları göğüslerindedir. «Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşen apaçık âyetlerdir.» âyetine dâir nakledilen anlamlar içinde İbn Cerîr şu açıklamayı tercîh ediyor: Bilakis bu

kitabdan önce senin bir kitab okumadığının ve elinle yazdağının bilinmesi kitab ehlinden kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşmiş, onlarca bilinen apaçık âyetlerdir. İbn Cerîr bu açıklamayı Katâde ve İbn Cüreyc'den nakletmektedir. Bundan önceki açıklamayı ise sâdece Hasan (el-Basrî)dan nakletmiştir. Ben de derim ki: Avfî'nin Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiği ve Dahhâk'ın söylediği açıklama en kuvvetli açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.

«Zâlimlerden başka kimse âyetlerimizi inkâr etmez.» Onu yalanlayıp hakkını vermeyenler ve reddedenler ancak zâlimler, haddi aşanlar, büyüklenenler ve gerçeği bile bile ondan sapanlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ
مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾

50 — Rabbından ona âyetler indirilmeli değil miydi? dediler. De ki: O âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben, sâdece apaçık bir uyarıcıyım.

51 — Kendilerine okunan bu kitâbı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda inanan bir kavim için rahmet ve öğüt vardır.

52 — De ki: Şâhid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanı bilir. Bâtıla inanıp Allah'a küfredenler, işte onlar hüsrâna uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ müşriklerin inâd ve bâtılda ısrâr etmelerini, Hz. Sâlih'in mucize olarak deveyi getirdiği gibi kendilerini Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna inandırıp iknâ edecek âyetler istediklerini ha-

ber veriyor. Buyurur ki: Ey Muhammed, de ki: «O âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Bu konu yalnızca Allah'a âittir. Şâyet O'nun bilgisi sizin hidâyete ereceğiniz yönünde olsaydı, sizin istediğinizi yerine getirirdi. Zîrâ, bu O'na son derece kolaydır. Fakat O, sizin maksadınızın kuru bir inâd vè Rasûlünü imtihân etmek olduğunu iyi bilmektedir de, bu yüzden sizin isteğinize icâbet etmemektedir.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur: «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik de, ona zulmetmişlerdi.» (İsrâ, 59).

«Ben, sâdece apaçık bir uyarıcıyım.» Ben ancak uyarıcılığı apaçık bir uyarıcı olarak size gönderildim. Bana düşen Allah'ın risâletini size ulaştırmamdır. «Allah kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yola ermiştir, kimi de şaşırtacak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın.» (Kehf, 17), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272).

Allah Teâlâ, onların son derece bilgisiz ve beyinsiz olduklarını beyân eder. Zîrâ onlar Muhammed'in getirdiklerinde doğruluğuna onları iknâ edecek mucizeler istemişlerdi. Halbuki O, kendilerine öyle azîz bir kitâb getirmişti ki ne önünden, ne de arkasından ona bâtıl gelemez. Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilmiştir. Her mucizeden daha büyüktür. Zîrâ fasîh ve belîğ kimseler ona karşı durmaktan, hattâ onun gibi on sûre veya ondan bir sûrenin benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu?» Sana bu kitabı indirmiş olmamız, mucize olarak onlara yetmez mi? Onda kendilerinden öncekilerin ve sonrakilerin haberleri, aralarındaki (ihtilâfların) hükmü vardır. Sen okumayan, yazmayan ümmî birisisin. Kitâb ehlinden birisiyle beraber de bulunmuş değilsin. Bununla beraber onların ihtilâf etmiş oldukları konularda doğruyu açıklamak sûretiyle insanlara gönderilmiş olan ilk sayfalardaki haberleri, apaçık gerçeği onlara getirmişindir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet (delil) değil midir?» (Şuarâ, 197), «Rabbından bize bir mucize getirseydi ya? derler. Onlara önceki kitâblarda apaçık deliller gelmedi mi?» (Tâ-Hâ, 133). İmâm Ahmed'in Haccâc kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Peygamberlerden hiç birisi yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği âyetlerden birisi ona verilmiş olmasın. Bana verilen ise, ancak Allah'ın bana vahyetmiş olduğu bir vahiyden ibârettir. Umarım ki kıyâmet günü ben onların, kendisine en çok uyulanı olacağım. Hadîsi Buhârî ve Müslim, Leys kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

«Bunda inanan bir kavim için öğüt ve rahmet vardır.» Şüphesiz ki bu Kur'ân'da; inanan bir kavim için gerçeği beyân, bâtılı gideme, Al-

lah'ı yalanlayan ve O'na karşı gelenlere azâbın ve Allah'ın intikâmının nasıl indiğini gösteren bir öğüt ve rahmet vardır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «De ki: Şâhid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. (Şüphesiz O sizin içine daldığınız yalanlamayı ve beni peygamber olarak gönderdiğine dâir O'ndan alarak size haber verdiklerimde söylediklerimi bilmektedir. Şâyet ben O'na karşı yalan uydurmuş olsaydım, mutlakâ benden intikâm alırdı.)» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Eğer O, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalardık. Sonra da hiç şüphesiz onun şah damarını koparırdık. Sizden hiç biriniz de o zaman buna engel olamazdınız.» (Hâkka, 44-47). Ben, size haber verdiklerimde, Allah'a karşı mutlakâ doğru sözlüyümdür. Bu sebepledir ki beni apaçık mucizeler ve kesin delillerle desteklemiştir. «O, göklerde ve yerde olanı en iyi bilir. (Hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz.) Bâtıla inananları ve Allah'a küfredenleri bilir. İşte onlar (Allah'a dönecekleri günde) kaybedenlerin kendileridir.» Yaptıklarından dolayı onları cezâlandıracak, gerçeği yalanlama ve bâtıla uymalarının karşılığını mutlakâ verecektir. Onlar Allah'ın elçilerinin doğruluğuna delâlet eden delillerin konulmasına rağmen Allah'ın elçilerini yalanlamışlar, hiç bir delilleri olmaksızın tâğûtlara ve putlara îmân etmişlerdir. İşte bu yüzden onları cezâlandıracaktır. Şüphesiz O Hakîm'dir, Alîm'dir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ
الْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

53 — Senden azâbı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama onlar farkına varmadan o, kendilerine ansızın gelecektir.

54 — Senden azâbı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatıp durmaktadır.

55 — O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır. Ve: Yaptıklarınızın karşılığını tadın, diyecektir.

Allah Teâlâ müşriklerin, Allah'ın azâbının ve baskınının başlarına hemen gelmesini istemelerindeki bilgisizliklerini haber veriyor. Nite-

kim başka bir âyet-i kerîme'de: «Hani demişlerdi ki: Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32) buyrulurken, burada da şöyle demektedir: «Senden azâbı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi.» Şâyet Allah Teâlâ, azâbı kıyâmet gününe te'hîr etmeyi kesinleştirmemiş olsaydı, onların çarçabuk istedikleri gibi azâb onlara (yakında ve) hemen gelirdi. «Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azâbı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem yakında kâfirleri kuşatacaktır (ve bu başlarına mutlakâ gelecektir.)» Şu'be'nin Semmâk'den, onun da İkrime'den rivâyetine göre; o, «Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» âyetindeki cehennemi, denizle tefsîr etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» âyeti hakkında şöyle demiş: Cehennem, yeşil denizdir. Yıldızlar oraya takılacak, güneşle ay orada katlanıp dürülecek, sonra yakılacak ve o, cehennem olacaktır. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Âsım'ın... Savfân İbn Ya'lâ'dan, onun da babasından rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Deniz, cehennemdir. Ya'lâ'ya: Allah Teâlâ'nın: «Şüphesiz ki zâlimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır.» (Kehf, 29) buyurduğunu görmez misin? dediler. Dedi ki: Hayır, Ya'lâ'nın nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki Allah'a karşı gelmedikçe ben oraya aslâ girmeyeceğim. Allah'a karşı durmadıkça ondan bana bir damla dahi değmeyecektir. Bu garîb bir açıklama ve gerçekten garîb bir hadîstir. En doğrusunu Allah bilir.

«O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır.» (A'râf, 41), «Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında da kat kat ateşler vardır.» (Zümer, 16), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zamanı keşki bilseler.» (Enbiyâ, 39). Ateş onları diğer yönlerinden de kaplayacaktır ve bu, hissî olan azâbın en üstün ve şiddetli olanıdır.

«Ve: Yaptıklarınızın karşılığını tadın, diyecektir.» kısmı bir tehdîd, suçlama ve azarlamadır ki bu da, nefislere ma'nevî bir azâb olacaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «O gün yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde: Cehennemi tadın, denir. Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» (Kamer, 48-49), «O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler. Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz (denir.)» (Tûr, 13-16).

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾

56 — Ey îmân etmiş olan kullarım, şüphesiz ki Benim yerim geniştir. O halde yalnız Bana ibâdet edin.

57 — Her nefis ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

58 — Îmân edip te sâlih amel işleyenleri altından ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetteki köşklere yerleştiririz. Çalışanların mükâfâtı ne güzeldir.

59 — Onlar ki sabrederler ve Rablarına tevekkül ederler.

60 — Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin de, onların da rızkını Allah verir. Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.

Her Canlı Ölümü Tadacaktır

Allah Teâlâ inanan kullarına, dinin gereklerini yerine getiremedikleri bir ülkeden Allah'ın geniş kıldığı yerlere (dinlerini uygulamada sıkıntıya düşmeyecekleri yerlere) hicret etmelerini emrediyor. Öyle geniş bir yere hicret edecekler ki; orada Allah'ı birlemek ve Allah'ın kendilerine emrettiği gibi O'na ibâdet etmek sûretiyle dinlerinin emirlerini yerine getirme imkânını bulacaklardır. Bu sebepledir ki: «Ey îmân etmiş kullarım, şüphesiz ki Benim yerim geniştir. O halde yalnız Bana ibâdet edin.» buyurmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Abd Rabbih'in... Zübeyr İbn Avvâm'ın kölesi Ebu Yahyâ'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ülkeler Allah'ın ülkeleri, kullar, Allah'ın kullarıdır. Nerede hayra ulaşmışsan orada otur.

Zayıf (güçsüz) sayılanlara Mekke'de ikâmet etmeleri zorlaşınca, dinleri üzere emniyette olmak için Habeş ülkesine hicret ettiler. Habeş

kıralı Ashame en-Necâşî'yi müsâfir edenlerin en hayırlısı olarak buldular. Allah ondan hoşnûd olsun. Necâşî onları ülkesinde barındırdı, onlara yardım etti ve emniyetlerini sağladı. Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) ve kalan ashâbı da peygamberlik şehri, tertemiz Medîne'ye hicret ettiler.

«Her canlı ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.» Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır. O halde Allah'ın emrettiği şekilde O'na itâat üzere olunuz. Elbette sizin için en hayırlı olanı budur. Ölüm mutlakâ gelecektir ve ondan kurtuluş da yoktur. Sonra da dönüş Allah'adır. Kim O'na itâat üzere idiyse onu en güzel bir şekilde mükâfatlandıracak, onu bol sevâbı ile karşılayacaktır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «İmân edip te sâlih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştiririz.» Onları cennette altlarından su, içki, bal ve süt ırmaklarının aktığı yüce, muhteşem köşklere yerleştiririz. Orada temelli kalırlar. Oradan aslâ ayrılmak istemezler. Çalışanların mükâfâtı (olarak bu köşkler) ne kadar güzeldir. Onlar ki; (dinleri üzere) sabrederler (Allah'a hicret ederler, düşmanlardan yüz çevirip uzaklaşır; Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek, O'nun katındakileri, va'dinin tasdîkini umarak âile ve akrabâlarından ayrılırlar) ve Rablarına tevekkül ederler.»

İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana babamın... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle anlatmış: Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki dışları içlerinden, içleri de dışlarından görünür. Allah Teâlâ onları; yemek yedirenler, güzel söz söyleyenler, oruç tutanlar ve insanlar uyurken namaz kılanlar için hazırlamıştır.

«Ve onlar (dinî ve dünyevî bütün durumlarında) Rablarına tevekkül ederler.»

Sonra Allah Teâlâ rızkın bir yere mahsûs olmadığını, aksine rızkının, nerede olurlarsa olsunlar yaratıkları hakkında genel olduğunu, muhâcirlerin rızıklarının hicret ettikleri yerde daha çok, daha geniş ve daha temiz olduğunu haber verir. Onlar az zaman sonra diğer bölgeler ve ülkelerdeki şehirlerin hâkimleri olmuşlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz.» Rızkını toplama ve elde etmeye güç yetiremez. Herhangi bir rızkı yarın için biriktiremez. «Sizin de onların da rızkını Allah verir.» Zayıflığına rağmen Allah Teâlâ onun rızkını takdîr eder, ona rızkını kolaylaştırır ve her yaratığa onun için uygun gelecek rızkı gönderir. Yeryüzündeki küçük bir karınca, havadaki kuşlar ve sudaki balıklara varıncaya kadar. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de o bilir. Hepsi apaçık Kitâb'dadır.» (Hûd, 6).

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahmân el-Heravî'nin... İbn Ömer'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktım, nihâyet Medîne bahçelerinden birine girdi ve hurma alarak yemeye başladı. Bana: Ey İbn Ömer niçin yemiyorsun? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, iştahım yok, dedim. Fakat ben arzu ediyorum, bu dördüncü sabahtır ki hiç yemek tatmadım ve bulamadım. Şâyet dilemiş olsaydım Rabbıma duâ ederdim de, Kayser ve Kisrâ gibi bana da verirdi. Ey İbn Ömer, yakînlerinin zayıflığı yüzünden bir yıllık rızıklarını saklayan bir kavim içinde kalmış olsaydın ne yapardın? buyurdu. Allah'a yemîn olsun ki, biz henüz oradan ayrılmamışken «Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin de, onların da rızkını Allah verir. Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.» âyeti nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz ki Allah Teâlâ bana dünyayı biriktirmeyi ve şehvetlerin peşinden gitmeyi emretmedi. Kim bâkî bir hayat dileyerek dünyasını biriktirirse; bilsin ki hayat, Allah'ın kudret elindedir. Uyanık olunuz; şüphesiz ben ne bir dirhem, ne bir dînâr biriktirmem. Ve yarın için herhangi bir rızık da saklamam. Bu ğârîb bir hadîstir ve hadîsin râvîleri içindeki Cerrâh İbn Minhâl el-Cezerî Ebul-Atûf zayıf bir râvîdir.

Anlatırlar ki, karga yavruları yumurtayı kırıp yumurtadan çıktıklarında beyâz olarak çıkarlarmış. Ana-Babaları onları bu halde gördükleri zaman, tüyleri kararıncaya kadar günlerce onlardan kaçarlarmış. Yavrular ana-babalarını arayarak ağızlarını açmış halde beklerlermiş. Allah Teâlâ onlar için sinek gibi birtakım kuşlar gönderir, yavrular da onları yakalayarak tüyleri kararıncaya kadar geçen günlerde onlarla beslenirlermiş. Ana-babaları her vakit onları arar, beyâz tüylü olduklarını her görüşlerinde onlardan kaçarlarmış. Nihâyet tüylerinin siyahlaştığını gördükleri zaman, onlara karşı şefkat besler ve ağızlarından yem vermek sûretiyle onları beslerlermiş. (...)

Şâfiî, emirlere dâir söylemiş olduğu sözler içinde Hz. Peygamber (s.a.)in sözü gibi: Seyâhat ediniz ki sıhhat bulasınız ve rızıklanasınız, demiştir. Beyhakî der ki: Bize Ebu Hasan Ali İbn Abdân'ın yazılı olarak... İbn Ömer'den rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.): Seyâhat ediniz ki sıhhat bulasınız ve ganimete kavuşasınız, buyurmuştur. Bu hadîs bize İbn Abbâs'tan da rivâyet edildi. İmâm Ahmed'in Kuteybe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Seyâhat ediniz ki hayra eresiniz. Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız. Gazâya çıkınız (Allah yolunda cihâd ediniz) ki ganîmete kavuşasınız. Bu hadîsin bir benzeri İbn Ömer kanalıyla İbn Abbâs'tan merfû' olarak, Muâz İbn Cebel'den de mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. (...)

«Ve O, Semî (kullarının sözlerini en iyi işiten)dir, Alîm (onların hareketlerini ve durgunluk hallerini en iyi bilen)dir.»

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى
يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ
قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

61 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı müsahhar kılan kimdir? diye sorsan, şüphesiz: Allah'tır, diyecekler. O halde neye, çevrilip döndürülüyorlar?

62 — Allah, kullarından dilediğinin rızkını yayar, onu kısar da. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.

63 — Andolsun ki onlara: Gökten su indirip onunla ölümünden sonra yeri dirilten kimdir? diye sorarsan, şüphesiz; Allah'tır diyecekler. De ki: Hamd Allah'adır. Ama çoğu aklını kullanamazlar.

Allah Teâlâ zâtından başka ilâh olmadığını kalblere ve gönüllere yerleştiriyor. Zîrâ Allah ile beraber bir başkasına tapınmakta olan müşrikler O'nun gökleri, yeri, güneşi ve ayı yaratmada yegâne olduğunu, geceyi ve gündüzü buyruğu altına aldığını, yaratıcı ve kullarına rızık verici olduğunu, onların rızıklarını ve ecellerini değişik değişik olarak takdîr buyurduğunu, ve onları birbirlerinden farklı derecelerde yarattığını itirâf etmektedirler. Onlardan kimisi zengin, kimisi fakîrdir. Şüphesiz O, onlardan her birine en uygun olanı bilmektedir. Kimin zenginliğe, kimin de yoksulluğa müstehak olduğunu en iyi bilendir. İşte Allah Teâlâ burada, eşyâyı yaratmada ve idârede tek ve yegâne olduğunu haber veriyor. Mâdemki durum böyledir, o halde niçin bir başkasına ibâdet olunuyor, bir başkasına tevekkül ediliyor? Mâdemki mülkünde tekdir; o halde tapınılmasında da tek olmalıdır. Çoğu kere Allah Teâlâ, ulûhiyyet makâmında Rab oluşunun birlenmesinin itirâf edildiğini de zikreder. Zâten müşrikler bunu itirâf etmekteydiler. Nitekim onlar telbiyelerinde şöyle diyorlardı: Buyur, senin ortağın yoktur. Ancak senin olan, hem ona, hemde sâhip olduklarına sâhip olduğun bir ortağın müstesnâ.

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْـَٔاخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى الْفُلْكِ دَعَوُا۟ اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

64 — Bu dünya hayatı; yalnızca bir oyun ve oyalanmadır. Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır. Keşki bilseler.

65 — Gemiye bindiklerinde; dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na yalvarırlar. Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a şirk koşarlar.

66 — Kendilerine verdiğimize küfretsinler, eğlensinler bakalım. Yakında bileceklerdir.

Bu Dünya Hayatı

Allah Teâlâ burada dünyanın ne kadar hakîr olduğunu, zevâle erip son bulacağını, onun devâmının olmadığını, ondakilerin birer eğlence ve oyalanma olduğunu haber verir ve buyurur ki: «Asıl (devâmlı, gerçek, zevâli ve sonu olmayan, ebedler ebedîliğince devâm edecek olan) hayat, âhiret yurdundaki hayattır. Keşki bilseler (di; Bâkî olan'ı fânî olana tercîh ederlerdi.)»

Sonra Allah Teâlâ müşriklerin, sıkıntı ve zorluk anında tek ve ortağı olmaksızın Allah'a yakardıklarını haber verir. Ne olurdu; onların bu durumu devâmlı olsaydı. «Gemiye bindiklerinde, dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na yalvarırlar.» âyeti Allah Teâlâ'nın: «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz.» (İsrâ, 67) âyeti gibidir. Burada ise: «Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a şirk koşarlar.» buyurmuştur. İkrime İbn Ebu Cehil'den rivâyetle Muhammed İbn İshâk şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde İkrime, Mekke'den kaçarak Habeşistan'a gitmek üzere bir gemiye binmişti. Gemi onları sarsmaya, sallamaya başlayınca gemi ahâlîsi: Ey kavim, Rabbınıza duâ edin. Şüphesiz ki burada, ancak O kurtarabilir, dediler. İkrime der ki: Allah'a yemîn olsun ki; şâyet denizde O'nun dışında kimse kurtaramıyorsa, karada da O'nun dışında kimse kurtaramaz. Ey Allah'ım, Sana söz veriyorum. Şâyet buradan

kurtulabilecek olursam, mutlakâ gidip elimi Muhammed'in eline koyacağım (Ona bîat edip müslüman olacağım.) şüphesiz ben onu raûf ve rahîm olarak bulacağım. Gerçekten de öyle olmuştur.

«Böylece kendilerine verdiğimize küfretsinler, eğlensinler bakalım.» kısmının başında bulunan lâm harfine arap dilcileri, tefsîr âlimleri ve usûl âlimlerinin birçoğu lâm-ı âkıbet adını vermektedirler. Şüphesiz onlar bunu kasdetmemektedirler. Bir de âkıbet, netîce bildirmesi onlara nisbetledir. Allah'ın onlar hakkındaki takdîrine nisbetle ise bu, sebep bildiren bir lâm harfidir. Biz bunu, daha önce: «Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldılar. Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» (Kasas, 8) âyetinin tefsîrinde anlatmıştık.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ
يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى
لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

67 — Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı emîn bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi? Yoksa bâtıla inanıp ta Allah'ın nimetine küfür mü ediyorlar?

68 — Allah'a karşı yalan düzenden veya hak kendisine gelmişken onu yalanlayandan daha zâlim kim vardır? Kâfirlere cehennemde barınacak yer mi yok?

69 — Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yollarımıza eriştiririz. Şüphesiz ki Allah, ihsân edenlerle beraberdir.

Allah Teâlâ harâm beldesinde yerleştirdiği için Kureyş'e minnette bulunuyor. O harâm belde ki; orayı insanlar için harâm kılmıştır. Bunda orada mukîm olanla oraya dışardan gelen müsâvîdir. Kim oraya girerse emniyyette olur. Onlar (Yani Kureyş) büyük bir emniyyet içindedir. Halbuki çevrelerindeki araplar birbirlerini soymakta, birbirlerini öldürmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Kureyş'in alıştırılması için yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı, Bu evin Rabbına ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» (Kureyş, 1-4).

«Yoksa bâtıla inanıp ta Allah'ın nimetine küfür mü ediyorlar?» Bu büyük nimete karşılık onların şükretmeleri, yoksa O'na şirk koşarak O'nunla beraber putlara ve O'na eş koştuklarına tapınmaları «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helâk olacakları yere götürmeleri» (İbrâhîm, 28) mıdır? Bu büyük nimete şükür olarak, Allah'ın peygamberi kulu ve elçisini inkâr mı ediyorlar? Halbuki onlara yaraşan; sâdece Allah'a ibâdet etmeleri, O'na şirk koşmamaları, elçisini doğrulayarak ona ta'zîmde bulunmalarıdır. Halbuki onlar O'nu yalanlamış, onunla savaşmış ve onu aralarından çıkarmışlardır. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, verdiği nimetleri onlardan söküp almış, Bedir'de onlardan bir kısmı öldürülmüş; devlet (zafer) Allah'ın, Rasûlünün ve inananların olmuştur. Nihâyet Allah Teâlâ Rasûlüne Mekke'nin fethini nasîb etmiş, onların ise burunlarını yere sürterek onları zelîl kılmıştır.

«Allah'a karşı yalan iftirâ edenden veya hak kendisine gelmişken onu yalanlayandan daha zâlim kim vardır?» Allah'a karşı iftirâ ederek, kendisine bir şey vahyolunmamışken; Allah bana vahyetti, diyenden; ben de Allah'ın (vahiy) indirdiği gibi vahiy indiririm, diyenden daha şiddetli azâba çarptırılacak hiç kimse yoktur. Aynı şekilde kendisine hak gelmişken onu yalanlayandan daha şiddetli azâba dûçâr kalacak kimse de yoktur. Bunlardan birincisi iftirâcı, ikincisi ise yalanlayıcıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Kâfirlere cehennemde barınacak yer mi yok?» buyurmuştur.

«Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri...» âyetinde; Allah Rasûlü (s.a.), ashâbı ve kıyâmet gününe kadar ona tâbi olanlar kasdedilmektedir. «(İşte onları) elbette yollarımıza eriştiririz. (Dünyada ve âhirette yollarımızı onlara gösteririz.)» İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Akkâ ahâlîsinden Ebu Ahmed Abbâs el-Hemedânî'den rivâyetine göre; o, «Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yollarımıza eriştiririz. Şüphesiz ki Allah, ihsân edenlerle beraberdir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bildikleri ile amel edenleri Allah bilmediklerine eriştirecektir. Ahmed İbn Ebu el-Havârî der ki: Bunu Ebu Süleymân ed-Dârânî'ye naklettim de, çok hoşuna gitti ve şöyle dedi: Kendisine bir hayır ilhâm edilene eserde (şer'î bir haberde) işitinceye kadar onu işlememesi yaraşır. Haberde işittiği zaman onunla amel eder ve şerîatın haberi yapmakta olduğuna muvâfık düştüğü zaman Allah'a hamdeder.

«Şüphesiz ki Allah, ihsân edenlerle beraberdir.» İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Şâ'bî'den rivâyetine göre, Meryem Oğlu Îsâ (a.s.) şöyle demiş: İhsân; ancak sana kötülük edene iyilik etmendir. Yoksa sana iyilik edene iyilik yapman; ihsân değildir. En doğrusunu Allah bilir.

ANKEBÛT SÛRESİNİN SONU

RÛM SÛRESİ

RÛM SÛRESİ

(Sûre Mekke'de Nâzil Olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي
بِضْعِ سِنِينَ ۗ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِنۢ بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ
اللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ
وَعْدَهُۥ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَٰهِرًا مِّنَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ۖ وَهُمْ عَنِ
الْءَاخِرَةِ هُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Rûmlar yenildiler.

3 — Yakın bir yerde. Ama onlar, bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir.

4 — Birkaç yıl içinde. Eninde sonunda emîr Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler.

5 — Allah'ın yardımı ile. O dilediğine yardım eder ve O, Azîz'dir, Rahîm'dir.

6 — (Bu) Allah'ın va'didir. Allah va'dinden aslâ caymaz, ama insanların çoğu bilmezler.

7 — Onlar dünya hayatının yalnız dış yüzünü bilirler. Ve onlar âhiretten ise gâfillerdir.

Bizanslıların Durumu

Bu âyetler İran kralı Sâbûr'un, Şam ülkeleri ile ondan sonra gelen Cezîra ve Rûm diyârının uzak yerlerini ele geçirip Rûm kralı Hirakl'ı zor durumda bırakıp Kostantınıyye'ye sığınmaya mecbûr kıldığı zaman nâzil olmuştur. Sâbûr, Rûm kralını Kostantınıyye'de uzun zaman muhâsara etmiş ve ilerde açıklanacağı üzere daha sonra Hirakl gâlip gelmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye İbn Amr'ın... İbn Abbâs (r.a.) tan rivâyetine göre; o, «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde.» âyeti hakkında şöyle demiş: Mağlûb oldular ve gâlib geldiler. Müşrikler İran'lıların Rûmları mâğlûb etmelerini isterlerdi. Zîrâ İran'lılar putperest idiler. Müslümanlar ise Rûmların İran'lılara üstün gelmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü onlar ehl-i kitâb idiler. Bu husûs Hz. Ebubekir'e anlatıldı. Ebubekir de durumu Allah Rasûlü (s.a.)ne iletti. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz onlar gâlib geleceklerdir, buyurdu. Ebubekir de bunu onlara (Allah Rasûlü'nün ashâbına) anlattı. Onlar: Bizimle onların arasına bir süre koy. Eğer biz üstün gelirsek bizim için şöyle şöyle, siz üstün gelirseniz size şöyle şöyle olsun, dediler. Ebubekir de elli senelik bir süre koydu. Bunda müşrikler üstün gelemediler. Ebubekir (r.a.) durumu (elli senelik bir süre koyduğunu) Hz. Peygamber (s.a.)e anlattı da efendimiz: Daha aşağı (daha az) koyamaz mıydın? —öyle sanıyorum ki on sene demiştir. Saîd İbn Cübeyr ise âyette geçen (بضع) kelimesinin on'dan az olan sayılara ad olarak verildiğini söyler— buyurdu. Daha sonra Rûmlar gâlib geldiler. İşte Allah Teâlâ'nın «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde... Eninde sonunda buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir Rahîm'dir.» buyruğunun kasdettiği husûs budur. Tirmizî ve Neseî de hadîsi bu şe-

kilde Hüseyn İbn Hureys kanalıyla... Süfyân İbn Saîd es-Sevrî'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hadîs hasendir, ğarîbdir. Sâdece Süfyân kanalıyla Habîb (veya Hubeyb)den rivâyetle bilmekteyiz. Ayrıca hadîsi İbn Ebu Hâtim de Muhammed İbn İshâk es-Sâğânî'den, o ise Muâviye İbn Amr'dan rivâyet etmiştir. İbn Cerîr de hadîsi Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Ebu İshâk el-Fezârî'den rivâyetle zikretmiştir. Bu hadîste Süfyân der ki: Bana ulaştığına göre onlar (İran'lılar) Bedir günü mağlûb olmuşlardı.

Süleymân İbn Mihrân el-A'meş'in Müslim'den, onun Mesrûk'dan onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Beş (alâmet) vardır ki bunlar geçmiştir: Duman, azâbın (müşriklere) yapışması (veya Bedir günü ölülerinin üst üste yığılması), kuvvetle yakalanıp mağlûp olmaları —ki bu da Bedir günü olmuştur—, ayın yarılması ve Rûmların (İran'lılara) yenilmesi. Haberi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: İran'lılar Rûmlara gâlib idiler. Müşrikler İran'lıların Rûmlara gâlib gelmesini; müslümanlar ise Rûmların İranlı'lara gâlib gelmesini istiyorlardı. Çünkü Rûmlar kitâb ehli olup kendilerinin dinlerine daha yakındılar. «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde...» âyeti nâzil olduğunda (müşrikler): Ey Ebubekir, senin arkadaşın: Rûmlar birkaç yıl içinde İran'lıları yenecekler, diyor, dediler. Hz. Ebubekir: Doğru söylemiştir, dedi. Onlar: Var mısın, seninle bahse tutuşalım? dediler. Yedi yıl içinde olmak üzere dört devesine bahse girdiler. Yedi sene geçti ve bir şey olmadı (Rûmlar gâlib gelemediler). Müşrikler buna sevinirken müslümanlara ağır geldi. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)e anlatıldı da: Sizde birkaç yıl ifâdesi ne anlama gelir? diye sordu. Onlar: Ondan az olan sayılara denilir, dediler. Allah Rasûlü: Git, bahsi artır ve süreyi de iki sene uzat, buyurdu. İki sene geçmemişti ki atlılar gelip Rûmların İran'lılara gâlib geldiği haberini verdiler. İnananlar buna sevindiler ve «Allah va'dinden aslâ caymaz.» kısmına gelinceye kadar «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler...» âyetleri nâzil oldu.

İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Berâ (İbn Âzib)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir.» âyetleri nâzil olduğunda müşrikler Hz. Ebubekir'e: Arkadaşının ne söylediğini görmüyor musun? O, Rûmların İran'lıları yeneceğini sanıyor, dediler. Hz. Ebubekir: Arkadaşım doğru söylemiş, dedi. Onlar: Seninle bahse girelim mi? dediler. (Bahse tutuştular da Hz. Ebubekir) aralarında bir süre koydu. Rûmlar İran'lılara gâlib gelmezden önce

süre bitti. Bu haber, Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştığında üzüldü ve bundan hoşlanmadı da Ebubekir'e: Seni buna sevkeden nedir? diye sordu. Ebubekir: Allah ve Rusûlünü doğrulamak üzere... dedi. Allah Rasûlü: Git onlara, bahsi büyüt ve birkaç yıl daha süre koy, buyurdu. Ebubekir onlara gelip: Ne dersiniz, tekrâr bahse girelim mi? Şüphesiz tekrâr bahse dönmek daha güzeldir, dedi. Onlar onun bu isteğine olumlu cevab verdiler. Arada konan süre geçmemişti ki Rûmlar İran'lıları yendiler, atlarını Medâin'de bağladılar, Rûmiyye (Şehrini) binâ ettiler. Hz. Ebubekir haberi Hz. Peygamber (s.a.)e getirdi ve: Bu (Bahiste kazandığım) gayr-i meşrû' bir kazançtır, dedi. Allah Rasûlü de: O halde onu tasadduk et, buyurdu.

Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... Niyâr İbn Mükram el-Eslemî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde.» âyetleri nâzil olduğunda İran'lılar Rûmlara gâlib idiler. Müslümanlar Rûmların onları yenmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü kendileri de onlar da kitâb ehli idiler. «O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» âyeti bunun hakkındadır. Kureyş ise İran'lıların gâlib gelmesini istiyordu. Çünkü onlar ve İran'lılar kitâb ehli olmadıkları gibi yeniden diriltilmeye de inanmıyorlardı. Allah Teâlâ bu âyeti indirdiği zaman Ebubekir çıkıp Mekke'nin muhtelif yerlerinde yüksek sesle: «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde...» âyetlerini okudu. Kureyş'ten bazı kimseler Ebubekir'e: Bu bizimle senin arandadır. Arkadaşın Rûmların birkaç yıl içinde İran'ları yeneceğini sanıyor. Bunun üzerine bahse tutuşmaya var mısın? dediler. Ebubekir: Evet, tutuşalım, dedi. Bu bahse girmenin harâm kılınmasından önceydi. Ebubekir ve müşrikler bahse tutuşup bahse konu şeyleri karşılıklı olarak (bir yed-i emîne) bıraktılar. Ve Ebubekir'e: Bu birkaç yılı kaç sene yapalım; (birkaç yıl ta'bîri bizim aramızda) üç yıldan dokuz yıla kadardır. Bizimle aranda orta bir mikdâr söyle de onda karâr kılalım, dediler. Aralarında altı yıllık bir süre tesbît ettiler. Altı yıl geçtiği halde Rûmlar gâlib gelemediler. Müşrikler bahsi kazandılar. Yedinci sene girince Rûmlar İran'lılara gâlib geldiler. Müslümanlar altı sene süre koymasından dolayı Ebubekir'i ayıpladılar. Ebubekir: (Altı sene koymuştum) Çünkü Allah Teâlâ: «Birkaç yıl içinde...» buyurmuştu, dedi. İşte o zaman birçok kişi müslüman oldu. Tirmizî, hadîsi bu ifâdelerle zikrettikten sonra şöyle der: Bu hasen, sahîh bir hadîstir. Sâdece Abdurrahmân İbn Ebu Zinâd kanalından rivâyetiyle biliyoruz. Hadîsin bir benzeri mürsel olarak İkrime, Şa'bî, Mücâhid, Katâde, Süddî, Zührî ve başkaları tarafından rivâyet edildiği gibi tâbiîn'-

den bir cemâattan da rivâyet edilmiştir. İfâdeleri itibârıyla bundan daha garîbi İmâm Süneyd İbn Dâvûd'un tefsîrinde rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir: Haccâc'ın... İkrime'den rivâyetine göre; İran'da bir kadın varmış. Hep kahramanlar ve krallar doğururmuş. Kisrâ onu çağırıp: Ben Rûmlara (Rûmların üzerine) bir ordu göndermek istiyorum. Bu ordunun üzerine senin oğullarından birisini kumandan yapacağım. Bana hangisini kumandan yapacağım konusunda bir fikir ver, dedi. Kadın: Şu oğlum tilkiden daha zekî, şâhin ve doğandan daha temkînlidir. Şu oğlum Ferhân mızraklardan daha delicidir. Şu oğlum Şehrîrâz ise üç oğlumun en çok hilim sâhibi olanıdır. Onlardan dilediğini kumandan yap, dedi. Kisrâ: Hâlim olanını kumandan yaptım, deyip Şehrirâz'ı ordunun başına kumandan olarak geçirdi. Şehrirâz İran ordusuyla Rûmların üzerine yürüdü, onlara gâlib gelip çoğunu öldürdü, şehirlerini tahrîb etti, zeytin ağaçlarını kesti. Ebu Bekr İbn Abdullah der ki: Bu hadîsi Atâ el-Horasânî'ye rivâyet ettim de: Şam ülkelerini görmedin mi? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Şâyet oraları görecek olursan mutlakâ harâb edilmiş şehirleri ve kesilmiş zeytin ağaçlarını göreceksin, dedi. Bundan sonra Şam'a gittim ve bunları gördüm. Atâ el-Horasânî der ki: Bana Yahyâ İbn Ya'mûr'un rivâyetine göre Kayser Rûm ordusu ile Katame denilen bir adamı, Kisrâ da Şehrîrâz'ı göndermişti. Ezruât ve Busrâ'da karşılaştılar. Orası Şam'ın size en yakın olan yeridir. Rûmlarla karşılaştıklarında İran'lılar gâlib geldiler. Kureyş kâfirleri buna sevinirken müslümanlar üzüldüler. İkrime der ki: Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbı ile karşılaştılar ve: Siz kitâb ehlisiniz. Hıristiyanlar da kitâb ehlidir. Biz ise ümmîleriz. Bizim İran'lı kardeşlerimiz sizin kitâb ehli kardeşlerinize üstün geldiler. Şâyet siz de bizimle savaşacak olursanız şüphesiz biz size gâlib geleceğiz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde... Eninde sonunda buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» âyetlerini indirdi. Ebubekir es-Sıddîk, kâfirlere karşı çıkıp: Kardeşlerinizin bizim kardeşlerimize gâlib gelmesine mi sevindiniz? Hiç sevinmeyin. Allah'a yemîn ederim ki şüphesiz Allah, Rûmları İran'lılara gâlib getirecektir. Bize bunu peygamberimiz (s.a.) haber verdi, dedi. Übeyy İbn Halef, Hz. Ebubekir'in karşısına dikilip: Ey Ebu Fudayl, yalan söyledin, dedi. Ebubekir de ona: Ey Allah'ın düşmanı, sen daha çok yalancısın, dedi. Übeyy İbn Halef: Benden on genç deve, senden de on genç deve haydi bahse girelim. Üç seneye kadar eğer Rûmlar İran'lıları yenerse ben kaybedeceğim, İran'lılar üstün gelirse sen kaybedeceksin, dedi. Sonra Ebubekir Hz. Peygamber (s.a.)e gelip bunu haber verdi. Allah Rasûlü: Bu, senin söylediğin gibi değildir. (Bizim dilimizdeki) bir-

kaç yıl, üç ilâ dokuz sene arasıdır. Bahse konu olan şeyleri artır, süreyi de uzat, buyurdu. Ebubekir çıkıp Übeyy'e rastladı. Übeyy: Herhalde pişmân olmuşsundur, dedi. Ebubekir: Hayır dedi, gel bahsi artıralım ve süreyi uzatalım. Dokuz seneye kadar olmak üzere yüz genç deve benden yüz genç deve senden bahse girelim, dedi. Übeyy de: Pekiyi kabul, dedi. Bu süreden önce Rûmlar İran'lıları yendiler ve müslümanlar müşriklere (bahiste) üstün geldiler.

İkrime der ki: İran'lılar Rûmları yendiği zaman Şehrirâz'ın kardeşi olan Ferhân oturup içmeye başladı ve arkadaşlarına: Kendimi Kisrâ'nın tahtı üzerinde oturuyormuş gibi gördüm, dedi. Bu konuşma Kisrâ'ya ulaştığında Şehrirâz'a: Sana bu mektubum geldiği zaman Ferhân'ın kellesini bana gönder, diye yazdı. Şehrirâz da ona: Ey kral, sen hiç bir zaman Ferhân gibisini bulamayacaksın. O birçok düşman öldürmüştür ve düşmanlar içinde bir ünü vardır. Böyle yapma, diye yazdı. Kisrâ Şehrirâz'a: Şüphesiz ki İran halkı içinde ona halef olacaklar vardır. Onun başını bana göndermekte acele et, diye yazdı. Şehrirâz'ın tekrâr (kardeşinin affına dâir) mürâcaatına karşı Kisrâ öfkelenip bu sefer ona cevab vermedi ve İran ordusuna: Ben Şehrirâz'ı sizin kumandanlığınızdan azlettim ve Ferhân'ı üzerinize kumandan nasbettim diye bir haberci gönderdi. Haberciye ince, küçük bir kâğıt verip: Ferhân krallığı devralıp kardeşi ona boyun eğdiğinde ona şu sayfayı ver, dedi. Şehrirâz mektubu okuyunca başüstüne deyip tahtından indi ve Ferhan tahta oturdu. Haberci kâğıdı kendisine verdi. Ferhân: Bana Şehrirâz'ı getirin, deyip boynu vurulmak üzere onu öne sürdü. Şehrirâz: Vasiyyetimi yazıncaya kadar acele etmeyip müsâade eder misin? dedi. Ferhân'ın; evet cevabı üzerine (mektuplarının içinde bulunduğu) çuvalı getirtti, sayfaları (Kisrâ'nın ve kendisinin mektuplarını) Ferhân'a verip: Bunların hepsi senin hakkında Kisrâ'ya mürâcaatlarımdır. Sen ise bir tek mektupla beni öldürmek istedin, dedi. Ferhân krallığı kardeşi Şehrirâz'a geri verdi ve Şehrirâz Rûm kralı Kayser'e şu mektubu yazdı: Sana ihtiyâcım var. Bu ihtiyâcımı ne haberciler, ne de kâğıtlar taşır. Seninle buluşalım. Benimle elli Rûmla beraber buluşacaksın. Ben de sana elli İran'lı içinde geleceğim. Kayser, beş yüz bin Rûm askeri içinde geldi, yollara öncü câsûslar gönderdi. Bunun kendisi için bir tuzak olacağından korkuyordu. Câsûsları gelip de Şehrirâz'ın yanında sâdece elli kişi olduğu haberini getirince rahatladı. İkisi için kurulan atlas bir çadırda bir araya geldiler. İkisinde de sâdece birer bıçak vardı. Aralarında anlaşmak üzere bir tercüman çağırdılar. Şehrirâz şöyle konuştu: Senin şehirlerini hîle ve kahramanlığımızla harâb eden ben ve kardeşimdir. Kisrâ bizi çekemedi ve kardeşimi öldürmemi istedi, ben ise bundan kaçındım. Sonra kardeşime beni öldürmesini emretti. Biz de ikimiz birden onun emrinden sıyrılıp çıktık. Biz seninle birlik olup onunla sa-

vaşacağız. Kayser: İsâbet etmişsiniz, dedi. Sonra onlardan birisi diğerine: Şüphesiz ki söz iki kişi arasındadır. İki kişiyi geçtiği zaman yayılır değil mi? dedi. Diğeri buna evet cevabını verdi. Hemen birlikte bıçaklarıyla tercümânı öldürdüler. Allah Teâlâ Kısrâ'yı helâk buyurdu. Haber Hudeybiye günü Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı ve onunla beraber müslümanlar da buna sevindiler.

Bu hadîsin ifâdeleri ve tümü gârîbdir. Bu âyet-i kerîme'nin kelimeleri üzerinde konuşalım:

Allah Teâlâ: «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler.» buyurur. Sûrelerin başlarındaki hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi daha önce Bakara sûresi başında geçmişti. Rûmlar, Ays İbn İshâk İbn İbrâhîm soyundandır. Bunlar İsrâiloğullarının amcaoğullarıdır. Onlara Asfar oğulları denirdi ve Yunanlıların dini üzereydiler. Yunanlılar ise Yâfes İbn Nûh'un soyundan olup Türklerin amcaoğullarıdır. Onlar el-Mütehayyira denilen yedi seyyâre yıldızına tapınırlar, Kuzey kutbuna doğru namaz kılarlardı. Dimaşk'ı ve tapınağını inşâ edenler bunlardır. Tapınakta kuzey yönüne doğru mihrâblar vardı. Rûmlar Hz. İsâ'nın peygamber olarak gönderilmesinin yaklaşık 300. senesine kadar Hıristiyan dini üzereydiler. Onlardan Cezîre ile beraber Şam'da hükümrân olanlara Kayser adı verilirdi. Bizans krallarından Hıristiyanlığa ilk giren Kostantin İbn Kastos (قسطس) ve onun annesi Meryem el-Heylâniyye eş-Şedkâniyye idi. Bu kadın Harrân'lıydı. Meryem, oğlundan önce hıristiyan olmuş ve oğlunu kendi dinine dâvet etmişti. Kostantin daha önce filozoftu. Annesine uydu. Bunu gizlice yaptığı da söylenir. Onun zamanında hıristiyanlar bir araya gelip Abdullah İbn Aryus ile münâzarada bulundular, son derece dağınık ve sayılamayacak ihtilâflara düştüler. Şu kadar var ki onlardan üç yüz on sekiz papaz bir görüşte ittifâk ettiler, Kostantin için bir akîde vazettiler. Büyük emânet diye adlandırdıkları akîde budur. Aslında bu bir emânet değil, alçak bir hiyânettir. Onun için kanunlar da vaz'ettiler. Bununla ahkâm kitaplarını kasdetmektedirler ki helâl kılma, harâm kılma ve başka ihtiyâç duyduklarını bunlara dercetmişlerdir. Mesîh (a.s.)in dinini böylece değiştirdiler, ilâvelerde bulundular ve onu eksiltiler. Doğuya doğru namaz kıldılar. Cumartesi yerine pazarı kabul ettiler. Haça tapındılar, domuzu helâl kıldılar, kendilerinin uydurduğu birtakım bayramlar edindiler. Haç yortusu, komüniyon âyini, Hz. İsâ'nın insanlıktan ilâhlığa inkılâbı günü olarak kutlanan bayram ve daha başka Paskalya bayramı, Hz. İsâ'nın Kudüs'e girdiği gün gibi bayramlar bunlar içinde sayılabilir. (Din adamlarını) derecelendirdiler ki en büyükleri papadır. Sonra patrikler, sonra metropolitler, sonra papazlar, sonra diyakoslar, sonra yardımcı papazlar gelir. Böylece ruhbânlık sınıfı icâd ettiler. Kral onlar için kiliseler, tapınaklar inşâ ettirdi, kendine nisbet

edilen şehri kurdu ki bu şehir Kostantiniyye şehridir. Onun zamanında on iki bin kilise inşâ edilmiştir. Yine onun zamanında üç mihraplı olarak Beyt el-Lahm inşâ olundu. Annesi de el-Kumâme'yi inşâ ettirdi. Bunlara Melikiyye adı verilir. Bunlarla krallarının dini üzere olanlar kasdedilir.

Sonra Ya'kûb el-İskâfî'ye tâbi olan Ya'kûbîler, daha sonra da Nesturâ'nın tâbii olan Nestûrîler ortaya çıktı. Onlar birçok fırkalara ayrılmışlardır. Nitekim Allah Râsûlü (s.a.): Şüphesiz onlar yetmiş iki fırkaya bölünmüşlerdir buyurmuştur ki, netîce olarak onlar Hırıstiyanlık dini üzere devâm etmişlerdir. Onlardan her ne zaman bir kayser helâk olsa ondan sonra bir başkası yerine geçerdi. Nihâyet sonuncuları Hirakl olmuştur. Hirakl son derece akıllı, kralların en tedbîrli ve dâhî olanlarından, en kahramanlarından ve görüş zâviyesi geniş olanlarındandı. Büyük bir ziyâfet ve ihtişâm içinde onların başına kral oldu. İşte İran kralı Kisrâ buna karşı harekete geçip Irak, Horasan, Rey ve bütün acem ülkelerini ele geçirdi. Bu Kisrâ, Zû'l-Ektaf Sâbûr denilen Kisrâ'dır. Bunun memleketi Kayser'in memleketinden daha genişti. Evet Acemlerin riyâseti ondaydı ama İran'lıların ahmaklığı da üzerindeydi. Mecûsî olup ateşe taparlardı. Daha önce geçen İkrime'nin rivâyetine göre bu Kisrâ, kumandanlarını ve ordusunu Kayser'e karşı göndermiş ve bunlar Kayser'le savaşmışlardır. Meşhûr olan habere göre bizzât Kisrâ'nın kendisi Kayser'in ülkesinde savaşmış ve onu mağlûb etmiştir. Nihâyet Kayser'in elinde Kostantiniyye şehrinden başka hiç bir şey kalmadı. Kisrâ Kayser'i burada uzun süre muhâsara etti ve nihâyet Kayser iyice bunaldı. Hırıstiyanlar kendisine büyük bir hürmet ve ta'zîm gösteriyorlar, şehrin (sûrlarının) son derece sağlam olması nedeniyle Kisrâ da ülkeyi fethedemiyor. Zîrâ şehrin yarısı kara tarafında, diğer yarısı da deniz tarafındaydı. İşte buradan, yani denizden onlara yiyecek ve takviye gelirdi. İş uzayınca Kayser bir hîle düşündü. Kisrâ'dan üzerinde anlaşacakları bir mal karşılığı ülkesinden çıkmak istediğini bildirdi. Kisrâ da buna karşılık dilediği şartları belirleyecekti. Kisrâ bu şartlara icâbet ederek ondan dünya krallarından hiç kimsenin güç yetiremeyeceği büyüklükte ve çoklukta altın, mücevher, kumaşlar, câriyeler, hizmetçiler ve daha birçok şeyler istedi. Kayser buna boyun eğmiş göründü ve Kisrâ'ya istediklerinin hepsinin yanında mevcûd olduğu zannını verdi. Halbuki Kisrâ ve Kayser bir araya gelseler istenilenin onda birini bile bulmaktan âciz kalırlardı. Kayser Kisrâ'dan istediklerini, ülkesinin zahire, mahsûl ve defînelerinden elde etmek üzere Şam ülkelerine ve ülkesinin diğer yerlerine gitmek için müsâade istedi. Kisrâ da onu serbest bıraktı. Kayser Kostantiniyye şehrinden çıkmaya karâr verdiğinde kendi dininden olan halkını toplayıp: Şüphesiz ben karârlaştırmış olduğum bir iş için ordumdan seç-

tiğim bir kısmı ile çıkıyorum. Bir sene geçmeden şâyet size dönersem ben yine kralınızım. Eğer dönmeyecek olursam siz muhayyersiniz; dilerseniz benim bîatım üzere devâm edersiniz, dilerseniz bir başkasını yerime geçirirsiniz, dedi. Onlar da cevab verip; sağ olduğun sürece on sene bile kaybolsan sen yine kralımızsın, dediler. Kayser orta büyüklükte ve süvârîlerden oluşan bir ordu içinde Kostantiniyye'den çıktı. Kisrâ, Kostantiniyye çevresinde çadırlarını kurup onun dönüşünü beklemeye başladı. Kisrâ beklerken Kayser sür'atli bir yürüyüşle İran'a ulaştı, erkekleri ve savaşçıları öldürerek Medâin'e vardı. Medâin Kisrâ'nın taht şehriydi. Oradakileri de öldürdü, bütün mahsûllerini, mallarını aldı, kadınlarını ve haremini esîr etti, Kisrâ'nın oğlunun başını tıraş ederek bir merkebe bindirdi ve kavminden atlılarla beraber onu son derece zelîl ve hakîr bir şekilde Kisrâ'ya gönderdi. Kisrâ'ya: İşte bu, benden istediğindir, onu al, diye bir de mektup yazdı. Bu Kisrâ'ya ulaştığında derecesini ancak Allah'ın bileceği şekilde üzüldü, ülke (Kostantiniyye)ye öfkesi ve kini şiddetlendi, elindeki bütün imkânları kullanarak muhâsarayı şiddetlendirdi fakat zabtedemedi. Kostantiniyye'yi almaktan âciz kalınca Kayser'in Kostantiniyye'ye ulaşabileceği tek yol olan Ceyhûn vâdîsinde Kayser'in yolunu kesmek istedi. Kayser bunu anlayınca daha önce hiç kimsenin yapamadığı büyük bir hîleye başvurdu. Ordusunu ve yanındaki mahsûlleri vâdînin ağzında bıraktı. Ordusunun bir kısmının hayvanlarına binerek yanlarına hayvan pislikleri ve saman almalarını emretti. Suyun yukarı tarafında yaklaşık bir günlük bir mesâfeye gitti. Sonra bu yüklerin nehre atılmasını emretti. Bu atılanlar Kisrâ'nın bulunduğu yere varınca, O ve ordusu Rûmların oradan geçtiklerini sandılar, atlarına binerek aramaya koyuldular. Bu arada vâdîyi de boş bıraktılar. Kayser gelip yanındakilere suya dalmalarını emretti. Suya daldılar, sür'atle geçtiler Kisrâ ve ordusunu arkada bırakarak Kostantiniyye'ye girdiler. Hırıstiyanlar için bu gerçekten görülecek bir gündü. Kisrâ ve orduları ise ne yapacaklarını bilmez halde şaşkın olarak kalakaldılar. Kayser'in ülkesini de ele geçirememişlerdi. Bunun yanında Rûmlar ülkelerini tahrîb etmiş, mahsûllerini almış, çocuklarını ve kadınlarını esîr etmişlerdi. İşte bu, Rûmların İran'lılara galebesindendir ve bunlar İran'lıların Rûmları yenmesinden dokuz sene sonra olmuştur.

İbn Abbâs, İkrime ve başkalarının anlattığına göre Rûmların gâlib geldiği İran-Rûm savaşı Ezruâd ve Busrâ arasında meydana gelmiştir. Burası Şam diyarının Hicâz tarafındaki ucudur. Mücâhid der ki: Bu olay Cezîre'de olmuştur ki Rûm ülkelerinin İran'a en yakın yeridir. En doğrusunu Allah bilir.

Bundan sonra Rûmların İran'lıları yenmesi dokuz sene sonra olmuştur. Arap dilinde (بضع) kelimesi, üç ile dokuz arasındaki sayı-

lara verilen isimdir. Nitekim Tirmizî, İbn Cerîr ve başkalarının rivâyet etmiş oldukları Abdullah İbn Abdurrahmân el-Cümâhî kanalıyla... İbn Abbâs'tan gelen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebubekir'e «Elif, Lâm, Mîm. Rûmlar yenildiler...» âyeti ile ilgili olarak girdiği bahis hakkında şöyle buyurmuştu: Ey Ebubekir ,ihtiyâtlı olsaydın ya. Çünkü âyetteki (بضع) kelimesi, üçle dokuz arasındaki sayılara verilen isimdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu ve bu kanaldan rivâyetinin ğarîb olduğunu da ekler. İbn Cerîr hadîsi Abdullah İbn Amr'dan onun sözü olarak rivâyet etmiştir.

«Eninde sonunda; (bundan önce de, bundan sonra da) buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın, (Kisrâ'nın ashâbı olan mecûsî İran'lılara karşı Şam kralı Kayser'in tarafı olan Rûmlara) yardımı ile.» İbn Abbâs, Sevri, Süddî ve başkaları gibi âlimlerden birçoğunun söylediğine göre Rûmların İran'lıları yenmesi Bedir savaşı günü olmuştur. Tirmizî, İbn Cerîr, İbn Ebu Hâtim ve Bezzâr'ın A'meş kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivâyet ettikleri bir hadîste o, şöyle demiştir: Bedir günü olduğunda Rûmlar İran'lılara gâlib geldiler, inananlar buna çok sevindiler. Allah Teâlâ da: «O gün mü'minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» âyetlerini indirdi.

Diğerleri ise Rûmların İran'lılara galebesinin Hudeybiye yılı olduğunu söylerler. İkrime, Zührî, Katâde ve başkaları böyle söylemiştir. Bu sözü bazıları şöyle açıklıyor: Kayser ,Allah kendisini Kisrâ'ya muzaffer kılarsa Allah'a bir şükür olarak Hıms'dan İlyâ'ya kadar —ki burası Beyt el-Makdis'tir— yürüyeceğini adamıştı. Bu adağını yerine getirdi. Beyt el-Makdis'e ulaştığında henüz oradan çıkmadan Allah Rasûlü (s.a.)nün ona Dihye İbn Halîfe ile göndermiş olduğu mektubu ulaştı. Dihye mektubu Busrâ'nın büyüğüne, Busrâ'nın büyüğü de Kayser'e verdi. Mektup Kayser'e ulaştığında Hicaz araplarından Şam'da bulunan birisini istedi. Ğazze'de bulunan Kureyş kâfirlerinden bir topluluk içinde Ebu Süfyân Sahr İbn Harb el-Emevî onun yanına getirildi. Huzûr da diz çöktüler. Kayser: Peygamber olduğunu zanneden şu adama neseb yönüyle en yakınınız hanginizdir? diye sordu. Ebu Süfyân: Ben, diye cevab verdi. Kayser, Ebu Süfyân'ın arkasına oturtmuş olduğu arkadaşlarına: Şimdi ben şu adamdan soracağım; eğer yalan söylerse onu yalanlayınız, dedi. Ebu Süfyân der ki: Allah'a yemîn ederim ki benim yalanımı açığa vurmayacak olsalardı mutlakâ yalan söylerdim. Hirakl ona Hz. Peygamberin nesebini, niteliklerini sordu. Sordukları içinde şöyle dedi: Haksızlık yapar mı? Ben: Hayır, dedim. Şu kadar var ki biz bir süreden beri ondan ayrıyız. Bu süre içinde ne yapmakta olduğunu bilmeyiz, dedim. Ebu Süfyân bu sözü ile Hudeybiye günü aralarında on sene müddetle harbetmeyeceklerine dâir Allah Ra-

sûlü (s.a.) ile Kureyş kâfirleri arasında yapılan barışı kasdediyor. Bunu Rûmların İran'lıları Hudeybiye senesi yendiğine delil getiriyorlar. Zîrâ Kayser adağını Hudeybiye'den sonra yerine getirmişti. En doğrusunu Allah bilir.

Birinci görüş sâhipleri ise buna şöyle cevab veriyorlar: Hirakl'ın ülkesi harâb olmuş, dağılmıştı. Dolayısıyla düşünüp taşınıp ülkesinin düzeltilmesi gereken yerlerini düzeltmeksizin adağını yerine getirme imkânı yoktu. Ancak zaferinden dört sene sonra adağını yerine getirebilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Vaziyet son derece kolay, açık ve basittir. Şu kadar var ki İran'lılar Rûmları yendiği zaman bu, inananları üzmüş; Rûmlar İran'lılara gâlib geldiği zamanda ise inananlar buna sevinmişlerdir. Çünkü Rûmlar kitâb ehliydi ve inananlara mecûsîlerden daha yakındılar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki, insanlardan îmân edenlere en şiddetli düşman olarak Yahûdîleri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın. Andolsun ki, onlardan îmân edenlere sevgice en yakını da: Biz hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi, onların içinde keşişler ve râhipler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamalarındandır. Peygambere indirileni işittiklerinde hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da, derler ki: Rabbımız biz îmân ettik, bizi de şâhidlerle beraber yaz.» (Mâide, 82, 83) buyururken burada da: «O gün mü'minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ile. O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Alâ İbn Zübeyr el-Kilâbî'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: Ben İran'lıların Rûmlara gâlibiyyetini, sonra Rûmların İran'lıları yendiğini, sonra da müslümanların hem İran'lıları, hem de Rûmları yendiğini gördüm. Bütün bunlar onbeş sene içinde meydana gelmiştir.

«Ve O,» düşmanlarından intikâm almakta Azîz'dir, inanan kullarına karşı ise «Rahîm'dir.»

«Ey Muhammed, sana haber vermiş olduğumuz İran'lılara karşı Rûmları muzaffer kılacağımız haberi Allah'ın gerçek bir va'di, dönülmeyecek doğru bir haberidir. Şüphesiz meydana gelecektir. Zîrâ Allah'ın sünneti (kâinâttaki kanunu), savaşan iki gruptan hak üzere olana yardım etmesi, güzel âkıbeti onlara tahsîs etmesidir. «Ama insanların çoğu (Allah'ın adâlet ölçülerince cereyân eden muhkem fiilleri ve yaratmasındaki hükmünü) bilmezler. Onlar dünya hayatının yalnız görünen kısmını bilirler. Âhiretten ise onlar habersizdirler.» İnsanların çoğunun sâdece dünya, dünyanın kazançları, işleri ve dünyada olanlar hakkında bilgileri vardır. Dünyayı kazanma ve kazanç yollarında zekî, usta kimselerdir. Fakat onlar, kendilerine âhiret yurdunda fayda verecek şeylerden habersizdirler. Sanki anlayışsız, zihinsiz ve düşüncesiz bir

kimse gibidirler. Hasan el-Basrî der ki: Allah'a yemîn ederim ki onlardan dünyası ile öyle bir ustalığa ulaşanları vardır ki dirhemi tırnağı üzerinde şöyle bir çevirir de sana ağırlığını haber veriverir. Halbuki güzelce namaz kılmasını bile beceremez. İbn Abbâs «Onlar dünya hayatının yalnız görünen kısmını bilirler. Âhiretten ise onlar habersizdirler.» Âyetinde kâfirlerin kasdedildiğini söyler. Onlar din işlerinde bilgisiz oldukları halde dünyanın imârını iyi bilirler.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِم مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

8 — Kendi nefisleri hakkında düşünmezler mi? Ki Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak ile ve belirli bir süre için yaratmıştır. Doğrusu insanların çoğu Rablarına kavuşmayı inkâr ederler.

9 — Onlar, yeryüzünde dolaşıp gezmezler mi ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kendilerinden daha kuvvetliydiler. Toprağı altüst etmişler ve onu kendilerinden daha çok imâr etmişlerdi. Peygamberleri onlara nice açık deliller getirmişti. Demek Allah onlara zulmetmiyordu. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

10 — Sonra da Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onları alaya alarak kötülük edenlerin âkibeti çok kötü oldu.

Düşünmezler mi Hiç?

Allah Teâlâ varlığına, yaratmada yegâne olduğuna, kendisinden başka ilâh, O'nun dışında Rab olmadığına delâlet eden yaratıkları üzerinde düşünmeyi tenbîh ediyor. Buyurur ki: «Kendileri hakkında dü-

şünmezler mi?» Burada ulvî ve süflîsi ile âlemler, ikisi arasındaki çeşitli yaratıklar, muhtelif cinsler üzerinde düşünme kasdedilmektedir. Böylece onlar bunların boşuna ve bâtıl olarak değil de hak ile yaratılmış olduğunu bileceklerdir. Ayrıca bunlar kıyâmet gününden ibâret olan belirli bir süreye kadar sürelendirilmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Doğrusu insanların çoğu Rablarına kavuşmayı inkâr ederler.» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ, elçilerinin kendisinden getirmiş olduklarının doğruluğuna işâret buyurur. Onları mucizelerle, apaçık delillerle desteklemişti. Elçilerinin doğruluğuna, onları inkâr edenlerin helâk olunması ve onları doğrulayanların kurtulması ile tenbîhte bulunur ve şöyle buyurur: «Yeryüzünde (anlayışları, akılları, görüşleri ve geçmişlerin haberlerini işitmeleri ile) dolaşıp gezmezler mi? Ki, kendilerinden önce geçmiş kimselerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler.» Ey kendilerine Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gönderildiği kimseler. Şüphesiz geçmiş ümmetler ve nesiller sizden daha güçlü, sizden daha çok mal ve evlât sâhibiydiler. Sizlere, onlara verilenlerin onda biri bile verilmiş değildir. Onlar dünyada öyle bir yerleştirilmişlerdi ki, siz henüz ona ulaşabilmiş değilsiniz. Ömürler boyu, asırlarca dünyayı îmâr etmişler umrânda sizden daha ileri gitmişler, sizin kazancınızdan daha fazla kazanç elde etmişlerdi. Bunlarla beraber elçileri kendilerine apaçık delillerle gelip te kendilerine verilenlerle sevinip şımardıkları zaman Allah Teâlâ günâhları yüzünden onları yakalayıp helâk buyurmuştur. Onların Allah'tan bir koruyucuları olmamıştır. Ne malları ne de çocukları onlarla Allah'ın baskını arasına girip engel olamamış, onlardan zerre ağırlığı olsun azâbı engelleyememiştir. Allah Teâlâ onların başına getirmiş olduğu azâb ve cezâsında elbette onlara zulmetmiş değildir. «Ama onlar ancak kendilerine zulmediyorlardı.» Kendilerine bu azâbın gelmesi ancak kendilerinden olup Allah'ın âyetlerini yalanlamaları, onlarla alay etmeleri yüzündendir. Bu ancak onların adı geçen günâhları ve anılan yalanlamaları sebebiyledir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «Nihâyet Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onları alaya alarak kötülük yapanların sonu pek kötü oldu.» buyururken, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Biz onların kalblerini ve gözlerini çevirirız de —ona ilk defa îmân etmedikleri gibi— azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110). «Fakat onlar yoldan sapınca Allah da onların kalblerini saptırmıştı.» (Saff, 5), «Eğer yüz çevirirlerse bilki, bir kısım günâhları yüzünden Allah onları cezâlandırmak istiyor.» (Mâide, 49).

Âyete yukarda verdiğimiz anlam, âyetteki (السوأى) kelimesi-

nin; kötülük yapanlar, anlamına gelen fiilin mef'ûlü olarak mansûb olmasına göredir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Nihâyet Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onları alaya alanların sonu, âkıbeti kötü olmuştur. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanlamış ve onlarla alay etmişlerdir. Buna göre yukarda tümleç olduğu söylenen kelime başlaki (كان) fiilinin haberi olarak mansûbdur. Bu açıklamayı İbn Cerîr; İbn Abbâs ve Katâde'den rivâyetle zikretmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hâtim de bu açıklamayı İbn Abbâs, Katâde ve Dahhâk İbn Müzâhim'den rivâyet etmiştir. Bu anlam da açık olup en doğrusunu Allah bilir.

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ
﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعٰؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كٰفِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ
تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَاۤئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ
فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

11 — Allah ilkin yaratır, sonra onu iâde eder. En sonunda hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

12 — Kıyâmetin kopacağı gün suçlular susacaklardır.

13 — Ortaklarından da kendilerine hiçbir şefâatçı olmayacaktır. Onlar ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

14 — Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar.

15 — İmân edip sâlih amellerde bulunanlara gelince; onlar bir bahçede sevinç içinde ağırlanırlar.

16 — Ama küfredip de âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince; işte onlar, azâb için hazır bulundurulurlar.

İlk Yaratma ve Diriltme

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah ilkin yaratır, sonra onu tekrâr eder.» Nasıl ki yaratmaya ilk başlamaya gücü yetmektedir, aynı şekilde onu tekrâr etmeye de kâdirdir. «En sonunda (kıyâmet günü) hepiniz ona döndürüleceksiniz» de O her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecektir. «Kıyâmetin kopacağı gün suçlular susacaklardır.» İbn Abbâs âyeti: Kıyâmetin kopacağı gün suçlular ümitlerini keseceklerdir, şeklinde anlarken, Mücâhid: Suçlular rüsvây olacaklardır, şeklinde anlamıştır. Bir rivâyette ise Mücâhid: Suçlular mahzûn olacaklardır, demiştir. «Ortaklarından da kendilerine şefâatçılar olmayacaktır.» Allah'ın dışında tapınagelmekte oldukları ilâhlar onlara şefâatta bulunmayacak, onları inkâr edecek ve kendilerine en muhtâç oldukları bir zamanda ihânet edeceklerdir. «Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar) birbirinden ayrılırlar.» Katâde der ki: Allah'a yemîn ederim ki bu; kendisinden sonra bir daha bir araya gelmenin aslâ mümkün olmayacağı bir ayrılıktır. Yani birisi İlliyyûn cennetlerine yükselip diğeri Esfel-i Sâfilîn'e alçaltıldığı zaman bu, aralarındaki beraberliğin sonu olacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Îmân edip sâlih amellerde bulunanlara gelince; onlar ağırlanacakları bir cennette bulunurlar» buyurmuştur. Mücâhid ve Katâde, âyetteki (يحبرون) kelimesini: Nimetlendirilirler, nimete gark olunurlar, şeklinde anlarken Yahyâ İbn Ebu Kesîr, burada şarkı işitmenin kasdedildiğini söylemiştir. Halbuki âyetteki bu kelime bütün bunlardan daha geneldir. (...)

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا
وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

17 — Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin.

18 — Ve hamd O'nadır. Göklerde de, yerde de, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz vakitte de.

19 — Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır. Yeryüzünü ölümünden sonra O canlandırır. İşte siz de böylece çıkarılacaksınız.

Allah Teâlâ mukaddes zâtına tesbîhte bulunup Allah'ın kudretinin kemâline ve saltanatının büyüklüğüne delâlet eden bu birbirini ta'kîb eden vakitlerde Allah'ı tesbîh etmelerini ve O'na hamdetmelerini kullarına öğütlüyor. Bu vakitler, geceleyin karanlığın başladığı ve gündüzün aydınlandığı sabah vaktidir. Sonra tesbîhe uygun düşecek bir isti'nâf cümlesi getirip şöyle buyurur: «Göklerde ve yerde hamd O'nadır.» Göklerde ve yerde yarattıklarından dolayı O hamdolunandır. «Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da (Allah'ı tesbîh edin.)» Geceyi, şiddetli karanlığı ve aydınlığı yaratan Allah'ın şânı ne kadar yücedir. Gündüzü geceden çekip çıkaran ve geceyi bir sükûnet kılan O'dur. Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur: «Andolsun onu açığa çıkardığında gündüze. Onu örtüp büründüğünde geceye.» (Şems, 3, 4), «Andolsun, bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyl, 1, 2), «Andolsun kuşluk vaktine, ve sükûna erdiğinde geceye...» (Duhâ, 1, 2). Bu konuda âyetler çoktur. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Muâz İbn Enes el-Cühenî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhîm'i niçin vefâkâr dostu olarak isimlendirdiğini size haber vereyim mi? Zîrâ o sabah ve akşamleyin: «Akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh ederim. Göklerde ve yerde hamd O'nadır. Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da hamd O'na mahsûstur.» derdi. Taberanî der ki: Bize Muttalib İbn Şuayb el-Ezdî'nin... Abdullah İbn Abbâs'tan onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre şöyle buyurmuş: Her kim sabaha erdiğinde «Akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh ederim. Göklerde ve yerde hamd O'nadır. Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da hamd O'na mahsûstur.» derse gündüzün kaçırmış olduğunu telâfî etmiş olur. Kim de bunu akşamladığında söylerse gecesinde kaçırmış olduğunu telâfî etmiş olur. Hadîsin isnâdı ceyyid olup Ebu Dâvûd Sünen'inde rivâyet etmiştir.

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır.» Burada da Allah Teâlâ'nın birbirine mütekâbil şeyleri yaratmadaki kudretine işâret edilmektedir ve peşpeşe gelen bu âyetlerin hepsi aynı şekildedir. Bu âyetlerde yaratıkları, kudretinin kemâline delâlet etsin diye Allah'ın eşyâyı ve zıdlarını yaratması zikredilmektedir. Bitkiyi taneden, taneyi bitkiden, yumurtayı tavuktan, tavuğu yumurtadan, insanı nutfeden, nutfeyi insandan, mü'mini kâfirden, kâfiri de mü'minden çıkarması bunlardandır.

«Yeryüzünü ölümünden sonra O canladırır.» âyeti Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık. İşte ondan yemektedirler. Ve ondan hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.» (Yâ-Sîn, 33, 34), «Yeryüzünü kupkuru olarak görürsün. Ama Biz ona su in-

dirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir. Bunun sebebi şudur: Allah gerçeğin tâ kendisidir. Doğrusu ölüleri O diriltir ve O, her şeye Kâdir'dir. Şüphe götürmeyen kıyâmet saatı mutlakâ gelecektir ve Allah kâbirlerdekileri diriltecektir.» (Hacc, 5-7), «O'dur ki, rahmetinin önünden rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûller yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57). Bu sebepledir ki burada da: «İşte siz de böylece çıkarılacaksınız.» buyurmuştur.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم
مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

20 — Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.

21 — Kendileriyle huzûrâ kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Babanız Âdem'i topraktan yaratmış olması O'nun kudretinin kemâline ve azametine delâlet eden âyetlerdendir. Sonra siz hemen yeryüzüne yayılıp birer insan oldunuz. Aslınız önce topraktan, sonra az bir sudandır. Sonra şekil kazanıp bir kan pıhtısı sonra bir çiğnem et, sonra insan şeklini alan bir kemik oldunuz. Sonra Allah Teâlâ bu kemiğe et giydirdi, ona rûhu üfürdü. Bir de bakmışsın ki o işiten, görendir. Daha sonra insan annesinin karnından güçsüz, zayıf ve küçük olarak çıkmıştır. Ömrü uzadıkça kuvvetleri ve hareketleri tekâmül etmiş ve nihâyet ülkeler (şehirler) ve kaleler inşâ edecek, muhtelif iklimlerde seyâhat edecek, denizlerde yolculuk edecek, yeryüzünün bölgelerinde dolaşıp kazanacak ve mallar toplayacak bir hale gelmiştir. Onun düşünmesi, zekâsı, çâre bulma gücü, görüşü, ilmi, dünya ve âhiret işlerinde genişçe bir vukûfu vardır ve bunlar herkese göre değişir. Onlara bu gücü veren, onları yürüten, onları buyruk altına alan, çeşitli kazanç ve yaşam yollarında onları dolaştıran, ilimlerde, fi-

kirde, güzellik ve çirkinlikte, zenginlik ve fakîrlikte, mutluluk ve mutsuzlukta onları birbirinden üstün ve değişik derecelerde yaratan Allah'ın şânı ne kadar yücedir. Allah Teâlâ bu sebepledir ki: «Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz hemen (yeryüzüne) yayılıp birer insan oldunuz.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd ve Ğunder'in... Ebu Mûsâ (el-Eş'arî)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah Teâlâ Âdem'i yeryüzünün her tarafından almış olduğu bir avuç (toprak)tan yaratmıştır. Âdemoğulları yeryüzünden alınan bu topraklar ölçüsünde dünyaya gelirler. Onlardan beyâzı, kırmızısı, siyahı, bunlar arası bir renkte olanı, pis ve temiz olanı, uysal ve üzüntülü olanı, bunlar arasında bir tabîata sâhip olanı (dünyadan alınmış olan toprakların ölçüsüne göre) dünyaya gelirler. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî muhtelif kanallardan olmak üzere Avf el-A'râbî'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.

«Kendileri ile huzûra kavuşacağınız (kendi cinsinizden) kendi nefislerinizden size eşler (olacak dişileri) yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir.» âyeti Allah Teâlâ'nın: «O'dur, sizi bir nefisten yaratan ve ondan da gönlünün ısınacağı eşini var eden.» (A'râf, 189) âyeti gibidir ki burada Havvâ kasdedilmektedir. Allah Teâlâ Hz. Havvâ'yı Âdem'in sol ve kısa olan kaburga kemiğinden yaratmıştır. Şâyet Allah Teâlâ Âdemoğullarının hepsini erkekler, cinden veya hayvandan olmak üzere kadınlarını da başka bir cinsten yaratmış olsaydı, gerek onlar arasında ve gerekse eşler arasında birbirine ısınma meydana gelmezdi. Aksine eşler birbirinden başka cinslerden olmuş olsaydı aralarında bir nefret meydana gelirdi. Âdemoğullarının eşlerini kendi cinslerinden yaratmış olması, Âdemoğulları ile eşleri arasına sevgi ve rahmet koyması da Allah'ın Âdemoğullarına olan rahmetinin işâretidir. Bir erkek kadını ya onu sevdiği için veya ona acıdığı için tutar ki böylece onun o kadından çocuğu olur veya kadın harcamalarında ona muhtâç durumdadır veya aralarında dostluk, sevgi ve birtakım başka bağlar vardır. «Şüphesiz ki bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.»

İZÂHI

Allah Teâlâ bir önceki âyette devâmlı kendisini tesbîh etmeyi emretmiştir. Bütün eşyâyı yaratmış olmasından dolayı kendisine hamdedilmesi gerektiğini belirtip öldürmeye ve diriltmeye gücünün yettiğini açıkladıktan sonra, bunun açık hucceti ve göz alıcı işâretini zikrediyor. Bu işâretlerin başında da insanın topraktan yaratılması husûsu geliyor. Bunu şöylece ortaya koyabiliriz: Canlılık basamağından en uzakta

olan nesnelerden birisi topraktır. Toprak niteliği itibârıyle de böyledir. Çünkü toprak kurudur, hayat ise rutûbet ve ısıya dayalıdır. Rengi itibârıyle de bu gerçektir. Çünkü toprak bulanık, rûh ise aydınlıktır. Fiili itibârıyle de böyledir. Çünkü toprak ağırdır, hayat sahibi olan rûhlar ise hafîftir. Duruşu itibârıyle de bu böyledir. Çünkü toprak hareketten uzaktır. Canlı ise öne, arkaya, yukarıya, aşağıya, sağa ve sola hareket eder. Özet olarak toprak, hayatı kabûle öteki cisimlerin hepsinden en uzak olan bir maddedir. Zîrâ unsurlar hayatı kabûle bileşiklerden daha uzaktır. Çünkü bileşik, terkîbi itibârıyle hayvana daha yakın basamakta yer alır. Unsurlar içerisinde canlıya en uzak olanı da topraktır. Çünkü su unsurunda, arınmışlık, rutûbet ve hareket vardır. Bunlar ise rûhların tabîatında olan özelliklerdir. Ateş unsuru ise canlı tabîatına en yakın basamakta yer alır. Zîrâ ateş unsuru, tabiî ısı gibi olgun, toplayıcı ve ayırıcıdır. Unsurlardan sonra bileşikler basamağı yer alır. Bileşikler basamağının ilk başında madenler gelir. Madenler imtizâç kabûl eder. Madenler basamağının da en üst kısmında altın madeni yer alır. Bu bakımdan altın, bitkiler basamağının en alt kısmına yakın olan mertebede bulunur. Ve dolayısıyla altın madeni toprakta yetişip te toprağın yüzüne çıkmayan ve yükselmeyen bitkiler mertebesinde bulunur. Sonra bitkiler basamağı yer alır. Bitkiler basamağının en üst mertebesinde ise büyümeye elverişli olan ağaçlar basamağı bulunur. Bu ağaçların meyvesinden alınan tâneler aynı şekilde ağaçların oluşmasını sağlar. Tıpkı tavuktan çıkan yumurtadan tekrâr tavuğun çıkması gibi. Bu canlılar basamağına en yakın olan noktada bulunur ki bu basamak akıcı kanı olmayan ve değerli, yararlı yönü bulunmayan haşereler basamağıdır. Bunlarla bitkiler arasında fark yoktur. Nihâyet canlılık basamağı yer alır ki, canlılık basamağının en üst noktası insanın bulunduğu mertebeye yakındır. Zîrâ hayvanlar ve özellikle atlar, çalışan amelelere, hamallara ve işçilere yakın bir mertebede bulunurlar. Sonra insan basamağı yer alır ki insan basamağının en üst noktası Allah'a hamdeden ve tesbih eden melekler basamağına yakındır.

Öyleyse canlılık basamağına en uzak noktada yer alan bir maddeden (toprak) en üst basamakta yer alan bir canlı (insan) yaratan Allah mutlakâ her türlü âcizlikten ve bilgisizlikten münezzeh birisidir. Hayat nimetini lutfettiği için O'na hamdetmek gerekir. Kudretin zirvesi, irâdenin en geçerli olanı onun olmalıdır. Ve yeniden yaratma olduğu gibi tekrâr döndürme gücü de O'na âittir.

Âyette iki latîfe bulunmaktadır: Birincisi ( ) edâtıdır ki ansızın karşılaşma (mûfâçee) anlamını ifâde eder. (Söz gelimi bu edât kullanılarak) çıktım ve birde baktım ki arslan kapı da duruyor, denir. Bu edâtın kullanılması Allah Teâlâ'nın insanoğlunu «ol» emriyle topraktan yarattığının işâretidir. Ve o da oluvermiştir. Yoksa önce maden,

sonra bitki, sonra canlı, sonra insan şeklinde bir oluşum tarzını ta'kîb etmemiştir. Bu ise felsefî bir probleme işârettir: Şöyle ki; Allah Teâlâ ilk anda bir insan yaratmaktadır ve onun canlı, gelişen bir yaratık olduğuna dikkati çekmektedir. Yoksa öncelikle bir hayvan yaratıp sonra ona insan şekli vermiş olduğuna işâret değildir. İlk kasdolunan; türlerin yaratılmasıdır. Sonra ilk irâde ile birlikte türlerden cinsleri meydana getirir. Allah Teâlâ çok uzak olan bir netîceyi ve en son basamakta yer alan birşeyi zikrettiğimiz basamakların her birinden geçirmeksizin bir anda yaratmış olduğunu belirtmektedir.

İkinci latîfe ise şudur: «Sonra siz yayılmakta olan bir beşer oldunuz» kavlindeki «beşer» ifâdesi; idrâk edici güce işârettir. Çünkü beşer hareket ettiğinden dolayı beşer değildir. Bu konuda insan kendi dışındaki canlılarla müşterektir. Âyet-i kerîmedeki «yayılırsınız» kavli ise hareket ettirici güce işârettir. Her iki işâret de toprak bakımından garîbtir. Toprak için kesîf ve katı olduğu için idrâk gücü; ağır ve donuk olduğu için de hareket gücü garîb bir şeydir. Ayrıca «yayılırsınız» kavli acâibliğin yalnızca insanın topraktan yaratılmış olmasına hâs bulunmadığına, katı ve donuk topraktan canlanıp dağılan hayvanların yaratılmasının da ayrı bir garîblik olduğuna işâret etmektedir. Bu garâbet de insanın topraktan yaratılmış olması garâbetinin üzerine eklenmektedir. Bu âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele: Allah Teâlâ Hz. Âdem'i topraktan yaratmış ve bizi de Âdem'den yaratmıştır. Öyleyse neden «sizi topraktan yaratan» buyuruyor? Biz buna iki vecihle cevâb veririz: Birincisi; «Sizi yaratmış olan» kavlinden maksad; sizin aslınızı yaratmış olan, demektir. İkincisi ise; her insanın topraktan yaratılmış olduğunu söylememizdir. Âdem'in topraktan yaratılmış olduğu açıktır. Bize gelince; biz nutfeden yaratıldık. Nutfe ise kuvve bakımından organın bir kısmını teşkîl eden gıdânın özünden ibârettir. Gıdâlar; ya hayvanların etinden, sütünden ve yağından oluşur veya bitkiden meydana gelir. Hayvan da aynı şekilde gıdâsını bitkiden alır. Ancak bitki topraktan yeşerir. Çünkü buğdayın tanesi, meyvenin çekirdeği ancak toprakta ağaç ve salkım haline dönüşür. O bitkinin beslenilecek bir gıdâ maddesi haline dönüşmesi için toprağa ayrıca sulu bölümler eklenir.

Allah Teâlâ bir başka âyette «Ve sudan bir beşer yarattım» buyururken diğer bir âyet-i kerîme'de «Değersiz bir sudan» buyuruyor. Burada ise topraktan yarattığını bildiriyor. Bu üçü nasıl te'lîf edilebilir? Biz deriz ki: Birincinin cevâbı suâlin kendisiyle zâil olur. Birinciye göre cevâb verilince, suâl ortadan kalkar. Çünkü beşerden maksad; Âdem peygamberdir. İkinciye göre cevâb verecek olursak biz deriz ki: Burada Allah Teâlâ ilk asıl olan (toprağı) bahis mevzuû ederken orada ikinci asıl olan unsurları bahis mevzuu etmektedir. Çünkü gıdâ haline dö-

nüşen toprak akışkan bir madde halini alır ki bu, menî (sperma)dir. Sonra menî toparlanarak Allah'ın yaratması sâyesinde insan denilen mahlûku oluşturur. Veya şöyle de diyebiliriz: İnsanın açıkça görülen iki aslı vardır: Bu, su ve topraktır. Toprak ancak bitki sayesinde ürün verebilir. İnsanın asıl gıdâsı olan bitki, su ve toprakta oluşur. Eğer toprak esâs unsur sayılır ve su da; dağılmış halde bulunan parçaların toplanmasını sağlayan unsur olarak kabûl edilirse mes'ele böyledir. Şâyet su, asıl unsur sayılıp toprak ta; nem nedeniyle akışkan halde bulunan parçaların toparlanıp birleşmesini sağlayan unsur olarak kabûl edilirse mes'ele yine aynı şekildedir. Bir kişi diyecek olursa ki: Allah Teâlâ herşeyi bilendir, O bu iki unsurdan hangisinin asıl olduğunu bilmektedir, mes'ele bizim bakımımızdan şüphe götürür. Bu da o da asıl olabilir, eğer asıl toprak ise; niçin «sudan bir beşer» buyurmuştur? Eğer asıl su ise; niçin «sizi topraktan yaratmıştır» buyurmuştur? Şâyet her ikisi birden asıl ise; neden, «sizi toprak ve sudan yaratmıştır» dememiştir? Biz deriz ki: Bunda bir derinlik vardır. Şöyle ki; gerek toprağın, gerekse suyun esâs unsur olması onların kendiliklerinden taşıdıkları bir özellikten dolayı değildir. Ancak Allah Teâlâ onları bu özelliklere sahip kılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kudretine göre mes'eleye bakılacak olursa; önce insanı yaratıp sonra onu öldürüp ondan toprak elde etmesi, sonra toprağı eritip ondan su elde etmesi mümkündür. Ancak ilâhî hikmet eksik olanın mükemmel olana vesîle olmasını gerektirmiş, yoksa mükemmel olanın eksik olana vâsıta olmasını uygun görmemiştir. Bu sebeple öncelikle toprağı ve suyu yaratmış ve bu ikisini onlardan daha mükemmel olan hattâ her varlıktan daha mükemmel olan insanın yaratılması için iki esâslı unsur kılmıştır. Suyun ve toprağın iki esâs olması kendiliklerinden bir mes'ele olmayıp yaratıcının bazan toprağı esâs, bazan da suyu esâs madde olarak belirtmesi; bunun Allah'ın kendi irâde ve ihtiyârıyla olduğunu bildirmek içindir. Allah dilerse bunu, dilerse onu, dilerse de her ikisini birlikte esâs kılabilir.

Üçüncü Mes'ele: Filozoflar dediler ki; İnsan toprak, su, hava ve ateşten müteşekkil olan dört unsurdan mürekkeptir. İnsandaki toprak onun sâbit olmasından, su ise toprağı tutmaya elverişli bulunmasından dolayıdır. Çünkü toprak çabucak dağılır. Hava ise havada duran şişirilmiş bir tulum gibi müstakil olmasındandır. Eğer böyle olmasaydı; onun bağımsız ve direksiz durması mümkün olmazdı. Ateş ise olgunlaştırıcı ve bunlar arasında birleştirici bir özellik taşımasından dolayıdır. Öyleyse filozofların söylediği bu söz doğru mudur, değil midir? Eğer filozofların sözü doğruysa; neden Kur'anda yalnız toprak ve su zikredilmiştir de, başka âyetlerde ateş veya hava zikredilmemiştir? Biz deriz ki: Onların sözlerinde şerîat bakımından eğer bir bozukluk yok-

sa, biz bunu tartışma konusu yapmayız. Ancak tabîî olarak böyledir, derlerse müstesnâ. Veya Allah; hikmeti gereği insanın bu şeylerden yaratılmasını murâd etmiştir, derlerse biz bu konuda da onlarla tartışmayız. Âyetlere gelince; biz deriz ki: Sizin bahis mevzûu ettiğiniz husûslar âyetlere ters düşmez. Çünkü siz havayı bağımsız ve serbest olduğu için, ateşi de olgunlaştırıcı niteliğinden dolayı suyun ve toprağın karışımından sonra insanı meydana getiren diğer iki unsur olarak zikrettiniz. Asıl mevcûd olan temel bu ikisidir, başkası değil. Bu sebeple Allah Teâlâ toprağı ve suyu zikretmiştir. Öte yandan unsurlar içerisinde genellikle duyularla kavranılan toprak ve sudur. Bilhâssa her insan için bu iki unsur gözle ayân-beyân görülür. Bu sebeple Allah Teâlâ duyulara açıkça belli olan husûsu zikre şâyân görmüştür. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 107-110).

oOo

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّلْعَٰلِمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم مِّن فَضْلِهِۦ ۚ إِنَّ فِى
ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

22 — Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.

23 — Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda kulak veren bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ bu âyetlerde buyurur ki: «Gökleri ve yeri yaratması O'nun (yüce kudretine delâlet eden) âyetlerindendir.» Gökyüzünü bütün yükseklik ve genişliği, gök cisimlerini şeffâflığı, sâbit ve seyyâreler halindeki yıldızlarının parlaklığı ile; alçaklığı, kesâfeti ve üzerindeki dağlar, vâdîler, denizler, çöller, hayvanlar ve ağaçlarla yeryüzünü O yaratmıştır.

«Dillerinizin değişik olması da O'nun âyetlerindendir.» Burada diller kasdedilmektedir. Bazıları arap diliyle konuşmaktadır. Şu tatarların başka bir dili vardır. Şunlar Gürcü, şunlar Rûm, şunlar Frenk, onlar Berber, onlar Türkrûr, Habeş'li, Hind'li Acem, Saklabîler, Hazar'lılar, Ermeni'ler, Kürdler ve ancak Allah'ın bileceği Âdemoğullarının değişik

birçok dilleri vardır. Buna ilâveten renkleri, derilerinin rengi de değişiktir. Bütün yeryüzü halkının, hattâ Allah'ın Âdem'i yaratmasından kıyâmetin kopmasına kadar dünya ahâlîsinin tamâmının iki gözü, iki kaşı, burnu, alnı, ağzı ve iki yanağı vardır. Ama onlardan hiç birisi bir diğerine benzemez. Gizli veya açık olsun simâ veya şekil veya söz olarak birini diğerlerinden ayıran mutlakâ bir şey vardır. Düşünüldüğü zaman bu farklılık mutlakâ ortaya çıkacaktır. Onlardan her birinin yüzü bizâtihi bir üslûba, bir şekle sâhiptir ki bir başkasına benzemez. Şâyet bir cemâat (bir topluluk) güzellik veya çirkinlik sıfatlarından birinde tevafûk halinde olsa dahi onlardan her birerini diğerinden ayıran bir ayrıcalık, farklılık mutlakâ vardır. «Şüphesiz ki bunda da bilenler için âyetler vardır.»

«Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız O'nun âyetlerindendir.» Gece ve gündüz size uyuyabilme özelliği vermiş olması onun âyetlerindendir. Uykuda rahat, hareketlerin sükûna ermesi, yorgunlukların gitmesi nimetleri vardır. Gündüzün ise sebeplere sarılma, yolculuk yapma, yeryüzünde yayılıp dolaşma gibi nimetler vermiştir. Bu, uykunun zıddıdır. «Şüphesiz ki bunda da bilenler, (anlayanlar) için âyetler vardır.» Taberânî der ki: Bize Haccâc İbn İmrân es-Sedûsî'nin... Zeyd İbn Sâbit (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle demiş: Bana geceleyin bir uykusuzluk ârız olmuştu. Bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne şikâyet ettim de şöyle dememi emretti: Allah'ım, yıldızlar battı, gözler sâkinleşti. Sen Hayy ve Kayyûm olansın. Ey Hayy, ey Kayyûm, gözümü uyut, gecemi sâkinleştir. Bunları söyledim de uykusuzluğum gitti.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ
وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

24 — Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi, gökten su indirip ölümden sonra yeri onunla diriltmesi de O'nun âyetlerindendir. Doğrusu bunlarda akleden bir kavim için âyetler vardır.

25 — Göğün ve yerin, O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkıverirsiniz.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi de O'nun (azametine delâlet eden) âyetlerindendir.» Şimşekten sonra meydana gelecek rahatsız edici yağmurlar ve helâk edici yıldırımlardan dolayı bazan ondan korkarsınız. Bazan da ihtiyâç duyulan yağmurun kendisinden sonra gelmesi için şimşeğin çakmasını umar, beklersiniz. Bu sebepledir ki: «Gökten su indirip onunla ölümünden sonra, (hiç bir bitki veya başka bir şey olmamasından sonra) yeri diriltmesi de O'nun âyetlerindendir.» buyurmaktadır. Yeryüzüne su geldiği zaman: «harekete geçer, kabarır ve her çeşit bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5). Şüphesiz ki bunda öldükten sonra dirilmeye ve kıyâmetin kopmasına apaçık bir delâlet ve bir ibret vardır. Bu sebepledir ki: «Bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ'nın: «Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» kavli şu âyetleri gibidir: «Buyruğu olmadıkça göğü düşmemesi için O tutar.» (Hacc, 65), «Muhakkak ki, zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır.» (Fâtır, 41). Ömer İbn Hattâb (r.a.) yemînde zorlandığı zaman şöyle dermiş: Hayır, göğün ve yerin, emriyle ayakta durduğu Allah'a yemîn ederim. Yani gökler ve yeryüzü O'nun emri ve buyruğu altına almasıyla ayakta durmaktadır. Sonra kıyâmet günü geldiğinde yer başka bir yerle, gökler de başka göklerle değiştirilecek, ölüler kabirlerinden Allah Teâlâ'nın emri ve onları çağırması ile diriler olarak çıkacaklardır. Bu sebepledir ki: «Sonra sizi bir çağırmaya görsün, hemen çıkıverirsiniz.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «O sizi çağırdığı gün hamdederek davetine uyarsınız ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52), «Doğrusu o bir tek çığlıktır. Ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 13, 14), «Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki onlar hepsi birden huzûrumuza getirilmişlerdir.» (Yâ-Sîn, 53).

وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

26 — Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.

27 — İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce misâl O'nundur. Ve O Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ bu âyetlerde şöyle buyruyor: «Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. (O'nun mülkü ve O'nun kullarıdır.) Hepsi (isteyerek veya istemeyerek) O'na boyun eğer.» Derrâc kanalıyla Ebu Heysem'den, onun da Ebu Saîd'den merfû' olarak rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyrulur: Kur'ân'da «Kunût»un anıldığı her harf (kelime) itâat anlamınadır.

«İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Ebu Talha burayı: Bu, O'na daha kolaydır, şeklinde anlamıştır. Mücâhid der ki: Başlamak O'na kolaydır. Tekrârlamak ise başlamaktan daha kolaydır. İkrime ve başkaları da böyle söylemiştir.

Buhârî der ki: Bize Ebu Yemân'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre:

قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى كَذَّبَنِى ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذٰلِكَ وَشَتَمَنِى وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذٰلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّاىَ فَقَوْلُهُ لَنْ يُعِيدَنِى كَمَا بَدَأَنِى وَلَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَىَّ مِنْ إِعَادَتِهِ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّاىَ فَقَوْلُهُ اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا وَأَنَا الْأَحَدُ الصَّمَدُ لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِى كُفُوًا أَحَدٌ

Allah Teâlâ şöyle buyurur: Beni yalanlamaya hakkı yokken Âdemoğlu beni yalanladı. Bana sövmeye hakkı yokken Âdemoğlu bana sövdü. Beni yalanlaması onun: Beni önce yarattığı gibi aslâ tekrâr diriltemeyecektir, demesidir. Halbuki Benim için ilk yaratma tekrâr yaratmaktan daha basit değildir. Bana sövmesi ise; Allah çocuk edindi, demesidir. Halbuki Ben; dengi hiçbirşey olmayan, doğurmayan ve doğurulmayan, Ahad ve Samed olanım. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Aynı şekilde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den hadîsi rivâyette Buhârî tek kalmıştır. İmâm Ahmed ise hadîsi Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde veya aynen rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde tek kalmıştır. Başkaları ise şöyle diyor: Önce yaratmak ve sonra onu tekrâr etmek Allah'ın kudretine nisbetle eşittir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî: Bütün bunlar O'na kolaydır, demiştir. Rebî' İbn Hüşeym de böyle söylemiştir. İbn Cerîr de bu görüşe meyletmiş ve buna bir çok şâhidler de getirmiştir. (...)

«Göklerde ve yerde en üstün sıfatlar O'nundur.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, bu âyetin Allah Teâlâ'nın: «O'nun benzeri hiç bir şey yoktur.» (Şûrâ, 11) âyeti gibi olduğunu söyler. Katâde der ki: O'nun misâli şudur: O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yok-

tur. İbn Cerîr de böyle söylemiştir. Müfessirlerden birisi bu âyet-i kerîme'yi zikrederken ma'rifet ehlinden birine âit şu şiiri söylüyor:

«Su birikintisi saflığı üzere sâkin olduğunda,
Meltem rüzgârlarının onu hareket ettirmesinden
uzaklaştırıldığında;
Onda göğü şüphesiz (berrak, apaçık) olarak görürsün.
Aynı şekilde güneş ve yıldızlar da görünür.
İşte tecellî erbâbının kalbleri böyledir;
Onların saflığında Yüce Allah görülür.»

«Ve O (üstün gelinemeyen, karşı konulamayan) Azîz'dir. (Her şeye üstün gelmiş, Kudret ve saltanatıyla herşeyi buyruğu altına almıştır. Şer'î ve kaderî olarak (takdîri ile) sözleri ve işlerinde hikmet sâhibi Hakîm'dir.» Kendisinden rivâyet olunan tefsîrinde Mâlik'den, onun da Muhammed İbn Münkedir'den «En üstün sıfatlar O'nundur.» âyeti hakkında rivâyetine göre şöyle demiş: Bu (O'nun sıfatı) Allah'tan başka ilâh olmamasıdır.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ
فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَن يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ
وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٩﴾

28 — O, size kendi nefislerinizden bir misâl verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, sağ ellerinizin mâlik olduklarından ortaklarınız olmasını isterde onlarla, eşit olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız? İşte Biz, aklını kullanacak bir kavim için âyetleri böyle açıklarız.

29 — Hayır, o zulmedenler bilgisizce kendi heveslerine uymuşlardır. Allah'ın saptırdığı kimseyi kim doğru yola iletebilir? Onların yardımcıları da yoktur.

Nefislerinizden Bir Misâl

Bu, Allah Teâlâ'nın, zâtı ile beraber bir başkasına tapınan, O'na ortaklar koşan müşriklere vermiş olduğu bir misâldir. Bununla beraber onlar, Allah'a ortak koştukları putların ve eşlerin, Allah'ın kulları ve O'nun mülkü olduğunu itirâf etmektedirler. Nitekim onlar telbiyelerinde: Buyur Rabbımız, senin ortağın yok. Bir tek ortak var o da senindir. Sen, ona mâlik olursun fakat o, sana mâlik olamaz, derlerdi. Allah Teâlâ da buyurur ki: «O, size kendinizden (müşâhade edip anlayabileceğiniz) bir örnek verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sâhibi olmalarına râzı olur musunuz? (Sizden birisi kölesinin kendi malında kendisiyle eşit olarak ortaklığına aslâ râzı olmaz.) Birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız? (Malları onların sizinle paylaşmasından korkar mısınız?)» Ebu Miclez der ki: Şüphesiz ki senin kölen senin malını seninle ortak olarak paylaşmaktan korkmaz. Zâten bu ona düşmez de. İşte Allah Teâlâ da böyledir, O'nun ortağı yoktur.

Âyetin anlamını şöyle özetleyebiliriz: Elbette sizden birisi buna râzı olmaz. O halde Allah'a O'nun yaratıklarından nasıl eşler, denkler uyduruyorsunuz? Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Beğenmediklerini Allah'a mal ederler.» (Nahl, 62). Burada kızlar kasdedilmektedir. Zîrâ onlar Allah'ın kulları olan meleklerin, dişiler olduğunu ileri sürüyor ve Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün?» (Nahl, 59). Onlar kız çocuklarından hoşlanmıyorlar fakat meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyerek kendileri için râzı olmadıkları bir şeyi Allah'a nisbet ediyorlardı. İşte bu küfrün en ağırıdır. Bu makamda da anlatılıyor ki: onlar, Allah'ın yaratıklarından ve kullarından O'na ortaklar koşuyorlar. Halbuki onlardan birisi kölesinin; malında kendisiyle eşit olacak ve dilerse malını onunla beraber paylaşacak bir ortağı olmasını hiç bir şekilde kabule yanaşmamaktadır. Allah Teâlâ elbette bundan yücedir, uzaktır. Taberânî der ki: Bize Mahmûd İbn Ferec el-Isbahânî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Müşrikler: Buyur ey Allah'ımız, buyur. Senin ortağın yok. Bir tek ortak var, o da senindir. Sen ona mâlik olursun fakat o, sana mâlik olamaz, diye telbiye getirirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sâhibi olmalarına râzı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız?» âyetini indirdi.

Allah Teâlâ bu misâl ile evleviyyetle zâtının bundan uzak ve berî

olduğuna tenbîhten sonra şöyle buyurur: «İşte Biz âyetleri aklını kullanacak bir kavim için böyle açıklarız.»

Daha sonra Allah Teâlâ zâtının dışında herhangi bir şeye müşriklerin sâdece beyinsizlikleri ve bilgisizlikleri sebebiyle tapındıklarını beyânla şöyle buyurur: «Hayır, o zulmeden (müşrik)ler körü körüne, bilgisizce kendi heveslerine uymuşlar, (Allah'a denk koştuklarına tapınmışlar)dır. Allah'ın saptırdığı kimseyi kim doğru yola iletebilir? (Elbette Allah'ın, hakkında sapıklık yazdığı bir kimseyi hidâyete eriştirecek kimse yoktur.) Onların yardımcıları da yoktur.» Allah'ın kudretinden onları kurtaracak kimse yoktur. Onlar bundan ayrılıp sapamayacaklardır da. Zîrâ O'nun dilediği olur, dilemediği ise olmaz.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ
ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا
شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

30 — Öyle ise sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.

31 — Hepiniz O'na dönün, O'ndan korkun. Namaz kılın ve müşriklerden olmayın.

32 — Onlar ki dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olmuşlardır. Her zümre kendi yanında olanla sevinir durur.

Allah'ın Fıtratı

Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: Sen yüzünü doğrult, Allah'ın senin için meşrû' kıldığı ve seni iletmiş olduğu İbrâhîm'in dini, olan Hanîf dini üzere devâm et. Allah seni ona iletmiş ve onu senin için kemâl derecesine yükseltmiştir. Bununla birlikte sen Allah'ın yaratıklarını üzerine yaratmış olduğu fıtrat-ı Selîme'ye yapış. Şüphesiz Allah Teâlâ yaratıkların zâtını bilme, birleme ve O'ndan başka ilâh olmadığını ikrâr üzere yaratmıştır. Nitekim bu, daha önce «Kendilerini nefis-

lerine şâhid tutmuş, Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet biz buna şâhidiz.» (A'râf, 172) âyetinde geçmişti. Bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz Ben kullarımı muvahhidler olarak yaratmışımdır. Sonra şeytânlar onları dinlerinden saptırmıştır. Hadîslerde bize anlatıldığına göre Allah Teâlâ yaratıklarını İslâm üzere yaratmış; sonra yahûdîlik, hırıstiyanlık veya mecûsilik gibi bozuk dinler ortaya çıkmıştır.

«Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» Bazıları derler ki: Buranın anlamı şudur: Allah'ın yaratışını değiştirmeyiniz ki insanları Allah'ın üzerinde yaratmış olduğu fıtratlarından çevirmiş olmayasanız. Buna göre âyet istek anlamında haberdir. Nitekim «Kim oraya girerse emîn olur.» (Âl-i İmrân, 97) âyetinde olduğu gibi. Bu güzel ve sıhhatli bir anlamdır. Bir başkaları ise şöyle diyorlar: Burası haberdir (bir istek ihtivâ etmez) ve anlamı da şöyledir: Allah Teâlâ bütün yaratıklarını dosdoğru cibilliyyet üzerine yaratmada eşit tutmuştur. Onlardan her doğan bu fıtrat üzerine doğar. Bu konuda insanlar arasında farklılık yoktur. Bu sebepledir ki İbn Abbâs, İbrâhîm Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İkrime, Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd, «Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» âyetini: Allah'ın dininde değişme yoktur, şeklinde anlamışlardır. Buhârî «Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» âyetini: Allah'ın dininde değişme yoktur. Evvelkilerin yaratılışı evvelkilerin dinidir. Din ve fıtrat İslâm'dır, şeklinde açıklamıştır. Buhârî der ki: Bize Abdân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğan hiç bir çocuk yoktur ki fıtrat üzere doğmasın. Ana babası onu yahûdîleştirir veya hırıstiyanlaştırır veya mecûsîleştirir. Nasıl ki bir hayvan doğurduğunda organları tamâm olarak doğurur. Sen onlarda burun, kulak veya herhangi bir uzuv eksikliği hisseder misin? Sonra Allah Rasûlü: «Öyle ise sen yüzünü muvahhid olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında degişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.» âyetini okumuştur. Müslim, hadîsi Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Zührî'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile tahrîc etmişlerdir. Aynı meâlde sahâbe'den bir cemâatten muhtelif hadîsler vârid olmuştur. Esved İbn Serî et-Temîmî'den rivâyet edilen şu hadîs bunlardandır:

İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl'in... Esved İbn Serî'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim ve onunla beraber savaştım. Bir de binit ele geçirdim. O gün insanlar o kadar çok kişi öldürdüler ki çocukları bile öldürdüler. Bu Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı-

ğında: İnsanlara ne oluyor ki bugün ölümü geride bırakmışlarda soylarını doğruyorlar, buyurdu. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, bunlar müşriklerin çocukları değil mi? diye sordu da Efendimiz: Uyanık olunuz; sizin hayırlılarınız ancak müşriklerin çocuklarıdır, buyurdu. Sonra da: Zürriyeti öldürmeyiniz, zürriyeti öldürmeyiniz deyip şöyle devâm ettiler: Dili ile ifâde edebileceği zamana kadar her insan fıtrat üzere doğar. Sonra ana babası onu yahûdîleştirir veya hırıstiyanlaştırır. Hadîsi Neseî siyer bahsinde Ziyâd İbn Eyyûb kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Her doğan fıtrat üzere doğar. Bu, dili ile ifâde edebileceği zamana kadardır. Dili ile ifâde edebildiği zaman ise ya şükreden veya nankör olur. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.)ne müşriklerin çocukları sorulmuştu. Onları yarattığı zamanda şüphesiz Allah onların neler işleyeceklerini en iyi bilendir, buyurdu. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Ebu Bişr Ca'fer İbn İyâz el-Yeşkürî kanalıyla... İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ben bir zaman: Müslümanların çocukları müslümanlarla, müşriklerin çocukları da müşriklerle beraberdir, demeye devâm ettim. Nihâyet filân, filândan bana rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.)ne onların durumu sorulmuş da: Onların ne yapagelmekte olduklarını Allah en iyi bilendir, buyurmuş. Ben o adama kavuştum da bana bu hadîsi haber verdi ve ben de daha önce söylemekte olduğum sözümü bir daha söylemedim. İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Saîd kanalıyla... İyâz İbn Himâr el-Mücâşiî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün hutbesinde şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Rabbım bana şu günümde bana öğrettiklerinden sizin bilmediklerinizi size öğretmemi emretti: Kullarıma vermiş, bahşetmiş olduğum her mal helâldir. Şüphesiz Ben kullarımı bütünüyle muvahhidler olarak yaratmışımdır. Sonra şeytânlar gelerek onları dinlerinden saptırmış; Benim onlara helâl kıldığım şeyleri harâm kılmış, kendisine bir bilgi verilmemişken Bana ortak koşmalarını onlara emretmiştir. Sonra Allah Teâlâ yeryüzü halkına bakıp kitâb ehlinden olanlar dışında arap ve arap olmayanlara öfkelendi ve: Ben seni gönderdim ki seni deneyeyim ve onları da seninle deneyeyim. Sana öyle bir kitâb indirdim ki onu su yıkayıp silemez. Sen onu uyurken ve uyanıkken okursun. Sonra Allah Teâlâ bana Kureyş'i yakmamı emretti. Ben: Rabbım, o zaman başımı ezerler ve beni ekmek kırıntısı haline getirirler. Buyurdu ki: Seni çıkardıkları gibi onları çıkar, onlarla savaş ki, Biz seni onlarla savaşa hazırlayalım. Onlara infâkda bulun ki biz de sana infâkda bulunalım. Onların üzerine bir ordu gönder ki biz de onun beş mislini gönderelim. Sana itâat edenlerle bir-

likte, sana karşı gelenlerle savaş. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Cennet ehli üçtür: Güç kuvvet sâhibi, adâletli, tasadduk eden, tevfîka ulaşmış kişi. Her bir akrabâsına ve müslümanlara karşı kalbi merhametli olan kişi. İffetli, fakîr ve tasaddukta bulunan kişi. Cehennemlikler de beştir: Gücü kuvveti olmayan ve size tâbi olan, âile ve malda gözü olmayan zayıf kimseler. Ne kadar ince olursa olsun kendisine bir ümit göründüğünde hemen ihânet eden hâin. Sabah-akşam âilen ve malın konusunda seni aldatmaya çalışan kişi. Allah Rasûlü cimriyi veya yalancıyı ve ahlâksızı da zikretti. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiş olup muhtelif kanallardan olmak üzere Katâde'den rivâyet etmiştir.

«İşte dosdoğru din budur.» Şerîata ve fıtrat-ı selîmeye yapışmak dosdoğru dindir. «Ama insanların çoğu bilmezler.» İnsanların çoğu bilmediği içindir ki ondan yüz çeviriyorlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar...» (En'âm, 116).

«O'na yönelmişler olarak O'ndan korkun.» İbn Zeyd ve İbn Cüreyc âyetteki (منيبين) kelimesini: «O'na dönenler olarak, şeklinde açıklamışlardır. «Ondan korkun,» O'nu gözetin, en büyük itâat olan «namaz kılın ve müşriklerden olmayın» Allah'tan başkasına duâ etmeyin, ibâdeti sâdece Allah'a tahsîs eden muvahhidler olun. İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Yezîd İbn Ebu Meryem'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ömer (r.a.), Muâz İbn Cebel'e uğrayıp: Bu ümmetin dayanağı nedir? diye sormuştu. Muâz şöyle cevabladı: Üçtür. Bunlar bu ümmeti kurtarıcı olan üç şeydir: Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu Allah'ın fıtratı olan ihlâs, din olan namaz, ismet olan itâat. Hz. Ömer: Doğru söyledin, dedi. Yine İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... Ebu Kılâbe'den rivâyetine göre Hz. Ömer Muâz'a: Bu işin dayanağı nedir? diye sormuş... Ve râvî hadîsi yukardakine benzer şekilde nakletti.

«Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olanlardan olmayın. Her fırka kendi yanında olanla sevinir durur.» Dinlerini parça parça eden; değiştiren ve bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden müşrikler gibi olmayın. Bazıları âyeti: Dinlerini arkalarına atıp terk ettiler, anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Bunlar ehl-i İslâm dışındaki diğer bâtıl din sâlikleri ile putlara tapanlar, mecûsîler, hırıstiyanlar ve yahûdiler gibi olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ: «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu; senin onlarla hiç bir alâkan yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir.» (En'âm, 159) buyurur ki, bizden önceki dinlere sâlik olanlar, aralarındaki konularda muhtelif görüşlere, bâtıl dinlere ayrılmışlardır. Onlardan her bir fırka kendisinin hak üzere olduğunu san-

mıştır. Bu ümmet de aralarındaki konularda mezheblere ayrılmıştır. Birisi hâriç hepsi sapıklıktadır. O müstesnâ olan birisi ise Allah'ın Kitâb'ına, Rasûlü (s.a.)nün Sünnet'ine, sahâbe, tâbiîn, eski ve yeni zamanda müslümanların imâmlarının üzerinde bulundukları yola sarılan ehl-i sünnet ve'l-cemâat'tir. Nitekim Hâkim'in Müstedrek'inde rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.)ne bu fırkalar içindeki Fırka-ı Nâciye sorulmuş da: Benim ve ashâbımın durumunda olanlar, buyurmuş.

İ Z Â H I

Din ve Fıtrat

İnsan fıtratının derinliklerinde vardır din duygusu... İnsan, fıtratının derinliklerinde çeşitli şekillerde hisseder Allah'ın varlığını.

Çoğu kere de doğru ve sağlam bir inanç sistemine bağlanmaz. Yığınlarca hurâfelere ve efsânelere gömülür... Zaman olur hakîkat-ı ilâhiye sapık şekillerde tasavvur eder. Zaman olur ki hiç kabul etmez Tanrının varlığını ve koyu bir ilhâda, ateizme saplanır... Bununla beraber, her zaman kendi fıtratının derinliklerinde bu kâinâtın bir yaratanı olması gerektiğini kuvvetli bir duygu halinde duyar... Evet güçlü kuvvetli bir yaratanı...

Kâinât bütünüyle aslında Allah'a kulluk için yaratılmıştır. Ve bu, kâinâtın her halinde göze çarpar. Meselâ ibâdetin «ilmî» bir izâhını şöylece zikredebiliriz: Kâinâtımız Allah'ın koyduğu kanunlara boyun eğer ki, biz bunlara kâinât kanunları adını veriyoruz. Hareket konusunda, başlangıçlar ve sonlar mevzûunda hep bu kanunların seyrini ta'kîb eder. Hiç birisini çiğneyemez.

Atom yapısı itibârıyla muayyen bir şekilde ve muayyen bir sıraya göre, madde ve enerjiden meydana gelmektedir. Atomdaki hareket ve çekim düzeni tamâmen belirli kanunlara bağlıdır. Ve hiç bir atom bu belirtilen düzenin dışına çıkmak gücüne sâhip değildir. Bugünkü düzenin dışında başka bir düzene geçmek ve onu da denemek durumu mevzûu bahis olamaz. Allah'ın koyduğu düzeni değiştirme imkânı yoktur onun için. Ve bu düzen şekliyle atom Allah'a kulluk vazîfesini yerine getirmektedir.

Kâinâtın yapısı da atomlardan meydana gelmektedir veya bir başka deyimle belirli şekilde dizilmiş ve tanzîm edilmiş bulunan madde ve enerji yığınlarından (atomlardan) teşekkül etmektedir. Binâenaleyh atomdaki nizâm ve kanunlar orada da cârîdir. Kâinâttaki cisimler arasındaki çekme ve itme kanunları, boyutlar, mesâfeler ve nisbetler...

Hepsi, hepsi aynı kanunlara bağlı... Bu haliyle kâinâtımız daha başka şekilde olmak veya seyrine devâm etmek kudretinde değildir. Bu nizâmı değiştirmek, bir kısım göz cisimlerini beriye getirip bir kısmını uzaklaştırmak, bir kısmını saçmak veya toplamak onun kendi elinde değildir... Ancak ve ancak Allah'ın koyduğu kanunlara uygun olarak seyrine devâm eder ve Allah'ın yaratış nizâmının dışına çıkamaz. Ve kâinâtımız da bu şekilde kulluk vazîfesini yerine getirir Tanrıya karşı.

Yeryüzü yapısı itibârıyla birtakım elementlerden meydana gelmiştir. Ve bu elementlerin dizilişi, sıralanışı belirli bir kanuna ve düzene göre olmaktadır. Dünyamızın içinde taşıdığı elektromanyetik çekim gücü ,onun kâinâtımız içindeki yerini belirlemekte ve güneş sistemi içindeki seyir yolunu ve yörüngesini tesbît etmektedir... Yeryüzünün hayata elverişli olması, içinde ve sathında hayat imkânını sağlayan unsurları ihtivâ etmesi, çevresinin bir gaz tabakasıyla sarılmış olması, diğer gezegenlerden ve özellikle güneşten gelen ışınlarla hayatın devâmını mümkün hale getirmesi... Evet bütün bunlara sâhib ama, kendi kendisini değiştirme gücü yoktur. Bu imkânlardan herhangi birisini değiştirip başka şeyleri getirmesi mümkün değildir. Çünkü onu Allah böyle yaratmış ve bu şekilde kanunlara bağlamıştır... Ve yeryüzü de bu haliyle durmadan dönerek Allah'a karşı ibâdet görevini îfâ etmektedir.

Yeryüzündeki hayat muammâsı... Tek canlı olan hücreden tutunuz da nebâtî ve hayvânî yaşama biçimlerine kadar... Muhtelif hayat tarzı, şekli ve biçimi... Hiç bir canlı bu düzeni bozmak gücüne sâhip değil. Ve belirli bir dönemden başka hayâtiyetini devâm ettirme gücü de yok... Hiç bir şekilde bu çizilen kanun dâirelerinin dışına fırlamak gelmez elinden... Ve canlılar da bu hayat tarzlarıyla Allah'a karşı ibâdet vazîfelerini yerine getirmektedirler.

Bugünkü ilim bize diyor ki; yeryüzünde hayat değişime uğramıştır. Sürekli bir tekâmül olmuştur. Basitten mükemmele doğru gelişmiştir. Fonksiyonu daha gelişmiş ve organları tekâmül etmiş, vâsıta ve gâyeleri daha da komple bir hal almıştır. Eğer bu söylenenler doğru ise bu gelişme de Allah'ın varlıklarla ilgili vaz'ettiği kanunlara uygun olarak cereyân etmiştir. Ve her varlık kendi kaderince bu gelişmeye uymuştur. Binâenaleyh bu gelişme de, aslında kâinâtın yaratanına karşı yerine getirmekte olduğu ibâdet vazîfesinin bir bölümüdür.

Bu da bir nevi Hak Teâlâ'nın şu mübârek kavl-i şerîf'inin ilmî yoldan bir izâhıdır:

Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne; isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin, dedi. İkisi de: İsteyerek geldik, dediler... (Fussilet, 11).

Sonra insanın devri geliyor... Bütün varlıklar içinde, insanın apayrı ve eşsiz bir yeri vardır... Hiç bir şey ona benzemez bu eşsizlikte. Ve ondaki özellikler hiç bir canlıda yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, insan, bir avuç toprakla ilâhî bir nefhadan ibârettir. Ve o, diğer varlıklardan ayrıldığı gibi onun ibâdeti de diğer varlıklardan ayrı olacaktır. Ama sonuç itibârıyla aynı noktada birleşmektedirler... İtâaat anlamına gelen ibâdet kâinâtın ortak özelliğidir ve bu noktada canlı cansız bütün yaratıklar ortaktır. Bu özelliği itibârıyla insan da kâinât kanunlarının hudûdu içerisindedir ve bu noktayı aslâ aşamaz.

Fakat bu kanun insana iki noktada büyük ve eşsiz bir ayrıcalık vermiştir ki, bu başkalık diğer hiç bir varlıkta mevcûd değildir:

I — İnsan; rûhunu ihtivâ eden ilâhî nefhanın eseriyle kendisini ve çevresinde bulunan şeyleri idrâk edecek güce mâlik olmuştur.

II — Yine o, bu nefha sâyesinde istediği gibi hareket etme serbestisine sâhiptir.

Bu iki nokta yani idrâk ve irâde tamâmen ilâhî nefhadan alınmıştır. Fakat onlar da belirli bir hudûd dâhilinde cereyân ederler. Bu hudûdu çizen ise Allah Teâlâ'dır. Ve Allah bunu insanın yeryüzündeki halîfelik vazîfesine uygun olarak tahdîd etmiştir. Çünkü kullarını dilediği gibi yaratan O'dur şüphesiz. İşte bu iki özellik nedeniyle insanın bütün hareketleri, diğer canlıların ve varlıklarınkinden ayrılır. Çünkü insanın hareketleri şuûrlu ve irâdelidir. Gâyesini ve hedefini kendisi ta'yîn eder. İnsan yaptığı hareketlerde tamâmen serbesttir. Ve insan ibâdeti itibârıyla diğer canlılarınkinden ayrılır.

İnsanın ibâdeti, şuûrlu ve kendi irâdesiyledir. Bütün varlıklarda böyle bir husûs söz konusu değildir. (Bu arada birtakım ibâdet —itâat anlamında— ler de vardır. İnsan bu noktada şuûrlu ve kendi irâdesiyle serbest değildir. Meselâ ölüm, yaşamak, sıhhat ve hastalık, hazmetme ve teneffüs etme gibi konularda kendi irâdesinde hür değildir. Bir bakıma bunlar refleks halindedir. Bu noktada insan tıpkı diğer varlıklar gibidir. Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde dönüp dolaşır. Fakat bunun dışında onun birtakım hür irâdesini kullandığı ve şuûrlu olarak davranışını ayarladığı noktalar vardır. Binâenaleyh bunların dışındaki kulluk vazîfelerini yerine getirirken hür irâdesi ve şuûruyla hareket eder.)

Atom şuûrsuz ve irâdesiz olarak Allah'a karşı ibâdet vazîfesini koyduğu kanunlara itâat ederek yerine getirmektedir... Kâinât ve içinde bulunan varlıklar yeryüzü ve diğer cisimler de aynı şekilde vazîfelerini îfâ ediyorlarsa da insan bu tür ibâdetin yanı sıra farklı iki imkâna sâhiptir.

a — İtâat

b — İsyân

Ve bu iki yoldan dilediğini seçme hürriyeti verilmiştir ona: «Biz ona iki yolu da gösterdik.» (Beled, 10), «Şüphesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük...» (İnsân, 3), «Kişiye ve onu şekillendirene. Sonra da ona iyilik ve kötülük kâbiliyeti verene andolsun ki, kendini arıtan saâdete ermiştir. Kendini fenâlıklara gömen kimse de ziyâna uğramıştır...» (Şems, 6-10). Binâenaleyh Allah'a şuûrlu ve idrâk sâhibi olarak ibâdet eden yegâne varlık kâinât içinde insandır. Yine hidâyet yolundan ayrılıp sapıklığa daldığı zaman da kâinât içinde Allah'ın buyruğuna uymayan ve isyân eden tek varlık insandır...

İnsan isyân ettiği, Allah'a başkaldırdığı zaman da sâdece Allah'ın buyruklarına isyân eder, hidâyet ve hakîkat yolundan kaçar, temizlik ve yücelik istemez. Ama Allah tarafından kendisi için konulmuş olan kanunlara ters hareket edip onlara karşı gelmek kudreti yoktur. Zîrâ bu kanunlar çerçevesinde onun müstakil olduğu nokta hidâyet ve dalâlet yolunu seçme hürriyetine sâhip olacak kapasitede yaratılmış olmasıdır.

Fakat o, her iki halde de (isyân ve itâat) Allah'ın varlığını idrâk eder: «Rabbın insanoğlunun sulbünden soyunu devâm ettirmiş, onlara: Ben sizin Rabbınız değil miyim? demiş ve buna kendilerini şâhid tutmuştu. Onlar da: Evet şâhidiz, demişlerdir...» (A'râf, 172) Allah'ın varlığını idrâk konusunda kâinâtın gizli bir yolu vardır. Allah'a inanmak, O'nunla ilişki kurmak ve O'ndan yardım dilemek husûsunda fıtratın bilinmez bir dili vardır. Biz burada bu gizli ve bilinmez yoldan söz edecek değiliz. Çünkü bu noktada ne söylesek boştur. Bu bilinmezi izâha lisânı kâfî gelmez. Kendisi gizli olduğu için mâhiyetini izâha kalkışmak anlamsızdır. Bu kâinâtta bulunan hayretengîz ve müthiş şeylerin hepsi de bilinmez bir sır olarak durmaktadır karşımızda. Biz, sâdece insan fıtratını uyaran ve Allah'a döndüren kavranabilir mâhiyetteki bazı vâsıtalardan söz etmekteyiz.

Daha önce de söylediğimiz gibi, nasıl ki çocuk doğar doğmaz yapısında konuşma kâbiliyeti varsa ve bu bir dış âmille uyarılmaya ve geliştirilmeye muhtâç ise... Aynı şekilde yaratanın varlığı ile ilgili vâsıta ve âletler insanın temel yapısında vardır, ancak dış âmiller onu uyarmalı ve harekete geçirerek geliştirmelidir. Veya en azından insanın diğer hareketlerine renk veren irâde ve şuûr verebilmelidir.

İnsan çevresini saran kâinâtın yapısı karşısında bir âcizlik hisseder... Bu âcizlik daha doğuştan başlamaktadır... Ve son nefesine kadar

da sürer gider. Doğumla ölüm arasındaki yolda her ne kadar zaman zaman değişik şekillere bürünür ve her yaşta muhtelif hallere girer ise de, hiç bir zaman ortadan kalkmaz. Bu değişiklik genellikle rûhî ve bedenî gelişmeyle alâkalıdır.

Çocuk doğar doğmaz yaşamak konusunda son derece âcizdir. Çevresindekilerin yardımı olmasa yaşaması mümkün değildir. Ancak çevresinde bulunan kimseler onu emzirmeli, korumalı ve gece gündüz demeyip bakmalıdırlar. Çocuk büyür ve onunla birlikte âcizliğinin seviyesi ve sahası da büyür ve genişler. Bu esnâda ortaya çıkan âcizlik haraket ile ilgili değildir. Çünkü hareket edecek güçtedir. Yiyecek konusunda da âciz değildir, çünkü şimdi dilediği gibi yiyebilme imkânına sâhiptir. Gücü yettiği nisbette çevresindeki şeylere uzanabilecek ve hareket ettirebilecek güçte olduğundan bu konuda âcizliği söz konusu değildir... Ama şimdi ortaya çıkan âcizlik bir başka seviyedendir. Bu esnâda kendisi için istediği şeyleri dilediği gibi elde etme kâbiliyetinden yoksundur. Çevresinde gördüğü şu şeylere, cansızlara, canlılara, bitkilere, hayvanlara hâkim olmaktan âcizdir. Kuşlar gibi havada kanat gerip uçmaktan âcizdir. Güneşi, ayı ve yıldızları kucaklayıp eliyle tutup incelemekten âcizdir... Göğe uzanamamaktadır şimdi.

Bu çağlarda yaşının ilk merhalelerinde olduğu gibi âcizliği doğrudan doğruya his ve duygu alanında değildir. Zaman zaman hissî, zaman zaman ma'nevî veya bazı hallerde hem hissî, hem de ma'nevîdir... Ve yavaş yavaş büyür. Büyür ama âcizliği de birlikte büyür. Netîcede âcizliği daha da kuvvetlenir. Ve gittikçe daha büyük alanlarda âcizliğini hisseder. Tahakkuk ettirmek istediği her şeyi tahakkuk ettiremez. Bilmek istediği her şeyi bilemez. Hâkim olmak istediği her şeye hâkim olamayınca da âcizliğini farkeder. Birçok şeye sâhip olabilir, birçok şeyler öğrenebilir, birçok şeyleri eli altına alabilir ama bunlar yetmez ki. Ve onun şuûrunda yer eden âcizlik duygusunu yok etmez ki. O, her şeyi tahakkuk ettirmek ister. Her şeyi bilmek ve her şeyi elinin altına almak ister. Karşısında âciz kaldığı şeylerin en büyüğü sonsuzluk özlemidir. Ve henüz meydana gelmemiş olan gelecekle ilgili gaybî bilgilerdir... Aslında bu sonsuzluk özlemi ile geleceği bilme arzusu Hz. Âdem'i cennetten çıkarmış ve bu duyguyla şeytâna mağlûb olmuş ve aldanmıştı: «Rabbınızın sizi bu ağaçtan men'etmesi, melek olmanızı veya burada temelli kalmanızı önlemek için.» (A'râf, 20) «Dedi ki: Ey Âdem, sana sonsuzluk ağacını ve pörsümeyen mülkü göstereyim mi?»

Gerçekten de insanoğlu kâinâtta birçok mucizeler gerçekleştirmiştir. Atom bombasını patlatmış ve semânın engin boşluklarına füzeler fırlatmıştır. Bu füzelere binerek fezâ denilen boşluğu keşfetmeye başlamıştır... Ama... Aklını fikrini meşgûl eden bu ezelî problemi çözebilmiş midir?... Yeryüzünde temelli kalabilmeyi gerçekleştirmiş midir?...

Ebediyyen ölmemeyi ve temelli yaşayabilmeyi tahakkuk ettirebilmiş midir? Bilinmez gayb âleminden haberdâr olabilmiş midir? Birkaç sene sonra olacak bilinmezleri değil birkaç saniye sonra olacak şeyleri öğrenebilmenin yollarını bulmuş mudur? Hayır o kadar gitmeye luzûm yok, her tarafını sararak üzerine doğru gelen şu sâniyenin sırrını çözebilmiş midir? Bir anlık zamanını alıp götüren şu sâniyeler giderken onun ezel ve ebed bilgisini de birlikte uçurup götürmektedir. Hayır... İnsanoğlunun bu âczi onu çeşitli şekillerde tapınmalara sevketmiş, kimisinde doğruyu bulmuş kimisinde ise bâtıla sapmış gitmiştir. Bazı kimseler anne ve babalarına tapınmışlar, bazıları tabîat kuvvetlerine tapınmışlar, bazıları da totemlere tapınmışlardır. Bir kısmı putların önünde eğilirken bir kısmı da yalnız ve yalnız Allah'a kul olmuştur.

Güçsüz kuvvetsiz çocuk babasına bakar, onun gücü ve kudreti karşısında saygı duyar ve ona hayran olur. Bu hayranlık onları kudsallaştırmaya kadar varır. Gizli ibâdet şekline bürünür. Bunun sonucunda çocuğun gücü babasının gücü yanında sıfır kalır ve ona göre hacmi küçülür. İlk insanlar da sapıklık ve câhiliyet devrelerinde bir çocuğunkine eş duygu ve hisler içinde bulunuyorlardı. Düşünce ve anlayışları çocuğunkinden farksızdı. Bunun için de hayatının bir devresinde atalara ibâdet etmiş ve onları kudsallaştırmıştı. Tabiî bu ibâdet, çeşitli şekillerde oluyordu.

Tabîat kuvvetleri karşısında âciz kalan insan... Yıldırımın, şimşeğin, yağmurun, kasırganın ve selin karşısında güçsüz kalan beşeriyet... Tabîat karşısında korkunç bir güç görüyor ve dehşete kapılıyor. Kimsesiz hissediyor kendisini onun yanında. Çocuk haliyle onunla uyuşmak istiyor. Çünkü onların da kendisi gibi şahsiyeti olduğunu sanıyor. Duygularının bulunduğunu bazan kızdığını, bazan okşadığını, bazan yumuşadığını, bazan katılaştığını zannediyor. Ve onun şefkatine sığınıyor. Kendisine eziyet etmemesi için merhametine başvuruyor. Binâenaleyh insanlar sapıklık devrelerinden birinde bu sevk-i tabiî ile tabîat güçlerine tapınıyorlardı. Ve onlara kurbânlar takdîm ediyor, adaklar adıyorlardı. Ayrıca yağmur için bir ilâh, yıldırım için bir ilâh, şimşek için bir ilâh, kasırga için bir ilâh, ateş için bir ilâh düşünüyorlardı. Sonra da bunlardan her birisi için bir ma'bed inşâ ediyor ve onu memnûn etmek çin tapınıyorlardı.

İşâretler insanoğluna hâs bir alâmet olduğu için kendisine bu işâretlerden anlaşma vâsıtaları te'mîn etmiş, birtakım remizlere ve ıstılâhlara değişik anlamlar vermiştir. Ana ve babaya tapınma ile tabîat kuvvetlerine tapınma, totem ve putlara tapınmaya geçiş insanoğlu için çok kolay bir geçiş idi. Fakat bunların hepsi de gerçek ibâdetten inhirâf etmenin sonucunda ortaya çıkmıştı. Muhtelif dalâlet çığırlarında öğrenmişti insanlar bu sapıklıkları. Zaman zaman da peygamberlerin reh-

berliğinde bu kum yığınlarının arasından çıkarak gerçek kulluk vazîfesine yönelmişti. Psikolojik yönden burada bizi ilgilendiren husûs şudur: İster doğru yolda olsun, ister eğri yolda olsun insan, rûhunda fıtrî olarak kendisinden daha güçlü bir kuvvetle karşı karşıya bulunduğunu hissetmiştir. Ve bu şiddetli kuvvet karşısında âciz kalması onun dinî inançlarının bir bölümünü teşkîl etmiştir.

İnsanoğlu kâinâtın parlaklığı ve enginliği karşısında âcizlikten başka şeyler de hisseder. Bu duygu onu kâinâtın yaratanını araştırmaya sevkeder. Gerçekten bu kâinât engin, geniş ve parlak olduğu kadar da korkunçtur. Bunun da kendine göre bir te'sîri vardır beşer rûhunda. İnsanoğlu ne kadar çabalasa da bu te'sîrden alamaz bir türlü kendisini. O bu gerçeği her yerde görür. Nereye yönelirse yönelsin onunla karşılaşır... Her yerde ve her şekilde bir bedâhet ile karşılaşır... Gökyüzü, yeryüzü, güneş, ay, yıldızlar... Bu korkunç semâvî cisimler, bu fezâ denilen boşluğa fırlatılmış âlemler... Gecenin ve gündüzün birbirini ta'kîb etmesi, aydınlık ve karanlık... Ufuklarda küçücük ve güçsüz bir hat şeklinde, aydınlık bir ip gibi beliriveren hilâlin dönüp ay haline gelişi... Sonra basamak basamak giderek eski bir hurma dalı gibi kaybolup gidişi... Şimşek, yıldırım, kasırga, fırtına, yağmur ve bulut... Yeryüzü ve sarp dağlar. Vâdîler, nehirler... Karalarda dolup taşan, denizlerde yüzüp giden ve birbirine benzemez, hadsiz hesapsız varlıklar... Ve her yaratıkta ayrı bir şekil arzeden engin dikkat ve itinâ... Güneş sistemimiz ve gök cisimlerinin deverânı... Korkunç ve karanlık boşluklarda bir kıl payı bile şaşırmayan engin nizâm... Yeryüzünün kara bağrından fışkırıp ta çamurları delerek aydınlığa kavuşmak isteyen bir tane... Yumurtasında dönüp duran, etrafı seyre dalan şu küçücük kuş yavrusunun annesinin gagasından aldığı besini... Yapısı son derece mümtâz, renkleri son derece parlak bir tel tüy... Ve gözün ilişip de duygunun kavradığı her şey... Her şey... İnsanın seviyesi nasıl olursa olsun... Görgü, bilgi ve kültür derecesi ne olursa olsun... Kâinât her an onun duygularına te'sîr etmekte idrâk edip kavrayabileceği nisbette değişik duygular ilhâm etmektedir... Her birisi de onu sarsmakta ve derinden işlemekte içine... Bu dehşet onu yaratanını aramaya sevketmekte... Böylece... Fıtrî olarak... İnsan gerek fıtrî olarak, gerekse tecrübelerinden edindiği bilgi ile her şeyin bir yaratanı olduğunu kabul etmekte. Bunun için de son derece geniş, engin ve göz kamaştırıcı güzelliklere sâhip bulunan kâinâtın yaratanını araştırmaya başlamakta... Bu araştırmasında bazan gerçeği bulmakta bazan da yanılmakta... Zaman olmakta bu kâinâtı Allah'ın yarattığını kabul etmekte, zaman olmakta sapıklığa dalarak, bizzât kâinâttaki gerçeklerden uzaklaşmaktadır. Sonra da çeşitli şeylere tapınmakta... Fakat her iki durumda da insan kâinâtın parlaklığı karşısında çarpılır. Çünkü tabîatında vardır güzel-

liklere vurulmak ve güzellikler karşısında heyecâna kapılmak. Binâenaleyh her iki durumda da bu tutkunluk onun yanında dinin bir unsuru olup çıkar.

Ölüm korkutuyor onu. İnsan için ölüm korkunç, müthiş ve önemli bir meseledir. Çocuk hayata çok alışkın olduğundan ve onu aşırı derecede arzuladığından sanır ki çevresindeki tabiî kanun, hayat kanunudur ve çevresinde bulunan canlıların genel karakteri sürekli canlılıktır. Hattâ o, hayata son derece tutkun ve enerjik olduğundan çevresinde bulunan cansız şeylere de hayat vermeyi sever. Onların da haraketli olduklarını sanır. Sonra birdenbire ölüm denilen fâcia ile karşılaşır... Karşısında ölenleri görür... Ve birdenbire dehşete kapılır... Şu ölmüş olan varlık bir müddet önce karşısında canlı duruyordu, yiyor, içiyor, hareket ediyor ve geziniyordu... Hattâ kendisini okşuyor ve seviyordu... Şu kuş veya şu hayvan... Sevimli varlıklar... Ve insan... Bir de bakıyor ki cansız duruyor karşısında. Hareketsiz kalmış ve ölmüş... Konuşmuyor ve bir daha gücü yetmiyor hiç bir şeye... Sevemiyor artık, söylediklerine karşılık da vermiyor... Bunu görünce çocuğu şiddetli bir titreme tutuyor ve derinden sarsıyor onu... Ne demektir bu?... Ölüm de ne demek?... Yok olunca nereye varıyor?... Varlık nedir öyleyse? Soru sormayı bile gerektirmeyecek kadar açık olan bu gerçek neyin nesi? Varlığın ne anlamı var? Hudûdu nedir? Ve kim çiziyor bu hudûdu?... Ve işte burada görüyor Allah'a açılan pencereyi... Yaratan ve hayat veren sonsuz kudrete açılan pencereyi... Hayatı veren ve yokeden kudreti... Bazan insan bu sarsılışı esnâsında Allah'a varır... Bazan da sapıtır ve bunun tabîat, zaman veya benzeri şeyler tarafından yapıldığını sanır. Veya bizzât ölümün bile bir ilâh olduğunu, bunun karşılığında da hayat ilâhının bulunduğunu kabul eder... Fakat iki halde de ölüm korkutur onu ve dine doğru yollanmasına sebep olur...

Olaylar da korkutuyor insanı... Yeni yeni olan şeyler onu dehşete düşürüyor... Nasıl oluyor bu olaylar? Hangi yapıcı ve ibdâ' edici güç bunu meydana getiriyor? Doğum ve ölüm... Sağlık ve hastalık... Kuvvetlilik ve zayıflık... Yer ve yurt... Gitmeler ve gelmeler... Ve daha birçok şeyler insanın hayatında karşılaştığı veya gördüğü şeyler. Kimdir bunları meydana getiren?... Ve nasıl meydana geliyor?... Ve işte burada da başlıyor Allah'a açılan pencere... Her şeyi meydana getiren kudret sâhibi yaratıcıya... Eşyâya ol diyen ve olan kudrete... Bazı kere gerçek yaratıcıya yönelir insan bu pencereden, bazı kere de çeşitli ilâhlar uydurur kâinâtı idâre eden ve olayları meydana getiren... Ama her iki halde de olayların meydana gelişi onu etkiliyor... Ve dine doğru çekip götürüyor.

İşte bütün bunlar insanın kalbini idâre edici, mübdî ve kudret sâhibi olan yaratıcıya açan pencerelerdir. Fıtratın derinliklerinde yer et-

miş bulunan akîde gerçeğini uyarır. Uyarır ama onu yoktan meydana getiremez. Yani hiç olmayan bir şeyi vücûda getiremez. Dışarıdan bir şey insan rûhunda olmayan bir şeyi yeniden meydana getirme gücüne sâhip değildir. Kâinâtta meydana gelen sesler insana işitme duyusunu vermez. İnsan işitse de işitmese de bu sesler vardır. Vardır ama işitme duyusuna sâhip olmayan varlıklar duyamamaktadırlar. Kâinâtta meydana gelen ışınlar değildir insana görme duyusunu veren. İnsan o ışınları görse de görmese de gözü olmayan varlıklar görmeseler de bu ışınlar vardır... Diğer şeyler de aynen böyle... Ama duyu alma organı bulununca insan onunla sesleri farkedebilir, eşyâyı ayırdeder ve ışınları seçer. Onlara te'sîr ettiği gibi te'sîr altında da kalır. Sonra bu karşılıklı te'sîrlere keyfiyet verir ve onları kendi fıtratına ve kâbiliyetine uydurur. Hayvan da görür ve işitir, insan da... Sonra her ikisi de bu görüp işittiklerinden müteessir olur, kendince... Ve bu te'sîr her ikisinin hayatında muhtelif te'sîrler meydana getirir. Dini mevzûunda da durum aynen böyle... Beşer duyularına çarpan kâinât sesleri insan fıtratını uyarır ve onu yüce yaratanına doğru döndürür... Fakat bu ses yankıları, bu yönelişi hiç yoktan başlatamaz. Bu duygu aslında insanın fıtratında önceden vardır, evet doğduğu günden beri.

«Hani Rabbın Ademoğullarının sulbünden soyunu devâm ettirmiş ve onlara: Ben sizin Rabbınız değilmiyim? demiş ve buna kendilerini şâhid tutmuştu. Onlar da: Evet şâhidiz, demişlerdi.» (A'râf, 172).

Hayat denilen bilmecede cârî olan kanun; daha önce içinde mevcûd bir kâbiliyyet yoksa dışardan hiç bir şey, hayatta bir şey meydana getiremez. Bu yöneliş insan rûhunun derûnunda mevcûddur. Sâdece konuşma konusunda olduğu gibi muhtelif te'sîrlerin dışardan onu uyarması ve harekete geçirmesi gerekir. Çocukta kavrayış başladığı anda bu yöneliş de başlar. Yüzlerce binlerce sorular sormaya başlar çeşitli mevzûlarda... Göğü kim yarattı? der, yeryüzünü, güneşi, ayı ve yıldızları yoktan meydana getiren kimdir? der. Karanlığı ve aydınlığı meydana getiren, şimşeği, yıldırımı, yağmuru ve bulutu ortaya çıkaran kimdir? Sevgili kedimiz, köpeğimiz, tavşanımız veya serçemiz neden öldü? der. Ölmek ne demektir, niçin ölür varlıklar? der. Kâinâtın genişliği ne kadardır? Ucu bucağı nerededir? diye sorar. Büyüklüğü ne kadardır? Bu dünyaya nasıl geldim ben, kim getirdi? Sonra çocuk gelişmeye başlar. Bilgileri artar. Kâinât, canlılar ve hayat hakkında araştırmaları gelişir. Ve her merhalede rûhunda dinî düşüncelerle ilgili yeni yeni fikirler doğar.

Baskı, içe vurma (repression)... Oedipus kompleksi. Ve Freud'un uydurduğu hiç bir ilmî esâsa dayanmayan efsânelerin hepsi... Evet hepsinin dinle bir ilişkisi yoktur. Din, hiç bir zaman için bir baskı veya repression eseri değildir. Cinsiyetle veya uydurma sevgilerle hiç mi hiç alâ-

kası yoktur. Din doğrudan doğruya fıtrattan doğar. Fıtrat ile birlikte gelişir ve ilerler. Hiç kimsenin müdâhalesi olmadan tabiî olarak ve fıtrata uygun tarzda terakkî eder. Dış te'sîrler sâdece bu duyguyu düzene sokar ve doğru yola sevkeder, Doğru esâslara istinâd ettirir. Gerek baskılar, gerekse engellemeler insan rûhunda dinî duyguları meydana getirmez. Sâdece canlılık ve enerji kaynaklarını boşa akıtmamak ve temiz bir yola kanalize etmek için din birtakım engellerin konulmasına yardımcı olur. Din birtakım kâidelerle insanı izler ve belirli değerler vaz'eder. Hareket ve gidişleri düzene sokacak bazı kontrol mekanizmaları yerleştirir. Ve insana der ki: «Şu normaldir bu anormaldir...» Dinin bu engellerle olan münâsebeti eski, hem de çok eskidir. İnsanoğlunun fıtratında yaratıcı güç karşısındaki aczi ve kimsesizliği hissetmesi kâinâttaki fevkalâdelikler karşısında hayranlık duyması onu secdeye kapatır ve ibâdete sevkeder. Sonra dış te'sîrler olmaksızın fıtrî olarak hisseder ki, muayyen hareketler ve muayyen şeyler yapması gerekmektedir bu tapındığı yüce kudretin huzûrunda. Ancak böylece o yüce gücün gazabından kurtulur ve rızâsına nâil olur. Ve o, her zaman bu gazabın ve rızânın tezâhürlerini hissen duyar. Korku ve ümit... Beşer rûhunda yer eden karşılıklı çizgilerin en önemlilerinden. Ve işte bu iki hattır insanın yüce yaratıcı karşısındaki durumunu tanzîm edip düzene sokan. İnsana birtakım hareket ve çalışma şekilleri empoze ederek onu duygu ve amellerin baskısı altına alan... İşte bu gereksinme ile değişik değerler ortaya çıkar veya meydana gelir. Değerler edemek, ortada birtakım mânialar bulunmaktadır, canlılık enerjisini düzene sokarak boşa akmasını önlemektedir ve onu yüce ufuklara çıkarmaya çalışmaktadır demektir.

Bunun için insan rûhundaki bağımlılık duygusuyla din arasında ilgi vardır. Koruyucu değerlerle de. Bu irtibât müteselsil olup dışardan baskı ve zorlama yoktur. Fıtrî ve tabiî olarak cereyân eder. Yalnız semâvî dinler bütün bunları tanzîm ettiği gibi iyiye doğru yöneltir de. Sapık rûhlu kimseler, semâvî dinlerin kayıdlarından ve bağlarından nefret ederler. Bunun sebebi dinin insan fıtratında bulunmadığı veya bağımlılığın insan fıtratında bulunan bir duygu olmadığı değil sâdece sapıklık ve inhirâftır. Bu sapıklık onları anormal yapmış da, ondan dolayı Allah'ın dininde bulunan doğruluk, iyilik ve i'tidâli baskı unsuru olarak kabul ediyorlar. Doğruluğa tahammülü olmayan sapık rûhları onların varlığını eziyor, büzüyor...

Batı dünyasındaki modern câhiliyetin mensûbu bulunan ateistlerin Allah'ı reddedişlerinin sebebi ise, tamâmen mahalli... Onlar kiliseden nefret ettikleri için dinden de nefret ediyorlar... Başlangıçta kilise, Hz. Îsâ'nın getirdiği ilâhî doktrini değiştirerek indî bir şekle girdirdi. Halbuki ilk Hıristiyanlık bütünüyle putperestlikten uzaktı. Ve çevredeki milletlerin efsâne ve mitolojileri karışmamıştı dine. Bunların karış-

masının birinci sebebi Hıristiyanlığın ilk bânîsinin Hz. Îsâ'yı görmemiş ve konuşmalarını dinlememiş birisi olmasıydı. Sâdece Hz. Îsa (a.s.)dan yüz sene sonra gelmiş ve onun dillerde dolaşan sözlerini işitmişti. Elde derli toplu bir kitab yoktu. Bir de Roma'lıların hıristiyanlara uyguladığı korkunç zulümler ve baskılar vardı meydanda. İlk mü'minlerin halkın içine karışıp Hıristiyanlığı yaymalarını yasaklamışlardı.

Daha sonra Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul etti. Bunun üzerine kilise, Roma'nın o aşırı israfına ve ahlâksızlığına karşı çıkmak için ruhbânlık dini haline dönüştü. Ama bu ruhbânlık bir derecede kalmadı. Son derece aşırıya gitti. Öyle ki hayâtî atılımlara engel olmaya ve beşer fıtratıyla çatışmaya başladı. Ve insanın canlılık dolu hayat enerjisini gülünç bir subjektivizme kaydırdı. Bir daha ilerleyip gelişmesini önledi. Bunun da ötesinde insanın enerji kaynaklarını baskı altında ezdi ve sinirleri mahvedecek duruma getirdi.

Sonra kilise mensûbları bile bu koydukları ağır şartları yerine getiremez oldular. Çabucak halk arasında yayıldı bu hal. Bir şey yapınca cehennem ile korkutarak dehşete düşüren ve normal nimetlerden bile istifâde etmelerini önleyen bu râhiplerin bizzât men'ettikleri şeyleri işledikleri, alelâde kimselerin bile yapmalarını yasakladıkları kötülükleri, birer din adamı olarak kendilerinin yapmaya başladıkları görüldü. Kilise ve ma'bedler onların bu sapık fiillerinin icrâ edildiği yerler haline geldi. Ki bu yanlış hareketleri her akl-ı selîm kimse farkediyordu.

Sonra kilise, din müessesesini elinde bir oyuncak gibi kullanmaya başladı. Bir taraftan endülüjanslar, bir taraftan cennetin anahtarlarını satmalar, bir taraftan engizisyon mahkemeleri yayılmaya başladı ve Avrupa'lıların rûhlarındaki inanç ışığını yavaş yavaş söndürdü.

Ayrıca katolik kilisesi bunlarla da yetinmedi. Halkı inim inim inleten ve ezen vergiler koydu. Herkesi din adamlarının emrine boyun eğdiren ve onların dediklerini kabule zorlayan fermânlar yayınladı. Kiliseler birer derebeylik haline geldi ve halkın kanını emmeye başladı. Bunların da ötesinde her söylediklerinin semâdan gelme, Tanrı emirleri olduğunu ve herkesin bunları yapmak zorunda bulunduğunu bildirerek karşı çıkanları aforoz etti. Ama asıl felâket bunlardan sonra geldi. Kilise mensûpları dejenere olmuş bulunmalarının, halkı soymalarına ve sakat inançlara dalmalarına rağmen, bir de kalkıp ilmî konularda birtakım hükümler vaz'ettiler. Yerin şekli ve hareketi ile ilgili konularda, insanın ömrü ile alâkalı mevzûlarda kendilerince hükümler koydular. Ve bu söyledikleri saçma sapan şeylerin gökten geldiğini kendilerine Tanrı tarafından bildirildiğini iddiâ ettiler. Bunların dışında her kim ne söylerse yanlış olacağını, dinden çıkacağını ve aforoz edileceğini bildirdiler...

Teorik ve tecrübî ilimler bu fikirlerin yanlış olduğunu deney yoluyla isbât edince, ilim adamları kilisenin söylediği şeylerin sakatlığını ve yanlışlığını ortaya koydular. Ve işte bunun üzerine kilise kıyâmeti koparmaya başladı. İlimden mahrûm, cehâlet bataklığına dalmış olan kilise mensûbları, Tanrı adına insanları kendilerine bende edip bu hâkimiyetlerinin devâm etmesi için bütün varlıklarıyla harekete geçtiler. Bu kopan kıyâmette kilise ilim adamlarını ağaç yığınları üzerinde yakmaktan, korkunç eziyetler ile öldürmekten ve türlü azap yollarına başvurmaktan geri kalmadı. Dünyanın yuvarlak olduğunu veya kâinâtın merkezi olmadığını iddiâ ettikleri için bilginlere her türlü eziyeti revâ gördü.

Galile, Kopernik, Giordano Bruno gibi ilim adamları kilise mensûblarının elinde en iğrenç ve korkunç eziyetlere uğradılar. Bunu duyan veya gören halk kitlelerinin gözünde dine ve din adamlarına karşı nefret duyguları belirmeye başladı. Hattâ ters yönden tepki yaparak onların zihninde akla hayâle gelmeyen yollara başvurma eğilimi baş gösterdi. Böylece sâdece dinden soğumak ve nefret etmekle kalmadılar, dinle ilgili bütün duygulardan ve emirlerden nefret etmeye başladılar.

Kalabalık yığınlar bu nefret havası içinde öyle bir psikolojik atmosfere girdiler ki sabredip te doğruyla yanlışı bir kenara bırakarak doğruya uymaya müsâmaha edemez oldular. Tıpkı yılan sokmuş kimseler gibi idiler bu durumda. Kaçıyorlardı. Her şeyden kaçıyorlardı... Kendilerine dokunacak şey bir doktorun iyileştirici eli de olsa kaçıyorlardı.

İşte bu tarihî sebepten dolayı modern Batı medeniyeti dine karşı bir temel üzerinde kuruldu. Karşı olmakla da kalmıyor, dinden nefret ediyor ve dinle ilgili her şeyi reddediyordu. Düşünce ve duygularında dine hiç yer vermiyordu. Ve bu düşmanlık, üstün gelen medeniyetin ayak bastığı her yere birlikte gitti. Ve çağdaş dünyada dinden nefret etmek gâyet tabiî bir şey halini aldı. Artık din düşmanlığı bir neslin veya birkaç neslin tutulduğu bir hastalık olarak değil, insanlığı felâkete sürükleyen bir zehir olarak yayılmaya başladı.

Bugün beşeriyet Allah'a dönüş yolu ile karşı karşıya bulunuyor... İnsanoğlu Allah'a dönmekle kendi fıtratına dönmektedir aslında. Sapık câhiliyet bataklığındaki bu uzun bocalamadan sonra boşa geçen dönemlerini bırakıp Allah'a dönmekle karşı karşıya bulunmaktadır... Yıllar var ki bu câhiliyet bataklığında huzûr nedir bilmiyor. Rahat bir nefes alamıyor... Bunun yerine bahtsızlık çepeçevre sarmış onu. Rûhî, fikrî, siyâsî, iktisâdî ve sosyal alanlarda insanlık bugün uzun tarihi boyunca eşine rastlanmayan bir rûhî kriz ve buhrân içinde bocalayıp duruyor.

Allah'ın koyduğu din hadd-i zâtında insan fıtratıyla tâm bir mutâbakat içindedir. Fakat bu mutâbakat, fıtratın normal halinde olduğu zamanlardadır. Yani olması gereken sağlam ve doğru yolda olduğu zaman, din ile insan fıtratı tâm bir uygunluk içindedir. Geçen bölümlerde insan rûhundaki karşılıklı çizgileri ve onun tabiî tekevvününü uzun uzadıya açıklamıştık. Burada da Allah'ın koyduğu din olan İslâm ile insan fıtratının nasıl birbiriyle uyuştuğunu ve mutâbakat içinde bulunduğunu göreceğiz. Her şeyden evvel Kur'an, insanın duygu tellerine basar... Ki insanoğlu bu duygu telleriyle doğrudan doğruya fıtratında yer eden inanç gerçeğine yönelir... Mutlak yaratıcının kuvvetini hissettirmek, kâinâtın azameti, ölüm ve hayat, meydana gelen şeyler ve ortaya çıkan durumlar belirtilerek yapılan ihsâs insanı inanç gerçeğine doğru götüren fıtrat telleridir... İşte Kur'an bu telleri uyarmaktadır yaptığı ihsâslarla. Böylece onları hep uyanık olarak bulundurmaktadır. Halbuki insanın sürekli karşı karşıya olması ve ülfet sağlaması nedeniyle bu husûslarda hisleri katılaşır.

«İslâm Terbiyesinin Metodu» adlı eserimizin, «Rûhun Terbiyesi» başlıklı bölümünde Kur'an'daki bu gerçekten uzun uzadıya bahsetmiştik. Burada onları tekrâr edecek değiliz. Çünkü bu husûs insan psikolojisiyle ilgisinden çok terbiye ve eğitim konularıyla ilgilidir. Biz burada sâdece bu gerçeği belirteceğiz ve arkasından Kur'an'da yer alan bu dokunuşlardan kısa örnekler vererek geçeceğiz. Rûh... O meçhûl kuvvetin hiç bir noktasını bilmiyoruz biz... Nedir derinliği? Nasıl hareket eder?... Ama bizi Allah'a bağlayan tek bağ...

Rûh fıtratı itibârıyla bulur Allah'ı... Çünkü çıkış noktası Allah'ın rûhudur, sâdece bir avuç toprağa tevdî etmiştir onu Hak Teâlâ: «Onu düzeltip rûhumdan da üfürünce ona secde ettiler...» (Hicr, 29). Binâenaleyh o, doğrudan doğruya bulur Allah'ı. Ve kendisine hâs bir yolla bulur O'nu. Allah tarafından yaratılmış olan her şey ve her varlık gibi ilgi kurar o, Allah ile. Yorulmadan, zahmet çekmeden ve araştırmak için uzun uzadıya çabalamadan kendi fıtratıyla bulur Allah'ı: «Bizim Rabbımız O'dur ki her şeye yaratılışını vermiş, sonra da onu doğru yola iletmiştir.» Bununla beraber yine de insanoğlu sapıtır mı sapıtır... Fıtratı bozulunca, sakatlanınca ve hastalanınca yitirir doğru yolu... Sapıtır ve bir daha bulamaz Allah'ını... Ne rûhu ilgi kurabilir O'nunla, ne de yardımına sığınıp istimdâd dileyebilir O'ndan.

Ama insanoğlu dalâlete sapınca da, rûhu büzülüp parlaklığını kaybedince de, şehvetin ve arzuların ağır yığınları arasında kaybolup ışıktan mahrûm kalınca da... Evet o zaman bile bütün sapıklığına rağmen rûhunun bir tarafı yine de Allah'a yönelir, yaratanına teveccüh eder. Tıpkı az gören gözlerin ışığa yönelişi gibi. O, her ne kadar tâm olarak ışıktan nasîbini almazsa da büsbütün görmeden de kalmaz.

Bir yandan Allah'a tapınırken, bir yandan da başka başka nesneleri O'na ortak veya aracı koşar: «Biz onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.»... «Şâyet onlara soracak olursa ki; kim yaratmıştır göğü ve yeri? diye şüphesiz «Allah», diyeceklerdir...» Veya herhangi bir güce inanırlar ve ona tanrılık vasfını verirler. Bazı anormal sapıkların dışında doğrudan dogruya Allah'ı inkâr eden veya yokluğunu iddiâ eden, bu kâinâtın yaratanını kabul etmeyen kimse yok gibidir. Zâten anormaller hesâba katılmazlar. Akîdenin görevi fıtrata destek olarak onu doğru yola yöneltmektir. Fıtratın derinliklerinde gizli bulunan ve birtakım mikroplar tarafından örtülmüş olan gerçeğe yöneltmektir... Akîdenin vazîfesi rûhu esâret zincirinden kurtarmaktır... Evet Allah'a ulaşmasına engel olan bağlardan...

«İslâm'ın terbiye metodu devâmlı olarak insanın rûhu ile Allah Teâlâ arasında bir ilgi kurar. Her işte, her düşüncede ve her duyguda sürekli olarak bir ilgi. Bunun için de değişik yollara başvurur. Bir yandan Allah'ın mübdî' kudreti tarafından kâinât sayfasına serpiştirilmiş bulunan gerçekleri gözü önüne sererek kalbine bir hassâsiyet verir ve Allah'ın varlığını, hudûdsuz mutlak kudretini gösterir... Bir yandan da Allah'ın murâkebesini ve sürekli kontrolünü bildirerek gönüldeki inceliği harekete geçirir. Buna göre Allah her zaman ve her yerde insan ile beraberdir. Her an kalbindekinden haberdârdır. İçinden geçen sırların hepsini bilir. Kendisi için son derece gizli olan sırlarını. Bir yandan da hep Allah'ın takvâsını ve haşyetini hatırlatarak kalbini harekete geçirir. Bir yandan Allah sevgisini geliştirir. Devâmlı Allah'ın rızâsına nâil olmasını sağlar. Bir yandan da insanın gönlüne huzûr, emniyet ve rahat verir. Gizli açık her noktada Allah'ın kendisini koruduğunu bilir. O'nun takdîrine teslîm olur. Nihâyet hedef tektir: O da beşer kalbini Allah'a bağlamaktır...» (İslâm Terbiyesinin Metodu, 43-48). İşte muhtelif alanlarda Allah'ın, kudretini gösteren ihsâs tellerine basan âyetlerden birkaçı: «Allah sizi annelerinizin karnından bir şey bilmez halde çıkarmıştır. Belki şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalb vermiştir. Göğün boşluğunda Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başka tutan kimse yoktur. İnanan bir millet için bunda dersler vardır. Allah size evlerinizi dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden yolculukta ve ikâmet zamanımızda kolayca taşıyacağınız evler, yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir. Allah yarattıklarından size gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, harpte sizi koruyayacak zırhlar vermiştir. Size olan nimetini müslüman olasınız diye işte bu şekilde tamâmlamaktadır.» (Nahl, 78-81).

«Allah, O'ndan başka Tanrı olmayan kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yarattıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminde hiç bir şeyi kavrayamazlar. Hükümrânlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O, öyle yüce öyle büyüktür.» (Bakara, 255). «Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı, kuruyu —ki apaçık kitaptadır— ancak O bilir. Geceleyin sizi ölü uyutan, gündüzün yaptıklarınızı bilen, ecelinize kadar gündüzün sizi tekrâr kaldıran O'dur. Sonra dönüşünüz O'nadır. İşlediklerinizi O size bildirecektir...» (Enâm, 59-60).

İşte kâinâtın azametini ve dehşetini hatırlatarak, ihsâs tellerine dokunan birkaç âyet-i kerîme: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre âmade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır...» (Bakara, 164) «Yukarıdan size su indiren O'dur. O'ndan içersiniz, hayvanları otlattığınız bitkiler de onunla biter. Allah onunla, size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve her türlü ürünü yetiştirir. Düşünen kimseler için bunda ders vardır. Geceyi, gündüzü, güneşi, ayı sizin istifâdenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun buyruğuna boyun eğmiştir. Bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır. Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için yaratmıştır. Bunda öğüt alan kimseler için ibret vardır. Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah'ın bol nimetinden faydalanmanız için denize —ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün— boyun eğdiren de odur. Artık belki şükredersiniz. Yeryüzünde sarsılmayasınız diye sâbit dağlar, nehirler ve belki yolunuzu bulursunuz diye yollar ve işâretler meydana getirmiştir. Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar. Hiç yaratan yaratmayana benzer mi? İbret almaz mısınız?» (Nahl, 10-17).

Ve işte ölüm ve hayatla ilgili ihsâs tellerine dokunan âyetlerden birkaç örnek: «O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır, yeryüzünü ölümünden sonra O canlandırır. Ey insanlar işte siz böylece diriltileceksiniz. Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının belgelerindendir...» (Rûm, 19-20), «Ey insanlar, öldükten sonra tekrâr dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, biz sizi topraktan sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra da hilkatı belli belirsiz bir çiğnem etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, böy-

lece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz öldürülür, kiminiz de ömrünün en fenâ zamanına ulaştırılır ki, bilirken bir şey bilmez olur. Yeryüzünü görürsünüz ki kupkurudur; fakat biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5), «Kıyâmet saatını bilmek ancak Allah'a mahsûstur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir her şeyden haberdârdır.» (Lokmân, 34), «Allah öleceklerin ölümleri ânında, ölmeyeceklerin de uykuları esnâsında rûhlarını alır. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerininkini de belli bir süreye kadar salıverir.» (Zümer, 42) «Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı.» (Mülk, 2), «Nerede olursanız olun sağlam kaleler içinde bulunsanız bile size ölüm ulaşır.» (Nisâ, 87) «De ki: Evlerinizde olsaydınız haklarında ölüm yazılı olan kimseler devrilecekleri yere varırdılar.» (Âl-i İmrân, 54). İşte birkaç tane de yoktan meydana gelen olaylarla ilgili ihsâs tellerine dokunan âyetler: «De ki: Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden alırsın. Sen dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin.» (Âl-i İmrân, 26), «Tesbîh ona. Bir şeyi emretti mi ona sâdece: ol, der ve o da oluverir.» (Meryem, 35), «De ki bize Allah'ın yazdığından başkası isâbet edemez. O, bizim mevlâmızdır. Ve mü'minler Allah'a dayanıp güvensinler.» (Tevbe, 51), «Allah kısar ve açar. Ve O'na döndürülürsünüz.» (Bakara, 245), «Darda kalan kişi kendisine yakardığında karşılık veren, sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sâhipleri yapan mı? Yoksa, Allah'ın yanında bir Tanrı mı? Pek kıt düşünüyorsunuz. Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında size yol bulduran, rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir Tanrı mı? Allah koştukları eşlerden yücedir. Yoksa önce yaratan, sonra da yaratmayı tekrâr edecek olan, size gökten ve yerden rızık veren mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı? De ki: Eğer doğru sözlü iseniz açık delilinizi getirin.» (Neml, 62-64). Ve işte böyle... Allah'ın yüce kitâbı böyle tevcîh ediyor rûhları... Ve bütün bu tevcîhâtın ana gâyesi tektir. O da beşer kalbini irâde sâhibi, yüce yaratana, gerçek Allah'a tevcîh etmek...

Sonra İslâm, insan fıtratı ile birlikte bir adım daha atarak insanın rûhî mekanizmasında iç içe bulunan tabîatı ile birleşiyor. Eş bir tabîat içerisinde tek bir mekanizma olarak birleştikten sonra ona uygun bir plan çiziyor. Ortada bir rûh ve bedenden müteşekkil bir makina vardır. Rûhun faâliyeti ayrı, bedenin faâliyeti ayrıdır. Ama her ikisinin en sonunda buluştuğu nokta birdir. Ortada bir dünya vardır, bir de âhiret. Dünyanın işi ayrı âhiretin işi ayrıdır. Ama her ikisinin de yolu birdir. Aslâ ayrılmaz. Dünya için çalışmak, âhiret için ibâdetten; âhiret için

ibâdet, dünya için çalışmaktan farklı değildir. Çünkü her ikisinin de yönü Allah'tır.

Diğer sistemler yollarını yitirmiş olduklarından bedenî faâliyet ile rûhi faâliyeti birbirinden ayırmaktadırlar. Ve her birisinin yönünü diğerine tamâmen karşı yönde göstermektedir... Dünya ile âhireti birbirinden ayırarak her birini ayrı ayrı yönlere sevketmektedirler. Ama İslâm insanın fıtratıyla tâm bir mutâbakat içerisindedir. Onu tabîatıyla birlikte ele alır. Birbiriyle bağlantılı bulunan mekanizmanın bölümlerini birbirinden ayırmaz. Bunun yanısıra insan tabîatının eş değerliliğini de gözden uzak tutmaz hiç bir zaman için...

İnsan yer, içer, cinsel faâliyette bulunur. Bütün bunları varlık yapısının bedenî yanını tatmîn etmek için yapar. Ama İslâm onu öyle bir yöne tevcîh eder ki, ihtiyâçlarını sırf cesediyle değil cesed ve rûhtan müteşekkil mekanizmasıyla birlikte telâfî etmesini sağlar. Yemeği bir ibâdet, cinsel arzuyu tatmîni bir ibâdet haline getirir. Çünkü bunları Allah'ın adıyla birbirine bağlar. Allah'a yöneltici değer ölçüleriyle rabteder. Hayvanlık seviyesinden insanı yükselten üstün ve temiz değerler vaz'eder. O zaman insanın hiç bir faâliyeti basit bir ihtiyâç hudûdu içerisine mahkûm olmaz. Rûhî aydınlıktan yoksun, insana insanî değeri veren ve onu yüceleştiren mânâdan mahrûm, mücerred bir bedenî ifrâz olmaktan çıkarır.

İnsan kendi varlık yapısının rûhî yanını tatmîn etmek için ibâdet eder, temizlenir ve arınır... Ama İslâm, bu rûhî alandaki faâliyeti insanın birbiriyle ilişkili bulunan mekanizmasının diğer yanlarıyla da birleştirir. Ona öyle bir ibâdet düstûru kor ki her ne kadar rûhî yönü ağır bassa da bütün varlığını içine alır. Namaz, oruç, hacc ve zekât gibi. Böylece insan ibâdet ederken dahi rûhî alanda gelişerek bedenî alandan uzaklaşmaz. Bu anlamda bir ibâdet dünyadan uzak râhibâne bir hayat olmaktan çıkar, hayatın tâ içine girer...

İnsan dünyası için yaşarken, âhireti için de yaşar. Ama İslâm her ikisini de birleştirerek tek bir yola girdirir... Şu halde İslâm'da dünya ile ilgili birtakım ameller yoktur ki, insan onu yaparken âhiret duygusundan tamâmıyla sıyrılsın... Hattâ yerken, içerken, giyinirken, savaşırken, sivrilmek isterken, cinsel arzusunu tatmîn ederken, mal ve mülk sâhibi olmak isterken bile âhiretten uzak değildir... Bir de meydanda sırf âhirete mahsûs amel yoktur. İnsanın dünya ile ilgisini keserek âhirete yöneldiği hiç bir ibâdet yoktur. Sâdece bir tek ibâdet şekli vardır, o da hem dünya hem âhiret için ameldir. İnsan onu yerine getirirken hem dünyası için hem de âhireti için çalışır. Tertemiz ve helâl yemeğini yerken Allah'ın adıyla yer. Dünyadan kendi payına düşen rızkını alırken aynı anda mânâya yani âhirete de yönelmiştir, âhiret için de çalışmaktadır. Müslüman cinsel duygularını temiz ve helâl olarak tatmîn

eder. Ve Allah adıyla başlar. Bir bakıma o, eğlencesine dinî bir hüviyyet verir. Bu noktada temizliğe dikkat edip meşrû' yollardan tatmîn etmişse, aynı anda âhirete müteveccih bir amel işlemiş demektir. Savaşırken, mülk edinirken ve sivrilirken de hep aynı duygular içerisindedir... Hepsini de temizlikle, normal olarak, Allah adıyla Allah yolunda yapar... Müslüman her türlü dünyevî faâliyetlerini yaparken aynı anda âhirete de müteveccih bulunmaktadır yapdığı iş. Ve ona göre hareket eder, o duygu içinde bulunur. Böylece de tek yönlü ve bir mekanizma içerisinde çift yönlü olarak hareketine devâm eder...

Allah Teâlâ, Kitâb-ı Mübîn'inde buyuruyor ki: «Allah'ın sana verdiklerinde âhiret yurdunu ara. Ve dünyadan da nasîbini unutma...» (Kasas, 77).

«De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zînetini ve rızıklardan temizini kim harâm kılmıştır. O, dünya hayatında ve kıyâmet gününde saf olarak îmân edenler içindir...» (A'râf, 32).

Bir âyette ve aynı amelde Allah Teâlâ hem dünyayı, hem de âhireti aynı yerde birleştiriyor. Allah'ın yüce Rasûlü de buyuruyor ki: «Şâyet kıyâmet koparken sizden birinizin elinde bir fidan varsa ve kıyâmet kopmadan önce de onu dikebilecek ise diksin. Ona, bunu dikmekle mükâfât vardır...» Böylece Allah'ın yüce peygamberi âhirete giden yolun üzerine dünya ile ilgili işleri yerleştiriyor. Dünyada bir an bile yaşayacaksan dünya için çalışmak... Hattâ kıyâmet koparken bile...

Sonra İslâm, insan fıtratı ile bir adım daha ilerliyor. İnsanın içgüdü ve sâiklerini esâs olarak alıyor, bunun yanı sıra konulmuş olan kontrol mekanizmasını da ayrı mütâlaa etmiyor. İslâm, insanın içgüdülerinin hepsini kabul ediyor ve onların geliştirilip takviye edilmesi için çalışıyor. İnsanın yemesini, içmesini istiyor ve hattâ bunu emrediyor: «Yeyiniz ve içiniz...» (Bakara, 60) buyuruyor. Cinsel arzuların yerine getirilmesini istiyor ve emrediyor: «Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.» diyor Allah'ın Rasûlü. İnsanın mülk edinmesini, savaşmasını ve sivrilme arzusunu tatmîn etmesini normal karşılıyor. İnsanın içgüdülerini ve sevk-i tabîîlerinin hepsi İslâm'ın nazarında normal ve tabîîdir. Hattâ bunların geliştirilip olgunlaştırılması için çalışmak gerekir. Çünkü beşer denilen varlığın yeryüzünde Allah'ın halîfeliği görevini yerine getirebilmesi için bunlar zorunludur. Bu içgüdüler olmadan, hayata aşırı bir şevk ile atılıp bağlanma duygusu bulunmasa insanoğlu ne yeryüzünü i'mâr edebilir, ne bir yapı kurabilir, ne de yeryüzünü dolaşarak kâinâtta bulunan gizli kaynakları keşfedebilir...

Ama bunun yanısıra bu içgüdüleri kontrol edecek mekanizmayı da ihmâl etmez. İçgüdülerin boşalmasından doğan fıtrî enerjiyi kontrol altına alabilmek, tertemiz olarak Allah'a yönelmesini sağlamak ve

Allah'ın insana bahşettiği efendilik pâyesine hak kazanabilmek için onları kontrol altına alır ve Allah'a bağlar. Çünkü insanın içgüdülerini tatmînden doğan kuvvetli enerjisi kontrol altına alınmadan delilsiz, rehbersiz, başıboş olarak akıtıldığı zaman, insanoğlu yeryüzünde Allah'ın halîfeliği görevini yerine getiremez. Ve o zaman da beşerî enerji başıboş akar gider. Yapıcı ve inşâ edici bir güç kaynağı olacağına yıkıcı ve öldürücü bir tehlike kaynağı olur. Hem o enerjiye sâhip olan ferdi mahveder, hem de o ferdin mensûb olduğu toplumu...

Ama İslâm, ne bunu, ne de onu çiğner. Birisini geliştirmek için öbürünü mahvetmez. İçgüdüleri geliştireyim diye onları kontrol imkânı olmayacak derecede zabtı zor bir duruma getirmez. Kontrol mekanizmasını da, insanın hareket ve enerjisini baskı altına alan ve repressionlarla yok edip tüketen bir duruma getirmez. İslâm her ikisini birlikte geliştirir. Biri diğerinin te'mînât unsuru olur. Ve böylece dengeyi sağlayıp normal seyrini te'mîn eder.

Bütün bunların yanı sıra da İslâm insan fıtratındaki zaafı, şehvet ve arzular karşısındaki güçsüzlüğü hesâba katar. Bunların kontrolünün zorluğunu görmemezlikten gelmez. Fıtrî kontrol mekanizmasının bulunmasına ve onların takviyesi için çalışmasına rağmen, bunlar karşısındaki zaafını kabul eder. «Ve Allah sizin yükünüzü hafîfletmek ister. Ve insan zayıf olarak yaratılmıştır...» (Nisâ, 28) Bu zaafı aslâ inkâr etmez, ayağı kaydığı zaman affeder: «Ve Allah iyilik edenleri sever. Onlar ki bir kötülük yaptıkları veya kendilerine yazık ettikleri zaman Allah'ı anarlar ve günâhları için tevbe ederler. Allah'tan başka günâhları bağışlayacak kimdir? Bir de yaptıklarında ısrâr etmezler. Ve onlar bunu bilirler. İşte onların mükâfâtı Rabları tarafından bağışlanma, altından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada temelli kalacaklardır. Ve ne güzeldir çalışanların mükâfâtı...» (Âl-i İmrân, 134-136).

Ve son olarak da... İslâm insan fıtratıyla beraber hareketine devâm ederken onu bütün yönleriyle birlikte ele alır ve şümûllü olarak kabul eder. Ve Kur'an ile hadîslere dayalı anayasasını vaz'ederek hem inanç sistemini, hem de pratik hayatı içine alan bir anayasa vaz'eder.

Bütün ayrıntılarına kadar ferdî hayat ve bütün noktalarına kadar sosyal, siyâsî, iktisâdî, fikrî ve rûhî yaşayış... Hepsi de aynı menba'dan neş'et eder. Ve tek bir yöne teveccüh eder... İslâm pratik hayat için bir düstûr, ibâdet ve dinî hayat için ayrı bir düstûr koymaz... Şahsî haklar için ayrı bir kanun, umûmî haklar için ayrı bir kanun vaz'etmez. Sâdece bir tek düstûr koyar ve onda hem şahsî haklar hem de âmme hakları yer alır. Binâenaleyh insanın pratik hayatı ile ideal hayatı arasında uçurumlar bırakmaz. Ferdî yaşayışını sosyal hayatından uzak tutmaz. Ahlâkiyle hareketlerinin arasını açmaz... Kısacası dünyası ile âhiretinin arasını ayırmaz... İnsanı bütün bu noktalarıyla birlikte tek

bir varlık olarak mütâlaa eder ve bütün istekleri, arzularıyla aynı şekilde faâliyetini yürütür. Tek bir mekanizma olarak çalışmasını sağlar. Ve böylece din ile fıtrat içiçe girer... Ve fıtratın dini, yalnız ve yalnız İslâm'dır... (M. Kutub, Dirâsâtün Fi'n-Nefs'il-İnsâniyye, 260-280).

oOo

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم
بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ
سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِن
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ
وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

33 — İnsanlara bir zarar dokununca Rablarına dönerek O'na yalvarırlar. Sonra onlara katından bir rahmet tattırınca bakarsınız ki, içlerinden bir gurup Rablarına şirk koşup durmaktadır.

34 — Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için. Sefâ sürün bakalım, yakında bileceksiniz.

35 — Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?

36 — Ne zaman da insanlara bir rahmet tattırdı ise onunla sevinirler. Ama yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse, hemen ümidlerini kesiverirler.

37 — Görmezler mi ki Allah, rızkı dilediğine yayıp genişletir ve kısar da. Muhakkak ki bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ insanların, sıkıntı hallerinde tek ve ortağı olmayan Allah'a duâ ettiklerini haber veriyor. Onlara nimetlerini haber veriyor. Onlara nimetlerini bol bol verdiği zamanda ise onlardan bir grup irâde ve ihtiyârlarını kullanabildikleri durumda hemen Allah'a şirk koşarak O'nunla beraber bir başkasına tapınırlar.

«Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için.» âyetinin başında

bulunan (ليكفروا) daki lâm edâtı bazılarına göre âkıbet, netîce bildiren bir harftir. Diğer bazılarına göre ise sebeb bildiren bir edâttır. Fakat bu edât Allah'ın bunları onlara takdîr etmesi için bir sebep bildirmektedir. Sonra Allah Teâlâ onları: «Yakında bileceksiniz.» kavli ile tehdîd etmiştir. Birisi şöyle diyor: Allah'a yemîn ederim ki şâyet beni bir kale muhâfızı tehdîd etmiş olsaydı ondan korkardım. Burada tehdîd eden zât; bir şeye; ol, deyiverince hemen oluveren Allah Teâlâ ise durum nice olur?

Allah Teâlâ delilsiz, huccetsiz ve bürhânsız olarak putlara tapınmayı uyduran müşrikleri reddederek şöyle buyurur: «Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?» Buradaki soru istifhâm-ı inkârîdir. Yani ortada böyle bir şey yoktur.

«Ne zaman da insanlara bir rahmet tattırdı isek onunla sevinirler. Ama yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse, hemen ümidlerini kesiverirler.» Burada insan ayıplanmaktadır ki, o ancak Allah'ın koruduğu ve muvaffak kıldığı bir varlıktan ibârettir. Halbuki insana bir nimet isâbet ettiğinde şımarıp azar ve: «Kötülükler gitti başımdan, diyerek kendi kendine sevinir ve başkalarına karşı övünüp büyüklenir.» (Hûd, 10). Başına bir zorluk geldiğinde ise ümitsizliğe düşer ve bundan sonra bütün bütüne bir hayrın gelmesinden ümîdini keser. Allah Teâlâ: «Ancak sıkıntıya, darlığa sabredip bollukta sâlîh ameller işleyenler müstesnâ.» buyurmuştur. Nitekim sahîh bir hadîste de şöyle buyrulur: Mü'mine şaşılır; Allah onun için ne takdîr buyurmuşsa bu onun için ancak bir hayır olur: Bolluğa kavuşursa şükreder de bu onun için hayır olur. Darlığa düşerse sabreder de bu onun için hayır olur.

«Görmezler mi ki Allah, rızkı dilediğine yayıp bir ölçüye göre verir.» Hikmeti ve adâleti ile bunda yegâne tasarruf sâhibidir. Bir kavmin rızkını genişletir de diğer bazılarının rızkını daraltır. Muhakkak ki bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.»

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِىْٓ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۖ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ زَكٰوةٍ
تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ﴿٣٩﴾ اَللّٰهُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۗ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَىْءٍ ۗ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٤٠﴾

38 — Akrabâya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver

Bu, Allah'ın rızâsını dileyenler için daha hayırlıdır ve işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

39 — İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. Allah'ın rızâsını dileyerek verdiğiniz zekât ise böyle değildir. İşte onlar; sevâblarını kat kat artıranlardır.

40 — Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren ve daha sonra dirilten de Allah'tır. O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.

Allah Teâlâ akrabâya iyilik ve sıla-ı rahmde bulunmayı; harcayacak bir şeyi olmayan veya yanında bulunanlar kendisine yetmeyen yoksula, nafakayı ve yolculuğunda ihtiyâç duyduklarına muhtâç olan yolda kalmışa hakkını vermeyi emrediyor. Bu, Allah'ın rızâsını, en yüce gâye olan kıyâmet günü Allah'a bakmayı dileyenler için daha hayırlıdır. Ve işte onlar hem dünyada, hem de âhirette kurtuluşa erenlerdir. «İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» Kim insanlara verdiğinden daha fazlasını kendisine vermeleri için bir hediyye verirse bunun Allah katında onun için bir sevâbı yoktur. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b ve Şa'bî, âyeti böyle tefsîr etmişlerdir. Her ne kadar bunun sevâbı yoksa da mübâhtır. Şu kadar var ki bu Allah Rasûlü (s.a.)ne mahsûs olarak yasaklanmıştır. Bu Dahhâk'in kavli olup «Verdiğini çok görerek başa kakma.» (Müddessir, 6) âyetini buna delil getirir. Yani daha fazlasını isteyerek bir iyilikte bulunma, hediyye verme demektir. İbn Abbâs: Faiz ikidir. Bir faiz vardır ki, doğru değildir —İbn Abbâs bu faizle satıştaki faizi kasdediyor— bir faiz daha vardır ki bunda bir beis yoktur. Bu; kişinin daha fazlasını umarak verdiği hediyyedir, demiş sonra da: «İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» âyetini okumuştur. Allah katındaki sevâb ancak zekâtadır. Bu sebepledir ki: «Allah'ın rızâsını dileyerek verdiğiniz zekât ise böyle değildir. İşte onlar, sevâblarını kat kat artıranlardır. (Allah'ın sevâb ve mükâfâtlarını kat kat artırdığı kimseler.)» buyurmuştur. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kimse temiz kazançtan bir denk hurma tasadduk ettiğinde Rahmân onu kudret eliyle alır ve hurma, Uhud dağından daha büyük oluncaya kadar sâhibi için sizden birinin tayını veya deve yavrusunu yetiştirip büyüttüğü gibi arttırıp büyütür.

«Sizi yaratan, sonra rızıklandıran Allah'tır.» Yaratıcı ve rızık verici O'dur. İnsan annesinin karnından çıkarken bilgisiz, duygusuz, görgüsüz ve çıplak olarak doğar. Bundan sonra Allah Teâlâ ona örtüler, elbiseler, mal, emlâk ve kazançlar bahşeder.» Nitekim İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Hâlid'in oğulları Habbe ve Sevâ'dan rivâyetine göre onlar şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)in yanına girdik. Bir şeyler düzeltiyordu. Ona yardım ettik. Şöyle buyurdu: Başlarınız hareket ettiği sürece rızıktan ümid kesmeyiniz. Şüphesiz insanı annesi, üzerinde elbise olmaksızın kıpkızıl et olarak doğurur. Sonra Allah Teâlâ onu rızıklandırır.

«Bu hayattan «sonra sizi öldüren» ve daha sonra kıyâmet günü «dirilten» de Allah'tır. (Allah'ın dışında tapınageldiğiniz ve) O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır?» Onlardan hiç birisi bunlardan hiç bir şeyi yapmaya güç yetiremez. Bilakis Allah Teâlâ yaratma, rızık verme, diriltme ve öldürmede eşsizdir. Sonra kıyâmet günü yaratıkları tekrâr diriltecektir. Bu yüzden bütün bunlardan sonra: «Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur. O yücedir, münezzehtir, ortağı veya benzeri veya eşiti veya çocuğu veya babası olmaktan yücedir, Azîz'dir, büyüktür. Aksine hiç bir dengi olmayan, doğmayan, doğurmayan, Ehâd, Ferd ve Samed olandır.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ
مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾

41 — İnsanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde Fesâd belirdi. Ki yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın. Belki dönerler.

42 — De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da daha önce geçenlerin âkıbetinin nasıl olduğunu görün. Onların çoğu müşrik idiler.

Karada ve Denizde Fesâd

İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Süddî ve başkaları derler ki: Burada karadan maksad su bulunmayan yerler, çöllerdir. Denizden maksad ise

şehirler ve kasabalardır. İbn Abbâs ve İkrime'den gelen bir rivâyete göre ise deniz; şehirler ve kasabaların nehir kenarında olanlarıdır. Başkaları ise şöyle diyor: Karadan maksad bilinen kara, denizden maksad da bilinen denizlerdir. Zeyd İbn Rufey' der ki: «İnsanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde bozgun belirdi.» Karada yağmur kesildi de peşinden kıtlık geldi. Denizde yağmur kesildi de deniz hayvanları kör oldu. Zeyd İbn Rufey'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Yine İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre o, âyeti şöyle açıklıyor: Karadaki bozukluk Âdemoğulunun öldürülmesi, denizdeki bozukluk ise gemilerin gasb yoluyla alınmasıdır. Atâ el-Horasânî karadan maksadın karadaki şehirler ve kasabalar, denizlerden maksadın da denizdeki adalar olduğunu söylemişse de birinci açıklama daha kuvvetli olup çoğunluk bu görüştedir ve Muhammed İbn İshâk'ın es-Sîre'sinde zikretmiş olduğu şu haber de bunu desteklemektedir: Allah Rasûlü (s.a.) Eyle kralı ile barış yaptı ve ülkesinde ona mektup yazdı (ülkesinin idâresini ona bıraktı).

«İnsanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde bozgun belirdi.» âyetinin anlamı şudur: Şüphesiz ki meyveler ve ekinlerdeki eksiklik günâhlar sebebiyledir (Allah'a isyân olan işler sebebiyledir). Ebu'l-Âliye der ki: Kim yeryüzünde Allah'a âsî gelmişse şüphesiz yeryüzünde bozgunculuk yapmıştır. Zîrâ yeryüzü ve göğün düzeni Allah'a itâat iledir. Bu sebepledir ki Ebu Dâvûd'un rivâyet etmiş olduğu bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak ki yeryüzünde yerine getirilen, uygulanan bir hadd cezâsı, yeryüzü ehli için onlara kırk sabah yağmur yağdırılmasından daha sevimlidir. Bunun sebebi cezâlar uygulandığı zaman insanların veya çoğunluğunun veya onlardan bir çoğunun harâmları işlemekten kendilerini alıkoymalarıdır. Allah'a isyân olan amel-ler işlendiği zaman bu, gökten ve yerden bereketlerin sona ermesine sebep olur. Bu sebepledir ki Hz. Îsâ (a.s.), âhir zamanda indiği zaman bu tertemiz şerîatla hükmedecek; domuzları öldürecek, haçı kıracak ve cizyeyi kaldırarak insanlar sâdece İslâm'ı (müslüman olmalarını) veya kılıca râzı olmalarını kabul edecektir. Allah Teâlâ onun zamanında Deccâl ile ona uyanları, Ye'cûc ve Me'cûc'u helâk buyurduğu zaman yeryüzüne: Bereketlerini çıkar, denilecek. Bir nardan bir insan topluluğu yiyecek (ve doyacaklar) kabuğu ile gölgelenecekler. Sağmal bir devenin sütü insanlardan bir topluluğa yeterli olacak. Bu, ancak Allah Rasûlü (s.a.)nün şerîatının uygulanmasının bereketiyle olacaktır. Ne zaman ki adâlet yerine getirilir işte o zaman bereketler ve hayır çoğalır. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak ki bir günahkâr öldüğünde kullar, ülkeler, ağaçlar ve canlılar (hayvanlar) rahata ererler. İmâm Ahmed İbn Hambel der ki: Bize Muhammed ve Hüseyn'in Avf'dan,

onun da Ebu Kahzem'den rivâyetlerine göre o, şöyle anlatmış: Ziyâd —veya İbn Ziyâd— zamanında birisi içinde hurma gibi tâneler olan bir kese bulmuş. Tanelerin üzerinde şöyle yazılıymış: Bu, adâletle iş görülen bir zamanın bitkisidir. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivâyetine göre âyetteki bozgun ile şirk kasdedilmektedir. Ama bu açıklama şüphelidir.

«Ki (Allah) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın. Belki dönerler.» Onları katından bir deneme ve yaptıklarının bir karşılığı olarak mallarının, nefislerinin ve meyvelerinin eksikliği ile dener. Belki günâhlarından dönerler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Belki dönerler diye onları güzellikler ve kötülüklerle denedik.» (A'râf, 168).

«De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin âkıbetinin nasıl olduğunu görün. Onların çoğu müşrik idiler.» Bakın ki Allah'ın elçilerini yalanlama ve nankörlükleri yüzünden başlarına neler geldiğini görün.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ
فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾

43 — Reddine aslâ imkân bulunmayan, Allah'ın o günü gelmezden önce, yüzünü dosdoğru dine çevir. Ki o gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.

44 — Kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.

45 — Ki, îmân edip sâlih ameller işleyenleri Allah'ın fazlından mükâfâtlandırması içindir bu. Muhakkak ki O, kâfirleri sevmez.

Allah Teâlâ kullarına, zâtına itâatla doğruluğa koşmalarını, hayırlarda acele etmelerini emrediyor ve şöyle buyuruyor: Reddine aslâ imkân bulunmayan, Allah'ın olmasını dilediği takdîrde hiç kimsenin geri çeviremeyeceği kıyâmet günü gelmezden önce yüzünü dosdoğru dine çevir ki, o gün insanlar bölük bölük ayrılacaklar; bir bölük cennette, bir bölük cehennemde olacaktır. Kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur. Ki, îmân edip sâlih ameller işleyenleri Allah'ın fazlından mükâfâtlan-

dırması içindir bu. Allah onları fazlı ile mükâfâtlandıracaktır. Bir iyiliği on katından yediyüz katına ve dilediği bir miktara kadar olmak üzere mükâfâtlandıracaktır. Muhakkak ki O, kâfirleri sevmez. Bununla birlikte onlar hakkında aslâ zulmetmeyen yegâne Âdil'dir O.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن يُرْسِلَ ٱلرِّيَاحَ مُبَشِّرَٰتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِۦ وَلِتَجْرِىَ ٱلْفُلْكُ بِأَمْرِهِۦ وَلِتَبْتَغُوا۟
مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم
بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

46 — Rüzgârları müjdeciler olarak göndermesi, rahmetinden size tattırması, emri ile gemilerin yüzmesi ve lutfundan rızık istemeniz O'nun âyetlerindendir. Belki şükredersiniz.

47 — Andolsun ki senden önce Biz, nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir de onlara açık deliller getirmişlerdir. Ama Biz suç işleyenlerden öç aldık. Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.

Rüzgârların Verdiği Müjde

Allah Teâlâ yaratıklarına olan nimetlerini anıyor. Peşinden yağmurun gelişini müjdeleyen rüzgârları rahmetinin önünden gönderdiğini. O: «Rahmetinden size tattırması için...» buyurmuştur. Burada kulları ve ülkeleri diriltmek üzere indirmiş olduğu yağmur kasdedilmektedir. «Emri ile gemilerin» denizde rüzgârla «yüzmesi ve» ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye gitmekle, ticâret ve maîşet peşinden koşmakla «lutfundan rızık istemeniz O'nun âyetlerindendir.» Olur ki, size sayılamayacak kadar çok, açık ve gizli nimetler bahşettiğinden dolayı Allah'a «şükredersiniz.»

«Andolsun ki senden önce Biz, nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir de onlara açık deliller getirmişlerdir. Ama biz suç işleyenlerden öç aldık.» Âyeti, Allah Teâlâ'nın kulu ve elçisi Muhammed'i kavminden ve insanlardan birçoğunun onu yalanlamasına karşın bir tesellîden ibârettir. Ümmetlerine apaçık deliller getirmelerine rağmen geçmiş peygamberler de yalanlanmıştı. Ama Allah Teâlâ, onları yalanlayıp zıd gidenlerden intikâm almış ve onlara inananları kur-

tarmıştır. «Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.» Bu, fazlı ve keremiyle Allah Teâlâ'nın yüce zâtına hâs kılmış olduğu bir haktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazmıştır.» (En'âm, 12). İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Kardeşinin ırzını koruyan hiç bir müslüman kişi yoktur ki, kıyâmet günü cehennem ateşini ondan çevirmesi Allah'ın üzerine bir hak olmasın. Sonra Allah Rasûlü: «Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.» âyetini tilâvet buyurmuştur.

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا
مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ
مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾

48 — Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar. Nihâyet sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün. Allah'ın kullarından dilediğine verdiği yağmurla onlar hemen seviniverirler.

49 — Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdi.

50 — Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir baksana. Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek. O, her şeye kâdirdir.

51 — Andolsun ki, bir rüzgâr gönderir de yeşillikleri sarartırsak bunu görünce hemen nankörlüğe başlarlar.

Allah Teâlâ içerisinden suyu indirdiği bulutu nasıl yarattığını açıklayıp şöyle buyurur: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür.» Birçoklarının zikrettiğine göre, Allah Teâlâ bulutları denizden veya dilediği bir yerden yürütür. Dilediği gibi gökte yayar, uzatır,

çoğaltır, geliştirir, azdan çok yapar, bir bulut meydana getirir de göz açıp kapayacak kadar sürede sen onun bir kalkan gibi olduğunu görürsün sonra onu yayar ve nihâyet bütün ufku doldurur. Bazan da yağmur deniz tarafından su dolu ve ağır olarak gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «O'dur ki, rahmetinin önünden rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûller yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57) buyrulurken burada da: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar.» buyurmuştur. Mücâhid, Ebu Amr İbn Alâ, Matar el-Varrâk ve Katâde, âyetteki (كسفا) kelimesini; kısım kısım, şeklinde açıklamışlardır. Bir başkası ise; üst üste yığılmış diye açıklar ki Dahhâk böyle söylemektedir. Bir başkası şöyle diyor: Suyun çokluğundan dolayı siyah olarak yığar. Sen onu siyah, ağır ve yere yakın olarak görürsün.

«Nihâyet sen de aralarından yağmurun, (damlaların) çıktığını görürsün. Allah'ın kullarından dilediğine verdiği yağmurla onlar (ihtiyâçları olan yağmurun üzerlerine inmesi ve kendilerine ulaşması ile) hemen sevinirler. Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdir.» Yani kendilerine bu yağmurun ulaştığı o kavim, bundan önce yağmurun kendilerine inmesinden kesin olarak ümitlerini kesmiş durumdaydılar. Yağmur indiği zaman mutlakâ onların fakîr ve muhtâç oldukları halde gelmiştir. Böylece yağmur onları sonsuz derecede sevindirmiş olur. Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Yağmur inmezden önce onlar yağmura muhtâç durumdaydılar. Uzun süre onlara yağmur yağmamıştı. Yağmurun yağacağını bildikleri zamanda yağmuru gözetleyip beklemişler ve fakat yağmur gecikmiş. Bir süre daha geçmiş, onlar yağmur gözetlemişler ama yine yağmamış. Artık yağmurdan bütünüyle ümitlerini kestikten sonra birden yağmur yağmaya başlamış; arâzîleri şak şak olup kuruduktan sonra uyanmış, kabarmış ve her bir güzel bitkiden çift çift bitirmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'ın rahmetinin belirtileri olan yağmura bir baksana. Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor?»

Devamla Allah Teâlâ, ölümünden, dağılıp parçalanmasından sonra cesedleri dirilteceğine işâretle şöyle buyuruyor: «İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek.» Bunları yapan elbette ölüleri diriltmeye de «kâdirdir.» Zîrâ O şüphesiz her şeye güç yetiricidir.

«Andolsun ki, bir rüzgâr gönderir de yeşillikleri sarartırsak onu görünce hemen nankörlüğe başlarlar.» Âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Onların ektiği, yeşerip gelişmiş ve sapı üzerinde durabilir hale gel-

miş ekinlerinin üzerine kuru bir rüzgâr gönderir de onlar, yeşilliklerinin sararmaya ve bozulmaya başladığını görürlerse, hemen bu durumdan sonra kendilerine daha önceden verilen nimetleri inkâra, nankörlüğe başlarlar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Şimdi bana, ekmekte olduğunuzu haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler? Dilersek Biz onu çörçöp yaparız da şaşar kalırsınız. Doğrusu borç altına girdik, daha doğrusu biz yoksul kaldık dersiniz? (Vâkıa, 63-67). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Rüzgârlar çeşit çeşittir. Bunlardan dördü rahmet, dördü de azâbdır. Rahmet olanlar; yayıcı, müjdeleyici, birbiri ardınca gönderilen, esip savuran rüzgârlardır. Azâb olan rüzgârlar ise; akîm denilen kısır ve aşılama yapmayan rüzgâr ile sarsar adı verilen soğuk yeldir. Bu ikisi karadadır. Bir de Âsıf ve Kâsıf adı verilen, şiddetle esen fırtına şeklinde iki tür rüzgâr daha vardır ki bu ikisi denizde olur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Rüzgâr ikinci kat yeryüzünden müsahhar kılınmıştır. Allah Teâlâ Âd kavmini helâk buyurmayı dilediğinde, rüzgârın koruyucusuna Âd'ı helâk edecek bir rüzgâr göndermesini emretmişti. Melek: Rabbım, onların üzerine öküzün burun deliği kadar bir rüzgâr göndereyim, dedi. Cebbâr olan Rab Teâlâ: Hayır, buyurdu. Böyle yaparsan yeryüzü ve üzerindekileri tersyüz eder. Fakat onlara bir yüzük kadarını gönder. İşte bu Allah Teâlâ'nın kitâbında: «Her uğradığı şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» (Zâriyât, 42) buyurduğu husûstur. Bu hadîs ğarîbdir. Hz. Peygamber'e ref'î ise münkerdir. Göründüğü kadarıyla bu, Abdullah İbn Amr (r.a.)ın sözündendir.

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِ الْعُمْيِ
عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

52 — Bunun için sen, ölülere kat'iyyen işittiremezsin. Dönüp giden sağırlara da daveti duyuramazsın.

53 — Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsin. Sen âyetlerimizi ancak inananlara duyurabilirsin. İşte onlar müslümanlardır.

Ölülere Duyurabilir misin Hiç?

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: Nasıl ki kabirlerindeki ölülere işittirmek, işitmeyen sağırlara sözünü ulaştırmak kudretine sâhib değilsin ve bununla beraber onlar sana arka çevirmektedirler; aynı şekilde hakka karşı kör olanları hidâyete erdirmeye ve onları sapıklıklarından çevirmeye de güç yetiremezsin. Bunlar ancak Allah'a âittir. Dilediği zaman dirilerin seslerini ölülere işittirmek, dilediğini hidâyete erdirmek ve dilediğini sapıttırmak O'nun kudreti dâhilindedir. O'nun dışında hiç kimseye bu güç verilmemiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Sen, âyetlerimizi ancak inananlara duyurabilirsin. İşte onlar müslümanlardır. (Allah'a boyun eğen, O'na icâbet eden ve O'na itâat edenlerdir. İşte hakkı işiten ve hakka tâbi olanlar da bunlardır.)» Bu, inananların durumudur. Birincisi ise kâfirlerin misâlidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ancak dinleyenler icâbet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.» (En'âm, 36).

Abdullah İbn Ömer'in rivâyet etmiş olduğu bir hadîse göre; Hz. Peygamber (s.a.), Bedir kuyusuna atılmış ölülerle üç gün sonra konuşmuş, onları azarlamıştı. Nihâyet Hz. Ömer ona: Ey Allah'ın elçisi, kokuşmuş bir kavme ne diye hitâbedersin? demişti. Hz. Peygamber: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki siz benim söylemekte olduklarımı onlardan daha iyi işitir durumda değilsinizdir. Şu kadar var ki onlar cevab veremezler. Abdullah İbn Ömer'in bu hadîsi rivâyetine karşı mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) «Bunun için sen, ölülere kat'iyyen işittiremezsin.» âyetini delil getirerek Allah Rasûlü (s.a.) nün yukarıdaki sözünü şöyle te'vîl etmiştir: Şüphesiz ki onlar benim kendilerine söyleyegelmekte olduğum şeylerin gerçek olduğunu şu anda çok iyi bilmektedirler. Katâde der ki: Allah Teâlâ onları peygamberi için diriltmiş de onlar bir azarlama, suçlama ve öç alma şeklinde onun sözünü işitmişlerdir. Âlimler katında sahîh olan ise İbn Ömer'in rivâyetidir. Zîrâ onun sahîh olduğuna birçok yönlerden şâhidler vardır. Bu cümleden olarak İbn Abdülberr'in İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyet ettiği ve sahîhtir dediği bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kimse dünyada iken tanımakta olduğu bir müslüman kardeşinin kabrine uğrar da ona selâm verirse Allah Teâlâ onun rûhunu kendisine iâde eder de selâm verenin selâmına karşılık verir.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا

وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾

54 — Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O Alîm'dir, Kadîr'dir.

Allah Teâlâ insanın yaratılışındaki tavırlarında bir halden başka bir hale geçip durduğunu haber verir. İnsanın aslı topraktan, sonra nutfeden, sonra bir kan pıhtısından, sonra bir çiğnem ettendir. Bunlardan sonra kemik olmuş, kemiğe et giydirilmiş ve ona rûh üfürülmüştür. Daha sonra annesinin karnından zayıf, nahîf, güçsüz, kuvvetsiz olarak çıkmıştır. Daha sonra yavaş yavaş gelişip küçük bir çocuk, yeni yetme bir genç, erginliğe ulaşmış bir genç, bir delikanlı olmuştur. Bu, güçsüzlükten sonra kuvvettir. Sonra zayıflamaya başlamış önce orta yaşlı bir insan, sonra ihtiyar, sonra pîr-i fânî olmuştur. İşte bu da kuvvetten sonra zayıflık, güçsüzlüktür. Himmeti, hareketi ve gücü zayıflamış, saçları ağarmış, açık ve gizli özellikleri değişmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. (Kulları hakkında dilediği ile tasarrufta bulunur.) O Âlim'dir, Kadîr'dir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Atıyye el-Avfî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: «Allah O'dur ki sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyâr yapmıştır.» âyetindeki (ضعف) kelimelerinin ilk harfini fetha okumuştum. Bana bu kelimeleri dâd harfinin dammesi ile okudu, sonra: Allah Rasûlü (s.a.)ne senin bana okuduğun gibi okumuştum. Seni tutup (düzelttiğim) gibi o da beni tutup düzeltmişti, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî —ki Tirmizî hadîs hasendir diyor— Fudayl kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Câbir kanalıyla... Ebu Saîd'den bunun bir benzerini rivâyet etmiştir.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾
وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ
وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ

يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

55 — Kıyâmetin kopacağı gün suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler.

56 — Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitâbında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.

57 — Zulmedenlerin o gün ma'zeret beyân etmeleri fayda vermez. Artık kendilerinden (Allah'ın hoşnûd olacağı şeye) dönüşleri de istenmez.

Allah Teâlâ kâfirlerin dünyada ve âhirette bilgisiz olduklarını haber veriyor. Dünyada putlara tapınma bilgisizliğini göstermişlerdir. Âhiretteki bilgisizlikleri ise daha büyük bir bilgisizlik olacaktır. Onların dünyada bir tek saat kaldıklarına dâir Allah'a yemîn edecek olmaları onların bu bilgisizlikleri cümlesindendir. Onlar bununla aleyhlerine huccet konulmadığı, onlara mühlet verilmediği ve dolayısıyla özürlerinin kaldırılmadığı niyyeti ve kasdı ile böyle söyleyeceklerdir. Allah Teâlâ: «İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitâbında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız, derler.» buyurur ki, inanan bilgin kimseler dünyada iken onların aleyhine nasıl huccet koymuşlar ise âhirette de kendilerine cevab verecek ve bir saattan başka dünyada kalmadıklarına yemîn ettikleri zaman onlara: «Yaratıldığınız günden yeniden diriltildiğiniz güne kadar amellerin yazıldığı kitabda o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz.» diyeceklerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Zulmedenlerin kıyâmet günü ma'zeret beyân etmeleri, işlediklerinden özür dilemeleri fayda vermez. Artık kendilerinden (Allah'ın hoşnûd olacağı şeye, dünyaya) dönüşleri de istenmez.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Hoş tutulmalarını isteseler de artık hoş tutulmazlar.» (Fussilet, 24).

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِن جِئْتَهُم بِآيَةٍ لَّيَقُولَنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾
فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

58 — Andolsun ki bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misâli îrâd etmişizdir. Bununla beraber sen, onlara herhangi bir âyet getirmiş olsan küfredenler: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atanlarsınız, derler.

59 — İşte Allah bilmeyenlerin kalblerine böyle damga basar.

60 — Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafîfliğe itmesinler.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde buyurur ki: «Andolsun ki bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misâli îrâd etmiş, (gerçeği onlara apaçık beyân etmiş ve hakkı lâyıkıyla anlayıp tâbi olmaları için onda kendilerine misâller vermiş)izdir. Bununla beraber sen, onlara herhangi bir âyet getirmiş olsan küfredenler: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atanlarsınız, derler.» Yani onlar ister kendi teklifleri ile ve gerekse başka şekilde olan herhangi bir âyet, bir mucize görseler ona inanmazlar. Onun bir büyü ve bâtıl olduğuna inanırlar. Nitekim ayın yarılması ve benzeri mucizelerde böyle söylemişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96, 97) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: «İşte Allah bilmeyenlerin kalblerine böyle damga basar. (Onların sana zıd gitmelerine ve inâdlaşmalarına) sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Sana va'detmiş olduğu yardımını yerine getirecek ve güzel âkıbeti dünyada ve âhirette sana ve sana tâbi olanların üzerine kılacaktır. Yakînen inanmayanlar seni hafîfliğe itmesinler.» Allah'ın seni göndermiş olduğu hak üzere sâbit kadem ol. Şüphesiz O, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Sakın ondan sapma. Zîrâ O'nun dışında tâbi olunacak bir hidâyet yoktur. Aksine bütün gerçek O'na münhasırdır.

Katâde'den rivâyetle Saîd der ki: Hz. Ali (r.a.) sabah namazını kılarken hâricîlerden birisi ona: «Andolsun ki, sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki; eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrâna uğrayanlardan olursun.» (Zümer, 65) diye bağırmıştı. Hz. Ali susup onu dinledi, söylediğini anla-

dıktan sonra namazda iken ona şöyle cevab verdi: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafîfliğe itmesinler.» Bu olayı İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişlerdir. Başka bir kanaldan haberi rivâyet eden İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Ali İbn Rabîa'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ali sabah namazında iken haricîlerden bir adam ona nidâ edip: «Andolsun sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki; eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrâna uğrayanlardan olursun.» (Zümer, 65) demişti. Hz. Ali namazda olduğu halde ona şöyle cevab verdi: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafîfliğe itmesinler.» Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İmrân İbn Zabyân'dan, onun da Ebu Tahyâ (Hakîm İbn Sa'd)dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ali (r.a.) sabah namazı kılıyordu. Haricîlerden bir adam ona: «Eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrâna uğrayanlardan olursun.» (Zümer, 65) diye nidâ etmişti. Hz. Ali namazda olduğu halde ona: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafîfliğe itmesinler.» diye cevab verdi.

Bu sûre-i şerîfe'nin fazîleti ve sabah namazında okunmasının müstehab olduğuna dâir rivâyet edilen hadîs:

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Câfer'in... Ebu Ravh'dan rivâyetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbından birisinden şöyle rivâyet ediyor: Allah Rasûlü (s.a.) onlara sabah namazı kıldırmış ve namazda Rûm sûresini okumuştu. Ancak sûrenin kırâetinde şaşırdı da: Bize Kur'an karıştırıldı, çünkü bazı kimseler bizimle beraber namaz kılıyorlar ama güzel abdest almıyorlar. Kim bizimle beraber namazda hazır bulunursa abdestini güzel alsın buyurdu. Hadîsin isnâdı da metni de hasendir. Bu hadîste şöyle ğarîb bir sır ve haber var: Hz. Peygamber (s.a.) kendisine uyanların abdestinin eksikliğinden müteessir olurdu. Bu delâlet ediyor ki imâma uyanın namazı, imâmın namazına bağlıdır.

RÛM SÛRESİNİN SONU

LOKMÂN SÛRESİ

LOKMÂN SÛRESİ

(Sûre Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Elif, Lâm, Mim.

2 — Bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.

3 — Ki o, iyi davranan kimseler için hidâyet ve rahmettir.

4 — Onlar ki namaz kılarlar, zekât verirler ve onlar âhirete de yakînen inanırlar.

5 — İşte onlar Rablarından bir hidâyet üzerindedirler. Ve işte onlar felâha erenlerin tâ kendileridir.

Hikmet Dolu Kitab

Bu sûrenin baş kısmıyla ilgili olan açıklamalar genel olarak Bakara sûresinin başında geçmişti. Bunu şöyle özetleyebiliriz: Allah Teâlâ bu Kur'ân'ı iyi davrananlar için bir hidâyet, bir şifâ ve rahmet kılmıştır. Onlar şerîata uyan güzel ameller işlemişler, farzlarına ve vakitlerine riâyetle farz namazları, bunların peşinden gelen müekked ve ğayr-ı müekked sünnetleri, nâfileleri kılmışlar, üzerlerine farz kılınmış olan zekâtı müstehak olanlara vermişler, akrabâları ile sıla-i rahmde bulunmuşlar ve âhiret yurdundaki cezâlandırma ve mükâfâta kesin olarak inanmışlardır. Onlar bu davranışlarının sevâbını Allah'tan beklerler. Bunlarla gösteriş yapmazlar. İnsanlardan bir karşılık ve teşekkür de beklemezler. İşte kim bunları yaparsa o Allah Teâlâ'nın haklarında: «İşte onlar; Rablarından bir hidâyet (bir basîret, bir delil ve apaçık bir yol) üzerindedirler. Ve işte onlar (dünyada ve âhirette) felâha erenlerin tâ kendileridir.» buyurduğu kimselerdendir.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ
وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾

6 — İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır. İşte horlayıcı azâb onlar içindir.

7 — Âyetlerimiz ona okunduğu zaman kulaklarında ağırlık var da işitmiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. İşte ona çok acıklı bir azâbı müjdele.

Allah Teâlâ «Allah sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir. Rablarından korkanların O'ndan derileri ürperir. Sonra Allah'ı anmakla hem derileri, hem de kalbleri sükûn bulur. Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir. Onunla istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimide saptırırsa, bir daha ona yol gösteren bulunmaz.» (Zümer, 23) âyetinde de olduğu gibi Allah'ın kitâbı ile hidâyete ulaşan, onu işitmekle, dinlemekle ondan istifâde eden mutlu kişilerin durumunu zikrettikten sonra bunun peşinden Allah kelâmını işitmekle beraber on-

dan faydalanmaktan yüz çeviren, çalgı âletleri ve çeşitli nağmelerle şarkı ve türküler dinlemeye yönelen mutsuz kişilerin durumunu zikreder. Nitekim İbn Mes'ûd, «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'a yemîn olsun ki bu şarkıdır. İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre ona «İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti sorulmuş da şöyle demiş: Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn olsun ki bu (boş sözler) şarkıdır. İbn Mes'ûd bu sözünü üç kere tekrârlamıştır. Yine İbn Cerîr'in Amr İbn Ali kanalıyla... Ebu Sahbâ'dan rivâyetine göre o İbn Mes'ûd'a «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetini sormuş da İbn Mes'ûd: Bu; şarkıdır, diye cevab vermiş. İbn Abbâs, Câbir, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Mekhûl, Amr İbn Şuayb ve Ali İbn Bezîme (veya Buzeyme) de böyle söylemiştir. Hasan el-Basrî der ki: «İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti, şarkı ve çalgı aletleri hakkında nâzil olmuştur. «İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti hakkında Katâde der ki: Vallâhi her halde o, bu değişim için herhangi bir mal harcayacak değildir. Fakat onun satın alınması onu sevmesidir. Kişinin bâtıl sözü hak söze, zarar vereni fayda verene tercîh etmesi sapıklık olarak ona yeter.

«Gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti ile şarkıcı câriyelerin satın alınmasının kasdedildiği de söylenmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... Ebu Ümâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde o, şöyle buyurmuş: Şarkıcı kadınların satılması ve satın alınması helâl değildir. Onların bedelleri (satılmaları karşılığında verilen bedelleri) de harâmdır. Allah Teâlâ onlar hakkında bana: «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetini indirdi. Tirmizî ve İbn Cerîr de hadîsi Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garîb olduğunu söyleyerek hadîsin isnâdında bulunan Ali İbn Yezîd'in zayıf görüldüğünü ekler. Ben de derim ki: Hadîsin isnâdındaki Ali, onun şeyhi ve ondan rivâyet edenler zayıftırlar. En doğrusunu Allah bilir.

Dahhâk «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetinde şirkin kasdedildiğini söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylüyor. İbn Cerîr ise bunun, Allah'ın âyetlerinden ve Allah'ın yoluna uymaktan alıkoyan her söz olduğu görüşünü tercîh etmektedir. Allah Teâlâ: «Allah yolundan saptırmak için...» buyurmaktadır ki bunu yapan sâdece İslâm ve müslümanlara muhâlefet olsun diye yapmaktadır. «Ve Allah yolunu alaya alanlar vardır.» Mücâhid: Allah'ın yolunu eğlence edinen ve onunla alay edenler vardır, derken, Katâde

şöyle diyor: Burası: Allah'ın âyetlerini eğlence ve alay edinenler vardır, anlamınadır. Burada Mücâhid'in açıklaması daha evlâdır.

«İşte horlayıcı azâb onlar içindir.» Nasıl ki onlar Allah'ın âyetlerini ve yolunu hafîfe almış, küçük görmüşlerse aynı şekilde kıyâmet günü onlar devâmlı azâb içinde alçaltılırlar.

«Âyetlerimiz ona okunduğu zaman kulaklarında ağırlık var da işitmiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir.» Eğlenceye, boş söze, oyuna yönelen kimse kendisine Kur'ân âyetleri okunduğu zaman arkasını dönüp yüz çevirir ve sanki işitmiyormuş gibi kulaklarında sağırlık olmadığı halde sağır kesilirler. Çünkü kendisi için onda bir fayda görmediğinden onu işitmek kendisine eziyyet verir. Ondan istifâde edemeyeceği gibi zâten buna ihtiyâcı da yoktur. «Allah'ın kitâbını ve âyetlerini işitmek ona nasıl acı veriyorsa aynı şekilde ona (kıyâmet günündeki) çok acıklı bir azâbı da müjdele.»

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾

8 — İmân edip sâlih amel işleyenlere muhakkak ki Nâîm cennetleri vardır.

9 — Orada devâmlı kalırlar. Bu, Allah'ın hak va'didir. Ve O 'Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ burada Allah'a îmân eden, elçilerini doğrulayan, Allah'ın şerîatına uygun sâlih ameller işleyen mutlu kişilerin âhiret yurdunda varacakları yeri zikretmektedir. «Muhakkak onlara Naîm cennetleri vardır.» Onlar orada yiyecek, içecek, giyecek, mesken, binitler, kadınlar ve güzelliklerden; hiç kimsenin aklına gelmeyecek şeyleri duymaktan ibâret olan lezzetli ve sürûr verici çeşitli şeylerle nimet içinde olacaklardır. Onlar bu durumda devâmlı kalacaklar, oradan ayrılmayacaklar ve oradan ayrılmak da istemeyeceklerdir. «Bu Allah'ın hak va'didir.» Mutlakâ meydana gelecektir. Çünkü bu, Allah'ın va'didir ve Allah aslâ va'dinden dönmez. Zîrâ O Mennân'dır, Kerîm'dir, dilediğini işleyendir, her şeye kâdirdir. «Ve O, (her şeyi kahr u galebesi altına almış olan) Azîz'dir (ve her şey O'na boyun eğmiştir. Kur'ân'ı inananlar için bir hidâyet kılan ve sözlerinde, fiillerinde) Hakîm (olan)dir.» De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. Îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır.» (Fussilet, 44), «Kur'-

ân'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsrânı artırır.» (İsrâ, 82).

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ
وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْۢبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِي مَاذَا
خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهٖ بَلِ الظّٰلِمُونَ فِي ضَلٰلٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

10 — Gökleri, gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmış, sizi sarsar diye yere ağır baskılar koymuş, orada her türlü canlıyı yaymıştır. Biz gökten su indirip orada her sınıf güzel bitkiler yetiştirmişizdir.

11 — İşte bu, Allah'ın yaratışıdır. Gösterin bakalım bana O'ndan başkalarının ne yarattığını? Hayır, zâlimler apaçık bir sapıklık içindedirler.

Allah Teâlâ gökleri, yeryüzünü, ve bu ikisinin arasındakileri yaratmadaki yüce kudretini beyân ediyor ve şöyle buyuruyor: «Gökleri, gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmıştır.» Hasan ve Katâde: Göklerin görünen ve görünmeyen hiç bir direği yoktur, derler. İbn Abbâs, İkrime ve Mücâhid ise göklerin bizim görmediğimiz direği olduğu görüşündedirler. Bu konunun anlatımı daha önce burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Ra'd sûresinin başında geçmişti.

«Sizi sarsar diye yere ağır baskılar koymuşuzdur.» âyetinde dağlar kasdedilmektedir. Suyun üzerindeki yeryüzü, halkını sarsmasın diye yeryüzünü ağırlaştıran ve sâbitleştiren dağlar konulmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sizi sarsmasın diye...» buyurmuştur.

«Orada her türlü canlıyı yaymıştır.» Orada şekilleri ve renklerinin sayısını ancak onları yaratanın bilebileceği her sınıf hayvanı yaratmıştır.

Allah Teâlâ yegâne yaratıcı olduğunu anlattıktan sonra «Biz gökten su indirip orada her sınıf güzel bitkiler yetiştirmişizdir.» âyeti ile yegâne rızık verici olduğuna işâret etmektedir. Şa'bî der ki: İnsanlar da yeryüzünün bitkilerindendir. (onlardan) Cennete giren şerefli ve güzel, cehenneme girenler ise rezîl ve rûsvâydırlar.

«İşte bu, Allah'ın yaratışıdır.» Allah Teâlâ'nın burada anmış olduğu gökleri, yeryüzünü ve bu ikisi arasındakileri yaratması ancak tek ve ortağı olmayan Allah'ın fiili, yaratması ve takdîri ile olmuştur. Bu

sebepledir ki: Gösterin bakalım bana O'ndan başka tapındığınız ve duâ ettiğiniz putlar ve ona denk koştuklarınızın neler yarattığını? Hayır, Allah ile beraber bir başkasına tapınan ve Allah'a ortak koşan zâlimler apaçık bir sapıklık, bilgisizlik ve körlük içindedirler, buyurmuştur.

İZÂHI

Gökyüzünün... Hiç bir girift ilmî incelemeye dalmadan sâdece dış görünüşüne göz atmak... İnsanın zihnine ve gözüne çok geniş ufukların kapılarını açar. Âyet-i kerîme'nin gökler deyişinden maksad ister sayısını Allah'tan başka kimsenin bilmediği yıldızlar, gezegenler, galaksiler ve Nebulalar olsun isterse sınırını kimsenin ta'yîn edemediği sonsuz fezâ boşluğu olsun veya gözlerle görülen ve mâhiyeti kesin olarak bilinmeyen mavi gök kubbesi olsun. Her hâlükârda gökyüzünde hiç bir direğe dayanmadan dolaşıp duran korkunç derecede büyük yaratıklar vardır. İnsanlar geceleyin veya gündüz gözlerini semâya çevirip baktıkları zaman bu yaratıkları görürler. Gördükleri cisimler gibi seyyâr bir yıldızcık olan kendi dünyalarından uzak mesâfeleri ve bulutları seçmeseler de birçok şeyleri farkederler. Evet işte gökyüzünü böyle çıplak bir gözle seyretmek bile, başları döndüren büyük gerçeği düşünmeden ona atf-ı nazar etmek dahi insanın bütün organlarının yerinden sarsılması ve bu sonsuz bulutlar karşısında kendinden geçerek tiril tiril titremesi için yeterlidir. Bu derece ince bir nizâmla bunca mahlûkâtı ayakta tutan akıl almaz düzeni görmek, kendinden geçmek için kâfidir. Gözleri çelen bu bedîi güzellik karşısında hayran hayran, bıkmaksızın bakmak; gönlü çeken bir câzibe karşısında gitmeksizin tutulmak, titreyip hissî bir istiğrâka dalmak için kâfîdir. Ki insanoğlu bu uzun düşünceden bir an olsun bıkıp usanmaz. Ya bir de insanın şu fezâ denilen boşluk içerisinde kütlesi dünyamızın kütlesinin milyonlarca defa daha büyüğü veya daha küçüğü gök cisimlerinin gezip dolaşmasını görmesi, en ince noktalarına kadar bilmesi halinde durum ne olur?

«Gökleri gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmış» gerçeğinin fezâ boşluklarını kaplayan korkunç gezintisinden sonra âyet-i celîlenin seyri beşeri kalbinden yakalıyor ve yeryüzüne indirerek orada karâr kılmasını sağlıyor. Evet şu küçücük dünyaya, korkunç kâinât ummânı içerisinde boşluğa fırlatılmış bir zerre bile olamayan dünyamıza... İnsan geliyor ve bu dünyaya bakıyor ki çevresini dolaşabilmek için bir kişinin hayatı kâfî gelmeyecek kadar geniş... İnsan, hayatını yalnız dünya denilen şu küçücük gezegeni gezmeye hasretse bile bitiremeyecek kadar uzun. İşte âyet şimdi insan kalbini çekip bu dünyaya getiriyor. Ve ona

yeniden göz atmasını sağlıyor. Daha açık ve uyanık bir gözle. Şu garip dünyada her zaman gördüğü ve tekrâr ettiği hallerin verdiği bıkkınlığı üzerinden atarak apaydınlık bir görüşe ulaşmasını sağlıyor.

«Sizi sarsar diye yere ağır baskılar koymuş.» Jeologlar diyorlar ki, yeryüzünün kabuğunda meydana gelen çıkıntılar ve çöküntüler dünyanın içindeki gazların soğuyarak donması ve hacminin azalmasından ileri gelir. İç kısımdaki büzülmeler toprağın dış yüzünü de büzer ve bunun sonucu dünyanın yüzeyinde birtakım çıkıntı ve çöküntü noktaları meydana gelir. Ve bundan dağlar ve göller oluşur. Bu nazariye ister doğru olsun ister yanlış, ama Allah'ın kitabı dağların yeryüzünün dengesini koruduğunu kesin olarak bildiriyor. Jeologların görüşü doğru da olabilir yanlışta. O zaman dağların meydana gelişi yeryüzünün iç kısmındaki gazların soğuyarak yeryüzünün kabuğunu büzmesinin netîcesinde oluşup dünyanın dengesini koruyabilirler. Buradaki çıkıntı o zaman toprak yüzeyinden bir başka kısmın çöküntüsünün sonucu olabilir. Ve böylece dünyanın dengesi korunmuş olur. Her hâlükârda en yüce söz Allah'ın sözüdür. Ve söyleyenlerin en doğrusu Yüce Allah'tır.

«Orada her türlü canlıyı yaymıştır.»

İşte büyük varlık gerçeğinin bir başka yanı daha. Yeryüzündeki hayat muammâsı şu ana kadar kimsenin açıklayıp izâh edemediği bir sır olarak kalmaktadır. Hayatın ilk şekli ve küçücük bir hücredeki ilk hayat henüz keşfedilmiş değildir. Gelişmiş ve komple bir şekil almış cinsler ve türlere ayrılmış, bölümler ve kısımlara bölünmüş büyük hayat sırrı ise şu ana kadar insanoğlu tarafından kesinlikle açıklanabilmiş değildir. Ama bununla beraber bir çok kişi bu gerçeklerle karşılaşıyor. Basit bir şeyle karşılaşmış gibi dikkatini dahi çekmeden gözleri ve kalbleri kapalı olarak geçip gidiyor. Halbuki insan yapısı çok küçük ve basit bir âletin karşısında hayrete kapılıyor ve kendilerinden geçiyorlar. Yeryüzünün en hassâs âleti bir canlı hücreye ve oradaki ince nizâma, garip düzene kıyâsla çok basit bir oyuncaktan farksız kalır. Bırakalım komple hayat muammâsını da, insanın gelişmiş şeklini de, insan bünyesinin ihtivâ ettiği yüzlerce ve binlerce garip kimyevî reaksiyonları ve oluşları da, yüzlerce haber alıcı verici telsiz cihâzlarını da daha nihâyetini Allah'tan başka kimsenin bilmediği girift unsurları da. Bir hücreyle bile kâbil-i kıyâs değildir onlar...

«Gökten su indirip orada her sınıf güzel nebâtlar yetiştirmişizdir.»

Gökten suyun indirilişi de kezâ her zaman karşılaştığımız halde üzerinde durmadan geçip gittiğimiz bir kâinât mucizesidir. Nehir yataklarını dolduran, kaynaklardan fışkıran, göllere dolan şu sular hepsi göklerin ve yerin nizâmına uygun ölçü ve nisbetlere muvâfık yapı ve oluşuma sâhip ince bir nizâma göre geliyor. Topraktan bitkinin yeşer-

tilmesi de, suyun gökten inişinden sonra meydana gelen çok garip ve akıl almaz bir mucizedir. Hayat mucizesi, türler mucizesi ve bir küçücük tohumda gizlenen irsî husûsiyetler mucizesi her an bir bitkinin, bir büyük ağacın meydana gelişini sağlayarak tekerrür eden mucizeler. Elbette bir tek çiçekteki renklerin renk farkını incelemek, gerçekler karşısında açık duran gönülleri hayatın derinliklerine götürür. Bu hayatı yoktan vareden Allah'a îmâna sevkeder.

Kur'ân-ı Kerîm Allah Teâlâ'nın nebâtâtı çifter çifter yarattığını beyân buyurarak belirtiyor ki «Gökten su indirip orada her sınıf güzel nebâtlar yetiştirmişizdir.» Gerçekten de bu husûsu ilim âlemi ancak çok yakın zamanlarda keşfedebilmiştir. Her nebâtın erkek ve dişi organları mevcûddur. Bunlar ya her ikisi birlikte bir çiçekte bulunur veya bir daldaki iki ayrı çiçekte. Yahut ta iki ayrı ağaçta veya dalda. Meyve ancak iki farklı çiftten çiçeğin birleşmesiyle meydana gelir. Tıpkı hayvanlarda ve insanlarda olduğu gibi.

Çiçeklerdeki çiftleşmeyi güzellikle tavsîf etmesi de konuya ayrı bir hava vermektedir. Böylece Allah'ın yaratışındaki hikmete uygun düştüğünü gözler önüne sererek belirtmek istemektedir. Onlara «İşte Allah'ın yarattığı» diyerek meydan okumakta ve tutarsız iddiâlarını reddedmektedir: Ve bu reddediş «Allah'tan başkalarının neler yarattığını gösterin bana» şeklinde dile getirmektedir. Bu meydan okuyuşu müteâkıben en uygun vakitte ve anda gelen hüküm ise şudur: «Hayır zâlimler apaçık bir sapıklık içindedirler.» Bunca göz alıcı ve fevkâlâde kâinât meşherinde Allah'a şirk koşmanın ötesinde hangi sapıklık, hangi zulüm söz konusu edilebilir.

Konu bu derece güçlü temâslarla ele alınınca, sûrenin birinci bölümündeki gezintiler son buluyor. Son derece etkili ve derin duygular ihtivâ ederek. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il Kur'ân, XI, 465-468).

—————oOo—————

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾

12 — Andolsun ki Biz, Allah'a şükret diye Lokmân'a hikmeti verdik. Kim şükrederse ,ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de küfrederse muhakkak ki Allah Ğanî'dir, Hamîd'dir.

Hz. Lokmân'a Verilen Hikmet

Selef âlimleri, Lokmân (a.s.)ın bir peygamber mi yoksa peygamber olmayıp sâlih bir kul mu olduğu konusunda iki görüşe ayrılmışlardır. Çoğunluk ikinci görüşe yani onun peygamber değil de sâlih bir kul olduğu görüşüne sâhiptirler. Süfyân Sevrî'nin Eş'as'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o: Lokmân; Habeş'li marangoz bir köle idi, demiştir. Abdullah İbn Zübeyr'den naklen Katâde der ki: Câbir İbn Abdullah'a: Lokmân'ın durumu hakkında size ulaşan nedir? diye sordum, şöyle dedi: Kısa boylu, kalkık ve yassı burunlu Sudan'lı bir kabîleye mensûb birisiydi. Yahyâ İbn Saîd el-Ansârî'nin Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Lokmân Mısır Sudan'ından idi. Dudaklarının kenarı deve dudaklarının kenarı gibi iriydi. Allah ona hikmeti vermiş, peygamberlik vermemiştir. Evzâî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Abdurrahmân İbn Harmele bana rivâyet edip şöyle dedi: Esved, bir soru sormak üzere Saîd İbn Müseyyeb'e gelmişti. Saîd İbn Müseyyeb ona şöyle dedi: Siyah (derili) olduğun için üzülme. İnsanların en hayırlılarından üçü Sûdân'dandır: Bilâl, Ömer İbn Hattâb'ın kölesi Mehcâ ve Lokmân el-Hakîm. Lokmân; siyahî, Sudan'lı Nûba kabîlesinden, dudaklarının kenarı deve dudaklarının kenarı gibi iri olan birisiydi.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Hâlid er-Rabaî'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Lokmân, Habeş'li marangoz bir köleydi. Efendisi ona: Bize şu koyunu kes, demişti. Lokmân o koyunu (oğlağı) kestiğinde efendisi: Ondaki en temiz ve hoş iki parçayı çıkar, dedi. Lokmân dilini ve kalbini çıkardı. Allah'ın dilediği kadar bir zaman geçtikten sonra efendisi: Bize şu oğlağı kes, diye emretti. Lokmân oğlağı kestiğinde: Ondaki en pis ve murdâr iki parçayı çıkar, dedi. Lokmân yine dilini ve kalbini çıkardı. Efendisi ona: Ondaki en temiz ve hoş iki parçayı çıkarmanı emrettiğimde sen bu ikisini çıkardın. Ondaki en pis ve iğrenç iki parçayı çıkarmanı emrettiğimde de yine bu ikisini çıkardın, dedi. Lokmân: Temiz ve hoş oldukları zaman bu ikisinden daha temiz; pis oldukları zamanda da bu ikisinden daha pis hiç bir şey yoktur, dedi.

Şu'be'nin Hakem'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre Lokmân, sâlih bir köle olup peygamber değildi. A'meş'in naklettiğine göre Mücâhid şöyle demiştir: Lokmân siyahî, dudakları büyük, iki ayağı yayvan bir köle idi. Hakkâm İbn Selm'in Saîd ez-Zübeydî'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre Lokmân el-Hakîm Habeş'li, dudakları büyük (ve kalın), ayakları yassı ve enli bir köle olup İsrâiloğullarının kadısı idi. Bir başkası da onun Hz. Dâvûd (a.s.) zamanında İsrâiloğulları üzerine kadı olduğunu söyler.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Amr İbn Kays'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Lokmân (a.s.) siyahî, dudakları kalın, ayakları enli ve yassı bir köle idi. O, insanların meclisinde rivâyette bulunup onlarla konuşurken birisi geldi ve ona: Sen, benimle beraber falân falân yerde koyun otlatan değil misin? dedi. Lokmân; evet, diye cevapladı, o adam: Seni gördüğüm bu duruma sevkeden nedir? diye sordu da Lokmân: Doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyi söylemeyerek susmak, diye cevabladı. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Şüphesiz Allah, Lokmân el-Hakîm'i hikmeti ile yüceltmiştir. Bundan önce onu tanıyan birisi onu görmüş ve: Sen dün çobanlık yapan filân oğullarının kölesi değil miydin? diye sormuştu. Lokmân: Evet oydum, dedi. Adam: Seni, gördüğüm bu duruma ulaştıran nedir? diye sordu da Lokmân şöyle cevabladı: Allah'ın takdîri, emâneti yerine getirme, doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyi terk etmem.

Bu haberlerin bazısında onun peygamber olmadığı belirtilirken bazılarında da peygamber olmadığı îmâ olunmaktadır. Zîrâ köle olması, onun peygamber olmasını engellemektedir. Çünkü peygamberler ancak kavimlerinin soy-sop sâhibi olanları içinden gönderilmekteydi. Bu sebepledir ki Selef'in cumhûru, onun peygamber olmadığı görüşündedir. Şâyet kendisine varan sened sahîh ise, İkrime'den onun peygamber olduğu nakledilmektedir. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim Vekî' kanalıyla İkrime'den rivâyet ediyorlar ki o: Lokmân peygamberdi, demiştir. Haberin isnâdında bulunan Câbir, Câbir İbn Yezîd el-Cu'fî olup zayıf bir râvîdir. En doğrusunu Allah bilir.

Abdullah İbn Vehb der ki: Bana Abdullah İbn Ayyâş el-Katbânî'nin Gufra'nın kölesi Ömer'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Birisi Lokmân el-Hâkim'in huzûrunda durdu ve: Sen Hashâs oğulları kölesi Lokmân mısın diye sordu. Lokmân; evet, diye cevâb verdi. Adam: Sen koyun çobanı mısın? diye sordu. Lokmân'ın buna da cevâbı evet oldu. Adam: Sen siyahî değil misin? diye sordu. Lokmân: Benim siyahlığım açıktır, ama durumumdan seni şaşkınlığa sevkeden nedir? diye sordu. Adam: İnsanların senin halına basması ve kapına doluşarak senin sözüne râzı olmalarıdır, dedi. Lokmân: Ey kardeşim oğlu, sana söyleyeceğime kulak verirsen sen de böyle olursun deyip şöyle ilâve etti: Gözümü harâmdan muhâfaza etmem, dilimi tutmam, yemede iffetli ve ölçülü olmam, namusumu korumam, doğruyu söylemem, ahdime vefâ etmem, müsâfirime ikrâmda bulunmam, komşumu korumam ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terk etmemden; işte beni gördüğün duruma getiren bunlardır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivâyetine göre bir gün Lokmân el-Hakîm anılmış da o, şöyle demiş: Ona

(başkalarına verilmiş olan) evlât, mal, soy-sop ve huylar verilmemişti. Fakat o güçlü kuvvetli, çok susan, uzun uzun tefekkür eden, derin bakışlı bir adamdı. Gündüzleri hiç bir şekilde uyumazdı. Onun tükürdüğünü, burnunu temizlediğini, küçük ve büyük abdest bozduğunu, guslettiğini, abesle meşgûl olduğunu ve güldüğünü gören hiç kimse yoktur. Bir başkasının tekrârlamasını istediği ve söylemiş olduğu hikmet dışında konuşmuş olduğu bir sözü tekrâr etmezdi. Evlenmiş, çocukları olmuş, çocukları ölmüş de onlara ağlamamış. Bakmak, düşünmek ve ibret almak için sultan ve hâkimlere gidermiş. İşte ona verilenler bu yüzden verilmiştir. İbn Ebu Hâtim burada Katâde'den rivâyetle garîb bir haber zikreder ve der ki: Allah Teâlâ Lokmân el-Hakîm'i peygamberlikle hikmet arasında muhayyer bırakmış da o, hikmeti peygamberliğe tercîh etmiş. O uykuda iken Cibrîl gelmiş ve hikmeti onun üzerine serpmiş de hikmet söylemeye başlamış. Saîd der ki: Katâdenin şöyle dediğini işittim: Lokmân'a: Rabbın seni muhayyer bırakmışken nasıl oldu da hikmeti peygamberliğe tercîh ettin? denilmişti. Şöyle dedi: Şâyet bana peygamberlikle birlikte önemli bir iş verilmiş olsaydı ondan kurtulmayı umar, bununla beraber yerine getirmek de isterdim. Fakat beni muhayyer bıraktı. Ben de peygamberliği edâ etmekte güçsüz kalacağımdan korktum. Dolayısıyla hikmet, bana daha sevimli geldi. Bu haber Saîd İbn Beşîr'den gelmektedir. Bu zât ise zayıf olup onun yüzünden bu haber hakkında ileri geri konuşulmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den «Andolsun ki biz Lokmân'a hikmeti verdik.» âyeti hakkında rivâyetine göre o, şöyle demiş: Bu (hikmet), İslâm hakkındaki anlayış ve bilgidir. O peygamber değildi ve ona vahyolunmamıştı.

«Andolsun ki Biz, (Allah'ın vermiş olduğu, zamanın halkı ve hemcinslerinden Lokmân'ın dışındakilere değil de ona tahsis etmiş olduğumuz fazîlet ve üstünlük sebebiyle) Allah'a şükret diyerek Lokmân'a hikmeti; (anlayış, ilmi ve tâbîri) verdik. Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. (Bunun faydası ve sevabı ancak şükredenlere döner.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.» (Rûm, 44) buyurmaktadır. «Kim de küfrederse (nankörlük ederse) muhakkak ki Allah (kullarından) müstağnîdir.» Bütün yeryüzü halkı toptan nankörlük etmiş olsaydı bu O'na bir zarar vermezdi. Zîrâ O, zâtının dışındakilerden müstağnîdir. Allah'tan başka ilâh yoktur ve biz ancak O'na ibâdet ederiz.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ
اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

13 — Hani Lokmân oğluna öğüt vererek demişti ki: Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, doğrusu şirk büyük bir zulümdür.

14 — Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu zorluk üstüne zorlukla taşımıştı. Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır.

15 — Şâyet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme ve dünya işlerinde onlarla iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz yine Bana'dır. O zaman Ben size yaptıklarınızı bildiririm.

Lokmân Hekîm'in Oğluna Tavsiyesi

Allah Teâlâ burada Lokmân'ın oğluna vasiyyetini haber veriyor. O, Lokmân İbn Ankâ İbn Sedon'dur. Oğlunun ismi ise Süheylî'nin rivâyet ettiği bir görüşe göre Sârân'dır. Allah Teâlâ onu güzel bir zikir ile anmıştır. Ona hikmet vermişti. Lokmân da kendisine insanların en sevimlisi olan ve en çok şefkat duyacağı oğluna vasiyette bulunmaktadır. Elbette o, oğluna bildiklerinin en üstününü vermeye lâyıktır. Bu sebepledir ki önce yegâne Allah'a ibâdet etmesini ve O'na hiç bir şeyle şirk koşmamasını tavsiye etmiş, sonra da onu sakındırarak: «Doğrusu şirk büyük bir zulümdür. (Zulümlerin en büyüğüdür.)» demiştir. Buhârî'nin Kuteybe kanalıyla... Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: «İmân edenler, imânlarını zulüm ile bulaştırmayanlar...» (En'âm, 82) âyeti nâzil olduğunda bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbına çok ağır geldi de onlar: Hangimiz îmânını zulümle karıştırmaz ki? dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Bu, sizin söylediğiniz gibi değildir. Lokmân'ın: «Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, doğrusu şirk büyük bir

zulümdür.» dediğini işitmiyor musunuz? buyurdu. Hadîsi Müslim, A'meş kanalıyla rivâyet etmiştir.

Sonra Lokmân oğluna, yegâne Allah'a ibâdet etmesi tavsiyesiyle beraber ana-babaya iyilik etmesi tavsiyesinde de bulunur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23) buyrulmaktadır. Çok yerde Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ikisini birlikte zikretmektedir. Bu cümleden olarak burada da şöyle buyurur: «Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı.» Mücâhid buradaki güçsüzlüğü: Çocuğun zayıflığının meşekkati, olarak açıklar. Katâde ise güçsüzlükten güçsüzlüğe uğramayı; zorluktan zorluğa uğrayarak, şeklinde açıklamıştır. Atâ el-Horasânî ise burayı; güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak, şeklinde açıklar.

«Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» Doğumundan sonra terbiyesi ve süt emzirilmesi iki yılda olmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Anneler çocuklarını tamâm iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamâmlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233). İbn Abbâs ve onun dışındaki bazı imâmlar bu âyet-i kerîme'den hâmilelik süresinin, en azının altı ay olduğu netîcesini çıkarmışlardır. Zîrâ Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Taşınması (hâmileliği) ve sütten kesilmesi otuz aydır.» (Ahkâf, 15) buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nın burada annenin çocuğunu terbiyesini, yorgunluğunu, gece ve gündüz uykusuz kalarak katlandığı meşakkati zikretmesi sırf annesinin çocuğa geçen iyiliklerini hatırlatmak içindir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» (İsrâ, 24). buyrulurken burada da şöyle buyurmaktadır: «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır. (Bu sebeple seni en bol mükâfâtla mükâfâtlandıracağım.)» İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Saîd İbn Vehb'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)in göndermiş olduğu Muâz İbn Cebel bize geldi. Kalkıp Allah'a hamd ü senâda bulunduktan sonra şöyle dedi: Şüphesiz ben Allah Rasûlünün size gönderdiği elçisiyim. Allah'a ibâdet edin ve O'na hiç bir şeyle ortak koşmayın. Bana itâat edin ki sizden hiç bir hayrı esirgemeyeyim. Şüphesiz varışınız Allah'adır; ya cennete veya cehennemedir. Orada ayrılma yok kalma var. Ölüm yok ebediyyet var.

«Şâyet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme.» Onlar senin, kendilerinin dinine tâbi olmana arzu edip bu konuda hırs gösterirlerse sakın bunu kabul etme. Ama bu davranışın seni, onlara dünyada iken iyilik yapmaktan alıkoymasın. «Bana dönen (inanan)lerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz yine Bana'dır. O zaman Ben size yaptıklarınızı bildiririm.» Taberânî, İşret adlı kitâbında

der ki: Bize Ebu Abdurrahmân, Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel'in... Sa'd İbn Mâlik'den rivâyetine göre o: «Şâyet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme...» âyeti benim hakkımda nâzil oldu, dedikten sonra şöyle anlatmış: Ben anneme iyilik eden birisiydim. Müslüman olduğum zaman annem: Ey Sa'd, senin uydurduğunu gördüğüm bu şey de nedir? Ya sen bu dinini bırakacaksın ya da ölünceye kadar yemeyeceğim, içmeyeceğim de benim yüzümden seni ayıplayıp; ey annesinin kâtili, diyecekler, dedi. Ben: Ey anneciğim yapma, şüphesiz ben şu dinimi hiç bir şey için bırakacak değilim, dedim. Bir gün ve gece geçti hiç bir şey yemedi. Izdırap içinde sabahladı. Diğer bir gündüz ve gece daha kaldı ve hiç bir şey yemedi. Izdırabı şiddetlenmiş olarak sabahladı. Ben bu durumu görünce: Ey anneciğim, biliyorsun, Allah'a yemîn ederim ki senin yüz nefesin olsa (yüz canın olsa) ve birer birer çıksa ben yine de bu dinimi hiç bir şey için bırakacak değilim. Dilersen ye, dilersen yeme, dedim. Bunun üzerine o da yedi.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ
يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ
وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ
فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِن
صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

16 — Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır). Muhakkak ki Allah Latîf'dir, Habîr'dir.

17 — Oğulcuğum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülüğü önle. Başına gelene sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer şeylerdir.

18 — İnsanları küçümseyip yüz çevirme. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.

19 — Yürüyüşünde tabiî ol, sesini kıs. Şüphesiz ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.

Bunlar insanların bağlanıp uymaları için Allah Teâlâ'nın Lokmân Hakîm'in dilinden nakletmiş olduğu faydalı öğütlerdir. Buyurur ki: Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa; bir hardal tanesi ağırlığı kadar da olsa bir hatâ veya zulmü Allah getirip ortaya çıkarır. Adâlet terazilerinin konulduğu zamanda kıyâmet günü Allah Teâlâ onları hazır eder de onların karşılığını verir. Hayır ise karşılığı da hayır, şer ise karşılığı da şer olacaktır. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Biz kıyâmet günü adâlet terazileri kurarız. Hiç bir kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47), «Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7, 8). Şâyet o (hardal tanesi kadar olan) zerre, sert bir kayanın içinde gizlenip korunmuş veya gökler ve yeryüzünün kıyı ve köşelerine giderek kaybolmuş dahi olsa şüphesiz Allah onu getirirdi. Zîrâ hiç bir gizli şey ve göklerle yeryüzünde zerre ağırlığı hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Bu sebepledir ki O: «Muhakkak ki Allah Latîf'tir, (ilmi latîf olandır. Ne kadar ince, latîf ve zayıf da olsa eşyâ O'na gizli kalmaz.) Habîr'dir. (Kapkara gecede bir karıncanın kımıldanmasından dahi haberdârdır.)» buyurmuştur.

Bazıları «Bir kayanın içinde bulunsa...» âyetindeki kaya ile, yedinci kat yerin altındaki bir kayanın kasdedildiğini zannetmişlerdir. Süddî bu görüşü kendi isnâdı ile —şâyet sahîh ise— İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve sahâbeden bir cemâattan rivâyetle zikreder. Bu Atıyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Sevrî, Minhâl İbn Amr ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu sanki doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak olan İsrâiliyyât'tan alınmış gibidir. Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre —En doğrusunu Allah bilir— burada kasdedilen şudur: Şüphesiz ki o tane, ne kadar küçük olursa olsun bir kayanın içinde dahi bulunmuş olsa Allah latîf ilmi ile onu açığa çıkaracaktır. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd el- Hudrî (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde şöyle buyurmuştur: Sizden birisi kapısı ve deliği olmayan sert bir kaya içinde bir amel işlemiş olsaydı, ameli ne olursa olsun şüphesiz dışarı çıkar, insanlara ayân olurdu.

«Oğulcuğum (hadlerine, farzlarına ve vakitlerine riâyet ederek) namaz kıl. (Güç ve kuvvetin ölçüsünce) iyiliği emret, kötülüğü önle. Başına gelene sabret.» Sanki Lokmân, iyiliği emredip kötülükten men'eden kimsenin mutlakâ insanlar tarafından eziyyete dûçâr kalacağını bilmiş de oğluna sabretmesini emretmiştir.

«Doğrusu bunlar azmedilmeye değer şeylerdir. (Şüphesiz insanların eziyetlerine sabretmek azmedilmeye değer şeylerdendir.) İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» Burada Lokmân şöyle demektedir: Sen insanlarla konuştuğun veya onlar seninle konuştukları zaman onları küçük görerek veya onlara karşı büyüklenerek yüz çevirme. Aksine onlara karşı yumuşak, halîm davran ve onlara karşı güler yüzlü ol. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: «(Hiç bir iyiliği küçük görme...) kardeşini güler yüzle karşılaman ve onunla güler yüzle konuşman da iyiliktendir. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Çünkü bu kibirdir. Allah ise kibri sevmez.»

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, «İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» âyetinde şöyle buyruluyor: Büyüklenip te Allah'ın kullarını küçük görme. Onlar seninle konuştukları zaman yüzünü onlardan çevirme. Avfî ve İkrime de bu açıklamayı İbn Abbâs'tan rivâyet ediyorlar. Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik de, «İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» âyetini: Yüzünü onlardan başka tarafa çevirmiş olarak konuşma, şeklinde anlamıştır. Bu; Mücâhid, İkrime, Yezîd İbn el-Asamm, Ebu Cevzâ, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, İbn Zeyd ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. İbrâhîm Nehaî bununla ağzı eğerek ve avurtları doldurarak konuşmanın kasdedildiğini söylemişse de doğru olan birinci açıklamadır. İbn Cerîr der ki: (الصعر) kelimesinin aslı, develerin boyunlarına veya başlarına musallat olan bir hastalıktır. Bu hastalık netîcesinde develerin boyunları başlarını taşıyamayarak eğilir, bükülür. İşte büyüklenen ve kibirli insan buna benzetilmiştir. (...)

«Yeryüzünde böbürlenerek (büyüklenerek, zâlimâne ve inâtçıların yürüdüğü gibi) yürüme. (Böyle yapma ki Allah'ı öfkelendirmeyesin. Zîrâ) Allah kendini beğenip (başkalarına karşı) böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.» Başka bir âyet-i kerîme'de: «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki, sen ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» (İsrâ, 37) buyurulmuştur ki, bu konudaki bilgi yerinde geçmişti. Hâfız Ebu Kâsım et-Taberanî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadramî'nin... Sâbit İbn Kays İbn Şemmâs'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında kibirden bahsedilmişti. Bu konuda oldukça sert ifâdelerden sonra: «Allah, kendini beğenip böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.» buyurdu. O topluluktan birisi kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, ben elbisemi yıkarım da onun beyâzlığı hoşuma gider. Ayakkabımın bağı, kamçımın sapı hoşuma gider, dedi. Allah Rasûlü: Bu, kibir değildir. Kibir ancak senin hakkı tanımaman ve insanları hor görmendir, buyurdu. Taberanî hadîsi başka bir kanaldan aynı şekilde rivâyet etmiş olup bu rivâyette uzunca bir kıssa, sâbit'in ölüm yeri ve ölümünden sonraki vasiyyeti de anlatılmaktadır.

«Yürüyüşünde tabîî ol.» Ne iyice yavaş, ne de aşırı derecede sür'atli

olmamak üzere orta halli yürü. Yürümen orta halli ve ikisi arasında olsun. «Sesini kıs. (Sözünde mübâlağa etme ve fayda olmayacak şeylerde sesini yükseltme.)» «Şüphesiz ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.» Mücâhid ve birçokları şöyle diyor: Şüphesiz seslerin en çirkini eşek sesidir. Yani sesini yükselten, sonuç olarak bu haliyle eşeklere benzetilmiştir. Ayrıca o, Allah katında buğza uğramıştır. Buradaki eşeklere benzetilme, elbette bunun harâm kılınmasını ve son derecede kötülenmesini de gerektirir. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bizim için kötü örnek yoktur: Hibesinden dönen, önce kusup ta sonra kustuğuna dönüp (yiyen) köpek gibidir. Bu âyetin tefsîrinde Neseî der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde şöyle buyurmuş: Horozun öttüğünü işittiğimiz zaman Allah'tan onun fazlını dileyiniz. Eşeğin anırmasını isittiğiniz zaman ise şeytândan Allah'a sığınınız. Zîrâ o mutlakâ şeytânı görmüştür. İbn Mâce dışında, kalan muhaddisler bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere Cafer İbn Rabîa'dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin rivâyetlerinin bazısında «geceleyin» kaydı da vardır. En doğrusunu Allah bilir.

Bunlar gerçekten faydalı öğütler olup Lokmân Hakîm'den nakledilen Kur'an kıssalarındandır. Ondan birçok hikmetler ve öğütler rivâyet edilmiştir. Misâl olarak bunlardan bazılarını zikredelim:

İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn İshâk'ın... İbn Ömer (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) haber verip şöyle buyurmuş: Lokmân el-Hakîm şöyle dermiş: Şüphesiz Allah bir şeyi emânet olarak verdiğinde onu korur. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Oğluna öğüt verirken Lokmân şöyle demiş. Oğulcuğum, elbisene bürünüp sarınmaktan sakın. Zîrâ o geceleyin korkutucu, gündüzün ise zelîl kılıcıdır. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... es-Seriyy İbn Yahyâ'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Lokmân oğluna: Oğulcuğum, şüphesiz hikmet yoksulları kralların meclislerine oturtur, demişti. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Avn İbn Abdullah'tan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Lokmân oğluna dedi ki: Oğulcuğum, bir kavmin toplandığı yere geldiğin zaman, onlara İslâm'ın okunu at —yani onlara selâm ver— sonra bir köşeye otur ve onları konuşur görmedikçe konuşma. Şâyet Allah'ın zikrine dalarlarsa sen de onlara katıl. Ama başka bir söze dalacak olurlarsa onların yanından çıkıp başka bir yere git. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hafs İbn Ömer (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Lokmân yanına bir hardal torbası koydu, ve oğluna öğüt vermeye başladı. Her bir öğütte bir hardal tanesi çıkarıyordu. Nihâyet hardallar tükendi ve: Oğulcuğum, sana o kadar öğüt verdim ki şâyet bu öğütler bir dağa verilseydi dağ yarılırdı, dedi. Oğlu gerçekten

bu öğütleri aldı. Ebu Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Yahyâ İbn Abdülbâkî'nin: İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Siyâhîlere sahib olunuz. Şüphesiz ki onlardan üçü, cennet ehlinin efendilerindendir: Bunlar Lokmân el-Hakîm, Necâşî ve müezzin Bilâl'dir. Ebu Kâsım et-Taberânî, Allah Rasûlü'nün Sudan ile Habeşistan'ı kasdettiğini söyler.

Şöhretten Kaçmak ve Tevâzu'

Bu konu Lokmân (a.s.)ın oğluna verdiği öğütlerle ilgilidir ki Hâfız Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ bu konuda başlı başına bir kitab te'lîf etmiştir. Biz ondan bazılarını zikretmek istiyoruz:

İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İbrâhîm İbn Münzir'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Nice saçı-başı dağınık, iki eski elbiseye bürünmüş kimseler vardır ki insanların kapılarından uzaklaştırılırlar. Halbuki Allah'a yemîn etmiş olsa Allah onu yemîninde doğru çıkarırdı. İbn Ebu Dünyâ hadîsi ayrıca Ca'fer İbn Süleymân kanalıyla... Enes'ten, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetle zikretmiştir. Bu rivâyette şu fazlalık vardır: Berâ İbn Mâlik onlardandır.

Ebu Bekr İbn Sehl et-Temîmî der ki: Bize İbn Ebu Meryem'in... Hz. Ömer (r.a.)den rivâyetine göre; o, (bir gün) mescide girdiğinde Muâz İbn Cebel'in Allah Rasûlü (s.a.)nün kabri yanında ağladığını görerek: Seni ağlatan nedir ey Mûâz? diye sormuş. Mûâz demiş ki: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğum bir hadîstir. O'nun şöyle buyurduğunu işittim: Muhakkak ki az bir riyâ şirktir. Şüphesiz Allah kendini insanlardan müstağnî görerek gizlenen müttakîleri sever. Onlar kayboldukları zaman aranmazlar. Hazır bulundukları zaman da tanınmazlar. Onların kalbleri hidâyet ışıklarıdır (lâmbalarıdır). Her bir karanlık yerden kurtulurlar.

Yine Ebu Bekr İbn Sehl'in Velîd İbn Şücâ kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde efendimiz şöyle buyurmuş: Nice eski püskü iki elbisesi olan, ilgilenilmeye değmez kimseler vardır ki Allah'a yemîn etmiş olsa Allah onu yemîninde doğru çıkarır. Allah'ım, Senden cenneti istiyorum demiş olsaydı, dünyada ona hiç bir şey vermediği halde ona cenneti verirdi. Yine Ebu Bekr İbn Sehl der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Sâlim İbn Ebu Ca'd'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetimden öyle kimseler vardır ki sizden birisinin kapısına gelerek bir dînâr veya bir dirhem veya bir kuruş istese ona verilmez. Şâyet Allah'tan cenneti istemiş olsaydı Allah ona cenneti verirdi. Ama dünyayı istemiş olsaydı onu da

kendisine vermezdi. Değersiz olduğu için de onu bundan alıkoymazdı. Onlar eski püskü iki elbiseye sâhip olup ilgilenilmeye bile değmezler. Halbuki Allah'a yemîn etmiş olsaydı Allah onu yemîninde doğru çıkarırdı. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde mürseldir. Yine Ebu Bekr İbn Sehl der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Saçı-başı dağınık, tozlu, elbiseleri eski, kendileriyle ilgilenilmeyen, emîrlerin yanına girmek için izin istediklerinde kendilerine izin verilmeyen, evlenmek için kadınlara tâlib olduklarında evlendirilmeyen, bir şey söyledikleri zaman dinlenilmeyen, ihtiyâçları içlerinde dolanıp duran fakat dışarı çıkmayan bir takım kimseler vardır ki bunlar cennetin hükümdârlarındandır. Şâyet kıyâmet günü onların nûru insanlar arasında bölüştürülmüş olsaydı hepsine yeterdi. (...)

Yine Ebu Bekr İbn Sehl'in Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla... Ebu Ümâme'den merfû' olarak rivâyetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuş: Katımdaki dostlarımın en fazla gıbta edileni bir mü'mindir ki malı azdır, namazdan nasîbini almıştır, Rabbına güzelce ibâdet etmiş ve gizlice O'na itâat etmiştir. İnsanlar arasında gizli kalmıştır. Parmaklarla ona işâret edilmez (şânı şöhreti yoktur), eğer buna sabrederse —Allah Rasûlü bundan sonra söyleyeceklerinin önemine işâret etmek üzere elini sallayarak şöyle devâm ettiler— ölümü çabuklaştırılır, mîrâsı ve ağlayanları az olur. Abdullah İbn Amr'dan rivâyete göre o, şöyle demiş: Allah'ın kullarının Allah'a en sevgilisi garîblerdir. Garîbler kimdir? denildi de, Abdullah şöyle cevab verdi: Onlar dinlerini fitnelerden kaçırıp koruyanlardır ki, kıyâmet günü Meryem Oğlu Îsâ'nın yanında toplanacaklardır. Fudayl İbn İyâz der ki: Bana ulaştığına göre Allah Teâlâ kıyâmet günü kula: Sana nimet vermedim mi, sana vermedim mi? Seni örtüp gizlemedim mi... Senin adını şânını anılmaz kılmadım mı? buyuracaktır. Fudayl der ki: Şâyet tanınmamazlık edebiliyorsan bunu yap. Sana düşen övülmemendir. Sana düşen insanlar katında hoşlanılmayan fakat Allah katında hoşlanılan kimse olmandır. İbn Muhayrîz şöyle dermiş: Allah'ım, Senden şöhret bulmamış bir anı isterim. Halîl İbn Ahmed de şöyle dermiş: Allah'ım, beni katında yaratıklarının en üstünlerinden, kendi nefsimde yaratıklarının en düşüğünden, insanlar katında da yaratıklarının orta halli olanlarından kıl.

Şöhret Konusunda Vârid Olan Haberler

İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ahmed İbn Îsâ el-Mısrî'nin... Enes'ten, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre o, şöyle buyurmuş: Allah'ın korudukları müstesnâ olmak üzere dini veya dünyâsı konu-

sunda kişiyi insanların parmaklarıyla göstermeleri kötülük olarak yeter. Şüphesiz Allah sizin sûretlerinize bakmaz, fakat O, sizin kalblerinize ve amellerinize bakar. Hadîsin bir benzeri İshâk İbn Behlûl kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan merfu' olarak rivâyet edilmiştir. Hadîsin bir benzeri Hasan (el-Basrî)dan mürsel olarak rivâyet edilir. Hasan'a: Ama sende parmaklarla gösteriliyorsun, denilmiş de şöyle cevab vermiş: Burada kasdedilen; kişinin bid'ati yüzünden dininde, günahkârlığı yüzünden dünyasında parmakla gösterilmesidir, Hz. Ali (r.a.) den rivâyete göre o, şöyle demiş: Meşhûr olman için başlama, anılmak için şahsını yükseltme. Öğren ve gizle. Sus ki selâmete eresin. Böyle yaparsan iyileri sevindirmiş, günahkârları da öfkelendirmiş olursun. İbrâhîm İbn Edhem —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Şöhreti seven kimse Allah'ın ihlâslı kulu değildir. Eyyûb der ki: Kul ancak yerinin hissedilmemesi kendisini sevindirdiği takdîrde Allah'ın sâdık kuludur. Muhammed İbn Alâ şöyle demiş: Allah'ı seven, insanların kendisini tanımamasını da sever. Semmâk İbn Seleme de şöyle diyor: Dostlarının çok olmasından sakın. Ebân İbn Osmân der ki: Dininin selâmette olmasını sevip istiyorsan tanıdıklarını azalt. Ebu Âliye, yanında üç kişiden fazlası otururwhile yanlarından kalkıp onları terk edermiş. Bize Ali İbn el-Ca'd'ın... Ebu Recâ'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: Talha kendisiyle beraber yürüyen bir topluluk gördü de: Bunlar tamah (tamahkâr) sinekleri ve ateş kelebekleridir. İbn İdrîs'in Hârûn İbn Antere'den, onun da Selîm İbn Hanzala'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: Biz babamın çevresinde iken birden Ömer İbn Hattâb kamçısı ile üzerine yürüyüp; Şüphesiz (bu durum) uyan kimse için bir zillet, uyulan kimse için de bir fitnedir. İbn Avn'ın Hasan'dan rivâyetine göre (bir gün) İbn Mes'ûd çıktığında birtakım kimseler peşinden gelmişler de İbn Mes'ûd: Allah'a yemîn ederim ki kapımı neyin üzerine örttüğümü bilmiş olsaydınız sizden iki kişi bile benim peşimden gelmezdi, demiş. Hammâd İbn Zeyd der ki: Yanımızda Eyyûb varken bir meclise uğradığımızda onun selâmına o mecliste oturanlar kuvvetli bir selâmla karşılık vermişlerdi. Bu onu hüzünlendirdi. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivâyetine göre Eyyûb gömleğini uzatırmış, ona bu konu sorulduğunda: Eskilerde şöhret gömleğin uzatılması şeklindeydi. Bugün ise, gömleği sıvamak ve kısa tutmak şeklindedir, diye cevab vermiş. Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.) in nalinleri gibi iki nalin yaptırmış ve birkaç gün giydikten sonra çıkarmış ve insanların onu giydiklerini görmedim, demiş. İbrâhîm Nehaî der ki: Fakîhler içinde meşhûr olan ve beyinsizlerin seni küçük görecekleri elbiseleri giyme. Sevrî şöyle diyor: Onlar meşhûr olup tanınacakları ve insanların göz dikerek kendilerine bakacakları güzel elbise giymekten hoşlanmazlardı. Aynı şekilde hakârete uğrayacakları ve dinlerini zillete düşürecek kötü elbise giymekten de sakınırlardı. Bize Hâlid

İbn Hıdâş'ın Hammâd'dan, onun da Ziyadî'nin arkadaşı Ebu Hasene'den rivâyetine göre o, şöyle demiş: Biz Ebu Kılâbe'nin yanındaydık. Üzerinde çuldan elbiseler olan birisi yanına girdi. Ebu Kılâbe: Şu anıran eşekten uzak durunuz, dedi. Hasan —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Öyle bir kavim vardır ki kibir kalblerinde, tevâzu' da elbiselerindedir. Çuldan elbise giyen bu elbisesiyle yünlü, ipekli elbise giyenden daha büyüktür. Ne oluyor da birbirlerini görmezden geliyorlar. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre Hz. Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarına şöyle demiş: Size ne oluyor ki kalbleriniz kurt kalbleri ve üzerinizde ruhbân elbiseleri olduğu halde bana geliyorsunuz? Kralların elbiselerini giyin. Allah korkusuyla kalblerinizi yumuşatın.

Güzel Ahlâk

Ebu Teyyâh'ın Enes (r.a.)ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) insanların ahlakça en güzeli imiş. Atâ'dan, onun da İbn Ömer'den rivâyetinde ey Allah'ın elçisi, mü'minlerin hangisi en üstündür? denilmiş de Allah Rasûlü (s.a.): Ahlakça en güzelleri, buyurmuş. Nûh İbn Abbâd kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivâyete göre şöyle buyuruluyor: Kul ibâdeti az olduğu halde güzel ahlâkı ile âhiret derecelerine ve şerefli mevkilere ulaşır. Âbid olduğu halde kötü huyları ile cehennemin en alt derecelerine varır. Sinân İbn Hârûn kanalıyla... Enes'den merfû' olarak rivâyete göre şöyle buyruluyor: Güzel ahlâk, dünya ve âhiret hayırlarını toplayıp götürmüştür. Muttalib'den, onun da Âişe'den merfû' olarak rivâyetinde buyrulur ki: Şüphesiz kul, güzel ahlâkı ile geceyi ibâdetle, gündüzü oruçla geçirenin derecesine ulaşır.

İbn Ebu Dünyâ der ki: Bana Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Yûnus'un... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.)ne insanları en çok neyin cennete koyacağı sorulmuştu. Allah korkusu ve güzel ahlâk, buyurdu. İnsanları en çok cehenneme neyin sokacağı soruldu da: İki boşluk ki; ağız ve ut yeridir, buyurdu. Üsâme İbn Şerîk anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydım. Her yerden bedevîler ona geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, insana verilenlerin en hayırlısı nedir? dediler. Güzel ahlâktır, buyurdu. Ya'lâ İbn Semmâk'in Ümmü Derdâ'dan, onun da Ebu Derdâ'dan —Ebu Derdâ hadîsi Allah Rasûlüne ulaştırıyor— rivâyetinde şöyle buyurmuş: Mîzânda güzel ahlâktan daha ağır hiç bir şey yoktur. Atâ da hadîsi Ümmü Derdâ'dan rivâyet etmiştir. Mesrûk'dan, onun da Abdullah İbn Amr'dan merfû' olarak rivâyetine göre şöyle buyurmuş: Sizin ahlâk yönüyle en güzel olanlarınız en hayırlılarınızdandır. Abdullah İbn Ebu Bedr kanalıyla... Hasan İbn Ali'den rivâyette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ, Allah yolun-

da cihâd edene verdiği gibi güzel ahlâkından dolayı da kuluna sevâb verir ki ecri sabah akşam ona gelir. Mekhûl'den, onun da Ebu Sa'lebe'den merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyruluyor: Meclisimde bana en yakınınız ve bana en sevgili olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır. Cennette makâmı bana en uzak ve bana en sevimsiz olanınız ise ahlâkı kötü olanlarınız, boş boğazlık eden, avurtlarını doldurarak, ağzını eğerek ve karşısındakileri küçümseyerek konuşanınızdır.

Ebu Üveys kanalıyla... Câbir'den merfû' olarak rivâyette şöyle buyruluyor: Size îmânı en kâmil olanınızı haber vereyim mi? Onlar sizin ahlâkı en güzel olanlarınız, mütevâzî' olup insanlarla ülfet eden ve kendisiyle ülfet edilenlerinizdir. Leys'in Yezîd İbn Abdullah İbn Üsâme'den, onun da Berk Ebu Furât'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ kişinin yaratılış ve huylarını, ateş yesin diye güzelleştirmez. Abdullah İbn Ğâlib'in Ebu Saîd'den merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyrulur: İki huy vardır ki bir mü'minde toplanmaz : Cimrilik ve kötü ahlâk. Meymûn İbn Mihrân'ın Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde şöyle buyrulur: Allah katında kötü ahlâktan daha büyük bir günâh yoktur. Zîrâ kötü ahlâk sâhibi bir günâhtan çıkmadan ötekine düşer.

İbn el-Ca'd kanalıyla... Kureyş'den birisinden rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah katında kötü ahlâktan daha büyük bir günâh yoktur. Şüphesiz güzel ahlâk, güneşin buzu erittiği gibi günâhları eritir. Kötü ahlâk ise sirkenin balı bozduğu gibi ameli ifsâd edip bozar. Abdullah İbn İdrîs'in, babası kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyruluyor: Şüphesiz siz insanları mallarınızla elde edemezsiniz. Fakat sizin güler yüzünüz ve güzel ahlâkınız sizin yerinize onları elde eder. Muhammed İbn Sîrîn der ki: Güzel ahlâk dine yardımcıdır.

Kibrin Kötülüğü

Alkame'nin İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre -İbn Mes'ûd hadîsi merfû' olarak rivâyet ediyor- şöyle buyrulmuş: Kalbinde tane ağırlığı kibir olan kimse cennete giremez. Kalbinde tane ağırlığı imân olan kimse de ateşe girmez. İbrâhîm İbn Ebu Able'nin Ebu Seleme'den, onun da Abdullah İbn Amr'den merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyruluyor: Kimin kalbinde zerre ağırlığı kibir varsa Allah Teâlâ onu yüzüstü cehenneme atar. İshâk İbn İsmâîl kanalıyla... İyâz İbn Seleme'den, onun da babasından merfû' olarak rivâyetinde buyrulur ki: Kişi kendini beğenmeye o kadar devâm eder ki sonunda Allah katında zorbalardan yazılır ve zorbalara isâbet eden azâb onun da başına gelir. Mâlik İbn Dînâr der

ki: Hz. Dâvûd'un oğlu Süleymân (s.a.) bir gün iki yüz bin insan, iki yüz bin cinnî ile birlikte halıya bindi. O kadar yükseltildi ki sonunda gökteki meleklerin tesbîhini işitti. Sonra onu aşağı indirmeye başladılar da sonunda ayakları deniz suyuna temâs etti. Şöyle bir ses işittiler: Şâyet arkadaşınızın kalbinde zerre ağırlığı bir kibir olmuş olsaydı yükseltildiğinden daha alçağa düşürülürdü. Ebu Hayseme kanalıyla... Enes'ten rivâyetinde o, şöyle demiş: Ebubekir bir hûtbesinde bize insanın yaratılışının başlangıcını zikretti de, bizden birisi kendini pis görür oldu. Ebubekir iki kere: O (insan) sidik yolundan çıkmıştır, dedi. Şâ'bî: Kim iki kişiyi öldürürse şöphesiz o zorbadır, demiş sonra da: «Dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmayı istiyorsun...» (Kasas, 19) âyetini okumuş. Hasan der ki: Âdemoğluna şaşılır: Günde iki kere eliyle pisliğini yıkar, sonra da büyüklenip göklerin Cebbâr'ına karşı çıkmaya kalkar. Bize Hâlid İbn Hıdâş'ın... Dahhâk İbn Süfyân'dan rivâyetine göre; o, hadîsi zikredip şöyle demiş: Dünyaya Âdemoğlundan çıkan (pislik) misâl olarak verilmiştir. Hasan'ın Yahyâ'dan, onun da Übeyy'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Şüphesiz Âdemoğlunun yediği; içine ne kadar baharat koysa, tuz katsa ve güzelleştirse de dünyaya misâl olarak verilmiştir. Hz. Ali (r.a.)nin evlâdından Muhammed İbn Hüseyn İbn Ali der ki: Kişinin kalbine kibirden bir şey girmişse, onun kalbine giren kibir ölçüsünce aklı eksilmiştir. Yûnus İbn Ubeyd der ki: Secde ile beraber kibir, tevhîd ile beraber münâfıklık yoktur. Ömer İbn Abdülazîz henüz halife olmamışken böbürlenerek yürüdüğünü gören Tâvûs onun bir yanına parmağıyla vurarak; bu yürüyüş, karnında pislik olanın âdeti değildir, demiş. Ömer İbn Abdülazîz sanki ondan özür dilercesine şöyle cevaplamış: Ey amcacığım, bu yürüyüşü öğrenmem için her bir uzvuma o kadar vuruldu ki sonunda bu yürüyüşü öğrendim. Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Ümeyye oğulları bu yürüyüşü öğreninceye kadar çocuklarını döverlermiş.

Böbürlenip Kendini Beğenmek

İbn Ebu Leylâ'dan, onun İbn Büreyde'den, onun da babasından merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyrulur: Kim böbürlenerek elbisesini yerde sürürse Allah Teâlâ ona rahmet nazarıyla bakmaz. Hadîs İshâk İbn İsmâîl tarafından Süfyân kanalıyla... İbn Ömer'den merfû' olarak rivâyet edilmiştir. Muhammed İbn Bekkâr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyete göre şöyle buyrulur: Allah Teâlâ kıyâmet günü elbisesini yerde sürüyen kimseye rahmet nazarıyla bakmaz. Aynı isnâd ile rivâyet edilen başka bir hadîste de şöyle buyrulur: Bir adam

(Kârûn kasdediliyor olmalıdır) iki elbisesi içinde salına salına yürürken kendini beğenmişti de, Allah Teâlâ onu yerin altına geçirmişti. O yeraltında kıyâmet gününe kadar inmeye devâm etmektedir. Bu hadîsi sonuna kadar Zührî de Sâlim'den, o ise babasından rivâyet ediyor.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ
اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

20 — Görmez misiniz ki Allah göklerde olanları da, yerde olanları da size müsahhar kılmıştır. Gizli ve açık olarak nimetlerini size bolca vermiştir. İnsanlar arasında hiç bir bilgisi olmadan, hiç bir rehberi ve aydınlatıcı kitabı yokken Allah hakkında tartışanlar vardır.

21 — Onlara: Allah'ın indirdiklerine uyun, denilince: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (dine) uyarız, derler. Ya şeytân onları yalımlı azâba çağırıyor idiyse?

Allah Teâlâ kullarına dünyada ve âhirette bahşetmiş olduğu nimetlerine işâret buyuruyor. Allah Teâlâ gündüz ve gecelerinde ışıklarından istifâde ettikleri yıldızlarıyla, orada yaratmış olduğu bulutlar, yağmurlar, kar ve dolusuyla göklerde olanları onların buyruğuna vermiştir. Gökleri onlar için korunmuş bir tavan yapmıştır. Onları yeryüzünde yerleştirmiş, onlar için nehirler, ağaçlar, ekinler ve meyveler yaratmıştır. Onlara peygamberler göndermek, kitablar inzâl etmek ve şüphelerini gidermek sûretiyle açık ve gizli nimetlerini bahşetmiştir. Bununla beraber bütün insanlar îmân etmiş değildir. Aksine onlardan Allah hakkında, Allah'ın birliği ve O'nun peygamberler göndermesi konusunda tartışanlar vardır. Onların bu konudaki tartışmaları bir bilgiye, sıhhatlı bir delile, sıhhatlı olarak nakledilmiş bir kitaba dayanmamaktadır. Bu sebepledir ki: «İnsanlar arasında hiç bir bilgisi olmadan, hiç bir rehberi ve aydınlatıcı (apaçık) kitabı yokken Allah hakkında tartışanlar vardır. Allah'ı birleme konusunda bu tartışanlara: Allah'ın peygamberine indirmiş olduğu tertemiz şerîat ve kanunlara uyun, denilince: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (dine) uyarız, derler. Onların eski

atalarına uymaktan başka hiç bir delilleri yoktur.» buyurur. Yine aynı sebeple: «Peki, ya ataları bir şey düşünmeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı?» (Bakara, 170) buyurmuştur. Ey babalarının yaptıklarını delil getirenler; ne dersiniz, ya onlar sapıklık üzere idiyseler ve siz de onların içinde oldukları bu durumda onların halefleri iseniz?... Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ya şeytân onları yalımlı azâba çağırıyor idiyse?» buyurmuştur.

وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ
ٱلْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ
بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

22 — Kim, ihsân ederek kendini Allah'a teslîm ederse, muhakkak ki o, en sağlam kulpa sarılmıştır. Ve işlerin âkibeti Allah'a âittir.

23 — Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin. Onların dönüşü Bize'dir. O zaman yaptıklarını onlara bildiririz. Şüphesiz ki Allah, göğüslerin özünü gerçekten bilendir.

24 — Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.

Allah Teâlâ, kendini Allah'a teslîm eden, O'na ihlâs ile amel eden, emrine boyun eğip şerîatine tâbi olan kimseden haber veriyor. Bu sebeple o: (Kendisine emredilene uymak ve yasaklananı terketmek sûretiyle amelinde ihsân sâhibi olarak) kendini Allah'a teslîm ederse, muhakkak ki o, en sağlam bir kulpa sarılmış; (kendisine azâb etmeyeceğine dâir Allah'tan sağlam bir söz almıştır.) İşlerin sonucu Allah'a âittir.» buyurmuştur. «Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin.» Ey Muhammed, Allah'ı ve senin getirdiklerini inkâr etmelerinden dolayı onlara üzülme. Şüphesiz onlar hakkında Allah'ın takdîri geçerlidir. Onların dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarını onlara bildirecek ve yaptıklarından dolayı onları cezâlandıracaktır. «Şüphesiz ki Allah, göğüslerin özünü gerçekten bilendir.» Zîrâ hiç bir gizli şey O'na gizli kalmaz. «Onları (dünyada) az bir süre geçindirir, sonra da (nefislere)

ağır (gelecek müthiş ve feci) bir azâba sürükleriz.» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Allah'a karşı yalan uyduranlar hiç şüphesiz felâh bulmayacaklardır. Onlara dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bize'dir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azâbı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70).

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

25 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan muhakkak: Allah, derler. De ki: Hamd Allah'a mahsustur. Hayır onların çoğu bilmezler.

26 — Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Muhakkak ki Allah'tır O Ğanî ve Hamîd.

Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ın tek ve ortağı olmaksızın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu bildiklerini haber veriyor. Bununla birlikte onlar Allah'ın yarattığı ve mülkü olduğunu itirâf ettikleri ortaklara tapınmaktadırlar. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan: Allah, derler. De ki: (Mâdem ki bu itirâfınızla aleyhinize huccet konulmuştur, bu durumda) hamd Allah'a mahsûstur. Hayır onların çoğu bilmezler. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ın (yaratığı ve O'nun mülkü)dır. Muhakkak ki Allah, O Ğanî (zâtı dışındaki her şeyden müstâğnîdir, her şey O'na muhtâç)dir. (Bütün yaratıklarında O hamdedilen) Hamîd'dir.» Yaratıp meşrû' kıldıklarından dolayı göklerde ve yerde hamd O'nadır. Bütün işlerde övülmüş olan O'dur.

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

27 — Eğer yeryüzündeki ağaçların hepsi kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım

ederek mürekkep olsa, yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

28 — Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.

Allah Teâlâ burada azameti, kibriyâsı, celâli, güzel isimleri, yüce sıfatları, hiç bir beşerin künhüne ve sayılarına muttali' olamadığı, hiç kimsenin ihâta edemediği tâm ve mükemmel olan sözlerinden haber veriyor. Nitekim Rasûllerin sonuncusu ve beşerin efendisi şöyle buyurmuş: Sana gereği gibi övgüde bulunamıyorum. Sen şüphesiz zâtına senâda bulunduğun gibisin. Allah Teâlâ: «Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa yine de Allah'ın kelimeleri tükenmezdi.» buyurur ki şâyet yeryüzü ağaçlarının hepsi kalem, denizler mürekkep yapılsa ve onunla beraber yedi deniz daha imdâda çağrılsa ve bunlarla Allah'ın azametine, sıfatlarına ve celâline delâlet eden Allah'ın kelimeleri yazılsaydı; kalemler kırılıp tükenir, denizlerin suyu biterdi. Onların kat kat benzerleri imdâda gelmiş bile olsalar. Burada yedi sayısının zikredilmesi mübalâğa içindir. Yoksa denizleri yedi ile kayıdlamak kasdedilmemiştir. Doğrulanmayan ve yalanlanmayan türden olan İsrâiliyât'a dayanan birisinin söylediği gibi ortada âlemi kuşatan yedi deniz mevcûd değildir. Burada bu kasdedilmemektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «De ki: Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109) buyurur ki, burada zikredilen «bir misli» ifadesi ile bir tek misli kasdedilmemektedir. Aksine önce bir misli, sonra bir misli daha, sonra bir misli daha olmak üzere devâm edegelmektedir. Zîrâ Allah'ın âyetleri ve kelimeleri elbette sayılamaz. Hasan el-Basrî der ki: Şâyet yeryüzünün ağaçları kalem, denizleri mürekkep yapılmış olsaydı ve Allah Teâlâ da: Şu benim emrimdendir, şu benim emrimdendir... buyurmuş olsaydı, denizlerdekiler biter ve kalemler kırılıp tükenirdi. Katâde der ki: Müşrikler: Bu söz çok geçmez biter, demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa...» buyurdu. Şâyet yeryüzü ağaçları kalem ve denizlerle beraber yedi deniz daha olsaydı Rabbımın hârikaları, hikmeti, yaratıkları ve ilmi bitmezdi. Rebî' İbn Enes der ki: Bütün kulların ilminin misâli Allah'ın ilmine göre bütün denizlerin suyuna göre bir damla gibidir. Allah Teâlâ bu konuda: «Şâyet yeryüzündeki ağaçlar

kalem olsa...» âyetini indirmiştir. Bu âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: Şâyet şu denizler Allah'ın kelimelerinin yazılması için mürekkep, bütün ağaçlar da kalem olmuş olsaydı; kalemler kırılıp tükenir, denizlerin suyu biter ve yine de hiç bir şeyin bitiremeyeceği Allah'ın kelimeleri kalırdı. Zîrâ hiç kimse onların ölçüsünü takdîr edemez. Hiç kimse gerektiği şekilde O'na senâda bulunamaz. Sonunda zâtına senâda bulunan yine Rab Teâlâ olur. Şüphesiz Rabbımız kendi buyurduğu gibi ve bizim söylediklerimizin fevkindedir.

Bu âyet-i kerîme'nin yahûdîlere cevab olarak nâzil olduğu rivâyet edilir. İbn İshâk der ki: Bana İbn Ebu Muhammed'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre yahûdî hahamları Medîne'de Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Muhammed, «Size ilimden ancak çok az bir şey verilmiştir.» sözünle sen bizi mi, yoksa kavmini mi kasdediyorsun? demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.): Aslâ, buyurdu. Onlar: Sana gelenler içinde bize her bir şeyin açıklamasını ihtivâ eden Tevrât'ın verildiğini okumuyor musun? dediler de, Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz bu, Allah'ın ilmine göre azdır. Sizin sahib olduğunuz ilim size yetecek miktardadır, buyurdu. Allah Teâlâ da Hz. Peygamberе onların sordukları konuda: «Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa...» âyetini indirdi. İkrime ve Atâ İbn Yesâr'dan da bu şekilde rivâyet edilmiştir. Bu, âyetin Mekke'de değil de Medine'de nâzil olmuş bulunmasını gerektirir. Meşhûr olan ise âyetin Mekke'de nâzil olduğudur. En doğrusunu Allah bilir.

«Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» Her şeyi kahr u galebesi altına almış olan Azîz'dir. Dilediğine engel olacak, muhâlefet edecek ve hükmünü geciktirebilecek hiç bir şey yoktur. Yaratmasında, emrinde, sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında ve bütün durumlarında hikmet sâhibidir.

«Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» Allah'ın kudretine göre bütün insanların yaratılması ve kıyâmet gününde yeniden diriltilmeleri bir tek kişinin yaratılması gibidir. Bütün bunlar Allah'a kolaydır. «O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona: ol, demektir. O da oluverir.» (Yâ-Sîn, 82), «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50). Bir şeye ancak bir kere emreder. O şey de emrin tekrârına ve te'kîdine gerek kalmadan oluverir. «Doğrusu O, bir tek çığlıktır. Ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 13, 14).

«Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.» Nasıl ki bir tek kişiyi işitmesi ve görmesi gibi onların hepsinin sözlerini en iyi işiten ve amellerini görendir; aynı şekilde onlara güç yetirmesi de bir tek kişiye güç yetirmesi gibidir. Bu sebepledir ki: «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir...» buyurmuştur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

29 — Görmez misin ki, Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Güneşi ve ayı buyruk altında tutar. Her birisi belirli bir süreye kadar akıp gider. Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.

30 — Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır. Doğrusu Allah çok yücedir, çok büyüktür.

Allah Teâlâ, Geceyi gündüze kattığını haber veriyor. Geceden alarak gündüze katar da gündüz uzayıp gece kısalır. Bu, yazın olur. Gündüzler iyice uzadıktan sonra kısalmaya başlar, daha sonra gece uzayıp gündüzler kısalır. Bu da kışın olur. «Güneşi ve ayı buyruk altında tutar. Her birisi belirli bir süreye kadar akıp gider.» Güneşin ve ayın mahdûd bir hedefe doğru akıp gittiği de, kıyâmet gününe doğru akıp gittiği de söylenmiştir. Her iki anlam da sahîhtir. Bunlardan birinci açıklamaya Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zerr (r.a.)den rivâyet edilen bir hadîs delil getirilir. Bu hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ebu Zerr, şu güneşin nereye gittiğini biliyor musun? diye sormuştu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Şüphesiz o gidip Arş'ın altında secdeye kapanır. Sonra Rabbından (doğmak üzere dönüşü için) izin ister. Çok yakındır ki ona: Geldiğin yere dön, denilecektir, buyurdu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Güneş su çarkı gibidir. Gündüzün gökte yörüngesinde akar gider. Battığı zamanda ise geceleyin yine yörüngesinde ve yerin altında yürümesine devâm eder. Nihâyet doğduğu yerden yeniden doğar. Ay da böyledir. Bu haberin isnâdı sahîhtir.

«Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.» âyeti, «Bilmez misin ki, Allah gökte ve yerde olanı bilir.» (Hacc, 70) âyeti gibidir ki, Allah Teâlâ her şeyi en iyi bilen yaratıcıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi îlmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12).

«Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve (insanların) O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır.» Allah Teâlâ âyetlerini size açıkça bildiriyor ki bunlarla O'nun hak, mevcûd olan yegâne gerçek ve hakikî ilâh olduğunu, O'nun dışındakilerin ise bâtıl olduğunu anlayabilesiniz. Şüphesiz O, dışındaki her şeyden müstağnîdir. Her şey O'na muhtâçtır. Zîrâ göklerde ve yerde olanların hepsi O'nun yaratığı ve kullarıdır. Onlardan hiç birisi O'nun izni olmaksızın bir zerreyi bile hareket ettiremezler. Şâyet bütün yeryüzü halkı bir sineği yaratmak için bir araya gelmiş olsalardı bile bundan âciz kalırlardı. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: «Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve (insanların) O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır. Doğrusu Allah (kendisinden daha yücesi olmayan) çok yüce, (her şeyin en büyüğü olan) büyüktür.» Her şey ona nisbetle küçük ve O'na boyun eğmiştir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ
فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

31 — Görmez misin ki, gemiler denizde Allah'ın nimetiyle akıp gider. Böylece size âyetlerini gösterir. Bunlarda pek sabırlı ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.

32 — Onları dağlar gibi dalgalar sardığı vakit dini yalnız Allah'a tahsîs derek O'na yalvarırlar. Onları karaya çıkararak kurtardığı zaman da, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Âyetlerimizi gaddar ve nankör olanın dışında başkası bilerek inkâr etmez.

Allah Teâlâ gemiler O'nun emri, lütfu ve müsahhar kılması ile denizlerde akıp gitsinler diye denizi bu işe müsahhar kıldığını haber veriyor. Şâyet suda gemileri kaldıracak bir güç yaratmamış olsaydı; elbette gemiler suda akıp gidemezdi. Bu sebepledir ki: «Böylece size kudretinin âyetlerini, âlametlerini gösterir. Bunlarda sıkıntı hallerinde çok sabırlı ve bolluk halinde çok şükreden kimseler için âyetler vardır.» buyurmuştur.

«Onları dağlar (ve bulutlar) gibi dalgalar sardığı vakit, dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na yalvarırlar.» âyeti şu âyet-i kerîme'ler gibidir: «Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklarınızın hepsi kay-

bolur. Ancak Allah kalır.» (İsrâ, 67), «Gemiye bindiklerinde dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na yalvarırlar.» (Ankebût, 65).

«Onları karaya çıkararak kurtardığı zaman da, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.» Mücâhid burada orta yolu tutan, anlamındaki (مقتصد) kelimesinin kâfir anlamına da geldiğini söyler. Sanki burada Mücâhid kelimeyi kâfir eden şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda olmak üzere başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a eş koşarlar.» (Ankebût, 65). İbn Zeyd ise burada bu kelime ile amelinde orta yolu tutanın kasdedildiğini söyler. «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de orta yolu tutar. Kimi ise Allah'ın izniyle iyiliklere koşandır.» (Fâtır, 32) âyetinde de İbn Zeyd'in söylemiş olduğu bu açıklama kasdedilmektedir. Bu âyette orta yolu tutan, anlamındaki kelime ile amelde orta yolu tutan kasdedilmektedir. Burada da aynı şeyin kasdedilmiş olması muhtemeldir. Denizde gözalıcı âyetler, muazzam ve korkutucu durumlar gördükten sonra kendisine kurtuluş bahşettiği kişinin bunun karşılığında daha fazla amelde bulunması ve ibâdete devâm ederek hayırlara koşması gerekirdi. Halbuki bundan sonra da orta yolu tutan kusûrlu olur. En doğrusunu Allah bilir.

«Âyetlerimizi gaddar ve nankör olanın dışında başkası bilerek inkâr etmez.» Âyetteki (الختار) kelimesi gaddar anlamındadır. Mücâhid, Hasan, Katâde ve Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivâyetlerine göre o; ne zaman bir ahidde bulunsa, birisi ile ahidleşse ahdini bozan kimsedir. Bu kelime, gadrın ve haksızlığın en üst derecesi anlamına gelmektedir, demiştir. (...) «Âyetlerimizi gaddar ve nankör olanın, (nimetleri inkâr ederek şükretmeyenin, unutmuş görünerek hiç hatırlamayanın) dışında başkası bilerek inkâr etmez.»

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱخْشَوْا۟ يَوْمًا لَّا يَجْزِى وَالِدٌ عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٣٣﴾

33 — Ey insanlar, Rabbınızdan korkun. Babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin. Allah'ın va'di şüphesiz haktır. Öyle ise, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatıcı şeytân sizi Allah'ın bağışlamasına güvendirerek yoldan çıkarmasın.

Allah Teâlâ insanları kıyâmet günü ile uyarıp babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği kıyâmet gününden korkmaları-

nı, Allah'tan korkarak sakınmalarını emrediyor. O günde şâyet baba oğlunu, kendini fedâ ederek kurtarmak istese bu ondan kabul edilmeyecektir. Aynı şekilde çocuk babası yerine kendisini fedâ etmek istemiş olsaydı bu da kabul edilmezdi. Sonra Allah Teâlâ onlara öğüt vermeye başlayarak şöyle buyurur: «Öyle isè dünya hayatı sizi sakın aldatmasın.» Orada mutmain ve huzûr içinde olmanız, size âhiret yurdunu unutturmasın. Aldatıcı şeytân sizi yoldan çıkarmasın. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk ve Katâde âyetteki (الغرور) kelimesini, şeytân ile tefsîr etmişlerdir. Zîrâ o, Âdemoğlunu aldatır, ona ümit verir, vaadlerde bulunur. Halbuki bunların hiç birisi onun elinde değildir. Aksine Allah Teâlâ'nın buyurduğu üzere: «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytân'ın kendilerine va'dettikleri aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisâ, 120).

Vehb İbn Münebbih'in anlattığına göre Üzeyr (a.s.) şöyle demiş: Kavmimin musîbete uğradığını gördüğümde üzüntüm arttı, kederim çoğaldı ve uykumu kaybettim. Rabbıma tazarrûda bulunarak namaz kıldım, oruç ṭuttum. Ben bu durumda tazarrûda bulunup ağlarken bana melek geldi. Ben meleğe: Bana haber ver; tasdîk edenlerin rûhları, zâlimlere, babalar oğullarına şefâatta bulunacaklar mı? dedim. Melek şöyle cevab verdi: Şüphesiz kıyâmet gününde apaçık bir hakimiyyet ve hükümlerin ayrılması vardır. Orada hiç bir ruhsat yoktur. Rahmân'ın izin vermesi dışında orada hiç kimse konuşmayacaktır. Orada bir baba çocuğu yüzünden, bir çocuk babası yüzünden, kardeş kardeşi yüzünden, bir köle efendisi yüzünden muâhaze olunmayacaktır. Hiç kimse bir başkası ile meşgûl olmayacak, bir başkasının üzüntüsü ile üzülmeyecek, kimse kimseye acımayacaktır. Herkes kendisi için korkacaktır. Bir insan başka bir insan yüzünden yakalanıp azâba dûçâr edilmeyecektir. Herkes kendi üzüntüsüyle meşgûl olup yüksek sesle ağlayacak, kendi günâhını yüklenecek, onunla beraber günâhını bir başkası yüklenip taşımayacaktır. Vehb İbn Münebbih'in bu anlattıklarını İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْأَرْحَامِ ۖ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌۢ بِأَىِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

34 — Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis ne-

rede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.

Bunlar Allah'ın ilmini zâtına sakladığı bilinmezliklerin anahtarlarıdır. Bunları hiç kimse bilmez. Ancak Allah Teâlâ'nın bunları bildirmesinden sonra olanlar müstesnâdır. Kıyâmetin saatını ne Rasûl olan bir peygamber ne de Mukarrabûn meleklerden birisi bilemezler. «Onun vaktini kendisinden başkası belirtemez.» (A'râf, 187). Yağmurun indirilmesini de yine ancak Allah bilir. Fakat Allah Teâlâ yağmurun indirilmesini emrettiği vakit bunu görevli olan melekler ve Allah Teâlâ'nın yaratıklarından diledikleri bilirler. Rahimlerde olanlardan Allah Teâlânın yaratmayı murâd buyurduğunun ne olduğunu O'nun dışında kimse bilemez. Fakat onun erkek veya dişi, mutlu veya mutsuz olmasını, Allah Teâlâ emrettiği zaman bununla görevli melekler ve Allah Teâlâ'nın yaratıklarından dilemiş oldukları bunu bilirler. Dünyası ve âhireti husûsunda hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Kendi ülkesinde mi yoksa Allah'ın ülkelerinden bir başkasında mı ölecek bu husûsta hiç kimsenin bilgisi yoktur. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez.» (En'âm, 59) âyetine benzemektedir.

Sünnette (hadîslerde) bu beş şeye «bilinmezliklerin anahtarları» adı verilmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb (veya el-Hubâb)ın... Ebu Büreyde'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Beş şey vardır ki, bunları Allah Teâlâ'dan başka kimse bilmez. «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» Hadîsin isnâdı sahîh olmakla birlikte tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bilinmezliklerin anahtarları beştir ki bunları ancak Allah bilir: «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiş olup bunu Sahîh'inin istiskâ bölümünde Muhammed İbn Yûsuf kanalıyla Süfyân İbn Saîd es-Sevrî'den rivâyet etmiştir. (Sahîh'inin) tefsîr bölümünde de başka bir kanaldan hadîsi şöyle rivâyet eder: Bize Yahyâ İbn Süleymân'ın... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü: Bilinmezliklerin anahtarları beştir, buyurmuş sonra da: «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir...» âyetini okumuştur. Hadîsi yine sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.

İmâm Ahmed'in Ğunder kanalıyla... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde o, şöyle buyurmuş: Bana şu beş şey dışında her şeyin anahtarları verildi: Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir. İmâm Ahmed'in Yahyâ kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: Beş şey dışında Peygamberiniz (s.a.)e her şeyin anahtarları verilmiştir: Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Muhammed İbn Ca'fer kanalıyla... Amr İbn Mürre'den de rivâyet etmiş olup sonunda şu fazlalık vardır: Amr İbn Mürre'ye: Bunu Abdullah (İbn Mes'ûd)dan sen işittin mi? diye sordum da evet dedi, elli kerede fazla işittim. İmâm Ahmed hadîsi Vekî' kanalıyla... Amr İbn Mürre'den de rivâyet etmiştir. Bu hadîsin isnâdı Sünen sâhiplerinin şartlarına göre hasen olmakla birlikte tahrîc etmemişlerdir.

Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize İshâk'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre:

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَوْماً بَارِزاً لِلنَّاسِ اِذْ اَتَاهُ رَجُلٌ يَمْشِي فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا الْاِيمَانُ قَالَ الْاِيمَانُ اَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَ لِقَائِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ الْآخِرِ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا الْاِسْلَامُ قَالَ الْاِسْلَامُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا الْاِحْسَانُ قَالَ الْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ مَا الْمَسْؤُلُ عَنْهَا بِاَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ وَلٰكِنْ سَاُحَدِّثُكَ عَنْ اَشْرَاطِهَا اِذَا وَلَدَتِ الْمَرْاَةُ رَبَّتَهَا فَذَاكَ مِنْ اَشْرَاطِهَا وَ اِذَا كَانَ الْحُفَاةُ الْعُرَاةُ رُؤُسَ النَّاسِ فَذَاكَ مِنْ اَشْرَاطِهَا فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ ثُمَّ انْصَرَفَ الرَّجُلُ فَقَالَ رُدُّوا عَلَيَّ فَاَخَذُوا لِيَرُدُّوا فَلَمْ يَرَوْا شَيْئاً فَقَالَ هٰذَا جِبْرِيلُ جَاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ (*)

*) Buhârî Sahîh, K. Îmân, bâb: 37; K. Tefsîrü'l — Kur'an, Sure-i Lokman, bâb; 2

Allah Rasûlü (s.a.) bir gün insanların yanına çıkmışken yürüyerek bir adam geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, îmân nedir? diye sordu: Îmân; Allah'a, meleklerine, rasûllerine, O'na kavuşmaya, son diriltilişe îmân etmendir, buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü, İslâm nedir? diye sordu da Allah Rasûlü: İslâm; Allah'a ibâdet etmen ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmaman, namazı kılman, farz olan zekâtı vermen, Ramazân orucunu tutmandır, buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü, ihsân nedir? diye sordu. Hz. Peygamber: İhsân; sanki sen Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmendir. Şâyet sen O'nu görmüyorsan O mutlakâ seni görmektedir, buyurdu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet ne zamandır? diye sordu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir. Fakat sana onun şartların (alâmetlerini)dan haber vereceğim: Câriye efendisini doğurduğu zaman işte bu onun şartlarındandır (alâmetlerindendir). Yalınayak ve çıplakların, insanların reîsleri olduğu zaman işte bu da onun alâmetlerindendir. Beş şey vardır ki onları ancak Allah bilir: Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Adam sonra dönüp gitti. Allah Rasûlü: Onu bana geri getiriniz buyurdu. Onu geri getirmek üzere aradılar da hiç bir şey bulamadılar. Hz. Peygamber: Bu Cibrîl'dir. İnsanlara dinlerini öğretmek üzere gelmişti, buyurdu. Buhârî hadîsi ayrıca (Sahîh'inin) îmân bölümünde; Müslim ise muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu Hayyân'dan rivâyet etmişlerdir. Biz bu hadîs hakkında Buhârî Şerhi'nin başında bilgi vermiş ve yine orada bu konudaki mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'ın hadîsini de uzunca zikretmiştik. Bu hadîs Müslim'in, rivâyetinde tek kaldığı hadîslerdendir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Abdullah İbn Abbâs (r.a.) tan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) (her zaman ki) oturma yerine oturmuşken Cibrîl geldi, Allah Rasûlü (s.a.)nün dizlerine ellerini koyarak önüne oturdu ve: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'ın ne olduğunu haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): İslâm; yönünü Allah'a teslîm etmen, tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammedin O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmendir, buyurdu. Cibrîl: Bunu yaptığım takdîrde müslüman oldum mu? diye sordu da, Hz. Peygamber: Bunu yaptığın takdîrde sen şüphesiz müslüman oldun, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bana îmânın ne olduğunu haber ver, deyince, Allah Rasûlü şöyle cevab verdi: Îmân; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitâba, peygamberlere, ölüme, ölümden sonraki hayata, cennete ve cehenneme, hesâb ve mizâna, hayrı ve şerri ile bütün kadere îmân etmendir. Cibrîl: Böyle yaptığım takdîrde îmân etmiş olur muyum? diye sordu da Hz. Peygamber: Bunu yaptığın takdîrde sen şüphesiz îmân etmişsindir, buyurdu. Cibrîl: Ey Allah'ın elçisi, bana ihsânın ne olduğunu haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle bu-

yurdu: İhsân; sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi Allah için amel etmendir. Şâyet sen O'nu görmüyorsan şüphesiz O seni görüyor. Cibril: Ey Allah'ın elçisi, bana kıyâmetin ne zaman kopacağını haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Sübhanallah, beş şey vardır ki onları ancak O (Allah) bilir: Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir, buyurup şöyle devâm etti: Fakat dilersen onun başlangıcındaki alâmetlerini sana haber vereyim. Cibrîl: Evet, ey Allah'ın elçisi, bana haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Câriyenin efendisini doğurduğunu gördüğün zaman, davar güden çobanların binâlar yapmada yarıştıklarını gördüğün zaman, yalınayak karnı aç yoksulların insanların efendileri olduğunu gördüğün zaman işte bunlar kıyâmetin alâmet ve şartlarındandır. Cibrîl: Ey Allah'ın elçisi, yalınayak, karnı aç ve yoksul koyun sâhipleri kimlerdir? diye sordu da efendimiz: Araplardır, buyurdu. Bu ğarîb bir hadîs olup tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ca'fer kanalıyla... Âmir oğullarından bir adamdan rivâyetine göre o, Hz. Peygamber (s.a.)in yanına girmek için izin isteyerek: Gireyim mi? demişti. Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçisine: Şu adamın yanına çık, o güzel izin istemeyi bilmiyor, ona söyle de: Selâm üzerinize olsun, gireyim mi? desin, buyurdu. Ben, Allah Rasûlü'nün böyle söylediğini işitip: Selâm üzerinize olsun, gireyim mi? dedim. Bana izin verildi ve girdim. Bize getirdiğin nedir? diye sordum. Ben size ancak hayır getirdim, yalnız ve ortağı olmaksızın Allah'a ibâdet etmenizi, Lât ve Uzzâ'yı bırakmanızı, gece ve gündüzde beş vakit namaz kılmanızı, senede bir ay oruç tutmanızı, Beytullah'ı haccetmenizi, zenginlerinizin malından zekât alıp fakîrlerinize vermenizi getirdim, buyurdu. İlimden senin bilmediğin herhangi bir şey kaldı mı? sorusuna Allah Rasûlü şöyle cevab verdi: Şüphesiz ki hayrı Allah bilir. İlimden öyle bir kısım vardır ki, onu ancak Allah Teâlâ bilir ve bunlar beştir: Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Hâbir'dir. Hadîsin isnâdı sahîh'tir. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh şöyle anlatır: Çöl halkından bir adam gelip: Benim karım hâmiledir. Bana ne doğuracağını haber ver. Bizim ülkemiz kuraktır. Bana yağmurun ne zaman yağacağını haber ver. Ben ne zaman doğduğumu biliyorum, bana ne zaman öleceğimi haber ver, dedi de, Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» kısmına gelinceye kadar «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır...» âyetini indirdi. Mücâhid der ki: Bunlar; Allah Teâlâ'nın: «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve de-

nizde olanı da O bilir...» (En'âm, 59) buyurduğu bilinmezliklerin anahtarlarıdır. Hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet etmişlerdir. Şa'bî'nin Mesrûk'dan, onun da Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre o: Her kim sana yarın ne olacağını bildiğini söylerse mutlakâ yalan söylemiştir deyip sonra da: «Kimse yarın ne kazanacağını bilmez.» âyetini okumuş.

«Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez.» Katâde der ki: Bunlar Allah Teâlâ'nın kendi zâtı için seçip ayırdığı şeylerdir. Bunlara ne Mukarrabûn meleklerden bir meleği ne de rasûllerden bir peygamberi muttali' kılmamıştır. «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır.» İnsanlardan hiç kimse kıyâmetin ne zaman; hangi sene veya hangi ay veya hangi gece, veya hangi gündüz kopacağını bilmez. «Yağmuru O indirir.» Yağmurun gece mi, yoksa gündüz mü, ne zaman ineceğini hiç kimse bilemez. «Rahimlerde bulunanı O bilir.» Rahimlerde olanın erkek mi, dişi mi, kırmızı derili mi, yoksa siyah derili mi, veya ne olduğunu hiç kimse bilemez. «Kimse yarın ne kazanacağını, (hayır mı, yoksa şer mi) kazanacağını bilmez.» Âdemoğlu ne zaman öleceğini de bilemez. Belki yarın ölecektir, belki yarın bir musîbete dûçâr kalacaktır.

«Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez.» İnsanlardan hiç kimse ölüp defnedileceği yerin deniz de mi, karada mı, yoksa bir ovada veya bir dağda mı olacağını bilemez. Bir hadîste şöyle buyurulur: Allah Teâlâ bir kulun rûhunu bir yerde kabzetmeyi murâd ettiği zaman onun için orada bir ihtiyâç yaratır. Hâfız Ebu Kâsım et-Taberânî el-Mu'cem' ul-Kebîr'inin Üsame İbn Zeyd'in Müsned'inde der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Üsâme İbn Zeyd'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölümünü takdîr buyurmuşsa onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Matar İbn Ukâmis'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölmesini takdîr buyurduğu zaman, onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Hadîsi Tirmizî de Kader bahsinde Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyetten sonra şöyle diyor: Hasendir, garîbdir. Matar'ın Hz. Peygamber (s.a.)den bu hadîs dışında başka bir hadîsi bilinmiyor. Ayrıca hadîsi Ebu Dâvûd da mürsel hadîsler arasında rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl'in... Ebu Azze'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun rûhunu bir yerde kabzetmeyi murâd buyurduğunda onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Bu Ebu Azze, Yesâr İbn Abdullah olup ona İbn Abdi'l-Hüzelî de denir. Hadîsi ayrıca Tirmizî de İsmâîl İbn İbrâhîm —ki bu zât İbn Ubeyye'dir— kanalıyla tahrîc etmiş ve sahîhtir, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Isâm el-Isfahânî'nin...

Ebu Azze el-Hüzelî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Allah Teâlâ bir kulun bir yerde rûhunu kabzetmeyi murâd ettiğinde, onun için orada bir ihtiyâç halkeder de kul kendini tutamayıp oraya gider, buyurup sonra da: «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini dè bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» âyetini okumuş. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Sâbit el-Cahderî ve Muhammed İbn Yahyâ el-Kutâî'nin... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde rûhunu kabzetmeyi murâd ettiği zaman onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Hadîsi rivâyetten sonra Bezzâr der ki: Bu hadîsi Ömer İbn Ali el-Mukaddemî'den başka merfû' olarak rivâyet eden başka birisini bilmiyoruz. (...)

İbn Mâce'nin Ahmed İbn Sâbit ve Ömer İbn Şebbe'den, bu ikisinin de Ömer İbn Ali'den merfû' olarak rivâyetlerine göre şöyle buyruluyor: Sizden birinin eceli bir yerde olduğu zaman bir ihtiyâcı onu oraya götürür. Eceli sonuna ulaştığı zamanda ise Allah Teâlâ o kulun rûhunu kabzeder. Yeryüzü kıyâmet günü şöyle der: Rabbım, işte bu bana tevdî' etmiş olduğun emânettir. Taberânî der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Üsâme'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölümünü takdîr buyurmuşsa mutlakâ onun için orada bir ihtiyâç halketmiştir. Oraya gider ve orada ölür.

LOKMÂN SÛRESİNİN SONU

SECDE SÛRESİ

SECDE SÛRESİ

(Mekke'de Nâzil Olmuştur.)

Buhârî, Kitâb el-Cum'a'da der ki: Bize Ebu Nuaym'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle demiştir:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ الم تَنْزِيلُ وَهَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ

Hz. Peygamber (s.a.) Cum'a günü sabah namazında «Elif, Lâm, Mim, şüphe götürmeyen kitâbın indirilmesi» (Secde) ile «Doğrusu insanın üzerinden zamandan bir süre geçti.» (Dehr) sûrelerini okurdu. Hadîsi Müslim de Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in Esved İbn Âmir kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Secde ve Tebâreke sûrelerini okumadan uyumazdı. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Şüphe götürmeyen kitabın indirilmesi âlemlerin Rabbındandır.

3 — Yoksa «O bunu kendiliğinden uydurdu» mu diyorlar? Hayır, o haktır, Rabbındandır. Ve senden evvel kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavme korkunç âkıbetlerini haber vermen içindir. Belki hidâyeti bulurlar.

Hurûf-ı Mukattaa hakkında burda tekrârına gerek bırakmayacak şekilde bilgi daha önce Bakara sûresi başında geçmişti.

«Şüphe götürmeyen kitâbın indirilmesi âlemlerin Rabbındandır. Yoksa (o müşrikler:) O bunu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? Hayır, o haktır, Rabbındandır. Ve senden evvel kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavme korkunç âkıbetlerini haber vermen içindir. Belki hidayeti bulur (ve hakka tâbi) olurlar.»

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَیْنَهُمَا فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی
الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا شَفِیْعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٤﴾ یُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ
اِلَی الْاَرْضِ ثُمَّ یَعْرُجُ اِلَیْهِ فِیْ یَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗۤ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عٰلِمُ
الْغَیْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ﴿٦﴾

4 — Allah O'dur ki; gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yaratmış, sonra Arş'a hükmetmiştir. Sizin O'ndan başka bir dostunuz ve şefâatçınız yoktur. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

5 — Gökten yere kadar her işi O düzenler. Sonra (o iş), sizin hesâbınıza göre bin yıl kadar tutan bir günde yine O'na yükselir.

6 — Görülmeyeni de, görüleni de bilen, Azîz ve Rahîm olan O'dur.

Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı olduğunu haber veriyor. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratmış, sonra Arş'a hükmetmiştir. Bu konuda daha önce bilgi verilmişti.

«Sizin O'ndan başka bir dostunuz ve şefâatçınız yoktur.» Aksine işlerin dizginlerine sâhip olan, her şeyin yaratıcısı, her şeyi idâre eden, her şeye güç yetiren O'dur. Yaratıkları için O'nun dışında dost ve O'nun izni olmaksızın şefâatçı yoktur. «(Ey O'ndan bir başkasına tapınan, O'nun dışında birisine güvenenler;) hâlâ düşünmüyor musunuz?» O yücedir, mukaddestir, benzeri, ortağı, dengi, vezîri olmaktan münezzehtir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.

Neseî burada bir hadîs serdeder ve der ki: Bize İbrâhîm İbn Ya'kûb'un... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tuttu ve: Şüphesiz Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattı, sonra yedinci günde Arş'a hükmetti. Cumartesi toprağı, pazar günü dağları, pazartesi günü ağaçları, salı günü hoşlanılmayan şeyleri, çarşamba günü ışığı, perşembe günü hayvanları ve cum'a günü ikindiden sonra gündüz saatlarının sonunda Âdem'i yarattı. Âdem'i kırmızısı, siyahı, temizi ve pisi ile yeryüzü toprağından halkeyledi. Bu sebepledir ki, Âdemoğullarından temizi ve pisi yaratmıştır. Neseî, hadîsi isnâd ve metin olarak bu şekliyle serdediyor. Müslim ve Neseî hadîsi Haccâc İbn Muhammed el-A'ver kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla ve yukardaki ifâdelere benzer şekilde tahrîc etmişlerdir. Buhârî bu hadîsi Tarîh el-Kebîr'inde muallel görüp der ki: Bazıları bu hadîsi Ebu Hüreyre ve Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyet etti, derler ki, bu daha sıhhatlıdır. Hadîs hafızlarından birçoğu da hadîsi aynı şekilde muallel görmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ: «Gökten yere kadar her işi O düzenler. Sonra (o iş), yine O'na yükselir.» buyurur ki O'nun emri yedinci kat göklerin yüceliklerinden yeryüzünün en alt noktasına iner. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyie buyrulur: «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın gerçekten herşeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12). Ameller, dünya semâsının üzerinde bulunan ameller dîvânına yükseltilir. O dîvânla yeryüzü arasındaki mesâfe beş yüz yıllık yoldur. Göğün yüksekliği de beş yüz senedir. Mücâhid, Katâde ve Dahhâk şöyle diyorlar: Meleklerin inişi beş yüz yıllık yol, yükseliş de beş yüz yıllık yoldur. Fakat melek, bu yolu göz açıp kapayacak kadar bir zamanda kat'eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sonra (o iş), sizin hesâbınıza göre bin yıl kadar tutan bir günde yine O'na yükselir.» buyurmuştur.

«Görülmeyeni de, görüleni de bilen.» Bu işleri düzenleyen, kullarının amellerine şâhid olup görendir. Küçüğü, büyüğü, önemlisi ve önemsizi ile ameller O'na yükselir. O öyle Azîz'dir ki her şeyi kahr u galebesi altına almış, her şeye hâkim olmuş, kullar O'na boyun eğmiştir. İnanan kullarına karşı merhametlidir. Rahmeti içinde Azîz, izzeti içinde Rahîm'dir.

الَّذِيٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلۡقَ ٱلۡإِنسَٰنِ مِن طِينٖ ۝٧ ثُمَّ جَعَلَ نَسۡلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٖ مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ۝٨ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِۦۖ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَۚ قَلِيلٗا مَّا تَشۡكُرُونَ ۝٩

7 — Ki, yarattığı her şeyi güzel yaratan O'dur. İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.

8 — Sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden (nutfeden) yapmıştır.

9 — Sonra onu düzeltip tamâmlamış ve rûhundan ona üflemiştir. Size de kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Ne de az şükrediyorsunuz.

Allah Teâlâ her şeyi en güzel, en sağlam ve iyi bir şekilde yarattığını haber veriyor. Zeyd İbn Eslem'den naklen Mâlik «Ki yarattığı her şeyi güzel yaratan O'dur.» âyeti hakkında der ki: Âyette sanki takdîm te'hîr vardır ve anlam şöyle olmalıdır: Her şeyin yaratılışını güzel yapan O'dur.

Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığını belirttikten sonra insanın yaratılışını zikretmeye başlar ve: «İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.» buyurur. Burada beşeriyetin babası Âdem'in çamurdan yaratılışı kasdedilmektedir. «Sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden, (nutfeden) yapmıştır.» Onlar erkeğin sulbü ile kadının memeleri arasından çıkan bir nutfe ile çoğalırlar. «Âdem'i topraktan yaratıp ona düzgün, mütenâsib bir şekil verince ona rûhundan üflemiştir. Size de kulaklar, gözler, kalbler yani akıllar vermiştir. Allah'ın size bahşetmiş olduğu bu imkânlara ve kuvvelere karşı ne de az şükrediyorsunuz.» Gerçek mutlu, bunları Rabbının itâatında kullanan kimsedir.

İ Z Â H I

Kur'an'da Güzellik Mefhûmu

«Ki yarattığı her şeyi güzel yaratan...» Allah'ım... Bu insan fıtratının gördüğü, gözünün seyrettiği, kafasından geçirdiği, aklıyla muhâkeme ettiği son hakîkatin kendisi. Eşyânın şeklinde ortaya çıkan sâf gerçek. Eşsiz yapısında ve toplu düzeninde hüküm fermâ olan asıl hakîkat. Biçim ve durumunda, hareket ve enerjisinde göze çarpan sonsuz hakîkat. Yakından ve uzaktan güzellik vasfıyla ve güzellikle ilgili her şeyde kendisini gösteren köklü hakîkat.

Sübhânallah... İşte onun her şeydeki san'atı. Bütün mahlûkâtta göze çarpan eseri. O'nun yarattığı her şeyde bir güzellik, bir dikkat ve itinâ çarpıyor göze. Eksiklik veya fazlalık yok. Güzelliği zedeleyici çıkıntı veya girinti mevcûd değil. Hacim, şekil, vazîfe ve yapı bakımından hiç bir pürüz, ifrât veya tefrit mevcûd değil. Her şey ölçü ile yapılmış, ince bir güzelliğin hâkim olduğu eksiksiz bir âhenk var. Sırası öne alınmadığı gibi geciktirilmez. Süresi kısaltılmadığı gibi uzatılmaz da... Küçücük zerreden en büyük cisimlere kadar her şeyde en basit hücreden, en girift organlara kadar bütün uzuvlarda her şeyde, her şeyde dikkat ve güzellik çarpıyor göze. İşler, hareketler, tavırlar ve hâdiseler de böyle. Hepsi Allah'ın yaratması ve hepsi de ince bir plâna göre ölçülmüş yeri ve şekli tanzîm edilmiş. Allah'ın idâresi altında ezelden ebede giden varlık çizgisi içerisinde âlemşümûl projeye uygun olarak gerçekleştirilmiş.

Her şey ve her mahlûk kâinâtta kendisine ayrılan yeri almaktadır. Kâinâttaki vazîfeleri ayrıntılarına kadar hazırlanmıştır. Vazîfelerini tam bir yetki ile yapmaları için gerekli olan güzellik ve isti'dâdla donatılmış... Şu bir tek hücre, bilinmez vazîfeler görüyor. Şu yüzen kurtçuk ayakları var, kılcıkları var. En güzel şekilde yolunu yarıp gitmesi için gücü var. İçine çekilebiliyor veya açılabiliyor... Şu balık, şu kuş, şu yırtıcı hayvan, şu dört ayaklı yaratık ve şu insan... Şu koşup giden yıldız, şu çakılıp kalan gök cismi... Şu felekler, şu âlemler... Şu mazbût fevkalâde düzenli ince nizâma dayalı sürekli dönüşler... Her şey ve her şey gözün ulaşabildiği her yerde usta bir san'atkârın dikkati hâkim. Fevkâlâde bir yaratılış var. Ve hepsinde bir güzellik, bir itinâ göze çarpıyor.

Gören bir göz, duyan bir his ve muhâkeme eden bir zihin. Bütünüyle bu mevcûdâtta güzellik ve uygunluk görür. Varlıklar âleminin her bölümünde ve ferdinde bu ince güzelliği seyreder. Göz nereye bakarsa, kafa nereye takılırsa, zihin nerede dolaşırsa dolaşsın Allah'ın yarattık-

larını düşünmek insana yığınlarca güzellik ve üstünlük ihtivâ eden hazîneleri seyrettirir. Âhenk ve mükemmelliği gösterir. Her yanda en tatlı meyveler, en zevkli duygularla dolu mutlulukları birleştirir. Ve birer birer insan kalbine akıtır. Bunu gören insanoğlu sonsuz güzelliklerin, dikkat ve itinânın heyecân dolu ihtifâline katılır. Bu yıldız üzerinde gezdiği her yerde, gördüğü her şeyde, duyduğu her nesnede bu dikkat ve itinâyı kucaklaya kucaklaya sonsuz bir bayram neşvesi içerisinde yaşar. Bu fânî âlemdeki şekillerin ötesinde asıl ilâhî san'atın güzelliklerinden akseden ebedî güzellikleri görür ve hisseder.

İnsan zihni alışmanın donukluğundan, ülfetin melâlinden kurtulmadıkça bu yeryüzündeki gezintilerinin hiç birisinde bu sonsuz nimet eserlerinin farkına varamaz. Çevresinde bulunan kâinâtın seslerine kulak vermedikçe, işaretlerine dikkat etmedikçe Allah'ın eşyâdaki gerçek güzelliği, mübdi' kudret sâhibi olan Allah'ın elinden çıktığı tarzdaki sâf güzelliği açığa çıkaran ilâhî nûrla çevresine bakmadıkça hiç birisini göremez. Ama Allah'a bağlanarak gözünü bir şeye diktiği, duygusunu bir san'at eserine verdiği vakit onu meydana getirenle meydana gelen arasında bir ilgi kurar. Gördüğü ve duyduğu güzellik karşısında duygusu daha da artar. Çünkü o zaman, Allah'ın celâl dolu güzelliklerinin ötesinden görür her şeyi.

Gerçekten de bu varlıklar âlemi bitmez tükenmez güzelliklerle doludur. İnsan idrâki bu güzelliklerin ancak bir noktasını kavrayabilir. Ve değerlendirebilir.

Bu varlıklar dünyasında güzel unsuru maksadlı olarak plânlanmıştır. San'atta itinâ her şeyde en mükemmel yapma gâyesine müteveccih olacağından güzelin hududûna varır. Yaratılış mükemmelliği ise bütün yaratıklarda ve bütün organlarda en güzel şekilde ortaya çıkar. Bir arıya bakınız... Bir çiçeğe bakınız... Bir yıldıza bakınız... Bir geceye ve bir gündüze bakınız... Şu bulutlara ve şu gölgelere göz atınız... Bütün varlıklar dünyasında bir mûsikîdir akıp gider. Pürüzsüz ve eksiksiz bir âhenk hâkimdir.

İşte bu güzellikler dolu bedîî san'atın zirvesine ulaşan varlıklar dünyasındaki huzûr dolu seyr-ü seferde Kur'ân-ı Kerîm dikkatlerimizi hep güzele döndürüyor. Onu doya doya seyretmek ve kavrayabilmek için buyuruyor: «Ki yarattığı her şeyi güzel yaratan...» Böylece koca kâinâtta güzel ve iyiyi dâimâ dikkatle izlememizi sağlıyor:

«Ki yarattığı her şeyi güzel yaratan...», «İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.»

Güzel yaratışının bir örneği de insanı çamurdan yaratmaya başlamasıdır. Bu ifâdeden insanın yaratılışının çamurdan başladığını ve onun ilk merhale olduğunu anlamak mümkündür. Ancak çamur merhalesinden sonraki dönemlerin ne kadar ve nasıl vukû bulduğu tahdîd

edilmemiştir. Doğru incelemek için bu husûsta bütün kapılar açıktır. Özellikle bu âyet-i kerîme Mü'minûn sûresindeki: «İnsan süzme bir çamurdan yaratılmıştır.» meâlindeki âyetle birleştirilince bu âyetten insanın ilk doğuş merhalesinde çamurdan yaratılmış olduğunu anlamam mümkündür.

İnsanın ilk yapısının çamurdan neş'et ettiğini kesin olarak bildiren bu Kur'an'ın hükümleriyle hayat merhalelerini araştırmak husûsunda en ufak bir müsâdeme söz konusu değildir. Zâten sağlam bir inceleme ile kesin Kur'ânî gerçekler arasındaki dayanışma çizgisi en emîn bir şekilde bu noktadan geçer.

Şimdi yeniden «Kur'an'ın Gölgesine» dönelim:

«Sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden yapmıştır.»

Cenînin (fotüs) ilk gelişme merhalesindeki bir damla sudan. Önce bir nutfe iken kan pıhtısı haline, sonra bir çiğnem et şekline ve ordan kemik haline geçirmiş en sonunda da bayağı bir sudan başlayan bu süzülme hali cenînin gelişmesine kadar varmıştır. Gerçekten de bayağı bir sudan atılan bir nokta halindeki varlığın geçirdiği bu değişimlerin mâhiyetine bakılınca korkunç bir değişim vâkıasıyla karşılaşılır. Yapısı itibârıyla eşsiz ve girift bir varlık olan insan haline gelinceye kadar atlatılan mesâfeler akıl almayacak kadar farklı ve uzaktır birbirinden. İşte Kur'ân-ı Kerîm kısa bir âyette bu uzak merhaleleri canlandırmaktadır:

«Sonra onu düzeltip tamâmlamış ve rûhundan ona üflemiştir. Size de kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir.»

Ya Allah... Ne büyük bir vihlet bu... Ne uzak mesâfeler ve ne büyük mucizelerle karşılaşıyor da, insanoğlu görmezlikten geliyor onları. Nerde o bayağı bir su halindeki küçük noktayla sonunda vardığı nokta. Allah'ın hârikalar yaratan eşsiz gücü olmasa nasıl vücûda gelir bir canlı. O güçsüz, o cılız nokta tekâmül yolunda adım adım ilerleyerek basit ve bayağı halinden ilerliyor, yükseliyor, karmakarışık, komple ve garip bir yaratık haline dönüşüyor. Kimdir bunları sağlayan? Bir hücrenin parçalanması ve çoğalması, sonra değişik yapıya sâhip ve değişik vâzifeler gören muhtelif hücre türleri. Her hücre topluluğu kendi arasında birleşerek özel bir rol oynamak üzre toplanıyor ve yeni bir organın oluşumunu sağlıyor. Aynı türden belirli hücrelerin oluşturduğu bu organ, fonksiyonu itibârıyla özel vazîfeler görüyor ve kendine hâs bir yapıya sâhip bulunuyor. Bir tek organın içerisinde bir çok hücre çeşitleri rol alıyor. Bunca farklı hücreleri ihtivâ eden ilk hücre bölünmesi ve çoğalması nasıl mümkün oluyor? Bir tek hücre bunca farklı hüviyete sâhip hücreleri nasıl üstünde taşıyor? Bir süre sonra ilk hücreden ortaya çıkan husûsî görevlerle, belirli organları birleştirmeye çalışan özellikler neresinde gizliydi o bir tek hücrenin. Ayrıca insan ge-

nini diğer genlerden ayıran farklılık ve özellik nereden geliyor? Bundan da öte her insan genini diğer insanların geninden ayıran özellik nasıl intikâl ediyor? Ve her cenînin belirli görevlerle ortaya çıkarak insan hayatı süresince muhtelif vazifeler alması ve değişik işâretler taşıması nasıl mümkün oluyor? Bütün bunlar nasıl korunuyor? Ve şâyet fiilen vukû bulmasa her an tekerrür etmese bu akıl almaz mucizenin mümkün olabileceğini kim tasavvur edebilir?

İnsanoğlunu Allah'ın kudreti yaratmıştır. Ve ilâhî rûhtan üflenen nefha bu bünyeyi meydana getirmiştir. Her an tekerrür eden bu akılları durdurucu mucizenin mümkün olan biricik açıklaması bu. Her an tekerrür ediyor ama bir çok kimseler göremiyor onu... Allah'ın rûhundan üflenen soluk bu organik varlığı, kulağı, gözü ve idrâki bulunan bir insan haline getirmiş ve diğer organik canlılardan ayırmıştır: «Size de kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir.» Başka hiç bir sebeple açıklanamaz bu gerçek. İnsan zihnini hayretler içerisinde bırakan bu mucizeyi zikrettiğimiz yorumdan başka bir şekilde yorumlamak mümkün değildir.

Bunca lûtuf ve ihsâna rağmen... Bayağı bir sudan yüce bir insan yaratma lûtfuna rağmen, zayıf ve değersiz bir hücreye bunca gücü vererek çoğalıp gelişmesini, değişip ilerlemesini, birleşip özelleşmesini sağlayıcı ikrâma rağmen... Kısacası insanı insan yapacak ulvî vazîfeler ve kâbiliyetlerle donatıcı özellikleri Allah'ın lûtfetmesine rağmen... Evet bütün bu lûtuf ve ihsânlarla birlikte çok az şükrediyor insanlar: «Ne de az şükrediyorsunuz.»

İnsanın ilk doğuşu ve bundan sonra geçirdiği merhaleler dışında fevkalâde garip devreler zikredilmişken —bu hâdise her ne kadar her sâniye gözler önünde cereyân etmekte ise de akılları hayrette bırakacak kadar fevkalâde bir hâdisedir— işte bu tabloların ışığı altında âyet-i kerîme müşriklerin âhiretteki diriliş konusundaki itirâzlarını ele alıyor. Diriliş ve haşr husûsundaki şüphelerini açıklıyor. Ama bu şartlar içerisinde onların itirâz ve kuşkuları garip hem de çok garip görünüyor. (Seyyid Kutub, Fi Zılâl'il Kur'an, XI, 515-519).

oOo

وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا ضَلَلْنَا فِى ٱلْأَرْضِ أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍۭ ۚ بَلْ هُم بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ كَٰفِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

10 — Dediler ki: Toprağa karışıp yok olduktan sonra

mı, biz yeniden yaratılacağız. Evet onlar, Rablarına kavuşmayı inkâr edenlerdir.

11 — De ki: Size vekîl kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.

Tekrar mı Dirileceğiz?

Allah Teâlâ, müşriklerin yeniden diriltilmeyi uzak gördüklerini haber verir. Onlar diyorlar ki: «Toprağa karışıp yok olduktan sonra (bedenlerimiz darmadağınık olup yeryüzünün parçaları arasında dağılıp gittikten sonra) mı, biz yeniden yaratılacağız? (Bu halden sonra mı biz döneceğiz?)» Böylece onlar bunun vukûunu uzak görmektedirler. Evet, bu gerçekten onların âciz kudretlerine nisbetle uzaktır. Ama onları yaratmaya başlayıp yoktan var eden, birşeyi murâd ettiği zaman; ol, deyip te olduruveren Allah'ın kudretine nisbetle böyle değildir. Bu sebepledir ki: «Evet onlar, Rablarına kavuşmayı inkâr edenlerdir.» buyrulmuştur.

Allah Teâlâ: «De ki: Size vekîl kılınan ölüm meleği canınızı alacak.» buyurmaktadır. Âyet-i kerîme'nin zâhirinden anlaşıldığına göre ölüm meleği, meleklerden belirli birisidir. Nitekim daha önce İbrâhîm sûresinde geçen Berâ hadîsinde de akla ilk gelen budur. Haberlerden bazısında bu ölüm meleğinin adı Azrâîl olarak geçmektedir ki bu meşhûrdur. Katâde ve birçokları böyle söylemektedir. Bu meleğin yardımcıları da vardır. Bir hadîste vârid olduğu üzere ölüm meleğinin yardımcıları, rûhları cesedin sâir yerlerinden söküp çıkarırlar ve rûh boğaza ulaştığında ölüm meleği rûhu alır. Mücâhid der ki: Yeryüzü ölüm meleği için toplanır ve bir tas haline getirilir de ölüm meleği oranın dilediği yerinden rûhları alır. Bu haberi yukardakine benzer şekilde Züheyr İbn Muhammed Hz. Peygamber (s.a.)den mürsel olarak nakletmektedir. İbn Abbâs (r.a.) da böyle söylemektedir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Babamın... Ca'fer İbn Muhammed'den rivâyetine göre o, babasını şöyle derken işitmiş: Allah Rasûlü (s.a.) Ansâr'dan birisinin yanıbaşında ölüm meleğine baktı. Hz. Peygamber ona: Ey ölüm meleği, arkadaşıma rıfk ile muâmele et, şüphesiz o mü'mindir, dedi. Ölüm meleği: Ey Muhammed, gönlünü hoş tut, gözün aydın olsun. Hiç şüphesiz ben, her mü'mine karşı rıfk ile muâmele ederim. Bil ki karada ve denizde, köylerde ve kasabalarda yeryüzünün her tarafında bulunan bütün evleri ben, günde beş defa dolaşırım. O kadar ki küçüğü ile, büyüğü ile ben hepsini kendilerinden daha iyi tanırım. Ey Muhammed, Allah'a yemîn olsun ki ben, bir sivrisineğin rûhunu kab-

zetmek istemiş olsam onun rûhunun kabzolunmasını emreden Allah olmadıkça ben buna güç yetiremem, dedi. Ca'fer der ki: Bana ulaştığına göre, ölüm meleği namaz vakitlerinde onların etrâfında dolaşır. Canını almak üzere onlardan birinin yanıbaşında hazır bulunduğunda, şâyet o kişi namaza devâm edenlerden ise kendisine melek yaklaşır ve şeytânı ordan def'ederek o korkunç durumda kendisine «Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir» kelimesini telkîn eder. Abdürrezzâk der ki: Bize Muhammed İbn Müslim'in İbrâhîm İbn Meysere'den rivâyetine göre o, Mücâhid'i şöyle derken işitmiş: Yeryüzü üzerinde hiç bir köy veya kasaba evi yoktur ki ölüm meleği hergün orayı iki defa dolaşmış olmasın. Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Dünya halkından herhangi birinin içinde bulunduğu hiç bir ev yoktur ki, ölüm meleği her gün kapısında yedi defa durup içinde rûhunun kabzolunması emrolunan herhangi biris var mıdır diye bakıyor olmasın. Haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Sonra (sizler cezâlandırılmanız için kabirlerinizden kaldırılacağınız ve diriltileceğiniz günde) Rabbınıza döndürüleceksiniz.»

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا
نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَءَاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ
مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا۟ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ
يَوْمِكُمْ هَٰذَآ إِنَّا نَسِينَٰكُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

12 — Suçluları Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.

13 — Eğer Biz isteseydik herkesi elbette hidâyete erdirirdik. Fakat: Cehennemi tamâmen cin ve insanlarla doldıracağım, diye Benden hak söz sâdır olmuştur.

14 — Öyle ise şu gününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan ötürü tadın azâbı. Doğrusu Biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınıza karşılık sonsuz azâbı tadın.

Rablarının Huzûrunda Suçluları Bir Görsen

Allah Teâlâ müşriklerin kıyâmet günündeki durumlarını, diriltilmeyi gözleriyle müşâhede ettikleri zamandaki sözlerini, utanç ve mahcûbiyetten başlarını önlerine eğmiş hor ve hakîr halde Allah'ın huzûrunda dikilmelerini haber verir. Onlar şöyle diyeceklerdir: «Rabbımız, gördük ve dinledik.» Şimdi senin sözünü dinliyor ve emrine itâat ediyoruz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Bize geldikleri gün, neler görüp neler işitecekler!» (Meryem, 38) buyurur. Böylece ateşe girdikleri zaman da kendilerini suçlamaya başlayarak şöyle diyeceklerdir: «Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasında bulunmazdık.» (Mülk, 10). Aynı şekilde onlar: «Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünya yurduna geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık. (Biz gerçekten inandık ve gördük ki Senin va'din haktır. Sana kavuşmak haktır.)» diyeceklerdir. Şâyet Rab Teâlâ, onları dünya yurduna geri çevirmiş olsaydı Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve Rasûllerine muhâlefet eden kâfirler olarak orada daha önce yapmış olduklarını yine işleyeceklerini iyi bilmektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Bir görsen ateşin başında durdukları, keşke geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Doğrusu onlar yalancılardır. Ve dediler ki: Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek değiliz.» (En'âm, 27-29). Burada da şöyle buyurur: «Eğer Biz isteseydik elbette herkesi hidâyete erdirirdik.» Başka bir âyette buyrulur ki: «Eğer Rabbın dileseydi yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99).

«Fakat: Cehennemi tamâmen cin ve insanlarla; (bu iki sınıftan olanlarla) dolduracağım, diye Benden hak söz sâdır olmuştur.» Onların yurtları ateştir. Oradan başka bir yere döndürülmeyecekler, oradan kurtulamayacaklardır. Bundan Allah'a ve O'nun mükemmel sözlerine sığınırız.

«Öyle ise şu gününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan ötürü tadın azâbı.» Bir suçlama ve azarlama kabîlinden olarak cehennemliklere şöyle denilecek: Azâbı yalanlamanız, meydana geleceğini uzak görmeniz, onu unutmuş görünmeniz, onu unutanın davranışı gibi davranışlarda bulunmanız sebebiyle tadın azâbı. «Doğrusu Biz de sizi unuttuk.» Size, unutan kimsenin muâmelesi ile muâmelede bulunacağız. Allah Teâlâ şüphesiz hiç bir şeyi unutmaz ve hiç bir şey ona ğâib değildir. Bu sâdece bir mukâbele kabîlindendir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i

kerîme'de de şöyle buyurur: «Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız Biz de sizi unutup terkettik.» (Câsiye, 34).

«(Küfrünüz, yalanlamanız ve yaptıklarınıza karşılık sonsuz) tadın azâbı.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır. Sâde kaynar bir su ve bir de irinden başka, işlediklerine uygun bir cezâ. Çünkü onlar hiç bir hesâb beklemezlerdi. Ve âyetlerimizi yalan sayıp dururlardı. Oysa Biz her şeyi yazıp saymıştık. Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.» (Nebe, 24-30).

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا
يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

15 — Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamayarak Rablarını hamd ile tesbîh edenler inanırlar.

16 — Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.

17 — Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı, nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.

Ve Mü'minlerin Durumu

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Ayetlerimize ancak kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapanan, (onları dinleyerek sözle ve fiille itâat eden)ler, (günâhkâr, bilgisiz kâfirlerin yaptığı gibi değil de âyetlerimize tâbi olup boyun eğmekten) büyüklük taslamayarak Rablarını hamd ile tesbîh edenler inanır (ve tasdîk eder)lar.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).

«Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyetinde, uyumayı ve hazırlanmış yataklarda yatmayı terkederek geceleyin kalkıp ibâdet etme kasdedilmektedir. Müçâhid ve Hasan «Onların yanları yatakların-

dan uzaklaşır.» âyeti hakkında derler ki: Burada geceleyin kalkarak ibâdet etme kasdedilmektedir. Enes, İkrime, Muhammed İbn Münkedir, Ebu Hazm ve Katâde'den rivâyete göre ise burada kasdedilen, akşam ile yatsı vakitleri arasındaki namazdır. Enes'ten rivâyete göre bu, yatsı namazını beklemektir. Enes'in sözünü İbn Cerîr Ceyyid bir isnâd ile rivâyet etmiştir. Dahhâk der ki: O, cemâatla kılınan yatsı namazı ve cemâatla kılınan sabah namazıdır.

«Korku ve ümit ile Rablarına yalvarırlar.» Azâbının vebâlinden, ağırlığından korkarak, bol sevâbını umarak Rablarına yalvarırlar. «Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» Kendilerini aşıp başkalarına geçen ve onları Allah'a yakınlaştıran fiillerin arasını birleştirirler. Onların öncüleri, efendileri, dünyada ve âhirette övünçleri Allah Rasûlü (s.a.) dür. Nitekim Abdullah İbn Revâha (r.a.) bir şiirinde şöyle diyor:

Allah'ın Rasûlü içimizde, Allah'ın kitâbını okumaktadır.
Açılınca bilinen, günaydınlığından daha parlaktır.
Karanlıktan sonra hidâyeti gösterdi bize,
Kalblerimiz kesinlikle inanmıştır O'nun dediğinin gerçekliğine.
Yatarken, yataktan uzaklaştırır yanını,
Halbuki müşriklere ağır gelir yatakları.

İmâm Ahmed der ki: Ravh ve Affân'ın... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: Rabbımız iki kişiye şaşar: Âilesi ve kabîlesi arasından yatağını yorganını terkederek namaza kalkan kişi. Rabbımız: Meleklerim; kuluma bakınız: Âilesi ve kabîlesi arasından yatağını yorganını terkederek Benim katımdakileri umduğu ve Benim katımdakilerden korktuğu için namaza kalkmıştır, buyurur. Bunlardan ikincisi Allah yolunda savaşan kişidir. Hezîmete uğradıklarında kaçmaktan dolayı üzerine terettüb edeni ve döndüğü takdîrde lehine olacakları bilir de döner ve kanı akıtılıncaya kadar savaşır. Bunu sırf Benim katımdakileri istediği ve Benim katımda olanlardan korktuğu için yapar. Rab Teâlâ meleklere şöyle buyurur: Kuluma bakın; Benim katımdakilere rağbetinden ve Benim katımdakilerden korkusundan döndü ve kanı akıtılıncaya kadar savaştı, buyurur. Hadîsi Ebu Dâvûd da cihâd bölümünde Mûsâ İbn İsmâîl'den, o ise Hammâd İbn Seleme'den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdim. Bir gün yürürken ona yakındım. Ey Allah'ın peygamberi, beni cennete koyacak ve ateşten uzaklaştıracak bir ameli haber ver, de-

dim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Büyük bir şeyi sordun. Şüphesiz o, Allah'ın kendisine kolaylaştırdığı kimseye çok kolaydır. Allah'a ibâdet eder, O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekâtı verir, Ramazân orucunu tutar ve Beytullah'ı haccedersin. Sonra şöyle buyurdu: Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka hatâyı söndürür ve bir de kişinin evinin içinde (ortasında) kılacağı namazdır. Daha sonra Allah Rasûlü «Nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kısmına gelinceye kadar «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyetlerini okuyup şöyle buyurdu: Sana işlerin başını, direğini ve zirvesini haber vereyim mi? diye sordu. Ben: Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi, dedim de şöyle buyurdu: İşlerin başı İslâm'dır. Direği namazdır, zirvesi de Allah yolunda cihâddır. Daha sonra tekrâr sordu: Bütün bunları güçlendirip sağlamlaştıracak olan şeyi sana haber vereyim mi? Ben: Evet haber ver ey Allah'ın peygamberi, dedim. Dilini tuttu sonra: İşte bunu (dilini) tut, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, biz konuştuklarımızdan muâheze olunacak mıyız? dedim. Annen sana ağlasın ey Muâz, insanları yüzleri üstü —veya burunları üstü buyurmuştur— kapaklandıracak olan ancak dillerinin kazandığıdır, buyurdu. Hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce Sünen'lerinde Ma'mer'den gelen kanallardan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. İbn Cerîr ise hadîsi Şu'be kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den rivâyet eder ki buna göre Allah Rasûlü (s.a.) Muâz'a: Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır, sadaka hatâya keffârettir, gece ortasında kulun kalkıp ibâdet etmesidir, buyurmuş sonra da: «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr hadîsi Sevrî kanalıyla... Muâz'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardaki şekilde; A'meş kanalıyla... Muâz'dan merfû' olarak yukardakine benzer şekilde; Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyeti hakkında bu; kulun gece ibâdetidir, buyurdu, şeklinde rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Sinân Vâsıtî'nin... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Tebük gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdim. Şöyle buyurdu: Dilersen sana hayır kapılarını haber vereyim: Oruç kalkandır, sadaka hatâyı söndürür ve kişinin gecenin yarısında kalkıp ibâdet etmesidir. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» âyetini okumuştur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Esmâ Bint Yezîd'den rivâyetine göre o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Allah, kıyâmet günü ilkleri ve sonları topladığında bir münâdî bü-

tün yaratıklara duyuracak bir sesle şöyle nidâ eder: Burada toplananlar kimlerin şerefe daha lâyık olacaklarını bileceklerdir. Sonra döner tekrâr nidâ eder: Yanları yataklarından uzaklaşmış olanlar kalksınlar. Onlar kalkarlar ve az kimselerdir.

Bezzâr der ki: Bize Abdullah İbn Şebîb'in... Zeyd İbn Eslem'den, onun da babasından rivâyetine göre Bilâl, «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bizler mecliste otururken Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından bazıları da akşamdan yatsıya kadar namaz kılarlardı. Bunun üzerine «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi rivâyetten sonra Bezzâr der ki: Eslem'in Bilâl'den, bunun dışında hadîs rivâyetini bilmiyoruz. Bu hadîsin bu tarîkden başka Bilâl'den rivâyet edildiği bir başka tarîk yoktur.

Allah Teâlâ: «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş olduğunu kimse bilmez.» buyurur ki, hiç kimse Allah Teâlâ'nın cennetlerde gizlemiş olduğu ebedî nimetlerin, bir misline hiç kimsenin muttali' olmadığı lezzetlerin büyüklüğünü bilemez. Onlar mâdem ki amellerini (geceleyin yapmak sûretiyle) gizlemişlerdir; yaptıklarına tâm bir karşılık olmak üzere Allah Teâlâ da onlar için hazırladığı sevâbı gizlemiştir. Şüphesiz mükâfât amel cinsinden olur. Hasan el-Basrî der ki: Bir kavim amellerini gizledi de, Allah Teâlâ onlar için hiç bir gözün görmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyecek şeyleri gizledi. Hasan Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

Buhârî der ki: «Onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş olduğunu kimse bilmez...» Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre:

قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَالَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا اُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلٰى قَلْبِ بَشَرٍ قَالَ اَبُوْ هُرَيْرَةَ اَقْرَؤُا اِنْ شِئْتُمْ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Sâlih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine gelmeyecek şeyleri hazırladım. Ebu Hüreyre der ki: Dilerseniz «Onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini okuyun. Buhârî der ki: Bize Süfyân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ buyurdu ki... ve râvî hadîsi yukardakine benzer şekilde zikretti. Süfyân'a: Hz. Peygamber bunu Rabbından mı rivâyet etti? denildi de Süfyân: Ya başka nasıl olur? dedi. Hadîsi Müslim ve Tirmizî de Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Yine Buhârî der

ki: Bize İshâk İbn Nasr'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sâlih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir beşer kalbine gelmeyecek, sizin muttali' olduklarınız dışında neler hazırlayarak biriktirmişimdir. Sonra Allah Rasûlü: «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini tilâvet buyurdu. (...)

İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Sâlih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyecek şeyler hazırladım. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Tefsîr bölümünde Tirmizî ve İbn Cerîr, Abdurrahîm İbn Süleymân kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.

Hammâd İbn Seleme'nin Sâbit İbn Ebu Râfi'den, onun da Ebu Hüreyre (r.a.)den —Hammâd der ki: Öyle sanıyorum ki o Hz. Peygamber (s.a.)den nakletti— rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Kim cennete girerse nimete gark olur, yoksul ve muhtâç olmaz. Elbiseleri eskimez, gençliği sona ermez. Cennette hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler vardır. Müslim de hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in Hârûn kanalıyla... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün bir meclisinde bulundum. Orada cenneti vasfeyledi. Nihâyet cenneti nitelemeyi bitirince sözünün sonunda şöyle buyurdu: Orada hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler vardır. Daha sonra da Allah Rasûlü, «Nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kısmına gelinceye kadar «Onların yanları yataklarından uzaklaşır...» âyetlerini okudu. Müslim hadîsi Sahîh'inde Hârûn İbn Ma'rûf ve Hârûn İbn Saîd'den, bu ikisi de İbn Vehb'den rivâyet etmişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bana Abbâs İbn Ebu Tâlib'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun Allah Rasûlü (s.a.)nden naklettiğine göre Allah Rasûlü, Rabbından rivâyetle şöyle buyurdu: İnanan kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler hazırladım. Bu hadîsi, hadîs imâmları tahrîc etmemişlerdir.

Müslim Sahîh'inde der ki: Bize İbn Ebu Ömer ve bir başkasının... Muğîre İbn Şu'be'den —Şu'be bu hadîsi minberde söylüyordu ve sözünü Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştırıyordu— rivâyetine göre Rasûlüllah şöyle demiştir.

سَأَلَ مُوسَىٰ رَبَّهُ: مَا أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ فَيُقَالُ لَهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ! كَيْفَ؟ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَأَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ؟ فَيُقَالُ لَهُ: أَتَرْضَىٰ أَنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ: رَضِيتُ، رَبِّ! فَيَقُولُ: لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فَقَالَ فِي الْخَامِسَةِ: رَضِيتُ، رَبِّ! فَيَقُولُ: هٰذَا لَكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ. وَلَكَ مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ رَضِيتُ، رَبِّ! قَالَ: رَبِّ! فَأَعْلَاهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: أُولٰئِكَ الَّذِينَ أَرَدْتُ غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي. وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا. فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَىٰ قَلْبِ بَشَرٍ قَالَ وَمِصْدَاقُهُ فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ

Hz. Mûsâ (a.s.) Rabbına: Cennet ehlinin derece itibârıyla en düşük olanı kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: O, öyle bir kişidir ki, cennet ehli cennete konulduktan sonra gelir. Ona: Cennete gir, denilir. O; ey Rabbım, insanlar yerlerine oturmuşlar ve alacaklarını almışlarken ben nasıl gireyim? der. Ona: Dünya krallarından bir kralın hükümrânlığının bir misli daha senin için olsa râzı olur musun? denilir. Râzı oldum Rabbım, der. Allah Teâlâ: Ve bir misli, bir misli daha, bir misli daha ve bir misli daha senindir, buyurur. Kul beşincide; râzı oldum Rabbım, der. Rab Teâlâ; bu ve on misli senindir. Gönlünün çekeceği ve gözünün hoşlanacağı şeyler de senindir, buyurur. Kul: Râzı oldum Rabbım, der. Hz. Mûsâ: Rabbım derece bakımından onların en yüksek olanı kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu; Onlar öyle kimselerdir ki, onların şereflerini ellerimle bir fidan gibi diktim ve üzerini mühürledim. Hiç bir göz görmemiş, hiç bir kulak işitmemiş ve hiçbir beşer kalbine gelmemiştir. Râvî der ki: Bunun Allah'ın kitâbındaki misdâkı «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı, nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetidir. Tirmizî de bu haberi İbn Ebu Ömer'den rivâyetle hasendir, sahîhtir, demiştir. Tirmizî der ki: Bazıları hadîsi Şa'bî'den, o da Muğîre'den şeklinde bir isnâdla rivâyet eder fakat bunu Rasûlullah'a ulaştırmazlar. Hadîsin merfû olarak rivâyeti daha sıhhatlidir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ca'fer İbn Munîr el-Medâinî'nin... Âmir İbn Abdü'l-Vâhid'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre cennetliklerden birisi yerinde yetmiş sene kalır. Sonra bir de dönüp görür ki yanında olduğundan daha güzel bir kadın duruyor. Kadın ona: Senden bir nasîbimiz olması vakti gelmiştir, der. O kişi: Sen kimsin? diye sorar. Kadın: Ben, nimeti artırılan kişilerdenim, diye cevâb verir. Cennetlik kişi o kadınla yetmiş sene kalır. Sonra döner ve görür ki olduğundan daha güzel bir kadın duruyor. Kadın ona: Senden bir nasîbimiz olması vakti senin için gelmiştir, der. O cennetlik kişi: Sen kimsin, diye sorar da kadın: Ben, Allah Teâlâ'nın «Gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» buyurduğuyum, der.

İbn Lehîa der ki: Bana Atâ İbn Dînâr'ın Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Dünya günlerinden her bir gün süresince melekler onların yanlarına Allah katından ve onların cennetlerinde bulunmayan, Adn Cennetlerinden armağanlar olduğu halde girerler. İşte Allah Teâlâ'nın «Gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kavli budur ve onlara Allah'ın kendilerinden hoşnûd olduğu haber verilir.

İbn Cerîr'in Sehl İbn Mûsâ er-Râzî kanalıyla... Ebu Yemmân —veya bir başkasından— dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Cennet yüz derecedir. Derecelerin ilki gümüştür. Arâzîsi gümüş, meskenleri gümüş, kabları gümüş ve toprağı misktir. İkincisi altundur. Arâzîsi altun, meskenleri altun, kabları altun ve toprağı misktir. Üçüncüsü incidir. Arâzîsi inci, meskenleri inci, kabları inci, toprağı misktir. Bundan sonra doksan yedi derece daha vardır ki hiç bir göz görmemiş hiç bir kulak işitmemiş ve hiç bir beşerin aklına gelmemiştir. Sonra râvî, «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini okudu.

İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... İbn Abbâs'tan, onun Hz. Peygamber (s.a.)den, onun da Rûhu'l-Emîn'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilir, birbirinden eksiltilir. Şâyet bir tek iyilik kalırsa Allah onun için cennette o iyiliği fazlalaştırır. Râvî der ki: Yezdâd'ın yanına girdim ve bu hadîsin bir mislini ona naklettim. Dedim ki: O halde iyilik nereye gitti? Yezdâd şöyle dedi: «İşte bunlar, cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara va'dolunan dosdoğru bir va'ddir.» (Ahkaf, 16). Ben: O halde Allah Teâlâ'nın, «Gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyeti ne oluyor? dedim de, Yezdâd şöyle cevabladı: Kul gizli olarak ibâdet eder, içini Allah'a döker ve bunu insanlara bildir-

mez. Allah Teâlâ da gözlerin aydın olacağı şeyi kıyâmet günü onun için gizler.

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ
كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي
كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ
مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

18 — Mü'min olan kimse yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar hiç bir olmazlar.

19 — İmân edip sâlih amel işleyenlere gelince; onlar için yapmış oldukları amellere karşılık konmak üzere Me'vâ Cennetleri vardır.

20 — Yoldan çıkanlara gelince; onların sığınağı da ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her seferinde geri çevrilirler. Ve onlara: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azâbını tadın, denir.

21 — Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de mutlakâ yakın azâbdan tattıracağız.

22 — Rabbının âyetleri kendisine hatırlatılıp ta onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim kim vardır? Muhakkak ki Biz, suçlulardan intikâm alıcıyız.

Mü'minle Fâsık Bir Olur mu Hiç?

Allah Teâlâ burada adâletini haber veriyor. Kıyâmet günü, âyetlerine îmân eden, peygamberlerine tâbi olanları fâsık olanla, Rabbının itâatından çıkan ve kendisine gönderdiği elçilerini yalanlayan kimse ile eşit tutmayacaktır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle bu-

yurur: «Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» (Câsiye, 21), «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?» (Sâd, 28), «Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyuruyor: «Mü'min olan kimse yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar (kıyâmet günü Allah katında) asla bir olmazlar.» Atâ İbn Yesâr, Süddî ve başkaları bu âyet-i kerîme'nin Ali İbn Ebu Tâlib ve Ukbe İbn Ebu Muayt hakkında nâzil olduğunu zikretmişlerdir. Bu sebepledir ki hükümlerini ayırmış ve şöyle buyurmuştur: «Îmân edip sâlih ameller işleyen, (kalbleri Allah'ın âyetlerini doğrulamış ve bu îmânlarının gereği olarak sâlih ameller işlemiş)lere gelince; onlar için yapmış oldukları amellere karşılık (Allah'ın bir ziyâfeti ve ikrâmı olarak) konmak üzere (içinde yüce odalar ve meskenler bulunan) Me'vâ Cennetleri vardır. Yoldan (ve Allah'a itâattan) çıkmış olanlara gelince; onların sığınağı da ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her seferinde geri çevrilirler.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Ne zaman oradan, oradaki ızdıraptan çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri çevrilirler.» (Hacc, 22). Fudayl İbn İyâz der ki: Allah'a yemîn ederim ki elleri ve ayakları bağlıdır. Alevler onları kaplayacak ve melekler onlara topuzlarla vuracaktır.

«(Bir azarlama ve kınama olarak) onlara: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azâbını tadın, denir.»

İbn Abbâs, «Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de mutlakâ yakın azâbdan tattıracağız.» âyeti hakkında der ki: Yakın azâb ile; dünya musîbetleri, hastalıkları, âfetleri ve tevbe etmeleri için Allah'ın kullarını deneyip imtihân etmiş olduğu dünya ehlinin başına gelenler kasdedilmektedir. Bu açıklamanın benzeri Übeyy İbn Ka'b, Ebul-Âliye, Hasan, İbrâhim en-Nehaî, Dahhâk, Alkame, Atıyye, Mücâhid, Katâde, Abdülkerîm el-Cezerî ve Husayf'tan da rivâyet edilmiştir. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde İbn Abbâs der ki: Bununla, onlara uygulanan cezâlar kasdedilmektedir. Berâ İbn Âzib, Mücâhid ve Ebu Ubeyde'ye göre de bununla kabir azâbı kasdediliyor.

Neseî der ki: Bize Amr İbn Ali'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, «Andolsun ki, onlara büyük azâbdan önce de mutlakâ yakın azâbdan tattıracağız.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu; başlarına gelen kıtlık seneleridir. Abdullah İbn İmâm Ahmed'in Ubeydullah İbn Ömer kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan «Andolsun ki onlara büyük azâbtan önce de mutlakâ yakın azâbdan tattıracağız» âyeti hakkında şöyle demiştir: Musîbetler ve duman geçmiştir. Çok şiddetli bir şe-

kilde çarpılmaları ve ölülerinin üst üste yığılması da (aynı şekilde geçen kıyâmet alâmetlerindendir). Müslim de hadîsi Şu'be kanalıyla yukardakine benzer şekilde ve fakat mevkûf olarak rivâyet ediyor. Buhârî'de bu hadîs yukardakine benzer şekilde ve İbn Mes'ûd'dan rivâyetle mevcûddur. Nakledilen rivâyetlerden birinde yine Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Yakın azâb, Bedir günü onların başına gelen öldürülme ve esir edilmedir. Zeyd İbn Eslem'den naklen Mâlik de böyle söylemiştir. Süddî ve bir başkası der ki: Ölü veya esîrleri yüzünden Mekke'den üzüntü girmedik hiç bir ev kalmadı. Ya yaralandılar veya helâk oldular. İçlerinden kimisi için de bu her iki zorluk birleşti.

Allah Teâlâ: «Rabbının âyetleri kendisine hatırlatılıp ta onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim kim vardır?» buyuruyor ki, elbette Allah'ın âyetlerini kendisine hatırlatıp açıkladığı halde yine de onları terkederek inkâr eden, yüz çeviren ve sanki hiç tanımıyormuş gibi unutmuş görünen kimseden daha zâlim kimse yoktur. Katâde —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Allah'ın zikrinden yüz çevirmekten sakının. Her kim Allah'ın zikrinden yüz çevirmişse en büyük aldanma ile aldanmış, en şiddetli darlığa düşmüş ve en büyük günâhı büyütmüş olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ böyle yapan kimseleri tehdîdle şöyle buyurur: «Muhakkak ki Biz, suçlulardan intikâm alıcıyız.» Böyle yapanlardan en şiddetli intikâmla intikâm alacağız. İbn Cerîr der ki: Bana İmrân İbn Beşşâr'ın... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Üç şey vardır ki onları her kim yaparsa mücrim olur: Haksız yere sancak diken, veya ana babasına âsî olan veya bir zâlime yardım ederek onunla birlikte yürüyen, hiç şüphesiz mücrim olmuştur. Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Biz, suçlulardan (mücrimlerden) intikâm alıcıyız.» buyurur. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi İsmâil İbn Ayyâş kanalıyla rivâyet ediyor. Ancak bu, gerçekten garîb bir hadîstir.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا
مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ وَكَانُوا بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

23 — Andolsun ki, Mûsâ'ya da kitab verdik. Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma. Ve onu İsrâil-oğullarına hidâyet yaptık.

24 — İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğ-

ru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik. Ve onlar âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı.

25 — Ayrılığa düştükleri şeylerde Rabbın muhakkak ki, kıyâmet günü aralarında hükmedecektir.

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Hz .Mûsâ (a.s.)ya kitabı yânî Tevrât'ı verdiğini haber veriyor.

Katâde'nin söylediğine göre «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» âyetinde mi'râc gecesi kasdedilmektedir. Ebul-Âliye'den rivâyete göre o, şöyle diyor: Bana peygamberinizin amcası oğlu —İbn Abbâs'ı kasdediyor— rivâyet etti ki Allah Rasûü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mi'râc gecesi bana İmrân oğlu Mûsâ gösterildi. Uzun boylu kıvırcık saçlı bir adamdı. Sanki o Şenûe kabîlesi erkeklerinden birisiydi. Îsâ'yı da orta boylu, kırmızı-beyâza çalar renkte ve düz saçlı olarak gördüm. Cehennemin bekçisi Mâlik'i ve Deccâl'i de gördüm. Allah Rasûlü bunları, Allah'ın kendisine göstermiş olduğu âyetler (alâmetler) içinde görmüştür. «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» Şüphesiz o, Mûsâ'yı görmüş, Mi'râc gecesi Mûsâ'ya rastlamıştır.

Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre «Ve onu İsrâiloğullarına hidâyet yaptık.» âyeti hakkında: Mûsâ, İsrâiloğullarına hidâyet kılınmıştır, buyurmuş; «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» âyeti hakkında da: Mûsâ'nın Rabbına kavuşacağından kuşku içinde olma, buyurmuştur.

«Ve onu (vermiş olduğumuz kitabı) İsrâiloğullarına hidâyet yaptık.» Allah Teâlâ İsrâ sûresinde de şöyle buyurur: «Mûsâ'ya da kitabı verdik. Ve onu; İsrâiloğulları için bir hidâyet kıldık. Beni bırakıp ta başkasını vekîl edinmeyesiniz, diye.» (İsrâ, 2).

Allah Teâlâ buyurur ki: «İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik. Ve onlar âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı.» Allah'ın emirlerine sabrettikleri, yasakladıklarını terkettikleri, elçilerini doğruladıkları ve elçilerinin kendilerine getirdiklerine uydukları içindir ki onlardan; Allah'ın emriyle hakka ileten, hayra davet eden, iyiliği emreden ve kötülükten men'eden imamlar bulunmuştur. Sonra değiştirdikleri ve tahrîf edip te'vîlde bulunduklarında bu makâm ellerinden alınmış ve kalbleri katılaşmıştır. Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirerek tahrîf etmişlerdir. Bu yüzden artık onların sâlih amelleri ve sıhhatlı bir inançları kalmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik.» buyurmuştur. Katâde ve Süfyân:

Dünyaya karşı sabrettikleri zaman, demişlerdir. Hasan İbn Sâlih de böyle söylemiştir. Süfyân der ki: Onlar böyle idiler. Kişiye, dünyadan sakınmadıkça kendisine uyulan bir imam olması yaraşmaz. Vekî'nin naklettiğine göre Süfyân şöyle diyor: Nasıl ki cesede ekmek gerekliyse dine de ilim gereklidir. Şâfiî'nin kızının oğlu der ki: Babam, amcama —veya amcam babama demiştir— okudu ki Süfyân'a Hz. Ali (r.a.)nin: Cesede göre baş ne ise îmâna göre sabır da odur. Allah Teâlâ'nın: «İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik.» sözünü işitmez misin, sözü sorulmuştu. Süfyân şöyle dedi: İşin başında sebât edince reîsler oldular. Âlimlerden birisi şöyle diyor: Sabır ve yakîn ile dinde imâmete ulaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki Biz, İsrâil-oğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini temiz şeylerden rızıklandırmış ve onları dünyalara üstün kılmıştık. Din konusunda onlara bürhânlar verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekememezlikten dolayı ayrılığa düştüler.» (Câsiye, 16, 17) buyururken burada da: «(İnançlar ve amellerden) ayrılığa düştükleri şeylerde Rabbın muhakkak ki kıyâmet günü aralarında hükmedecektir.» buyurur.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

26 — Şimdi yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nesillerden nicesini yok etmiş olmamız, onları doğru yola sevketmez mi? Şüphesiz bunlarda âyetler vardır. Hâlâ dinlemezler mi?

27 — Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyor, onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkarıyoruz. Halâ da görmeyecekler mi?

İbret Almazlar mı Hiç?

Allah Teâlâ buyurur ki: Geçmiş ümmetlerden Allah'ın elçilerini yalanlayanları, peygamberlerin getirmiş oldukları dosdoğru yolda muhâlefet edenleri, bu davranışlarından dolayı Allah'ın onları helâk et-

miş olması, bu Rasûlü yalanlayanları doğru yola sevk etmez mi? Bak bakalım onlardan bir kalıntı, bir iz veya bir eser kalmış mı? «Şimdi onlardan hiç varlık emâresi hissediyor veya bir ses işitiyor musun?» (Meryem, 98). Bu sebepledir ki burada: «Şimdi yurtlarında gezip dolaşmaktadırlar.» buyurur. Şu seni yalanlayanlar daha önceki yalanlayanların meskenlerinde yürümektedirler. Orayı i'mâr eden, orada oturmuş bulunan kimselerden hiç bir kimseyi göremiyorlar. «Sanki yurtlarında hiç oturmamışlar gibi» (A'râf, 92) oralardan geçip gitmişlerdir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri.» (Neml, 52), «Nice kasabaların halkını zâlim oldukları halde helâk ettik. Artık çatıları çökmüş, kuyuları körelmiş, sarayları yıkılmıştır. Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki orada olanları akledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 45, 46) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyuruyor: «Şüphesiz bunlarda âyetler vardır.» O kavmin geçip gitmesinde, helâk olmasında, rasûlleri yalanlamaları sebebiyle başlarına gelenlerde ve rasûllere îmân etmiş olanların kurtulmasında hiç şüphesiz âyetler, ibretler, öğütler ve apaçık deliller vardır. «Hâlâ geçenlerin haberlerini dinlemezler mi ki, onların durumları nasıl olmuştur?»

«Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyoruz.» âyetinde yaratıklarına olan lutfunu, gökten veya nehirlerin taşıdığı veya dağlardan inen suları onlara tâm vakitlerinde, ihtiyâç duyulan yerlere göndermekle olan ihsânını beyân buyuruyor. Allah Teâlâ suya ihtiyâç duyan yerlere tâm ihtiyâç vaktinde suyu göndermektedir. Bu sebepledir ki: «Kuru yerlere gönderiyoruz.» buyurmaktadır. Âyetteki kuru yerler; üzerinde bitki olmayan yerlerdir. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» (Kehf, 8). Yani kupkuru ve hiç bir şey bitirmeyen toprak haline getiririz. Âyet-i kerîme'deki kuru yerlerden maksad sâdece Mısır arâzîsi değildir. Aksine Mısır arâzîsi burada kasdedilenlerin bir kısmıdır. Her ne kadar müfessirlerden çoğu Mısır arâzîsini misâl olarak vermektelerse de sâdece orası kasdedilmiş değildir. Fakat Mısır arâzîsi bu âyet-i kerîme'de kesinlikle kasdedilmiş olmalıdır. Zîrâ gerçekte orası hem yumuşak ve hem de sert bir arâzîdir. Şâyet onun muhtâç olduğu su yağmur olarak üzerine indirilmiş olsaydı, binâları yıkılır giderdi. Bu yüzden Allah Teâlâ oraya Nil Nehrini sevketmektedir. Nil Nehri Habeş ülkesinin yağmurlarından meydana gelen fazlalığı oraya taşımaktadır. İçinde kırmızı çamur da vardır. Bu çamur Mısır arâzîsini kaplar. Mısır arâzîsi çorak ve kumsal olduğundan bu suya muhtâçtır. Bu çamur orada ekinleri bitirir de her sene ülkelerinden başka bir yere yağan yağmurdan hâsıl olan yeni bir su ve başka bir yerden gelen yeni

bir çamurdan ürün elde ederler. Hakîm, Kerîm, Mennân ve başlangıçta hamdedilmiş olan Allah'ın Şânı ne yücedir.

İbn Lehîa'nın Kays İbn Haccâc'dan, onun kendisine nakleden birisinden rivâyetinde şöyle anlatılıyor: Mısır fetholunduğunda İran aylarından Büûne ayı girdiği zaman Mısır halkı Amr İbn Âs'a geldiler ve: Ey Kumandan, bizim Nilimizin bir âdeti var, sâdece bu âdet yerine getirildiğinde akar, dediler. Amr İbn Âs: O âdet nedir? diye sordu da onlar: Ayın onikinci gecesi olduğunda biz, ebeveyni yanında bulunan bâkire bir kıza gideriz, ana babasını hoşnûd ederiz, kızın üzerine olabileceğinin en güzelinden elbiseler giydirir, zînetler takarız, sonra da şu Nil'e atarız, dediler. Amr onlara: Şüphesiz bu İslâm'da olmayan bir şeydir. İslâm kendinden önce olan (bu türden âdetleri) yıkmıştır, dedi. Büûne ayı süresince beklediler ve fakat Nil akmadı. Nihâyet ülkelerini terketmeye ve boşaltmaya bile niyetlendiler. Amr bu durumu Ömer İbn Hattâb'a yazdı. Hz. Ömer Amr'a şu mektubuyla cevab verdi: Şüphesiz sen yaptığında isâbet etmişsin. Bu mektubum içinde sana bir kağıt parçası gönderdim, onu Nîl'e at. Hz. Ömer'in mektubu gelince Amr İbn Âs o kağıt parçasını aldı, açtı, içinde şunlar yazılıydı: Mü'minlerin emîri Allah'ın kulu Ömer'den Mısır halkının Nil'ine: Allah'a hamd ve Rasûlüne salât u selâmdan sonra; şâyet sen kendiliğinden akmakta isen akma. Ama seni akıtan Vâhid ve Kahhâr olan Allah ise Allah'tan seni akıtmasını dileriz. Hz. Amr o kağıt parçasını Nil'e attı da cumartesi günü sabahında bir de baktılar ki, bir gecede Allah Nil'i onaltı kulaç akıtmış. Allah Teâlâ Mısır'lıların bu âdetini sona erdirmiştir. Hâfız Ebu Kâsım el-Lâlekâî et-Taberî bu hâdiseyi es-Sünne adlı kitâbında naklediyor.

Allah Teâlâ burada: «Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyor, onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkarıyoruz. Hâlâ da görmeyecekler mi.» buyururken başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Öyle ya insan, yemeğine bir baksın. Doğrusu Biz o suyu bol bol indirdik. Sonra toprağı iyiden iyiye yardık. Böylece orada taneler bitirdik. Üzümler ve yoncalar, zeytinlikler ve hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, Meyveler ve mer'alar.» (Abese, 24-31). Bu sebepledir ki burada da: «Hâlâ da görmeyecekler mi?» buyurmuştur.

«Biz kuru yerlere suyu gönderiyoruz.» âyeti hakkında İbn Ebu Necîh, İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle der: Sellerin getirdiği dışında kendisine fayda vermeyecek kadar yağmur yağdırılan arâzîdir. İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivâyetle burası Yemen'de bir arâzîdir. Hasan Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Burası Yemen ile Şam arasındaki köylerdir. İkrime, Dahhâk, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd ise buraların kumlu ve üzerinde hiç bir bitki bulunmayan kuru arâzîler olduğunu söylemişlerdir. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir:

«Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkarttık. İşte ondan yemektedirler. Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler vâr ettik. Orada pınarlar fışkırttık. Tâ ki, Allah'ın ürününden ve ellerinin emeği ile yetiştirdiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?» (Yâ-Sîn, 33-35).

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنفَعُ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

28 — Ve derler ki: Doğru söylüyorsanız bu fetih ne zamandır?

29 — De ki: Fetih günü o kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakılmayacak.

30 — Bırak onları ve bekle. Zâten onlar da beklemektedirler.

Fetih Ne Zamandır?

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; kâfirler uzak görerek, yalanlayarak ve inâdlarından Allah'ın baskınının, gazap ve intikâmının başlarına gelmesi husûsunda acele etmekte ve: «Bu fetih ne zamandır?» demektedirler. Yani ey Muhammed, ne zaman bize karşı muzaffer olacaksın? Bir vakit gelip bize karşı gâlib geleceğini ve bizden senin nâmına intikâm alınacağını sanıyorsun; bu ne zaman olacak? Biz seni ve ashâbını gizlenip saklanan, korkak ve zelîller olarak görüyoruz, diyorlardı. Allah Teâlâ da buyurdu ki: «De ki: (Gerek dünyada ve gerekse âhirette Allah'ın öfkesi, gazabı ve baskını sizin başınıza geldiğinde işte o) Fetih günü kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakılmayacaktır.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Peygamberleri kendilerine huccetlerle gelince, yanlarında olan bilgiden gurûrlandılar da alaya aldıkları şey kendilerini sarıverdi. Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama baskınımızı görüp te öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Öteden beri kulları hakkında yürürlüktedir. Ve işte kâfirler burada hüsrâna uğrayacaklar.» (Ğâfir, 83-85). Bu âyet-i kerîme'de zikredilen fetih ile, Mekke'nin fethinin kasdedildiğini zannedenler uzak bir te'vîle sapmışlar, fâhiş bir hatâ işlemişlerdir. Zîrâ Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü

(s.a.) yaklaşık iki bin kişi kadar zorla müslüman olan ve esîr iken serbest bırakılan kimselerin İslâm'a girmesini kabul buyurmuştu. Şâyet buradaki fetihten maksad Mekke'nin fethi olsaydı Allah Rasûlü (s.a.) «De ki: Fetih günü o kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakılmayacak.» âyetinin hükmü gereğince onların müslüman olmalarını kabul buyurmazdı. O halde buradaki fetihten maksad, ancak hüküm ve kaza günü olmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Artık benimle onların arasında sen bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.» (Şuarâ, 118), «De ki: Rabbımız, aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettâh, Alîm O'dur.» (Sebe', 26), «Peygamberler yardım istediler ve bütün inâdçı zorbalar da hüsrâna uğradılar.» (İbrâhîm, 15), «Onlar bundan önceleri, küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerken, bildikleri gelince onu inkâr ettiler.» (Bakara, 89), «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz (ey kâfirler), işte o fetih size gelmiştir.» (Enfâl, 19).

«Bırak onları ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.» O müşriklerden yüz çevir ve Rabbının sana inzâl buyurmuş olduğunu teblîğ et. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Rabbından sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden de yüz çevir.» (En'âm, 106). Sen bekle; şüphesiz Allah sana olan va'dini yerine getirecek, Muhâlefet edenlere karşı sana yardım edecektir. Hiç şüphesiz O va'dinden dönmez (caymaz).

«Zaten onlar da beklemektedirler.» Sen beklemektesin, onlar da beklemekte ve sizin başınıza musîbetlerin gelmesini gözlemektedirler. «Yoksa; şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz mu derler?» (Tûr, 30). Sen, çok yakında onlara karşı sabrının ve Allah'ın risâletini yerine getirmede gösterdiğin sabrın sonucu olarak sana yardım olunacağını ve destekleneceğini göreceksin. Onlar ise sen ve ashâbın hakkında beklemekte olduklarının bir sonucu olarak üzerlerine inecek Allah'ın cezâsının, azâbının başlarına geldiğini göreceklerdir. Allah bize yeter. O ne güzel Vekîl'dir.

SECDE SÛRESİNİN SONU

AHZÂB SÛRESİ

AHZÂB SÛRESİ

(Medîne'de Nâzil Olmuştur.)

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Hişâm Zerr'den nakletti ki; o şöyle demiş: Übeyy İbn Kâ'b bana dedi ki: Siz Ahzâb sûresini kaç âyet olarak okuyor veya kaç âyet olarak sayıyorsunuz? Zerr dedi ki: Ben, yetmiş üç âyet olarak, dedim. Bunun üzerine o; aslâ, dedi. Ben o sûrenin, Bakara süresine denk geldiğini görüyorum. Biz onda: «Yaşlı kadın ve yaşlı erkek zinâ ettikleri zaman onları hemen recmedin. Allah'tan bir cezâ olarak. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» âyetini okuyorduk. Bu hadîsi Neseî bir başka şekilde Âsım İbn Ebu Necûd kanalıyla Zerr'den nakletti ki bu isnâd hasen bir isnâddır. Bu ifâde yukardaki âyetin Kur'an'da mevcûd olmasını gerektirir. Kur'an'da mevcûd olan bu âyetin lafzı ve hükmü bilâhare neshedilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Ey peygamber, Allah'tan kork ve kâfirlere, münâfıklara uyma. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.

2 — Rabbından sana vahyolunana uy. Muhakkak ki Allah; yaptıklarınızdan haberdâr olandır.

3 — Ve Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.

Bu ifâde yüksekten aşağıya bir uyarıdır. Çünkü Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Muhammed (a.s.)e böyle emrettiğine göre, ondan daha aşağıda olanlara emretmiş olması daha münâsib ve uygundur. Nitekim Talk İbn Habîb der ki: Takvâ Allah'a, Allah'ın nûru üzere itâat edip amel etmektir. Allah'ın sevâbını ummak ve Allah'ın yasaklarından kaçınmaktır. Allah'ın azâbından korkarak Allah'ın nûru üzere O'na isyân etmeyi terketmektir.

«Kâfirlere, münâfıklara uyma.» Onları dinleme, onlarla istişâre etme. «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» Yani O, emirlerinin dinlenip uyulması en uygun olan zâttır. Zîrâ O, işlerin âkıbetini en iyi bilen, sözlerinde ve fiillerinde hikmet sâhibi olandır. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbından sana vahyolunana uy.» buyuruyor. Yani Kur'an ve Sünnete uy. «Muhakkak ki Allah; yaptıklarınızdan haberdâr olandır.» Hiç bir şey O'na gizli ve saklı kalmaz. «Ve Allah'a tevekkül et.» Bütün işlerinde ve hallerinde Allah'a tevekkül et. «Vekîl olarak Allah yeter.» Kendisine sığınana, dayanana vekîl ve yardımcı olarak Allah kâfîdir.

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ ۖ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ
أُمَّهَاتِكُمْ ۖ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَاهِكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَقُولُ
الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ ۚ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا
آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ
وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥﴾

4 — Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı. Ve eşlerinizi, anneleriniz gibi kendinize harâm saymanız için yaratmamıştır. Evlâdlıklarınızı da öz oğullarınız kılma-

mıştır. Bunlar, dillerinize doladığınız sözlerinizdir. Allah ise hakkı söyler. Ve O, yolu doğrultur.

5 — Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdîrde, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Kalbinizden kasdederek yaptıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebâl yoktur. Allah Gafûr, Rahîm olandır.

Bir Kişide İki Kalb

Allah Teâlâ, ma'nevi olarak kasdedilen husûslardan önce bilinen ve duyularla kavranan bir husûsu belirleyerek konuya giriş yapıyor. Şöyle ki nasıl bir kişinin göğsünde iki kalbi bulunmazsa ve bir kişi kendi eşine zıhar talâkı yaparak; sen benim sırtım gibisin deyip eşini annesinin mevkiine koyması mümkün olmazsa, aynı şekilde bir kişinin bir çocuğu evlâd edinerek, ona evlâdım diye seslenmesi de çocuğu evlâd yerine geçirmez. İşte bunun için Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı. Ve eşlerinizi, anneleriniz gibi kendinize harâm saymanız için yaratmamıştır.» Bu âyet-i kerîme Mücâdele sûresindeki şu âyete benzer: «Onlar kendilerinin anneleri değildirler. Onların anneleri ancak kendilerini doğurmuş olanlardır. Doğrusu onlar, sözün yanlışını ve yalanını söylerler.» (Mücâdele, 2).

«Evlâdlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmamıştır.» İşte Nefy ile kasdedilen husûs budur. Bu âyet Hz. Peygamberin kölesi Zeyd İbn Hârise hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber Zeyd İbn Hârise'yi peygamberliğin gelişinden önce evlâd edinmişti ve ona; Muhammed'in oğlu Zeyd, denirdi. İşte bu âyetle Allah Teâlâ evlâdlıkların, evlâd edinenlere, nisbet edilip onların adıyla anılarak ilhâk edilmesini yasaklıyor. Bunu da şu ifâdeyle belirtiyor: «Evlâdlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmamıştır.» Nitekim sûrenin içerisinde de şöyle buyuracaktır: «Muhammed; sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir. Sâdece Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.» (Ahzâb, 40). Burada ise aynı mânâda «Bunlar, dillerinize doladığınız sizin sözlerinizdir.» Yani sizin evlâdlıklarınızı oğullarınız olarak zikretmeniz, onların gerçekten çocuklarınız olmasını gerektirmez. Çünkü onlar bir başka kişinin soyundan yaratılmışlardır. Binâenaleyh bir kişinin iki babası olması mümkün değildir. Tıpkı bir kişinin iki milliyetinin olmasının imkânsızlığı gibi.

«Allah ise hakkı söyler. Ve O, yolu doğrultur.» Saîd İbn Zübeyr «Hakkı söyler» ifâdesinin adâlet, demek olduğunu bildirmiştir. Katâde de «Ve O, yolu doğrultur» ifâdesinin sırât-ı müstakîm olduğunu bildirmiştir.

Başkalarının anlattıklarına göre, bu âyet-i kerîme iki kalbli denilen Kureyş'li bir adam hakkında nâzil olmuştur. Adam da kendisinin iki kalbi olduğunu iddiâ edermiş ve herbir aklıyla ayrı şekilde düşündüğünü bildirirmiş. Allah Teâlâ onu red sadedinde bu âyeti inzâl etmiş. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan nakleder. Mücâhid, İkrime, Hasan ve Katâde de aynı şekilde söylerler. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Kâbûs İbn Ebu Zıbyân'dan nakletti ki Ebu Zıbyân şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Abbâs'a dedim ki; Allah Teâlâ'nın «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı.» kavlini biliyor musun bununla neyi kasdetti acabâ? Abdullah İbn Abbâs dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün namaz kılıyordu. Namazda bir anda zihninden bir şey geçti. Birlikte namaz kılan münâfıklar dediler ki: Görüyor musunuz onun iki kalbi var. Bir kalbiyle sizin yanınızda bir kalbiyle de onların yanında. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı...» âyetini inzâl buyurdu. Tirmizî de Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Darîmî kanalıyla Saîd el-Harrânî'den, Abd İbn Humeyd kanalıyla Ahmed İbn Yûnus'tan, her ikisi de Züheyr İbn Muâviye'den bu hadîsi rivâyet ederler. Sonra Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim, Züheyr kanalıyla Kâbûs'tan bu hadîsi rivâyet ederler.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Zührî'den, «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder: Bize ulaştığına göre, bu âyet Zeyd İbn Hârise hakkında nâzil olmuştur. Ona bir misâl olarak verilmiş ve başka bir adamın oğlu, senin oğlun değildir denilmiştir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd ise bu âyetin Zeyd İbn Hârise hakkında nâzil olduğunu bildirirler. Bu ifâde daha önceki tefsîrimize de uygundur. Allah en iyisini bilendir.

«Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur.» Bu âyet, İslâm'ın başlangıç döneminde olduğu gibi başkalarının çocuklarını, evlâd edinenlerin adıyla çağırılmalarını zorunlu gören uygulamayı neshetmiştir. Allah Teâlâ evlâdlıklar konusundaki bu emrini onların babalarına nisbet edilmesi şeklinde beyân ederek bunun adâlet ve hakkâniyetin gereği olduğunu bildirmiştir. Buhârî merhûm der ki: Bana Muallâ İbn Esef... Mûsâ İbn Ukbe'den nakletti ki, o şöyle demiş: Bana Sâlim İbn Abdullah İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah'ın kölesi Zeyd İbn Hârise'yi biz Zeyd İbn Muhammed olarak seslerdik. Nihâyet Kur'an da «Onları babalarına nisbetle çağırın.» âyeti nâzil olunca bu-

nu bıraktık. Müslim, Tirmizî ve Neseî muhtelif yollarla Mûsâ İbn Ukbe'den bu hadîsi rivâyet eder.

İslâm'ın başlangıç dönemlerinde evlâdlıklara her yönden, bilhâssa mahremlerle yalnız kalmak bakımından ve diğer bakımlardan evlâd muâmelesi yapılıyordu. Bunun için Ebu Huzeyfe'nin karısı Sehle Bint Süheyl demişti ki: Ey Allah'ın Rasûlü, biz Sâlim'i çocuğumuz diye çağırıyorduk. Allah Teâlâ, indirdiği âyeti indirince; o, benim yanıma gelir mi? Ben Ebu Huzeyfe'nin nefsinde onunla ilgili bir şeyler hissederdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Onu emzir de sana mahrem olsun... Hadîsin devâmını da zikretti. Bu sebeple bu ilâhî hüküm neshedilince Allah Teâlâ evlâdlığın hanımıyla evlenmeyi evlâdlık sâhibine mübâh kıldı. Rasûllulah (s.a.) da Zeyd İbn Hârise'nin eşi Zeyneb Bint Cahş ile evlendi. Ve Hak Teâlâ buyurdu ki: «Nihâyet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki böylece evlâdlıkları eşleriyle bağlarını kopardıklarında, onlarla, evlenmek konusunda mü'minlere bir vebâl olmadığı bilinsin.» (Ahzâb, 31). Mahremleri belirten âyet-i kerîme'de de: «Sizin soyunuzdan olan çocuklarınızın eşleri» buyurularak evlâdlıkların eşlerinden ayırd edilmiştir. Çünkü evlâdlıklar kişinin soyundan değildirler. Emzirme yoluyla olan çocuklar ise şer'an soydan gelen çocuk yerine konmuştur. Nitekim Hz. Peygamber sahîh bir hadîste buyurmuştur ki: Soy yoluyla mahrem olanlar, emzirme yoluyla da mahrem olur. Evlâdlıkların sevgi ve görev verme bakımından evlâd olarak çağırılmalarına gelince; bu âyette onun yasaklandığına dâir bir hüküm yoktur. Nitekim Tirmizî dışında Sünen sahipleriyle Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiklerine göre, Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Biz, Abdülmuttalib oğullarından bir çocukla beraber merkeplerin sırtında Müzdelife'den Hz. Peygamberin yanına gittik. Hz. Peygamber bizim baldırlarımıza vurarak buyurdu ki: Çocuklarım, güneş doğuncaya kadar taş atmayınız. Ebu Ubeyd ve başkası der ki: (أبيني) çocuklarım anlamına gelen bu kelime; çocuğum anlamına gelen (بني) kelimesinin ism-i tasğîridir. Bu, ifâdenin delâletinden de açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu hâdise hicretin onuncu yılının vedâ haccı sırasında olmuştu. «Onları babalarına nisbetle çağırın» kavli Zeyd İbn Hârise hakkında nâzil olmuştur. O, hicretin sekizinci senesi mûte günü öldürülmüştü. Aynı şekilde Müslim'in Sahîh'inde Ebu Avâne kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakledilir ki o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bana: Oğulcuğum, diye hitâb etti. Ve aynı rivâyetle Tirmizî de bu hadîsi nakleder.

«Eğer babalarını bilmezseniz o takdîrde, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.» Allah Teâlâ evlâdlıkların babalarına nisbet edilmelerini ve babaları bilinirse onların adıyla çağırılmalarını emir buyurmuş ve babaları bilinmezse evlâdlıkların dinde kendilerinin kar-

deşleri ve dostları olduğunu belirtmiştir. Yani babalarının bilinmemesi soy yoluyla yitirdiklerine mukâbil olarak dinde kendilerinin kardeşleri ve dostlarıdır. Bunun için Hz. Peygamber umre el-Kazâ senesinde Mekke'ye çıktığında Hamza'nın kızı peşlerine düşmüş; amca, amca, diye seslenmişti. Hz. Ali onu almış ve Fâtıma'ya şöyle demişti: Al sana amcanın kızı onu kokla. Bunun üzerine Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer tartışarak hangilerinin ona hak sâhibi olacaklarını konu etmişler ve her biri bir delil getirmişlerdi. Hz. Ali; ben, ona daha layığım, çünkü o amcamın kızı Zeyd ise kardeşimin kızı, demişti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib de; o, benim hem amcamın kızı, hem de teyzesi nikâhım altında, diyerek Esmâ Bint Umeys'i kasdetmişti. Hz. Peygamber kızı teyzesine vererek; teyze, anne hükmündedir, buyurmuş Hz. Ali'ye de; sen, bendensin, ben sendenim, demişti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib'e ise; senin yaratılışın ve ahlâkın bana benzer, buyurmuş, Zeyd'e de sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, buyurmuştu. Bu hadîste pek çok ahkâm vardır. Bunların en güzellerinden birisi Hz. Peygamberin hem hak ile hüküm vermiş olması, hem de tartışanlardan her birini hoşnûd kılmış olmasıdır. Zeyd'e gelince; Allah Teâlâ'nın «Onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.» buyruğu uyarınca; sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, demiştir.

İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Abdurrahmân'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ebu Bekre dedi ki: Allah Teâlâ «Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdîrde onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.» buyuruyor. Ben, babası bilinmeyenlerden biriyim ve sizin dinde kardeşinizim. Abdurrahmân dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, öyle sanıyorum ki o babasının bir merkeb olduğunu dahi bilseydi, kendisini ona nisbet ederdi.

Hadîste vârid olur ki: «Kim bilerek babasından başkasına kendini nisbet ederse, bu kötüdür.» Bu ifâde hem şiddet, hem tehdîd, hem de ağır bir vaîddir. Bilinen nisbetten uzaklaşmayı reddir. Bunun için Allah Teâlâ, «Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdîrde onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.» buyuruyor.

Müteâkiben de «Kalbinizden kasdederek yaptıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebâl yoktur.» buyuruyor. Yani iyice düşünüp taşındıktan sonra yanılarak bir birinizi gerçek babasının dışında birine nisbet ederseniz; Allah Teâlâ, hatâdan günâhı kaldırmış ve vebâli yok etmiştir. Nitekim kullarına emir buyurarak şöyle demelerini bildirmiştir: «Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.» (Bakara, 286) Müslim'in Sahîhinde sâbit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, öyle yaptım yani hatâ ve unutmanızdan dolayı sizi sorumlu tutmadım. Buhârî'nin Sahîh'in-

de Amr İbn Âs'ın şöyle dediği bildirilir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hâkim ictihâd edip de isâbet ederse, ona iki ecir, ictihâd edip te yanılırsa ona bir ecir vardır. Bir başka hadîste de şöyle buyrulur: Allah Teâlâ benim ümmetimden hatâyı, unutmayı ve zorla yaptırılan şeyleri kaldırmıştır. Burada ise buyuruyor ki: «Kalbinizden kasdederek yaptıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebâl yoktur. Allah; Gafûr, Rahîm olandır.» Öyleyse sâdece bilerek bâtıl işlemede günâh vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Allah Teâlâ; yemînlerinizdeki lağvdan dolayı sizi sorumlu tutmaz. Ancak kalblerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar.» Yukarda geçen hadîste ise bir kimse bilerek kendisini babasından başkasına nisbet ederse kâfir olur, buyrulur. Neshedilen bir âyette de; «Babalarınızdan yüz çevirmeniz sizin için küfürdür» buyrulmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs kanalıyla Ömer'in şöyle dediğini nakletti: Hz. Muhammed Aleyhisselâm hak ile gönderildi ve onunla beraber kitab indi. Ona indirilenler arasında Recm âyeti de vardı. Rasûlullah (s.a.) recm yaptı ondan sonra biz de recmettik. Sonra dedi ki: Biz Kur'an'da «Babalarınızdan yüz çevirmeyiniz. Çünkü bu, sizin için küfürdür.» âyetini okurduk. Veya «Babalarınızdan yüz çevirmeniz sizin için ancak küfürdür.» âyetini okurduk. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Meryem Oğlu Îsâ'yı abarttıkları gibi siz de beni abartmayın. Ben, sâdece bir kulum. Bana O'nun kulu ve rasûlü, deyin. Veya râvî olan Ma'mer şöyle demiştir: Hıristiyanların Meryem Oğlu Îsâ'yı abarttıkları gibi beni abartmayın. Bir başka hadîste de Ahmed İbn Hanbel nakleder ki: İnsanlar için üç şey küfürdür: Babaya nisbetten dolayı kınamak, ölüye bağırarak ağlamak ve yıldızlardan yağmur için dilekte bulunmak.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ ۗ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى
بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُوْٓا اِلٰٓى اَوْلِيٰٓئِكُمْ
مَّعْرُوْفًا ۗ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿٦﴾

6 — Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. Akrabâ olanlar da Allah'ın kitâbında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyyet başkadır. Bu, kitâb'da yazılmıştır.

Mü'min İçin Peygamber Kendi Öz Nefsinden Evlâdır.

Allah Teâlâ Rasûlünün, ümmetine karşı şefkatini çok iyi bildiğinden ve onlara yumuşak davranmayı istediğinden onu kendilerine kendi nefislerinden daha evlâ kılmıştır. Peygamberin onlar hakkındaki vereceği hükmü onların önceden kendileri hakkında verecekleri hükümden daha öncelikli kılmıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» (Nisâ, 65). Sahîh bir hadîste de buyurulur ki; Nefsim kudret elinde olan Allah'a andolsun ki, sizden biriniz ben kendisine kendi nefsinden, malından, çocuklarından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmaz. Yine Sahîh bir hadîste buyurulur ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana nefsimden başka her şeyden muhakkak ki daha çok sevimlisin. Hz. Peygamber buyurmuş ki: Hayır ya Ömer, Ben sana nefsinden de sevimli olmadıkça îmân etmiş olmazsın. Hz. Ömer (r.a.) demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana nefsimden de daha çok sevimlisin. Bunun üzerine Hz. Peygamber; işte şimdi oldu ey Ömer, demiş. Bunun için burada da «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» buyuruluyor.

Buhârî bu konuda der ki: Bize İbrâhîm İbn Münzir... Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَامِنْ مُؤْمِنٍ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ تَرَكَ مَالًا فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا فَإِنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَلْيَأْتِنِي وَأَنَا مَوْلَاهُ

Hangi mü'min olursa olsun, ben onun için dünyada ve âhirette en evlâ olan kimseyim. İsterseniz Allah Teâlâ'nın «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» âyetini okuyun. Hangi mü'min bir mal bırakırsa, onun akrabâları ona vâris olur. Ama bir borç veya kayıp bırakırsa bana gelsin. Çünkü ben, onun velîsiyim. Bu rivâyette Buhârî münferid kalmıştır. Kezâ bu hadîsi Buhârî, istikrâz bahsinde de nakletmiştir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Füleyh kanalıyla benzer bir rivâyeti nakletmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Ebu Hüreyre kanalıyla Hz. Peygamberden benzer bir rivâyet nakletmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk, Zührî kanalıyla Allah Teâlâ'nın «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâ-

dır.» kavli konusunda, Ebu Seleme'nin Câbir İbn Abdullah kanalıyla Hz. Peygamberden şöyle buyurduğunu nakleder: Ben, her mü'min için kendi öz nefsinden daha evlâyım. Hangi kişi ölür ve bir borç bırakırsa o, bana âittir. Mal bırakırsa o, vârislerine âittir. Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Hanbel'den buna benzer bir rivâyeti nakleder.

«Onun eşleri ise onların anneleridir.» Hürmette, saygıda, ikrâmda, ta'zîmde. Ancak onlarla başbaşa kalmaları câiz değildir. Bu tahrîm, onların kızlarına ve bacılarına şâmil değildir. Bu konuda icmâ' vardır. Her ne kadar bazı bilginler onların kızlarının da mü'minlerin kız kardeşleri olduğunu söylemişlerse de. Nitekim Şâfiî «el-Muhtasar» isimli eserinde bu konuda şöyle der: Bu, ifâdenin genelleştirilmesi bâbındandır. Yoksa hükmün isbâtı bâbından değildir. Muâviye ve benzerlerine mü'minlerin dayısı denebilir mi? Bu konuda bilginlerin iki görüşü vardır. Şâfiî bunun söylenebileceğine hükmetmiştir. Onların kızlarına mü'minlerin anneleri denilip denilmeyeceği konusuna gelince; kadınlar müzekker salimin cem'ine çoğunlukla girerler. Dolayısıyla bu konuda da iki görüş vardır. Hz. Âişe'nin söylenmeyeceğine dâir sözü sahîhtir. Şâfiî merhûmun mezhebinde de iki görüşten en sahîh olanı budur.

Übeyy İbn Kâ'b ile İbn Abbâs'ın bu âyeti şöyle okudukları rivâyet edilir:

Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. O da onların babasıdır. Muâviye, Mücâhid, İkrime ve Hasan'dan da böyle bir rivâyet nakledilir. Şâfiî mezhebindeki iki görüşten birisi budur. Bunu Beğâvî ile diğerleri naklederler. Bunu destekleyici nitelikte de Ebu Dâvûd'un naklettiği şu hadîsi gösterirler: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu ben, size göre baba mevkiindeyim. Ben, size öğretirim. Sizden birinizin büyük abdesti geldiğinde kıbleye önünü ve arkasını dönmesin. Sağ eliyle istincâ yapmasın. Hz. Peygamber üç taş kullanılmasını emrederdi ve hayvan tersiyle, kemikle tahâretlenmeyi yasaklardı. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Muhammed İbn Aclân kanalıyla tahrîc ederler. Şâfiî mezhebindeki ikinci görüşe gelince; Hz. Peygambere mü'minlerin babası denilemez. Bunlar delil olarak Allah Teâlâ'nın «Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birinin babası değildir.» (Ahzâb, 40) âyetini gösterirler.

«Akrabâ olanlar, Allah'ın kitabında mü'minlerden ve muhâcirlerden birbirlerine daha yakındırlar.» Yani Allah'ın hükmünde böyledirler. Mîrâs bakımından akrabâ olanlar muhâcir ve ansârdan daha önde gelirler. Bu âyet-i kerîme, daha önce mevcûd olan ve muhâcirlerle ansâr arasında kurulmuş olan sözleşme ve kardeşlik anlaşmaları uyarınca birbirlerine vâris olma hükmünü neshetmektedir. İbn Abbâs ve başka-

larının bildirdiğine göre; muhâcirlerden bir kişi Allah Rasûlünün aralarında kurduğu kardeşlik bağından dolayı ansâr'dan birine akrabâlarından ve yakınlarından daha önce vâris olur. Saîd İbn Cübeyr böyle dediği gibi Selef ve Halef'ten birçokları da böyle demişlerdir.

Bu konuda İbn Ebu Hâtim, Zübeyr İbn Avvâm (r.a.)dan bir hadîs nakleder ve der ki: Bana babam Ebu Hâtim... Zübeyr İbn Avvâm'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Kureyş'li ve Ansâr olmak üzere Allah Azze ve Celle bize mahsûs olarak «Akrabâ olanlar, Allah'ın kitabında mü'minlerden ve muhâcirlerden birbirlerine daha yakındırlar.» âyetini indirdi. Şöyle ki: Biz Kureyşliler topluluğu Medîne'ye geldiğimizde ne malımız vardı, ne de mülkümüz. Biz Ansâr'ı çok güzel kardeşler olarak bulduk ve onlarla kardeş olduk, birbirimize vâris olduk. Hz. Ebubekir Hârice İbn Zeyd ile kardeş oldu. Ömer falancayla kardeş oldu, Osmân İbn Affân Züreyk kabîlesinden Sa'd el-Zerâkî adında bir adamla kardeş oldu. İnsanlardan bazıları daha başkalarını da söylerler. Zübeyr der ki: Ben ise Kâ'b İbn Mâlik'le kardeş oldum. Onun yanına geldim silâhının kendisine ağır geldiğini gördüm. Allah'a andolsun ki ey çocuğum, o gün ölmüş olsaydı benden başkası ona vâris olmazdı. Nihâyet Allah Teâlâ biz Kureyş'li ve Ansâr topluluğuna hâs olmak üzere bu âyeti indirdi ve biz de tekrâr eski vârislerimize döndük.

«Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyyet başkadır.» Mîrâs hükmü kalkmıştır ancak yardımlaşma, iyilik, bağlılık, ihsân ve vasiyyet bâkîdir.

«Bu, Kitâb'da yazılmıştır.» Bu hüküm kitabda kaydedilmiştir ve bu hükme göre akrabâlar birbirlerine daha yakındırlar. Bu ilk kitabda —ki o kitab değişmez, tebdîle uğramaz— Allah tarafından takdîr edilip yazılan bir hükümdür. Mücâhid ve bir başkası böyle demiştir. Ancak denilebilir ki; Allah Teâlâ bunun aksini belirli bir süreye kadar vaz'etmiştir ki, vakti gelince erişilmez hikmeti doğrultusunda o hüküm tekrâr neshedilecek ve ezelî takdîrde yazılmış olan şer'î ve kaderî kazâ cârî olacaktır.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا
مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِّيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

7 — Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da, İbrâhîm'den de, Mûsâ'dan da, Meryem Oğlu İsâ'dan da. Ve onlardan ağır bir mîsâk almıştık.

8 — Sâdıklardan sadâkatlarını sormak için. Ve O kâfirlere elîm bir azâb hazırlamıştır.

Allah Teâlâ azim sâhibi (ülû'l-Azm) beş peygamberden ve diğerlerinden bahisle onlardan Allah'ın dinini ikâme etmek, risâletini tebliğ etmek, yardımlaşmak, birbirine destek olmak ve infâk etmek konusunda ahid almış olduğunu haber veriyor. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de bu konuda şöyle buyurmaktadır: «Hani Allah peygamberlerden söz almış: Andolsun ki size kitâbı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlakâ ona inanacak ve yardım edeceksiniz. İkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: İkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti.» (Âl-i İmrân, 81). Bu ahid ve mîsâkı Allah Teâlâ peygamberleri elçi olarak gönderdikten sonra almıştı. Kezâ bunların arasında burada azim sahibi olan bu beş peygamberin karârını da bildirmektedir. Bu ifâde Hâss'ın âmm'a atfı kabîlindendir. Şu âyette de kezâ yine onların zikri açıkça yer almıştı: «Allah, dinde Nûh'a farz kıldığını sizin için de teşrî' kılmıştır. Ve sana vahyettik. İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya da buyurduk ki: Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin.» (Şûrâ, 13).

Allah Teâlâ iki tarafı, ortayı, başlangıcı ve sonucu zikretmiş bu arada tertîbi de gözetmiştir. İşte peygamberlerden alınan mîsâk konusundaki vasiyyet budur. «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da, İbrâhîm'den de.» Bu âyette ise Hz. Peygamberin şerefine binâen en sondan başlamış sonra onları varlık mertebelerine göre tertîb etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle buyurmuş: Ben yaratılışta peygamberlerin ilki oldum, gönderilişte de sonuncusu. Onlardan önce benimle başlamalıdır. Bu hadîste yer alan râvîlerden Saîd İbn Beşîr zayıf bir râvîdir. Bu hadîsi Saîd İbn Arûbe de Katâde'den mürsel olarak rivâyet eder ki bu, en doğrusudur. Bazıları da Katâde'den bu hadîsi mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. En iyisini Allah bilir.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Amr İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Âdem (a.s.)in çocuklarının en iyileri beş tanedir: Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed'dir. Bunların hepsinin en hayırlısı da Muhammed (a.s.)dir. Bu hadîs mevkûf olup râvîler arasında yer alan Hamza zayıf biridir.

Denildi ki: Bu mîsâktan maksad, zerrecikler halinde Âdem'in sulbünden çıkarıldıkları zaman alınmış olan mîsâk'dır. Nitekim Ebu Ca'fer er-Râzî Rebî' İbn Enes'ten, o da Ebu'l-Âliye'den, o da Übeyy İbn

Kâ'b'dan nakleder ki Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiştir: Babaları Âdem'e insanların zürriyetleri götürüldüğünde onlara baktı. İçlerinden kimisi zengin kimisi fakîr, kimisi güzel kimisi çirkindi. Âdem dedi ki: Yarabbî kullarının arasını eşit kılsan? Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben istedim ki Bana şükredilsin ve kullarımın arasında peygamberleri nûrdan çerâğlar içinde göreyim. Peygamberler risâlet ve nübüvvet gibi bir başka mîsâk ve ahidle de tahsîs edilmişlerdir. İşte Allah Teâlâ'nın «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da...» âyetinde bahis mevzûu olan mîsâk budur. Bu, aynı zamanda Mücâhid'in görüşüdür. İbn Abbâs der ki: Ağır mîsâkdan maksad ahiddir.

«Sâdıklardan sadâkatlarını sormak için.» Mücâhid der ki: Peygamberlerden risâlet vazîfesini îfâ edip teblîğ edenlere sormak için. «Ve O, kâfirlere elîm bir azâb hazırlamıştır.» O, peygamberlerin ümmetinden olup ta küfredenler acıklı bir azâb hazırlamıştır. Biz, peygamberlerin Rablarından aldıkları risâleti teblîğ ettiklerine, milletlere ümit verip apaçık hakîkatı onların önlerine serdiklerine, şüphe ve kargaşaya mahal olmayan apâşikâr gerçeği izâh ettiklerine şehâdet ederiz. Onları yalanlayanlar ise câhilliklerinden, inâdçılıklarından, azgınlıklarından ve hakkı çiğnemelerinden dolayı yalanlamışlardır. Peygamberlerin getirdikleri her şey hakkın kendisidir. Onlara muhâlefet edenler de sapıklıktadırlar.

İ Z Â H I

Kur'an âyetleri şahısların isimlerinden ve kendilerinden ziyâde beşerin umûmî karakterlerinden ve yaratılış farklılıklarından bahseder. Yine hâdiselerin ve olayların tafsîlâtından ve teferruâtından ziyâde onlardaki sâbit değerleri, dâimî çığırları nakleder. Kur'an'ın bu şekildeki değerlendirmesi; hâdisenin sona ermesiyle, şahısların gelip geçmesiyle o andaki te'sîrlerle sona ermeyip daha sonraki nesillere ve milletlere devâmlı düstûrlar ve örnekler olarak intikâl eder. Durumların ve hadîselerin sebep ve neticelerini Allah'ın şahıslara ve hâdiselere hâkim olan kaderiyle irtibâtlandırmakta, onlardaki Allah'ın kâdir olan elini, latîf tedbîrlerini açığa vurmaktadır. Mücâdelenin her safhasında durmakta ve bu safhaları ana gâyeye doğru yöneltmekte, devâm ettirmekte ve irtibâtlandırmaktadır.

Bununla beraber olayları, içinde bizzât hazır bulunanlara naklet-mektedir. Bu, onların olup bitenlere dâir bilgilerini takviye etmek, içinde yaşadıkları ve kahramanları oldukları halde, bilmedikleri yönlerini açığa vurmak gâyesine mebnî idi. Projektörlerini rûhların derinliklerine, kalblerin en ince noktalarına, gönüllerin gizliliklerine tutmakta, gö-

güslerin derinliklerinde mevcûd gizli körfezlerdeki niyetleri ve sırları su yüzüne çıkarmaktadır.

Bütün bu anlatılanlar en güzel, en kuvvetli ve en harâretli bir tasvîrle nakledilmekte; korkaklık, korku, nifâk, iki yüzlülük, öldürücü istihzâ ve tahkîr edici tasvîrlerle; mü'minlerin kalblerindeki îmân, cesâret, sabır, emniyet de en güzel ve canlı tablolar halinde tasvîr edilmektedir.

Kur'an'ın âyetleri, insanları bir harekete hazırlar, sâdece zikredilen hâdislere şâhid olanları ve onu yaşayanları değil, ondan sonra da ve bütün tarih boyunca da her ortamda harekete sevk eder. Beşer rûhunu hiç bir kayda tâbi tutmaksızın, her ne zaman bu gibi hâdiselerle veya uzun emeller ve çeşitli durumlarda, bunun benzeriyle karşılaşırsa, harekete hazır olmasını, bu ilk müslüman topluluğun kendi kuvvetlerine dayanarak yaptığını yapmasını ister.

Kur'an âyetleri ancak bu gibi hallerle ilk defa karşılaşan kimselerce hakkıyla anlaşılır. İşte burada âyetlerin şümûllü yol göstericiliği ortaya çıkar, böylece kalblerde onun kemâle eriştirici muhtevâlarına yol bulmuş olur.

İşte buradan itibâren bu âyetler, kelimelerden ve satırlardan çıkıp kuvvetler ve güçler haline dönüşür. Anlatılan hâdiseler bütün açıklığı ile ortaya çıkar, mahlûkâta hayat çerçevesi içinde yeni bir rûh verir. Harekete, direnmeye, ileriye hamle yapmaya sevk eder. Böylece gerek dış âlemde ve gerekse gönüllerde hakîkî bir hareketi doğurmuş olur.

Kur'an sâdece okunan ve kültür elde edilen bir kitap değildir... Bunlar da olmakla beraber o, hareket halinde olan hayata ışık tutan hâdiseler ve durumlar karşısında yeni yeni ilhâmlar kaynağıdır. Kalbleri kendisine yönelmiş ve kabule hazır buldukça rûhları da, bu akılları durduran sırlarla dolu âyetleri anlamak için gizli kuvvetlerini seferber etmiş bulunca, bu âyetler onlar için her an hareket düstûru olurlar.

İnsan, Kur'an âyetlerini yüzlerce defa okur da, sonra öyle bir yerde durur veya bir hâdise ile karşılaşır ki, Kur'an âyeti sanki yeni nâzil olmuş daha önce farkına varmadığı şeyleri ona ilhâm etmektedir. Şaşırıp kaldığı meselesine çözüm getirmekte, düğümlenmiş problemine çâre bulmakta, meçhûle giden yoluna ışık tutmakta, arzu ettiği hedefin plânlarını çizmekte, bir işe yönelen kalbe de kesin, kat'î ve tâm bir emniyet bahşederek imdâdına yetişmektedir.

Bu husûsların hiç biri yeni ve eski, Kur'an'dan başka bir kitapta bulunmaz. Ahzâb'tan bahseden ilk Kur'an âyetleri, Allah'ın mü'minlere olan nimetlerinden ve yardımı ve tedbîri olmamış olsaydı onları yok edecek olan düşmanı geriye çevirmesinden bahsetmektedir. İlk âyette bu hâdisenin mâhiyeti başlangıcı ve sonu; tafsîlâttan ve durumların be-

yânına geçilmeden kısaca nakledilir. Allah'ın onlara olan nimetleri açıklanmakta ve onlardan da o nimetleri hatırlamaları istenmektedir... Yine bu âyetlerde Allah mü'minlere, vahyine uymayı, sâdece O'na dayanmayı, kâfirlere ve münâfıklara uymamayı emretmekte, yolunda ve daveti uğrunda mücâdele edenleri kâfirlerin ve münâfıkların şerrinden himâye edeceğini de beyân buyurmaktadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 572-574).

oOo

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا
لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ
الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

9 — Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de Biz, onların üzerine rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı görendir.

10 — Hani onlar size, hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi. Ve hani gözler kaymış yürekler ağızlara gelmişti, ve siz Allah hakkında çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.

Allah'ın Hikmetini Hatırlayın

Allah Teâlâ mü'min kullarına lütfunu, ihsânını ve nimetini haber vererek düşmanlarını kendilerinden uzaklaştırdığını, müslümanlara saldırdıkları sene onları mağlûp ve perîşân ettiğini, kezâ meşhûr ve sahîh olan rivâyete göre hicretin beşinci senesinin şevvâl ayında Hendek hâdisesi esnâsında onları kahrettiğini haber veriyor. Mûsâ İbn Ukbe ve başkaları da bu olayın hicretin dördüncü senesinde vukû' bulduğunu söylerler.

Ahzâb adı verilen topluluğun saldırış sebebine gelince: Benu Nadîr kabîlesine mensûb yahûdîlerin seçkinlerinden bir grup —ki Rasûlullah (s.a.) bunları Medîne'den Hayber'e sürmüştü— aralarında Selâm İbn Ebu Hakîk, Selâm İbn Mişkem ve Kinâne İbn Rebî' olmak üzere Mekke'ye gitmişler ve Kureyş'in seçkinleri ile toplantılar yapmışlar-

dı. Kureyş'lileri Hz. Peygamber ile savaşa teşvîk edip kendilerinin de yardım ve destek sağlayacaklarını va'detmişlerdi. Bunun üzerine Mekke'liler onlara müsbet cevab vermişlerdi. Sonra o topluluk Gatfân kabîlesine gitmiş ve onları da savaşa çağırmıştı. Onlar da aynı şekilde müsbet cevab vermişlerdi. Kureyş'liler beraberinde köleleri ve taraftârları olmak üzere komutanları Ebu Süfyân Sahd İbn Harb'in başkanlığında çıktılar. Gatfân kabîlesinin başında da Uyeyne İbn Hazm İbn Bedr bulunuyordu. Topluluk yaklaşık on bin kişi idi. Rasûlullah (s.a.) bunların Medîne'ye gelmek üzere olduklarını duyunca müslümanlara Medîne'nin doğu tarafında bir hendek kazmalarını emretti. Buna da Selmân el-Fârisî işâret etmişti. Müslümanlar hendek kazmak için çalıştılar, çabaladılar. Hz. Peygamber onlarla beraber toprak kazdı ve toprak taşıdı. Hz. Peygamberin bu hendeği kazışında çok açık delâletler ve besbelli âyetler vukû' bulmuştu. Müşrikler gelip Medîne'nin doğusunda Uhud yakınlarına konakladılar. İçlerinden bir grup da Medîne arâzîsinin üst kısımlarına kondu. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «Hani onlar size hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi.» Hz. Peygamber ve beraberindeki müslümanlar üç bin kişi civarındaydılar. Yedi yüz olduğu da söylenir. Arkalarını Sedye tepesine dayadılar yüzlerini de düşmana doğru döndürdüler. Hendek, içinde su bulunmayan bir çukurdu. Müslümanlarla düşmanlarının arasında engel teşkîl ediyordu. Düşmanların yaya ve binitli olarak müslümanlara ulaşmasını engelliyordu. Kadınlar ve köleler de Medîne'nin damlarında idiler. Kurayza oğulları —ki bunlar yahûdîlerden bir tâifedir— Medînenin doğusunda bir kalede idiler. Peygamberle aralarında bir zimmet ahdi yapılmıştı. Yaklaşık sekiz yüz savaşçıydılar. Nadîr kabîlesinden Huyey İbn Ahtab gidip onları aldattı. Onlar da ahidlerini bozarak gelen topluluğa katılıp Rasûlullah (s.a.)a karşı savaş açtılar. Durum şiddetlendi sıkışık bir hal ortaya çıktı. Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «İşte orada mü'minler imtihân edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.» Yaklaşık bir ay süresince Hz. Peygamber ve ashâbı muhâsara altında kalmışlardı. Ne var ki düşmanları onlara ulaşamıyordu. Aralarında savaş cereyân etmedi. Yalnızca Câhiliyye devrinden biniciliği ve süvârîliği ile meşhûr olan Âmir kabîlesinden Amr İbn Abd-ı Vüdd beraberinde atlılar olmak üzere hendeği aştılar ve müslüman cephenin bir tarafını yardılar. Rasûlullah (s.a.) müslüman süvârîleri onların üzerine gönderdiyse de kimse ona karşı çıkma cesâretini gösteremedi. Hz. Ali'ye emretti o karşı çıktı. Bir süre boğuştular sonra Hz. Ali (r.a.) onu öldürdü ve bu, zafer alâmeti oldu. Sonra Allah Azze ve Celle o topluluğun üzerine çok kuvvetli ve şiddetli esen bir rüzgâr gönderdi. Öyle ki hiç bir çadırları kalmadığı gibi yakacak ateşleri de yok oldu. Orada durmak imkânları kalmadı. Bunun üzerine kaybetmiş ve yenilmiş olarak dönmekten başka

bir şey yapamadılar tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «İmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de, Biz onların üzerine rüzgârı ve bilmediğiniz orduları göndermiştik.» Mücâhid der ki: Bu rüzgâr sabâ rüzgârıydı. Bunu te'yîd eden bir başka hadîste şöyle buyrulur: Ben, sabâ rüzgârıyla desteklendim. Âd kavmi ise Debûr rüzgârıyla helâk edildi.

İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... İkrime'nin şöyle dediğini nakletti: Hendek gecesi güney rüzgârı kuzey rüzgârına dedi ki: Kalk, Hz. Peygambere yardım edelim. Kuzey rüzgârı; sıcak geceleyin esmez, dedi. İkrime der ki: Onlara gönderilen rüzgâr Sabâ rüzgârı idi. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de... İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder.

Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dayım Osmân İbn Maz'ûn Hendek gecesi çok şiddetli bir soğuk ve rüzgârda beni Medîne'ye gönderdi ve; bize yatak ve yemek getir, dedi. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben varıp Rasûlullah (s.a.)dan izin istedim. O da bana izin verdi ve buyurdu ki: Ashâbımdan kime rastlarsan onlara söyle geri dönsünler. Abdullah İbn Ömer der ki: Döndüğümde rüzgâr her şeyi savuruyordu, kime rastladımsa herkese peygamberin geri dönüş emrini bildirdim. Abdullah İbn Ömer diyor ki: İçlerinden hiç birisi boynunu geri döndüremiyordu. Benimse üzerimde bir zırh vardı. Zırh sürekli beni rahatsız ediyordu ve zırhın üzerinde demir vardı. Rüzgâr vurunca demirin bir kısmı avuçlarıma değdi ve zırhı yere düşürdü.

«Ve bilmediğiniz orduları göndermiştik.» Bunlar meleklerdi. Melekler onları sarsmış ve kalblerine korku, ürperti salmışlardı. Her kabîle reîsi; ey falanca oğulları gelin, diyordu. Onlar yanına toplandıklarında; kurtulun ha, kurtulun, diyordu. Çünkü Allah Teâlâ onların kalblerine korku salmıştı.

Muhammed İbn İshâk der ki: Yezîd İbn Ziyâd Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin şöyle dediğini nakletti: Kûfe halkından bir delikanlı Huzeyfe İbn Yemmân'a dedi ki: Ey Abdullah'ın babası, siz Hz. Peygamberi görüp onunla sohbet ettiniz mi? O; evet ey yeğenim, dedi. Delikanlı; nasıl yapıyordunuz? dedi. Huzeyfe dedi ki: Allah'a andolsun ki biz çok yoruluyorduk. Delikanlı dedi ki: Allah'a andolsun ki biz ona ulaşmış olsaydık, onu yerde yürümeye bırakmaz omuzumuza alır, taşırdık. Huzeyfe dedi ki: Ey yeğenim, Allah'a andolsun ki sen, bizim Hz. Peygamberle beraber Hendek'teki durumumuzu görseydin, hani Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalkmış namaz kılıyordu. Sonra dönüp buyurdu ki: İçinizden hangi er kişi kalkıp düşman olan topluluğun ne yaptığını gözetleyip gelebilir? Rasûlullah (s.a.), o dönerse diye şart koşuyordu; Muhakkak Allah Teâlâ onu cennetine girdirir. Huzeyfe dedi ki:

Hiç bir kimse kalkmadı. Sonra Hz. Peygamber gecenin yarısında namaz kıldı ve bize dönerek söylediğinin aynısını tekrârladı. Ama içimizden hiç kimse kalkmadı. Sonra Hz. Peygamber gece yarısı kalkarak namaz kıldı ve bize dönüp içinizden hangi er kişi kalkıp bize kavmin ne yaptığını gözetlemek üzere gider ve dönerse —Rasûlulah (s.a.) dönmeyi şart koşuyordu— Allah'tan onun cennete benim yoldaşım olmasını isterim, buyurdu. Şiddetli korkudan, soğuktan ve açlıktan hiç bir kimse kalkmadı. Kimse kalkmayınca Rasûlullah (s.a.) beni çağırdı. O beni çağırınca benim kalkmamam imkânsızdı artık. Buyurdu ki: Ey Huzeyfe, git topluluğun arasına gir ve ne yaptıklarına bak. Bize gelinceye kadar da hiç bir şey söyleme. Huzeyfe dedi ki: Gittim, düşmanın arasına girdim rüzgâr ve Allah'ın askerleri onlara yapacağını yapıyordu. Ne kazanları yerinde duruyor, ne ateşleri yanıyor, ne de evleri duruyordu. Ebu Süfyân kalkıp dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, herkes yanında oturan arkadaşının kim olduğuna baksın. Huzeyfe dedi ki: Yanımda oturan adamın elini tuttum ve ona sen kimsin? dedim. O; ben falan oğlu falanım, dedi. Sonra Ebu Süfyân dedi ki: Ey Kureyş topluluğu muhakkak ki siz, oturulacak bir yerde değilsiniz. Develer ve atlar helâk oldu. Kurayza oğulları bizi geride bıraktı ve onlardan bize ulaşan haber ise hiç hoşunuza gitmeyecek şeyler. Şu rüzgârdan gördüklerimiz ise işte başımızda. Allah'a hamdolsun ki, ne kazanımız duruyor ne de ateşimiz yanıyor, ne de çadırım dikiliyor. Öyleyse dönün, ben dönüp gideceğim. Sonra devesine doğru yönelip bağlı olan devesinin üzerine oturdu ve onu dizginlemeye başladı. Üç kere devesine vurdu. Deve kalkıncaya kadar yularını bırakmadı. Rasûlullah (s.a.); bana dönünceye kadar hiç bir şey yapma, diye benden ahid almamış olsaydı, o anda onu bir okla öldürürdüm. Huzeyfe dedi ki: Döndüm Rasûlullah (s.a.)a geldim. Hz. Peygamber hanımlarının yolculuk esnâsında giydikleri yün elbisenin üzerinde namaz kılıyordu. Benim geldiğimi görünce ayaklarının arasına indirdi ve yün örtünün bir kısmını üzerime attı. Sonra rükûa vardı ve secde etti. Ben önünde duruyordum. Selâm verince gördüğüm şeyleri ona haber verdim. Gatafân kabîlesi de Kureyş'in ne yaptığını duyunca onlar da hayvanlarına binip yurdlarına döndüler.

Müslim, Sahîh'inde Âmir kanalıyla İbrâhîm et-Teymî'den nakleder ki; onun babası şöyle demiş: Biz Huzeyfe İbn Yemmân (r.a.)ın yanındaydık. Adamın biri ona dedi ki: Ne olurdu Rasûlullah'a ulaşsaydım da, onunla beraber savaşıp imtihâna tâbi olsaydım. Huzeyfe dedi ki: Sen böyle yapar mıydın? Bizi Rasûlullah (s.a.) ile çok şiddetli soğuk ve rüzgârlı bir gecede, Ahzâb gecesinde görmüş olsaydın. Rasûlullah (s.a.) demişti ki: İçinizden bir adam karşı topluluktan bir haber getirse kıyâmet günü benimle beraber olur. İçimizden hiç birisi ona cevab vermedi. Sonra ikinci sonra üçüncü kez söyledi. En sonunda dedi ki: Ey Huzey-

fe, kalk ve düşman olan kavimden bize bir haber getir. Rasûlullah (s.a.) beni adımla çağırınca, benim kalkıp gitmekten başka yapabileceğim bir şey yoktu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana karşı topluluğun haberini getir, ancak onları ürkütme. Huzeyfe İbn Yemmân der ki: Gittim, sanki sıcak bir hamamda yürüyormuş gibiydim. Nihâyet yanlarına vardım. Baktım ki Ebu Süfyân yanını ateşe vermiş ısıtıyor. Okumun yayına bir ok koydum ve onu Ebu Süfyân'a atmak istedim. Sonra Hz. Peygamberin; onları aleyhimizde ürkütme, sözünü hatırladım. Halbuki ona ok atmış olsaydım isâbet ettirirdim. Huzeyfe diyor ki: Yine hamamda yürüyormuş gibi. Hz. Peygamberin yanına döndüm ve varıp Rasûlullah'a haber verdim. İşimi bitirip peygambere haberi verince, beni bir titreme tuttu. Rasûlullah haberi alınca üzerinde namaz kıldığı bir abâsını lutfederek bana giydirdi. Ben sabaha kadar uyudum. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ey uykucu kalk.

Yûnus İbn Bukeyr bu hadîsi Hişâm İbn Sa'd kanalıyla Zeyd İbn Eslem'den rivâyet eder ve der ki: Adamın biri Huzeyfe (r.a.)ye dedi ki: Ben sizin Rasûlullah (s.a.) ile sohbet etmenizi Allah'a şikâyet ediyorum. Neden siz ona ulaştınız da biz ulaşmadık, neden siz onu gördünüz de biz görmedik: Huzeyfe dedi ki: Biz de Allah'a sizin Hz. Peygamberi görmeden ona inanmanızdan dolayı şikâyette bulunuyoruz. Allah'a andolsun ki ey kardeşimin oğlu; sen ona ulaşsaydın nasıl olacağını bilmezdin. Sen bizi Hendek gecesi soğuk ve yağmurlu bir gecede Rasûlullah ile beraber iken görmüş olsaydın... Sonra hâdiseyi yukarda geçen biçimde uzun uzadıya nakleder. Bilâl İbn Yahyâ el-Absî de Huzeyfe kanalıyla aynı rivâyeti nakleder.

Hâkim ve Beyhakî Delâil en-Nübüvve'de İkrime İbn Ammâr kanalıyla Huzeyfe'nin kardeşi oğlu Abdülazîz'den nakleder ki, Huzeyfe onlara Rasûlullah ile beraber bulundukları durumları anlatıyormuş. Meclisinde bulunanlar demişler ki: Allah'a andolsun ki biz, peygamberi görmüş olsaydık şöyle ve şöyle yapardık. Huzeyfe demiş ki: Bunu temennî etmeyin. Biz Ahzâb gecesi saf tutmuş oturuyorduk. Ebu Süfyân ve beraberindekiler de bizim üstümüzdeydiler. Yahûdî kabîlesi Kurayza oğulları bizim altımızdaydılar ama onların saldırısından çekiniyorduk. Bizi ne ondan şiddetli bir karanlık sarmıştı, ne de ondan şiddetli bir rüzgâr. Gelen rüzgârın sesleri fırtınalar gibiydi. Öyle bir karanlık ki hiç birimiz parmağını göremiyordu. Münâfıklar Hz. Peygamberden izin istiyorlar ve; ailelerimizin korunması gerekir, diyorlardı. Halbuki âileleri korunacak değildi. Onlardan kim peygamberden izin isterse, hepsine izin verilmişti. İzin verilmiş olanlar çekilip gidiyorlardı. Biz üç yüz şu kadar kişiydik. Biz kişi kişi Hz. Peygamberi karşıladık ve onunla yüz yüze geldik. Düşmandan ve soğuktan beni koruyacak, karımın yünden bir elbisesinden başka bir şey kalmamıştı. O da ancak diz kapağıma ka-

dar geliyordu. Huzeyfe dedi ki: Ben dizim üstü çöktüğüm sırada Hz. Peygamber bana gelip; kimdir o? dedi. Ben: Huzeyfe, dedim. O; Huzeyfe mi dedi. Ben, yere yapıştım ve evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Kalkmaktan hiç hoşlanmıyordum. Rasûlullah: Kalk dedi, kalktım. Buyurdu ki: Karşı toplulukta bir haber olabilir. Bana onlardan bir haber getir. Huzeyfe dedi ki: Ben insanlar arasında çok ürken ve çok üşüyen birisiydim. Çıktım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ım, onun önünü ve arkasını, sağını ve solunu, üstünü ve altını muhâfaza et. Huzeyfe dedi ki: Andolsun ki, Allah içimde ne gibi korku ve sıkıntı varsa hepsini alıp götürdü. Hiç bir şey duymaz oldum. Huzeyfe, dedi ki: Arkamı dönünce Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Huzeyfe bana gelinceye kadar o topluluğa bir şey yapma. Huzeyfe dedi ki: Çıktım topluluğun karargâhına yaklaştığımda ateşlerinin korunu ve alevini gördüm. Ve bir de baktım ki, şişmanca semiz bir adam elini ateşe tutuyor ve yüzünü oğarak; göç, göç, diyor. Ondan önce Ebu Süfyân'ı tanımamıştım. Terkeşimden bir ok çıkardım beyâz tüylüydü. Yayımın ortasına koydum ki ateşin aydınlığında gördüğüm o oku adama fırlatayım. O esnâda Hz. Peygamberin; bana gelinceye kadar hiç bir şey yapma, buyruğunu hatırladım ve bunun üzerine kendimi tuttum, okumu terkeşime tekrâr koydum. Sonra kendi kendimi takviye ederek karargâh'ın içerisine girdim. Bir de baktım ki insanlar arasında Âmir oğullarından bir kişi şöyle diyor: Ey Âmir oğulları, göç göç. Sizin için durak yok. Bir de baktım ki, karargâhlarında rüzgâr esiyor ve karargâhlarını bir adım öteye geçemiyorlar. Allah'a andolsun ki ben, yüklerindeki taş seslerini duyar gibiydim. Rüzgâr onları pençesiyle vuruyordu. Sonra dönüp Hz. Peygamberin yanına geldim. Yolun yarısına veya benzer bir miktarına geldikten sonra bir de baktım ki yirmi atlı veya o miktarda bir atlı grubu sarık bürünmüşler ve dediler ki: Arkadaşına haber ver, Allah Teâlâ o topluluğa karşı kendisi yetti. Rasûlullah'ın yanına vardığımda o, bir örtüye bürünmüş namaz kılıyordu. Allah'a andolsun ki daha döner dönmez ağrım başladı ve ben titriyordum. Rasûlullah (s.a.) namaz kılarken eliyle bana îmâ etti kendisine yanaştım. Örtüsünü benim üzerime yaydı. Hz. Peygamber zor bir durumla karşılaşınca namaz kılardı. Ben topluluğun haberini kendisine ilettim ve döndüğüm zaman yüklerini yüklemekte olduğu haberini verdim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de, Biz onların üzerine rüzgârı ve bilmediğiniz orduları göndermiştik. Ve Allah, yaptıklarınızı görendir.» âyetini inzâl buyurdu.

Ebu Dâvûd Sünen'inde bu hadîsten şu kısmı aktarır: Rasûlullah (s.a.) zor bir durumla karşılaşınca namaz kılardı. Ebu Dâvûd'un bu rivâyeti, İkrime İbn Ammâr kanalıyla Hüzeyfe'den menkûldür.

«Hani onlar size, hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi.» Yani o topluluk. Huzeyfe'den yukarda nakledilen rivâyette belirtildiğine göre, aşağıda olanlar Kurayza oğulları yukarda olanlar da Kureyş'li topluluklardı.

«Ve hani gözler dönmüş, yürekler ağızlara gelmişti.» Korku ve dehşetin şiddetinden. «Ve siz, Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» İbn Cerîr der ki: Rasûlullah'la beraber bulunanlardan bir kısmı olayın mü'minlerin aleyhine döneceğini ve Allah'ın bunu yapacağını zannetmişlerdi. Muhammed İbn İshâk Allah Teâlâ'nın «Hani onlar size hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi. Ve hani gözler dönmüş, yürekler ağızlara gelmişti ve siz Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» kavli hakkında şöyle der: Mü'minler çeşitli zanlarda bulundular. Aralarında nifâk yayıldı. Hattâ Muattet İbn Kuşeyr —ki Amr İbn Avf oğullarının kardeşi idi— şöyle demişti: Muhammed, bize Kisrâ ve Kayser'in bütün hazînelerini yiyeceğimizi va'dediyordu. Halbuki hiç birimiz büyük abdestini yapmaya gitmek gücüne sâhip değiliz şimdi.

Hasan, «Ve siz Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» kavli hakkında şöyle demiştir: Muhtelif zanlarda bulunuyorlardı. Münâfıklar, Hz. Muhammed'in ve ashâbının kökten yok olacağını sanıyorlardı. Mü'minler ise Allah'ın va'dinin ve Rasûlullah'ın sözünün hak olduğunu kesinkes biliyor, Allah'ın İslâm'ı müşrikler istemeseler de bütün dinlere üstün kılacağına kanâat getiriyorlardı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Âsım el-Ansârî... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hendek günü biz; ey Allah'ın Rasûlü, yürekler ağızlara geldi bizim söyleyeceğimiz bir şey yok mu? dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet şöyle deyin: Allah'ım, mahrem yerlerimizi ört, korkularımızı emniyete çevir. Ebu Saîd dedi ki: Allah düşmanlarının yüzüne rüzgârı çarptı ve onları hezîmete mahkûm etti. Aynı rivâyeti Ahmed İbn Hanbel, Ebu Âmir'den nakleder.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي
قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ
لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ
وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

11 — İşte orada mü'minler imtihân edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.

12 — Ve hani münâfıklar ve kalblerinde bir hastalık bulunanlar: Allah ve Rasûlü bize sâdece boş vaadlerde bulundular, diyorlardı.

13 — Hani onlardan bir grup demişti ki: Ey Medîne halkı, sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün. İçlerinden bir grup da peygamberden izin isteyerek diyorlardı ki: Evlerimiz düşmana açıktır. Halbuki evleri açık değildi. Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.

İşte Orada Denendi Mü'minler

Allah Teâlâ toplulukların Medîne'nin çevresine konaklayıp, müslümanları muhâsara altına aldıkları o çok sıkıntılı ve zor anı haber veriyor. Aralarında Hz. Peygamber bulunduğu halde onlar imtihân edilmişler, denenmişler ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı. İşte o zaman nifâk ortaya çıkmış kalblerinde hastalık olanlar içlerindekini dillerine vurmuşlardı. «Ve hani münâfıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar; Allah ve Rasûlü bize sâdece kuru vaadlerde bulundular, diyorlardı.» Münâfıkın nifâkı belirmiş, kalblerinde şüphe veya kin bulunanların durumu ortaya çıkmış îmânın zayıflığı ve içinde bulundukları sıkıntılı halin şiddeti nedeniyle kalblerindeki vesveseyi dillerine vurmuşlardı. Bir başka topluluk da şöyle demişlerdi: «Hani onlardan bir grup da demişti ki: Ey Medîne halkı, bugün sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün.» Âyet-i kerîme'de geçen Yesrib, Medîne'dir. Nitekim sahîh bir rivâyette Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Rü'yâmda sizin hicret edeceğiniz yurt bana gösterildi. İki sıcak arasında bir yerdi. Hecer (Bahreyn'in merkezi) olması konusundaki vehmim gitti. Bir de baktım ki orası Yesrib. Bir başka ifâdede ise; bir de baktım ki orası Medîne idi, buyurdu.

İmâm Ahmed'in İbrâhîm İbn Mehdî kanalıyla Berrâ'dan rivâyet ettiği hadîse gelince: Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim Medîne'ye Yesrib derse Allah'tan mağfiret dilesin. Çünkü orası güzeldir. Bu rivâyette İmâm Ahmed, münferid kalmıştır ve isnâdında zayıflık vardır. Allah en iyisini bilendir.

Denilir ki: Medîne'ye Yesrib adının verilmesinin asıl sebebi Amâlik kavminden orada konaklamış olan Yesrib İbn Abîl İbn Mehlâbil İbn Ûs İbn Amlâk İbn Lâvez İbn İrem İbn Sâm İbn Nûh'un adına nisbet-

ledir. Süheylî böyle der ve ilâve eder: Bazılarının rivâyet ettiğine göre Medîne'nin on bir adı vardır, bunlar: Medîne, Kâ'be, Taybe, Miskîne, Câbire, Mahabbe, Mahbûbe, Kâsıma, Mecbûre, Azrâ ve Merhûme'dir. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Biz Tevrât'ta Allah Teâlâ'nın Medîne'ye ey-Taybe, ey-Taâbe, ey-Miskîne hazîneler seni kaynatmaz senin taşlarını diğer kasabaların taşlarının üzerine kaldırırım, buyurduğunu gördük.

«Bugün sizin için tutunacak bir yer yok.» yani burada Hz. Peygamberin yanında tutunulacak bir yer yok. Öyleyse «Artık geri dönün.» evlerinize ve yurtlarınıza gidin. «İçlerinden bir grup da peygamberden izin isteyerek diyorlardı ki.» Avfî İbn Abbâs'tan naklen der ki: Onlar Hârise oğularıdır. Onlar demişlerdi ki: Evlerimizin hırsızlar tarafından soyulmasından endîşe ediyoruz. Bir başkası da böyle demiştir. İbn İshâk ise böyle diyen kişinin Ev İbn Kayzî olduğunu zikreder. Yani onlar evlerine dönmek için bir ma'zeret uyduruyorlar ve evlerini düşmandan koruyacak kimsenin bulunmadığını, düşmanın evlerine saldırmasından korktuklarını söylüyorlardı. Allah Teâlâ ise buyuruyor ki: «Halbuki evleri açık değildi.» Onların iddiâ ettikleri gibi değildi. «Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.» Savaştan kaçıp kurtulmak istiyorlardı.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَآ إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾
وَلَقَدْ كَانُوا عَٰهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَٰرَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْـُٔولًا ﴿١٥﴾
قُل لَّن يَنفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذًا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾
قُلْ مَن ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُم مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾

14 — Şâyet onlara onun çevrelerinden varılmış olsaydı da fitne çıkarmaları istenseydi, hemen buna girişirler ve derhâl yapmaktan geri durmazlardı.

15 — Andolsun ki onlar daha önceden, sırt çevirip kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Ve Allah'a verilen ahid, sorumluluktu.

16 — De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaç-

tıysanız, firâr size fayda vermeyecektir. Ve o zaman çok az eğlendirileceksiniz.

17 — De ki: Allah sizin için bir kötülük dilerse veya bir rahmet dilerse sizi O'na karşı koruyabilecek kimdir? Onlar Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazlar.

Allah Teâlâ «Evlerimiz düşmana açıktır, diyorlardı. Halbuki evleri açık değildi. Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.» diye bahsettiği o grubun durumunu haber vererek buyuruyor ki; eğer onlara düşmanlar Medînenin her tarafından, her köşesinden saldırmış olsaydılar, sonra fitne çıkarmalarında imtihân edilmeleri istenmiş olsaydı —ki bu küfre girmedir— çabucak küfre girerlerdi. Îmânlarını muhâfaza etmezlerdi. En küçük bir korku ve sarsıntıda direnip durmazlardı. Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd ve İbn Cerîr bu âyeti böyle tefsîr etmişlerdir. Bu ifâde onlar için son derece zem niteliğindedir.

Sonra Allah Teâlâ, bu korkudan önce onlardan geri dönmeleri ve savaştan kaçmamaları konusunda almış olduğu ahdi hatırlatıyor. «Allah'a verilen ahid sorumluluktur.» buyuruyor. Yani Allah, elbette verilen ahidden dolayı onları sorguya çekecektir.

Müteâkiben de kendilerine bildiriyor ki; Bu firârları ecellerini te'hîr etmez ömürlerini uzatmaz aksine çabucak helâk olmalarına bir sebeb teşkîl edebilir. Bunun için Hak Teâlâ «Ve o zaman çok az eğlendirileceksiniz» buyuruyor. Yani kaçıp firâr ettikten sonra çok az bırakılacaksınız. «De ki; dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise müttakiler için elbet daha hayırlıdır.» (Nisâ, 77)

Sonra Hak Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: Kimdir o ki Allah bizim için bir kötülük dilerse veya bir rahmet dilerse sizi O'na karşı koruyabilir?» Sizi Allah'a karşı koruyacak kimdir? «Onlar Allah'tan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar» Ne kendileri için, ne de başkaları için Allah'tan başka bir yardımcı, medetlerine yetişecek bir kurtarıcı yoktur.

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا
﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ
مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا

فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

18 — Doğrusu Allah, içinizden sizi alıkoyanları ve kardeşlerine; bize gelin, diyenleri bilir. Bunlar harbe pek az iştirâk ediyorlardı.

19 — Size karşı cimridirler. Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar üstüne ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek, sivri dilleriyle sizi incitirler. İşte onlar inanmamışlardır. Bunun için de Allah yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.

Allah Teâlâ harbe katılanlardan başkalarını alıkoyanları ve kardeşlerine yani arkadaşlarına, akrabâlarına ve dostlarına «Bize gelin, diyenleri» çok iyi bildiğini haber veriyor. Yani bizim oturduğumuz yerdeki gölgeliklere ve meyvelikli bahçelere gelin, diyenleri. Bununla beraber onlar harbe pek az iştirâk ediyorlardı. «Size karşı cimridirler.» Size karşı şefkât ve dostlukta son derece kibirlidirler. Süddî ise der ki: Onlar size karşı ganîmetlerle cimridirler.

«Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar ölüm baygınlığı ile gözleri dönerek sana bakarlar.» Ölümün korku ve dehşetinden gözleri dönmüş şu korkaklar da savaşta aynı şekilde korku ve dehşete düşmüşlerdir. «Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek sivri dilleri ile sizi incitirler.» Emniyet mevcûd olunca fasîh, yüce ve belîğ ifâdelerle konuşurlar. Kendileri için üstün mevkiler, kahramanlıklar, övünülecek özellikler taslarlar. Halbuki bütün bu söylediklerinde yalancıdırlar.

İbn Abbâs der ki: Âyette geçen (سلقوكم) kelimesi sizi karşılarlar anlamına gelir.

Katâde der ki: Ganîmet olduğu zaman onlar topluluğun en cimrisidirler ve paylaşmada en kötü örnektirler. Sürekli; bize verin, bize verin, derler. Biz de sizinle beraber bulunduk, derler. Sıkıntılı anda ise onlar topluluğun en korkağı ve hakka karşı en aşağılık durumda olanlarıdır. Buna rağmen onlar hayra karşı çok cimridirler. Yani onlarda hayır diye bir şey yoktur. Onlar korkaklığı, yalanı ve hayırsızlığı kendilerinde toplamışlardır...

Şâirin sözü onlara ne kadar uygun gelir:
«Barış olunca katı ve ağır bir merkep gibidirler,
Savaş olunca da âdeti tutmuş kadınlara benzerler.»

İşte bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında «İşte onlar inanmamışlardır bunun için de Allah yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu Allah için çok kolaydır.» buyuruyor. Böyle yapmak Allah için gayet basît ve kolaydır.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ
يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

20 — Onlar birliklerin gitmediğini sanıyorlardı. Birlikler gelmiş olsalardı, kendilerinin çöllerde bedevîlerle bulunup sizin haberlerinizi oradan soruşturmayı isterlerdi. Aranızda bulunsalardı bu defa da çok az savaşırlardı.

Bu da aynı şekilde onların korkak, zelîl ve ödlek olduklarını belirten aşağılık niteliklerinden birisidir. «Onlar birliklerin gitmediğini sanırlar.» O topluluğun kendilerine yakın olduğunu zannederler. Tekrâr dönüp geleceklerini kabûl ederler. «Gelmiş olsalardı kendilerinin çöllerde bedevîlerle bulunup sizin haberlerinizi oradan soruşturmayı isterlerdi.» O gruplar gelmiş olsalardı kendilerinin sizinle birlikte Medîne'de hazır bulunmalarını istemezlerdi. Aksine çöle gidip sizin haberlerinizi oradan soruştururlar ve düşmanlarınızla durumunuzun nasıl olduğunu ordan araştırmak isterlerdi. «Aranızda bulunsalardı bu defada çok az savaşırlardı.» Şâyet yanınızdan ayrılmayıp aranızda bulunsalardı, sizinle çok az savaşırlardı. Çünkü onların sizin kazanacağınıza dâir inançları zayıftı. Ayrıca çok korkak ve ödlek olduklarından sizinle savaşmazlardı.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ
كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ
اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

21 — Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır. Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için.

22 — Mü'minler o birlikleri gördüklerinde dediler ki: İşte bize Allah'ın ve Rasûlünün vaad ettiği bu. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Ve bu, onların ancak îmânını ve teslîmiyyetini artırdı.

Bu âyet-i kerîme Rasûlullah'ın sözlerini, fiillerini ve hallerini örnek edinme konusunda büyük bir ilkedir. Bunun için o toplulukların geldiği gün insanların peygamberi örnek almasını, onun sabrını, direnişini, bağlılığını, çalışmasını, Allah Azze ve Celle'den sürekli olarak yardım bekleyişini, kıyâmet gününe kadar örnek almalarını emretmiştir. Bunun için Allah Teâlâ karârsızlığa düşüp sarsılan, korkan, sıkılan ve topluluğun geldiği gün dağınıklık arzedenlere karşı şöyle sesleniyor: «Andolsun ki sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» Ona uyup onun özelliklerini kendinize rehber edinseniz ya. Sonra devâmla: «Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için.» buyuruyor.

Müteâkiben Allah Teâlâ, Allah'ın kendilerine va'dettiğinin doğru olduğunu bildiren mü'minlerin durumunu haber veriyor. Dünya ve âhirette âkıbetin onlara hâs olduğunu bildiriyor: «Mü'minler, o birlikleri gördüklerinde dediler ki: İşte bize Allah'ın ve Rasûlünün va'dettiği. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir.» İbn Abbâs ve Katâde derler ki: Bu âyetle Bakara Sûresindeki şu âyette söz konusu edilen husûs kasdedilmiştir: «Yoksa sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, öyle sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardır ki, nihâyet paygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? diyorlardı. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214).

Yani mü'minler diyorlardı ki: Allah'ın bize va'dettiği imtihân, tecrübe ve ibtilâ işte budur. Bunun arkasından yardımın gelmesi de yakındır. «Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Ve bu, onların ancak îmânını ve teslîmiyyetini artırdı.» Bu âyet, îmânın insanlara ve şartlara göre artıp eksileceğinin delilidir. Nitekim Cumhûr-u Ulemâya göre îmân artıp eksilir. Biz bu husûsu Buhârî Şerhi'nin başında açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Bu sıkıntılı hal, bu zorluk ve şiddet onların ancak Allah'a îmânını ve Allah'ın emrine uyarak rasûlüne itâat etmelerini artırır, başka değil.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا
بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ
عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾

23 — Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir. Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.

24 — Çünkü Allah, doğruları doğruluklarıyla mükâfâtlandıracak, münâfıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir. Muhakkak ki Allah, Gafûr, Rahîm olandır.

Mü'minlerden Öyle Erler Vardır Ki

Allah Teâlâ ahidlerini bozan münâfıkların Allah'a söz verdikleri halde bunu tutmadıklarını belirttikten sonra, mü'minlerin niteliklerini anlatmaya başlıyor ve onların ahid ve sözlerince sadâkat gösterip sebât ettiklerini bildiriyor. «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını vermiş kimi de beklemektedir.» Bazıları âyet-i kerîme'de geçen (نحبه) kelimesini, ecel diye tefsîr etmişlerdir. Buhârî ise bu kelimenin ahid anlamına geldiğini söyler ki bu birinci söze râcidir.

«Kimi de beklemektedir. Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» Onlar Allah'a verdikleri ahdi değiştirmemişler, bozmamışlar, tebdîl etmemişlerdir.

Buhârî der ki: Bize Ebu Yemmân... Hârice İbn Zeyd İbn Sâbit'den nakletti ki; Zeyd İbn Sâbit şöyle demiş:

لَمَّا نَسَخْنَا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ فَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَؤُهَا لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ إِلَّا مَعَ خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهَادَتَهُ شَهَادَةَ رَجُلَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ

Biz sayfaları mushaflar halinde istinsâh ederken ben, Hz. Peygamberin okuduğunu duyduğum Ahzâb sûresinden bir âyeti araştırdım, onu kimsenin yanında bulamadım. Sâdece Ansâr'dan Huzeyme İbn Sâbit'in yanında bulunuyordu. Allah Rasûlü, Huzeyme İbn Sâbit'in şâhidliğini iki erkeğin şâhidliği yerine saymıştı. Bunun üzerine bu âyeti onun şehâdetiyle kaydettim. Bu âyet: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir...» Bu rivâyette Buhârî münferid kalmıştır. Müslim onu nakletmemiştir. İmâm Ahmed Müsned'inde, Tirmizî ve Neseî de Sünen'lerinin tefsîr bölümünde Zührî kanalıyla bu hadîsi naklederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.

Yine Buhârî der ki: Muhammed İbn Beşşâr... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, bu âyetin Enes İbn Nadr hakkında nâzil olduğunu kabul ediyormuş. Bu âyet: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir.» Bu yönüyle bu rivâyette de Buhârî münferid kalmıştır. Ancak başka yollarla onun şâhidleri bulunmaktadır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım... Sâbit'den nakletti ki; Enes şöyle demiş: Benim adını aldığım amcam Enes İbn Nadr Bedir günü Rasûlullah ile beraber savaşta bulunamadı. Bu durum ona çok ağır geldi. Ve dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın katıldığı ilk savaşta ben hazır bulunamadım ama Allah bundan sonra bana peygamberle birlikte bir olaya katılma fırsatını gösterirse, benim ne yapacağımı O görecektir. Enes der ki: Başka bir şey söylemekten korktu. Uhud günü Hz. Peygamberle birlikte savaşa katıldı. Sa'd İbn Muâz'la karşılaştı. Enes, Sa'd İbn Muâz'a dedi ki: Ey Amr'ın babası, nereye? Ah cennet kokusunu Uhud eteklerinden duyuyor gibiyim. Enes dedi ki: Orada kâfirlerle savaştı ve öldürüldü. Enes dedi ki: Onun cesedinde seksen şu kadar ok yarası ve kılıç darbesi görüldü. Halam Nadr kızı Rübeyyi, dedi ki: Kardeşimi ancak dişlerinden tanıyabildim. İşte bunun üzerine «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir. Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» âyeti nâzil oldu. Ashâb bu âyetin, Enes İbn Nadr ve arkadaşları hakkında nâzil olduğunu kabul ederlerdi. Bu hadîsi Müslim, Tirmizî, Neseî Süleymân İbn Muğire kanalıyla Enes'ten naklederler. Kezâ Neseî ve İbn Cerîr Taberi, Hammâd İbn Seleme kanalıyla Enes'ten bu hadîsi naklederler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Sinân Enes'ten nakletti ki; amcası yani Enes İbn Nadr Bedir savaşına katılamamış ve demiş ki: Rasûlullah (s.a.)ın müşriklerle yaptığı ilk savaşa katılamadım, eğer Allah bana müşriklerle bir daha savaş imkânını gösterirse benim ne yapacağımı O görecektir. Enes dedi ki: Uhud günü müslümanlar dağılmaya başlayınca, Enes İbn Nadr: Allah'ım şunların yaptıklarından dolayı Senden özür diliyorum —arkadaşlarını kasdediyordu— ve şun-

ların yaptıklarından dolayı da Sana sığınıyorum —müşrikleri kasdediyordu— demiş sonra savaşa koyulmuştu. Sa'd İbn Muâz Uhud'a varmadan onunla karşılaşmış o; ben seninle beraberim, demiş. Sa'd der ki: Onun yaptığını ben yapamadım. Çünkü onun üzerinde seksen şu kadar kılıç darbesi, ok yarası bulundu. Onun ve arkadaşlarının hakkında «Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir.» kavli inmiş. Tirmizî bu hadîsi tefsîr babında Abd İbn Humeyd kanalıyla Yezîd İbn Hârûn'dan o da Enes İbn Mâlik'den rivâyet eder. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Buhârî ise bu hadîsi el-Mağazî bâbında Hassân İbn Hassân kanalıyla... Enes'ten nakleder, ancak âyetin, nâzil oluşunu zikretmez. İbn Cerîr ise bu hadîsi Mu'temir İbn Süleymân kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Fadl el-As Kalânî... Mûsâ İbn Talha kanalıyla babası Talha'nın şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber Uhud'dan tekrâr ashâbının yanına dönünce minbere çıktı, Allah'a hamd ve senâ etti. Müslümanların başına gelenlerden dolayı onları tesellî etti ve kendilerini bekleyen ecri ve mükâfâtı onlara haber verdi. Sonra da: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir...» âyetini okudu. Müslümanlardan bir adam kalkıp dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar kimlerdir? Ben, ona doğru yöneldim. —Üzerimde Hadremî kabîlesine âit iki yeşil elbise vardı.— Hz. Peygamber buyurdu ki: Ey suâl soran kişi işte bu, onlardandır.

Aynı şekilde İbn Cerîr Taberî, Süleymân İbn Eyyûb kanalıyla... Mûsâ İbn Talha'dan bu hadîsi rivâyet eder. Tirmizî de tefsîr ve menkabeler bahsinde bu hadîsi tahrîc eder. İbn Cerîr Taberî Yûnus İbn Bukeyr kanalıyla... Talha'nın oğlu Mûsâ ve Îsâ tarîkıyle babalarından bu hadîsi nakleder ve hasen, garîb bir hadîstir, der. Yûnus kanalından başka bir tarîkla bu hadîsi bilmiyoruz, der. Kezâ İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Isâm el-Ansârî... Mûsâ İbn Talha'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Muâviye (r.a.)nin yanına vardığımda çıkarken beni çağırdı ve dedi ki: Ey kardeşim oğlu sana Hz. Peygamberden duyduğum bir hadîsi okuyayım mı? Şâhid ol ki, ben Hz. Peygamberin şöyle dediğini işittim: Talhâ «Bu uğurda canını verenler» dendir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ebu Kureyb kanalıyla Mûsâ İbn Talha'dan naklederek der ki: Muâviye İbn Ebu Süfyân kalktı ve; ben Rasûlullah (s.a.)ın, Talha «Bu uğurda canını verenlerden»dir, dediğini duydum.

Bu sebeple Mücâhid «Kimi bu uğurda canını verdi» kavlinden, ahdini yerine getirdi mânâsını anlamıştır. «Kimi de beklemektedir» kavlinden de; o, savaş olacak bir günü beklemektedir, nihâyet savaş olduğu zaman ahdine sadâkat gösterecektir, demiştir.

Hasan der ki: «Kimi bu uğurda canını verdi.» doğruluk ve vefâ üzere öldü. «Kimi de beklemektedir» Aynı şekilde ölmeyi beklemekte-

dir. İçlerinden kimi de hiç bir şeyi değiştirmemektedir. Katâde ve İbn Zeyd de böyle derler. Bazıları «Canını verdi» kavliyle, adağını yerine getirdi, denilmek istendiğini bildirmişlerdir.

«Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» Ahidlerini değiştirmemişler, ahde vefâ yerine çiğneme yoluna gitmemişlerdir. Aksine Allah'a verdikleri ahidde sebât edip direnmişlerdir. «Evlerimiz düşmana açıktır. Halbuki evleri açık değildi. Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.» diyen yahûdîler gibi yapıp ahidlerini bozmamışlardır. Halbuki Allah Teâlâ onlardan geri dönmemek üzere ahid almıştı.

«Çünkü Allah, doğruları doğruluklarıyla mükâfâtlandıracak, münâfıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir. Muhakkak ki Allah, Gafûr, Rahîm olandır.» Allah Teâlâ iyiyi kötüden ayırd etmek için kullarını korku ve sarsıntılarla denemektedir. Böylece şunun durumunu da, onun durumunu da açığa çıkarmaktadır. Her ne kadar Allah Teâlâ her şeyi olmazdan önce biliyor ise de, sırf kendi bilgisine istinâden kullarını azâblandırmaz. Ancak Allah'ın bildiği şekilde kullar amellerini işleyince ona göre cezâlandırır. Nitekim Muhammed sûresinde şöyle buyurur: «Sizden cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye kadar sizi deneriz.» (Muhammed, 31). Bu, bir şeyi olduktan sonra bilmektir. Halbuki onun önceki bilgisi o şeyin olmasından önce var idi. Yine Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurur: «Allah; mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Hidâyet murdârı, temizden ayıracaktır. Allah, size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179). Bu sebeple bu sûrede de «Çünkü Allah, doğruları doğruluklarıyla mükâfatlandıracak, münâfıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir.» buyuruyor. Yani Allah'a verdikleri ahidde direnip sabır göstermeleri ve ahdi yerine getirip muhâfaza etmeleri nedeniyle doğruları doğruluklarından dolayı mükâfatlandıracaktır. Allah'ın ahdini çiğneyen, emirlerine muhâlefet eden ve bu sebeple Allah'ın azâb ve cezâsını hak eden münâfıkları da azâblandıracaktır. Ancak onlar dünyada Allah'ın meşiyyeti ve irâdesi altındadırlar. Allah isterse onları yaptıkları davranışta devâm ettirir ve kendisine ulaşıncaya kadar bu hareketlerini sürdürmelerini sağlar, sonra da buna göre azâblandırır. Dilerse onların tevbesini kabul eder ve onları münâfıklıktan vazgeçirip îmâna sevkeder. İsyân ve fâsıklıktan sonra sâlih amellere yöneltir. Allah'ın kullarına rahmet ve şefkati gazabına gâlib geldiği için Hak Teâlâ «Muhakkak ki Allah, Gafûr, Rahîm olandır.» buyuruyor.

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا

عَزِيزًا ﴿٢٥﴾

25 — Allah, küfredenleri kinleriyle geri çevirdi. Ve hiç bir hayra nâil olmadılar. Allah savaşta mü'minlere yetti. Ve Allah Kavî, Azîz olandır.

Allah Teâlâ ilâhî askerlerini ve rüzgârı göndermek suretiyle o toplulukları Medîne'den uzaklaştırdığını haber veriyor. Eğer Allah, Rasûlünü âlemlere rahmet olarak göndermiş olmasaydı bu rüzgâr o topluluk için Âd kavmini helâk eden kasıp kavurucu rüzgârdan daha şiddetli olurdu. Ancak Allah Teâlâ «Sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azâb edecek değildir.» buyurmuştur. Allah onların üzerine bir rüzgâr göndermiş ve topluluklarını dağıtmıştır. Tıpkı onların toplanmalarının sebebinin de heves olduğu gibi. Bu topluluk muhtelif kabîlelerden oluşan değişik görüşlere mensûb karmaşık bir yığındı. Bunun için Allah Teâlâ'nın onların üzerine rüzgâr gönderip topluluklarını dağıtması ve kendilerini kinleri ve nefretleriyle dağılmış ve kaybetmiş olarak geri çevirmesi uygun düşmüştü. İçlerinden arzuladıkları zafer ve ganîmeti elde edememeleri nedeniyle dünyada bir hayra nâil olamamışlar, Allah Rasûlüne düşmanlıkla karşı çıkmaları, onu öldürmeye kasdetmeleri ve askerlerini kökten yok etmek istemeleri nedeniyle yüklendikleri günâhlardan dolayı da âhirette bir şey elde edememişlerdir. Kim bir şeyi kasdeder ve kasdettiği şeyi de fiiliyle doğrularsa, gerçekte o kişi o kasdettiği şeyin fâili demektir.

«Allah, savaşta mü'minlere yetti» Mü'minler düşmanlarının yanına gidip onlarla yüz yüze savaşma gereğini duymadılar. Allah, kâfirleri mü'minlerin yurdundan uzaklaştırdı. Allah, tek başına kullarına kâfîdir. Kulunu O desteklemiş, askerlerini şereflendirmiştir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. O, tek bir ilâhtır. Va'dini doğrulamış, kulunu desteklemiş, askerlerini üstün kılmış ve O toplulukları tek başına yenmiştir. Artık O'ndan sonra hiç bir şey yok. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Ebu Hüreyre'den naklen rivâyet ederler.

Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan nakledilir ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) o topluluğa karşı duâ ederek şöyle buyurdu:

اَللّٰهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اللّٰهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللّٰهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ

Allah'ım, kitabı indiren ,hesâbı çabuk gören Allah'ım. O topluluğu kahret. Allah'ım, onları hezîmete ve sarsıntıya uğrat.

«Allah savaşta mü'minlere yetti.» âyeti, müslümanlarla Kureyş'liler arasındaki savaşın durumuna işârettir. Gerçekten de böyle olmuş ve müşrikler müslümanlarla savaşamamış aksine müslümanlar onlarla yurdlarında savaşmışlardır.

Muhammed İbn İshâk der ki: Hendek halkı Hendek'ten ayrıldıktan sonra, bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şu yılınızdan sonra bir daha Kureyş'liler sizinle savaşamazlar. Ancak siz onlarla savaşırsınız. Gerçekten de ondan sonra bir daha Kureyş'liler mü'minlerle savaşamamışlardır. Mü'minler onlarla savaşmışlar ve nihâyet Allah Teâlâ Mekke'nin fethini müyesser kılmıştır. Muhammed İbn İshâk'ın zikrettiği bu hadîs sahîhtir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ... Ebu İshâk'tan nakletti ki; o Süleymân İbn Sard'ın şöyle dediğini işittim demiştir: Hendek günü Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şimdi biz onlarla savaşıyoruz, onlar bizimle değil. Buhârî de Sahîh'inde Sevrî kanalıyla Ebu İshâk'dan bu hadîsi rivâyet eder.

«Ve Allah; Kavî, Azîz olandır.» Gücü ve kuvvetiyle onları mağlûb olarak geri çevirmiştir. Onlara hiç bir iyilik isâbet etmemiştir. Allah İslâm'ı ve müslümanları azîz kılmış va'dini doğru çıkarmış, kulu ve rasûlünü te'yîd ederek muzaffer kılmıştır. Hamd ve minnet O'na mahsûstur.

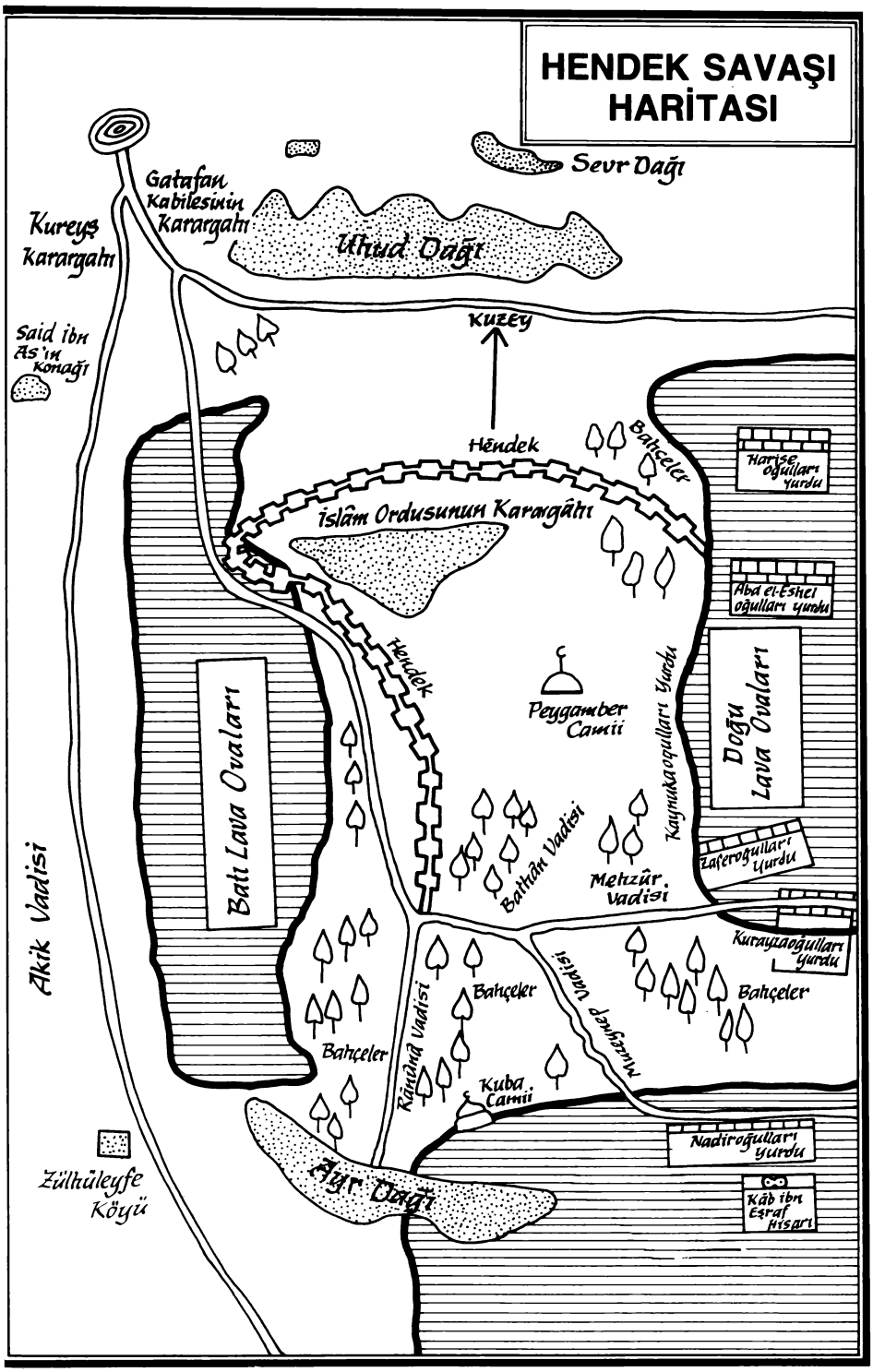
وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ
فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

26 — Ehl-i kitâb'dan onlara destek olanları, kalelerinden indirdi. Ve kalblerine korku saldı. Onlardan kimini öldürüyor, kimini de esîr alıyordunuz.

27 — Ve sizi onların yerlerine, yurdlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız yerlere de vâris kıldı. Ve Allah her şeye kâdirdir.

Daha önce de geçtiği gibi, topluluklardan müteşekkil düşman askerleri gelip Medîne yakınında konaklayınca Kurayza oğulları kendi-

leri ile Allah Rasûlü arasında mevcûd olan anlaşmayı bozmuşlardı. Bu Nadr kabîlesinden Huyey İbn Ahtab'ın —Allah ona la'net etsin— Kurayza oğullarının yurduna gelip reîsleri olan Kâ'b İbn Esed'i yoldan çıkarıp ahdini bozdurması sonucu olmuştur. Ona söylediği birçok söz arasında şunları da söylemişti: Yazıklar olsun sana. Ben sana devrin en güçlüleriyle; Kureyş'liler ve onların çevre kabîleleriyle Gadfân kabîlesi ve tâbileriyle geldim. Onlar şurada duruyorlar. Muhammed'i ve ashâbını kökten yok edecekler. Kâ'b ona şöyle demişti: Hayır, Allah'a andolsun ki sen, bana devrin en düşkünleriyle geldin. Yazıklar olsun sana ey Huyey, sen uğursuz birisin. Bırak bizi halimize. Böylece adamın sırtını sıvazlayarak onu yoldan çıkarmaya çalıştı. Netîcede o da müsbet cevab verdi. Huyey, ona şu şartı koştu: Topluluklar gidecek olur da kendilerinin durumunda bir şey meydana gelmezse onlarla birlikte kendisi de kaleye girecek ve onların yaptığı gibi yapacaktı. Kurayza oğulları ahidlerini bozup ta bu haber Rasûlullah (s.a.)a ulaşınca o çok üzüldü. Bu durum ona ve müslümanlara gerçekten çok ağır geldi. Allah Teâlâ te'yidini gönderip peygamberi muzaffer edince düşmanları ayakları sürçerek en ağır darbeyle kaybetmiş olup geri dönünce Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye kuvvetli ve muzaffer olarak geldi. Halk silâhını çıkardı. Rasûlullah (s.a.) o savaşın yorgunluğunu dindirmek üzere Ümmü Seleme'nin evinde yıkanırken birden Cebrâîl dîbâdan bir sarık bürünmüş ve bir kenarını bırakmış olarak atlastan bir heybenin asılı bulunduğu bir katırın üzerinde beliriverdi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, silâhını indirdin mi? O; evet, dedi. Cebrâil; ama melekler silahlarını indirmediler, dedi. Şu anda ben topluluğun isteklerini bildirmekten dönüyorum. Sonra şöyle dedi: Allah sana emrediyor ki; Kurayza oğullarının üzerine yürüyesin. Bir başka rivâyette de Cebrâîl şöyle demiştir: Seni savaştan uzaklaşmada ma'zûr kılacak özrün var mıdır? Silâhları yere koydunuz mu? Hz. Peygamber; evet deyince, Cebrâîl; ama biz henüz silâhlarımızı yere koymadık, demiş sonra, kalk, şunların yanına git, diye eklemişti. Hz. Peygamber: Nereye? deyince, Cebrâîl; Kurayza oğullarının yanına, çünkü Allah Teâlâ bana onları sarsmamı emretti, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber ânîden toparlanarak kalkıp Kurayza oğullarının üzerine yürüme emrini vermişti. Kurayza oğulları Medîne'nin birkaç mil uzağındaydılar. Bu sırada öğle namazının vakti gelmişti. Hz. Peygamber: Sizden hiçbiriniz ikindiyi Kurayza oğullarının yurdundan başka bir yerde kılmasın, demişti. Halk yürümeye koyulmuş ve yolda namaz vakti gelmişti. Bazıları yolda namazını kılmış ve; Rasûlullah (s.a.) bu sözüyle ancak acele yürümemizi kasdetmiştir, demişlerdi. Başkaları da Kurayza oğullarının yurdundan başka bir yerde namaz kılmayız, demişlerdi. Hz. Peygamber her iki grubu da zorlamamıştı. Onların arkasından Hz. Peygamber İbn Ümmü Mektûm'u Medîne'de yerine

HENDEK SAVAŞI HARİTASI
Sevr Dağı
Gatafan Kabilesinin Karargahı
Kureyş Karargahı
Uhud Dağı
Said ibn As'ın Konağı
Kuzey
Hendek
Bahçeler
Hariçe oğulları yurdu
İslâm Ordusunun Karargâhı
Abd el-Eshel oğulları yurdu
Hendek
Batı Lava Ovaları
Peygamber Camii
Kaynukaoğulları Yurdu
Doğu Lava Ovaları
Batıhân Vadisi
Mehzûr Vadisi
Zaferoğulları Yurdu
Akik Vadisi
Kurayzaoğulları yurdu
Bahçeler
Bahçeler
Rânûnâ Vadisi
Bahçeler
Muzeyrip Vadisi
Kuba Camii
Nadiroğulları yurdu
Ayr Dağı
Kâb ibn Eşraf Hisarı
Zülhüleyfe Köyü

vekîl bırakarak yürümeye koyuldu. Sancağı Ebu Tâlib oğlu Ali'ye verdi. Sonra Kurayza oğullarının yurdunun yanında konaklayıp yirmi beş gece onları muhâsara etti. Bu durum uzayınca onlar Evs kabîlesinin reîsi olan Sa'd İbn Muâz'ın hakemliğini taleb ettiler. Çünkü Kurayza oğulları câhiliyyet devrinde Evs kabîlesinin müttefiki idiler. Ve bu sebeple Sa'd İbn Muâz'ın kendilerine iyi davranacağını sanıyorlardı. Nitekim Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl Kaynûka oğullarına bu şekilde davranmıştı. Bunlar da Sa'd'ın Abdullah İbn Übeyy gibi davranacağını sanıyorlardı. Ve biliyorlardı ki, Hendek savaşının olduğu günlerde Sa'd İbn Muâz kolunun orta damarından bir ok yarası almıştı, Rasûlullah (s.a.) onun bu orta damarını dağlatmış ve kısa zamanda kendine gelmesi için mescidin orta yerine oturtmuştu. Sa'd İbn Muâz ise şöyle duâ etmişti: Allah'ım eğer Kureyş'lilerle harbi devâm ettireceksen, beni de bu savaş için bırak. Eğer bizimle onlar arasında harbi devâm ettiriyorsan savaşı devâm ettir ve Kurayza oğullarının hakkında gözüm ağarıncaya kadar benim canımı alma. Allah Teâlâ onun duâsını kabul etti ve Kurayza oğullarının kendiliklerinden isteyip seçmeleri sonucunda onları Sa'd İbn Muâz'ın hükmüne boyun eğdirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onu Medîne'den çağırttırdı ve Kurayza oğulları hakkında hakem olarak hüküm vermesini istedi. Sa'd İbn Muâz bir merkebe binerek yanlarına geldiğinde, ona her türlü oturma kolaylığı sağladılar ve rahat ettirmeye çalıştılar. Evs kabîlesi ise bu yüzden onu kınayarak; ey Sa'd, onlar senin dostlarındır, onlar hakkında iyi davran, diyorlardı. Böylece Sa'd'ı yumuşatıp onlara şefkatli davranmasına çalışıyorlardı. Sa'd ise onlara bir cevab vermiyordu. Bu davranışlarını ilerletince Sa'd dedi ki: Şu anda Allah için Sa'd'ın hiç bir kınayanın kınamasını kaale almaması gereken ân gelmiştir. Bunun üzerine onlar Sa'd'ın kendilerini oldukları gibi bırakmayacağını anladılar. Rasûlullah (s.a.)ın bulunduğu çadıra yaklaşınca, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Efendiniz geliyor ayağa kalkın. Bunun üzerine müslümanlar ayağa kalktılar. İ'zâm, ikrâm ve saygı ile onu oturttular. Onun vâlîlik makâmına saygı duyuyorlardı ki böylece Sa'd'ın vereceği hüküm infâz mevkiine ulaşsın. Sa'd oturunca Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şunlar —Kurayza oğullarını işâret ederek— senin hükmüne boyun eğdiler. Dolayısıyla sen onlar hakkında dilediğin gibi hüküm ver. Sa'd dedi ki: Benim vereceğim hüküm onlar için geçerli olacak mı? Rasûlullah (s.a.): Evet, dedi. Sa'd, şu çadırda oturanlar hakkında da geçerli olacak mı? deyince de Hz. Peygamber; evet, dedi. O Hz. Peygamberden saygı, ikrâm ve i'zâm için yüzünü öbür tarafa çevirerek Hz. Peygamberin bulunduğu yönü işâret edip burada bulunan zât için de yeterli olacak mı? deyince Hz. Peygamber;

evet, dedi. Sa'd dedi ki: Onlardan savaşmış olanların öldürülmesine mallarının ve çocuklarının esîr ve ganîmet olarak alınmasına hükmediyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, Allah'ın yedi kat göğün üstündeki hükmüyle hükmettin. Bir başka rivâyette de Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: Sen, en güçlü hükümdârın hükmüyle hükmettin. Sonra Rasûlullah (s.a.) emretti ve öldürülecekleri toprağa gömüldüler. Onlara yetecek kadar adam getirildi ve boyunları vuruldu. Öldürülenler yedi yüz ile sekiz yüz kişi arasındaydı. Kadınlarıyla henüz erginlik çağına ulaşmamış olan çocukları esîr alındı, malları da ganimet sayıldı. Bütün bu konular delilleri ve hadîsleriyle geniş olarak «es-Sîre» kitâbında açıklanıp beyân edilmiştir. Burada biz kısa ve özet olarak anlattık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Bunun için Allah Teâlâ, «Ehl-i kitâb'dan onlara destek olanları kalelerinden indirdi» buyurdu. Yani Kurayza oğulları gibi İsrâil oğulları soyundan gelen ehl-i kitâb'dan bazılarını Rasûlullah (s.a.) ile savaş konusunda o müşrik topluluklarına destek olup güç sağlayanları. Kurayza oğullarının ataları, önceleri kendi yanlarında bulunan Tevrât ve İncil'de zikri yazılı bulunan, ümmî peygamberin tâbileri arasında olmak isteğiyle Hicâz bölgesine gelip yerleşmişlerdi. «Ancak bildikleri şey kendilerine gelince onu inkâr ettiler.» (Bakara, 89). Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Âyet-i kerîme'de geçen (صيا صيهم) kelimesi, kaleleri demektir. Mücâhid, İkrime, Atâ, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu sebeple sığırın boynuzu en yukarı noktası olduğu için ona da sığırın kalesi anlamına (صياصي البقر) denirdi.

«Ve kalblerine korku saldı» Çünkü onlar müşrikleri Hz. Peygamberle savaşa teşvîk etmişlerdi. Elbette suçunu bilenle bilmeyen aynı derecede olmaz. Onlar dünyada güç sağlamak için müslümanları korkutmak ve öldürmek istediler. Ama durum tersine döndü. Onların açtıkları fal kötü çıktı. Müşrikler yüzleri üstü geri döndüler ve kaybetmiş kişinin el çırpması kadar bir başarı kazandılar. Onlar izzet istiyorlardı zillete uğradılar. Müslümanların kökünü kazımak istiyorlardı kökleri kazındı. Buna ilâveten âhirette şakâvete uğradılar. İşte kısaca onlar, kaybeden kişilerin el çırpması gibi el çırpıyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Onlardan kimini öldürüyor, kimini de esîr alıyordunuz.» buyuruyor. Öldürülenler savaşçılardı esîr alınanlar da küçük çocuklar ve kadınlardı.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüşeym... Atiyye el-Kurazî'den nakletti ki; o şöyle demiş: Kurayza savaşının olduğu gün beni Hz. Peygambere götürdüler ve hakkımda verecekleri hükümde şüphe ettiler. Hz. Peygamber benim yüzüme bakılmasını henüz sakalımın bitip bitmemiş olduğunu incelemelerini buyurdu. Baktılar ve yüzümde bitmiş sakal görmediler. Bunun üzerine beni bırakıp esîrler arasına koydular.

Sünen sâhiplerinin hepsi de muhtelif yollarla Abdülmelik İbn Umeyre kanalıyla Atiyye el-Kurazî'den bu rivâyeti naklederler. Tirmizî; hasen ve sahîh bir rivâyettir, der. Neseî ise İbn Cüreyc kanalıyla İbn Ebu Necîh'den, o da Mücâhid'den, o da Atiyye'den benzer bir rivâyeti nakleder.

«Ve sizi onların yerlerine, yurdlarına, mallarına ve henüz ayağınızı bile basmadığınız yerlere vâris kıldı.» Sizin onları öldürmeniz nedeniyle onların yurdlarını size verdi. «Ve henüz ayağınızı bile basmadığınız yerlere» denildi ki; bu yerler Hayber arâzisidir. Bazıları da; Mekke'dir, dediler. Bunu Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den rivâyet eder. İrân ve Rûm illeridir, denildi. İbn Cerîr ise; hepsinin birlikte kasdedilmiş olması câizdir, demiştir.

«Ve Allah her şeye kâdir olandır.» İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Yezîd... Alkame İbn Vakkas'tan nakletti ki; o, Hz. Âişe bana şöyle haber verdi demiş: Hendek günü halkın peşinden gidiyordum. Sert adımlarla arkamdan birinin toprağa bastığını duydum. Bir de baktım ki bu adam Sa'd İbn Muâz'dı. Beraberinde de yeğeni Hâris İbn Evs onun zırhını taşıyordu. Hz. Âişe der ki: Yere oturdum. Sa'd üzerinden yeni çıkarmış olduğu demir zırhıyla beraber geçti, gitti. Sa'd'ın çevresinden korkuyordum. Çünkü Sa'd insanların en uzun ve en büyüklerindendi. Giderken şu şiiri okuyordu:

«Biraz dur devenin ne taşıdığını göreceksin;
Ölüm ne güzeldir ecel yaklaşınca.»

Hz. Âişe diyor ki: Kalktım bir bahçeye girdim baktım ki orada müslümanlardan bir topluluk duruyor. Aralarında Hattâb oğlu Ömer de var. İçlerinden bir adamın omuzunda bir miğfer var. Ömer dedi ki: Seni buraya getiren şey nedir? Allah'a andolsun ki ey Âişe, sen cesâretli bir kadınsın. Senin bir belâ veyahut ta bir topluluğa katılma ihtimâlinden seni koruyan nedir? Hz. Âişe dedi ki: Ömer beni öylesine kınadı ki o saatta yer yarılıp ta içine girmeyi çok istedim. Adam yüzünden miğferi çıkardı. Baktım ki bu Ubeydullah'ın oğlu Talha. Dedi ki: Ey Ömer, yazıklar olsun sana. Bugün çok söylendin. Allah Teâlâ'ya kaçmak veya sığınmaktan başka ne yapılabilir? Hz. Âişe dedi ki: Kureyş'lilerden İbn Arkâ denilen bir adam Sa'd'a okunu fırlattı ve dedi ki: Al, ben Arkâ'nın oğluyum. Sad'ın kolundaki damara isâbet ettirdi ve damarı kopardı. O sırada Sa'd Allah'a yalvararak dedi ki: Allah'ım, Kurayza oğullarının hakkında gözümü aydın kılıncaya kadar benim canımı alma. Hz. Âişe dedi ki: Sa'd Câhiliyye devrinde Kurayza oğullarının dostu ve müttefiki idi. Hz. Âişe dedi ki: Onun yarasının kanı durdu ve Allah müşriklerin üzerine bir rüzgâr gönderdi. Savaştâ Allah mü'minler için kâfi geldi. Allah, Kavî ve Azîz olandır. Ebu Süfyân ve beraberin-

dekiler Tühâme'ye, Uyeyne İbn Bedr ve beraberindekiler Necid'e gittiler. Kurayza oğulları da dönüp kalelerine kapandılar. Rasûlullah (s.a.) Medîneye döndü. Mescid-i Nebevî'de Sa'd'ın üzerine deriden bir örtü örtülmesini emretti. Hz. Âişe der ki: O sırada Cebrâîl Aleyhisselâm geldi. Henüz yüzünde toprak izleri vardı ve dedi ki: Silâhını bıraktın mı? Allah'a andolsun ki melekler henüz silâh bırakmadılar. Kurayza oğullarına var ve onlarla savaş. Hz. Âişe dedi ki: Hz. Peygamber silâh ve zırhını kuşanıp insanlara da hazırlanmaları için haber gönderdi. Ve savaşa çıktı. Mescid-i Nebevî'nin çevresinde komşu olan Ğânm oğullarına uğradı. Ve onlara dedi ki: Size kim uğradı? Onlar; Dihye el-Kelbî uğradı, dediler. Çünkü Dihye el-Kelbî'nin sakalı, dişi ve yüzü Cibrîl Aleyhisselâm'a benziyordu. Rasûlullah (s.a.) Kurayza oğullarını yirmi beş gece muhâsara etti. Muhâsara uzayıp mihnetleri artınca Kurayza oğullarına denildi ki: Rasûlullah'ın hükmüne boyun eğin. Onlar Abdulmünzir oğullarından Ebu Lübâbe ile istişâre ettiler. O da kendilerine boyunlarının kesilmesini işâret etti. Onlar; Sa'd İbn Muâz'ın hükmüne boyun eğeriz, dediler. Rasûlullah (s.a.); Sa'd İbn Muâz'ın hükmüne boyun eğin, dedi. Onlar da kabul ettiler. Rasûlullah (s.a.), Sa'd İbn Muâz'a haberci gönderdi. O, liften bir örtünün örtüldüğü merkebin üzerine bindirilerek getirildi. Kavmi onun etrâfını sararak dediler ki: Ey Amr'ın babası, dostların müttefiklerin şimdi sıkıntı ve zorluk içerisindeler, onlar kimler biliyor musun? Hz. Âişe dedi ki: Sa'd İbn Muâz ne onlara doğru dönüyor, ne de iltifât ediyordu. Nihâyet Kurayza oğullarının evine yaklaşınca kavmine doğru dönüp dedi ki: Şu ân benim için Allah'ın emri konusunda hiç bir kınayanın kınamasına aldırış etmeme ânıdır. Ebu Saîd der ki:Sa 'd İbn Muâz gelince Rasûlullah (s.a.); efendiniz için ayağa kalkın ve onu oturtun, dedi. Hz. Ömer; efendimiz Allah'tır, dedi. Hz. Peygamber; onu oturtun, dedi. Onlar da oturttular. Rasûlullah (s.a.) Sa'da; onlar hakkında hüküm ver, dedi. Sa'd dedi ki: Benim hükmüm şudur: Onların savaşçılarını öldüresin, çocuklarını ve kadınlarını esîr alasın, mallarını da taksîm edesin. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar hakkında Allah'ın ve Rasûlünün hükmüyle hükmettin. Sonra Sa'd duâ ederek dedi ki: Allah'ım, eğer peygamberini Kureyş'lilerle bir daha savaştıracaksan, beni de onunla beraber kıl. Eğer peygamberinle onlar arasında savaşı sona erdireceksen benim canımı al. Sa'd'ın yarası deşildi. Kulak küpesi kadar bir mikdâr dışında hepsi iyi oldu. Ve dönüp Peygamberin yattığı kubbenin altına oturdu.

Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.), Ebubekir ve Ömer onun yanında hazır bulundular. Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki ben odamda Ebubekir'in ağlayışıyla Ömer'in ağlayışını birbirinden ayırd ediyordum. Ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi onlar kendi aralarında birbirine merhametli idiler. Alkame dedi ki: Ben

Hz. Âişe'ye şöyle dedim: Ey Anacığım, ya Rasûlullah (s.a.) ne yapıyordu. Hz. Âişe dedi ki: Hz. Peygamberin gözü hiç bir kimse için yaşarmazdı. Ancak (gözyaşartacak bir şey) görürse sâdece sakalını tutardı. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Abdullah İbn Nümeyr kanalıyla... Hz. Âişe'den naklederler. Ancak o rivâyet daha muhtasardır. Onda Sa'd İbn Muâz (r.a.)ın duâsı da bulunmaktadır.

İ Z Â H I

HENDEK SAVAŞI

Hendek, Ahzâb, Hisâr gibi çeşitli adlarla yâd edilen Hz. Peygamber (s.a.)in bu savaşı, Rasûlullah zamanının mühim bir muhârebesidir. Hicrî beşinci yılda (M.626) cereyân ettiğine göre, Uhud harbinden iki yıl sonra vukû bulmuştur. Bu hâdisenin şiddet ve ciddiyeti Kur'ân-ı Kerîm'de şu müheyyic âyetlerle te'yîd edilmektedir:

«O vakit onlar üstünüzden, altınızdan size gelmişlerdi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz.», «İşte orada mü'minler imtihâna uğratılmışlardı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı.»

Kureyş'liler, Uhud'da muvaffak olmuşlardı; bununla beraber, kendi kervan emniyetlerini te'mîn edecek tarzda bütün Medîne garnizonlarını topraklarına ilâve edip, dağılan Müslümanların son askerî mukâvemetlerini de kırarak bu zaferlerini bir sonuca bağlıyamadılar. Netîce şudur ki: Kureyş'li askerlerin harp sâhâsını terklerini müteâkib, Müslümanlar hemen eski harp durumlarını kazanmış ve müteâkib aylarda ise, daha ıslâh edilmiş hale bile gelmişlerdi. O kadar ki, daha sonraları Müslümanların şarkta Bi'r-i Ma'ûne ve Zât'ür-Rikâ (ikisi de Necd sahrasındadır) ve şimâlde Dûmetü'l-Cendel'e yaptıkları askerî seferler şaşmaz bir tarzda bize onların, gün geçtikçe genişleyen nüfûz sâhâlarını göstermektedir. Bunlar; şimâlde Mısır, Sûriye ulaştırma yolları üzerinde bulunuyordu, aynı zamanda şimâl-i şarkîde Irak kervan yolu üzerinde bulunan mahallerdi. Bu sûretle Mekke'lilerin kervanlarına bütün yollar artık büsbütün kapanmıştı.

Mamafîh Benu Nadîr Yahûdî kabîlesinin, Medîne'den sürülmesi, devlet merkezi dâhilinde müslümanların durumlarının kuvvetlenmesine sebep olduysa da hâriçte yeni yeni güçlükler doğurmuştur. Çünkü Yahûdîler şimâle hicret etmişler ve Vâdi'ül-Kurâ üzerinde Hayber vâhâsına yerleşmişlerdi. Burası, Sûriye ticâret kervanlarının yolu üzerinde

bir uğrak yeridir. Bunlar, burada önce mahallî ve civâr halkını Müslüman devleti aleyhine hasmâne hareketlerde bulunmaya teşvîk ettiler. Böylece az bir zaman sonra, Dûmet'ül-Cendel hâkiminin bu havâlîden Medîne'ye giden kervanlara zararlı olduğunu görmekteyiz. (Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, 248). Aynı zamanda Ğatafan kabîlesi ile Hayber havâlîsinin bir senelik hurma mahsûlünün tamâmını vermek mukâbili, Medîne'lilere karşı girişilen mücâdelede karşılıklı yardımlaşmak için ittifâk akdettiler (Belâzûrî, Ensâb, I, 343). Bundan başka Hayber Yahûdîlerinden Nadîrîler Mekke'lileri tekrâr Medîne'lilere karşı hücûma kalkmaları ve bunu bilhâssa Ğatafan ve Fezâre'lilerinki ile aynı zamana isâbet ettirmek husûsunda teşvîk etmeye başladılar. Son olarak câlib-i dikkat olması dolayısıyla belirtmek lâzımdır ki, karârlaştırılmakta olan Medîne muhâsarasına Hayber'liler, hâssaten Nadîri Yahûdîleri, kendilerini iştirâkten uzak tutuyorlar ve bu mücâdeleye hiç bir askerî birlik göndermemeye çalışıyorlardı.

Düşmanın hakîki planını izâha girişmeden evvel, onların tarafında iş birliğine kalkmış müttefikler mevzûundaki bazı karanlık noktaları aydınlatmamız faydalı olacaktır.

Tarihçiler, umûmiyetle, Mekke'lilerden başka onların müttefikleri olarak; Ehâbîş, Ğatafân, Fezâre, Mürre, Eşcâ' ve Süleym kabîlelerini zikrederler. Belâzûrî buna Sakîf'i de eklemektedir. (Ensâb, I, 343). Kimse bu ittifâk zincirine Benu Mustalik'in de dâhil olduğundan şüphe etmemektedir. Şimdi biz, bu sonuncuların niçin ve nasıl Hendek harbi ile alâkalı olduğunu göstereceğiz.

Mustalikîler, Huzâ'alıların bir koludur, fakat bu kabîlenin Hz. Peygamber (s.a.) ile müttefik diğer kollarından farklı olarak bunlar, Ehâbîş zümresinden bir kısım ve Mekke'li Kureyş'lilerin müttefiki durumundaydılar. (Daha fazla malûmat için bak. Benim «Studi Orientalistici, Presentation Volum to Levi Della Vida, I, 434, 447'de çıkan «Les Ahâbich de La Mecque» adlı makâlem).

Şurası bellidir ki; Hz. Peygamber (s.a.), ya bu kabîleden olan dostları veya bu kabîle müslümanları vâsıtasıyla, Mustalikîlerin Medîne'ye bir hücûm için hazırlandıklarına dâir haberler elde etmişti ve tehlikeyi daha tomurcuk halindeyken koparmak gâyesiyle onlara karşı ânî bir sefer tertîbledi, Hendek muhâsaracılarının gelmelerinden iki ay evvel de onları bertaraf etmeye muvaffak oldu.

Tekrâr edelim ki, bu sefer, Hendek harbinden tâm iki ay evvel tahakkûk ettirilmiştir. Bildiğimiz gibi, tarihçilerin bir kısmı bu hâdiseyi H. 4, diğerleriyse 5. ve nihâyet diğer bir kısım da H. 6. yıla isâbet ettirirler. Fakat, Beyhâkî'nin de izâh ettiği gibi (Delâil'ün-Nübüvve) bütün bunlar bir hesaplama usûlüyle alâkalı şeylerdir. (Hz. Ömer'in ıslahâtından evvel müslümanlar takvim yılını üç ayrı tarzda başlatmaktay-

dılar: 1 — Hicretten bir yıl evvelden başlatanlar, 2 — Hicretten bir yıl sonra başlatanlar, nihâyet 3 — Hakîkî hicret yılında başlatanlar.) Bu üç grup da Şaban ayında müttefik idiler ki, bu Şaban hakîkatte Hendek harbinin cereyân ettiği aynı yılın Şaban ayıdır.

Bu konudaki şemayı tetkik edecek olursak her taraftan Medîne'yi kuşatan düşmanın arzettiği tehlikenin ciddiyet ve büyüklüğü kendiliğinden anlaşılacaktır.

Dûmet-ül-Cendel hâkimi, Medîne'ye gelen kervanlara karşı tecâvüz hareketlerine başladığı zaman Hz. Peygamber (s.a.) bunu ciddiyetle karşıladı ve bizzât kendisi bir askerî birliğin başında olduğu halde bunları korkutmak gâyesiyle yola çıktı. İbn Hişâm, bize eserinin 668. sayfasında naklettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.), bu seferinden tâm yarı yolda iken geri dönmüştür. Bu yarım kalan sefer esnâsında Ğâtafân ve Fezâre kabîleleri arâzîlerinden geçilmiştir. İşte bu sırada Medîne'ye karşı tertîb edilmekte olan askerî komplonun pek yakın olduğunun öğrenilmesi mümkündür. Ve belki de onlar bu tasavvurlarını Hz. Peygamber, Medîne şehrinden uzun bir sefer için gaybûbet ettiği, yani Dûmet'ül-Cendel'e doğru çıktığı zaman tahakkuk ettirecekler ve Medîne'ye saldıracaklardı. Her ne hal ise düşman aynen evvelce Bedir'de olduğu gibi yani, müslümanların tehdîd ettiği kervan kaçıp kurtulduğu halde, Bedir'de müslümanlara karşı sefere devâm edildiği gibi, bu defa da Hz. Peygamber (s.a.)in yarı yoldan dönmesi üzerine hazırlık ve planlarında hiç bir değişiklik yapmamışlardır. Nitekim yine Hz. Peygamber (s.a.)in Mekke'deki gizli câsûsunun, hazırlanan bu kıyâm ve sûikast haberini Medîne'ye ulaştırması mümkündür. Bu haber, her halde Hz. Peygamber (s.a.)in kumanda ettiği, halen yolda bulunan orduya, onların bulundukları karargâha ulaştırılmış olacaktır. Hakîkaten eş-Şe'mî'nin bize verdiği ma'lûmâta göre Kureyş'lilerin bu hazırlıkları hakkındaki rapor, Huzaîler tarafından fevkalâde bir sür'atle tâm dört günde Medîne'ye ulaştırılmıştır (vasatî olarak bu yol 12 günde alınır). (eş-Şe'mî, Sîre, Hendek bahsi).

Bana kalırsa, bütün bunlar Hayber Yahûdîleri tarafından kurnazca hazırlanmış fesâd ve sûikastlerden ibârettir. Onlar bu sûretle Mekke'lilerin muazzam kuvvetlerini Gatafânîlerinki ile birleştirip hep birden Medîne'ye saldırtmak ve diğer taraftan da sâdece bir avuç insanla Hz. Peygamber (s.a.)i Medîne'den on beş gün mesâfedeki Dûmet'ül-Cendel bölgesine çekmek istiyorlardı. Bu plan tahakkûk ederse, bir taşla iki kuş vuracaklar hem İslâm'ın merkezi mahvedilip yerle bir edilecek, hem de Hz. Peygamber (s.a.) ortadan kaldırılacaktı. Girişilen Dûmet'ül-Cendel seferi bir tesâdüf veya apayrı bir hadîse değil, Yahûdîler tarafından tertîb edilen bir oyunun diğer bir kısmıydı.

Her neyse, Hz. Peygamber acele geri döndü ve Medîne'de bizzât müdâfaa hazırlık ve tedbîrleriyle meşgûl olmaya başladı.

Uhud'da alınan dersten sonra, tâm bir mutâbakatla şehrin bizzât dâhilden müdâfaa edilmesi karârına varıldı; muhâsarada kalmak, açık arâzîde dövüşmeye tercîh edilmişti. Muhâfaza ve müdâfaayı daha kolay kılmak için bu İslâm şehrinin müsâit ve uygun yerleri boyunca hendekler kazıldı. Müslüman tarihçiler umûmiyetle bunun Selmân el-Fârisî'nin fikir ve mütâlaası üzerine yapıldığını söylerler (Taberî, s. 1465). Bununla beraber el-Vâkıdî ve el-Makrızî tarafından mahfûz tutulmuş iki mektup vardır. Ebu Süfyân'ın Hz. Peygamber (s.a.)den çarpışma yerine, harp sâhâsında, niçin birdenbire herkesi şaşırtan bir şekilde, hendekler arkasına sığındığını ve hayretini ifâde ederek bu yeni sevk' ül-ceyş usûlünü kimden öğrendiğini müstehziyâne soran bir mektubu üzerine o buna bir mektupla cevab verdi: «Allah bunu bana ilhâm etti.» (Mektup metinleri için bak. benim «el-Vesâik'üs-Siyâsiyye», adlı eserimin 6. 7. mektuplar).

Fakat aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.) askerî ihtisâs sâhâsında çok ileri idi ve bilhâssa pek az kan akıtmak sûretiyle düşmana galebe etmekte, hasımlarından çok daha üstün olduğunu hemen her yerde isbât etmiştir.

İslâm'ın başşehri Medîne'nin etrafına hendekler kazılmasına karâr verildiği vakit Hz. Peygamber, beraberinde gerek Mekke'li Muhâcir Müslümanlar ve gerekse Ensârîlerden arkadaşları olduğu halde, ata binmiş olarak arâzîyi tetkike çıktı. Gâyeleri arâzî hakkında bir fikir edinmek, sevk'ül-ceyş bakımından ehemmiyet arzeden noktaları ta'yîn ve tesbît etmek ve İslâm ordusunun ordugâhını kuracağı yeri de tesbît etmekti (el-Vâkıdî, Mağâzî, vr. 120 b). Her zaman olduğu gibi kadınların, çocukların yiyecek ve içeçeklerin, değerli eşyâların, otlak hayvanlarının şehirde bulunan yüzlerce kule ve hisârlarda toplanması ve ordunun Sal' dağı eteklerinde karargâh kurması karârlaştırıldı. Kezâ, burada uzun ve derin bir hendeğin açılması lüzûmu tesbît edildi. Şehrin etrafında, bilhâssa cenûbda çok kesâfet arzeden bahçeler vardı. Birçok bahçeler arasında mevcûd geçitler ise çok dar ve zikzak bir haldeydi ki, düşmân, buralardan yayılarak değil, ancak birerle veya ikişerle kol vaziyetinde geçebilirdi. Tabîatıyla, düşünülecek olursa çok sayıda dahi olsa, böyle birerle kolda gelen bir düşmanı küçük bir askerî müfreze kolaylıkla durdurabilir ve harekâtına mâni olabilir ve onları kolaylıkla bozguna uğratabilirdi. Doğu istikâmetinde, Benu Kurayza ve diğer yahûdilerin ikâmetgâhları vardı. Bu yahûdîlerle münâsebetler bir müddet muslihâne devâm etmiştir. Geçen bölümde de tefarruâtıyla izâh ettiğimiz gibi, şimâl ciheti tamâmen açık arâzî ve batı tarafında da bazı genişlikler vardı.

İlk olarak, karşılıklı duran, iki lâvlık arâzîyi birleştiren, (N) biçiminde bir hendek kazılması karârlaştırıldı. Bu, şimâl-i şarkîde Şeyheyn çifte hisârlarından başlayacak ve Mezat denen yerde «Seniyyet el-Vedâ» tepesinin şimâl tarafına uğrayacak ve dönerek Benu Ubeyd tepesinin azçok uzağına uzanacak ve buradan tekrâr Sal' dağına dönüp «Mescid el-Feth» camiinin azçok uzağına kadar gelecekti. (es-Samhûdî, Hendek bahsi). Daha sonra, batıda yaşayan kabîleler kendi kendilerine mahsûs mülâhazalarla hendeği daha da cenûba, el-Gamâme Musallaâsına kadar uzatmışlardı. (Vâkıdî, el-Mağâzî, vr. 103 b). Bu hal, sonradan Vâdî Besen suyunun yatak değiştirmesine ve açılan hendek boyunca akmasına sebep olmuştur (el-Matarî, Hendek bahsi). Bu hendek kazılması fikri en cenûbda mukim kimseler tarafından da o kadar tutuldu ki, hiç bir tehlikeye ma'rûz bulunmadıkları halde, Kubâ ahâlîsinden bazıları hisârların etrafına hendekler kazmışlardır (Vâkıdî, el-Mağâzî, vr. 103 b).

Tarihçilerimizin bize verdikleri ma'lûmâta göre, Hz. Peygamber (s.a.)in Dûmet'ül-Cendel seferinden dönüşü ile düşmanın Medîne'ye hücûmu arasında takrîben 3-4 aylık bir zaman aralığı mevcûddur. Müslüman gönüllülerin adedi cem'an üç bini bulmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) hendeğin kazılması işini şu şekil bir plan altına almıştı: Kazılacak yerleri işâretledi, her on kişilik takıma kırk zirâ'lık yer ayırdı, derinlik ve genişlik mesâfeleri de ta'yîn edilmişti (Taberî, s. 1467). Benim istihrâç ettiğime göre, kazılan hendeğin uzunluğunun 5,5 kilometre olması îcâbetmektedir. Genişlik ve derinlik hiç bir kaynakta sarîh olarak zikredilmemiştir. Bununla beraber, bu husûsa dâir tesâdüfî bir atıf zikredeceğiz: Tarihçiler Selman el-Fârisî'den bahsederken onun sağlam bünyeli ve birçok kimsenin yapabileceği bir işi tek başına yapabildiğini, meselâ «5 zirâ' uzunluğunda ve 5 zirâ' derinliğinde» toprağı tek başına kazdığını zikretmektedirler. (Vâkıdî el-Mağâzî, vr. 103 b). Bu, hendeğin eni ve derinliği hakkında yegâne ma'lûmât değildir, diğer kaynaklar bu durumu tamamlayıcı bazı ma'lûmâta sâhiptirler. Şöyle bir kayda da rastlanmaktadır: Bir tek dar köşe müstesnâ, hendeğin hiç bir tarafından düşmanın en seçkin atlıları bile sıçrayarak içeri nüfûz edemezlerdi. İstisnâ edilen bu köşe, her halde tarassut kulesi vazîfesini gören, tepelerle çevrili ve şâyet düşman buradan ilerlerse okçuların mukâbelesiyle kolaylıkla durdurulabilecek bir mahaldi. Vâkıdî diyor ki: «Hendeğin birçok giriş çıkış kapıları vardı, fakat, biz bunların yerlerini bilmemekteyiz.» (Mağâzî, vr. 103 b). Belki o bu ifâdesiyle, tepelerin hendekle birleşmiş olduğu bu yerlere işâret etmektedir. Mamafih, düşman atlılarından Nevfel el-Mahzûmî'nin naklettiğine göre kendisi bu hendekten atlamak istemiş fakat, atı ile birlikte içine düşmüştür (İbn Hişâm, 699).

Bütün bu delillere göre, hendeğin 9 metre eninde ve 4,5 metre derinliğinde olması mümkündür.

İbn Hişâm'a göre (672), gönüllüler, hendek kazılmasında bütün gün çalışıyorlar ve geceyi geçirmek için evlerine, âilelerinin yanına dönüyorlardı. Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.) alçak bir tepe üzerine bir çadır kurmuş gece ve gündüz bu çadırın bulunduğu noktada kalmıştır. (Bu mahalde kurulu Zubâb Camii, bunun hâtırasını hâlen canlandırmaktadır). Kendisi, hendeklerde çalışanları teşcî' etmek için zaman zaman bu birliklere gidiyor, bizzât kazma işine katılıyordu; müdâfaa planı bu sûretle tatbîk edilmiştir (Taberî, 1465-67).

Tabiî olarak bu kazı birliklerinin teşkîli husûsunda bazı ma'sûm münâkaşa ve ihtilâflar çıkıyor, fakat bütün bunlar, Hz. Peygamber (s.a.)in huzûrunda gâyet müslihâne, dostça halledilip, mesele yatıştırılıyordu. Yukarıda Selmân el-Fârisî'nin fevkalâde iş çıkarma kâbiliyetini nakletmiştik. Onun yüzünden çıkan ihtilâfları bertaraf etmek için Hz Peygamber dedi ki: «Hayır, Selmân bizim, yani Peygamber âilesi (ehl-i Beyt)nin kazı birliğindendir.» Buna bakılacak olursa Hz. Peygamber (s.a.)in ve Selmân'ın iştirâk ettiği birlik sâdece Peygamber âilesi, meselâ Hz. Ali v.s. gibi kimselerden ibâretti. Fakat, Taberî'ye göre (1467), bu birlik diğer kazı takımları gibi Ensâr ve diğer zümrelerden katılan ferdlerden müteşekkildi. Bazı kaynakların (el-Vâkıdî, vr. 103 b; eş-Şe'mî, Hendek bahsi) naklettiklerine nazaran, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer diğerleriyle beraber hiç bir takıma iştirâk etmemişlerdi; hattâ bir gün, Hz. Peygamber (s.a.) çok çalışmak ve uykusuzluk sebebiyle bütün bir gün uyumak mecbûriyetinde kalınca Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.)in baş ucunda beklediler ve onu uyandırmamaları için çalışanları o tarafa yaklaştırmadılar. Aynı kaynak şu câlib-i dikkat ma'lûmâtı da ilâve etmektedir: Acele etmeleri sebebiyle Hz. Ebubekir ve Ömer (muhtemelen diğer bazı Müslümanlar da) bu çabukluk içinde sepet bulamadıklarından elbiseleri içinde toprak taşımak mecbûriyetinde kalmışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.), tek başına işe nezâret etmiş ve işin en küçük teferruâtına kadar murâkabeyi elden bırakmamıştı. Bir defasında, kazı esnâsında çıkan büyük bir taş hendeğin daha fazla derinleştirilmesine mâni olmuştu. Halk hendeğin istikâmetini bu taşın etrafında dolaştırmak istedi. Fakat Hz. Peygamber, aşağı indi ve bizzât taşı kırarak küçük parçalara ayırdı (İbn Hişâm, 673; Taberî, 1467 ve müt. bir diğer vaka için, bak. İbn Hişâm, 671).

Her ne kadar bu sıra, oruç ayı olan Ramazân ayı içinde bulunuluyor idiyse de, çalışma harâretini kaybetmeksizin devâm etti gitti. Kazıcılar iş esnâsında türküler söylüyorlar ve kazı işinde birbirleriyle yarışa giriyorlardı. Çocuklar bile gençlik heyecânı ile meşbû' oldukları hal-

de onların en iyi yardımcıları oldular. Zeyd İbn Sâbit, o sırada on yaşlarında bir çocuktu. Sıcak ve mütemâdî çalışma sebebiyle bir gün, iş başında uykuya daldı. Bu, esâsen şakacı bir zât olan Umâre İbn Hazm'ın gözünden kaçmadı; hemen Zeyd'in elbise ve kazı âletlerini aldı, onları latîfe etmek gâyesiyle bir yere sakladı. Zeyd uyandığı vakit, tabîatıyla dehşet içinde kaldı. Vak'a Hz. Peygamber (s.a.)e kadar vardığı zaman Zeyd'e «uykucu» (Ebu Rukkad=Uykucuların babası) diye lakab takıldı ve aynı zamanda Umâre'yi dahi, bu yaşta bir çocukla bu tarzda ağır şakalar yapmanın doğru olmadığını izâh ederek hafîfçe payladı (Vâkıdî, vr. 103).

Ara sıra ziyâfetler de veriliyordu; bazısı bir koyun kesiyor, bazısı da bir sepet dolusu hurma veya mümâsil şeyler getiriyordu...

Hicrî 1. ve Milâdî 622 yılında meydana getirilen Anayasanın 44. maddesine göre, Medîne Yahûdîleri hâricî bir tehlikenin îcâb ettirdiği müşterek müdâfaa halinde Müslümanlarla teşrîki mesaî etmek mecbûriyetinde bulunuyorlardı. el-Vâkıdî'ye nazaran (vr. 103 b), Hz. Peygamber (s.a.) Benu Kurayza Yahûdîlerinden ödünç kazı âlet ve edevâtı almıştır.

İbn Sa'd'a nazaran hendeğin doğu tarafı, yani doğudaki lâvlık arâzî tarafında kalan Ratic yakınındaki Şeyheyn'in çifte hisârlarından Zubâb dağına kadar olan hendek parçası Muhâcirlere tevdî' edilmiş, geriye kalan kısım, yani Zubâb dağından Kıbleteyn câmii yakınındaki Benu Ubeyd dağına ve oradan Mezâd dağına uğrayarak geri dönüp Sal' dağındaki Zafer camiine kadar olan bu uzun mesâfe, çok daha kalabalık olan Ensârîlere tevdî' edilmişti.

Ratic mevkiinin, bu namla anılan kalenin yerinde kurulu bir köy olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün, bu kasabadan eser yoktur. Şeyheyn hisârları, bugün Uhud dağına yakın bir yerde binâ edilmiş, çift kubbeli bir câmi ile yadedilmektedir. Bir zamanlar karı koca iki ihtiyar, bu hisârlarda yaşamaya başlamıştı. Hisârlar, o kadar birbirine yakındı ki, bu iki ihtiyar yukardan birbiriyle konuşabiliyorlardı. İşte, çifte hisârlar için «Şeyheyn» (yani iki ihtiyar) ismi, buradan neş'et etmektedir. Zubâb hâlâ yerindedir ve ismi değişmemiştir. Halbuki Benu Ubeyd mevkii ad değiştirmiş bulunmaktadır, daha doğrusu bu eski ad kullanılmamaktadır. Batı lâvlık arâzî üzerindeki Kıbleteyn camii bu havâlîyi isimlendirmek için kâfî gelmekte ve kullanılmaktadır. Zafer camiinin doğusuna isâbet eden Mezâd mevkii, el-Hâzimî'nin Emâkin adlı eserinde belirtildiği gibi (No. 832), bir köyün veya bir çiftliğin ismiydi. Sal' dağı üzerindeki Zafer câmii hala bilinmekte olup, gerekli önem verilmektedir. Bu ismin verilişi, Hz. Peygamber (s.a.)in harpten evvel birçok günler mütemâdiyen bu mevkide zafer için Allah'a duâ etmesiyle izâh edilebilir; Allah, onu netîcede me'yûs etmedi. Bu câmi, Hz. Pey-

gamber (s.a.)in şehrin düşman tarafından muhâsarası sırasında çadırını kurmuş bulunduğu tarafta inşâ edilmiştir. Bu mevki Sal' dağının şimâli garbî tepelerinden biri üzerine isâbet edip arâzîye tâm mânâsıyla hâkim bir durumdadır.

Hendek kazma işi, sür'atle inkişâf etti ve düşman birlikleri, iki taraftan, şimâlden ve cenûbdan sökün ettikleri zaman hendek tamâmlanmıştı. O sırada, Şevval ayının ilk günlerinde bulunuluyordu. Düşman, Uhud savaşının yapıldığı sâhâda olmak üzere, Medîne'nin şimâlinde ordugâh kurdu. Kureyşli'ler Zeğâbe birleşme noktasına Ru'me kuyusu garbına rastlayan ve Curef ile el-Ğâbe orman arasına yerleştiler. Kendileriyle beraber, ücretli askerler olan Ehâbişler, Kinâne ve Tîhame ahâlîsinden bazı kabîleler de gelmişlerdi. Nakledildiğine göre, düşman 10.000 kadar vardı; bunun 7.000'i şimâl müttefiklerinden te'mîn edilmişti. Kureyş'liler ve onların yoldaşları, yani cenûb müttefikleri, Kur'ân-ı Kerîm'de yazılana nazaran «Müslümanların alt yanlarından» gelmişlerdi. Ğatafânî ve Fezâre'liler yani şimâl müttefikleri ki, bunlar, yahûdîlerin Hayber'in bir yıllık hurma mahsûlüne karşılık (el-Vâkıdî, vr. 101-102), Benu Esed ve Necd kabîleleri ile birleşmişler ve «Müslümanların üst yanlarından» gelerek Vâdî Nu'man'daki Zeneb Nakmâ'da Uhud'un karşısında karargâhlarını kurmuşlardı. Topyekûn 7.000 kadar vardılar.

Düşmanın gelmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.) âile ferdlerini ayrı ayrı hisârlara gönderdi (Taberî, 1470). Zevcesi Ümmü'l-Mü'minîn Hz. Âişe, Benu Hârise hisârındaydı (Taberî, 1476). Teyzesi Safiyye, Ensârî şâirlerinden Hassan İbn Sâbit'e âit olan Fârî' hisârındaydı ki, onun burada iken göstermiş olduğu bir şecâat nümûnesi hareket herkesçe bilinen bir husûstur (İbn Hişâm, 680). Medîne yahûdîlerinden bir gürûh Müslümanların şehri boşaltıp dışarıda müthiş bir savaşa tutuşmasını fırsat bilerek, müslümanların evlerini yağma, kadın ve çocuklarına tecâvüz etmeyi karârlaştırdılar. Bunlardan biri, mezkûr hisâra girmek için hisârın duvarına tırmanınca, Safiyye bir kılıç darbesiyle, onu öldürdü ve kafasını aşağıdaki yahûdîlerin ayakları ucuna attı, bunlar ise dehşet içinde kaçıştılar (Lisân'ül-Arab, Kaf-Dad-Dad maddesine bakınız). Harbin sonunda her ne kadar kadın ise de ganîmetten bir hisse alması karârlaştırıldı; hakîkaten buna lâyık bir iş görmüştü (Ya'kûbî, II, 49).

Yine kaynaklarda nakledildiyor ki, harpten bir ay evvel hasâd yapılmış ve mahsûl tarlalardan toplanmıştı (eş-Şe'mî, II, 411; el-Vâkıdî, vr. 102). Şe'mî bu hesâba göre, düşman atlılarının geldikleri zaman, hayvanlarına yedirecek hiç bir şey bulamadıklarını, ancak ordu ile birlikte ne getirmişlerse onunla iktifâ ettiklerini tasrîh etmektedir.

Düşmân ordugâhını kurup yerleşince, Müslüman gönüllüler de ka-

râr gâhlarını Sal' dağı yakınında te'sîs ettiler. Ve Hz. Peygamber (s.a.) de çadırını Zubâb dağından Zafer Câmiinin bu günkü yerine nakletti. Selmân, Hz. Ebubekir, Osmân ve Ebu Zerr'e izâfe edilmiş, yanyana denecek kadar yakın dört câmi vardır ki, bize, mezkûr şahısların harp esnâsında çadırlarını bugün, bu câmilerin bulundukları noktaya kurmuş olmaları ihtimâlini düşündürmektedir. Yukarki beş câmi, Medîne'ye uğrayan hacıların büyük ta'zîmini üzerlerine çekmektedir. Seçkin 3.000 müslüman asker, otuz beş atlı, Hendeği enine ve boyuna muhâfaza altında tutuyorlar, bunun için dâimî devriye halinde faâliyet gösteriyorlardı (el-Vâkıdî, vr. 105).

Esâs olarak, Sal' dağında ve eteklerinde karârgâhlarını kuran Müslümanlar, küçük birlikler halinde ayrıldılar ve bunlar hendeğin dâimî ve esâslı olarak tarassut ve muhâfaza altında bulundurulması için, devriye usûlüne göre kullanıldılar. Süvârîler ve piyâdeler arasında vazîfe taksîmi yapıldı. Daha, esâs savaş başlamamıştı, fakat sâdece her iki taraftan da bazı kimseler birbirlerine ok atmayı deniyorlardı. Bilhâssa, düşman hendeği geçebilmek için bir köprübaşı te'sîs etmek gâyesiyle harekete geçtiğinde şiddetli ok atımına tutuluyorlardı. Düşman atlıları da hendek boyunca dolaşıyorlar, Müslümanlar cihetinde müdâfaası ihmâl edilmiş bir giriş mahalli arıyorlardı. Bunlardan bazı cesûr atlılar bir iki defa hendeği atlayarak aşmaya teşebbüs ettiler. Evvelce de gördüğümüz gibi Nevfel İbn Abdullah el-Mahsûmî de hendeği atlamış fakat aşamayarak içine düşmüştü. Müslümanlar, hemen onu taşlamaya başladılar. Nakledildiğine göre Hz. Ali, arkadaşlarını durdurmuş ve hendeğe inerek onun kafasını koparmıştı. Düşman, onun cesedinin iâde edilmesi için 10.000 dirhem vermek istiyordu, bununla beraber, Hz. Peygamber (s.a.) onun bilâ ücret (fidye) iâde edilmesine müsâade etmiştir (İbn Hanbel, I, 271; eş-Şe'mî, IV, 214 a ve müt.) Diğer bir defasında birkaç düşman atlısı İslâm ordusu hatlarına nüfûz etmeye muvaffak oldu. Fakat kendi birlikleriyle irtibâtı kesilmiş olarak hasımları içinde kaldılar. Ölümü, bu dünya hayatından daha fazla özlemiş bu Müslüman muhâribler arasında daha fazla kalamayacaklarını anlayarak, hemen geldikleri yere döndüler, fakat, geride birçok arkadaşlarını ölü bırakmışlardı (Taberî, I, 475-476).

Karanlık bir gecede devriye gezen ve karşı istikâmetlerden gelerek karşılaşan Müslüman iki devriye birliği, birbirleriyle çarpıştılar, bu arada açıkça parola kullanılmış, fakat yanlışlık meydana çıkana kadar yaralananlar olmuş, kan dökülmüştü. Vak'a Hz. Peygamber (s.a.)e anlatıldığı vakit dedi ki: «Ölen, şehîd olarak ölmüştür, yaralananlar, Allah yolunda yaralanmışlardır.» Netîcede bu vak'a dolayısıyla kimseyi cezâlandırmamıştır. (Fazla ma'lûmât için, Burhân'üd-Dîn el-Marğinânî'nin «ez-Zâhiret'ül-Burhâniyye» adlı eserinin «Savaşta arkadaşlarını öldü-

ren Müslümanlar» meselesini inceleyen 23. bölümüne bak. Yeni Cami, İstanbul, elyazması). Tabîatıyla o bununla, İslâm câmiası mensûblarını ileride daha dikkatli olmaları için îkâz ediyordu.

Kureyş'lilerin gerek kendileri ve gerekse hayvanları için, yiyecek yığınakları tükenmeye başlamıştı. Anlaşılan bunlar, yolu daha emniyetli ve Mekke'den daha yakın olan Hayber'den bir miktar yiyecek takviyesi görmüşlerdir. Nakledildiyor ki, Nadirî yâhûdilerinden olan Huyey İbn Ahtab, Hayber'den yirmi deve yükü arpa, hurma ve hurma ağacı kabuğu göndermiştir. Fakat bunlar, uyanık Müslüman devriyelerinin eline düşmüştür. Devriyeler, develeri yükleriyle birlikte, ganîmet olarak kestirme yollardan İslâm ordusuna ulaştırmışlardır (eş-Se'mî, âit olduğu yerde).

Erzak yığınlarının tükenmesi ve muhâsaranın gayr-i müessir bir şekilde devâm edip gitmesi, Kureyş'lileri son derece sinirlendiriyordu. Burada, bir Nadirî Yahûdîsi olan Huyey İbn Ahtab'dan, Medîne'de yaşayan yahûdîleri İslâm ordusuna karşı şehir içinden harekâta geçmeleri sûretiyle arkadan vurmaya teşvîk etmesi şeklinde istifâdeyi düşündüler. Medîne'de yaşayan yahûdîlerin en kuvvetlileri olan Kurayzî Yahûdîleri, kendi kurnaz dindaşları tarafından (her ne kadar başlangıçta tereddüt etmişlerse de) sonunda, bu işe iknâ' edilmişlerdir. Bunun üzerine Kurayzîler hazırlığa başladılar. Fakat, onların pek erkenden değişen tavırları, bazılarının Hz. Peygamber (s.a.)e ismen tecâvüz ve hakârette bulunması, etraflarında bulunan bazı müslümanların durumdan şüphelenmelerini mûcib olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) hakîkî durumu araştırmak ve haber toplamak gâyesiyle, gizli bir memurunu şehre gönderdi; bu ajana, şâyet bu söylentiler doğru ise kimseye bir şey sezdirmemesi ta'lîmâtını vermişti. Bu memur, geri döndüğünde her şeyi öğrenmiş, Hz. Peygamber (s.a.)e hakîkî durumun mevzûu bahis şüphelerden daha da kötü olduğunu haber vermişti. Onların bir ânî hücûma kalkma düzenleri, Hz. Peygamber (s.a.)in elde ettiği bu delillerden çıkarılmış olabilir. Şe'mîye nazaran (II, 213 a) Kurayzîler, geceleyin şehrin Müslüman kesimine taarruz etmek istiyorlardı. Bunun için, Hz. Peygamber (s.a.) 200 kişilik bir kuvvetin başında Selîmet İbn Eslem İbn Hureyş ve 300 kişilik bir kuvvetin başında da Zeyd İbn Hârise'yi müslümanların oturduğu bölgeyi korumak üzere hemen muhtelif istikâmetlerden sevketti. Bu muhâfız askerler, bütün gece yüksek sesle «İslâm harp nidâsı» olan (Allahü Ekber)i tekrâr ettiler. Kurayzîler dehşete kapılmışlardı, yerlerinden kıpırdayamadılar bile (İbn Sa'd, Tabaküt II, 1, 48).

Diğer bir tarihî rivâyete göre (el-Vâkıdî, vr. 105) Hz. Ebubekir şöyle demiştir: «Ben, bu çok muhâtaralı olan günlerde, sık sık Sal' dağının

zirvesine çıkar, Medîne'ye, Müslüman evlerine bakar ve onları yerli yerinde görünce de Allah'a şükrederdim.»

Sal' dağı üzerindeki kayalara yazılmış bazı grafitî yazılar dahi bu savaşın şiddeti hakkında ma'lûmât vermekte ve aynı zamanda Müslümanların hissettikleri ciddî endîşelere dâir deliller taşımaktadır. (Bu yazılar hakkında bak. İslâmic Cultür, October 1939, Haydarabad/Deccan). Hz. Ömer'in el yazısıyla yazılmış bu yazılardan birinde şunlar okunuyor: «Gece gündüz, bütün bu aksiliklerin düzelmesi için Ebubekir ve Ömer, âcizâne duâda bulundular.» Çok belîğ olan bu ifâde şerhedilirse, durum kavranılabilir.

Anlaşılan, hendeğin öte tarafından muhâsaracılar faâliyetlerini o kadar artırmışlardı ki, Hz. Peygamber (s.a.) ve diğer müdâfîler, namazları için bile vakit bulamamaya başladılar. Hattâ bir defasında, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını geceleyin hepsini birden edâ etmek mecbûriyeti hâsıl olmuştu (Kenz'ül-Ummâl, Ahzâb bahsi; İbn Sa'd, Tabakût II, 1, 49). Bu vak'a muhâsaranın son günlerinin ne kadar buhrânlı olduğuna dâir en çok anlatılan hâdisedir. Evvelce de gösterildiği gibi, bu günlerin ciddiyeti için Kur'ân'ın da şehâdetine mürâcaat edilebilmektedir.

Hal ve vaziyet, sür'atle hareket etmeyi îcâbettiriyordu. Bu yüzden, Hz. Peygamber (s.a.)in düşman safları arasında ayrılık yaratmak için Hâris İbn Avf ve Uyeyne İbn Hısn'ın reîslik ettikleri Ğatafân ve Fezâre zümreleriyle, Kureyş'lilerin bu hâris ve açgözlü müttefikleriyle ayrı sulh görüşmelerinde bulunmak üzere gizli memurlar gönderdiğini müşâhede etmekteyiz. Bir müddet pazarlıktan sonra, bir anlaşma zemîni ortaya çıktı ve bu bir parşömen üzerine kaydedildi. Medîne'nin senelik hurma mahsûlünden hisse isteniyordu: Hz. Peygamber (s.a.) tarafından üçte bir teklif edilmesine mukâbil, müşkilpesent düşman, yarım hisse talep ediyordu. Tekrâr edelim ki, bunlar, Kureyş'lilerle, esâsen buna mümasil şartlar tahtında, kuvvetlerini birleştirmişlerdi; bunu daha evvel arzetmiştik. Ayrıca, bunlarla Müslümanlar arasında, husûsî bir münâzaa ve ihtilâf yoktu; onlar sâdece ücretle tutulmuş menfaatperest askerî topluluklardı. Mamafîh Medîne'li bahçe sâhipleri bu fâhiş talebe râzı olmakla, pek istifâdeli neticeler doğmayacağını sanıyorlardı; netîcede, müzâkereler kesildi (İbn Hişâm, 676; Taberî, 1474).

Bundan sonra, Hz. Peygamber (s.a.) propaganda yoluna mürâcaat etti. Şimâlî Arabistan kabîlelerinden Eşcâ'ların bir mensûbu olan ve henüz İslâm'ı kabul ettiği herkes tarafından bilinmeyen kabîlesiyle beraber hendek muhâsarasına gelmiş ve o esnâda müslüman olan Nu'aym İbn Mes'ûd'u Kurayzî Yahûdîleri arasına gönderdi. Bu zât orada dedi ki: «Bu vaziyette Mekke'lilerin muvaffakiyet kazanacakları kat'iyetten çok uzakta kalmıştır. Fakat, bir defa bu müstevlî yabancılar dönüp gi-

derlerse ki, er-geç mutlakâ hiç bir şey yapamadan dönüp gideceklerdir, siz kendinizi Hz. Peygamber (s.a.)e karşı müdâfaadan âciz kalırsınız. Siz, Mekke'lilerin, eski hemşehrilerini son neferine kadar mağlûb ettikleri kat'iyyet kesbedene kadar yerinizden kıpırdamayınız. Bu maksadla, onlardan te'mînât olarak rehin isteyiniz.» Kurayzîler, bu nasîhatı ma'kûl buldular; sonra gizli ajan, Kureyşîlerin karârgâhına gitti ve onlara, aldığı haberlere göre Kurayzî yahûdîlerinin Hz. Peygamber'le birlikte gizli bir harekete giriştiklerini ve onunla olan dostluklarına te'mînât olmak üzere bazı Kureyş ileri gelenlerini ele geçirip kendisine rehin olarak teslîm edeceklerini söyledi; «Bu yahûdîlere dikkat ediniz. En iyisi, şu müşterek savaşta sizinle olan teşrîki mesâîlerinin samîmiyyet derecesini tahkîk için mukaddes Sebbes günü onlardan savaşa katılmalarını isteyiniz. Çünkü Müslümanlar, o gün Yahûdîlerin bu hallerini bildiklerinden onların cephesinde müdâfaayı gevşek tutarlar.» Bilâhare, aynı şekilde Ğatafânî ve diğer düşman zümrelerine de öğütler verdikten sonra, Nu'aym, İslâm ordugâhına avdet etti ve Yahûdîlerin Hz. Peygamber (s.a.)e karşı ellerinde bulundurmak gâyesiyle diğer müstevlîlerden te'mînât istedikleri şâyiasını yaydı. Hz. Peygamber (s.a.) de usûlen, ordugâhta çıkan bu söylentilerden haberdâr oldu ve dedi ki: «Yahûdîlere bu şekilde hareket etmelerini belki de biz emrettik.» Mes'ûd'un-Nemmâm isimli düşman câsûslarından biri (bu zâtın Hz. Peygamber (s.a.) tarafından gönderilen yukardaki gizli ajan Nu'aym İbn Mes'ûd'un babası olduğu anlaşılıyor; kendisi ebleh bir ihtiyardı), acele Kureyş'lilerin kampına koştu, mükemmel bir haber getirmiş olmak uğrunda Kureyş'lilerin kumandanı Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.)in Yahûdîlerin rehin istemeleri husûsunda nasıl talebte bulunduğunu, olduğu gibi anlattı. Aynı zamanda, Yahûdîlerden de bir hey'et gelmiş, Hz. Peygamber (s.a.) ile alenen savaşa başlamadan evvel rehin almak istediklerini ve bu husûstaki arzularını izâh ediyorlardı. Mezkûr propaganda, Kureyş'liler arasında şüphe tohumlarının ekilmesinde cidden muvaffak olmuştu. Bu sûretle, Kurayzîlerle müttefiklerinin arası soğumuş ve teşrîki mesâi etme işi suya düşmüştü (İbn Hişâm, 680; Serahsî Şerh-i Siyer'ül-Kebîr, yeni neşir, I, 84-85).

Harbe müsâit ayların sonuncusu olan Şevvâl ayı sona ermek üzereydi. Allah'ın silâhları terk husûsunda irâdesi olduğu müteâkip üç aydan ilki Zülkâ'de ayı yaklaşmaktaydı. Bu aylarda Mekke'liler savaşmaktansa, Kâ'be'nin bulunduğu Mekke'ye dönüp gelen hacıları karşılamayı ve onlardan faydalanmayı daha müreccah buluyorlardı; bu onlar için bir dönüş sebebiydi. Allah'ın savaşı men'ettiği aylar geldiği halde savaşmak onların bağlı bulundukları bu kâideye bir tecâvüz teşkîl ediyordu. Nitekim gıdâ yığınakları tükenmişti; hattâ soğuk ve müthiş bir rüzgâr çıkmış, ordugâhta söküp atmadığı çadır bırakmamıştı. Ebu Süfyân

memlekete, Mekke'ye dönmeye karâr verdi ve diğerleri de onları ta'kîb ettiler. Nakledildiğine nazaran, Ebu Süfyân o kadar perîşân bir halde idi ki, bindiği devenin ayaklarının iple bağlı olduğunu hatırlayamayacak kadar şaşkın bir halde ona atladı ve hemen dönmek istedi. Bu halde bile, zekî Mekke'li kumandan, telâş arasında Hâlid İbn Velîd ve Amr İbn Âs'a herhangi bir Müslüman ta'kîbi halinde dönen ordunun ardını 200 kişilik bir süvârî kuvvetinin başına geçerek korumalarını emretmeyi unutmadı. (Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 85-108).

—oOo—

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ
الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

28 — Ey peygamber; eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.

29 — Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfât hâzırlamıştır.

Dünya Hayatı mı, Allah Ve Rasûlü mü?

Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'dan Rasûlüllah'a bir emirdir. Hanımlarını serbest bırakmasını bildirmektedir. Onlar isterlerse peygamberden başka birisinin yanına gidip orada dünya hayatını ve süsünü elde edebilirler. İsterlerse peygamberin yanında kalıp onun sıkıntılı hayatına dayanırlar. Bu konuda muhayyerdirler. Ancak sabretmeleri halinde Allah katında sonsuz sevâba erişirler. Peygamberin hanımları -Allah onlardan râzı olsun onları da hoşnûd etsin- Allah'ı Rasûlünü ve âhiret diyârını tercîh ettiler. Bu sebeple Allah da onlara hem dünya hayatının hayrını, hem de âhiret hayatının mutluluğunu bahşetti.

Buhârî der ki: Bize Ebu Yemmân... Abdurrahmân'ın oğlu Ebu Seleme'den nakletti ki; Hz. Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.) ona şöyle haber vermiş: Allah Teâlâ peygamberin eşlerini muhayyer bırakmasını emrettiği zaman, Rasûlüllah (s.a.) ilkin benimle başladı ve dedi ki; sana bir

konuyu hatırlatacağım. Anne ve babanla istişâre ettikten sonra cevâb ver, acele etme. O anne ve babamın bana peygamberden ayrılmayı emretmeyeceklerini çok iyi biliyordu. Hz. Âişe sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) Allah Teâlâ'nın «Ey peygamber; eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» âyetini ve müteâkib âyeti sonuna kadar okudu. Ben Hz. Peygambere dedim ki: Bu konuda ben, anne ve babamla niçin istişâre edeyim? Zâten ben, Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret diyârını istiyorum. Buhârî bu hadîsi muallak olarak Leys'den de nakleder ve der ki Yûnus bize... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti. Yukardaki hadîsi kaydettikten sonra ilâveten şunu zikreder. Hz. Âişe dedi ki: Sonra Hz. Peygamber bana yaptığı gibi tek tek diğer eşlerine de aynı teklîfi yaptı. Buhârî hadîs râvîleri arasında yer alan Ma'mer'in mustarib bir râvî olduğunu söyler. Bazan Zührî kanalıyla Ebu Seleme'den bazan da Zührî kanalıyla Urve'den ve Hz. Âişe'den hadîs naklettiğini bildirir.

İbn Cerîr Taberî dedi ki: Bize Abede ed-Dabbî... Ebu Seleme'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Muhayyerlik âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi: Sana bir konuyu hatırlatmak istiyorum. Bu konuda anne ve babanla istişâre etmeden hüküm verme. Hz. Âişe dedi ki: Ben; nedir o ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Hz. Âişe bir daha; ey Allah'ın Rasûlü nedir o? deyince Hz. Peygamber anne ve babanla istişâre etmeden bu konuda karâr verme, dedi. Hz. Âişe der ki: Sonra Hz. Peygamber «Ey peygamber, eşlerine de:...» âyetini sonuna kadar okudu. Hz. Âişe der ki: Biz Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu tercîh ediyoruz, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber sevindi.

Abdullah İbn Vekî'... Ebu Seleme kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Muhayyerlik âyeti nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) benden başladı ve dedi ki: Ey Âişe, ben sana bir konuyu açacağım. Sen onu baban Ebubekir ve annen Ümmü Rûmân'a açıp sormadan bu konuda bana bir şey söyleme. Ey Allah'ın Rasûlü nedir o? dedim. Rasûlullah (s.a.) Allah Azze ve Celle'nin «Ey peygamber; eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah, içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfât hazırlamıştır.» âyetini okudu. Hz. Âişe der ki: Ben Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum ve bu konuda ne babam Ebubekir'e ve ne de anam Ümmü Rûmân'a danışacağım. Râsûlullah (s.a.) bunun üzerine gülerek diğer odaları dolaştı ve orada; Âişe şöyle ve şöyle dedi, diyerek benim sözümü tekrârladı. Onlar da; biz de Âişe'nin dediğini diyoruz, dediler. Allah onların hepsinden râzı olsun. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim... Muhammed İbn Amr kanalıyla Ebu Seleme'den nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Saîd İbn Yahyâ... Amr'dan nakletti

ki; Hz. Âişe şöyle demiş: Allah Teâlâ Hz. Peygambere kadınlarını muhayyer bırakması konusunda âyet indirince, Rasûlullah (s.a.) bana geldi ve dedi ki: Sana bir konuyu hatırlatacağım. Babanla istişâre etmeden bana çabucak cevab verme. Ben; ey Allah'ın nebîsi nedir o? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: Ben, sizi muhayyer bırakmakla emrolundum. Sonra yukardaki iki âyeti okudu. Hz. Âişe dedi ki: Babanla istişâre etmeden çabucak cevab verme demen de ne oluyor? Ben Allah'ı ve Rasûlünü tercîh ederim, dedim. Bunun üzerine peygamber sevindi ve aynı konuyu diğer hanımlarına da açıkladı, onlar da aynı şekilde karşılık verdiler ve Allah'ın Rasûlünü tercîh ettiler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yezîd İbn Sinân el-Basrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Muhayyerlik âyeti indiğinde Hz. Peygamber hanımları arasında ilkin benden başladı ve dedi ki: Ben sana bir konuyu hatırlatacağım. Anne ve babanla istişâre etmeden bana çabucak cevab verme. Hz. Âişe dedi ki: Anne ve babamın bana peygamberden ayrılmayı emretmeyeceklerini Rasûlullah (s.a.) çok iyi biliyordu. Hz. Âişe dedi ki: Sonra Hz. Peygamber şöyle devâm etti: Allah Teâlâ «Ey peygamber eşlerine de:...» buyuruyor ve iki âyeti sonuna kadar okudu. Ben dedim ki: Ben, bu konuda mı anne ve babamla istişâre edeceğim? Ben doğrusu Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum. Sonra Hz. Peygamber bütün hanımlarını muhayyer bıraktı. Onlar da Hz. Âişe (r.a.)nin söylediğini söylediler. Allah onların hepsinden râzı olsun. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Kuteybe kanalıyla Hz. Âişe'den aynen rivâyet ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) bizi muhayyer bıraktı biz de onu tercîh ettik. Buhârî ve Müslim de bu rivâyeti A'meş kanalıyla naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir Abdülmelik İbn Amr... Câbir'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Ebubekir (r.a.) Rasûlullah (s.a.)ın yanına gelip girmek için izin istedi. Halk peygamberin kapısı önünde oturmuşlardı. Peygamber de oturmuştu. Ancak Ebubekir'e izin verilmedi, sonra Ömer geldi, izin istedi ona da izin verilmedi. Daha sonra hem Ebubekir'e hem de Ömer'e izin verildi ve Rasûlullah (s.a.)ın yanına girdiler. Hz. Peygamber çevresinde eşleri olmak üzere oturuyordu ve susmuştu. Hz. Ömer dedi ki: Bir söz etsem de peygamberi güldürsem. Bunun üzerine Ey Allah'ın Rasûlü görüyor musun Zeyd'in kızı —Ömer hanımını kasdediyordu— biraz önce benden nafaka istedi. Ben de kafasını yardım. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ön dişleri belirinceye kadar güldü ve dedi ki: İşte şunlar da benim çevremde oturmuşlar benden nafaka istiyorlar. Hz. Ebubekir ayağa kalktı kızı Âişe'yi dövmek istedi. Bunun üzerine Hz. Ömer de ayağa kalktı kızı Hafsa'yı dövmek istedi. Her ikisi de dediler ki: Peygamberin sâhip ol-

madığı şeyi ondan istiyorsunuz ha? Rasûlullah (s.a.) Ebubekir ve Ömer'i durdurdu. Peygamberin hanımları dediler ki: Biz bu meclisten sonra bir daha Allah Rasûlünden yanında bulunmayan hiç bir şeyi istemeyeceğiz. Câbir der ki: İşte bunun üzerine Allah Teâlâ muhayyerlik âyetini indirdi ve peygamber Hz. Âişe'den başlayarak dedi ki: Ben, sana bir durumu hatırlatacağım, ancak anne ve babanla istişâre etmeden çabucak cevab vermeni istemem. Hz. Âişe neymiş o? deyince, Hz. Peygamber «Ey peygamber, eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfât hazırlamıştır.» âyetini okudu. Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: Ben senin için mi anne babama danışacağım? Hayır, ben Allah'ı ve Rasûlünü tercîh ediyorum. Ve senden hanımlarından hiç birine benim tercîh ettiğim şeyi söylememeni istiyorum. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Doğrusu Allah Teâlâ beni zorlayıcı ve sıkıştırıcı olarak göndermemiştir. Yalnızca öğretici ve kolaylaştırıcı olarak göndermiştir. Eşlerimden hangisi neyi tercîh ettiğini söylerse ben de onu kendilerine hemen veririm. Bu hadîsin tahrîcinde Müslim yalnız kalmıştır. Buhârî tahrîc etmemiştir. Müslim ve Neseî bu hadîsi Zekeriyâ İbn İshâk el-Mehdî kanalıyla Câbir'den rivâyet ederler.

Abdullah İbn Ahmed der ki: Bize Süreyc İbn Yûnus... Hz. Ali (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) eşlerini dünya ile âhiret arasında muhayyer bıraktı. Ancak boşanma konusunda muhayyer bırakmadı. Bu rivâyet munkatı'dır. Hasan ve Katâde ile başkaları buna benzer bir rivâyeti naklederlerse de bu rivâyet âyetin zâhirine aykırıdır. Çünkü âyet-i kerîme'de «Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» buyuruluyor. Yani haklarınızı ödeyeyim ve sizi serbest bırakıp boşayayım.

Bilginler Hz. Peygamberin boşaması halinde hanımlarının başkasıyla evlendirilip evlendirilemeyeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu husûsta iki görüş vardır. Sahîh olan görüş, Peygamber boşarsa hanımlarının başkasıyla evlenebileceği noktasındadır. Böylece boşamanın ana maksadı gerçekleşmiş olur. Allah en iyisini bilendir. İkrime dedi ki: O gün, Hz. Peygamberin dokuz hanımı bulunuyordu. Bunlardan beşi Kureyş kabîlesindendi. Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Sevde, Ümmü Seleme. Peygamberin nikâhı altında Nadr kabîlesinden Safiyye Bint Huyey, Hilâl kabîlesinden Meymûne Bint el-Hâris, Esed kabîlesinden Zeynep Bint Cahş ve Mustalık oğulları kabîlesinden Cüveyriye Bint el-Hâris idi. Allah onlardan râzı olsun ve onları da hoşnûd etsin.

يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا
نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

30 — Ey peygamber kadınları, sizlerden her kim apaçık bir hayâsızlıkla gelecek olursa, ona azâb iki kat katlanır. Bu, Allah'a pek kolaydır.

31 — Sizden her kim de Allah'a ve Rasûlüne boyun eğip sâlih amel işlerse, onun mükâfâtını da iki kat veririz. Hem biz ona cömertce bir rızık da hazırlamışızdır.

Allah Teâlâ Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret diyârını tercîh ederek Rasûlullah'la beraber kalmayı karârlaştıran peygamber hanımlarına öğüt vererek peygamberine diyor ki: Onların durumunun diğer kadınlarla aynı olmadığını haber ver. Onlardan herhangi birisi apaçık bir kötülükle gelirse —İbn Abbâs der ki; bu hayâsızlık ve ahlâksızlıktır— her hâlükârda bu, şarttır. Şart ise mutlakâ vukû bulacak anlamına gelmez. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Sana ve senden öncekilere de doğrusu vahyetti ki: Eğer şirk koşarsanız muhakkak amelinizi düşürecektir.» (Zümer, 65) «Eğer şirk koşarlarsa onların yapmış oldukları boşa gitmiş olur.» (En'âm, 88), «De ki: Eğer Rahmân'ın oğlu olmuş olsaydı; ibâdet edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuhruf, 81), «Allah bir oğul edinmek isteseydi; yarattıklarından dilediğini seçerdi. Tesbîh ederiz O'nu. O, tek ve Kahhâr olan Allah'tır.» (Zümer, 4). Peygamberin eşlerinin mevkileri yüce olduğundan onların işledikleri suçun cezâsının da ağır olması gerekir ki onların yücelikleri ve değerleri çiğnenmemiş olsun. Bunun için Hak Teâlâ «Ey peygamber kadınları, sizden her kim apaçık bir hayâsızlıkla gelecek olursa; ona azâb iki kat katlanır.» buyuruyor. Mâlik Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; bu iki kat azâb, dünya ve âhiret azâbıdır. İbn Ebu Necih de Mücâhid'den böyle rivâyet eder. «Bu Allah'a pek kolaydır.» Basît ve önemsizdir.

Bilâhare Allah Teâlâ, adâletini ve lutfunu hatırlatarak buyuruyor ki: «Sizden her kim de Allah'a ve Rasûlüne boyun eğip sâlih amel işlerse» Allah'a ve Rasûlüne itâat edip peygamberinin emrine koşarsa; «Onun mükâfâtını da iki kat veririz. Hem Biz ona cömertçe bir rızık da hazırlamışızdır.» Yani cenneti. Çünkü onlar cennette bütün mahlûkâtın üstünde bir mertebede yücelerin yücesinde, Â'lâyı İlliyyîn'de Rasûlullah (s.a.) ile beraber bulunacaklardır. Cennet mevkilerinin Arş'a en yakın kısmı olan Vesîle'de olacaklardır.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ
الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ
الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ
عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ
مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

32 — Ey peygamber kadınları, sizler kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer sakınıyorsanız, edâlı olmayın yoksa kalbinde bir hastalık bulunanlar kötü şeyler umarlar, ve hep ma'rûf söz söyleyin.

33 — Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.

34 — Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.

Ey Peygamber Kadınları

Bu da Allah'ın hem peygamberin hanımlarına, hem de onun ümmetinin hanımlarına emrettiği bir edeb tarzıdır. Allah Teâlâ peygamberin hanımlarına hitâb ederek kendilerine emrettiği gibi Allah'tan korkmalarını ve onların diğer kadınlara benzemediklerini, fazîlet ve mertebe bakımından diğer kadınlarla aynı olmadıklarını belirterek «(Sözde) edâlı olmayın.» buyuruyor. Süddî ve başkaları bu ifâdenin, erkeklerle konuşurken ağzınızı ve yüzünüzü eğip bükmeyin, demek olduğunu belirtmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ müteâkiben «Kalbinde bir hastalık bulunanlar kötü şeyler umarlar. Ve hep ma'rûf söz söyleyin.» İbn Zeyd'in dediğine göre hayır, ma'rûf, güzel ve beğenilen sözler söyleyin, demektir. Bu demektir ki; onlar yabancılara dillerini eğip bükerek seslenmeyecekler ve kadınlar yabancılara kocalarına seslendikleri gibi seslenmeyeceklerdir.

«Evlerinizde oturun.» İhtiyâcınız olmadığı takdîrde evinizin dışına çıkmayın. Şer'î ihtiyâçlar arasında şartına uyarak câmide namaz kılmak da yer alır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur: Allah'ın câriyelerini Allah'ın mescidlerinden alıkoymayın. Ancak onlar câmilere koku sürünmeden çıksınlar. Bir başka rivâyette ise, onların evleri kendileri için daha hayırlıdır, buyurmuştur.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Humeyd İbn Mes'ade... Enes'ten nakleder ki; o şöyle demiş: Kadınlar Hz. Peygambere dertlenerek ey Allah'ın Rasûlü, erkekler bizden ayrı olarak cihâda gidiyor biz ise cihâda gidemiyoruz. Bizim için Allah yolunda cihâda gidenlerin ameline ulaşabilmemizi sağlayacak bir amel yok mu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizlerden her kim evinde otururbut; o Allah yolunda cihâd edenlerin amelinin derecesine ulaşır. Veya buna benzer bir kelime kullandı. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Biz bu hadîsi Sâbit'den ancak Revh İbn Müseyyeb kanalıyla biliyoruz ki, bu Basra'lı bir adamdır ve meşhûrdur. Bezzâr aynı şekilde dedi ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ... Abdullah kanalıyla Hz. Peygamberden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadın avrettir. Evinden çıktığı zaman onu şeytân karşılar. Onun için Rabbına en yakın olduğu an evinin içidir. Tirmizî, Bündâr kanalıyla Amr İbn Âsım'dan bu hadîsi bu şekilde rivâyet eder. Yine Bezzâr yukardaki isnâdıyla, Ebu Dâvûd da aynı isnâdla Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu naklederler: Kadının evinin içindeki odasında namaz kılması, evinde namaz kılmasından daha afdaldır. Evinde namaz kılması ise evinin avlusunda namaz kılmasından afdaldır. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır.

«İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» Mücâhid der ki: Câhiliyye devrinde kadın erkekler arasında gezinip dururdu. İşte câhiliyye devrinin açılıp saçılması budur. Katâde der ki: «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» Yani evinizden çıktığınızda böyle yapmayın. Çünkü o dönemde kadınlar yürürken kırıta kırıta yürürlerdi. Allah Teâlâ bunu bu âyetiyle yasaklamıştır.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın:» âyetinde geçen (التبرج) kelimesi, örtüyü başın üzerine atıp bağlamamaktır. Böylece hanımların boynu, gerdânı, küpesi ve diğer süs eşyâları görünürdü. İşte âyette geçen açılıp saçılmaktan maksad budur. Bilâhare bu yasak bütün mü'min kadınlara da teşmil edilmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana İbn Züheyr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» âyetini okudu, sonra şöyle dedi: Hz. Nûh ile İblîs arasında bin sene vardı ve Âdem'in çocukları iki batından gelmişlerdi. Bir kısmı ovalarda bir kısmı

dağlarda otururdu. Dağdaki erkekler güzel, kadınları da kanlı canlıydı. Ovadaki kadınlar güzel erkekleri kanlı canlıydı. İblîs Aleyhilla'ne ova halkından bir adamın yanına genç bir çocuk şeklinde geldi ve kendisini onun yanında hizmetçi kıldı. Adama hizmet ediyordu. İblîs Aleyhilla'ne çobanların çaldığı kavala benzer bir şey getirdi ve o gün insanların duymadıkları bir sesi onlara duyurdu. Bu durum etrâfa yayıldı, halk çevreden gelip onu dinlemeye başladılar. Bunu her yıl toplandıkları bir bayram şekline dönüştürdüler. Bu bayramda kadınlar, erkekler için açılıp saçılıyor ve süsleniyorlardı. Dağ ahâlîsinden bir adam o bayram günü oradakilere saldırdı. Kadınlarının güzelliklerini gördü ve arkadaşlarına gelip onların güzelliklerini bildirdi. Onlar da adamın etrâfında toplanarak ovadakilerin yanına gittiler böylece aralarında fuhuş yayıldı. İşte Allah Teâlâ'nın «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» kavliyle kasdedilen budur.

«Namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Rasûlüne itâat edin.» Allah Teâlâ peygamberin hanımlarını önce kötülükten nehyettikten sonra, hayır işler yapmalarını emrediyor. Bunlar arasında yalnız ve yalnız Allah'a kulluğun nişânesi olan namazı kılmalarını, Allah'ın mahlûkâtına iyi davranmak demek olan zekâtı vermelerini, Allah ve Rasûlüne itâat etmelerini bildiriyor. Bu, umûmun husûsa atfı kabîlindendir.

«Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» Bu âyet peygamberin hanımlarının peygamber evinin halkı arasına girdirildiğinin açık hükmüdür. Çünkü bu âyetin nüzûl sebebi peygamberin hanımlarıdır. Nüzûl sebebi ya tek başına ya da başkalarıyla birlikte âyetin hükmü içine dâhil olur. Sahîh olan budur. İbn Cerîr İkrime'den rivâyet eder ki; O «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetinin özellikle peygamberin hanımları hakkında nâzil olduğunu sokakta bağırarak söylerdi. İbn Ebu Hâtim de aynı şekilde rivâyet ederek der ki: Bize Musul'lu Ali İbn Harb... İbn Abbâs'tan nakletti ki o; bu âyet özellikle peygamberin hanımları hakkında nâzil olmuştur, demiştir.

Eğer bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak peygamberin hanımları kasdediliyorsa ve başkalarının âyetin nüzûlünün sebebi olmadığı söyleniyorsa, bu ifâde sahîhtir. Ama bu âyetle yalnızca peygamberin hanımlarının kasdedildiği, başkalarının kasdedilmediği söylenmek isteniyorsa, bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Çünkü bu âyetler de kasdedilen husûsun yalnız peygamberin hanımları olmadığı konusunda pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunları buraya dercedelim:

1 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah Aleyhissalâtüvesselâm altı ay boyunca Fâtıma'nın kapısının önünden, geçtiğinde sabah namazına gidiyorsa; ey

hane halkı (Ehl-i Beyt) namaz der ve «Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okurdu. Tirmizî bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla Enes İbn Mâlik'den naklettikten sonra hasen ve garîb hadîstir, der.

2 — İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abdullah İbn Vekî'... Ebu'l-Hamrâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Rasûlullah döneminde yedi ay boyunca Medîne'ye bekçilik yaptım. Sabah namazı olunca Hz. Peygamberin kalktığını, Ali ve Fâtıma'nın kapısına gelip; namaz, namaz, dediğini sonra bu âyeti okuduğunu gördüm. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ebu Dâvûd el-A'mâ; Nefî' İbn Hâris'tir ve yalancı bir râvîdir.

3 — Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Mus'ab... Ebu Ammâr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ben Vâsile İbn Eskâ'ın yanına girdim. Onun etrâfında bir topluluk oturuyordu. Hz. Ali (r.a.)yi söz konusu ediyorlardı. Onlar kalkınca Vâsile İbn Eskâ' bana dedi ki: Rasûlullah (s.a.)tan gördüğüm bir şeyi sana haber vereyim mi? Ben; evet, dedim. O dedi ki: Ben Hz. Fâtıma'ya varıp Hz. Ali'yi sordum. O da; Rasûlullah'a doğru gitti, dedi. Oturdum onu bekliyordum. Nihâyet Rasûllah (s.a.) beraberinde Ali, Hasan ve Hüseyn olduğu halde geldi. Her birinin elini kendi elinin içerisine almıştı. İçeri girdi ve Hz. Ali ile Fâtıma'yı önüne oturttu. Hz. Hasan ile Hüseyn'i iki kucağına oturttu. Sonra elbisesini onların üzerine örterek —veya onlara giydirerek dedi— şu âyet-i kerîme'yi okudu: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» Sonra devâmla; Allah'ım, bunlar benim evimin halkı —Ehl-i Beytim— benim evimin halkının temizlenmeye en çok hakları vardır, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, Abdülkerîm İbn Ebu Umeyr kanalıyla... Ebu Amr el-Evzâî'den bu hadîsi naklettikten sonra, sonuna şu eklemeyi yapar: Vâsile dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben de senin ehlinden miyim? Hz. Peygamber buyurdu ki: Sen de benim ehlimdensin. Vâsile dedi ki: İşte benim hayatta en çok umduğum şey bu idi. Sonra İbn Cerîr Taberî, Abd'ül-A'lâ Vâsıl kanalıyla... Ebu Ammâr'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Vâsile İbn Eskâ'ın yanında oturuyordum. O sırada Hz. Ali'yi bahis mevzûu ederek ona küfrettiler. Yanındakiler gidince o bana dedi ki: Otur sana onların küfrettiği zâttan haber vereyim. Ben Allah Rasûlünün yanında bulunuyordum. O sırada Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyn geldiler. Hz. Peygamber elbisesini onların üzerine atarak şöyle dedi: Allah'ım, bunlar benim eviminin halkı. Allah'ım, onların kirlerini gider ve onları tertemiz kıl. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben de senin evinin halkından mıyım? O; sen de, dedi. Vâsile der ki: Allah'a andolsun ki bana göre yaptığım şeylerin en güveniliri budur.

4 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Humeyr... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme'den

duyan birisi bana anlattı ve şöyle dedi: Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde oturuyordu. Hz. Fâtıma yanında bir parça etle geldi. Ben Fâtıma'yı peygamberin yanına götürdüm. Hz. Peygamber ona; kocanı ve iki oğlunu da çağır, dedi. Ümmü Seleme der ki: Hz. Ali, Hasan ve Hüseyn de geldiler ve peygamberin yanına girdiler. O et parçasından yiyorlardı. Hz. Peygamber ise Hayber örtüsü ile örtülü bir sedirin üzerinde uyku halindeydi. Ben de odamdaydım. Bu sırada Allah Teâlâ «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini inzâl buyurdu. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber örtünün fazla kısmını aldı ve onların üzerine örttü. Sonra elini çıkararak göğe yöneldi ve şöyle dedi: Allah'ım, bunlar benim evimin halkıdır. Benim öz âilemdir. Onların pisliğini gider ve onları tertemiz kıl. Ümmü Seleme der ki: Başımı evin içerisine sokarak dedim ki: Ben de sizinle beraber değil miyim ey Allah'ın Rasûlü? O; sen benim için seçilmişsin, sen benim için seçilmişsin, dedi. Bu hadîsin isnâdında adı verilmeyen kişi Atâ'nın şeyhidir. Diğer râvîler de güvenilir kişilerdir. Bu hadîsin bir başka tarîktan nakli şöyledir: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Muhammed İbn Ca'fer... Atiyye et-Tafâvî'den nakletti ki; babasına Ümmü Seleme anlatıp şöyle demiş: Bir gün Hz. Peygamber benim evimde olduğu sırada hizmetçi gelip; Fâtıma ve Ali kapı önündeler, dedi. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber bana; kalk ve evimin halkını bir kenâra al, dedi. Ümmü Seleme der ki: Ben de kalktım ve evin yakınında bir kenâra durdum. Hz. Ali ve Fâtıma girdiler beraberlerinde Hasan ve Hüseyn de vardı. Her ikisi de küçük çocuktular. Çocukları alıp kucağına oturttu ve öptü. İki elinden biriyle Fâtıma'ya, diğeriyle de Ali'ye sarıldı. Fâtıma'yı ve Ali'yi öptü. Onların üzerine siyah yünden bir örtüyü atarak buyurdu ki: Allah'ım ben ve hane halkım (Ehl-i Beyt) cehenneme değil, Sana. Ümmü Seleme der ki: Ey Allah'ın Rasûlü ya ben? dedim. Allah'ın salât ve selâmı senin üzerine olsun. Hz. Peygamber; sen de dedi. Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ebu Küreyb... Ümmü Seleme'den nakletti ki; bu âyet onun evinde nâzil olmuştur. Ümmü Seleme dedi ki: Ben evimin kapısı önünde oturuyordum. Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben ev halkından (Ehl-i Beyt)mıyım? Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: Sen benim için seçilmişsin, sen peygamberin eşlerindensin. Ümmü Seleme der ki: O gün evde Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyn bulunuyordu. Allah hepsinden râzı olsun. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî Ebu Küreyb kanalıyla Şehr İbn Havşeb'den de aynı şekilde nakleder.

Hadîsin başka yollardan rivâyetleri de vardır. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Vehb İbn Zem'â'dan nakletti ki; o bana Ümmü Seleme (r.a.)den şöyle haber verdi demiş: Ra-

sûlullah (s.a.) Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyn'i toplayıp elbisesi altına girdirdi, sonra Allah'a yalvararak dedi ki: Şunlar benim evimin halkıdır. Ümmü Seleme der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, beni de onların arasına girdir, dedim. Hz. Peygamber; sen benim ehlimdensin, dedi. İbn Cerîr Taberî aynı hadîsi Ahmed İbn Muhammed et-Tûsî kanalıyla Ömer İbn Ebu Seleme'den, o da annesinden aynı şekilde rivâyet eder.

Hadîsin bir başka tarîktan rivâyeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre kanalıyla Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini nakletti: Fâtıma Hz. Peygambere gelerek yağ ve unla pişirilen ve adına Asîde (عصيدة) denilen bir yemeği hazırladı ve tabağı Peygamberin önüne koydu: Hz. Peygamber; amcamın oğlu ve iki çocuğun nerede? dedi. Hz. Fâtıma; evdeler, dedi. Hz. Peygamber; onları da çağır, dedi. Hz. Fâtıma Hz. Ali'nin yanına gelip dedi ki: Kalk, Rasûlullah seni ve çocuklarını istiyor. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber onların geldiklerini görünce uyuduğu yerde serili bulunan bir örtüye doğru uzandı onu çekip yaydı ve onları bu örtünün üzerine oturttu. Sonra örtünün dört bir tarafından tuttu. Onları örtünün altına girdirerek sağ eliyle Rabbı Azze ve Celle'ye doğru yönelip dedi ki: Allah'ım, bunlar benim evimin halkıdır (Ehl-i Beytim) Onların eksikliklerini gider ve onları tertemiz kıl.

Hadîsin bir başka yoldan rivâyeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Humeyd... Hâkim İbn Sa'd'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme'nin yanında biz Ali İbn Ebu Tâlib'den bahsettik. O dedi ki: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyeti benim evimde nâzil oldu. Ümmü Seleme der ki: Rasûlullah (s.a.) evime geldi ve bana; kimsenin içeri girmesine izin verme, dedi. Hz. Fâtıma geldi, ben onun babasının yanına girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Hasan geldi. Onun da annesinin ve dedesinin yanına girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Hüseyn geldi. Ben onun da Hz. Peygamberin yanına girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Ali geldi. Ona da engel olamadım. Hepsi toplanınca Rasûlullah (s.a.) üzerinde bulunan bir örtüyü onların üzerine yayarak şöyle dedi: Bunlar benim hâne halkımdır. Allah'ım, onların eksikliklerini gider ve kendilerini tertemiz kıl. İşte onlar serginin altına toplandıkları sırada bu âyet nâzil oldu. Ümmü Seleme der ki: Ben, Ey Allah'ın Rasûlü ya ben? dedim. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber evet diye karşılık vermedi. Sâdece; sen benim için seçilmişsin, buyurdu.

5 — İbn Cerîr Taberî der ki bana İbn Vekî'... Şeybe'nin kızı Safiyye'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Bir sabah Rasûlullah (s.a.) çıktı üzerinde yolculukla ilgili şekillerin bulunduğu yünden örme bir örtü vardı. Siyah kıldandı. Hz. Hasan geldi Rasûlullah onu örtü-

nün içerisine girdirdi. Sonra Hüseyn geldi onu da girdirdi. Sonra Fâtıma geldi onu da girdirdi, sonra Ali geldi onu da girdirdi. Sonra «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okudu. Müslim bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Safiyye Bint Şeybe'den nakleder.

Hadîsin bir başka tarîktan rivâyeti şöyledir: İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Avâm İbn Havşeb'den nakletti ki; onun amcası şöyle demiş: Babamla beraber Hz. Âişe'nin yanına gittik. Ben ona Hz. Ali'den suâl ettiğimde Hz. Âişe dedi ki: Sen bana, insanlar arasında Rasûlullah'ın en çok sevdiği birinden suâl ediyorsun. Onun nikâhı altında peygamberin kızı vardı ve o peygambere insanların en sevgilisiydi. Ben Hz. Peygamberin, Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan'ı ve Hüseyn'i çağırıp üzerlerine elbisesini attığını, sonra; Allah'ım, benim evimin halkı işte bunlardır, onların eksikliğini gider ve onları tertemiz kıl, diye duâ ettiğini gördüm. Hz. Âişe der ki: Ben Hz. Peygambere yaklaşıp ey Allah'ın Rasûlü, ben senin evinin halkından değil miyim? dedim. Hz. Peygamber; sen bir kenara çekil çünkü sen benim için seçilmişsin, dedi.

6 — İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyeti beş kişi hakkında nâzil olmuştur. Ben, Ali, Hasan, Hüseyn ve Fâtıma. Daha önce Fudayl İbn Merzûk'un Atiyye kanalıyla Ümmü Seleme'den naklettiği rivâyet geçmişti. İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Hârûn İbn Sa'd kanalıyla mevkûf olarak Ebu Saîd'den nakleder. Allah en iyisini bilendir.

7 — İbn Cerir Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Bükeyr İbn Mismâr'dan nakletti ki; o ben Sa'd'ın oğlu Âmir'den işittim ki Sa'd Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duydum, demiş: Hz. Peygambere vahiy nâzil olunca Ali'yi onun iki oğlunu ve Fâtıma'yı alarak elbisesi altına girdirdi ve; Rabbım, işte bunlar benim âilem ve ev halkım, buyurdu.

8 — Müslim, Sahîh'inde der ki: Bana Züheyr İbn Harb... Yezîd İbn Hayyân'dan nakletti ki; o şöyle demiştir: Ben ve Sebre oğlu Husayn ve Müslim oğlu Ömer Zeyd İbn Erkam'ın yanına vardık. Oturunca Husayn dedi ki: Ey Zeyd, sen pek çok hayra ulaştın. Rasûlullah'ı gördün, hadîsini duydun, onunla beraber savaştın ve arkasında namaz kıldın. Ey Zeyd, sen gerçekten pek çok hayra erdin. Bize Rasûlullah (s.a.) dan işittiğin bir hadîsi anlat. Zeyd İbn Erkam dedi ki: Ey kardeşim oğlu Allah'a hamdolsun ki benim yaşım ilerledi, devrim geçti. Rasûlullah (s.a.)dan ezberlediğim şeylerin bir kısmını unuttum. Size söylediğimi kabul edin söylemediğimden dolayı da beni zor durumda bırakmayın. Sonra dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Mekke ile Medîne arasında bulunan

Humma denilen suyun bulunduğu yerde bir gün hutbe okudu. Allah'a hamd ü senâlarda bulundu, va'zetti, öğüt verdi, sonra şöyle dedi: İmdi ey insanlar, ben ancak bir beşerim, Rabbımın elçisinin gelip benim ona uymam zamanı yaklaştı. Ben size iki şey bırakıyorum. Birisi Allah'ın kitabı. Onda hidâyet ve nûr vardır. Allah'ın kitabını alın ve ona sarılın. Hz. Peygamber Allah'ın kitabına teşvîk ve terhîb etti. Sonra dedi ki: Ve ev halkım (Ehl-i Beytim) ev halkım hakkında da size Allah'ı hatırlatırım. Üç kere bu sözünü tekrârladı. Husayn, Zeyd İbn Erkam'a dedi. ki: Ey Zeyd, onun ev halkı kimdir? Hanımları ev halkından değil midir? Zeyd İbn Erkam dedi ki: Hanımları ev halkındandır. Ancak onun Ehl-i Beyti, kendisinden sonra onlara zekât verilmesi harâm kılınmış olanlardır. Onlar kimdir? deyince Zeyd dedi ki: Onlar Ali'nin, Akîl'in, Ca'ferin ve Abbâs'ın âilesidir. Husayn bütün bunlara zekât vermek harâm kılınmış mıdır? deyince o; evet, dedi.

Bilâhare Müslim, Muhammed İbn Bekkâr kanalıyla Zeyd İbn Erkâm'dan bu hadîsi rivâyet eder ve yukarda geçen şekliyle kaydeder. Ayrıca bu rivâyette şu ifâdeler de yer alır: Biz Zeyd'e dedik ki: Onun ev halkı kimdir? Hanımları mı? O; hayır Allah'a yemîn ederim ki bir kadın uzun bir süre bir erkekle birlikte yaşar sonra erkek o kadını boşar, kadın babasının ve âilesinin yanına döner. Kişinin ev halkı aslı ve kendilerine zekâtın harâm kılındığı baba tarafından akrabâlarıdır. Daha sonra yukardaki ifâdeleri tekrârladı. Rivâyet böyle vâki' olmuştur. Birinci rivâyet daha uygun ve onu almak daha iyidir. İkinci rivâyet ise rivâyet edilen hadîste söz konusu edilen «ehl» kelimesinin tefsîri sadedinde olabilir. Bu hadîste kasdedilenler, kendilerine zekât harâm kılınmış olan peygamber âilesidir. Veya «ehl» kelimesiyle eşlerle birlikte âilenin diğer ferdleri kasdedilmiştir. Bu ihtimâl daha çok tercîhe şâyândır. Böylece bu ve önceki rivâyetin arası birleştirilebilir. Aynı şekilde Kur'an'la daha önce geçen hadîsler arasında da bir birlik sağlanabilir. Şâyet hadîsler sahîh ise. Çünkü bu hadîslerin bazı isnâdları üzerinde dikkatle durulması gerekir. Allah en iyisini bilendir. Kur'ân'ı iyice düşünenlerin şüphesiz kabul edecekleri husûs, peygamberin hanımlarının da bu âyetin şümûlü içerisine girecekleri doğrultusundadır. Çünkü sözün akışı onlardan bahsetmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında: «Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.» buyuruyor. Yani Allah'ın Rasûlüne sizin evinizde inzâl buyurduğu Kitâb'a ve Sünnet'e göre amel edin. Katâde ve bir başkası böyle der. Ayrıca insanlar arasında sizi diğerlerinden özellikle ayırdettiren bu nimeti hatırlayın. Vahiy başka insanların evinde değil sizin evinizde nâzil oluyor. Bu nimete Sıddîk'ın kızı Âişe daha çok lâyıktır. Bu nimette en çok büyük pay onundur. Bu yaygın rahmetten en çok payına düşen odur. Çünkü Âişe'nin dışında hiç bir kadının yatağında peygambere va-

hiy nâzil olmamıştır. Bu husûsu Allah'ın salât ve selâmı üzerine olan Peygamber bildirmiştir. Bazı bilginler derler ki: Hz. Peygamber Âişe'den başka bâkire olarak bir kadınla evlenmemiştir. Hz. Âişe'nin yatağında Peygamberden başka bir erkek uyumamıştır. Bu sebeple onun bu meziyyete sâhip olması uygun düşer. Bu yüce rütbede tek başına onun yer alması gerekir. Şâyet peygamberin hanımları ev halkından iseler, onun yakınlarının da «ev halkı» ifâdesinin içerisine girmeleri uygundur. Nitekim yukarda geçen hadîste de; ev halkı buna daha çok müstehaktır, buyrulmuştur. Bu ifâde Müslim'in Sahîh'inde sâbit olan şu hadîse çok benzer: Hz. Peygambere; daha ilk günden takvâ üzere kurulan mescid hangisidir? diye sorulduğunda o; şu mescidimdir, diye cevab vermiştir. İşte buradaki «şu» ifâdesi yukardaki hadîste kullanılan «şu» ifâdesine benzer. Çünkü âyet Kubâ mescidinde nâzil olmuştur ve bu konuda başka hadîsler de vardır. Eğer Kubâ mescidi daha ilk günden takvâ üzere kurulan bir mescid olursa, peygamberin mescidinin daha ilk günden takvâ üzere kurulan mescid olma vasfına sâhip bulunması daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Cemîle'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Ali (r.a.) öldürülünce yerine oğlu Hasan halîfe seçildi. Hz. Hasan namaz kılarken bir adam üzerine saldırdı ve hançerle onu yaraladı. Râvîler arasında yer alan Hüseyn İbn Abdurrahmân, kendisine ulaştığına göre bu yaralayan kişinin Esed kabîlesinden birisi olduğunu ve Hz. Hasan'ın secdede iken yaralandığını söylemiştir. Ebu Cemîle der ki: Bu darbe böğründen olduğu için Hz. Hasan birkaç ay hastalandı sonra iyileşti ve minbere çıkarak dedi ki: Ey Irak halkı, bizim için Allah'tan korkun. Biz sizin emîrleriniz ve müsâfirleriniziz. Biz ev halkıyız. Çünkü Allah Teâlâ, bizim hakkımızda: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» diye bahsetmiştir. Ebu Cemîle der ki: Hz. Hasan bu âyeti o kadar çok tekrârladı ki mescidde bulunan herkes hüngür hüngür ağladı.

Süddî, Ebu Deylem'den naklen der ki: Hz. Hüseyn'in oğlu Ali, Şâm halkından birine şöyle dedi: Ahzâb Sûresindeki «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okumadın mı? O; evet siz onlar mısınız? deyince Ali İbn Hüseyn; evet, dedi.

«Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.» Allah'ın lutfu sâyesinde siz bu mertebeye ulaştınız. Allah'ın haberdâr olması sâyesinde siz Allah'ın bu lutfuna lâyık kılındınız. Allah size bu nimeti verdi ve bu nimeti sizin için tahsîs etti. İbn Cerîr merhûm der ki: Bu ifâdede söylenmek istenen şudur: Sizi içerisinde Allah'ın âyetleri ve hikmetleri okunan evin halkı kılmasındaki Allah'ın nimetini hatırlayın ve bundan dolayı Allah'a şükredin, hamdedin.

«Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.» Sizi bu lutufla lutuflandırmıştır ve sizi içinde Allah'ın âyetleri ve hikmeti okunan evin halkından kılmıştır. Hikmet sünnettir. Allah sizi Peygamberin eşleri olarak seçmesi nedeniyle sizin durumunuzdan haberdârdır. Katâde der ki: «Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmetini hatırlayın.» kavliyle Allah Teâlâ onlara bu lutfundan dolayı minnet etmektedir. İbn Cerîr Taberî de bunu rivâyet eder. Avfî, Allâh Teâlâ'nın «Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.» kavli hakkında şöyle demiştir: Çıkardıklarında lutuf sâhibidir, koyduklarından da haberdârdır. İbn Ebu Hâtim de böyle rivâyet eder, sonra da; Rebî' İbn Enes de Katâde'den böyle rivâyet etti, der.

İZÂHI

İslâm geldiğinde Arab toplumunun —tıpkı o zamanki diğer toplumlar gibi— kadına bir eğlence ve nefsin arzusunu tatmîn etme aracı olarak baktığını görmüştür. Toplum, onun insanî tarafını hep küçük görmüştür. Yine İslâm, cinsî alâka ve münâsebetlerde, toplum hayatında bir sürü düzensizliklere şâhid olmuştur. Âile hayatını —sûrenin tefsîrinde belirtildiği üzere— bozuk düzen bir vaziyette bulmuştur. Bunun yanında kendi cinsine aşağı nazarla bakış, bedîî zevk ve telakkîde geri oluş, kuru bir cesede bağlanıp kalış, ulvî, sâkin ve nezih olan hüsn-i cemâle itibâr etmeyiş... Bu manzarayı, câhiliyet devri şiirlerinin insan cismine ve bu cismin en mahrem yerlerine nazar edip, onu en çirkin bir tarzda tasvîr edişlerinde görüyoruz.

İslâm gelir gelmez toplumun kadına «bakış»ını düzeltir, yükseltir. Her iki cinsin karşılıklı alâkalarında insanlık yönüne kuvvet kazandırır. Artık o, sâdece cismin açlığını giderici, et ve kanın feverânını teskîn edici bir nesne değildir. O ancak bir rûhtan meydana gelen ve aralarında sevgi ve şefkat bulunan iki insanî varlığın birbirine temâsından ibârettir. Onların bu yakınlaşmalarında sükûnet ve rahatlık vardır. Bu temâsın; insanın yaratılmasında, yeryüzünün şen ve ma'mûr kılınmasında ve insanoğlunun ilâhî kanun ile hilâfete memur edilmesindeki Allah'ın irâdesine bağlı bir hedefi vardır. İslâm, âile ferdleri arasındaki bağların çok kuvvetli olmasını ister, içtimaî hayatın temelini âilenin teşkîl ettiğini söyler, âile mefhûmunu, içinde nesillerin yetişip gelişeceği en mühim bir yuva, bir kale sayar, bu ocağın korunması ve temiz havasını bulandırıcı çarpık düşüncelerden tasfiye edilmesi için luzûmlu tedbîrleri alır ve gereken te'mînâtı sağlar.

Âile hukûkunun tanzîmi İslâm hükümlerinin büyük bir kısmını ve

Kur'an âyetlerinin mühim bir bölümünü teşkîl eder. Bu hukûkî prensiblerin yanısıra, cemiyetin temel taşları olan «âile» dediğimiz ana kâidenin takviyesine müteveccih telkîn ve tavsiyeler, İslâm'ın Kitâb'ında ve Sünnet'inde devâmlı sûrette yapılmıştır. Bilhâssa kalb ve rûh temizliği, kadın erkek münâsebetlerinde nezâhet ve zarâfet, bu münâsebeti her türlü mübtezelleşme ve soysuzlaşmadan koruma, —hattâ sırf cismî alâkalarda dahi— şöhret ve şanın menfî te'sîrinden kurtarma... gibi tedbîrler İslâm'da ihmâl edilmemiştir.

İşte bu sûre-i celîle'de cemiyetin tanzîmi ve âileye ilişkin husûslar büyük bir yer tutmaktadır. Tefsîri sadedinde bulunduğumuz bu âyetlerde Peygamber (s.a.)in hanımlarına hitâb vardır ve onlara, insanlarla olan ilişkilerinde olsun, şahsî iş ve hayatlarında olsun, Allah Teâlâ ile olan alâkalarında olsun —ne yolda hareket edeceklerini bildiren— irşâd ve tavsiyeler mevcûddur o ilâhî hitâbda. Bu tavsiyede Allah onlara:

«Ey peygamber hanımları, Allah sade şunu istiyor: Sizden her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz bir hale getirmek.»

Şimdi Allah Teâlâ'nın, «Mü'minlerin analarına» öğrettiği ve onlardan uygulamalarını istediği temizlik ve nezâfet yollarına dikkatle eğilip bakalım. Onlar ki Peygamberin hanımlarıdır. Yeryüzünün görüp tanıdığı en temiz hanımlardır. Bu nümûne olan hanımlar böylesine bir temizliğe tâbi tutulursa, diğer kadınların bu türlü temizlik vesîlelerine —Allah Rasûlünün gölgesinde (nûrunda) ve onun ulvî evinde yaşayanlardan daha çok— ihtiyâçları vardır.

Kur'ân-ı Kerîm, Büyük analara müteveccih olan irşâdına başlamadan önce onlara, ulvî makâmlarını, yüce mertebelerini, kendilerini bütün kadınlardan üstün kılan sıfat ve meziyetlerini, kâinâttaki kadınlar arasında bu mertebeye yalnız kendilerinin ermiş olduğunu hatırlatır ve bu mazhariyetin hakkını vermeleri gerektiğini bildirir.

«Ey Peygamber hanımları, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer korunur, müttakî olursanız.»

Herhangi bir kadın gibi değilsiniz, korunursanız eğer... Sizler öyle bir makâmdasınız ki orada hiç bir ferd size ortak olamaz. Siz de hiç kimseyi kendi makâmınıza ortak edemezsiniz. Bu makâm ancak «takvâ» ile kazanılır. Binâenaleyh Peygamber (s.a.)in yalnız yakını olmakla iş bitmez. Asıl mesele, bu yakınlığın hakkını bizzât yerine getirmenizdir.

İşte İslâm dininin esâsını teşkîl eden kesin «Hak» budur. İslâmiyet, bu hak temel üzerine kurulmuştur. Allah'ın Rasûlü, Ehl-i Beytine, kendisine akrabâ olmalarından doğan güvenle gurûra düşmemelerini, Allah'ın emrinden onları kendisinin dahi kurtarmaya kâdir olmadığını gür ve yüksek sesle ilân ederken işte bu kesin hakkı haykırıyordu:

Ey Muhammed'in kızı Fâtıma, ey Abdülmuttalib'in kızı Safiyye, ey Abdülmuttalib oğulları, ben sizleri Allah'ın emrinden ve âdil hükmünden kurtaramam. Ancak elimde gördüğünüz mallardan dilediğiniz kadar isteyebilirsiniz.

Diğer bir rivâyette ise: Ey Kureyş topluluğu, kendinizi cehennemden kurtarın, ey Benî Kâ'b topluluğu, kendinizi cehennemden kurtarın, ey Hâşim oğulları, kendinizi cehennemden kurtarın, ey Abdülmuttalib oğulları, kendinizi cehennemden kurtarın, ey Muhammed'in kızı Fâtıma, kendini cehennemden kurtar... Vallâhi ben sizi Allah'ın vereceği cezâdan kurtaramam. Benimle sizin bir akrabâlığınız vardır. Ben sâdece ona riâyet edebilirim. Başka türlü bir yetkiye sâhip değilim.

O şerefli Peygamber hanımlarına Cenâb-ı Hak, —takvâ sâyesinde— nâil oldukları yüksek makâmı belirttikten sonra, onlardan her nevi şâibe ihtimâlini ne sûretle izâle edeceğini ve onların tertemiz olan örnek ahlâk ve terbiyelerini beyân etmeye başlıyor:

«Konuşurken kırıtmayın ki, kalbinde bir maraz bulunanlar kötü bir ümide kapılmasınlar.»

Mü'minlerin muhterem anaları, yabancı erkeklere hitâb ederken kelime ve seslerinde erkeklerin hislerini uyandırabilecek nefsanî duygularını tahrîk edebilecek ve kalbi kötü olanları fenâ bir ümîde düşürebilecek tarzda yumuşak edâ ile —kendilerinin vakar, kemâl, şân ve şereflerine yakışmayacak biçimde— konuşmaktan men'ediliyor.

Allah'ın kendilerini bu derece sakındırdığı kadınlar acabâ kim oluyorlar? Onlar Peygamberin hanımlarıdır. Ve mü'minlerin analarıdır ki, insanın aklına ilk önce gelen düşünce: Bu gibi hanımlar için hiç kimse kötü bir ümîde kapılamaz, hiç bir hasta rûhlu, onlar için kötü hayâle kapılmaz. Sonra bu sakındırma hangi devirde oluyor? Peygamber (s.a.)in devrinde. Asırlar boyunca insanların en seçkin ve mümtâzı olan Sahâbe devrinde...

Lâkin kadın ve erkekleri yoktan var eden Allah biliyor ki, kadının sesinde, —eğer yumuşak konuşur veya tahrîk edici bir şekilde çıkarırsa— bazı kalblerde ümit hissi uyandıracak, bazısında da fitneyi alevlendirecek bir hâssa vardır. Ve bu gibi hasta kalbler her devirde, her tarafta ve her kadına karşı bulunabilir. İsterse o kadın, Peygamber hanımı olsun ve bütün mü'minlerin anası olsun... Allah yine biliyor ki, pislikten temizlenmek, kirden pastan kurtulmak ancak bunların sebeplerini kökünden söküp atmakla mümkün olabilir.

İçinde yaşadığımız şu cemiyetin haline ne demeli? Fitnelerin kaynadığı, şehvetlerin galeyâne geldiği, çeşitli ihtirâsların kol gezdiği şu kirli asrımızda... İçindeki her şeyin fitneyi uyandırdığı, şehvet ve nefsi

tahrîk ettiği ve cinsî iştihâyı alabildiğine körüklediği görülen bu kokmuş havayı teneffüse mecbûr olan biz insanların hali? Evet ne olacak halimiz bu asırda, bu toplumda, bu atmosferde? Bir toplum ki, kadını kırıtmadan konuşmaz, hafîflik yapmadan ses vermez, kadınlığın her türlü câzibesini, cinsî arzuyu uyandırmaya yarayan şeylerin hepsini üzerine toplayıp, sonra da bunları ses ve nağmelerinin telleri arasında etrafa yaymadan edemez... Bunlar nerede, nezâhet, iffet nerde? Bu mülevves havada temizlikten nasıl bahsedilir? Bu tip kadınlar, vücûdlarıyla, davranışlarıyla, ses ve sözleriyle Allah Teâlâ'nın seçkin kullarından uzak tutmak istediği kadınlardır.

«Sözü uygun ve münâsib şekilde doğru söyleyin.»

Hak Teâlâ Peygamber (s.a.)in hanımlarını önce tahrîk edici bir ses ve dil ile konuşmaktan men'etmişti. Bu âyet-i kerîme'de ise onlara, güzel ve uygun olan husûslarda konuşmaları, münâsebetsiz ve yakışıksız konuşmamaları emrediliyor. Bir sözün konusu, söyleniş şekli ve ifâde tarzı muhâtabın dikkatini çeker, dinleyenin his ve düşüncelerine te'sîr eder. Bunun için bir kadınla yabancı bir erkek arasında ne nağmeli söz, ne işâret, ne luzümsuz kelâm ne maskaralık, ne şaka, ne eğlence ne mizâh olur. Vakar ve ciddiyetle te'lîf edilemeyen bu biçim söz ve hareketlerin, birbirine yabancı kadınla erkek arasında yeri yoktur. Aksi halde bunlar, ergeç başka türlü «şeylere» yol açabilir.

Her şeyi yaratan ve yarattıklarının tabîatını çok iyi bilen Allah Teâlâ'dır bu emri mü'minlerin temiz ve pâk olan analarına tevcîh eden. Bütün asırların en hayırlısı olan kendi zamanlarında yaşayanlara hitâb ederken riâyet etsinler diye.

«Hem de vakar ve haşmetinizle evlerinizde oturun.»

Âyet-i kerîme'deki (وقرن) kelimesi (وقر) fiilindendir. Ağır başlılık ve istikrâr ifâde eder. Bu İlâhî emir, mü'minlerin analarının eve kapanıp dışarı aslâ çıkmamaları anlamına gelmez. Bu ancak onların yaşayacakları yerde aslolan mekânın «ev» olduğunu ince bir üslûbla işâretlemektedir. Evet ev, meskendir, karargâhtır. Evin hâricinde bulunmaları ise istisnâ nev'indendir, geçicidir. Orada uzun uzadıya kalıp oturmazlar. Bir iş için, ihtiyâç için çıkmışlardır. İhtiyâçları nisbetinde kalır, işleri biter bitmez yuvalarına dönerler.

Ev, kadının yeri ve yuvasıdır. Kadın bu yuvada; Allah'ın irâdesine uygun aslî hüviyyet ve hakîkati içinde kendini bulur: Çirkinleşmemiş, yoldan sapmamış, batağa batmamış ve Yüce Yaratıcının —onun tabîatına uygun olarak— ta'yîn ettiği vazîfenin hâricine çıkıp didinip durmamış olarak bulur kendini...

İslâm, âile yuvasına gerekli havayı sağlamak ve içindeki yavruların

en iyi vasıfta yetişmelerini te'mîn etmek için geçimi erkeğin omuzuna yüklemiştir. Çoluğun çocuğun geçimini te'mîne çalışmak âile reîsi olan erkeğe farz kılınmıştır. Henüz tüyü bitmemiş taze yavrularına —kalb huzûru ile, sükûn ve emniyet içinde— bakıp yetiştirmek için çaba sarfetmek, zaman harcamak anaya âittir. Bu imkâna sâhip olan ana, evi düzenleyecek, yuvaya güzel koku ve ferâhlık getirecektir.

Kazanç peşinde koşup yorulan, işinin ağırlığı altında bunalıp kalan, belirli mesâi saatlarına bağlı olarak çalışmak sûretiyle tâkattan kesilen bir kadın... Böyle bir kadının, toplumca özlemi çekilen tatlı havayı ve güzel kokuyu eve bahşetmesi mümkün değildir elbette. Evinin hâricinde çalışan kadınların evlerinde otel ve han havasından başka bir şey bulunmaz. İdeal evde hissedilen o tatlı kokuya o biçim evlerde rastlanmaz. Evin hakîkatını ancak ev hanımı olan kadın meydana getirir. Evin mis gibi kokusunu ancak öyle hanımlar sağlar. Evde görülen sevgi ve şefkat tezâhürlerini de vasıflı analar te'min eder. Bütün vaktini, güç ve tâkatını ev hâricindeki işde harcayıp tüketen bir kadın, bir zevce veya bir ana o eve ağırlık ve bezginlikten başka hiç bir hayır getirmez.

Kadının çalışmak için evden çıkması o yuva için çok üzücü bir hâdisedir. Zarûret olursa bir şey denemez. Ortada böyle bir mecbûriyet yokken —çalışabilecek imkâna sâhip erkekler mevcûd iken— kadın çalışmaya zorlanırsa bu; geri kalmış olan şer ve dalâlet asırlarında rûhlara, vicdân ve akıllara musallat olmuş kötü bir zihniyetten başka bir şey değildir.

Kadının, çalışmak için değil de başka herhangi bir maksadla sokağa çıkma meselesine gelince; erkeklerle kolkola eğlence yerlerine gitmesi, türlü sahne ve toplantılarda boy göstermesi, beşeriyeti hayvandan aşağıya indirecek ölçüde bataklığa saplanış buna denir işte.

Peygamber (s.a.) devrinde kadınlar namaz için çıkarlardı. Şerîat yönünden buna bir engel yoktu. Fakat o zaman iffet vardı, takvâ vardı. Kadın namaza kapalı olarak gider, kimse onu tanımaz, câzip yerlerini kimseye göstermezdi. Buna rağmen Peygamber (s.a.)in vefâtından sonra, Hz. Âişe onların namaza gitmelerini hoş görmüyordu. Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Mü'minlerin kadınları Peygamber (s.a.)le beraber sabah namazını kılar, sonra da örtülü halde evlerine dönerler, karanlıktan kim oldukları belli olmazdı.

Yine Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe (r.a.)nin: Eğer Allah'ın Rasûlü bazı kadınların mescidde yaptıkları bid'atları görmüş olsaydı, İsrâiloğullarının kadınlarını men'ettiği gibi onları câmiye gelmekten mutlakâ men'ederdi, dediği rivâyet edilmektedir.

Hz. Âişe'nin sağlığında kadınlar ne gibi bid'atler ihdâs etmişlerdi acabâ? Ne yapmış olabilirlerdi ki, Hz. Âişe'nin kanâatına göre Allah'ın Rasûlü onları namaza gelmekten men'etmiş olsun... Bugünlerde gördüklerimize kıyasla onlarınki ne olacak?

«Evvelki câhiliyet devri kadınlarının kırıla döküle zînetlerini göstererek yürüyüşü gibi süslenip çıkmayınız.»

Evlerde vakarla oturmayı emrettikten sonra, îcâbı halinde sokağa çıkarken takınacakları tavrın tesbîtidir bu.

Câhiliyette kadınlar açık gezerdi. Fakat bizim bugünkü câhiliyetimizdeki açıklıkla ilk câhiliyet devri açıklığına dâir rivâyet olunan şekil ve sûretlerin tümü arasında bir kıyaslama yapılmış olsa, onlarınki basit veya hürmete şâyân olarak kendini gösterir:

Mücâhid der ki: Kadın çıkar, erkekler arasında gezebilirdi. İşte câhiliyetin açıklığı.

Katâde der ki: Onların kırıtan, dikkati çeken bir yürüyüşleri vardı. Allah (C.C.) bunu men'etti.

Mukâtil İbn Hayyân dedi ki: Âyet-i kerîme'de geçen (تبرج) ün mânâsı; kadının örtüyü başına atıp onu bağlamadan bırakması, gerdanlık, küpe, boyun ve boğazını açık bulundurması... İşte o günün teberrücü budur.

İbn Kesîr, tefsîrinde diyor ki: «Câhiliyet devri kadını göğsünü açarak, bazan boğazını, saçlarının ucunu, kulağının küpelerini de açık bulundurarak erkekler arasında gezip dolaşırdı. Bunun üzerine Allah, mü'min kadınlara giyim kuşam husûsunda örtülü olmalarını emretti.»

Kur'ân-ı Kerîm'in tedâvi etmeye çalıştığı Cahiliyet devrinin açık saçıklığı âdetinin bazı örnekleri işte bunlar... Kur'an, İslâm toplumunu bu açık saçıklığın doğuracağı felâketlerden korumak, cemiyeti fitne unsurlarından ve sapıklığa sürükleyen sebeplerden uzaklaştırıp temizlemek. Bunların yerine İslâm'ın edebini, hikmetini, şûurunu ve zevkini yerleştirmek. İşte Kur'an bunu istiyor.

«Zevkini» diyoruz. Çıplak cesedin câzibesine meftûn olan insanın zevki, iptidaî ve kaba bir zevktir. Hiç şüphesiz bu zevk, haşmet ve vakar güzelliğine, rûh güzelliğine, iffet güzelliğine, his güzelliğine tutkun olanın zevkinden daha düşüktür.

Bu ölçü, insan seviyesinin derecesini bilmede dahi isâbetli olarak uygulanabilir. Haşmet, (ağırbaşlılık, hürmet ve saygı hissi telkîn etmek) hakîkaten çok güzel, yüce bir haslettir. Fakat bu üstün güzelliği, câhiliyet döneminin kaba zevkine sâhip kişiler idrâk edemezler. Onlar, çıplak vücûd güzelliğinden başka bir güzellik göremez, açık vücûdun çekiciliğinden başkasını bilemezler.

Kur'an'ın âyeti câhiliyetin açıklığına işâret ederek, açıklığın Câhiliyetten kalma bir âdet olduğunu, o asrı geride bırakmış olan, düşünce ve hisleri o asırdakilerin fevkinde bulunan insanların bu köhne âdetin üstüne çıkmaları gerektiğini ilhâm etmektedir.

Câhiliyet, akıp giden zaman içinde muayyen bir dönemden ibâret değildir. Câhiliyet, kendine mahsûs belirli bir hayat anlayışına sâhip ictimaî, belirli bir yaşayış halidir. Bu halin, bu vasıfların herhangi bir zaman ve mekânda bulunması mümkündür. Bu takdîrde, orada «câhiliyet»in varlığına hükmolunur.

Bu ölçüye vurduğumuzda bugün bizim koyu bir cehâlet, kaba bir his, hayvânî bir düşünce içinde ve insanlıkta düşük, alçak ve âdî bir derecede bulunduğumuzu görüyoruz. Ve anlıyoruz ki, böylesine bir yaşantıya sâhip olan ve Allah'ın beşeriyet için kirlilikten temizlenme ve câhiliyet halinden kurtulma çâresi kıldığı ve herkesten önce Peygamberin Ehl-i Beyt'ine —temizlik, nezâfet ve nûrâniyetin zirvesinde olmalarına rağmen— uygulamalarını emrettiği nezâhet şartlarına sarılmayan bir cemiyette temizlikten, nezâhet ve bereket gibi fazîletlerden söz etmek abes ve fuzûlîdir.

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (s.a.)in hanımlarını işte bu nûrlu hedefe yöneltir. Sonra kalblerini Allah'a bağlar, gözlerini feyiz alacakları nûrânî ufka çevirir, o parıl parıl parlayan ufkun basamaklarında yavaş yavaş yükselmelerine yardımcı olur.

«Namaz kılın, zekât verin, Allah ve Rasûlüne itâat edin.»

Allah'a ibâdet, hiç bir zaman içtimaî ve ahlâkî yaşayıştan ayrı ve uzak düşünülemez. Bilakis ibâdet o seviyeye yükselmenin yoludur. İbâdet bu yolda yürümek isteyenin ekmeği ve azığıdır.

Allah Teâlâ ile kul arasında devâmlı bir alâkanın bulunması şarttır. Allah'ın lutuf ve nimetinin kaynağı bu alâkadır. Kalbi temizleyip arıtmak için de bu alâkaya luzûm vardır. Ve nihâyet halkın örfü, cemiyetin gelenekleri ve çevrenin baskısından kurtulup kendisinin bu insanlardan, bu cemiyet ve bu çevreden daha doğru ve üstün yolda olduğunu idrâk edebilmesi için yine bu râbıta ve alâkaya ihtiyâç vardır. Bu sûretle başkaları onu, Allah yolundan saptıkça içinde hayatın boğulup kaybolduğu câhiliyet ve karanlıklara sürüklemeden önce kendisi onları, gördüğü nûrlu yola sevketmeğe ehil ve lâyık olur.

İslâm; birçok şiâr, edep, ahlâk, kanun ve nizâmları bünyesinde toplamış bir bütündür. Bunların hepsi bir akîde çerçevesinde. Ve her birinin bu akîdeyi meydana getirmesinde rolü var. Hepsi aynı çizgide birleşir. İşte bunların birleşip bütünleşmesiyle İslâm dininin ana ilkeleri meydana gelir. Bunlar olmadan dinin mevcûdiyetinden söz edilemez.

Şerefli Ehl-i Beyt'e yöneltilen mantıkî, ahlâkî, âilevî ve içtimaî,

ilâhî, tevcîhâtın; namaz kılmayı, zekât vermeyi, Allah ve Rasûlune itâat etmeyi emreden âyetlerle son buluşu bu sebeptendir. Çünkü ibâdeti tâat olmadan o tavsiyelerin hiç birine riâyet edilemez. Bütün bunlar bir hikmete, bir maksad ve hedefe mebnîdir.

«Ey Peygamber hanımları, Allah sâde şunu istiyor: Sizden her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz bir hale getirmek.»

Bu ilâhî beyânda çok ince işâretler var, hepsi de engin, latîf ve müşfîk.

Bir kere onları «Ehl-i Beyt» nâmıyla isimlendiriyor. Bu beytin vasfını ve kime âit olduğunu açıklamaksızın. Sanki bu sıfatı haketmiş olan dünyanın tek beyt, «Ehl-i Beyt» inkidir. Mutlak olarak beyt dendi mi kâfi. Onun ta'rîfi yapılmış, hudûdu söylenmiş, evsâfı belirtilmiş demektir. Bunun için Kâ'be'ye de Beytullah denilmiştir. Beyt ve Beyt el-Harâm adı verilmiştir. Allah Rasûlünün evine bu ta'bîri kullanmak, onun kudsiyet ve şerefini ifâde, büyük husûsiyetini izhâr içindir.

Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor:

«Ey Peygamber hanımları, Allah sâde şunu istiyor: Sizden her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz bir hale getirmek.»

Yukarıdaki teklîfin hikmet ve gâyesini beyân eden bu âyette çok ince ve engin bir mânâ vardır. Burada Allah Teâlâ Peygamberin hanımlarına bildiriyor ki, onların tezkiyelerini ve kendilerinden her türlü kirlilik eserini gidermeyi bizzât kendisi lutfetmiştir. Bu ise Allah'ın Ehl-i Beyt'e mahsûs gâyet ulvî ve husûsî bir yardımı, itinâsıdır. Bu sözü söyleyenin, kim olduğunu düşündüğümüz zaman —ki O'nu ta'zîm ve tenzîh ederiz— bu varlığın Rabbı ve sâhibi, bütün mevcûdâtı görüp gözeten Azîz, Cebbâr, Mütekebbir olan «ALLAH»tır. Bu sözün sâhibini iyice düşündüğümüz zaman, Ehl-i Beyt'e olan o büyük ikrâmın derecesini daha iyi anlıyoruz. Hem de bu sözü, mele-i A'lâda, yeryüzünde, her yerde ve her zaman okunan kitabında, milyonlarca kalbin onunla ibâdet ettiği, milyonlarca dilin tilâvet ettiği kitabında söylüyor... Ve netîce itibârıyla bu emir ve tavsiyeleri, varlığı farzedilen kirin giderilmesinde Ehl-i Beyt için vesîle kılıyor. (تطهير), temizlemek; (تطهر) da temizlenmek demektir. Kirin giderilmesi insanların bilfiil riâyet edecekleri ve pratik hayatta uygulayacakları birtakım prensiblerle ancak gerçekleşebilir. İşte İslâm'ın yolu bu, prensibi budur. Kalbde şuûr, yürekde takvâ, hayatta doğru dürüst çalışmak. Müslümanlık ancak bunların gerçekleşmesiyle tamâm olur ve bunlarla İslâm hedef ve gâyesine erer.

Peygamber (s.a.)in hanımlarına yöneltilen öğütlerin sonu tıpkı başı gibidir: Ulvî makâmları ve Rasûlullah katındaki itibârları, Allah'ın lutfu ile evleri; Kur'an'ın inmesine, hikmetin nüzûlüne, nûr, hidâyet ve îmânın doğmasına sahne olduğu hatırlatılmaktadır:

«Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmetini anın; şüphesiz ki Allah Latîf ve Habîr'dir.»

Şüphe yok ki bu, ulu bir nimettir. Büyük bir lutuftur. Bunun Kadr-i celîlini, Allah'ın bu husûstaki keremini ve dengi olmayan bunca eşsiz nimetlerinin kıymetini takdîr edebilmek için bir kere hatırlatma kâfi gelir.

Bu hatırlatma, Peygamber hanımlarını dünya hayatının zevk ve zîneti ile Allah, Rasûlü ve âhiret yurdu arasında muhayyer kılan ilâhî hitâbın sonunda yer almaktadır. Burada, Allah'ın Mü'minlerin Analarına tahsîs ettiği nimetin azametiyle, dünya hayatının geçici zevk ve zînetinin küçük ve basitliği apaşikâr görülmektedir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il Kur'an, XII, 20-30).

oOo

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ
وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ
وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَ
الذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

35 — Doğrusu müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar, tâata devâm eden erkeklerle, tâata devâm eden kadınlar, sâdık erkeklerle, sâdık kadınlar, sabreden erkeklerle, sabreden kadınlar, huşû' eden erkeklerle huşû' eden kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkeklerle, iffetlerini koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkeklerle, çokça zikreden kadınlar, işte onlar için Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân... Abdurrahmân İbn Ebu Şeybe'den nakletti ki; o, peygamberin eşi Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini duydum demiştir: Ben Hz. Peygambere: Bize ne oluyor ki erkeklerin zikri geçtiği gibi bizim de Kur'anda zikrimiz geçmiyor? dedim. Bu ko-

nuda benim aklımda hiç bir şey kalmamıştı. Ancak bir gün minberden seslenişi beni korkutmuştu. Ümmü Seleme der ki: Ben, saçımı dağıtmış örüyordum. Sonra evimdeki odalardan bir odaya çekildim ve kulağımla hasırın ötesini dinliyordum. Baktım ki Rasûlullah minberden şöyle sesleniyor: Ey insanlar, Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyeti sonuna kadar okudu. Neseî ve İbn Cerîr Abdurrahmân İbn Ebu Şeybe'den bu hadîsin benzerini rivâyet ederler. Hadîsin bir başka tarîktan rivâyeti şöyledir: Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Hâtim... Ebu Seleme'den nakleder ki, Ümmü Seleme Hz. Peygambere şöyle demiş: Ey Allah'ın nebîsi, ne oluyor ki erkeklerin Kur'anda söz konusu edildiklerini duyuyorum da, kadınların söz konusu edildiklerini duymuyorum? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyetini inzâl buyurdu. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla Yahyâ İbn Abdurrahmân İbn Hâtıb'dan nakleder. Ona Ümmü Seleme şöyle dediğini anlatmış: Ey Allah'ın Rasûlü, her şeyde erkekler söz konusu ediliyor da biz söz konusu edilmiyoruz neden? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurmuş. Bu hadîsin bir başka tarîktan rivâyeti şöyledir. Süfyân es-Sevrî Mücâhid'den nakleder ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme, ey Allah'ın Rasûlü erkekler zikrediliyor da kadınlar zikredilmiyor neden? deyince Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Kadınlar Hz. Peygambere dediler ki: Ne oluyor, mü'min erkekler zikrediliyor da mü'min kadınlar zikredilmiyor? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyetini inzâl buyurdu.

Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; bazı hanımlar Hz. Peygamberin eşlerinin yanına varıp dediler ki: Allah Teâlâ sizi Kur'an'da zikretti, bize gelince hiç bir şekilde zikredilmedik. Bizim de zikredilmemiz mümkün değil mi? Bunun üzerinde Allah Azle ve Celle «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyetini inzâl buyurdu.

Âyet-i kerîme'de «Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar» denilmesi îmânla İslâm'ın birbirinden ayrı şey olduğuna delildir. Bu da İslâm'ın îmândan daha özel olduğunu gösterir. Çünkü Allah Teâlâ, Hucurât sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Bedevîler: Îmân ettik, dediler. De ki: Îmân etmediniz. Ancak müslüman olduk deyin. Çünkü îmân kalbinize girmemiştir.» (Hucurât, 14). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Zinâ eden bir kişi zinâ ettiği zaman mü'mindir.

Zinâ edince îmânı ondan soyulur. Ancak müslümanların icmâına göre zinâ etmesi onun küfrünü gerektirmez. Buhârî Şerhi'nin baştarafında kaydettiğimiz gibi îmânın İslâm'dan daha özel olduğu görülüyor.

«Tâata devâm eden erkeklerle, tâata devâm eden kadınlar» Âyet-i kerîme'de geçen (القانتين) kelimesi, sükûnet içerisinde itâat etmektir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde aynı kelimeyi şöyle kullanır: «Rabbının rahmetini umarak, âhiretten sakınarak geceleyin secdeye kapanıp kıyâma durarak itâat eden hiç bir olur mu?» (Zümer, 9), «Ve Allah'ın divânına huşû' ile durun.» (Bakara, 238), «Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.» (Rûm, 26), «Ey Meryem, huşû' ile Rabbının dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.» (Âl-i İmrân, 43). İslâm, îmândan sonra bir mertebedir ve ona daha sonra çıkılır. Bundan sonra da itâat anlamına kunût mertebesi yer alır.

«Sâdık erkeklerle sâdık kadınlar.» Doğruluk sözlerdedir. Çünkü doğruluk övülen bir özelliktir. Nitekim sahâbelerden bir kısmının ne Câhiliyyet devrinde, ne de müslüman olduktan sonra yalan söyledikleri görülmemiştir. Doğruluk îmânın alâmetidir. Yalan da münâfıklığın işâretidir. Doğru söyleyen kurtulur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ . فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ . وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ . وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّىٰ يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقًا . وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ . فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ . وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ . وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّىٰ يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

Siz, doğruluğa sarılın, çünkü doğruluk iyiliğe götürür. İyilik ise cennete götürür. Kişi doğru söyleyip doğruluğu gözettikçe nihâyet Allah katında Sıddîk (doğru söyleyenlerden) olarak yazılır. Yalandan da kaçının. Çünkü yalan kötülüğe götürür. Kötülük ise cehenneme götürür. Kişi yalan söyleyip yalanı gözettikçe en sonunda Allah katında yalancı olarak yazılır. Bu konuda pek çok hadîs-i şerîf vardır.

«Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar.» Bu da sebât etmenin özelliğidir. Musîbetlere sabretmek ve kaderde yazılanın muhakkak geleceğini bilmek ve sabırla direnip sebât etmek önemli bir özelliktir. Sabır ilk darbe anında olur. Yani en zor sabır ilk anda ki sabırdır. Sonra sabretmek kolaylaşır. Sabır seciyyenin doğruluğunun ve sebâtının ifâdesidir.

«Huşû' eden erkeklerle huşû' eden kadınlar.» Huşû'; sükûn, güven,

sevgi, vakâr ve tevâzu'dur. Kişiyi huşû'a sevkeden husûs ise Allah'ı gözetip O'ndan korkmaktır. Nitekim hadîs-i şerîf'te: Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet et. Çünkü sen O'nu görmesen bile O seni görür, buyuruluyor.

«Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar.» Sadaka; kazancı olmayan, kazanç getiren kimsesi bulunmayan zayıf ve muhtâç insanlara ihsân etmektir. Allah'a itâat için malın fazlası muhtâçlara verilir. Diğer yandan Allah'ın yaratıklarına ikrâmdır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurur: Allah'ın gölgesinden başka hiç bir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah yedi kişiyi kendi gölgesi altına alır. Bu yedi kişi sayılırken bunlar arasında ve; bir sadaka verip sol eli sağ elinin ne verdiğini bilmeyecek şekilde gizleyen kişi, denir. Bir başka hadîste de buyrulur ki:

وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ ، كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ

Sadaka günâhları söndürür. Tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi. Sadakaya teşvîk konusunda pek çok hadîs vardır. Onlar yerinde kaydedilmiştir.

«Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar.» İbn Mâce'nin rivâyet ettiği hadîste buyurulur ki: Oruç, bedenin zekâtıdır. Yani vücûdu temizler arıtır, şerîât ve tabîat bakımından çirkin olan karışımlardan uzaklaştırır. Saîd İbn Cübeyr der ki: Kim Ramazân ayında ve her aydan da üç gün oruç tutarsa, Allah Teâlâ'nın «Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar» kavlinin içerisine girer.

Oruç, şehvetin kırılmasını sağlayan en büyük unsur olduğu için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Ey gençler topluluğu, sizden her kim evlenebilirse evlensin. Çünkü bu gözü korur, ırzı muhâfaza eder. Kim de evlenemezse oruç tutsun. Çünkü bu onu korur. Oruç zikredilince tabîatıyla arkasından «İffetlerini koruyan erkeklerle iffetlerini koruyan kadınlar» kavlinin gelmesi uygun düşmektedir. Mübâh olanın dışında harâm ve günâhtan kendilerini koruyanlar. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinde şöyle buyurur: «Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâdır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-7).

«Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir kişi geceleyin hanımını uyarır ve ikisi birlikte iki rek'at namaz kılarlarsa; o gece hem erkek, hem de kadın «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar» züm-

resine kaydedilirler. Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, A'meş kanalıyla... Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi rivâyet ederler.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet gününde Allah katında derecelerin en değerlisi hangisidir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» âyetini okudu. Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah yolunda gâzî olan kimdir? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer kişi kılıcıyla kâfirlere ve müşriklere vursa ve kılıcı kırılsa kana boyansa Allah'ı zikredenler yine de ondan üstün olurlardı.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Affân... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; Hz. Peygamber Mekke yollarında yürüyordu. Nihâyet Medîne'ye yakın bir yerde bulunan Cümdân denilen yere geldi. Ve dedi ki: Burası Cümdân'dır, yürüyün, Allah Müferredûn'u öne geçirmiştir. Ashâb dediler ki: Müferredûn da nedir? Peygamber buyurdu ki: Allah'ı çokça zikredenlerdir. Sonra şöyle dedi: Allah'ım, tıraş olanları bağışla. Ashâb dediler ki: Ya Muksirûn ne olacak? Hz. Peygamber: Allah'ım, tıraş olanları bağışla, buyurdu. Onlar yine saçlarını ve sakallarını bırakanlar ne olacak dediklerinde, buyurdu ki: Onları da. Ahmed İbn Hanbel bu şekliyle bu hadîsi rivâyette münferid kalmıştır. Müslim de son kısmı dışında bu hadîsi rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Huceyn İbn el-Müsennâ... Ziyâd İbn Ebu Ziyâd'dan nakletti ki; ona Muâz İbn Cebel'den Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediği nakledilmiş: Allah katında kişiyi Allah'ın azâbından kurtaracak Allah'ı zikirden başka bir amel yoktur. Muâz dedi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ben size amellerinizin en hayırlısını ve hükümdârınızın katında en temizini ve sizin derecelerinizi en üste çıkaranı söyleyeyim mi? Sizin için altın ve gümüş dağıtmaktan ve yarın düşmanlarınıza varıp onların boyunlarını veya onların sizin boynunuzu vurmasından daha hayırlı bir ameli haber vereyim mi? Ashâb: Evet ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Hz. Peygamber: Allah Azze ve Celle'yi zikirdir, buyurdu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Sehl İbn Muâz İbn Enes'ten nakletti ki, babası Hz. Peygamberden nakletmiş: Adamın birisi Hz. Peygambere: Ey Allah'ın Rasûlü, mükâfât bakımından, derecesi Mücâhidlerden yüce olan hangisidir? dedi. Rasûlullah: Allah'ı en çok zikreden, buyurdu. Adam: Allah katında oruçlulardan ecri en çok olan kimdir? deyince; Allah Rasûlü: Allah'ı en çok zikreden, dedi. Sonra adam namazı, zekâtı, haccı ve sadakayı söyledi, her seferinde Rasûlullah (s.a) Allah'ı en çok zikreden diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Hz. Ömer'e dedi ki: Zikredenler bütün hayırları alıp götürdüler. Rasûlullah (s.a.) da; evet, diye karşılık verdi.

Fazlaca zikrin fazîleti konusunda vârid olan hadîsleri bu sûrede «Ey îmân edenler; Allah'ı çokça zikredin. Sabah-akşam O'nu tesbîh edin.» (Ahzâb, 41-42) âyetinin tefsîrinde zikredeceğiz.

«İşte onlar için Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfât hazırlamıştır.» Onların günâhlarını bağışlamış ve kendilerine büyük bir mükâfât hazırlamıştır ki bu mükâfât cennettir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ
وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

36 — Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyân ederse; şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.

Allah ve Rasûlü Hüküm Verince Seçme Hakkı Yoktur

Avfî, «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...» âyeti konusunda İbn Abbâs'tan naklen der ki: Bu âyet Rasûlullah (s.a.)ın, kölesi Zeyd İbn Hârise'ye Esed kabîlesinden Zeyneb Bint Cahş'ı nikâhlamak isteğiyle yanına gittiği zaman nâzil oldu. Zeyneb, ben onunla nikâhlanmak istemem, deyince Rasûlullah (s.a.): Hayır onunla nikâhlanacaksın, dedi. Zeyneb; ey Allah'ın Rasûlü, kendi kendime oyun mu yapayım? dedi. Onlar böyle konuşurken Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu. Bunun üzerine Zeyneb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, benimle nikâhlanmak üzere onu sen mi seçtin? Hz. Peygamber; evet, deyince Zeyneb; öyleyse Allah Rasûlüne isyân etmem, ben de onu kendime nikâhlarım dedi. İbn Lühêy'a... İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) Cahş kızı Zeyneb'i Hârise oğlu Zeyd'e nikâhlamak istedi. Zeyneb nikâhlanmaktan kaçındı ve dedi ki: Ben, soy bakımından ondan daha hayırlıyım. Zeyneb güzel bir kadındı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...» âyetini inzâl buyurdu. Kezâ Mücâhid, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân da bu âyetin Zeyneb Bint Cahş hakkında nâzil olduğunu söylerler. Rasûlullah (s.a.) Zeyneb'i kölesi Zeyd İbn Hârise'ye nişânlamak istediğinde, o bundan kaçınmış sonra peygamberin buyruğuna icâbet etmişti.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Bu âyet Ebu Muayt'ın oğlu Ukbe'nin kızı Ümmü Külsûm hakkında nâzil olmuştur. O, Hudey-

biye sözleşmesinden sonra ilk hicret eden kadınlardandı. Kendisini Hz. Peygambere takdîm etti, Rasûlullah da; kabul ettim, diyerek onu Zeyd İbn Hârise ile evlendirdi. Allah bilir ya bu olay, Zeyd'in Zeyneb'den ayrılmasından sonra olmuştu. Ümmü Külsûm ve kardeşi kızarak dediler ki: Biz Hz. Peygamberi istemiştik o ise bizi kölesi ile evlendirdi. Bunun üzerine «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz.» âyeti nâzil olmuştur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Daha sonra bundan da toplayıcı olan şu hüküm nâzil oldu: «Peygamber; mü'minlere, kendilerinden daha evlâdır.» İşte o husûsî hükümdü, bu ise toplayıcı hükümdür.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdülrezzâk... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Ensâr'dan bir kadını Cüleybîb'le nikâhlamak istedi ve kadının babasıyla konuştu. O; annesine danışayım da öyle, dedi. Hz. Peygamber de: Peki öyleyse, dedi. Adam gitti karısına durumu açıkladı. Kadın: Hayır, Hz. Peygamber başka birisini bulamadı da Cüleybîb'e mi bizi uygun gördü? dedi. Halbuki biz onu falancaya ve falancaya vermemiştik. Kız ise perdenin arkasından onları dinliyordu. Enes der ki: Adamı durumu Hz. Peygambere bildirmek üzere çıkmaya koyulduğunda kız dedi ki: Siz Hz. Peygamberin emrini reddetmek mi istiyorsunuz? Eğer sizin için onu uygun görmüşse nikâh yapın. Enes der ki: Sanki kız anne babasından daha iyi görmüştü. Anne babası: Doğru söylersin, dediler. Babası Hz. Peygambere varıp dedi ki: Eğer sen onu bizim için uygun gördünse biz de onu uygun gördük. Hz. Peygamber: Ben onu uygun gördüm, dedi. Enes der ki: Kızı Cüleybîb'le evlendirdi. Sonra Medîne halkına bir münâdî (harb için) seslendi. Bunun üzerine Cüleybîb atına bindi. Sonra onun öldürülmüş olduğunu gördüler. Müşriklerden bir topluluk onu öldürmüşlerdi. Enes der ki; doğrusu ben o kadını gördüm, Medîne'de en çok nafaka verilecek birisiydi.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Ebu Berze el-Eslemîden nakleder ki; Cüleybîb kadınların arasına girip onlarla oturup oynayan bir adamdı. Ben eşime dedim ki: Bu günden sonra Cüleybîb sizin yanınıza girmeyecektir. Eğer girecek olursa şöyle ve şöyle yaparım. Ebu Berze el-Eslemî der ki; Ansâr'dan bir kimsenin kız çocuğu bulunursa Hz. Peygamberin ona ihtiyâcı olup olmadığını öğreninceye kadar başkasıyla evlendirmezlerdi. Rasûlullah (s.a.) Ansâr'dan bir adama; kızını bana ver, dedi. Adam; peki ne büyük şeref ey Allah'ın Rasûlü ne sevinç ve göz aydınlığı, dedi. Hz. Peygamber; doğrusu ben onu kendim için istemiyordum, dedi. Adam; ya kimin için istiyordun ey Allah'ın Rasûlü? dedi. Hz. Peyegamber; Cüleybîb için, deyince adam; ey Allah'ın Rasûlü anasına danışayım, dedi. Annesine varıp dedi ki: Allah Rasûlü kızını ev-

lendirmek istiyor. Kadın; peki ne güzel ne büyük göz aydınlığı ve sevinç, dedi. Adam; kendisi için değil Cüleybîb için istiyor, deyince kadın; Cüleybîb mi? dedi, hayır Allah'a andederim ki onunla evlendirmem, dedi. Adam kalkıp peygamberin yanına gelmek ve kızın annesinin söylediğini ona haber vermek isteyince kız dedi ki: Siz beni kiminle evlendiriyor sunuz? Annesi durumu haber verince, kız; Allah Rasûlünün emrini geri mi çeviriyor sunuz? Bırakın beni ona, çünkü Rasûlullah beni mahvedecek değildir, dedi. Babası kalkıp peygamberin yanına geldi ve; istediğin gibi yap, dedi. Bunun üzerine peygamber onu Cüleybîb ile evlendirdi. Ebu Berze der ki: Hz. Peygamber bir savaşa çıkmıştı. Savaştan döndüğünde ashâbına; arayın bakalım kaybınız var mı? dedi. Ashâbı; falancayı, falancayı yitirdik, dediler. Peygamber; bakın bakalım başka yitirdiğiniz var mı? dedi. Ashâbı hayır, deyince Hz. Peygamber; ama ben Cüleybîb'i yitirdim, dedi. Onu ölüler arasında arayın, dedi. Aradılar buldular. Baktılar ki o yedi kişiyi öldürmüş sonra da kendisi ölmüş. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, işte o öldürdüğü yedi kişinin yanında yatıyor, sonra da kendisini öldürmüşler. Rasûlullah (s.a.) kalkıp onun cenâzesinin yanına geldi ve yedi kişiyi o öldürdü, onlar da bunu. Bu, benden ben ondanım, dedi iki veya üç kere tekrârladı. Sonra Rasûlullah (s.a.) onu kucağına aldı ve kabir eştirdi. Hz. Peygamber onu kabrine kendi eliyle koydu. Yıkayıp yıkamadığı zikredilmemiştir. Sâbit der ki: Ansârın arasında ondan daha çok infâk eden kimse yoktu. İshâk İbn Abdullah İbn Ebu Talha Sâbit'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın Cüleybîb'e nasıl duâ ettiğini biliyor musun? deyince, o şöyle demiş: Allah'ım, onun üzerine hayır yağdır ve onun geçimini zorlaştırma. Sonra Ansârın arasında ondan daha çok infâk eden yoktu, buyurmuş. İmâm Ahmed bu hadîsi böylece uzun uzadıya nakleder. Müslim ve Neseî de fazîletler bâbında onun öldürülüş kıssasını tahrîc ederler. Hâfız Ebu Amr İbn Abdülberr, el-İstîâb'da der ki: Kız, peygamberin emrini geri çeviriyor musunuz? dediği zaman da şu âyeti okumuştu: «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz.»

İbn Cüreyc der ki: Bana Âmir İbn Mus'ab, Tâvûs'tan nakletti ki; o, İbn Abbâs'a ikindi namazından sonra iki rek'at namaz kılınıp kılınmayacağını sorduğunda İbn Abbâs bunu nehyedip bu âyet-i kerîme'yi okumuş: «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...»

Bu âyet-i kerîme her konuda umûmîdir. Şöyle ki: Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman hiç bir kimsenin ona muhâlefet etmesi, hiç bir görüşü, kanaâti ve sözü Allah'ın ve Rasûlünün buyruğuna değişmesi mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı

duymadan kendilerini tamâmen teslîm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» (Nisâ, 65). Hadîs-i şerîf'te de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn olsun ki; sizlerden birinizin kendi arzuları ve hevesi, benim kendisine getirdiğim şerîata tâbi olmadıkça îmân etmiş olmaz. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devâmında daha şiddetli davranarak buna aykırı hareket edenler için şöyle buyuruyor: «Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyân ederse, şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavline benzer: «Onun buyruğuna aykırı hareket edenler başlarına bir belâ gelmesinden veya elîm bir azâba uğramaktan sakınsınlar.» (Nûr, 63).

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا
اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾

37 — Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: Eşini bırakma ve Allah'tan kork. Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi. Nihâyet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki böylece evlâdlıkları eşleriyle bağlarını kopardıklarında onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir vebâl olmadığı bilinsin. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.

Allah Teâlâ, peygamberinin —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— kölesi Hârise oğlu Zeyd'e söylediği şeyleri haber veriyor. Zeyd İbn Hârise, Allah'ın kendisine İslâm nimetini ve Rasûlüne tâbi olma lutfunu ihsân ettiği kişidir. Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: Senin emrinde bir köleyken, âzâd edip değerli, şânı yüce bir efendi durumuna getirdiğin, kendine dost ve sevgili kıldığın, böylece kendisini nimetlendirdiğin kişiye. Nitekim Zeyd İbn Hârise'ye sevgili, oğlu Üsâme'ye de; sevgilinin oğlu sevgili denirdi. Hz. Âişe (r.a.)der ki Rasûlullah (s.a.) Üsâme'yi hangi seriyyede savaşa göndermişse, muhakkak onu seriyyenin başkanı yapmıştır. Eğer kendisinden sonra yaşamış olsaydı onu yerine

halîfe ta'yîn ederdi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel... Abdullah el-Behiy kanalıyla Hz. Âişe'den rivâyet eder.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Hâlid İbn Yûsuf... Üsâme İbn Zeyd'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben mescidde bulunuyordum. Abbâs ve Ebu Tâlib oğlu Ali yanıma gelip dediler ki: Ey Üsâme bizim için Allah Rasûlünden müsâade iste. Üsâme der ki: Hz. Peygamberin yanına varıp durumu kendisine bildirdim ve, Ali ile Abbâs girmek için izin isterler, dedim. Hz. Peygamber dedi ki: İhtiyâçlarının ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Hz. Peygamber, lâkin ben biliyorum, dedi ve onların ikisine girmek için izin verdi. Onlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, âilenden sana en sevimlinin kim olduğunu öğrenmek için yanına geldik. Hz. Peygamber buyurdu ki: Âilemden bana en sevimli Muhammed'in kızı Fâtıma'dır. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü biz sana Fâtıma'dan suâl etmiyoruz, deyince Hz. Peygamber; öyleyse Zeyd İbn Hârise'nin oğlu Üsâme'dir. Ki Allah ona lutufta bulunmuş ve ben de kendisini nimetlendirmiştim. Rasûlullah (s.a.) Esed kabîlesinden Cahş'ın kızı ve aynı zamanda halasının çocuğu olan Zeyneb'le Zeyd'i evlendirmişti. Zeyneb'in annesi Abdülmuttalib kızı Ümeyme'dir. Ona on dînâr ve altmış dirhem sadaka vermiş; bir başörtüsü, bir yorgan, bir zırh ve elli Müd de yiyecek vermişti. Ayrıca on yük hurma vermişti. Mukâtil İbn Hayyân der ki: O, Zeyd'in yanında bir yıl ve daha fazla bir zaman kaldı. Sonra aralarında bazı şeyler oldu. Zeyd gelip onu Rasûlullah'a şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) ona her seferinde; eşini yanında tut ve Allah'tan kork, diyordu. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: «Eşini bırakma ve Allah'tan kork. Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi.»

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim burada Selef-i Sâlihîn'den bazı haberler zikrederler ki, biz bunları burada kaydetmemeyi uygun gördük. Çünkü sıhhatlı haberler değildirler. Kezâ İmâm Ahmed İbn Hanbel'in burada Hammâd İbn Zeyd kanalıyla Enes'ten naklettiği rivâyette de pek çok garîblikler dolu olduğu için kaydetmemeyi uygun görmedik.

Buhârî de bu konuda özet olarak bazı şeyler rivâyet eder ve der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun.» âyeti Zeyneb Bint Cahş ile Zeyd İbn Hârise hakkında nâzil olmuştur. Allah her ikisinden de râzı olsun, demiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Hüseyn'in oğlu Ali bana «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun.» kavli hakkında Hasan'ın ne dediğini sordu. Ben de ona anlattım. Sonra dedi ki: Hayır, Allah Rasûlü onu Zeyd'le evlendirmezden önce Zeyneb'in kendi

eşleri arasında olacağını çok iyi biliyordu. Zeyd eşinden şikâyet etmek üzere Hz. Peygambere gelince, Rasûlullah ona Allah'tan kork ve eşine sâhip ol, dedi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlüne buyurdu ki: Ben, seni onunla evlendireceğimi sana haber vermiştim. Sen ise «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun.» Süddî'den de bu şekilde söylediği rivâyet edilir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana İshâk İbn Şâhîn... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Eğer Hz. Muhammed Allah'ın kitâbından kendisine vahyettiği herhangi bir şeyi gizlemek isteseydi muhakkak ki «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi.» kavli olurdu. «Nihâyet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik.» Âyet-i kerîme'de geçen (الوطر) kelimesi ihtiyâç ve lüzum anlamınadır. Yani Zeyd ondan ayrılıp uzaklaşınca seni onunla evlendirdik. Zeyneb'in peygamberle evlendirilmesini isteyen Allah Azze ve Celle idi. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Peygambere velîsiz, mehirsiz, akidsiz ve beşerden şâhid olmaksızın Zeyneb'le evlenmesini vahyetti.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Zeyneb'in iddeti bitince, Rasûlullah (s.a.) Zeyd İbn Hârise'ye dedi ki; var ona benim kendisini istediğimi zikret. Zeyd İbn Hârise kalktı onun yanına gitti. O, hamur yoğuruyordu. Zeyd der ki: Onu görünce içim kabardı öyle ki ona bakamayacak duruma geldim. Rasûlullah (s.a.)ın istediğini kendisine söyleyemiyordum. Arkamı ona çevirdim ve geriye dönerek; ey Zeyneb müjdeler olsun, Allah Rasûlü seni kendisine istemem için beni sana gönderdi dedim. Zeyneb dedi ki: Rabbım Azze ve Celle'ye danışıncaya kadar bir şey yapacak değilim. Namaz kıldığı yere gidip dikildi bunun üzerine Kur'ân-ı Kerîm nâzil oldu ve Rasûlullah (s.a.) izinsiz gelip Zeyneb'in yanına girdi. Biz Hz. Peygamberin yanına girdiğimizde onu Zeyneb'e et ve ekmek yedirirken gördük. İnsanlar çıktılar ve bazı kimseler yemekten sonra evde konuşmak üzere kaldılar. Rasûlullah (s.a.) çıktı ben de onun arkasından gidiyordum. Hanımlarından her birinin odasının önünden geçince onlara selâm veriyordu. Hanımları da; ey Allah'ın Rasûlü, eşini nasıl buldun? diyorlardı. Bilmiyorum ben mi haber verdim halkın çıktığını, yoksa başkası mı haber verdi ona? Çıkıp eve girinceye kadar yürüdüm. Ben de kendisiyle beraber giriyordum. Benimle kendisinin arasına bir örtü attı. Perde indi ve topluluk gerekli öğüdü yeterince aldılar. İnen âyet şu idi: «Ey îmân edenler, peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...»

Müslim ve Neseî de muhtelif yollarla bu hadîsi Süleymân İbn Muğîre'den naklederler.

Buhârî merhûm Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; Cahş kızı Zeyneb peygamberin eşleri arasında övünerek şöyle derdi:

زَوَّجَكُنَّ اَهْالِيكُنَّ وَزَوَّجَنِي اللهُ تَعَالٰى مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمٰاوَاتٍ

Sizi âileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göğün üstündeki Allah evlendirdi.

Daha önce Nûr sûresinde Abdullah İbn Cahş'ın oğlu Muhammed'in şöyle dediğini kaydetmiştik: Zeyneb ve Âişe birbirlerine karşı övündüler. Zeyneb (r.a.) dedi ki: Ben o kadınım ki evliliğim gökyüzünden indirildi. Âişe'de dedi ki: Ben o kadınım ki özrüm gökyüzünden bildirildi. Bunun üzerine Zeyneb (r.a.) Âişe'nin durumunu kabullendi.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Şa'bî'den nakleder ki; o şöyle demiş: Cahş kızı Zeyneb Hz. Peygambere şöyle derdi: Üç şeyle ben sana işve ve nâz ediyorum ki diğer hanımlarından hiç birisi sana bunlarla nâz edemez. Bir kere benim dedem ve senin deden aynıdır. Beni sana gökten Allah nikâhladı ve aracı Cibrîl Aleyhisselâmdı.

«Ki böylece evlâdlıkların eşleriyle bağlarını kopardıklarında, onlarla evlenme konusunda mü'minlere bir vebâl olmadığı bilinsin.» Biz Zeyneb'in seninle evlenmesini şunun için mübâh kıldık: Mü'minlerin evlâdlıklarının, boşadıkları hanımlarla evlenmelerinde bir vebâl olmadığı bilinsin. Çünkü Rasûlullah (s.a.) peygamberlikten önce Hârise oğlu Zeyd'i evlâd edinmişti ve ona; Muhammed'in oğlu Zeyd, deniliyordu. Allah Teâlâ «Evlâdlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmamıştır. Bunlar dillerinize doladığınız sizin sözlerinizdir. Allah ise hakkı söyler ve O, yolu doğrultur. Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur.» âyetiyle bu bağı kesip kopardı, sonra da Hârise oğlu Zeyd'in boşaması üzerine Hz. Peygamberi Cahş kızı Zeyneb'le evlendirerek bu konuyu tamâmen ve te'kîdli biçimde açıklığa kavuşturdu. Bunun için evlenilmesi harâm olanları bildiren âyette «Öz oğullarınızın eşleri» (Nisâ, 23) buyurarak evlâdlıkların eşlerinin bunun dışında olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu, araplar arasında pek yaygındı.

«Allah'ın emri yerine getirilmiştir.» Vukû bulan bu ilâhî emri Allah Teâlâ kesin olarak takdîr etmiştir. Ve takdîr ettiği şekilde bu emir gerçekleşmiştir. Şüphesiz O'nun emri yerini bulacaktır. Allah'ın bilgisinde, Zeyneb'in peygamberin hanımları arasında yer alacağı kayıdlıydı.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللهُ لَهُ سُنَّةَ اللهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا

مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾

38 — Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeylerde peygamberin üzerine herhangi bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın önceden geçmişler hakkındaki bir sünnetidir. Ve Allah'ın emri gereği gibi yerine gelmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Allah'ın kendisine farz kıldığı şeylerde peygamberin üzerine herhangi bir güçlük yoktur.» Peygambere emrettiği helâl ve harâmlarda ayrıca evlâdlığı Zeyd İbn Hârise'nin boşadığı Zeyneb ile evlenmesi konusunda ona bir güçlük yoktur.

«Bu, Allah'ın önceden geçmişler hakkındaki bir sünnetidir.» Bu, Allah'ın Hz. Peygamberden önceki peygamberlere âid bir hükmüdür. Allah onları sıkıntıya sokacak bir şeyi kendilerine emretmez. Bu ifâde, münâfıklardan Hz. Peygamberin evlâdlığı Zeyd'in boşadığı hanımıyla evlenmesini eksiklik olarak vehmedenlere bir reddiyedir.

«Ve Allah'ın emri gereği gibi yerine gelmiştir.» Allah'ın takdîr etmiş olduğu emir hiç şüphesiz olmuştur. Onun geri çevrilmesi veya ondan vazgeçilmesi imkânsızdır. Allah neyi isterse olur, neyi de istemezse olmaz.

ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾
مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

39 — Allah'ın risâletlerini tebliğ edenler, O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlardı. Hesâb görücü olarak Allah yeter.

40 — Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir, sâdece Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.

Muhammed (s.a.) Sadece Allah'ın Rasûlüdür.

Allah Teâlâ «Allah'ın risâletlerini tebliğ edenler»i övüyor. Yani Allah'ın emrini mahlûkâtına ulaştırıp emânetini yerine getirenleri. «O'n-

dan korkarlar.» Onlar Allah'tan korkarlar, O'ndan başka hiç bir kimseden korkmazlar. Hiç bir kimsenin gücü onların Allah'ın risâletini tebliğ etmelerine engel olamaz. «Hesâb görücü olarak Allah yeter.» Yardımcı ve destekçi olarak Allah kâfîdir. Burada ve her yerde insanların efendisi Muhammed Mustafâ Aleyhisselâm sözkonusudur. Çünkü o, doğuların batıların halkına bütün Âdemoğulları cinsine Allah'ın risâletini teblîğ etme görevini yerine getirmiştir. Allah onun sözünü, dinini ve şerîatını diğer bütün şerîatlara ve dinlere üstün kılmıştır. Çünkü daha önce bir peygamber yalnızca kavmine peygamber olarak gönderilirken o, —Allah'ın salât ve selâmları onun üzerine olsun— arab ve arab olmayan bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ A'râf sûresinde şöyle buyurur: «Ey insanlar; ben Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Bu görevi en iyi yerine getirenler de onun arkasından gelen ashâbı olmuştur. Allah onlardan râzı olsun. Peygamberin kendilerine emrettiği gibi onun bütün sözlerini, fiillerini ve hallerini, gecesini ve gündüzünü, seferini ve ikâmetini, gizlisini ve açığını olduğu gibi teblîğ etmişlerdir. Allah onlardan râzı olsun ve onları hoşnûd etsin. Bilâhare her sonra gelen ümmet öncekine vâris olmuş ve bu durum günümüze kadar gelmiştir. Doğru yolu bulanlar, onların aydınlık izlerine tâbi olurlar ve onların gittikleri yolu ta'kîb ederler. Lutuf ve Kerem sâhibi olan Allah'tan bizi de onların peşinden gidenlerden kılmasını dileriz.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Numeyr... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden biriniz kendi nefsini küçümseyip te söylenmesi gereken ilâhî bir emri söylemezlik etmesin. Çünkü Allah ona; bunu söylemekten seni alıkoyan nedir? der. O; Rabbım insanlardan korktum, deyince Allah Teâlâ; en çok korkulması gereken Benim, der. Bu hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel aynı şekilde Abdürrezzâk kanalıyla Amr İbn Mürre'den nakleder. İbn Mâce de Ebu Küreyb kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder.

«Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir.» Âyet-i kerîme böylece artık «Muhammed'in oğlu Zeyd» denilmesini yasaklıyor. Yani Hz. Muhammed onun babası değildir. Ancak onu evlâd edinmiştir. Hz. Peygamberin —Allah'ın salât ve selâmları onun üzerine olsun— bülûğ çağına ermiş bir erkek çocuğu yaşamamıştır. Onun Hz. Hadîce'den Kâsım, Tayyib, ve Tâhir adında üç erkek çocuğu doğmuş onlar da çocukken ölmüşlerdir. Kezâ kıbtî olan Mâriye'den İbrâhim doğmuş o da daha memedeyken vefât etmiştir. Hz. Peygamberin Hz. Hadîce'den Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma olmak üzere dört kızı olmuştur. Allah onların hepsinden râzı olsun. Üçü daha Rasûlullah hayatta iken vefât etmiş ondan sonraya yalnız Fâtıma kal-

mıştır. Nihâyet onun vefâtından sonra Fâtıma da hastalanmış ve altı ay sonra vefât etmiştir.

«Sâdece Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Allah risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124) Bu âyet-i kerîme Hz. Peygamberden sonra hiç bir peygamberin bulunmayacağını ifâde etmektedir. Ondan sonra nebî bulunmadığına göre, rasûlün bulunmaması daha uygun ve daha evlâdır. Çünkü risâlet makâmı nübüvvet makâmından daha husûsîdir. Her rasûl nebîdir, ama her nebî rasûl değildir. Bu konuda sahâbenin büyük bir topluluğundan nakledilen mütevâtir hadîsler vârid olmuştur:

1 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Evs kabîlesinden Ebu Âmir... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Peygamberler arasında benim misâlim bir ev yapıp en güzel şekilde onu tamâmlayan adamın misâlidir. Adam evde bir kerpiç yeri boş bırakmış ve koymamıştır. İnsanlar bu evi gezerler, hayrân kalırlar, sonra da; keşke şu kerpiç yeri de tamâmlansaydı, derler. İşte peygamberler arasında ben o kerpiç mesâbesindeyim. Bu hadîsi Tirmizî de Bündâr kanalıyla Ebu Âmir'den nakleder ve hasendir, sahîhtir, der.

2 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Risâlet ve nübüvvet kesilmiştir. Benden sonra ne rasûl vardır ne de nebî. Enes İbn Mâlik der ki: Bu durum halka çok ağır geldi. Ancak Rasûlullah buyurdu ki: Fakat müjdeciler vardır. Halk; ey Allah'ın rasûlü müjdeciler de nedir? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Müslüman kişinin rü'yâsı. O peygamberliğin bölümlerinden bir bölümdür. Tirmizî de Hasan İbn Muhammed ez Za'ferânî kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi rivâyet eder ve; sahîhtir, ancak Muhtâr İbn Fülfül kanalıyla nakli garîbtir, der.

3 — Ebu Dâvûd et-Tayâlîsî der ki: Bize Selîm İbn Hayyân... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benimle peygamberlerin misâli bir adamın misâlidir ki, bir ev yapmış onu tamâmlamış ve güzelleştirmiştir. Ancak bir kerpiç yeri boş kalmıştır. O eve girip bakan herkes, ne güzel ev, ancak şu kerpiç yeri boş kalmamış olsaydı, derler. İşte ben o kerpiç yerindeyim. Benimle bütün peygamberlere son verilmiştir. Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî muhtelif yollarla Selîm İbn Hayyân kanalıyla Câbir İbn Abdullah'tan rivâyet ederler. Tirmizî; bu hadîs, sahîhtir ancak bu şekliyle garîb'dir, der.

4 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ ، كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَىٰ دَارًا فَأَتَمَّهَا وَأَكْمَلَهَا إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ . فَجَعَلَ النَّاسُ يَدْخُلُونَهَا وَيَتَعَجَّبُونَ مِنْهَا فَجِئْتُ أَنَا فَأَتْمَمْتُ تِلْكَ اللَّبِنَةَ !

Benimle benden önceki peygamberlerin misâli, bir ev yapıp ta evi tamâmlayan ancak bir kerpiç yeri boş bırakan adamın misâlidir. İnsanlar o eve girerler ve ona hayrân olurlar. İşte ben geldim ve o kerpici yerine koyarak (binâyı) tamâmladım. Bu rivâyetin A'meş kanalıyla tahrîcinde Müslim münferid kalmıştır.

5 — Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed... Osmân İbn Ubeyd'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Ben Ebu Tufeyl'in Rasûlullah'ın şöyle dediğini söylediğini duydum: Benden sonra müjdecilerden başka peygamberlik yoktur. Müjdeciler de nedir ey Allah'ın Rasûlü? denildiğinde, Hz. Peygamber; güzel rü'yâ veya sâlih rü'yâdır demiştir.

6 — Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hemmâm İbn Münebbih'ten nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin bize naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: Benimle, benden önceki peygamberlerin misâli o adamın misâlidir ki evler yaptırmış ve bu evlerini güzelce ikmâl edip süslemiştir. Ancak köşelerinden bir köşesinde bir kerpiç yeri boş bırakmıştır. İnsanlar bu evleri gezerler, yapısına hayrân kalırlar ve derler ki; şuraya da bir kerpiç koysaydın da yapın tamâmlanmış olsaydı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte ben o kerpicim. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Abdürrezzâk kanalıyla rivâyet ederler.

7 — İmâm Müslim der ki: Bize Yahyâ İbn Eyyûb Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben diğer peygamberlere altı yönden üstün kılındım: Bana sözlerin toplayıcısı verildi. Korkuyla yardım edildim. Bana ganîmetler helâl kılındı. Bütün yeryüzü benim için temiz ve mescid kılındı. Ben, bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderildim. Bütün peygamberler benimle son buldu. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, İsmâîl İbn Ca'fer kanalıyla naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh hadîstir, der.

8 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benimle benden önceki peygamberlerin misâli o adamın misâlidir ki, bir ev yaptırmış evini tamâmlamış ancak bir kerpiç yerini boş bırakmıştır. İşte ben geldim ve o kerpici tamâmladım. Bu hadîsi Müslim Ebu Bekr İbn Şeybe kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder.

9 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Arbad İbn Sâriye'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle bu-

yurmuş: Âdem çamurunda yoğurulduğu zaman ben Allah katında peygamberlerin hâtemi idim.

10 — Zührî der ki: Bana Cübeyr İbn Mut'im'in oğlu Muhammed babasından nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim demiştir

إِنَّ لِي أَسْمَاءً . أَنَا مُحَمَّدٌ . وَأَنَا أَحْمَدُ . وأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللهُ بِيَ الْكُفْرَ . وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمَيَّ . وَأَنَا الْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ أَحَدٌ

Doğrusu benim muhtelif adlarım var. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im. Ben Allah'ın kendisiyle küfrü imhâ ettiği mahvediciyim (Mâhî). Ben, insanların benim önümde haşredileceği haşrediciyim (Hâşir). Ben, kendisinden sonra peygamberin bulunmadığı en son gelenim (Âkib). Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc ederler.

11 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn İshâk... Abdurrahmân İbn Câbir'den nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum demiştir: Bir gün Hz. Peygamber bize vedâ edici gibi çıkarak dedi ki: Ben ümmî peygamber Muhammed'im —bunu üç kere tekrârladı— ve benden sonra peygamber yoktur. Sözlerin başlangıcı, bütünleyicisi ve sonuncusu bana verildi. Cehennemin bekçilerinin ve Arş'ın taşıyıcılarının kaç kişi olduğu bana bildirildi. Allah benim vâsıtamla ümmetimden vazgeçti. Ben ve ümmetim âfiyette kılındık. Öyleyse ben sizin aranızda bulunduğum sürece dinleyin ve itâat edin. Ben sizin aranızdan götürüldüğüm zaman siz Allah'ın kitabına sarılın. Onun helâl kıldığını helâl, harâm kıldığını harâm sayın. Bu hadîsin naklinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Kezâ Ahmed İbn Hanbel Yahyâ İbn İshâk kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan bu hadîsi rivâyet ederek aynı şekilde zikreder.

Bu konuda pek çok hadîs-i şerîf vardır. Allah'ın Hz. Muhammed'i —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— onlara peygamber olarak göndermesi, kullarına rahmetinin ifâdesidir. Ayrıca onu peygamberlerin ve rasûllerin sonuncusu kılması, Hanîf dinini onunla kemâle erdirmesi de ona verdiği şerefin işâretidir. Allah Teâlâ kitabında, Rasûlü de mütevatir sünnetlerinde ondan sonra nebî gelmeyeceğini haber vermişlerdir. Böylece ondan sonra nübüvvet makâmının kendisinde olduğunu iddiâ eden herkesin deccâl, sapıtıcı, saptırıcı, kandırıcı ve yalancı olduğu bilinsin diye. İsterse o kişi hârikalar göstersin, gözler boyasın, muhtelif şekillerde büyü yapsın ve neyrenciyat (bir nevi sihir) göstersin. Bütün bunlar akıl sâhipleri katında anlamsız sapıklıklardan ibârettir. Nitekim Allah Teâlâ Yemen'de Esved el-Ansî, Yemâme'de Müseylime el-Kezzâb vâsıtasıyla bozuk halleri ve anlamsız lafları gerçekleştirme imkânı vermiştir. Ancak akıl, anlayış ve huccet sâhibi herkes

her ikisinin de yalancı ve sapık olduklarını anlamışlardır. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Kezâ kıyâmet gününe kadar Mesîh ve Deccâl ile dünya son buluncaya kadar nübüvvet iddiâsında bulunan herkes de aynı durumdadır. Mesîh ve Deccâl'le birlikte Allah Teâlâ bilginlerin ve mü'minlerin onların getirdiğinin yalan olduğunu görüp anlayıp şehâdet edecek kişileri de yaratır. İşte bu, Allah'ın yaratıklarına lutfunun tamâm kılmasının ifâdesidir. Çünkü onlar hakikatlar gerektirdiği için değil, tesadüfen ma'rûfu emredip münkerden nehyederler. Ancak tesâdüf yoluyla bunları yapabilirler veya başka bir maksad güderek bu yola başvurabilirler. Bu da onların sözlerinin ve fiillerinin iftirâ ve sapıklıkta son dereceye varmış olmasının ifâdesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi? Onlar her günâhkâr, her müfteriye inerler.» (Şuarâ, 221-222). Onların durumuyla peygamberlerin durumu tamâmen farklıdır. Peygamberler son derece doğru, iyi, sâdık ve düzgün istikâmette yürürler. Söylediklerinde ve yaptıklarında, emrettiklerinde ve yasakladıklarında doğrudurlar. Ayrıca fevkalâde hallerle apaçık delillerle ve göz kamaştırıcı bürhânlarla desteklenirler. Gökler ve yeryüzü devâm edip durdukça Allah'ın salât ve selâmları da sürekli onların üzerine olsun.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُصَلِّى
عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَكَانَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾
تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُۥ سَلَٰمٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

41 — Ey îmân edenler; Allah'ı çokça zikredin.

42 — Ve O'nu sabah akşam tesbîh edin.

43 — Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler. Ve O, mü'minlere Rahîm olandır.

44 — O'na kavuştukları gün, onların sağlık temennîleri; selâmdır. Onlara cömertçe bir mükâfât hazırlamıştır.

Allah'ı Zikir

Allah Teâlâ mü'min kullarına, kendilerini çeşitli nimetlerle donatan muhtelif ihsânlarla lutuflandıran Rablarını çokça zikretmelerini

emrediyor. Bu, onlar için hem çokça sevâba vesîle olmakta, hem de güzel bir âkıbeti hazırlamaktadır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd... Ebu Derdâ'dan nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dikkat edin, ben sizin amellerinizin en hayırlısını ve hükümdârınızın katında en arınmışını ve sizin derecenizi en çok yükselterek sizin için altın ve gümüş infâk etmekten daha hayırlı olan, düşmanlarınızla karşılaşıp onların boynunu vurmanızdan veya onların sizin boynunuzu vurmasından daha hayırlı olan bir şeyi haber vereyim mi? Onlar; nedir ey Allah'ın Rasûlü? dediklerinde Rasûlullah (s.a.); Allah Azze ve Celle'yi zikirdir. buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Abdullah İbn Saîd İbn Ebu Hind kanalıyla Ebu Derdâ'dan rivâyet ederler. Tirmizî bazılarının bu hadîsi ondan rivâyet etmiş olduklarını ancak bunun mürsel olduğunu da kaydeder. Ben derim ki: Bu hadîsi Allah Teâlâ'nın «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» (Ahzâb, 35) âyetinin tefsîrinde zikretmiştik. Orada Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ziyâd İbn Ebu Ziyâd'a Muâz İbn Cebel'den naklediğildiğine göre; Rasûlullah'ın böyle dediğini bildirmiştik. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Ebu Sa'd el-Hımsî'den nakleder ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.)tan işittiğim bir duâ var ki onu hiç terketmem. Bu duâ şudur: Allah'ım şükrüne saygı göstermeyi, öğüdüne uymayı, Seni çokça zikretmeyi ve buyruğunu korumayı bana müyesser kıl. Bu hadîsi Tirmizî Yahyâ İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ve; garîbdir, der. Aynı hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel de Ebu Nadr Hâşim İbn Kâsım kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Amr İbn Kays'ın şöyle dediğini nakletti: Ben Abdullah İbn Büsr'ün şöyle dediğini duydum: İki bedevî Hz. Peygambere geldiler, birisi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların en hayırlısı hangisidir? Hz. Peygamber; ömrü uzun, ameli güzel olandır, buyurdu. Diğeri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İslâm'ın hükümleri bizim için fazla geliyor. Bana öyle bir şey emret ki ben ona sarılayım. Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah'ı zikretmekden dolayı dilin devâmlı yaş olsun. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsin ikinci kısmını Muâviye İbn Sâlih kanalıyla Amr İbn Kays'tan naklederler. Tirmizî; hasen ve garîbtir, der.

İmâm Ahmed der ki: Bize Süreyc... Amr İbn Hâris'ten nakletti ki: Ona Derrâc Ebu Heysem'den nakletmiş. O da Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletmiş ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: O kadar çok Allah'ı zikredin ki, en sonunda size deli denilsin.

Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'-

ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ı çokça zikredin tâ ki size münâfıklar gösteriş yapıyor desinler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Benî Hâşim'in kölesi Ebu Saîd... Câbir İbn Amr'dan nakletti ki; o Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini işittim demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hangi bir topluluk bir mecliste oturup ta orada Allah'ı anmazlarsa mutlakâ kıyâmet gününde ona yanarlar.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Allah'ı çokça zikredin» kavli hakkında o, şöyle demiştir: Allah, kullarına hangi farîzayı farz kılmışsa onun için mutlakâ belirli bir sınır koymuştur. Sonra o farîzayı yapmayanları —ma'zeret durumunda— ma'zûr saymıştır. Yalnız zikir bunun dışındadır. Allah Teâlâ zikre son verilebilecek bir sınır koymadığı gibi, terki için de hiç bir kimseyi ma'zûr saymamıştır. Ancak terketme zorunda kalmış olanlar müstesnâ. Allah Teâlâ: «Ayakta iken, otururken ve yanınız üstü yatarken de Allah'ı zikredin» (Nisâ, 103) buyuruyor. Gece ve gündüz, karada ve denizde, seferde ve hazarda ,zengin ve fakîr, sağlıklı ve hastalıklı, gizli-açık ve her hâlükârda Allah'ı zikredin. «Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin.» Bunu yaptığınız takdîrde Allah ve melekleri size rahmet ve duâ indirirler. Allah'ı zikre teşvîk konusunda pek çok hadîs, âyet ve haberler vardır. Bu âyet-i kerîme çokça zikir yapmayı teşvîk etmektedir. Neseî, Ma'merî ve başkaları gece ve gündüz yapılacak zikirlere dâir eserler tasnîf etmişlerdir. Bu konuda yazılmış eserlerin en güzellerinden birisi de Muhyiddin Nevevî merhûmun el-Ezkâr isimli eseridir.

«Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin.» Sabahleyin ve akşamleyin. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi: «Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin. Ve hamd O'nadır. Göklerde de, yerde de, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz vakitte de.» (Rûm, 17-18).

«Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler.» Bu da zikre teşvîk için vârid olmuştur. Yani Allah Sübhânehu sizi anmaktadır, öyleyse siz de O'nu anın. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde şöyle buyurur: «Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitâbı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik. Öyleyse siz beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.» (Bakara, 151-152). Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Kim Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Kim de Beni bir topluluk huzûrunda zikrederse, Ben de onu daha hayırlı bir topluluk huzûrunda zikrederim. Allah'ın kullarına salâtı meleklerin katında övgü demektir. Buhârî Ebu'l-Âliye'den, Ebu Ca'fer er-Râzî de Rebî' İbn Enes'ten böyle rivâyet ederler. Başkaları da Allah'ın salâtı; rahmettir, de-

mişlerdir. Her iki söz arasında çelişki yoktur, denilebilir. Allah en iyisini bilendir. Meleklerden salât ise insanlar için duâ ve mağfiret dilemektir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibi: «Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar Rablarını hamd ile tesbîh ederler ve O'na inanırlar. Îmân etmiş olanlara mağfiret dilerler. Rabbımız, her şeyi, ilmi ve rahmeti ile kuşatmıştır. Tevbe edenleri ve Senin yoluna uyanları bağışla. Ve onları cehennem azâbından koru. Rabbımız, onları va'detmiş olduğun Adn cennetlerine yerleştir. Onların babalarından, eşlerinden ve soylarından da sâlih olanları. Muhakkak ki Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.» (Ğâfir, 7-8).

«Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için.» Size rahmeti ve övgüsü sâyesinde, meleklerinin de size duâsı sebebiyle sizi cehâlet karanlıklarından ve sapıklık zulumâtından hidâyet ve yakîn nûruna götürür. «Ve O, mü'minlere Rahîm olandır.» Dünya ve âhirette mü'minlere merhametlidir. Dünyada başkalarının bilmediği hak yolu onlara göstermekle onlardan başka küfür, bid'at ve isyân taraftârlarının ve dellâllarının sapıttığı yolda onlara doğruyu göstermekle merhamet etmiştir. Âhiretteki merhametine gelince, mü'minleri büyük dehşetten yani kıyâmet tehlikesinden korumuş meleklerine; onları kurtuluş müjdesiyle karşılaşmalarını, cehennemden kurtulup cennete gittiklerini müjdeleyerek bildirmelerini emretmiştir. Bu, Allah'ın onlara sevgisinden, şefkatinden başka bir şey değildir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ashâbıyla yolda giderken bir çocuğa rastladı. Çocuğun annesi topluluğun geldiğini görünce çocuğunun çiğnenmesinden korkarak yavrusuna doğru koştu ve; yavrum, yavrum, diyerek kucağına aldı. Peygamberin beraberinde bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın çocuğunu ateşe verdiği zaman ne yapacak? Hz. Peygamber onları uyararak buyurdu ki: Hayır, Allah'a andolsun ki Allah sevdiğini ateşe atmaz. Bu hadîsin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. Ancak Kütüb-ü Sitte sâhiplerinden hiç birisi onu tahrîc etmemişlerdir. Yalnız İmâm Buhârî'nin Sahîh'inde mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) esîrler arasında bir kadını görmüş, kadın küçük çocuğunu bağrına basmış ve onu emziriyormuş. Rasûlullah buyurmuş ki:

أَتَرَوْنَ هٰذِهِ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ قُلْنَا لَا وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَىٰ أَنْ لَا تَطْرَحَهُ فَقَالَ اللّٰهُ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هٰذِهِ بِوَلَدِهَا

Görüyor musunuz, şu kadın hiç çocuğunu ateşe atmak ister mi?

Orada bulunanlar; gücü yeterse hayır, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a andolsun ki, Allah Teâlâ kullarına şu kadının çocuğuna olan merhametinden daha çok merhametlidir.

«O'na kavuştukları gün, onların sağlık temennîleri; selâm'dır.» Allah en iyisini bilir ya temennîleri anlamına gelen (تحيتهم) kelimesiyle kasdedilenin zâhiri şudur: Allah'a ulaştıkları gün onlara; selâm, denilir. Yani kendilerine selâm verilir. Nitekim Allah Teâlâ; «Rahîm olan Rab katından onlara selâm vardır.» (Yâ-Sîn, 58) buyurmaktadır. Katâde ise onların birbirlerini selâmlamalarının kasdedildiğini iddiâ etmiştir. Âhiret diyârında Allah'a ulaşınca onlar birbirlerini selâmlarlar, demiştir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Ben derim ki: Allah Teâlâ'nın şu âyeti buna delil gösterilebilir: «Orada ki duâları: Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennîleri; selâm sizedir; duâlarının sonu ise: Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10).

«Onlara cömertçe bir mükâfât hazırlamıştır.» Yani cenneti. Cennetteki yiyecekleri, içecekleri, giyecekleri, oturacakları mahalli, eğlenecekleri câriyeleri, tadacakları zevki ve gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, beşer kalbine gelmeyen şeyleri ve muhtelif manzaraları hazırlamıştır.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

45 — Ey peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

46 — İzniyle Allah'a çağıran ve aydınlatan bir ışık olarak.

47 — Mü'minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lutuf olduğunu müjdele.

48 — Kâfirlere ve münâfıklara uyma, onların eziyetlerine aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.

Şâhid, Müjdeci ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Mûsâ İbn Dâvûd Atâ İbn Yesâr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Amr İbn Âs'ın oğlu Abdullah'a

rastladığımda dedim ki: Bana Rasûlullah'ın Tevrât'taki vasıflarını anlat. O; peki, dedi. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber Tevrât'ta aynen Kur'an'daki vasıflarıyla tavsîf edilmiştir: «Ey Peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ümmîlerin bekçisi olarak. Sen Benim kulum ve rasûlümsün. Sana Mütevekkil adını verdim. Sen ne dik başlı ve sertsin, ne de ağırsın. Ne sokaklarda gezersin, ne de kötülüğü kötülükle savarsın. Sen affeder bağışlarsın. Çarpık milletler (*) Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar Allah senin rûhunu kabzetmez. Sen o çarpık toplumların kör gözlerini açarsın, sağır kulaklarını işittirirsin ve hatâlı kablerini uyarırsın. Bu hadîsi Buhârî de alış-veriş bahsinde Muhammed İbn Sînân kanalıyla Hilâl İbn Adiyy'den nakleder. Tefsîr bahsinde ise Abdullah İbn Recâ veya Abdullah İbn Sâlih kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan nakleder. İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla Abdülazîz İbn Ebu Seleme'den bu hadîsi rivâyet eder. Buhârî alışveriş bahsinde Saîd kanalıyla aynı hadîsi Abdullah İbn Selâm'dan da nakleder.

Vehb İbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ İsrâîloğullarından Şa'yâ adındaki peygamberlerden bir peygambere vahyetti ki: Kavmin İsrâîloğulları arasına git, ben senin dilinde bir vahy onlara söyleyeceğim ve ben ümmîlerden bir ümmîyi peygamber olarak göndereceğim. Onu göndereceğim ama o katı, ağır birisi değildir, sokaklarda gezmez. Bir çıranın yanından geçse sükûnetinden onu söndürmez. Kamışın üzerinde yürüse ayağının sesi duyulmaz. Ben onu müjdeci ve uyarıcı olarak göndereceğim. Bize bir şey demeye görsün onunla kör gözleri açarız, duymaz kulakları duyururuz, kapalı kalbleri açarız. Her güzel işte ona destek olurum. Her güzel ve değerli huyu ona veririm. Kıyâfetini sâkin kılarım. İyiliği onun şiârı yaparım. Takvâyı onun vicdânı yaparım. Hikmeti onun sözü yaparım. Doğruluğu ve vefâyı onun tabîatı kılarım. Affı ve ma'rûfu onun ahlâkı kılarım. Hakkı onun şerîatı kılarım. Adâleti onun sîreti kılarım. Hidâyeti onun önderi kılarım. İslâm'ı onun dini kılarım. Onun adı Ahmed'dir. Onunla delâletin arkasından hidâyeti getiririm. Cehâletin arkasından bilgiyi öğretirim. Düşüklüğün arkasından yüceliği getiririm. Bilinmezliğin arkasından bilinirliği getiririm. Azı onunla çoğaltırım. Fakîri onunla zenginleştiririm. Ayrılıktan sonra onunla birliği sağlarım. Muhtelif milletlerin, farklı kalblerin, değişik arzuların arasını onunla birleştiririm. Onunla insanları büyük felâketlerden korurum. Onun ümmetini, ümmetlerin en hayırlısı kılarım. O

(*) Çarpık milletler anlamına gelen (الملة العوجاء) tâbîri; arapların istikâmetini değiştirdiği İbrâhîm (a.s.)ın dini demektir. (Bkz. İbn el-Esîr en-Nihâye Fi Garîb el-Hadîs A-V-C mad.) Çeviren.

ümmet; insanlar arasında ma'rûfu emretmek, münkeri nehyetmek için çıkarılmıştır. Onlar tevfîk ehlidirler, mü'mindirler, ihlâslıdırlar. Benim peygamberlerimin getirdiğini o tasdîk eder. Ona tesbîh ve hamdi senâyı, tekbîri ve tevhîdi ilhâm ederim. Mescidlerinde ve meclislerinde yaptıkları, kalktıkları ve gezindikleri yerlerde, otururken ve ayakta iken Bana ibâdet ederler. Saf saf ve ordu halinde Benim yolumda savaşırlar. Benim hoşnûdluğumu kazanmak için binlerce olarak yurdlarından çıkarlar. Yüzlerini ve çevrelerini temizlerler. Elbiselerini giyinirler. Kurbânları kanlarıdır, incilleri göğüslerindedir. Geceleyin râhib, gündüzleyin aslandırlar. Onun âilesi ve soyu arasında önde giden sıddîklar, şehîdler ve sâlihler kılarım. Ondan sonra onun ümmeti hak üzere hidâyeti bulup ve hak üzere adâletle hükmederler. Onlara destek olanı yüceltirim. Onlar için duâ edeni desteklerim. Onlara karşı gelen veya başkaldıranların üzerine kötülük bâdirelerini yığarım. Onların elinden bir şey almak isteyenlere kötülük veririm. Onları peygamberlerin vârisleri kılarım. Rablarına davet eden, ma'rûfu emredip münkerden nehyeden, namaz kılıp zekât veren ve sözlerine, ahidlerine vefâ gösteren kişiler kılarım. İlkin onlarla başladığım hayrı onlarla tamâmlarım. Bu, Benim lutfumdur, onu dilediğime veririm. Ben yüce fazîlet sâhibiyim.

İbn Ebu Hatim Yemen'li Vehb İbn Münebbih merhûmdan böylece rivâyet etmiştir. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Ey peygamer, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye ve Muâz'a Yemen'e gitmelerini emretmişti. Âyetin nüzûlü üzerine dedi ki: Gidin, müjdeleyin korkutmayın, kolaylaştırın zorlaştırmayın. Çünkü bana «Ey peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik» âyeti nâzil oldu. Taberânî de Muhammed İbn Nasr İbn el-Bezzâr el-Bağdâdî kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ubeydullah el-Arzamî'den aynı isnâdla bu haberi rivâyet eder. Hadîsin sonunda da şöyle denilir: Çünkü bu gece bana; ey peygamber, seni ümmetime şâhid ve cenneti müjdeleyici, cehennemden uyarıcı, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdet etmeye Allah'ın izniyle davet edici ve Kur'an'ın aydınlığıyla aydınlanmış ışığa çağırıcı bir peygamber olarak gönderdik denildi.

«Şâhid» yani Allah'ın birliğine ve O'ndan başka ilâh olmadığına şâhid olarak gönderdik. Kıyâmet gününde insanların yaptıkları işlerin şâhidi olarak. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ve Biz seni onların üzerine şâhid olarak getirdik.» Ve yine Bakara sûresinde şöyle buyrulur: «Tâ ki siz insanlara şâhid olasınız. Peygamber de üzerinize şâhid olsun.» (Bakara, 143).

«Müjdeci ve uyarıcı olarak.» Mü'minlere sevâbın en bolunu müjdeci, kâfirlere de cezânın en ağırını bildirici olarak.

«İzniyle Allah'a çağıran» Kulları Allah'ın emriyle Rablarına ibâdete çağıran «peygamber olarak».

«Ve Aydınlatan bir ışık olarak.» Senin getirmiş olduğun gerçeğe göre durum güneş gibi parlak ve aydınlıktır. Bunu inâdçılardan başka hiç kimse reddedemez.

«Mü'minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lutuf olduğunu müjdele. Kâfirlere ve münâfıklara uyma, onların eziyyetlerine aldırma.» Onların söylediklerini duyup itâat etme. Onların eziyetlerine itibâr etme ve vazgeç ve onların durumunu Allah'a bırak çünkü Allah onlara yeter. «Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.»

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

49 — Ey îmân edenler; mü'min kadınları nikâhlayıp sonra onlarla temâsta bulunmadan önce boşadığınızda, artık onlar için iddet saymanıza luzûm yoktur. Kendilerini geçindirin ve güzellikle serbest bırakın.

Bu âyet-i kerîme'de pek çok ahkâm mevcûddur. Bunlardan birisi tek başına akde, nikâh ta'bîrinin kullanılıp kullanılmayacağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bundan daha açık bir âyet yoktur. Bilginler nikâh konusunda ihtilâf etmişlerdir. Nikâh gerçekte yalnız başına akid midir yoksa akidle birlikte birleşme midir? Bu konuda üç görüş vardır. Kur'an'ın ifâdesine göre nikâh; akid ve akidden sonra birleşmedir. Ancak bu âyette yalnız başına akid ta'bîri kullanılmıştır. Çünkü «Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra onlarla temâsta bulunmadan önce boşadığınızda» buyurulmaktadır. Bu da kadınlarla birleşmeden önce boşamanın mübâh olduğunu göstermektedir.

«Mü'min kadınlarla» Bu konuda mü'min veya ehl-i kitâb'dan kadınlar arasında hiç bir fark bulunmadığı husûsunda ittifâk vardır. İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Hasan el-Basrî ve Zeynelabidîn'in oğlu Hüseyn'in oğlu Ali ile Selef'ten bir topluluk bu âyeti delil getirerek, talâkın ancak önceden nikâh olması halinde vâki' olacağını kabul etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ «Nikâhlayıp sonra boşadığınızda» buyuruyor. Ve nikâhtan sonra boşama ta'bîrini getiriyor. Bu da gösteriyor ki; boşama nikâhtan önce sahîh olmaz ve geçersizdir. Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebi bu görüşte olduğu gibi selef ve haleften birçok zümrenin mezhebi de böyledir. Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun. İmâm Mâlik ve Ebu

Hanîfe ise nikâhtan önce boşamanın sahîh olduğu görüşündedirler. Meselâ falancayla evlenecek olursan, o benden boştur denirse ve o kişi o kadınla evlenirse o kadın ondan boş olur demişlerdir. Ancak İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe: Evleneceğim her kadın benden boştur, diyenin sözü üzerinde ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik'e göre kadın belirlenmedikçe boşama olmaz. Ebu Hanîfe merhûm ise ondan sonra o adamın evleneceği her kadın boştur, demiştir. Bu âyete dayanarak Cumhûr-u Ulemâ boşamanın geçerli olmayacağını söylemişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr el-Mervezî... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Bir kişi; evleneceğim her kadın boştur, derse ona hiç bir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, «Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra... boşadığınızda.» buyuruyor. Muhammed İbn İsmâîl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş: Allah Teâlâ yalnızca «Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra... boşadığınızda» buyuruyor. Görmüyor musunuz önce nikâhı sonra boşamayı zikrediyor. Muhammed İbn İshâk da... İbn Abbâs'tan; nikâhtan önce boşama yoktur, dediğini nakleder. Amr İbn Şuayb da babası kanalıyla dedesinden nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu için sâhip olmadığını boşama imkânı yoktur. İmâm Ahmed, Tirmizî, Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu hadîsi rivâyet ederler. Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, der. Hakikâten bu konuda rivâyet edilmiş şeylerin en güzeli budur. Kezâ İbn Mâce, Ali ve Misver İbn Mahreme kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki, o; nikâhtan önce boşama yoktur, buyurmuştur.

«Artık onlar için iddet saymanıza luzûm yoktur.» Bu konu bilginler arasında icmâ' edilmiş olan bir konudur. Kadın, duhûlden önce boşanırsa ona iddet gerekmez. Gider ve o anda dilediği birisiyle evlenebilir. Bunun istisnâsı ancak kocası ölmüş kadınlardır. Onlar dört ay on gün iddet beklerler. İsterse duhûl vukû' bulmasın. Bu konuda icmâ' vardır.

«Kendilerini geçindirin ve güzellikle serbest bırakın.» Burada geçen (فمتعوهن) kelimesi; belirlenmişse mehrin yarısı veya belirlenmemişse özel müt'a olmaktan daha genel anlamdadır. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde şöyle buyurur: «Bir mehir kestiğiniz takdîrde temâs etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yarısı onlarındır.» (Bakara, 237). Yine aynı sûrede vârid olan bir önceki âyette de şöyle buyurulur: «Temâs etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşamışsanız, size bir vebâl yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalıdır.» (Bakara, 236).

Buhârî'nin Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Sehl İbn Sa'd ve Ebu Üseyd naklederler ki: Rasûlullah (s.a.) Ümeyme Bint Şurahbil ile evlendi. Onun yanına vardığında elini ona uzatınca o peygamberden hoşlanmamış gibi yaptı. Hz. Peygamber Ebu Üseyd'e emretti ki onun çeyi-

zini yapsın ve kendisine iki kat elbise versin. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs (r.a.)tan naklen der ki: Eğer ona bir mehir biçmişse ancak yarısını vermesi gerekir. Eğer bir mehir biçmemişse onu fakîr veya zengin oluşuna göre geçindirir. İşte güzel biçimde serbest bırakmaktan maksad budur.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ
عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ ۖ
وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً
لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

50 — Ey peygamber; Biz, mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganîmet olarak verdiği câriyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu —ki bu, mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere— senin için helâl kıldık. Sana bir zorluk olmasın diye mü'minlerin eşleri ve câriyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik. Allah Gafûr, Rahîm olandır.

Allah Teâlâ peygamberine hitâb ederek mehirlerini verdiği eşlerini kendisine helâl kıldığını bildiriyor. Buradaki ecir kelimesinden maksad mehirdir. Mücâhid ve bir başkası böyle der. Hz. Peygamberin hanımlarına verdiği mehir on okka ve yarısıydı. Bir okka kırk dirhemdir, yarım okka ise yirmi dirhemdir. Böylece peygamberin verdiği mehirlerin toplamı beşyüz dirhemi buluyordu. Yalnızca Ebu Süfyân kızı Ümmü Habîbe'ye verdiği mehir dört yüz dînârdı. Çünkü onun mehrini Necâşî merhûm karşılamıştı. Ayrıca Safiyye Bint Huyeyye'yi de Hayber esîrleri arasından seçmiş sonra onu âzâd etmiş ve âzâdı da mehir say-

mıştı. Cüveyriye Bint el-Hârise de Sâbit İbn Kays İbn Şemmâs'a parasını ödemiş ve onunla kendisi evlenmişti. Allah hepsinden râzı olsun.

«Allah'ın sana ganîmet olarak verdiği câriyeleri.» Allah'ın sana ganîmet olarak verdiği câriyeyi de Allah mübâh kılmıştır. Nitekim Safiyye ve Cüveyriye böyle idi. Rasûlullah onlara sâhip olmuş ve âzâd ederek onlarla evlenmiştir. Kezâ Nadr kabîlesinden Şem'ûn kızı Reyhâne'ye ve kıptî Mâriye'ye de böyle sâhip olmuştu. Her ikisi de esîrlerdendi. Mâriye, oğlu İbrâhîm'in annesidir.

«Seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını.» Bu ifâde ifrâtla tefrît arasında orta bir noktadır. Zîrâ Hıristiyanlar, bir kişinin hanımıyla yedi göbek veya daha fazlasına kadar akrabâlık olanlarla evlenmezlerdi. Yahûdîler ise kardeşlerinin ve bacılarının kızlarıyla evlenirlerdi. Bu temiz ve mükemmel şerîat gelip Hıristiyanların ifrâtını yıktı ve amca, hala kızlarını, dayı ve tezye kızlarını mübâh kıldı. Aynı zamanda yahûdîlerin tefrîtini de yasaklayarak erkek ve kız kardeşin çocuklarını harâm kıldı ki bunlarla evlenmek gerçekten iğrenç ve çirkin bir şeydir.

«Seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını.» derken âyetin Hz. Peygamberi tekil olarak diğerlerini çoğul olarak zikretmesi, onun şerefinin yüceliğini ifâde içindir. Nitekim Allah Teâlâ «Sağdan ve sollardan» (Nahl, 48), «Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (Bakara, 257), «Karanlıkları ve aydınlığı var edendir.» (En'âm, 1) buyurarak hep şerefli olan şeyleri müfred, diğerlerini cemi' olarak zikretmiştir. Bunun pek çok örnekleri vardır.

«Seninle beraber hicret eden» İbn Ebu Hâtim merhûm der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr İbn Hâris el-Râzî... Ümmühânî'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) beni kendisine istedi, ben de kendisine özrümü bildirdim. Sonra Allah Teâlâ «Seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını» âyetini indirdi. Ben ne kendisine helâl kılınanlar arasındaydım, ne de kendisiyle beraber hicret edenler arasındaydım. Çünkü ben tulekâdan idim. İbn Cerîr merhûm bu rivâyeti Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Sâlih'ten nakleder. Ayrıca İbn Ebu Hâtim İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla Ümmühânî'den bu rivâyeti nakleder. Tirmizî, Câmi'inde bu hadîsi rivâyet eder. Ebu Rezîn'le Katâde de; burada kendisiyle beraber Medîne'ye hicret edenler, kasdedilmiştir derler. Katâde'den bir rivâyette de o; hicretten maksad, müslüman olanlar demektir, demiştir. İbn Mes'ûd ise bir vav ziyâdesiyle (واللاتى هاجرن معك) şeklinde okur. O zaman mânâ: Teyzelerinin kızlarının kızları ve seninle beraber hicret edenler, şeklinde olur.

«Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder

de peygamber de onunla evlenmeyi isterse» Yani ey peygamber, mü'min bir kadın mehirsiz olarak seninle evlenmek üzere kendisini sana hibe ederse ve sen de onunla evlenmek istersen o da sana helâldir. Burada ard arda iki şart yer almaktadır. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın Nûh Aleyhisselâm'ın kavmine söylediklerini haber verirken buyurduğu şu âyet gibidir: «Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» (Hûd, 34). Ve yine Yûnus sûresindeki şu âyet gibidir: «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve müslüman olmuşsanız artık O'na tevekkül edin.» (Yûnus, 84). Burada ise «Bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de, peygamber de onunla evlenmeyi isterse.» buyuruyor.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk... Sehl İbn Sa'd'dan nakletti ki: Bir kadın Rasûlullah (s.a.)a gelmiş ve ey Allah'ın Rasûlü, ben kendimi sana hîbe ettim, demiş ve uzun süre ayakta dikilip durmuş. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkıp; ey Allah'ın Rasûlü, eğer senin ona ihtiyâcın yoksa onu benimle evlendir, demiş. Rasûlullah (s.a.) senin ona sadaka olarak vereceğin bir şeyin var mı? deyince; o: Yanımdaki şu örtüden başka bir şeyim yok, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurmuş ki: Sen o örtünü kadına verirsen sen örtüsüz otururbut. Öyleyse bir şeyler araştır. Adam; bir şey bulamam, deyince Hz. Peygamber; demirden olsun bari bir yüzük bul, demiş. O, aramış ama bir şey bulamamış. Bunun üzerine Hz. Peygamber adama; senin yanında (ezberinde) Kur'an'dan bir şey var mı? deyince adam; evet şu ve şu sûre, diyerek sûrelerin isimlerini zikretmiş. Rasûlullah (s.a.) senin yanında bulunan bu Kur'ân'lara mukâbil kadını seninle evlendirdim, demiş. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'den naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Merhûm'dan nakletti ki; o Sâbit'in şöyle dediğini duydum demiş:

قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَنَسٍ وَعِنْدَهُ ابْنَةٌ لَهُ قَالَ أَنَسٌ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ أَلَكَ فِي حَاجَةٌ فَقَالَتْ بِنْتُ أَنَسٍ مَا أَقَلَّ حَيَاءَهَا وَاسَوْأَتَاهْ وَاسَوْأَتَاهْ قَالَ هِيَ خَيْرٌ مِنْكِ رَغِبَتْ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا

Ben Enes'in yanında oturuyordum ve onun bir kızı vardı. Enes dedi ki: Bir kadın Hz. Peygambere gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, senin bana ihtiyâcın var mı? dedi. Enes'in kızı dedi ki: Ne kadar da az hayâsı varmış. Ne kötü bir fiil, ne kötü bir fiil. Enes dedi ki: O senden daha hayırlıydı. Çünkü o, peygamberi arzulamıştı ve kendisini ona sunmuştu. Bu hadîsin tahrîcinde Buhârî merhûm İbn Abdülazîz kanalıyla Sâbit el-Benânî'den, o da Enes İbn Mâlik'den naklinde münferid kalmıştır.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Bekr... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o: Bir kadın Hz. Peygambere gelip şöyle dedi; ey Allah'ın Rasûlü, benim şöyle ve şöyle bir kızım var —kızının güzelliğini ve iyiliğini zikretti— onu sana uygun gördüm. Hz. Peygamber de; kabul ettim, dedi. Kadın kızını övmeye devâm etti, nihâyet dedi ki; o hiç kızmaz ve hiç bir şeyden de dertlenmez. Hz. Peygamber benim senin kızına ihtiyâcım yok, dedi. Bu hadîsi diğer imâmlar tahrîc etmemişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Babam... Hz. Âişe'den nakletti ki kendisini peygambere hîbe eden kadın Hakîm'in kızı Havle'dir. İbn Vehb de... Hişâm İbn Urve'den nakleder ki; Urve şöyle demiş: Süleym oğullarından Evkas oğlu Hakîm'in kızı Havle kendisini peygambere hîbe eden hadınlardandı. İbn Vehb'in bir rivâyetinde de Saîd İbn Abdurrahmân, Hişâm İbn Urve'den nakleder ki; Urve şöyle demiş: Biz Hakîm'in kızı Havle'nin kendisini Rasûlullah'a hîbe eden kadınlardan olduğunu söylüyorduk ve o sâliha bir kadındı. Ümmü Süleym'in; Havle Bint Hakîm olması veya başka bir kadın olması muhtemeldir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Muhammed İbn Kâ'b, Ömer İbn Hakem ve Abdullah İbn Ubeyde'den nakletti ki; her üçü şöyle demişler: Hz. Peygamber on üç kadınla evlendi. Bunlardan altısı Kureyş kabîlesindendir. Bunlar Hadîce, Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Sevde ve Ümmü Seleme'dir. Üçü Âmir İbn Sa'sa oğullarındandır. İkisi de Hilâl İbn Âmir oğullarındandır. Bunlar: Hâris İbn Meymûne'dir ki kendisini peygambere hîbe etmiştir. Diğeri, mü'minlerin annesi Ebu Bekr İbn Kitâb oğullarından bir kadın olan Zeyneb'dir ki o da dünyayı tercîh etmiştir. Diğeri de Cevn oğullarından bir kadındır ki o Hz. Peygamberden uzaklaşmıştır. Esed kabîlesinden Cahş kızı Zeyneb ve Ahtab oğlu Huyey kızı Safiyye ile Benû Müstalik'den Amr oğlu Hâris kızı Cuveyriye de esîr câriyelerdendirler.

Saîd İbn Ebu Arûbe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki: «Mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de...» âyetinde söz konusu edilen kadın, Hâris kızı Meymûne'dir. Ancak bu rivâyette bir kopukluk vardır. Ve bu, mürsel bir rivâyettir. Çünkü miskinlerin annesi diye anılan meşhûr Zeyneb Ansâr'dan Huzeyme kızı Zeyneb'dir ve Hz. Peygamber hayatta iken onun yanında vefât etmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Kendilerini peygambere hîbe eden kadınlar çoktur. Nitekim Buharî der ki: Zekeriyyâ İbn Yahyâ... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bize nakletti: Ben, kendilerini Peygambere hîbe eden kadınlara kızıyor ve; bir kadın kendini birine hîbe eder mi? diyordum. Nihâyet Allah Teâlâ'nın «Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de, peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu —ki bu, mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere— senin için helâl kıldık.» âyeti nâ-

zil olunca şöyle dedim: Bakıyorum da Rabbın senin arzuların doğrultusunda çabucak hüküm indiriyor.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Abdullah İbn Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o Hz. Peygamberin yanında kendisini ona hîbe eden bir kadın yoktu, demiştir. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla Yûnus İbn Bükeyr'den şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber, kendisini peygambere hîbe eden hiç bir kadını kabul etmemiştir. Her ne kadar bu hüküm kendisi için mübâh ve özel bir durum olsa da. Çünkü peygamber kendisi bunu istememiştir. Nitekim Allah Teâlâ da «Peygamber de onunla evlenmeyi isterse» buyurarak peygamberi bunda serbest bırakmıştır.

«Ki bu, mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere.» İkrime der ki: 'Kendini hîbe eden senden başkası için helâl değildir. Bir kadın kendini bir erkeğe hîbe ederse, erkek ona bir şeyler verinceye kadar kadın erkeğe helâl olmaz. Mücâhîd, Şa'bî ve başkaları da böyle demişlerdir. Yani bir kadın kendini bir erkeğe takdîm etse ve erkek onun yanına girse, kadının mehrini ödemesi erkeğin üzerine vâcib olur. Nitekim Bervâ' İbn Vâşık kendini bir erkeğe takdîm edince; Rasûlullah (s.a.) kocası öldüğünde ona mehir vermeyi karârlaştırmıştır. Ölüm ve duhûl mehr-i mislin kesinleşmesi husûsunda eşittir. Bu, peygamberden başkasına takdîm edilmiş olan kadınlar içindir. Kendini peygambere takdîm eden kadınlara gelince; peygamber onlarla birleşse dahi peygambere herhangi bir mehir gerekmez. Çünkü peygamberin mehirsiz, velîsiz ve şâhidsiz evlenmesi câizdir. Nitekim Cahş kızı Zeyneb'in kıssasında durum böyle olmuştur. Bunun için Katâde «Ki bu mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana âit olmak üzere» kavli hakkında şöyle demiştir: Bir kadının kendisini peygamberden başka bir erkeğe velîsiz veya mehirsiz takdîm etmesi câiz değildir.

«Sana bir zorluk olmasın diye mü'minlerin eşleri ve câriyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik.» Übeyy İbn Kâ'b, Mücâhid, Hasan, Katâde ve İbn Cerîr; «Mü'minlerin eşleri ve câriyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik» kavli konusunda şöyle demişlerdir: Mü'minlerin hür dört kadınla sınırlandırılmış olduklarını, câriyelerden dilediklerî kadarıyla birleşebileceklerini velî, mehir ve şâhidlerin şart olduğu konusundaki hükmü bildirdik. Ancak bu husûsta sana ruhsat verdik ve senin üzerine bunlardan hiç bir şeyi vâcib kılmadık ki Sana bir zorluk olmasın. «Allah, Gafûr, Rahîm olandır.»

تُرْجِي مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِيٓ إِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُ ۖ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾

51 — Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin. Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebâl yoktur. Bu, onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve kendilerine verdiğin şeylere râzı olmaları için daha elverişlidir. Allah, kalblerinizde olanı bilir. Allah; Alîm, Halîm olandır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Bişr... Hz. Âişe'den nakletti ki; o kendilerini Hz. Peygambere hîbe eden kadınları kınamış. Bir kadın kendini mehirsiz birine sunmaktan hayâ etmez mi? demiş. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, «Onlardan istediğini bırakabilir istediğini alabilirsin. Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebâl yoktur.» âyetini inzâl buyurmuş. Bunun üzerine Hz. Âişe demiş ki: Bakıyorum da Rabbın senin arzuların doğrultusunda çabucak âyet indiriyor. Daha önce Buhârî'nin bu hadîsi Ebu Üsâme kanalıyla Hişâm İbn Urve'den naklettiğini bildirmiştik. Bu da gösteriyor ki «Onlardan istediğini bırakabilirsin.» Yani sana kendilerini sunanlardan istediğini bırakır, istediğini kabul edersin. Bıraktıklarında da yine muhayyersin. İstersen dönüp tekrâr onları alırsın. «Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebâl yoktur.»

Âmir eş-Şa'bî der ki: «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» Bunlar, kendilerini Hz. Peygambere hîbe eden kadınlardır. Hz. Peygamber bunlardan bir kısmıyla evlenmiş bir kısmıyla da evlenmemiştir. Bunlar arasında Ümmü Şüreyk de bulunuyordu.

Başkaları da dediler ki: Allah Teâlâ'nın «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» kavlinden murâd şudur: Eşlerinden bir kısmını bırakıp bir kısmını almanda, bir kısmının gününü öne alıp bir kısmınınkini te'hîr etmende, dilediğinle birleşip dilediğinle birleşmemende sana bir vebâl yoktur. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve Ebu Rezîn ile Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den böyle rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber buna rağmen günlerini eşleri arasında taksîm ediyordu. Bunun için Şâfiî fakîhlerinden bir grup ve başkaları günlerini eşleri arasında taksîm etmenin Hz. Peygambere vâcîb olmadığını söylemişler ve delil olarak da bu âyet-i kerîme'yi göstermişlerdir.

Buhârî der ki: Bize Hibbân İbn Mûsâ... Hz. Âişe'den nakletti ki;

Rasûlullah (s.a.) bu âyet nâzil olduktan sonra günler konusunda eşlerinden izin istermiş. Ben Hz. Âişe'ye şöyle dedim: Siz ona ne derdiniz? Hz. Âişe dedi ki: Ben şöyle derdim: Eğer bu bana âit bir şeyse ey Allah'ın Rasûlü doğrusu başkasının bana tercîh edilmesini istemem. Bu hadîs de taksîmin vâcib olmadığını göstermektedir. Hz. Âişe'nin birinci hadîsi de âyetin, kendisini peygambere takdîm edenler hakkında nâzil olduğunu ifâde eder. Bunun için İbn Cerîr Taberî bu âyetin hem kendisini peygambere takdîm edenler, hem de peygamberin yanında bulunan hanımlar hakkında umûmî olduğu görüşünü tercîh eder. Buna göre peygamber muhayyerdir, isterse gününü taksîm eder, isterse taksîm etmez. İbn Cerîr'in tercîh ettiği bu görüş sağlam, kuvvetli ve hasendir. Ve bu görüş bütün hadîslerin arasını da birleştirmektedir. Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bu, onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve kendilerine verdiğin şeylere râzı olmaları için daha elverişlidir.» Yani Allah Teâlâ'nın günlerini taksîm konusunda senin üzerinden zorluğu kaldırdığını, dilersen günlerini taksîm edeceğini, dilersen taksîm etmeyeceğini ve bu konuda senin için bir sorumluluk bulunmadığını, istediğini yapabileceğini onlar bilirlerse; ve sen, buna rağmen kendi isteğinle günlerini onlar arasında taksîm edersen ve onlar bunun bir zorunluluk nedeniyle olmadığını bilirlerse bundan dolayı sevinirler. Ve böylece birbirlerini müjdelerler. Bu konuda kendilerine iyi davrandığını anlarlar, aralarında günlerini taksîm edip eşit davrandığını, kendilerine insâf ve adâletle hükmettiğini kabul ederler.

«Allah kalblerinizde olanı bilir.» Eşlerinden bir kısmına karşı olan temâyüllerini bilir ki bunu def'etmek imkânı yoktur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini naklet-ti: Hz. Peygamber günlerini eşleri arasında taksîm eder ve adâletle davranırdı. Sonra da; Allah'ım, benim sâhip olduğum şeyde yaptığım iş budur. Benim sâhip olamayıp ta Senin sâhip olduğun şeyden dolayı beni kınama. Bu hadîsi dört Sünen sâhibi Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivâyet ederler. Ebu Dâvûd kınama sözünden sonra; yani kalb, ifâdesini de ekler ki onun hem isnâdı sahîh, hem de râvîlerinin hepsi güvenilir kişilerdir. Bunun için Allah Teâlâ «Allah; Alîm, Halîm olandır.» buyuruyor. Sırların derinliklerini bilir ve ilminden dolayı iyi davranıp bağışlar.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا
مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾

52 — Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de câriyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir. Allah, her şeyi murâkabe edendir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İbn Zeyd, İbn Cerîr ve başkalarının da aralarında bulunduğu bilginlerden pek çok kişi derler ki: Bu âyet, Hz. Peygamberin eşlerine mükâfât ve onların Allah'ı, Rasûlünü ve âhireti ihtiyâr etmeleri üzerine güzel davranışlarından dolayı bir hoşnûdluk nişânesidir. Daha önce âyette söz konusu edildiği gibi Hz. Peygamber onları serbest bırakmıştır. Onlar da Allah'ın Rasûlünü tercîh edince kendilerine mükâfât olarak Hz. Peygamberin evliliğinin yalnız onlarla sınırlandırılması ve başkalarıyla evlenmesinin veya onların dışında —güzelliği hoşuna da gitse— başka hanımları onların yerine geçirmesinin kendisine harâm kılındığı belirtilmiştir. Ancak câriyeler ve esîrler müstesnâ. Bu konuda zâten onlar için bir sıkıntı sözkonusu değildi. Sonra Allah Teâlâ Hz. Peygamberin üzerinden bu sıkıntıyı da kaldırmış ve bu âyetin hükmünü neshederek peygamberin evlenmesini helâl kılmıştır. Ancak Rasûlullah (s.a.) onlara lutfederek, kendisine izin verilmesine rağmen daha başka kadınlarla evlenmemiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber vefât etmeden önce Allah Teâlâ diğer kadınlarla evlenmeyi ona helâl kılmıştır. Kezâ Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi İbn Cüreyc kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Sünen'lerinde naklederler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ümmü Seleme'den naklet-ti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber vefât ettiğinde Allah Teâlâ harâm olanlar müstesnâ kadınlardan dilediğiyle evlenmesini kendisine helâl kılmıştı. İşte Allah Teâlâ'nın «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» kavlinin anlamı budur. Böylece Ümmü Seleme bir önce okunan âyetin daha sonraki âyeti neshettiğini belirtmiştir. Nitekim Bakarâ sûresinde ölümle ilgili iki âyetten birincisi daha sonra okunan âyeti neshetmektedir. Burada da aynı durum söz konusudur. Allah en iyisini bilendir.

Başkaları da dediler ki: «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» âyetinin mânâsı şöyledir: Mehirlerini verdiğin hanımlarınla, câriyelerin ve amcanın kızları, teyzenin kızları, dayının kızları, halanın kızları ve bunlardan başka kendilerini sana sunan kadınlardan sana helâl kıldığımız ve niteliklerini beyân ettiğimiz kadınların dışındaki hanımlar artık senin için helâl değildir. Übeyy İbn Kâ'b, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve bir rivâyete göre Ebu Rezîn, Ebu Sâlih,

Hasan, Katâde ve bir rivâyete göre de Süddî ile diğerlerinden bu tefsîr nakledilmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Ziyâd kanalıyla Ansâr'dan bir adamdan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Übeyy İbn Kâ'b'a, eğer Hz. Peygamberin eşleri vefât etmiş olsalardı, Rasûlullah'ın evlenmesi câiz olmaz mıydı ne dersin? diye sordum. O: Bunu önleyen ne engel vardı ki? dedi. Ben «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» kavli deyince, o, dedi ki: Allah Teâlâ ona kadınlardan bir bölümünü helâl kılmıştır ve «Ey peygamber; Biz mehirlerini verdiğin eşlerini... Senin için helâl kıldık.» buyuruyor. Bundan sonra Hz. Peygambere «Artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» buyrulmuştur. Bu hadîsi Abdullah İbn Ahmed muhtelif yollarla Dâvûd'dan nakleder. Tirmizî de İbn Abbâs (r.a.)tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) hicret etmiş olan mü'min kadınların dışında başka kadınlarla evlenmekten nehyedilmişti. Bunu nehyeden âyet, «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de câriyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» kavlidir. Ancak Allah Teâlâ mü'min hanımları ona helâl kılmış ve «Eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de peygamber de onunla evlenmeyi isterse... helâl kıldık.» buyurmuştur. Böylece müslüman olmayan her kadın peygambere harâm kılınmıştır. Ayrıca «Kim de îmândan sonra küfre dönerse, onun ameli yok olmuştur ve âhirette hüsrâna uğrayanlardandır» buyrulmuştur. İbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ «Ey peygamber, Biz mehirlerini verdiğin eşlerini... Senin için helâl kıldık.» buyurarak bunları peygambere helâl kılmış, bunun dışında kalan kadınları ise harâm kılmıştır.

Mücâhid der ki: «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir» kavliyle ne müslüman, ne yahûdi, ne Hıristiyan, ne de kâfir olsun bu belirtilenlerin dışında kadınlarla evlenmek helâl değildir. Ebu Sâlih ise der ki: Bu âyet-i kerîme bedevî ve yabancı ile evlenmeyi yasaklamıştır. Ancak bundan sonra Tühâme kadınlarından dilediklerîyle evlenebilir. Ayrıca dilerse amca ve hala kızıyla, teyze ve dayı kızıyla dilediği kadar —hattâ üç yüze kadar— evlenebilirdi. İkrime ise der ki: Bu âyetle Allah'ın belirttikleri dışındakiler sana helâl değildir, denmiştir. İbn Cerîr merhûm ise âyetin, zikredilen kadınlarla ve peygamberin nikâhı altında bulunan kadınlara umûmî olduğu ve bunların sayısının da dokuz olduğunu belirterek âyetin umûmiyeti görüşünü tercîh eder ki İbn Cerîr'in bu görüşü sağlamdır. Öyle sanıyorum ki; bizim naklettiğimiz Selef imâmlarının da çoğunun maksadı budur. Zîrâ onların çoğundan buna benzer şeyler nakledilmiştir ki, bunların arasında çelişki yoktur. Allah en yisini bilendir.

Sonra İbn Cerîr Taberî, Rasûlullah (s.a.)ın Hafsa'yı boşayıp sonra

döndüğünü, Sevde'den ayrılmak isteyip nihâyet onun gününü Âişe'ye bıraktığını nakleder ve bütün bunlara cevab olarak; bunlar «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de câriyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» âyetinin nüzûlünden önceydi, der. Bütün bunların âyetin nüzûlünden önce olduğuna dâir Taberî'nin sözü sahîhtir. Ancak bunu böyle bir şarta bağlamaya gerek yoktur. Çünkü âyet-i kerîme peygamberin, nikâhı altında bulunanlardan başkasıyla evlenmesini ve onların yerine başka kadınları alması konusundaki hükmü belirtmektedir. Bu ise peygamberin eşlerinden birini, yerine başkasını almaksızın boşayıp boşamaması konusunu içine almaz. Allah en iyisini bilendir.

Sevde hâdisesine gelince; sahîh hadîste Hz. Âişe (r.a.)den nakledildiğine göre bu olay Allah Teâlâ'nın «Eğer kadın; kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse, anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendilerine bir günâh yoktur.» (Nisâ, 128) âyetinin nüzûl sebebidir.

Hafsa hâdisesine gelince; Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde muhtelif yollarla Yahyâ İbn Zekeriyyâ'dan naklederler ki... Hz. Ömer şöyle demiş: Hz. Peygamber Hafsa'yı boşadı, sonra döndü. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır. Hâfız Ebu Ya'lâ'da der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Hz. Ömer bir gün Hz. Hafsa'nın yanına varmış ve onu ağlıyor bulmuş. Neden ağlarsın? Yoksa Rasûlullah (s.a.) seni boşadı mı? demiş. O seni, bir kerre boşamıştı da benim için geri dönmüştü. Allah'a andolsun ki seni bir kere daha boşarsa; ben seninle ebediyyen konuşmam. Bu hadîsin râvîleri Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.

«Güzellikleri hoşuna gitse de câriyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» Mevcûd eşlerinin üzerine fazladan hanım almasını veya onlardan birini boşayıp yerine bir başka kadın almasını bu âyet-i kerîme Hz. Peygambere yasaklamıştır. Ancak câriyeler bunun dışındadır. Bu konuda Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr bir hadîs nakleder ki, onu burada zikretmemiz uygun düşer. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbrâhîm İbn Nasr... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; o şöyle demiş: Câhiliyyet devrinde kadın değiştirmek şöyle olurdu: Bir adam bir başkasına derdi ki: Sen, hanımını bana ver, bende hanımımı sana vereyim. Sen, benim için, ben de senin için hanımlarımızdan ayrılalım. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Başka bir eşle değiştirmek helâl değildir» âyetini inzâl buyurdu. Ebu Hüreyre der ki: Uyeyne İbn Hasn Hz. Peygambere geldi yanında Hz. Âişe bulunuyordu. O, izinsiz girmişti. Rasûlullah (s.a.) ona; izin almak nerede? demişti. O; ey Allah'ın Rasûlü, kendimi bildim bileli Mudar oğullarından bir erkekten izin almadım, demişti. Sonra; yanında bulunan bu kıvırcık da kim? demişti. Ra-

sûlullah (s.a.): Bu mü'minlerin annesi Âişe'dir, demişti. O; ey Allah'ın Rasûlü, ben sana yaratıkların en güzelini bununla değiştireyim mi? deyince Hz. Peygamber; ey Uyeyne Allah bunu harâm kıldı, demiştir. Uyeyne çıkıp gidince Hz. Âişe bu da kim? demiş. Rasûlullah (s.a.); bu sözü dinlenen bir ahmaktır, gördüğün gibi o kavminin efendisidir, buyurmuş. Bezzâr sonra şöyle der: Râvîler arasında yer alan İshâk İbn Abdullah'ın hadîsi cidden yetersizdir. Ancak biz bu hadîsi başka bir yolla kaydedemediğimiz için onun kanalıyla kaydettiğimizi zikrettik ve bunun illetini de belirttik.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَٰظِرِينَ إِنىٰهُ
وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَٰلِكُمْ
كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ
مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ
أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ
عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

53 — Ey îmân edenler, peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin. Ama davet olunursanız, girin ve yemeği yeyince de lafa dalmadan dağılın. Bu haliniz peygamberi üzüyordu, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah ise hakkı söylemekten çekinmez. Peygamberin eşlerinden bir şey istediğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de daha temizdir. Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve ondan sonra eşlerini nikâhlamanız aslâ câiz değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.

54 — Bir şeyi açıklasanız da, gizleseniz de muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.

Peygamberin Evine İzinsiz Girmeyin

Bu âyet hicâb âyetidir ve bu âyette bazı şer'î hüküm ve edepler anlatılmaktadır. Ve bu âyet Hz. Ömer'in isteğine uygun olarak nâzil ol-

muştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Rabbımla üç noktada birleştim. Birincisi; dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İbrâhîm'in makâmını namazgâh edinsen? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Siz de İbrâhîm'in makâmından bir namazgâh edinin.» (Bakara, 125) âyetini inzal buyurdu. İkincisi; ben ey Allah'ın Rasûlü hanımlarının yanına iyiler de, kötüler de giriyor onları engellesen? dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ hicâb âyetini indirdi. Üçüncüsü; ben peygamberin eşleri Hz. Peygambere fazla karşı gelince; olur ki Rabbı izin verir de sizi boşatır yerinize sizden daha hayırlı eşleri ona verir dedim, bunun üzerine Rabbı «O sizi boşarsa umulur ki ona sizden daha hayırlı eşler verir.» (Tahrîm, 5) âyetini inzâl buyurdu. Müslim'in rivâyetinde ise Hz. Ömer Bedir esîrlerini sözkonusu eder ki bu dördüncü bir noktadır.

Buhârî der ki: Bize Müsedded'in... Enes İbn Mâlik'den naklettiğine göre; Ömer İbn Hattâb şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, senin yanına iyiler de giriyor, kötüler de. Mü'minlerin annelerine emretsen de kaçınsalar deyince, Allah Teâlâ hîcâb âyetini inzâl buyurdu. Bu âyetin nüzûl vakti Hz. Peygamber'in Cahş kızı Zeyneb'le evlendiğinin sabahıydı. Nitekim peygamberi onunla bizzât Allah evlendirmişti. Bu, hicretin beşinci senesinin zülka'de ayındaydı. Katâde, Vâkıdî ve başkaları böyle derler. Ebu Ubeyde, Ma'mer İbn Müsennâ ile Halîfe İbn Hayyât ise bu olayın hicretin üçüncü senesinde olduğunu iddiâ etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Cahş kızı Zeyneb'le evlenince, halkı topladı ve onlara yemek yedirdi. Sonra onlar konuşmak için oturdular. Hz. Peygamber kalkmaya hazırlanıyor gibi yaptığında halk kalkmadı. Bunu görünce Rasûlüllah kalktı. O kalkınca onunla beraber kalkanlar kalktılar. Ancak üç kişi oturdu. Hz. Peygamber Zeyneb'in yanına girmek için döndüğünde baktı ki bazıları oturuyorlar. Sonra onlar da kalktılar. Ben koşup Hz. Peygambere onların kalkıp gittiklerini haber verdim. Hz. Peygamber gelip Zeyneb'in yanına girdi. Ben de onunla beraber girmek üzere yürürken benimle arasına bir örtü attı. İşte bunun üzerine «Ey îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...» âyeti nâzil oldu. Buhârî bu hadîsi bir başka yerde ayrıca zikreder. Müslim ve Neseî de muhtelif yollarla Mu'temir İbn Süleymân'dan naklederler. O da Enes İbn Mâlik'den nakleder. Ayrıca Buhârî Münferid olarak Eyyûb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder. Sonra der ki: Bize Ebu Ma'mer... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Zeyneb Bint Cahş ile evlenince et ve ekmek hazırladı. Ve ben halkı yemeğe çağırmak üzere gönderildim. Bir topluluk yiyor ve çıkıyordu. Sonra bir başka topluluk geliyor, yiyor ve

çıkıyordu. Ben çağırabileceğim herkesi çağırdım. Nihâyet kimse bulamayınca gelip Hz. Peygambere ey Allah'ın Nebîsi çağıracak kimse bulamıyorum, dedim. Hz. Peygamber yemeği kaldırın, dedi. Üç kişi oturmuş evde konuşuyorlardı. Hz. Peygamber çıkıp Hz. Âişe'nin odasına gitti ve; Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun ey ev halkı, rahmeti ve bereketi de, dedi. Hz. Âişe; senin de üzerine Allah'ın selâmı ve rahmeti olsun. Eşini nasıl buldun, Allah sana mübârek kılsın, dedi. Hz. Peygamber bütün eşlerinin odasını böylece gezindi ve onlara Âişe'ye dediği gibi söylüyor, onlar da Âişe'nin dediği gibi peygambere cevâb veriyorlardı. Sonra dönüp odasına geldiğinde üç kişinin oturmuş konuşuyor olduklarını gördü. Hz. Peygamber çok utangaçtı. Tekrâr Hz. Âişe'nin odasına doğru gitmek üzere çıktı. Bilmiyorum ya ben, ya da başkası kendisine halkın gittiğini haber verdi. Döndü nihâyet geldi bir ayağını kapının eşiğinden içeriye, diğerini dışarıya koymuştu ki benimle onun arasına bir perde gerdi. Bunun üzerine hicâb âyeti nâzil oldu. Bu hadîsin naklinde Kütüb-i Sitte sâhipleri arasında Buhârî münferid kalmıştır. Yalnızca Neseî, gece ve gündüz bahsinde Abdül Vâris kanalıyla bu hadîsi nakleder. Bilâhare Buhârî, İshâk İbn Mansûr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi aynı şekilde nakleder. Ancak bu bakımdan da Buhârî münferid kalmıştır. Daha önce Müslim'in ferd hadîsleri arasında Süleymân İbn Muğîre kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den bu hadîsin nakledildiğini bildirmiştik.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kadınlarından biriyle evleniyordu. Bunun için düğün yapılmıştı. Ümmü Süleym, bir hays (*) yaparak bir kabın içine koydu ve dedi ki; Bunu Rasûlüllah (s.a.)a götür, benden selâm et ve de ki; şu azıcık şey bizden kendilerine. Enes diyor ki: O gün insanlar cehd içindeydiler. Ben onu getirdim ve dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü Ümmü Süleym bunu sana gönderdi ve sana selâm etti ve dedi ki; şu azıcık şey bizden kendilerine. Peygamber ona baktı sonra dedi ki: Onu koy. Ben onu evin bir köşesine koydum. Sonra dedi ki: Git bana falanı ve falanı çağır, pek çok kişinin adını verdi. Ve dedi ki: Daha başka müslümanlardan kime rastlarsan onları da çağır. Ben de Rasûlüllah'ın bana dediği kişilerle müslümanlardan rastladıklarımı davet ettim. Döndüğümde Hz. Peygamberin evi, sofası ve odası insanlarla doluydu. Ca'd der ki: Ey Ebu Osmân ne kadar vardı acabâ dersin? O; üçyüz civârındaydılar, dedi. Enes İbn Mâlik devâmla diyor ki: Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Onu getir, ben de onu getirdim. Rasûlullah (s.a.) elini onun üze-

(*) Hays; araplar arasında bir taâm ismidir ki, çekirdeği çıkarılmış hurmayı sâfi yağ ve keş denilen yoğurt kurusuna gereği gibi katıp ve bazan içine serîk ilâvesiyle tertib ederler. (Mütercim Asım, Kâmus, II, 903).

rine koydu, dûa etti ve; mâşâallah, dedi. Sonra; onar onar halkalanın, dedi ve Allah'ın adını anıp herkes önündekinden yesin, buyurdu. Onlar besmele çekiyor ve yiyorlardı. Nihâyet hepsi yediler. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Onu kaldır. Enes İbn Mâlik diyor ki: Vardım yemeği kaldırdım. Bilmiyorum koyduğum zaman mı daha çoktu yoksa kaldırdığım zaman mı? Enes İbn Mâlik dedi ki: Bazı kişiler Hz. Peygamberin evinde oturup konuşakaldılar. Rasûlullah'ın daha önce evlenmiş olduğu eşleri de yüzlerini duvara dönük olarak onlarla beraber oturuyorlardı. Oturanlar konuşmayı uzattılar ve Rasûlullah'a zahmet verdiler. Hz. Peygamber hayâ bakımından insanların en utangacıydı. Eğer Hz. Peygamber onlara bu durumu bildirseydi bu kendileri için daha iyi olurdu. Rasûlullah (s.a.) kalktı, çıktı ve odalarına varıp hanımlarına selâm verdi. Sonra onlar, Hz. Peygamberin geldiğini görünce, peygamberi rahatsız ettiklerini anladılar ve kapıya koyulup çıktılar. Rasûlullah (s.a.) geldi ve perdeyi indirdi. Ben odada iken eve girdi. Evinde kısa bir süre kaldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ kendisine Kur'an indirdi. Çıkarken şu âyeti okuyordu: «Ey îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...» Enes İbn Mâlik der ki: Hz. Peygamber bu âyetleri herkesten önce bana okudu. Ve ben, o sırada halkın en genç olanıydım. Müslim, Tirmizî ve Neseî hep birlikte bu hadîsi Kuteybe kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten naklederler. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahîh olduğunu bildirir. Buhârî de nikâh kitabında bu hadîse not düşerek der ki: İbrâhîm İbn Tahmân, Ebu Osmân Ca'd kanalıyla Enes İbn Mâlik'den nakletti ki... Sonra hadîsi aynen zikreder. Müslim de ayrıca bu hadîsi Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder. Bu hadîs, Abdullah İbn Mübârek kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakledilir. Buhârî ve Tirmizî iki ayrı yolla Beyân İbn Bişr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı hadîsi naklederler. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim de Ebu Nadre kanalıyla Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakleder. İbn Cerîr Taberî de Amr İbn Saîd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakleder.

Îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz ve Kâsım oğlu Hâşim... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Zeyneb'in iddeti bitince Rasûlüllah (s.a.) bana dedi ki: Git, onu benim istediğimi hatırlat. Enes dedi ki: Zeyd, Zeyneb'in yanına gitti. O hamur yoğuruyordu. Zeyd dedi ki; Onu görünce bana bir onur geldi... ve hadîsi daha önce (Ahzâb, 37) zikrettiğimiz şekilde naklediyor ve sonunda şu ilâveyi yapıyor: Ve topluluğa öğüt alabilecekleri kadar öğüt verdi. Hâşim hadîsinde der ki «Peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin ...» âyetini okudu. Müslim ve Neseî de bu hadîsi Süleymân İbn Muğîre kanalıyla Enes'ten naklederler.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ahmed İbn Abdurrahmân... Hz.

Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'ın eşleri geceleyin ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıkarlardı Hz. Ömer de Hz. Peygambere; hanımlarını perde arkasına koy, derdi. Rasûlullah (s.a.) böyle yapmazdı. Zem'a kızı sevde —Peygamberin eşi— dışarı çıktı, uzun boylu bir hanımdı. Ömer ona yüksek sesle bağırarak; ey Sevde seni tanıdık, diye seslendi. Perdeyi örtmesini istiyordu. Hz. Âişe der ki: Bunun üzerine Allah hicâb âyetini indirdi. Rivâyet böyle vâkî' olmuşsa da meşhûr olan, bu hâdîsenin hicâb âyetinin nüzûlünden sonra cereyân ettiğidir. Nitekim Îmâm Ahmed İbn Hanbel, Buhârî ve Müslim, Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Hicâb konduktan sonra Sevde ihtiyâcını def' etmek için dışarı çıktı. Boylu boslu bir kadındı ve onu tanıyan için bilinmemesi imkânsızdı. Ömer İbn Hattâb onu gördü ve dedi ki: Ey Sevde, Allah'tan korkmaz mısın ki bizden saklanmazsın. Baksana nasıl dışarı çıkarsın? Hz. Âişe dedi ki: Sevde geri dönerek kaçındı, Rasûlullah (s.a.) da benim evimde akşam yemeğini yiyordu. Elinde etli bir kemik vardı. Sevde yanına gelip dedi ki: Allah'ın Rasûlü ben ihtiyâcım için dışarı çıktım, Ömer bana şöyle ve şöyle dedi. Hz. Âişe dedi ki: Allah Teâlâ ona bu âyet-i indirdi. Etli kemik elinde duruyordu ve onu bırakmamıştı. Ve Rasûlullah buyurdu ki: Allah Teâlâ ihtiyâcınızı gidermek için size dışarıya çıkma iznini verdi. Lafız Buhârî'nindir.

«Ey Îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin.» Allah Teâlâ mü'minleri Hz. Peygamberin evlerine izinsiz girmekten sakındırıyor. Nitekim gerek İslâm'ın başlangıç dönemlerinde, gerekse câhiliyyet dönemlerinde onlar evlere izinsiz girerlerdi. Nihâyet Allah Teâlâ bunu, bu ümmet için hoş görmedi ve bu ümmete izinle girmeyi emretti. Bu da Allah Teâlâ'nın bu ümmete ikrâmlarından birisidir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Kadınların yanlarına girmekten sakının...»

Sonra bu giriş yasağının istisnâlarını zikrederek şöyle buyuruyor: «Yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin.» Yemeğin pişmesini beklemeye kalkışmayın. Mücâhid, Katâde ve başkaları derler ki: Yemeğin iyice pişip yetişmesini arzulamayın. Yemeği gözetmeyin, pişmesi yaklaşınca içeriye girmeye başlamayın. Çünkü Allah Teâlâ bu durumdan hoşlanmıyor ve onu zemmediyor. Bu ifâde tufeylîliğin yasak olduğunun delilidir. Araplar tufeylîliğe dayfene (müsâfirin peşine takılma) derlerdi. Hatîb el-Bağdâdî tufeylîlerin zemmi ve onların haberleri konusunda özel bir kitab tasnîf etmiştir ki bu haberlerin burada zikredilmesi uzun sürer.

«Ama davet olunursanız, girin ve yemeği yeyince de lafa dalmadan dağılın.»Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizi kardeşiniz davet ederse ister düğün daveti olsun, ister başka bir davet olsun ona icâbet etsin.

Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'de vardır. Buhârî'nin Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Ben bir kol yemeğe davet edilsem ona icâbet ederdim. İsterse bana bir bilek de sunulsa onu kabul ederim. Davet edildiğiniz yerde yemeğinizi bitirdikten sonra ev halkını rahatlatın ve hemen yeryüzüne dağılın. Bunun için Allah Teâlâ «Lafa dalmadan dağılın.» buyuruyor. Yukarıda anlatılan üç kişinin yaptığı gibi yapmayın. Onlar lafa dalmışlar, kendilerini unutmuşlar ve nihâyet bu durum Hz. Peygamberi rahatsız etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ; «Bu haliniz peygamberi üzüyordu.» buyurmuştur.

Denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Peygamberin izni olmadan evine girmeniz onu üzüyor ve kendisine zor geliyor. Fakat fazla hayâsından sizi bu davranıştan men etmekten de kaçınıyordu. Nihâyet Allah Teâlâ bu âyeti indirerek mü'minlerin bu davranışını nehyetti. «O da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah ise hakkı söylemekten çekinmez.» Bunun için de sizi bu davranıştan nehyeder ve alıkoyar.

«Peygamberin eşlerinden bir şey istediğinizde onu perde arkasından isteyin.» Nasıl onların yanına girmenizi size yasaklamışsam, onlara bütünüyle bakmayın da. Kendilerinden bir şey almak ihtiyâcında bulunursanız onlara bakmayın. Onlara perdenin arkasından bakın ve ihtiyâcınızı perdenin arkasından isteyin.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Ben büyük bir kaptan peygamberle birlikte Hays (hurma, yağ ve kurutulmuş yoğurttan yapılmış bir yemek) yiyordum. Bu sırada Ömer geldi, Hz. Peygamber onu çağırdı. Ömer'in parmağı benim parmağıma değince; ay veya of, dedi. Eğer peygamber sizin hakkınızda sözüme uymuş olsaydı hiç bir göz sizi görmezdi. Bunun üzerine Hicâb âyeti nâzil oldu.

«Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de daha temizdir.» Size emrettiğim ve meşrû kıldığım bu hicâb, hem sizin için daha temizdir, hem de daha güzeldir.

«Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve ondan sonra eşlerini nikâhlamanız aslâ câiz değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.»

İbn Ebu Hâtim der ki: Ali İbn Hüseyn... İbn Abbâs'tan bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: Bu âyet-i kerîme peygamberin eşlerinden birisiyle evlenmek isteyen bir adam hakkında nâzil olmuştur. Adamın birisi (râvîlerden olan) Süfyân'a sordu, bu Âişe ile mi evlenmek istemişti? O böyle söylenirdi, dedi. Mukâtil İbn Hayyân ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de aynı rivâyeti naklederler. Her iki râvî Süddî'den naklederler ki; peygamberin hanımı ile evlenmek isteyen kişi Talha İbn Ubeydullah idi. Nihâyet bunun harâm olduğunu bildiren âyet nâzil oldu. Bunun için bütün bilginler topluca icmâ' etmişlerdir ki; peygamberin ölümünden sonra eşlerinden herhan-

gi birinin başkasıyla evlenmesi harâmdır. Çünkü onlar hem dünyada, hem de âhirette peygamberin eşleri ve mü'minlerin anneleridir. Ancak bilginler, peygamberin hayatta iken evlenip sonra boşadığı bir kadının başkasıyla evlenmesinin halâl olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır: Bu görüşlerin ana dayanağı âyet-i kerîme'deki «Ondan sonra» kavlinin umûmiyyet ifâde edip etmediği konusudur. Ancak peygamberin evlenip te temâs etmeden önce boşadığı kadınların başkalarıyla evlenmesinin helâl olup olmadığı konusunda tartışma vardır. En iyisini Allah bilir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... Âmir'den nakletti ki; Hz. Peygamber Kays oğlu Eş'as kızı Kıyle'ye mâlik olduğu sırada vefât etmişti. Onun vefâtından sonra Ebu Cehil oğlu İkrime onunla evlendi. Bu durum Hz. Ebubekir'e çok zor geldi. Hz. Ömer ona dedi ki: Ey Allah Rasûlünün halîfesi, o peygamberin hanımlarından değil ki. Hz. Peygamber onu, ne muhayyer bıraktı ne de perde arkasına sakladı. Kavmiyle beraber irtidâd ettiğinde Allah onu peygamberden uzaklaştırdı. Âmir der ki: Bunun üzerine Ebubekir mutmain olup sâkinleşti. Allah Tebâreke ve Teâlâ bu konuya çok önem vererek «Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.» buyurarak bu husûsta va'dini ağırlaştırmıştır. Muteâkiben de «Bir şeyi açıklasanız da, gizleseniz de muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.» buyurmuştur. Yani sizin kalblerinizin derinliğini ve vicdânlarınızın içinde sakladığı sırları Allah bilir. Çünkü O'na gizli hiç bir şey yoktur. «Allah, gözlerin hâinliğini ve gönüllerin gizlediğini bilir.» (Mü'min,19).

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ
أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

55 — Peygamberin eşlerine; babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, hizmetçi kadınları ve sağ ellerinin mâlik oldukları husûsunda vebâl yoktur. Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, her şeye şâhid olandır.

Allah Teâlâ önce aralarında akrabâların da bulunduğu bazı kişilere

kadınların görünmemelerini emrediyor. Bunun istisnâsını Nûr süresinde şöylece belirtmişti: «Süslerini kocaları veya babaları veya kocalarının babaları veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları veya kadınları veya câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçiler yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler.» (Nûr, 31). Orada zikrolunanlardan daha fazla istisnâlar zikredilmiştir ki bu konuda Nûr süresinde yeterince söz söylenmiştir. Burada onları tekrârlamaya gerek yoktur. Selef'ten bazıları derler ki: Bu iki âyette amca ve dayı neden zikredilmemiştir? İkrime ve Şa'bî bu soruya şöyle cevab verirler: Onlar zikredilmemişlerdir, çünkü çocukları söz konusu edilmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... Şa'bî ve İkrime'den bu âyet konusunda şöyle dediklerini nakletti: Dâvûd der ki; ben, amca ve dayı neden zikredilmediler? dedim. Şa'bî ve İkrime dediler ki: Onlar çocuklarına göre değerlendiriliyorlar. Kadının amcasının ve dayısının yanında örtüsünü atması hoş görülmediği için. «Hizmetçi kadınların» Bu ifâde mü'min kadınlara karşı örtünmenin gerekmediğini belirtmektedir. «Ve câriyeleri» erkek ve kadın köleleri demek istenmiştir. Nitekim bu nokta üzerinde dikkat çekildi ve konuyla ilgili hadîs Nûr sûresinde îrâd edildi. Saîd İbn Müseyyeb ise bununla yalnızca câriyelerin kastedildiğini söyler. Bunu İbn Ebu Hâtim nakleder.

«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, her şeye şâhid olandır.» Yani gizli ve açık her şeyde Allah'tan korkun. Çünkü O, her şeye şâhiddir. Hiç bir gizli O'ndan saklı kalmaz. Öyleyse gözetenin gözetleyişini siz de gözetin.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

56 — Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.

Peygambere Salavât

Buhârî der ki: Ebu'l-Âliye şöyle dedi: Allah'ın peygambere salâtı: meleklerin katında onu övmesidir. Meleklerin peygambere salâtı ise; duâdır. İbn Abbâs ise «överler» ifâdesinin tebrîk ederler, kutlarlar demek olduğunu söyler. Buhârî her ikisinden böyle kaydeder. Ebu Ca'fer er-Râzî ise bu ifâdeyi Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder. Rebî' İbn Enes'ten de aynı şekilde nakledilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in ri-

vâyetine göre Ali İbn Ebu Talha aynı ifâdeyi Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder. Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Süfyân es-Sevrî ve başka ilim erbâbından nakledildi ki; onlar Rabbın salâtı; rahmet, meleklerin salâtı ise; istiğfârdır, demişlerdir.

Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Amr... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan nakletti ki; o, «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler.» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın salâtı; Sübbûh, Kuddûs, rahmetim gazabımı geçmiştir, ifâdesidir.

Bu âyetten maksad şudur: Allah Teâlâ, kullarına peygamberinin yücelerin yücesindeki mevkiini haber veriyor ve onu kendisine yakın meleklerin yanında övdüğünü, meleklerin de onun için mağfiret dilediklerini bildiriyor. Sonra da bu süflî âlemdeki insanlara, peygamberine salât ve selâm getirmelerini emrediyor ki ulvî ve süflî âlemin varlıkları ona övgü ve senâda ittifâk edip birleşsinler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: İsrâiloğulları Mûsâ Aleyhisselâm'a; Rabbın seni över mi? demişler. Rabbı ona şöyle seslenmiş: Ey Mûsâ onlar sana, Rabbın seni över mi? diye soruyorlar. De ki: Evet muhakkak ki Ben ve meleklerim peygamberlerimi ve rasûllerimi överim. İşte Allah Teâlâ yüce nebîsine «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler; siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin» âyetini inzâl buyurdu.

Nitekim Allah Teâlâ daha önceleri de bu sûrede mü'min kullarına peygamberini övdüğünü şöylece haber vermişti: «Ey îmân edenler, Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler. Ve O, mü'minlere Rahîm olandır.» (Ahzâb, 41-43). Bakara sûresinde ise şöyle buyurmuştu: «Sabredenlere müjdele. Ki onlara bir musîbet geldiği zaman, biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler. İşte onlar için Rabları tarafından mağfiret ve rahmet vardır. Hidâyete erenler de onlardır.» (Bakara, 155-157). Bir hadîste de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Allah Teâlâ safları düzgün tutanları över, melekleri de onlara duâ eder. Bir başka hadîste de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Allah'ım, benim babamın âilesini veya benim âilemi öv. Rasûlullah (s.a.) peygamberden kendisini ve eşini övmesini isteyen Câbir'in hanımına; Allah sana ve eşine merhamet etsin, diyerek övgüde bulunmuştur.

Hz. Peygambere salât ve selâm getirmeyi emreden pek çok mütevâtir hadîs vârid olmuştur. Salât ve selâmın şekli hakkında da bilgi veren bu hadîslerden mümkün olanı inşâallah buraya kaydedeceğiz. Yardım dilenilecek makâm Allah'tır.

Peygambere Salavât Getirmeyi Bildiren Hadîsler

1 — Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize Saîd İbn Yahyâ... Kâ'b İbn Ucre'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın ne demek olduğunu biliyorum ya salât nasıldır? denilince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ım, Muhammed'in üzerine rahmet indir, Muhammed'in âilesine de. İbrâhîm'in âilesine rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki sen, övülen ve yüceltilensin. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini bereketlendir. İbrâhîm'in âilesini bereketlendirdiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Hakem'den nakletti ki; o, İbn Ebu Leylâ'nın şöyle dediğini işittim demiş: Bana Kâ'b İbn Ucre rastladı ve dedi ki: Sana bir hediyye vereyim mi? Biz Hz. Peygamberin yanına varıp; ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın nasıl olduğunu bildik, ya salât nasıldır? dedik. O buyurdu ki: Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in âilesine rahmet et. İbrâhîm'in âilesine rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini bereketlendir. İbrâhîm'in âilesini bereketlendirdiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin, deyin. Bu hadîsi büyük bir topluluk müteaddid yollarla kitablarında tahrîc etmişlerdir. Bu rivâyetler de Hakem İbn Uteybe'den menkûldür ki Buhârî ayrıca Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'yı ilâve etmiştir.

İbn Ebu Hatîm der ki: Bize Hasan İbn Arafe... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; Kâ'b İbn Ucre şöyle demiş: Bu âyet nâzil olunca, biz; ey Allah'ın Rasûlü, sana selâmı biliyoruz, ya salât nasıldır? dedik. Peygamber buyurdu ki: Allah'ım. Muhammed'i ve âilesini öv. İbrâhîm'in âilesini övdüğün gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini mübârek kıl. İbrâhîm'i ve İbrâhîm'in âilesini mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ; bizi de onlarla beraber, demiştir. Tirmizî bu hadîsi bu fazlalığı ile rivâyet eder. Sana selâmın ne demek olduğunu biliyoruz, sözlerine gelince, bu peygamberin kendilerine öğretmiş olduğu teşehhüddeki selâmdır. Nitekim teşehhüdde; ey peygamber Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun demektedir. Diğer sûreleri öğrettiği gibi Rasûlullah (s.a.) bu selâmıda onlara öğretmiştir.

2 — Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Yûsuf... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o: Ey Allah'ın Rasûlü, selâm şu bildiğimiz, ya sana nasıl salât edelim? dedik de, peygamber dedi ki:

قُولُوا اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ

Allah'ım, kulun ve Rasûlün Muhammed'i öv. İbrâhim'in âilesini övdüğün gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini mübârek kıl. İbrâhîm'in âilesini mübârek kıldığın gibi, deyin.

Ebu Sâlih Leys'ten nakleder ki; Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini mübârek kıl, İbrâhim'in âilesini mübârek kıldığın gibi demiştir. İbrâhîm İbn Hamze, Ebu Hâzim kanalıyla Yezîd İbn Hâd'dan nakleder ki; o, şöyle demiş: İbrâhîm'i övdüğün gibi, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini mübârek kıl İbrâhîm'i ve İbrâhîm'in âilesini mübârek kıldığın gibi. Bu hadîsi Neseî ve İbn Mâce, Yezîd İbn Harb kanalıyla Abdullah İbn Habbâb'dan nakletmişlerdir.

3 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Abdurrahmân... Amr İbn Süleym'den okudu ki; o, şöyle demiş: Bize Ebu Humeyd es-Saîdî haber verdi ki onlar: Ey Allah'ın Rasûlü sana nasıl salât edelim? demişler de, peygamber; Allah'ım Muhammed'i, eşlerini ve soyunu öv, İbrâhîm'in âilesini övdüğün gibi. Muhammed'i, eşlerini ve soyunu mübârek kıl. İbrâhîm'in âilesini mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin, deyin. Bu hadîsi diğer hadîs imâmları Mâlik kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bunun dışındadır.

4 — Müslim der ki: Yahyâ İbn Yahyâ et-Temîmî bize nakletti ki; o, bana Mâlik... Ebu Mes'ûd el-Ansârî'den şöyle okudu demiş:

أَتَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ فِي مَجْلِسِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ . فَقَالَ لَهُ بَشِيرُ ابْنُ سَعْدٍ : أَمَرَنَا اللهُ تَعَالَى أَنْ نُصَلِّيَ عَلَيْكَ . يَا رَسُولَ اللهِ ! فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قَالَ فَسَكَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ . حَتَّى تَمَنَّيْنَا أَنَّهُ لَمْ يَسْأَلْهُ . ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قُولُوا : اللّٰهُمَّ ! صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ . كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ . وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ . كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ . وَالسَّلَامُ كَمَا قَدْ عَلِمْتُمْ

Biz Sa'd İbn Ubâde'nin meclisinde iken Hz. Peygamber yanımıza geldi. Beşîr İbn Sa'd ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ bizim sana şalavât getirmemizi emrediyor. Biz sana nasıl salavât getirelim? Ebu Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine sustu. Biz Beşîr İbn Sa'd'ın ona bunu sormamış olmasını temennî ettik. Sonra Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini öv. İbrâhîm'in âilesini övdüğün gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âile-

sini mübârek kıl, İbrâhîm'in âilesini her iki âlemde mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, Hamîd'sin, Mecîd'sin, deyiniz. Selâm ise bildiğiniz gibidir. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Mâlik kanalıyla Ebu Mes'ûd'dan naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân ile Hâkim Müstedrek isimli eserinde bu hadîsi Muhammed İbn İshâk kanalıyla Ebu Mes'ûd el-Bedrî'den naklederler ki, onlar; ey Allah'ın Rasûlü, selâmı biliyoruz, ya biz namaz kılarken sana nasıl övgüde bulunacağız? dedik. O; Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini öv... deyiniz dedi ve yukardaki hadîsi tamâmıyla zikretti.

Şâfiî merhûm da Müsned'inde Ebu Hüreyre kanalıyla bunun bir benzerini rivâyet eder. Bu sebeple Şâfiî merhûm namaz kılan herkesin son teşehhüdde Hz. Peygambere salât ve selâm getirmesinin vâcib olduğunu ve bunun terki halinde namazın sahîh olmadığını bildirir. Ancak mâlikîlerden ve başkalarından bir kısım müteahhirîn bilginleri İmâm Şâfiî'nin namazda bunu şart koşmasından dolayı onu kınamışlardır. Ve bu konuda Şâfiî'nin yalnız kaldığını sanmışlardır. Ebu Ca'fer Taberî, Tahâvî, Hattâbî ve başkaları Kâdî İyâz'dan naklettiklerine göre; bunun hilâfına icmâ'ın bulunduğunu bildirmişlerdir. Ancak Şâfiî'yi red konusunda görüş beyân edenler, bu konuda zorlanmışlar ve icmâ' bulunduğu iddiâsında aşırı gitmişlerdir. Çünkü biz bunun vâcib olduğunu ve âyetin zâhirinin Rasûlullah (s.a.)a namazda salâtı emrettiğini yukarda rivâyet etmiştik. Bu hadîsin Abdullah İbn Mes'ûd, Ebu Mes'ûd el-Bedrî, Câbir İbn Abdullah ve Abdullah gibi sahâbeden bir toplulukla, Şa'bî, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Mukâtil İbn Hayyân gibi tâbiîn'den bir topluluk tarafından bu şekilde tefsîr edildiğini bildirdik. Şâfiî de bu görüşü bunlara dayanarak beyân etmiş ve bu konuda onunla arkadaşları arasında bir ihtilâf vârid olmamıştır. Ebu Zür'a ed-Dimeşkî'nin naklettiğine göre, Ahmed İbn Hanbel de daha sonra bu görüşe zâhib olmuştur. İshâk İbn Rahûyeh ve Mâlikî imâmlarından Fakîh Muhammed İbn İbrâhîm de bu görüşe kâil olmuştur. Allah onlara rahmet etsin. Hattâ Hanbelî imâmlarından bazıları namazda Hz. Peygambere, sorudaki şekilde salât ve selâm getirmenin vâcib olduğunu bildirmişlerdir. Bendenîcî ve Süleym er-Râzî, onun arkadaşı Nasr İbn İbrâhîm el-Makdisî'nin bildirdiğine göre; bizim arkadaşlarımızdan (Şâfiîlerden) bazıları Hz. Peygamberin âilesine salâtın da vâcib olduğunu bildirmişlerdir. Bu görüşü İmâm el-Harameyn (Cüveynî) ve onun arkadaşı Gazzâli Şâfiî'nin kavli olarak naklederler. Sahîh olan bunun bir vecih olmasıdır. Ancak Cumhûr aksine karâr vermiş ve buna karşı icmâ' edildiği nakledilmiştir. Âilesine de salavâtın vâcib olduğu konusunda hadîsin zâhirî hükümleri bahis mevzûudur. Allah en iyisini bilendir. Maksad şudur: Şâfiî merhûm namazda peygambere salavâtın vâcib olduğu

görüşünü bildirmiş ve bu konuda da selef ve halef'den bilginler ona uymuşlardır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bu konuda aksine, bir icmâ' ise ne eskiden ne de sonra vâriddir. Allah en iyisini bilendir. Bunu te'yîd eden bir başka hadîsi de İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî Hayve İbn Şureyh el-Mısrî kanalıyla Fudâle İbn Ubeyd'den naklederler ki; o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) namazında duâ eden bir adamı işitti. O, Allah'a hamd ü senâ edip peygamberini övmemişti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu acele etti. Sonra adamı çağırdı, ona ve diğerlerine şöyle dedi: Sizden biriniz namaz kıldığı zaman, önce Allah Azze ve Celle'ye hamd ve senâ ile başlasın. Sonra peygamberine salât etsin. Sonra da dilediklerine duâ etsin. Bu hadîsi Neseî ve İbn Huzeyme ile İbn Hibbân Sahîh'lerinde naklederler. Tirmizî bunun sahîh olduğunu söyler. Kezâ İbn Mâce'nin... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Abdesti olmayanın namazı yoktur. Allah'ın adını zikretmeyenin abdesti yoktur. Peygambere salât getirmeyenin namazı yoktur. Ansâr'ı sevmeyenin de namazı yoktur. Ancak burada râvîler arasında yer alan Abd el-Müheymin metrûk bir râvîdir. Bu hadîsi Taberânî onun kardeşi Übeyy İbn Abbâs kanalıyla rivâyet eder ki; buna da dikkat edilmesi gerekir. Çünkü hadîs ancak Abd el-Müheymin kanalıyla bilinir. Allah en iyisini bilendir.

5 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Büreyde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sana nasıl selâm vereceğimizi bildik, ya nasıl salât edeceğiz? O buyurdu ki: Şöyle deyin: Allah'ım övgülerini, rahmetini ve bereketlerini Muhammed'in ve Muhammed'in âilesinin üzerinde kıl. İbrâhîm'in ve İbrâhîm'in âilesinin üzerinde kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ebu Dâvûd el-Amâ Nufey' İbn Hâris'tir ki metrûk bir râvîdir.

6 — Bir başka mevkûf hadîsi de biz Saîd İbn Mansûr, Zeyd İbn Habbâb ve Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Nûh İbn Kays'tan rivâyet ettik. O der ki: Bize Selâme el-Kindî Hz. Ali (r.a.)nin insanlara şu duâyı öğrettiğini nakletti: Allah'ım, yuvarlanmış (yeryüzü)ları yuvarlak hale getiren, yüceltilmiş (gök)leri yaratan, ister bahtiyâr olsun, ister eşkiyâ olsun kalblere fıtratına göre hâkim olan Allah'ım, salavâtın en şereflilerini, bereketlerin en verimlilerini, şefkatların en yücelerini kulun ve Rasûlün Muhammed'in üzerine kıl. Odur geçmişleri kapayan, kapanmışları açan, hakkı hak ile ilân eden ve bâtılın ordularını ezen ve Senin emrine, itâatına boyun eğdiren, hoşnûdluğunu kazanmak için koşan, adımında korkak olmayan, azminde güçsüz olmayan, vahyini koruyan, ahdini muhâfaza eden, emrini uygulamak için koşan. Allah'ın nimetlerinden bir parıltı arayanlara, aydınlıklar gösterip ehlini o aydınlığın yoluna ulaştıran. Fitne ve günâhlara dalan gönüller onunla hidâyet

buldular. Odur işâretlerin en belirginini gözler önüne diken. İslâm'ın aydınlıklarını hükümlerin en açıklarını hâkim kılan. Odur Senin güvenilir emîrin, saklı bulunan ilminin bekçisi ve kıyâmet günü Senin şâhidin. Nimet olarak insanlara gönderilen hak ve rahmet elçin. Allah'ım, adâlet gününde onun için en geniş yerleri genişlet ve lutfundan kat kat hayırlarla onu mükâfâtlandır. Kat kat olan sevâbının feyzinden ona sevindirici hediyyeler ver, güzelleşmiş lutfunun en verimlilerinden ona ihsân et. Allah'ım onun yapısını, yapı yapanların yapılarının en üstünü kıl. Katında mevkiini ve mertebesini en şerefli kıl. Nûrunu tamâma erdir. Onu göndermenin mükâfâtı olarak şehâdetini makbûl, sözünü hoşnûd kıl. Adâletli konuşma imkânı ver. İşini kesin huccet ve en büyük bürhân kıl.

Bu, Hz. Ali Kerremallahü Vechehu'nun meşhûr sözlerinden biridir. İbn Kuteybe, Müşkil el-Hadîs isimli eserinde bunun üzerinde durmuştur. Kezâ lügatçı Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris de Hz. Peygambere salavâtın fazîleti konusunda derlediği bir kitapta bunu zikretmiştir. Ancak isnâdına dikkat edilmesi gerekir. Bizim şeyhimiz Hâfız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî der ki: Bu sözün râvîleri arasında yer alan Selâme el-Kindî ma'rûf bir kişi olmadığı gibi Hz. Ali'ye de erişmemiştir. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Tabarânî de bu rivâyeti Muhammed İbn Ali es-Sâiğ kanalıyla... Selâme el-Kindî'den nakleder ve onun; Hz. Ali bize peygambere şöyle salavât getirmemizi öğretti, dediğini bildirir. Sonra yukardaki ifâdeyi aynen aktarır.

Bir başka mevkûf hadîs: İbn Mâce der ki: Bize Hüseyn İbn Beyân... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygambere salavât getirdiğiniz zaman güzelce salavât getirin. Bilmezsiniz belki de o, kendisine sunulur. Râvîlerden Esved İbn Yezîd der ki: Abdullah İbn Mes'ûd'a; onu bize öğretsene, dediklerinde o şöyle deyin, dedi: Allah'ım salavâtını, rahmetini ve bereketlerini peygamberlerin efendisi, muttakîlerin imâmı, nebîlerin hâtemi, kulun, Rasûlün, hayırların önderi ve imâmı Muhammed'in üzerine kıl. Allah'ım onu, öncekilerin ve sonrakilerin kendisine gıbta ettikleri Makâm-ı Mahmûd'a gönder. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhamed'in âilesini öv. İbrâhîm'i ve İbrâhîm'in âilesini övdüğün gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini kutlu kıl. İbrâhîm'i ve İbrâhim'in âilesini kutlu kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Bu, mevkûf hadîstir. Onu İsmâîl el-Kâdî, Abdullah İbn Amr —veya Ömer— şüpheli olarak buna yakın bir ifâde ile rivâyet etmiştir.

7 — İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu İsrâîl'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Yûnus İbn Hattâb İran'da bize bir hutbe okudu ve hutbesinde dedi ki: «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.»

âyetini okuduktan sonra şöyle devâm etti: İbn Abbâs'tan işiten birisi bana nakletti ki; bu âyet nâzil olduğunda, biz ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın ne demek olduğunu bildik, ya salat nasıldır? dedik. —veya dediler— Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ım Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini öv. İbrâhîm'i ve İbrâhîm'in âilesini övdüğün gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'e ve Muhammed'in âilesine merhamet et. İbrâhîm'e ve İbrâhîm'in âilesine merhamet ettiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'i ve Muhammed'in âilesini mübârek kıl, İbrâhîm'i mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen övülen ve yüceltilensin. Bazıları bu hadîsi delil göstererek Hz. Peygambere rahmet dilemenin câiz olduğunu söylemişlerdir. Bu, Cumhûr'un da kavlidir. Nitekim A'râbî hadîsi de bunu te'yîd eder. Nitekim bedevînin birisi: Allah'ım, bana ve Muhammed'e merhamet et. Bizimle beraber başkasına merhamet etme, deyince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, geniş olan şeyi sınırladın. Kâdî İyâz, Mâlikîlerin cumhûrundan nakleder ki; onlar Hz. Peygambere merhamet dilemeyi yasaklamışlardır. Kâdî İyâz ancak Muhammed İbn Ebu Zeyd'in buna cevâz verdiğini bildirmiştir.

8 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Âsım İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, Abdullah İbn Âmir İbn Rebîâ'nın babasından şöyle dediğini duyduğunu nakletmiştir: Babası demiş ki: Ben, peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: Kim bana salavât-ı şerîfe getirirse; o, bana salavât getirdiği kadar, onu getirdiği sürece melekler de kendisini överler. Kul, ister bunu az yapsın, ister çok yapsın farksızdır. İbn Mâce bu hadîsi Şu'be kanalıyla Âsım İbn Ubeydullah'tan nakleder.

9 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Seleme el-Huzâî ve Yûnus İbn Muhammed... Abdurrahmân İbn Avf'ın şöyle dediğini naklettiler. Rasûlullah (s.a.) bir gün dışarı çıktı, ben onu izledim, nihâyet hurmanın yanına girdi ve secdeye daldı, secdeyi uzattı, öyle ki Allah'ın onun canını almış veya rûhunu kabzetmiş olmasından korktum, ya da endîşelendim. Varıp baktım, bunun üzerine başını kaldırıp dedi ki: Ne oluyor sana ey Abdurrahmân'ın babası? Ben de ona durumu anlattım. Bunun üzerine buyurdu ki: Cibrîl Aleyhisselâm bana şöyle dedi: Sana bir müjde vereyim mi? Allah Azze ve Celle buyurur ki: Kim sana salavât getirirse, ben de onu severim. Kim sana selâm ederse ben de onu selâmete erdiririm.

Bu hadîsin bir başka tarîktan rivâyeti şöyledir: İmâm İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Abdurrahmân İbn Avf'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı. Kendi sadakasına (?) doğru yöneldi. Oraya vardı kıbleye yüzünü döndü ve secdeye kapandı. Secdeyi uzattı. Öyle ki ben Allah Telâ'nın onun rûhunu

kabzettiğini sandım. Yanına yaklaştım, sonra oturdum. Bunun üzerine başını kaldırıp kim o? dedi. Ben de; Abdurrahmân'ım dedim. Ne istersin? dedi. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, öyle bir secdeye daldın ki Allah Azze ve Celle'nin senin ruhûnu kabzetmiş olmasından endîşelendim, dedim Bunun üzerine buyurdu ki: Doğrusu bana Cibrîl geldi ve Allah Azze ve Celle'nin şöyle buyurduğunu müjdeledi: Kim senin üzerine salavât getirirse Ben de onu överim, kim de sana selâm ederse Ben de onu selâmete erdiririm. Bunun üzerine ben, Allah Azze ve Celle'ye şükür secdesine daldım.

10 — Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm... Ömer İbn Hattâb'dan nakleder ki, o, şöyle demiş: Hz. Peygamber bir ihtiyâç için dışarı çıktı. Kendisini izleyen kimseyi göremeyince Ömer endîşelendi. Arkasından tahâret için su götürdü. Rasûlullah (s.a.)ın odanın bir kenarında secdeye dalmış olduğunu gördü. Arkasında bir yana saklandı. Nihâyet Hz. Peygamber başını kaldırdı ve dedi ki: Ey Ömer, beni secdeye dalmış olarak gördüğünde benden uzakta bir kenara çekilmekle çok iyi ettin, çünkü Cibrîl bana geldi ve dedi ki: Senin ümmetinden her kim sana bir salavât-ı şerîfe getirirse, Allah Teâlâ ona on salavât getirir ve onun derecesini on kat yüceltir. Hâfız Ziyaeddîn el-Makdisî «el-Müstahrec Alâ es-Sahîhayn» isimli eserinde bu hadîsi seçmiştir. Aynı hadîsi Kâdî İsmâîl de... Ömer'den bu şekilde rivâyet etmiştir. Ayrıca Ya'kûb İbn Humeyd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan aynı şekilde rivâyet etmiştir.

11 — Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Bündâr... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklederek dedi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet gününde insanların benim için evlâ olanı, bana en çok salavât-ı şerîfe getirenlerdir. Bu hadîsin rivâyetinde Tirmizî merhûm münferid kalmıştır. Sonra kendisi; bu hadîs, hasen ve garîb bir hadîstir, diye ekler.

12 — Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Zeyd İbn Talha'nın oğlu Ya'kûb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Rabbımdan gelen birisi gelip bana dedi ki: Hangi kul senin üzerine bir salavât-ı şerîfe getirirse Allah Teâlâ muhakkak ki ona on salavât getirir. Adamın biri kalkıp dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, duâmın yarısını senin için kılayım mı? Hz. Peygamber; istersen, dedi. O; duânın üçte ikisini senin için kılayım mı? deyince Hz. Peygamber; istersen, dedi. O; duâmın hepsini senin için kılayım mı? deyince, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: O zaman Allah Teâlâ senden hem dünya, hem de âhiret kederini kaldırır. Mekke'de kendisine Menî denilen birisi kalkıp Süfyân'a bu rivâyeti kimin senediyle naklettiğini sordu. O da; bilmiyorum, dedi.

13 — Kâdî İsmâîl der ki: Bize Saîd İbn Sellâm el-Attâr... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki; o: şöyle demiş, Rasûlullah (s.a.) gecenin or-

tasında kalkar ve derdi ki: İlk nefha zamanı geldi (Râcife), ikinci nefha (Rädife) onun arkasından gelir ve onunla beraber ölüm de gelir. Übeyy İbn Kâ'b dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben, geceleyin salavât getiriyorum (?) üçte birini senin için kılayım mı? Rasûlullah (s.a.); yarısını, dedi. Übeyy İbn Kâ'b; salavâtımın yarısını senin için kılayım mı? dedi. Rasûlullah (s.a.); üçte ikisini, dedi. O; salavâtımın hepsini senin için kılayım mı? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah Teâlâ senin bütün günâhlarını affeder. Aynı şekilde Tirmizî de rivâyet ederek der ki: Bize Hennâd... Übeyy İbn Kâ'b'ın oğlu Tufeyl'den nakletti ki; babası Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiş: Gecenin üçte ikisi geçince Rasûlullah kalktı ve dedi ki: Ey insanlar Allah'ı zikredin, Allah'ı zikredin. Birinci nefha geldi. Arkasından ikincisi geliyor. Onunla beraber ölüm de geldi, onunla beraber ölüm de geldi. Babam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben senin üzerine çok salavat-ı şerîfe getiriyorum. Sana ne kadar salavât getireyim? O; istediğin kadar, dedi. Babam dörtte bir mi? deyince o; istediğin kadar, çünkü daha fazla yaparsan bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. Babam yarısı mı? deyince, O; istediğin kadar eğer daha fazla getirirsen bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. Babam üçte ikisi kadar mı? deyince, O; istediğin kadar eğer arttırırsan bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. O; bütün salavâtımı senin üzerine getireyim mi? deyince, O; o zaman üzüntün gider ve günâhların affedilir, buyurdu. Sonra Tirmizî; bu hadîs hasendir diye ekler. İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Vekî'... Übeyy İbn Kâ'b'ın oğlu Tufeyl'den nakletti ki; babası şöyle demiş: Adamın biri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ister misin bütün salavâtımı senin üzerine kılayım? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah bunu, senin için dünya ve âhirette zor olan şeylere kâfî kılar.

14 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Kâmil... Abdullah İbn Ebu Talha'dan nakleder ki; babası şöyle demiş: Bir gün Hz. Peygamber yüzünde sevinç eseri belli olarak çıkageldi. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, doğrusu biz senin yüzünde sevinç görüyoruz. O buyurdu ki: Doğrusu bana melek geldi ve dedi ki: Ey Muhammed, sevinmez misin? Rabbın Azze ve Celle şöyle buyuruyor: Senin ümmetinden her kim, senin üzerine salavât-ı şerîfe getirirse, muhakkak Ben ona on salavât getiririm. Kim de ümmetinden senin üzerine selâm getirirse, Ben de onun üzerine on selâm getiririm? Hz. Peygamber; evet, dedi. Bu hadîsi Neseî Hammâd İbn Seleme kanalıyla Sâbit'ten nakleder. Kâdî İsmâîl ise İsmâîl İbn Ebu Übeys kanalıyla... Ebu Talha'dan aynı şekilde rivâyet eder.

Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyeti şöyledir: Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreyc, Ansâr'dan Ebu Talha'dan şöyle nakletti: Bir gün Hz. Peygamber yüzünde gülümseme eseri görülür şekilde gönül huzûruyla dolu olarak sabahladı. Ey Allah'ın Rasûlü, bugün gönül rahatlı-

ğıyla sabahladın, yüzünde gülümseme eseri görülüyor. Nedir sebebi? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, Rabbım Azze ve Celle'den gelen birisi geldi ve dedi ki: Ümmetinden senin üzerine kim bir salavât getirirse Allah ona on iyilik verir. Ve on kötülüğünü de siler. On kat derecesini yüceltir ve ona bir mislini geri verir. Bu hadîsin isnâdı da sağlamdır. Ancak hadîs imâmları bunu tahrîc etmemişlerdir.

15 — Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, İsmâîl İbn Ca'fer kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.)den şöyle dediğini naklederler: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim benim üzerime bir salavât getirirse, Allah ona on salavât getirir. Tirmizî der ki: Bu hadîs hasendir, sahîhtir. Peygambere salavât-ı şerîfe bahsinde Abdurrahmân İbn Avf, Âmir İbn Rebiâ, Ammâr, Ebu Talha, Enes ve Übeyy İbn Kâ'b'dan bu hadîsi nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin. Çünkü bu, sizin için bir temizliktir. Benim için Allah'tan vesîle isteyin. Çünkü o, cennetin en yüce yerinde bir derecedir. Oraya ancak bir kişi erişir. Ben o kişi olmak isterdim. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bezzâr da Mücâhid kanalıyla Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi naklederek der ki: Bize Muhammed İbn İshâk el-Bekkâlî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin, çünkü bu sizin için bir arınmadır. Benim için Allah'tan cennetteki vesîle derecesini isteyin. Biz Hz. Peygambere bunu sorduğumuzda —veya o kendiliğinden haber verdi— vesîle; cennetin en yüce yerinde bir derecedir. Ve o bir kişinindir. Ben, o kişi olmayı isterim, buyurdu. Bu hadîsin isnâdında, hakkında söz edilen bazı kişiler bulunmaktadır.

16 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn İshâk... Amr İbn Âs'ın kölesi Ebu Kays'tan nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'dan şöyle dediğini duydum, demiştir: Kim Hz. Peygamberin üzerine bir salavât getirirse, Allah ve melekleri onun üzerine yetmiş salavât getirirler. Kul, bundan ister fazla ister az yapsın. Yine Amr İbn Âs'ın kölesi Ebu Kays dedi ki: Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum: Bir gün Hz. Peygamber bize vedâ eder gibi çıkarak dedi ki: Ben Ümmî peygamber Muhammed'im —bunu üç kere tekrârladı— benden sonra peygamber yoktur. Sözlerin açılışı, kapanışı ve derlenişi bana verilmiştir. Cehennemin bekçilerinin kaç olduğu, Arş'ı taşıyanların sayısının ne olduğu bana öğretildi. Benim günâhlarımdan vazgeçildi. Ben ve ümmetim bağışlandık. Öyleyse dinleyin ve aranızda bulunduğum sürece itâat edin. Ben, götürüldüğüm zaman siz Allah'ın kitabına sarılın. Onun helâlını helâl kılın, harâmını harâm kılın.

17 — Ebu Dâvûd et-Tayâlîsî der ki: Bize Horasân'lı Ebu Seleme, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben,

kimin yanında anılırsam o benim üzerime salavât getirsin. Kim, bana bir kere salavât getirirse Allah Teâlâ ona on kere salavât getirir. Bu hadîsi Neseî Gece ve Gündüz Bâbında Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, benim üzerime bir salavât getirirse, Allah onun üzerine on salavât getirir ve onun on günâhını döker.

18 — İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Abdülmelik İbn Amr ve Ebu Saîd... Ali İbn Hüseyn'in oğlu Abdullah'tan nakletti, o, babası Ali İbn Hüseyn'den, o da babası Hüseyn'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cimri odur ki; ben kendisinin yanında anıldığım halde, benim üzerime salavât-ı şerîfe getirmez. Bu hadîsi Tirmizî, Süleymân İbn Bilâl kanalıyla nakleder ve; hasen, garîb, sahîh bir hadîstir, der. Râvîlerden bir kısmı da bunu Hüseyn İbn Ali'nin müsned'lerinden saymışlardır. Bazıları ise bizzât Hz. Ali'nin müsned'lerinden saymışlardır.

19 — Kâdî İsmâîl der ki: Bize Haccâc İbn Minhâl... Ebu Zerr'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanların en cimrisi; kendisinin yanında benim adım anılıp ta üzerime salavât getirmeyenlerdir. Bir başka mürsel hadîste de Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleymân İbn Harb... Cerîr İbn Hâzim'den nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bir kişi için cimrilik olarak, yanında adımın anılıp ta üzerime salât-ı şerîfe getirmemesi kâfîdir. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

20 — Tirmizî der ki: Bize Ahmed İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yanında benim adım anılıp ta üzerime salavât-ı şerîfe getirmeyenin burnu sürçsün. Ramazân-ı Şerîf gelipte çıktığı halde kendisini bağışlatmayan kişinin burnu sürçsün. Anne ve babasından birisi yanında yaşlanıp ta onlar vesîlesi ile cennete giremeyen kişinin burnu sürçsün. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîbdir, der.

Ben derim ki: Bu hadîsi Buhârî Edeb Bâbında Muhammed İbn Ubeydullah kanalıyla... merfû' olarak Ebu Hüreyre'den aynı şekilde nakleder. Biz de onu Muhammed İbn Amr kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklettik. Tirmizî de aynı bâbda Câbir ve Enes'ten nakleder. Ben derim ki: Abdullah İbn Abbâs ve Kâ'b İbn Ucre'den de nakledilmiştir. Ben oruç kitabının baş kısmında bu hadîsin muhtelif rivâyet yollarını zikrettiğim gibi «Anne veya babandan birisi veya her ikisi senin yanında iken yaşlılığa erecek olurlarsa.» (İsrâ, 23)' kavl-i celîl'inin tefsîrinde de zikrettim. Bu ve bundan önceki hadîs, Hz. Peygamberin adı anılınca üzerine salavât-ı şerîfe getirmenin vâcib olduğuna delildir. Bilginlerden bir gurubun mezhebi de budur. Bu hadîsi İbn Mâce'nin rivâyet ettiği

diğer bir hadîs takviye eder: İbn Mâce der ki: Bize Cübâre... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, bana salavât getirmeyi unutursa, cennet yolunu yitirir. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Cübâre zayıftır. Ancak Kâdî İsmâîl bir başka şekilde bu hadîsi Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali el-Bâkır'dan nakleder. Buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, benim üzerime salavât getirmeyi unutursa, cennetin yolunu yitirir. Bu hadîs de mürseldir, ancak bir önceki hadîsi takviye eder.

Başkaları da bir mecliste peygamberin adı anıldığı zaman bir kere salavât getirmenin vâcib olduğunu, bundan sonrasının vâcib olmayıp müstehab olduğunu söylemişlerdir. Tirmizî bunu bazı zevâttan nakleder. Bu görüşü te'yîd sadedinde vârid olan bir hadîsi Tirmizî şöyle nakleder: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir topluluk bir mecliste oturur da Allah'ı zikretmezler, peygamberlerine salavât getirmezlerse; muhakkak o topluluk onlar için bir hasret ve eksiklik olur. Allah, dilerse onları azâblandırır, dilerse bağışlar. Bu hadîsin bu şekliyle naklinde Tirmizî münferid kalmıştır. Aynı hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel Haccâc ve Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakleder. Tirmizî bu hadîsin arkasından onun hasen bir hadîs olduğunu bildirir. Ebu Hüreyre'den başka yollarla da bu bâb'da bir hadîs rivâyet edilmiştir. Nitekim Kâdî İsmâîl'in... Ebu Saîd'den rivâyetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hangi topluluk bir yerde oturur sonra peygambere salavât getirmeden kalkıp giderlerse, muhakkak bu kendileri için bir hasret olur. Cennete bile girseler onun sevâbını göremezler.

Bazıları da Hz. Peygambere salavâtın ömürde bir kere vâcib olduğunu, bunun da âyetin emrine imtisâl mânâsına geldiğini, diğer zamanlarda ise müstehab olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü Kâdî İyâz Hz. Peygambere her zaman salavâtın vâcib olduğu konusunda icmâ' bulunduğunu anlattıktan sonra nakleder. Der ki: Taberânî bu âyetin, salavât-ı şerife getirmenin mendûb oluşuna hamledilmesi gerektiğini anlatmıştır. Ancak bu konuda icmâ' olduğu iddiâ edilmiştir. Belki de o, bir defadan fazlası için böyle demiştir. Peygamberin peygamberliğine şehâdet gibi salavâtın da bir keresi vâcibdir. Bundan fazlası ise mendûbdur, İslâm'ın sünneti ve müslümanların şiârı olarak teşvîk edilmiştir.

Ben derim ki: Bu görüş garîb bir görüştür. Çünkü muhtelif vakitlerde peygambere salavât emri vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmı vâcib, bir kısmı da müstehabdır. Bunları aşağıda açıklayacağız. Yine bir kısmı da namaza çağrıdan sonra sözkonusudur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği bir hadîse göre Ebu Abdurrahmân der ki: Bize Hayve... Abdurrahmân İbn Cübeyr'in şöyle dediğini duyduğunu bildir-

di: O da Amr İbn Âs'ın oğlu Abdullah'ın şöyle dediğini duymuş: O da Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duymuş:

إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ . ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ . فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا . ثُمَّ سَلُوا اللهَ لِي الْوَسِيلَةَ . فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ . وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ . فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ

Siz müezzini işittiğiniz zaman, onun dediği gibi deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü kim, benim üzerime bir salavât getirirse; Allah onun üzerine on salavât getirir. Sonra benim için Allah'tan vesîleyi isteyin. O cennette bir mertebedir. Allah'ın kullarından bir kulundan başkasına uygun düşmez. Ben, o kul olmayı umarım. Kim, benim için vesîleyi isterse ona şefâat vâcib olur. Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Kâ'b İbn Alkame kanalıyla tahrîc ederler. Bu hadîsin bir başka rivâyeti de şöyledir: Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim benim için Allah'tan vesîleyi isterse, kıyâmet günü şefâatımı hak eder.

21 — Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleymân İbn Harb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin, çünkü sizin bana salavâtınız sizin için temizlenmedir. Allah'tan benim için vesîleyi isteyin. Ebu Hüreyre der ki: Ya o bize bahsetti ya biz ona sorduk da söyledi: Vesîle, cennet derecelerinin en üst mertebesidir. Ona ancak bir kişi erişir. Ben, o kişi olmayı isterim. Sonra Muhammed İbn Ebu Bişr bu hadîsi Mu'temir kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet eder. Diğer hadîs de böyledir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Rüveyfi' İbn Sâbit el-Ansârî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim Muhammed'in üzerine salavât getirir de; Allah'ım, kıyâmet günü onu Sana yakın olan menzile kondur, derse ona şefâatım vâcib olur. Bu hadîsin isnâdında herhangi bir şey yoktur. Ancak diğer hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir.

Kâdî İsmâîl dedi ki: Bize Ali İbn Abdullah... Tâvûs'tan nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Allah'ım, Muhammed'in büyük şefâatını kabul et, onun yüce derecesini yücelt ve kendisine dünya ve âhirette istediklerini ver, İbrâhîm ve Mûsâ Aleyhisselâmlara verdiğin gibi. Bu haberin isnâdı sağlam, kuvvetli ve sahîhtir.

Salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de câmiye giriş ve çıkışlardadır. Nitekim İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği hadîste İsmâîl İbn İbrâhîm... Hz. Peygamberin kızı Fâtıma'nın şöyle dediğini nakleder: Ra-

sûlullah (s.a.) mescide girdiğinde Muhammed'e salât ve selâm eder ve derdi ki: Allah'ım, günâhlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç. Mescidden çıktığında da şöyle derdi: Allah'ım günâhlarımı bağışla, bana lutuf kapılarını aç. Kâdî İsmâîl dedi ki: Bize Yahyâ İbn Abdülhamîd... Ali İbn Hüseyn'den nakletti ki; Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) şöyle dermiş: Mescide uğradığınızda Hz. Peygambere salavât getirin.

Namazda peygambere salavât getirme konusuna gelince; daha önce bu konudaki rivâyetleri naklettik. İmâm Şâfiî merhûmla beraber bu konuda namazda son teşehhüdde salavât getirmenin vâcib olduğunu söyleyenleri bildirdik. Birinci teşehhüde gelince; vâcib olmadığı konusunda tek bir görüş vardır. Ancak müstehab olup olmadığı konusunda Şâfiî'nin iki görüşü vardır.

Peygambere salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de cenâze namazıdır. Çünkü sünnete göre ilk tekbîrde Fâtiha'nın okunması, ikincisinde peygambere salavât getirilmesi, üçüncüsünde ölüye duâ edilmesi, dördüncüsünde; Allah'ım, bizi onun ecrinden mahrûm etme ve ondan sonra bizi fitneye düşürme, denmesi gerekir. (Bu, Şâfiî mezhebine göredir).

Şâfiî merhûm der ki: Bize Muttarif İbn Mâzen... Ebu Ümâme İbn Sehl İbn Huneyf'ten nakleder ki; ona peygamberin ashâbından birisi haber vermiş ve demiş ki: Cenâze namazında sünnet şöyledir: İmâm tekbîr alır, sonra ilk tekbîri müteâkiben kendi içinden Fâtiha'yı gizlice okur, sonra peygambere salavât getirir ve cenâzeye duâ eder. Diğer tekbîrlerde ise hiç bir şey okunmaz, sonra kendi içinden gizlice selâm verir. Neseî de bu haberi Ebu Ümâme'nin kendisinden nakleder. Sahâbe'den nakledilen bu rivâyet sahîh olarak merfû' hükmündedir. Kâdî İsmâîl de bu rivâyeti Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ve; cenâze namazında sünnet şu şekildedir, diyerek yukardaki ifâdeyi tekrârlar. Ebu Hüreyre, İbn Ömer ve Şâ'bî'den de böyle rivâyet edilmiştir.

Peygambere salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de bayram namazıdır. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Müslim İbn İbrâhîm... Alkame'den nakletti ki; bir bayram namazından önce Velîd İbn Ukbe, Abdullah İbn Mes'ûd, Ebu Mûsâ ve Huzeyfe'nin yanına geldi ve onlara dedi ki: Bayram namazı yaklaştı, bunun tekbîri nasıl olacak? Abdullah dedi ki: Başlar ve bir tekbîr alırsın. Bununla namaza başlanmış olur. Sonra Rabbına hamdeder, peygamber Aleyhisselâm'a salât eder sonra duâ edersin. Sonra tekbîr alır ve aynı şekilde yaparsın, sonra tekbîr alır yine aynı şekilde yaparsın. Sonra tekbîr alır ve aynı şekilde tekrârlarsın. Sonra sûre okursun, sonra tekbîr alır rükû'a gidersin. Sonra kalkar, sûre okur, Rabbına hamdeder, peygamber Aleyhisselâma salavât getirirsin, sonra duâ eder ve tekbîr alır aynı şekilde yaparsın. Sonra rükû' edersin. Hu-

zeyfe ve Ebu Mûsâ dediler ki: Ebu Abdurrahmân doğru söyler. Bu rivâyetin de isnâdı sahîhtir.

Duânın, Hz. Peygambere salavât ile bitirilmesi de müstehabtır. Nitekim bu konuda Tirmizî der ki: Bize Ebu Dâvûd... Hattâb oğlu Ömer'den nakletti ki; o şöyle demiş: Duâ gökle yer arasında asılı kalır, peygamberine salavât getirinceye kadar ondan hiç bir kısmı göğe yükselmez. Eyyûb İbn Mûsâ da Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Ömer İbn Hattâb'dan aynı rivâyeti nakleder. Muâz İbn Hâris de aynı rivâyeti... merfû' olarak Ömer İbn Hattâb'dan rivâyet eder. Rezîn İbn Muâviye de eserinde bu hadîsi merfû' olarak Hz. Peygamberden nakleder ve der ki: Duâ gök ile yer arasında durakalmıştır, benim üzerime salavât-ı şerîfe getirinceye kadar göğe yükselmez. Beni süvârînin en son koyduğu su kabı gibi yapmayın. Duânın başında, ortasında ve sonunda bana salavât getirin. Bu fazlalık ancak İmâm Abd İbn Humeyd'in Müsned'inde Câbir İbn Abdullah'ın rivâyetinde mevcûddur. Nitekim Abd İbn Humeyd der ki: Bize Ca'fer İbn Avn... Muhammed İbn İbrâhîm'den nakletti ki; o, Câbir şöyle dedi, demiştir: Rasûlullah (s.a.) bize dedi ki: Beni süvârînin su kabı gibi yapmayın. Asacağı her şeyini astıktan sonra suyunu doldurup su kabını da asar. Eğer onun abdest almak ihtiyâcı olursa abdest alır, su içmek ihtiyâcı olursa içer. Olmazsa hepsini döker. Beni duânın başında, ortasında ve sonunda zikredin. Bu hadîs garîbdir. Râvîleri arasında yer alan Mûsâ İbn Ubeyd'in hadîs rivâyeti de zayıftır. Peygambere salavâtın mendûb olduğu yerlerden birisi de kunût duâsıdır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Hâkim de Sünen'lerinde Ebu Harre kanalıyla Hasan İbn Ali'den naklederler ki; o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bana bazı sözler öğretti ki ben zikirde onları söylerim. Bu sözler şunlardır: Allah'ım, beni hidâyet ettiklerin arasında hidâyete erdir. Âfiyet verdiklerin arasında âfiyete erdir, dost edindiklerin arasında dost edin. Verdiğin şeyi bana mübârek kıl ve verdiğin hükmün kötülerinden beni koru. Çünkü Sen hüküm verirsin, ama kimse Senin hakkında hüküm veremez. Senin dost edindiğin doğrusu zelîl olmaz. Rabbımız; Sen yücesin, münezzehsin. Neseî Sünen'inde bu ifâdelerden sonra; Allah, peygamberi Muhammed'e salât etsin, ifâdesini de ekler.

Peygambere salavâtın müstehab olduğu yerlerden birisi de, cum'a günü ve gecesi peygambere salavât getirmektir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Ali... Evs İbn Evs'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günlerinizin en değerlilerinden birisi cum'a günüdür. O günde Âdem Âleyhisselâm yaratılmış ve o günde rûhu kabzolunmuştur. Nafha o gündür, zelzele o gündür, o günde bana çokça sa-

lavât getirin, çünkü sizin salavâtınız bana sunulur. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen çürümüş durumda olacaksın, bizim salavâtımız sana nasıl sunulur? Buyurdu ki: Allah Teâlâ toprağa peygamberlerin cesedlerini yemeyi harâm kılmıştır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, Hüseyn İbn Ali el-Ca'fî kanalıyla rivâyet ederler. İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Darekutnî ile Nevevî ezkâr kitablarında bu hadîsi sahîh sayarlar.

Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Mısır'lı Amr İbn Sevvâd... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cum'a günü benim üzerime çokça salavât-ı şerîfe getirin. Çünkü o, kendisine şehâdet edilendir. Melekler ona şehâdet eder. Her kim benim üzerime salavât-ı şerîfe getirirse, onu bitirinceye kadar salavâtı bana arzolunur. Ebu Derdâ der ki: Ben, öldükten sonra da mı? dedim. Rasûlullah: Öldükten sonra da, dedi. Çünkü Allah Teâlâ toprağa peygamberlerin cesedlerini yemeyi harâm kılmıştır. Binâenaleyh Allah'ın nebîsi diridir, rızıklandırılır. Bu hadîs, bu şekliyle garîbdir ve hadîsin râvîleri arasında yer alan Ubâde ile Ebu Derdâ arasında inkitâ (kopma) vardır. Çünkü Ubâde, Ebu Derdâ'ya yetişmemiştir. Allah en iyisini bilendir.

Beyhakî Ebu Umâme ve Ebu Mes'ûd kanalıyla Hz. Peygamberin cum'a günü ve cum'a gecesi kendisine çok salavât-ı şerîfe getirilmesini emrettiğini rivâyet eder. Ancak Ebu Ümâme ve Ebu Mes'ûd'un naklettiği her iki hadîsin isnâdında da zayıflık vardır. Allah en iyisini bilendir. Hasen el-Basrî'den de aynı hadîs mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Nitekim Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleymân İbn Harb, Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yeryüzü Rûh el-Kudüs'ün kendisiyle konuştuğu hiç bir bedeni yemez. Bu hadîs Hasan'ın mürsel rivâyetlerindendir.

Şâfiî merhûm der ki: İbrâhîm İbn Muhammed bize Safvân İbn Süleym kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Cum'a gecesi ve günü olduğu zaman bana çokça salavât-ı şerîfe getirin. Bu hadîs de mürseldir.

Kezâ hatîbin cum'a günü hutbelerinde Hz. Peygambere salavât getirmesi de vâcibdir. Her iki hutbe salavâtsız sahîh olmaz. Çünkü bu ibâdettir ve ibâdette Allah'ın adının anılması şarttır. Buna bağlı olarak ezân ve namazda olduğu gibi Allah'ın adının anıldığı zaman Peygamberin adının anılması da vâcîb olur. Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in mezheblerinde böyledir.

Salavât-ı şerîfe'nin müstehab olduğu yerlerden birisi de Hz. Peygamberin kabrinin ziyâreti esnâsındadır. Nitekim Ebu Dâvûd der ki: Bize İbn Avf... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her kim, bana selâm verirse Allah Teâlâ selâmı benim rûhuma gönderir, sonunda ben de onun rûhunun selâmına karşılık veririm. Bu

rivâyette Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Nevevî de bu hadîsi «el-Ezkâr» adlı kitâbında sahîh saymıştır. Sonra Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed İbn Sâlih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evlerinizi kabir yapmayın. Benim kabrimi bayram yeri yapmayın. Bana salavât getirin, çünkü sizin salavâtınız nerede olursanız olun bana ulaştırılır. Bu hadîsin naklinde de Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. İmâm Ahmed İbn Hanbel ise bu hadîsi Süreyc kanalıyla Abdullah İbn Nâfi'den nakleder. Nevevî bu nakli sahîh sayar. Bir başka şekilde bu hadîs Hz. Ali (r.a.)den nakledilmiştir. Şöyle ki: Kâdî İsmâîl İbn İshâk «Hz. Peygambere Salavâtın Fazîleti» ba'bında der ki: Bize İsmâîl İbn Ebu Üveys... Hüseyn İbn Ali'nin oğlu Ali'den nakletti ki; adamın birisi her sabah gelir. Hz. Peygamberin kabrini ziyâret eder ve ona salavât-ı şerîfe getirirmiş. Böyle yaptığı bir sırada Hz. Hüseyn'in oğlu Ali onu görmüş ve ona demiş ki: Niçin böyle yapıyorsun? O; Hz. Peygambere selâm vermeyi seviyorum, demiş. Ali İbn Hüseyn demiş ki: Ben, sana babamdan duyduğum bir hadîsi nakledeyim mi? O; evet, demiş. Ali İbn Hüseyn ona demiş ki: Babam, dedemden nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu, demiş: Benim kabrimi bayram yeri kılmayın. Evlerinizi kabir yapmayın. Nerede olursanız olun, bana salât ve selâm getirin. Çünkü sizin salât ve selâmınız bana ulaştırılır. Bu hadîsin isnâdında mübhem olan ve adı verilmeyen bir kişi vardır. Bu hadîs mürsel olarak bir başka şekilde de şöyle rivâyet edilmiştir: Abdürrezzâk Musannef'inde Sevrî kanalıyla Hasan İbn Ali'nin oğlu Hasan'dan rivâyet eder ki; o, bir kabrin başında bir topluluğu gördüğünde onları engelleyerek şöyle demiş: Hz. Peygamber buyurdu ki: Benim kabrimi bayram yeri yapmayın. Evlerinizi kabir kılmayın. Nerede olursanız olun, bana salavât getirin. Çünkü sizin salavâtınız bana ulaştırılır. Öyle sanıyorum ki Hasan onların edeb tavrını kötüye kullandıklarını, seslerini yükselttiklerini görmüş ve bu sebeple onları nehyetmiştir. Rivâyet edilir ki; Hasan İbn Ali'nin oğlu Hasan kabre sarılan bir adamı gördüğünde şöyle demiş: Ey falanca, ne oluyor seninle Endülüs'teki adam arasında hiç bir fark yok, her ikiniz eşitsiniz. Yani kıyâmet gününe kadar Allah'ın salât ve selâmı her yerden Hz. Peygambere ulaştırılır.

Taberânî, «el-Mu'cem el-Kebîr» isimli eserinde der ki: Bize Mısır'lı Ahmed İbn Reşdîn... Hasan İbn Ali'den nakleder ki; babası Hasan, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiş: Nerde olursanız olun, benim üzerime salavât getirin. Çünkü sizin salavâtınız bana ulaştırılır. Sonra Taberânî der ki: Bize Isfahân'lı Hamdân oğlu Abbâs... Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın kızı Ümmü Enîs'den nakletti ki; babası şöyle demiş: Sen, Allah Teâlâ'nın: «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» kavli ile neyin kasdedildiğini biliyor musun? Bu, saklanmış olan konulardan bi-

risidir. Eğer siz benden onu sormamış olsaydınız, ben de bunu size haber vermezdim. Doğrusu Allah bana iki meleği vekîl kılmıştır. Ben, hangi müslümanın yanında anılır da, o benim üzerime salavât-ı şerîfe getirirse; her iki melek; Allah, bunun için seni bağışlasın, derler. Allah ve melekleri de o iki meleğe cevab olarak; âmîn, derler. Her kim de benim anıldığım zaman benim üzerime salavât-ı şerîfe getirmezse, o iki melek; Allah bunun için seni bağışlamasın, derler. Allah ve melekleri de o iki meleğe cevab olarak, âmîn, derler. Bu hadîsin isnâdı son derece zayıf ve hadîs de cidden garîbdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Mes'ud'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki Allah'ın yeryüzünü gezen melekleri vardır. Onlar ümmetimden bana selâm ulaştırırlar. Bu hadîsi Neseî de Süfyân es-Sevrî ve Süleymân İbn Mihrân kanalıyla Abdullah İbn Saîd'den bu şekilde rivâyet eder. Kim, kabrimin başında benim üzerime salavât getirirse onu duyarım, kim de bana uzaktan salavât getirirse o bana ulaştırılır, meâlindeki diğer bir hadîse gelince, bunun isnâdının üzerinde durulması gerekir. Çünkü Muhammed İbn Mervân es-Süddî es-Sağîr bu hadîsin naklinde münferid kalmıştır. Bu metrûk bir râvîdir. Bu hadîs A'meş kanalıyla Ebu Sâlih ve Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilmiştir.

Bizim arkadaşlarımız (Şâfiî'ler) derler ki: İhrâmlı kişinin telbiye yapıp telbiyesini bitirdikten sonra salavât-ı şerîfe getirmesi müstehabdır. Nitekim Şâfiî ve Dârekutnî, Sâlih İbn Muhammed İbn Zâide kanalıyla Kâsım İbn Muhammed İbn Ebubekir es-Sıddîk'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Kişi telbiyesini bitirince, her hâlükârda peygambere salavât-ı şerîfe getirmekle emrolunurdu. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ârim İbn Fadl... Vehb İbn Ecdâ'dan nakleder ki; o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini duydum, demiştir: Mekke'ye geldiğinizde Beytullah'ı yedi kere tavâf edin, Makâmın yanında iki rek'at namaz kılın, sonra Safâ'ya varın, orada Beytullah'ı görecek bir yerde durun ve yedi tekbîr getirin. Allah'a hamd ve senâ ile peygambere salât arasında kendiniz için bir şey isteyin. Merve'de de böyle yapın. Bu haberin isnâdı sağlam, hasen ve kavîdir.

Yine Şâfiî'ler derler ki: Kurbân keserken Allah'ın adının anıldığı zaman Hz. Peygambere salavât getirmek de müstehâbdır. Bunu da «Ve senin zikrini yüceltmedik mi?» (İnşirâh, 4) kavline binâ ederler. Çünkü bazı tefsîrcilerin belirttiğine göre, Allah Teâlâ; Ben nerede anılırsam, sen de Benimle beraber anılırsın, buyurmuştur. Ancak Cumhûr, bu konuda onlara muhâlefet etmiştir. Cumhûr der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın tek başına zikredileceği yerlerdendir, tıpkı yerken, cimâ' yaparken ve buna benzer yerlerde Allah'ın adının anılması gibi (kurbân keserken

de yalnız Allah'ın adı anılır.) Burada peygambere salavât getirilmesi konusunda herhangi bir sünnet vârid olmamıştır.

Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın peygamberleri ve rasûlleri üzerine salavât getirin. Çünkü Allah beni gönderdiği gibi, onları da peygamber olarak göndermiştir. Bu hadîsin isnâdında iki zayıf râvî vardır. Bu da Hârûn oğlu Ömer ile onun şeyhidir. Allah en iyisini bilendir. Abdürrezzâk bu hadîsi Sevrî, Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet eder.

Salavât-ı şerîfe getirilmesinin müstehâb olduğu yerlerden birisi de —Eğer bu konudaki haber doğru ise— kulak çınlaması zamanıdır. Nitekim İmâm Ebu Bekr Muhammed İbn İshâk İbn Huzeyme Sahîh'inde şöyle rivâyet eder ve der ki: Bize Ziyâd İbn Yahyâ... Ebu Râfî'den nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizin kulağı çınladığı zaman, o beni zikretsin ve üzerime salavât-ı şerîfe getirsin ve desin ki: Beni hayırla ananı Allah'da ansın. Bu hadîsin isnâdı garîb olduğu gibi sübûtu konusunda da dikkatle durmak gerekir. Allah en iyisini bilendir.

Hattâtlar, Hz. Peygamberin adını her yazışta ona salât ve selâmı da tekrâr be tekrâr yazmayı müstehâb saymışlardır. Nitekim Kâdih İbn Rahme kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Kim, bir yazıda benim üzerime salavât-ı şerîfe getirirse benim adım o yazıda bulunduğu sürece onun salavât-ı şerîfesi cârî olarak devâm eder. Bu hadîs birçok yönden sahîh değildir. Ebu Hüreyre tarîkıyla da rivâyeti yine sahîh değildir. Şeyhimiz Ebu Abdullah ez-Zehebî der ki: Ben bu hadîsi mevzû sayıyorum. Aynı şekilde Ebu Bekr ve İbn Abbâs'tan bir hadîs rivâyet edilmişse de bu da sahîh değildir. Allah en iyisini bilendir.

Hatîb el-Bağdâdî, (el-Câmi'-li Âdab' ir-Râvî ve'-Sâmî» isimli eserinde der ki: Ben Ahmed İbn Hanbel merhûmun kendi hattıyla Hz. Peygamberin adının pek çok kere yazılmış olup üzerine salavât-ı şerîfe'nin yazılmamış olduğunu gördüm. Bana ulaştığına göre Ahmed İbn Hanbel diliyle salavât-ı şerîfe getirirmiş, ama yazmazmış.

Peygamberlerden başkasına salavât getirmeye gelince; her ne kadar yukarda geçen hadîste, Allah'ım Muhammed'e, âilesine, eşlerine ve soyuna rahmet et sözüne tebaiyyet yoluyla câiz ve bu konuda icmâ' var ise de yalnız başına peygamberlerden başkasının üzerine salavât getirmenin câiz olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Bazıları yalnız başına kişilere de salavât getirmenin câiz olduğunu söylerler ve delil olarak da şu âyetleri ve şu hadîsi gösterirler: «O'dur size rahmet eden ve melekleri...» (Ahzâb, 43), «İşte onlar için Rabları tarafından mağfiret

ve rahmet vardır.» (Bakara, 157), «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duân şüphesiz ki onlar için bir sükûnettir.» (Tevbe, 103) Abdullah İbn Ebu Evfâ da der ki: Rasûlullah (s.a.)a bir topluluk sadakalarını getirdiğinde Hz. Peygamber: Allah'ım, onlara merhamet et, derdi. Babam da zekâtını kendisine götürdüğünde şöyle demişti: Allah'ım, Ebu Evfâ'nın âilesine merhamet et. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Câbir'in hadîsinde de Câbir'in hanımının Rasûlullah (s.a.)a; ey Allah'ın Rasûlü, bana ve eşime merhamet dile, dediği bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)ın da; Allah sana ve eşine merhamet etsin, dediği bildirilir.

Bilginlerin Cumhûruna göre peygamberlerin dışında ferd olarak diğer kişilere salavât getirmek câiz değildir. Çünkü salavât, anıldıkları zaman peygamberler için bir özel işâret durumuna gelmiştir. Binâenaleyh başkaları onların arkasına eklenmez. Dolayısıyla Ebu Bekr Sallallahu Aleyhi Vesellem veya Ali Sallallahu Aleyhi Vesellem denilemez. Mânâ her ne kadar sahîh olsa da, onlar için bu ifâde kullanılmaz. Tıpkı Muhammed Azze ve Celle denilmediği gibi. Halbuki Hz. Muhammed hem azîz'dir hem de celîl'dir. Ancak «Azze ve Celle» ifâdesi Allah Teâlâ'nın zikredildiği sırada kullanılan özel bir ifâdedir. Kitâb ve Sünet'te kişilere salavât ifâdesinin vârid olmasını da duâ olarak yorumlamışlardır. Binâenaleyh ne Ebu Evfâ'nın âilesine, ne de Câbir'in ve hanımının üzerine salavât getirildiği vârid olmamıştır. Bu tutum çok daha güzeldir. Başkaları da dediler ki: Ferd olarak peygamberlerin dışında kimseye salavât getirmek câiz değildir. Çünkü peygamberlerden başkasına salavât getirmek, heveskârların şiârı olmuştur. Onlar inandıkları her kişiye salavât getirirler. Öyleyse bu konuda onlara uymak câiz değildir. Allah en iyisini bilendir.

Bunu yasaklayanlar da bu yasağın harâm mı yoksa tenzîhen mekrûh mu olduğu, ya da uygun bir muhâlefet mi olduğu konusunda farklı görüşlere sâhip olmuşlardır. Şeyh Ebu Zekeriyyâ en-Nevevî, «el-Ezkâr» isimli kitâbında, bu üç görüşü anlattıktan sonra der ki: Ulemânın ekseriyyetinin kabul ettiği sahîh görüşe göre; bu, tenzîhen mekrûhtur. Zîrâ peygamberlerden başkasına salavât getirmek bid'at ehlinin şiârıdır ki biz, onların şiârını benimsemekten nehyedilmişizdir. Mekrûh kasıdlı bir nehyin vârid olduğu konudadır. Bizim arkadaşlarımız (Şâfiî'ler) derler ki: Bu konuda güvenilir olan husûs salavâtın konuşma dilinde yalnızca peygamberlere tahsîs edilmiş olması ve «Azze ve Celle» kavlinin de yalnızca Allah'a tahsîs edilmiş olmasından dolayıdır. Nasıl Azîz ve celîl olduğu halde Muhammed Azze ve Celle denmezse Ebu Bekr veya Ali gibi zevât hakkında da Sallallahu Aleyhi Vesellem denmez. Bu, aynen Nevevî'nin ifâdesidir.

Selâm konusuna gelince; Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî —meşhûr âlim Ebu'l-Maâlî el-Cüveynî'nin babası ve Şâfiî bilginlerinden olan zât— der ki: Selâm, salât anlamındadır ve ğaib kimse için kullanılmadığı gibi peygamberlerden başka tek bir kişi için de kullanılmaz. Binâenaleyh Ali Aleyhisselâm denmez. Bu konuda ölülerle diriler eşittir. Hazırda bulunan kişiye hitâb edildiği zaman; üzerinize selâm olsun veya selâm sana veya sana ve size selâm olsun gibi ifâdeler kullanılır. Bu konuda icmâ' vardır. Cüveynî'nin ifâdesi burada son buldu.

Ben derim ki: Bu konuda kitab yazanlar arasında bu ibâre pek çok kere vârid olmuştur ve çoğunlukla Hz. Ali Radıyallahu Anhu'ya Hz. Ali Aleyhisselâm denir de, diğer sahâbelere denmez. Veya Hz. Ali Kerremallahü Vechehu denir. Bu ifadenin mânâ sı her ne kadar doğru ise de, sahâbe arasında ta'zîm husûsunda eşitliğe riâyet etmek gerekir. Bu ta'zîm ve ikrâm kabîlinden ise Ebubekir ve Ömer'le mü'minlerin emîri Osmân'a da bu ifâdenin kullanılması daha evlâdır. Allah hepsinden râzı olsun. Kâdî İşmâîl der ki: Bize Abdullah İbn Abdülvahhâb... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Hz. Peygamberden başka kimsenin üzerine salavât getirmek sahîh olmaz. Ancak müslüman erkekler ve müslüman kadınlar için mağfiret dilenir. Yine Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, Ca'fer İbn Barkân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ömer İbn Abdülazîz merhûm şöyle bir yazı yazdı: İmdi, insanlardan bazıları dünya işiyle âhiret işini birbirine karıştırdılar. Bazı hikâyeci kişiler Hz. Peygamberin halîfelerini ve âdil emîrlerini Hz. Peygambere eş tutarak onlara salavât getirme âdetini ihdâs ettiler. Bu mektubum sana ulaşınca, onlara peygamberlerin üzerine salavât getirmelerini ve bilcümle müslümanlara da duâ etmelerini kendilerine emret. Bunun dışındakileri de terk etsinler. Bu hasen bir eserdir. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muâz İbn Esed... Übeyy İbn Vehb'den nakletti ki; Kâ'b Hz. Âişe (r.a.)nin yanına gitmiş ve Rasûlullah (s.a.)ı zikretmişler. Kâ'b demiş ki: Her sabah fecir doğduğunda yetmiş bin melek yeryüzüne iner ve Hz. Peygamberin kabrini kuşatırlar, kanat çırparak Hz. Peygambere salavât getirirler. Geceleyin yetmiş bin melek gündüz de yetmiş bin melek böylece devâm ederler. Yeryüzü yarılıp da peygamber topraktan çıktığı zaman yetmiş bin melek onu ağırlar.

Nevevî der ki: Hz. Peygambere salavât getirildiği zaman, salât ve selâmın birleştirilmesi gerekir. Binâenaleyh Allah'ın salâtı onun üzerine olsun deyip te Allah'ın selâmı da üzerine olsun dememek olmaz. Nevevî'nin bu ifâdesi, bu âyeti kerîme'nin umûmundan alınmıştır. Çünkü âyet-i kerîme «Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» buyuruyor. Uygun olan; Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun, demektir.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

57 — Muhakkak ki Allah'ı ve rasûlünü incitenlere Allah dünya ve âhirette la'net etmiştir. Ve onlar için horlayıcı bir azâb hazırlamıştır.

58 — Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları yapmadıkları bir şeyle incitenler, doğrusu bir iftirâyı ve apaçık bir günâhı yüklenmişlerdir.

Allah'ı ve Peygamberi İncitenler

Allah Teâlâ Hz. Peygamberi rahatsız edenleri, onun emirlerine aykırı hareket edip yasaklarını işleyenleri ve bu konuda ısrâr edenleri tehdîd ediyor ve onlar için azâb va'dini bildiriyor. Hz. Peygambere ayıp ve noksanlık isnâd ederek —Allah bizi ondan korusun— incitenleri tehdîd ediyor.

İkrime der ki: «Muhahkak ki Allah'ı ve Rasûlünü incitenler» kavli, resim yapanlar hakkında nâzil olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Zührî, Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki Ebu Hüreyre, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Allah Azze ve Celle buyurur ki: Âdemoğlu Dehr'e küfrederek beni incitir. Ben Dehr'in kendisiyim, onun gece ve gündüzünü çeviririm. Bunun mânâsı şudur: Câhiliyet devrinde araplar; vay Dehr'e, bize şöyle ve şöyle yaptı, derlerdi. Böylece Allah'ın fiillerini Dehr'e izâfe edip ona küfrederlerdi. Aslında bütün şeyleri yapan Allah Azze ve Celle'dir. Bu sebeple Dehr'e küfretmelerini yasaklamıştır. Şâfiî, Ebu Ubeyd ve diğer bilginler böyle bildirmişlerdir. Allah onlara rahmet etsin.

Avfî ise, İbn Abbâs'ın «Allah'ı ve Rasûlünü incitenler» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu âyet, Hz. Peygamberin Ahtab oğlu Huyey kızı Safiyye ile evlenmesini kınayanlar hakkında nâzil olmuştur. Âyetin zâhirinden anlaşılan umûmî oluşudur. Her kim ne şekilde olursa olsun peygamberi incitirse; Allah'ı incitmiş olur. Kim de ona itâat ederse; Allah'a itâat etmiş olur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus... Abdullah İbn Muvekkil'den rivâyet etti ki; Rasûlullah

(s.a.) şöyle buyurmuş: Ashâbım hakkında Allah kâfîdir. Benden sonra onları karşınıza almayın. Kim, onları severse, onların beni sevmiş olmalarından dolayı onları sevmiş olur. Kim de onlara buğz ederse, bana buğzlarından dolayı onlara buğz etmiş olurlar. Kim, onları incitirse; beni incitmiş olur. Kim de beni incitirse; Allah'ı incitmiş olur. Kim Allah'ı incitirse; Allah'ın onları yakalaması yakındır. Tirmizî bu hadîsi Abîde İbn Ebu Râita kanalıyla... Abdullah İbn Muğaffil'den nakleder, sonra; bu garîb bir hadîstir ancak bu şekli ile biliyoruz, der.

«Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları yapmadıkları bir şeyle incitenler» Onlara yapmadıkları bir şeyi izâfe edip kötülüğü nisbet edenler «Doğrusu bir iftirâyı ve apaçık bir günâhı yüklenmişlerdir.» Bu apaçık iftirâdan maksad; mü'min erkeklerin veya mü'min kadınların yapmadıkları şeyleri onlara mal ederek kınamak ve eksik göstermek için başkalarına anlatmaktır. Allah'ın bu tehdîdine en çok muhâtab olanlar Allah'ı ve Rasûlünü inkâr edenlerle, sahâbeyi küçük gösteren, tertemiz oldukları konularda kendilerini kınayan ve Allah'ın haber verdiğinin aksine onlara eksik nitelikler atfeden Râfızî'lerdir. Çünkü Allah Azze ve Celle, muhâcir ve ansâr'dan hoşnûd olduğunu bildirerek onları övmüştür. Bu câhil beyinsizler ise onlara küfredip eksiklik isnâd ederler. Onların ebediyyen yapmadıkları ve yapmayacakları şeyleri söylerler. Gerçekte onlar övülenleri yeren, yerilenleri öven kalbleri tersyüz olmuş kimselerdir. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ka'nebî... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü, gıybet nedir? diye sorulduğunda Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır. Eğer kardeşimde söylediğim şey varsa? denilince de; eğer kardeşinde söylediğin şey varsa onu gıybet etmiş olursun. Eğer söylediğin şey onda yoksa iftirâ etmiş olursun, demiş. Tirmizî de Kuteybe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder ve; hasen, sahîh hadîstir, der. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Seleme... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâbına Allah katında ribâdan kat kat ribâ olan şey nedir? dedi. Ashâbı; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah katında ribâdan daha çok ribâ olan şey, müslüman bir kişinin namusunu helâl saymaktır. Sonra bu âyeti okudu.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ
ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَٰفِقُونَ
وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا

قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا۟ أُخِذُوا۟ وَقُتِّلُوا۟ تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ
خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

59 — Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtü alsınlar. Bu, onların tanınıpta incitilmemeleri için daha elverişlidir. Allah, Gafûr, Rahîm olandır.

60 — Andolsun ki münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, buna son vermezlerse mutlakkak seni onlarla mücâdeleye çağırırız da sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.

61 — La'netlenmişlerdir. Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve hemen öldürülürler.

62 — Allah'ın daha önceden geçenler hakkındaki sünnetidir. Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.

Allah Teâlâ Rasûlüne —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— mü'min kadınlara —özellikle değerli olmalarından dolayı eşleri ve kızlarına— üstlerine örtü almalarını ve câhiliyet devri kadınlarının kiyâfetlerinden ayrı ve câriyelerin giyimlerinden farklı biçimde giyinmelerini emretmesini söylüyor. Âyet-i kerîme'de yer alan ve örtü diye tercüme edilen (الجلباب) kelimesi, himârın üzerine örtülen örtüdür. İbn Mes'ûd, Ubeyde, Katâde, Hasan el-Basrî, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Atâ el-Horasânî ve başkaları böyle demişlerdir. Günümüzdeki izâr (çarşafın yerine alınan örtü) mesâbesindedir.

Cevherî der ki: (الجلباب) kelimesi örtü anlamınadır. Nitekim Hüzeyl kabîlesinden bir kadın öldürülen bir kişiye ağıt yakarak şöyle demiş:

Şahinler ona doğru yürüyor, oynarcasına;
Tıpkı üzerinde örtüler (celâbîb) bulunan bâkirelerin yürüyüşü gibi.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ mü'min kadınlara bir ihtiyâç için evlerinden çıktıkları zaman, başlarının üzerinden örtü örterek yüzlerini kapamalarını ve bir tek gözlerini göstermelerini emretmektedir. Muhammed İbn Sîrîn der

ki: Abîde es-Selmânî'ye Allah Teâlâ'nın «Üstlerine örtülerini alsınlar.» kavlini sorduğumda o; yüzünü ve başını örttü, sol gözünü açtı, der.

İkrime der ki: Kadın boğazının boğumunu örtüsü ile (cilbâb) örter ve onu üzerine sarkıtır.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî yazılı olarak... Safiyye Bint Şeybe'den nakletti ki; Ümmü Seleme şöyle demiş: «Üstlerine örtülerini alsınlar.» âyeti nâzil olunca, ansâr kadınları başlarında sükûnetten kargalar yuva kurmuş gibi dışarı çıktılar. Üzerlerine de siyah elbiseler giyiyorlardı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Yûnus İbn Yezîdden nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Zührî'ye Velîde (Arap asıllı olmayıp ta, araplar arasında doğmuş bulunan câriye)nin evli veya evlenmemiş hanımlar gibi örtünüp örtünmeyeceklerini sordum. O dedi ki: Eğer evlenmişse örter. Ancak cilbâb örtünmez. Çünkü onların muhsan olanları dışında hür kadınlara benzemeleri doğru değildir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar.»

Süfyân es-Sevrî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Zimmîlerin kadınlarının zînetlerine bakmakta bir beis yoktur. Bu, sırf fitne korkusuyla yasaklanmıştır, yoksa harâm olduklarından değil. Sevrî bu sözüne delil olarak da bu âyetteki «Mü'minlerin kadınlarına» ifâdesini alır. (*)

«Bu, onların tanınıpta incitilmemeleri için daha elverişlidir.» Yani böyle yaptıkları takdîrde onların hür oldukları, câriye ve fâhişe olmadıkları kolaylıkla bilinir.

(*) Bu bahiste yer alan (الجلباب) kelimesine ünlü lügat bilginimiz Âsım efendi şu anlamı veriyor: Cilbâb; sinmâr vezninde gömleğe denür... Ve cilbâb, nisvân tâifesine mahsûs bir nevi sevb-i vâsia denür ki câr'dan sağîr olur, üstlük dedikleridir. Alû kavlin büründükleri câr'e (Kadınların büründükleri değirmi çarşaf. Şemseddîn Sâmî, Kâmûs-i Türkî) denür ki Arabistân'da nisvân ana cellâbî tâbîr ederler. Bu diyârlarda (Türkiye) ferâce anın bedelidir. Ve ind el-ba'z nisvânın baş örtülerine denür, himâr mânâsına. Ve cilbâb; mülk ve memleket mânâsına müsta'meldir... Nitekim kamîs ile dahî mülk ve velâyetten kinâye olunur. (Âsım, Kamûs Tercûmesi; I, 177).

Metinde yer alan (الخمار) himâr kelimesini Âsım efendi şöyle açıklıyor: Himâr, kitâb vezninde. Bu dahî müzdahim ve ğâlebe olan cemâat-ı insânîye denür. Ve hâtûn kısmının tesettür içün başlarına örtdükleri yaşmak makûlesine denür... Ve mutlakâ bir şey'i setr îden nesneye denür. (Âsım, Kamûs Tercemesi, II, 305).

Metinde yer alan (الازار) izâr kelimesine de şu mânâyı veriyor: İzâr; hemzenin kesri ile bedene bürünecek câr ve melhafe'ye denûr... Şârih der ki; gerçi müellif mutlakâ melhafe ile tefsîr eyledi, lâkin asl-ı izâr, belden aşağı tutulan fota ve peştemâl makûlesine denür. Nitekim Ridâ; belden yukarı tutulan sevbe denür. Meselâ, Hüccâcın belden yukarı tuttukları ihrâm, ridâ ve belden aşağı tuttukları izâr'dır. (Âsım, Kâmûs Tercemesi, II, 124). Çeviren.

Süddî, «Eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar. Bu, onların tanınıpta incitilmemeleri için daha elverişlidir.» âyeti konusunda şöyle dedi: Medîne'li fâsıklardan bir topluluk geceleyin karanlık bastığı zaman, Medîne sokaklarına çıkar ve kadınlara sataşırlardı. Medîne'nin evleri çok dardı. Kadınlar akşam olunca ihtiyâçlarını gidermek için dışarı çıkarlardı. İşte o fâsıklar bu zamanı gözlerler ve üzerinde cilbâb bulunan kadın görürlerse; bu hürdür, diyerek ondan kaçınırlardı. Üzerinde cilbâb bulunmayan kadın görürlerse; bu câriyedir, derler ve ona saldırırlardı.

Mücâhid der ki: Cilbâb giymeleri halinde onların hür oldukları anlaşılır ve hiç bir fâsık onlara sataşmaz.

«Allah, Gafûr, Rahîm olandır.» Bu konuda bilginin mevcûd olmadığı câhiliyet devrinde geçenleri Allah bağışlar ve merhamet eder.

Sonra Allah Teâlâ açıktan inanmış görünüp içlerinde küfrü gizleyen münâfıkları tehdîd ederek buyuruyor ki: «Andolsun ki münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar...» İkrime ve başkaları, bu kalblerinde hastalık bulunanların zânîler olduğunu söylerler. «Şehirde bozguncu haberler yayanlar.» Yani düşman geldi, savaş var diyerek yalan ve bozguncu haberleri yayanlar, bu davranışlarından vazgeçip hakka dönmezlerse «Muhakkak seni onlarla mücâdeleye çağırırız da sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan naklen «Seni onlarla mücâdaleye çağırırız da» kavline; seni onların üzerine hâkim kılarız da, anlamını vermiştir. Katâde merhûm da der ki: Bu ifâde, seni onlarla savaşa teşvîk ederiz de, demektir. Süddî ise; onları sana tanıtırız, anlamını vermiştir. «Sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.» Yani Medîne'de. «La'netlenmişlerdir.» Bu ifâde, Medîne'den kovulmuş ve uzaklaşmış olarak bir müddet kaldıkları sırada la'netlenmiş olarak kalırlar anlamında hâl'dir. «Nerede bulunurlarsa yakalanırlar.» Nerede bulunurlarsa zelîl ve azınlıkta oldukları için yakalanır «Ve hemen öldürülürler».

«Allah'ın daha önceden geçenler hakkındaki sünnetidir.» Bu Allah'ın nifâk ve küfür üzerinde direnen ve bulundukları durumdan vazgeçmeyenlere uyguladığı her zamanki sünnetidir. Buna göre îmân ehlini onların üzerine hâkim kılar ve mü'minler onları ezip geçerler. «Sen Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.» Yani Allah'ın bu konudaki sünnetini değiştirip tebdîl edemezsin.

يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا
﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا

نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا
﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ
مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

63 — İnsanlar sana kıyâmetten sorarlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de o saat yakında oluverir.

64 — Muhakkak ki Allah, kâfirleri la'netlemiştir. Ve onlara çılgın alevler hazırlamıştır.

65 — Orada temelli kalırlar, ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulamazlar.

66 — O gün, yüzleri ateşte çevrilirken; ne olurdu keşki Allah'a itâat etseydik, peygambere de itâat etseydik, derler.

67 — Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar.

68 — Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.

Allah Teâlâ; Rasûlüne kendisinin kıyâmet konusunda bir bilgiye sâhib olmadığını binâenaleyh insanlar kendisine bu konuyu sorarlarsa herhangi bir şey söylememesini bildiriyor. A'râf sûresinde vârid olduğu gibi bu konuda bilgiyi Allah'a havâle etmesini haber veriyor. Bilindiği gibi A'râf sûresi mekkîdir, bu sûre ise medenîdir. Mekke dönemi boyunca peygamberin kıyâmet konusundaki bilgiyi Allah'a havâle etmesi durumu devâm etmiş ancak burada kıyâmetin yakın olduğunu şu ifâdelerle bildirmiştir: «De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de o saat yakında oluverir.» Nitekim diğer âyetlerde de şöyle buyurmuştu: «Kıyâmet yaklaştı, ay yarıldı.» (Kamer, 1), «İnsanların hesâb verme vakti yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1).

Müteakiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah, kâfirleri la'netlemiştir.» Onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. «Ve onlara çılgın alevler hazırlamıştır.» Yani âhiret diyârında. «Orada temelli kalırlar.» Sürekli orada kalacaklardır. Ne ordan çıkarılırlar, ne de o azâb yok

olup biter. «Ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulamazlar.» Onlar için ne bir yardımcı, ne de bir imdâda gelen vardır ki kendilerini içinde bulundukları azâbdan kurtarsın.

«O gün, yüzleri ateşte çevrilirken; ne olurdu keşki Allah'a itâat etseydik, peygambere de itâat etseydik; derler.» Yüzleri üstü ateşe tutulduklarında ve yüzleri cehennem aleviyle yandığında; keşki, dünya hayatındayken Allah'a ve Rasûlüne itâat edenlerden olsaydık, diye temennî ederler. Nitekim Allah Teâlâ Furkân sûresinde onların Arasât'daki hallerini de şöyle haber vermişti: «O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak; Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir. Vay başıma gelene: Keşki falancayı dost edinmeseydim. Andolsun ki beni, bana gelen Zikir'den o saptırdı. Şeytân, insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır.» (Furkân, 27-29). Allah Teâlâ «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» (Hicr, 2) buyuruyor. Burada ise onların dünyada iken Allah'a ve Rasûlüne itâat edenlerden olmayı temennî ettiklerini haber veriyor. «Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar.» Tâvûs buradaki (سادتنا) kelimesinin, seçkinler ve eşrâf demek olduğunu bildirir. (كبرائنا) kelimesinin de bilginler olduğunu ifâde eder. İbn Ebu Hâtim bunu böylece rivâyet etmiştir. Yani onlar derler ki: Biz büyüklerimize yani yöneticilerimize ve yaşlılarımıza uyduk, peygamberlere muhâlefet ettik ve onların bulundukları yolun ayrı olduğunu, yöneticilerimizin yolunun da ayrı olduğunu kabul ettik. Ancak gördük ki; onların tuttukları hiç bir yol yoktur. «Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver.» Bizi aldatıp küfre sürüklediklerinden dolayı. «Ve onları büyük bir la'netle la'netle» Kurrâ'dan bir kısmı bunun (كبيراً) şeklinde ba ile okurken bir kısmı da (كثيراً) şeklinde peltek se ile okur ki mânâ her iki şekilde de birbirine yakındır. Nitekim Abdullah İbn Amr'ın hadîsinde nakledilir ki; Ebubekir (r.a.) şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, bana bir duâ öğret ki namazımda o duâyı okuyayım. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'ım, doğrusu ben kendime çok zulmettim. Senden başka günâhları affeden yoktur; öyleyse kendi kapından bir bağışlama ile beni affet ve bana merhamet et. Muhakkak ki Gafûr, Rahîm Sen'sin Sen, de. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bazıları büyük bir zulümle derken bazıları da çok zulumle diyerek (ب) ile (كبيراً) ve (ث) ile (كثيراً) şeklinde okumuşlardır ki her iki mânâ da sahihtir. Bazıları da her iki ifâdeyi duâlarında birleştirmeyi müstahab görmüşlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Evlâ olan (ث) ile (كثيراً) şeklinde okunmasıdır. Ayrıca okuyucu da her iki kırâet arasında serbesttir. Hangisiyle okursa o güzeldir ve ikisini birleştirmesine gerek yoktur. Allah en iyisini bilendir.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe, Ubeydullah İbn Ebu Râfî'den nakletti ki; o, babasının Hz. Ali ile birlikte şehîd olanların arasında Haccâc İbn Amr İbn Raziyye'nin adını verdiğini ve karşılaştığı zaman onun şöyle dediğini bildirir: Ey Ansâr topluluğu, Rabbımızla buluştuğumuz zaman siz Rabbımıza: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik, onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız onlara azâbdan iki kat ver ve onları büyük bir la'netle la'netle mi demek istiyorsunuz?

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ ۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

69 — Ey imân edenler, Mûsâ'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.

Hz. Mûsâ'yı İncitenler

Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğrusu Mûsâ, çok değerli bir kişiydi. İşte Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, Mûsâ'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» âyetinden maksad işte budur. Buhârî bu âyetin tefsîrinde bu hadîsi çok kısa olarak îrâd etmiş, ancak peygamberler bölümünde aynı senedle Ebu Hüreyre'den rivâyet ederek şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Mûsâ Aleyhisselâm çok hayâlı bir kişiydi. Çok kapalıydı. Utancından derisinin hiç bir yeri görülmezdi. İsrâîloğullarından ona eziyyet edenler dediler ki: Mûsâ derisinde ya abraşlık veya şişlik veya bir âfet bulunduğu için bu kadar gizlenip örtünüyor. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle Mûsâ Aleyhisselâm'ı onların söylediğinden uzak tuttu. Mûsâ bir gün tek başına kalmıştı. Elbisesini çıkarıp bir taşın üzerine koydu, sonra yıkandı. Yıkanmayı bitirince elbisesine doğru yöneldi, almak istedi, taş elbisesini zıplatarak kaçırdı. Mûsâ âsâsını alıp taşın peşine koştu ve; ey taş elbisem, ey taş elbisem, diye söyleniyordu. Nihâyet İsrâîloğullarından bir topluluğun yanına vardı. Onu Allah Azze ve Celle'nin yarattığı, en güzel biçimde çıplak olarak gördüler. Böylece Allah onların söylediklerinden Mûsâ'yı uzak tuttu. Taş durdu ve Mûsâ elbisesini alıp giydi. Âsâsıyla taşa vurmaya başladı. Allah'a andolsun ki

Mûsâ'nın üç dört veya beş darbesinin etkisiyle taşta iz kaldı. İşte Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, Mûsâ'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» âyetinin mânâsı budur. Bu hadîsin siyâkı hem güzel, hem de uzundur. Bu hadîs Müslim'den ayrı olarak Buhârî'nin tek başına rivâyet ettiği hadîslerdendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Revh Hasan'dan Hellâs ve Muhammed de Ebu Hüreyre'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyetin tefsîrinde şöyle buyurmuş: Mûsâ, çok hayâlı ve örtünen bir kişiydi. Hayâsından dolayı vücûdunun derisinden hiç bir yeri görünmezdi... Sonra Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi uzun uzadıya Buhârî'nin naklettiği biçimde naklediyor. Ahmed İbn Hanbel bu âyetin tefsîrinde de Revh kanalıyla... Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi aynı şekilde nakleder. Süleymân İbn Mihrân kanalıyla da İbn Abbâs'tan nakleder ki: O, «Mûsâ'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın.» âyeti konusunda şöyle demiş: Kavmi Mûsâ'ya dediler ki: Sen vücudunda şişlik bulunan birisin. Mûsâ bir gün çıkıp yıkanmak istedi. Elbisesini bir kayanın üzerine bıraktı. Sudan çıkınca kaya elbisesini alıp zıplamaya başladı. Mûsâ'da çırılçıplak kayayı izledi. Nihâyet kaya İsrâiloğullarının meclisinden bir meclise vardı. İbn Abbâs der ki: Onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın vücûdunda şişkinlik bulunmadığını gördüler. İşte Allah Teâlâ'nın «Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavlinin mânâsı budur. Aynı şekilde bu hadîsi Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Revh İbn Hâtim ve Ahmed İbn Muallâ... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hz. Mûsâ çok hayâlı bir kişiydi. Bir gün o, yıkanmak için suya girdi. Elbisesini bir kayanın üzerine koydu. Ve az kalsın avret mahalli görünüyordu. İsrâiloğulları dediler ki: Mûsâ'nın vücûdunda bir şişkinlik var veya onda bir araz var. Bununla Mûsâ'nın elbisesini çıkarmasını kasdediyorlardı. Kaya Mûsâ Aleyhisselâm'ın elbisesini yüklenerek İsrâiloğullarının meclisinin bulunduğu yere kadar geldi. Onlar Mûsâ'yı erkeklerin en güzel biçiminde gördüler —Veya buna benzer bir ifâde kullandı— İşte Allah Teâlâ'nın: «Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavlinin mânâsı budur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, «Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavli hakkında şöyle demiş: Mûsâ ve Hârûn dağa çıktılar. Hârûn Aleyhisselâm orada öldü. İsrâiloğulları Hz. Mûsâ'ya dediler ki: Onu sen öldürdün. Çünkü o, bize senden daha yumuşak davranıyordu ve daha çok hayâ sâhibiydi. Mûsâ Aleyhisselâm'a bu sebeple eziyet ettiler. Allah Teâlâ meleklere emretti de; onu aldılar ve İsrâiloğullarının meclislerinin bulunduğu yere götürdüler, böylece onun öldüğünü söylediler. Hârûn Aleyhisse-

lâm'ın kabrinin yerini dilsiz birinden başkası bilmedi. Allah da onu kör ve sağır etmişti. Bu haberi İbn Cerîr Taberî, Ali İbn Mûsâ et-Tûsî kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder. Sonra der ki: Eziyet lafzıyla kasdedilen mânânın bu olması câizdir. Ancak birinci anlamın kasdedilmiş olması da câizdir. Allah Teâlâ'nın kavlinden daha uygun bir söz bulmak mümkün değildir. Ben derim ki: Her iki anlamın da kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bunun yanısıra başka anlamların da kasdedilmiş olması câizdir. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir gün bir ganîmet taksîm etti. Ansâr'dan bir adam; bu taksîmde Allah'ın rızâsı kasdedilmemiştir, dedi. Abdullah der ki: Ben ona; ey Allah'ın düşmanı muhakkak senin bu sözünü Rasûlullah (s.a.)a haber vereceğim, dedim. Rasûlullah (s.a)a bu bildirilince, onun yüzü kızardı, sonra şöyle buyurdu:

يَرْحَمُ اللهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ

Allah Mûsâ'ya rahmet etsin, bundan çok daha fazlasıyla eziyet görmüştü de sabretmişti. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Süleymân İbn Mihrân kanalıyla Abdullah'tan naklederler.

Bu hadîsin bir başka rivâyetini de İmâm Ahmed İbn Hanbel Haccâc kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Rasûlullah (s.a.) ashâbına; sizden biriniz ashâbımdan bana hiç bir şey (söz) getirmesin, çünkü ben sizin yanınıza kalbi rahat olarak çıkmak isterim, dedi. Rasûlullah (s.a.)a mal getirilmişti ve o, bunu taksîm ediyordu. Ben iki adama rastladım. Biri arkadaşına şöyle diyordu: Allah'a andolsun ki Muhammed bu taksîmiyle ne Allah rızâsını, ne de âhiret diyârını gözetti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ben, durdum ve onların söylediklerini iyice duyduktan sonra, Rasûlullah'a gelip dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bize; hiç bir kimse bana ashâbımdan bir şey (laf) ulaştırmasın, demiştin. Ben falanca ve falancaya rastladım, onlar şöyle ve şöyle diyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamberin yüzü kızardı ve ona çok ağır geldi. Sonra buyurdu ki: Bırak onları, Mûsâ bundan çok daha fazla eziyetle karşılaştı da sabretti. Ebu Dâvûd da bu hadîsi Edeb Bâbında Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla Ebu Hâşim'den kısaca nakleder ve şöyle der: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hiç bir kimse bana ashâbımdan bir şey (laf) ulaştırmasın. Çünkü ben sizin yanınıza kalbi rahat olarak çıkmak isterim. Kezâ Tirmizî de Menkıbeler Bâbında aynı hadîsi nakleder, sâdece râvîler arasında fazlaca Zeyd İbn Zâide'yi zikreder. Kezâ Tirmizî, Muhammed İbn İsmâîl kanalıyla da aynı hadîsi muhta-

sar olarak Ebu Hâşim'den nakleder. Yalnız isnâdında Süddî'nin adını da ekler ve; bu hadîs, bu şekliyle garîbtir, der.

«Ve o, Allah katında değerli idi.» Onun Rabbı Allah Azze ve Celle katında değeri ve mertebesi vardı. Hasan el-Basrî der ki: Onun Allah katında duâsı makbûl idi. Selef'ten başkaları da dediler ki: Allah'tan ne istedi ise Allah onu kendisine vermişti. Ancak Allah'ı görmek isteyince Allah Azze ve Celle bunu kendisine vermedi. Bazıları da dediler ki: Onun yüce değerlerinden birisi de, kardeşi Harûn'a şefâat edip Allah'ın kendisiyle beraber onu da elçi olarak göndermesini istemesi ve Allah'ın da onun isteğini kabul edip «Ve rahmetimizden ötürü ona kardeşi Hârûn'u da bir peygamber olarak bağışladık.» (Meryem, 53) buyurmasıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

70 — Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.

71 — Ki O da işlerinizi düzeltsın ve günâhlarınızı bağışlasın. Kim, Allah'a ve Rasûlüne itâat ederse; gerçekten büyük bir kurtuluşla kurtulmuştur.

Doğru Söz

Allah Teâlâ; mü'min kullarına kendisinden korkmalarını ve onu görüyormuş gibi ibâdet etmelerini emrediyor. Sonra da doğru söz söylemelerini bildiriyor. Sapıklığı ve eğriliği bulunmayan dosdoğru söz söylemelerini. Böyle yaptıkları takdîrde Allah'ın da kendilerinin yaptıkları işleri sâlih amele dönüştüreceğini, iyi işlerde kendilerini muvaffak kılacağını ve geçmiş günâhlarını bağışlayacağını va'dediyor. Ayrıca gelecekte vâki' olacak günâhlarından dolayı da kendilerine tevbeyi ilhâm edeceğini bildiriyor.

«Kim, Allah'a ve Rasûlüne itâat ederse; gerçekten büyük bir kurtuluşla kurtulmuştur.» Cehennemden uzaklaştırılıp ebedî nimet yurduna götürülmüştür.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize babam... Ebu Mûsâ el-Eş'ârî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah bize bir gün öğle namazını kıldırdı. Namazı bitirince eliyle işâret etti, biz de oturduk. Buyurdu ki: Muhak-

kak ki Allah bana, size Allah'tan korkmanızı ve doğru söz söylemenizi emretmemi buyurdu. Sonra hanımlar geldiler. Onlara da dedi ki: Muhakkak ki Allah bana, size Allah'tan korkmanızı ve doğru söz söylemenizi emretmemi buyurdu, ey hanımlar.

İbn Ebu Dünyâ «et-Takvâ» kitâbında der ki: Bize Muhammed İbn Abbâd İbn Mûsâ... Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) ne zaman minbere çıkmışsa muhakkak ki «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.» âyetini okuduğunu işitmişimdir.

Abdurrahîm İbn Zeyd'in hadîsinde... Abdullah İbn Abbâs'tan mevkûf olarak nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim insanların en şereflisi olmak istiyorsa Allah'tan korksun. İkrime ise dedi ki: Doğru söz Lâ İlâhe İllallah'dır. Başkaları da dediler ki: Buradaki (السديد) kelimesi doğruluk demektir. Mücâhid ise eğrilikten kaçınmak olduğunu bildirir. Bir başkası ise bunun doğru yol olduğunu bildirir. Hepsi de haktır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِينَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِينَ
وَالْمُشْرِكٰتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

72 — Gerçekten Biz emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Ve korkup titrediler. Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.

73 — Bunun sonucu olarak Allah; münâfık erkekleri ve münâfık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları azâba uğratacak, mü'min erkeklerle, mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır. Ve Allah Gafûr, Rahîm olandır.

Allah'ın Emâneti

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Emânet kelimesi ile kasdedilen itâattır. Hz. Âdem'e emâneti sunmazdan önce Allah Teâlâ onu yerlere, dağlara ve göklere sunmuş, onlar buna güç yetirememişler. Bunun üzerine Âdem'e buyurmuş ki: Ben, emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara

sundum onlar buna güç yetiremedi. Sen onu yüklenebilir misin? Âdem demiş ki: Rabbım, onda ne var? Allah Teâlâ buyurmuş ki: İyi davranırsan mükâfât görürsün, kötü davranırsan cezâlandırılırsın. Âdem emâneti almış ve onu yüklenmiş. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur.

Ali İbn Ebu Talha ise Abdullah İbn Abbâs'tan emânetin, farzlar olduğunu söylediğini nakleder. Allah bu farîzâları göklere, yeryüzüne ve dağlara sunmuş ve onu yerine getirdikleri takdîrde kendilerini sevâba, kaybettikleri takdîrde azâba müstehak kılacağını bildirmiş, onlar bundan hoşlanmayarak isyân etmeksizin emâneti üstlenmekten kaçınmışlar. Onlar, Allah'ın borcunu yerine getirememekten korkarak ta'zîmden dolayı bunu üstlenmekten kaçınmışlardı. Sonra Allah Teâlâ onu Âdem'e sunmuş, Âdem de ondaki her şeyi kabul etmiştir. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Hz. Âdem'e emânet sunulup; onu bütünüyle al, itâat edersen, seni affederim isyân edersen seni azâblandırırım denildiğinde, o; kabul ettim, dedi. Ancak o günün ikindi vaktiyle akşam vakti arası kadar bir süre geçmeden günâhı işledi. Dahhâk da Abdullah İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivâyet nakletmiştir. Ancak bu rivâyetin üzerinde durulması gerekir. Çünkü Dahhâk ve İbn Abbâs arasında bir kopukluk vardır. Allah en iyisini bilendir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Hasan el-Basrî ve bir başkası buradaki emânetin, farzlar olduğunu söylemişlerdir. Başkaları da bunun itâat anlamına geldiğini söylemişlerdir. A'meş, Ebu Duhâ kanalıyla Mesrûk'dan nakleder ki; Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiş: Kadının kendi namusuna sâhip olması emânet demektir. Katâde ise emânetin; din, farzlar ve Allah'ın haddleri olduğunu söylemiştir. Bazıları da emânetin cünûb iken yıkanmak olduğunu bildirmişlerdir. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'in şöyle dediğini nakleder: Emânet üçtür: Namaz, oruç ve cünûb iken gusletmek. Bütün bu sözlerin arasında çelişki yoktur. Aksine hepsi aynı noktada birleşmektedir ki bu da emânetin, mükellefiyet ve emirlerle yasakları şartlarıyla birlikte kabul anlamına gelmesidir. İnsanoğlu bu mükellefiyetleri yerine getirince sevâba nâil olur, terkederse cezâya lâyık olur. İnsan zayıflığı, câhilliği ve zâlimliğine rağmen, bunu kabul etmiştir. Allah'ın muvaffak kıldıkları kişiler bu niteliklerden uzaktır. Yardım ancak Allah'tan dilenir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, bu âyeti okuduktan sonra şöyle demiş: Allah Teâlâ yıldızlarla süslenmiş yedi kat göğe ve yüce Arş'ı taşıyanlara emâneti sunup ta kendilerine; emâneti yüklenip onda bulunanları kabul ediyor musunuz? de-

diğinde onlar; ne var içinde? dediler. Onlara; iyi davranırsan mükâfâta nâil olur, kötü davranırsan cezâya müstehak olursun, denildi. Bunun üzerine onlar; hayır, dediler. Sonra emânet dağlarla pekiştirilmiş ve dümdüz ovalarla yeraltına serilmiş olan sağlam yedi kat yere sunulup; emâneti ve onun içinde bulunanları taşır mısın? denildi. O; içinde ne var? dedi. Ona; iyi davranırsan mükâfâta nâil olursun, kötü davranırsan cezâya lâyık olursun, denildi. Bunun üzerine yeryüzü; hayır, dedi. Sonra katı ve sarp dağlara bu emânet sunuldu ve ona; emâneti ve içinde bulunanları taşır mısın? denildi. O; ne var onda? deyince, iyilik yaparsan mükâfâta nâil olursun, kötülük yaparsan cezâya lâyık olursun, denilince, hayır, dedi.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: Allah Teâlâ mahlûkâtını yaratınca insanları, cinleri, gökleri, yeri ve dağları topladı. Önce göklerden başlayıp onlara emâneti sundu —ki bu, itâat demektir— ve bunu taşır mısınız? buyurdu. Bunun taşınması netîcesinde lutuf, kerâmet ve cennette sevâb var dedi. Onlar; Rabbımız, biz bu işe güç yetiremeyiz, bizim kuvvetimiz yoktur. Biz yalnızca Sana itâat edenleriz, dediler. Sonra emâneti yeryüzüne sundu ve ona; bu emâneti taşır mısın? Benden alıp kabûl eder misin? O zaman sana lutuf ve kerâmeti ihsân ederim, buyurdu. Yeryüzü; Ya Rabbî bizim buna sabır ve tâkatımız yoktur. Biz yalnızca Seni dinler ve itâat ederiz. Bize emrettiğin bir şeyde Sana aslâ isyân etmeyiz, dedi. Sonra Allah Teâlâ Âdem'i kendisine yaklaştırıp dedi ki: Bu emâneti taşır ve ona hakkıyla riâyet eder misin? Bunun üzerine Âdem dedi ki: O zaman Senin katında bana ne var? Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Âdem, iyi davranırsan ve itâat edip emânete riâyet edersen, Benim katımda sana lutuf var, ihsân ve cennette güzel sevâblar var. İsyân edip emânete gereği gibi riâyet etmezsen, Ben seni azâblandırır, cezâlandırır ve cehenneme atarım. Âdem dedi ki: Rabbım, râzı oldum, kabul ettim ve emâneti yüklendim. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle; ben de o emâneti sana yükledim, buyurdu ki işte «Onu insan yüklendi.» kavlinin mânâsı budur. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti nakleder.

Mücâhid'in şöyle dediği nakledilir: Allah Teâlâ emâneti göklere sununca, gök; ey Rabbımız Sen bana yıldızları, gök ehlini ve diğerlerini yükledin. Ben sevâbtan başka bir şeyi istemem ve bir farîzayı da yüklenmem, dedi. Mücâhid dedi ki: Allah Teâlâ emâneti yeryüzüne sundu, yeryüzü dedi ki: Ey Rabbım, bana ağaçları yükledin, ırmakları üzerimden akıttın, yeryüzünün sâkinlerini omuzuma bindirdin. Ben sevâb istemem ve bir farîzayı da yüklenmem. Dağlar da aynı şekilde söyledi. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur. Yani işin sonunda böyle oldu demektir. İbn Cüreyc de aynı şekilde söylemiştir. İbn Eşvâ' der ki: Allah Teâlâ emâneti gökler, yeryüzü ve dağlara sununca, üç gün ve gece

Allah'a feryâd ederek dediler ki: Rabbımız, bizim bunu yapmaya tâkatımız yoktur ve sevâb da istemiyoruz.

Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Zeyd İbn Eslem'den bu âyetin tefsîri konusunda şöyle dediğini nakletti: İnsanoğlu; başımla gözüm üzerine, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ; Ben de sana bu konuda yardımcı olacağım, seni iki gözle destekleyeceğim. Onlar Benim hoşlanmadığım bir konuda seninle tartışacak olursa, Ben onları kapayacağım. Dilini de iki katla destekleyeceğim. Eğer Benim hoşlanmadığım bir şeyde seninle tartışacak olurlarsa onu da katlayacağım. Avret mahallini de elbise ile destekleyeceğim. Onu sen Benim hoşlanmadığım yerde açmayacaksın. Sonra Ebu Hâzim'den de aynı rivâyet nakledilmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... İbn Zeyd'den bu âyetin tefsîri konusunda şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ göklere, yeryüzüne ve dağlara emânetini sundu ve onların üzerine dinî emirleri farz kılacağını bildirdi. Bunun netîcesinin sevâb veya cezâ olduğunu belirtti ve din konusunda onları emânetçi kıldığını haber verdi. Onlar; hayır, dediler. Biz Senin emrine boyun eğeriz. Ne sevâb, ne de cezâ isteriz. İbn Zeyd dedi ki: Allah Teâlâ emâneti Âdem'e sundu. Âdem; başımla gözüm üzerine dedi. İbn Zeyd dedi ki: Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu ki: Sen bu emâneti yüklenirsen, sana Ben de yardımcı olurum. Gözüne bir perde koyarım. Senin için helâl olmayan bir şeye bakmaktan kaçınırsan o perdeni indiririm. Dilin için bir kapı ve kilit koyarım. Eğer harâm olan bir şeyi konuşmaktan çekinirsen onu kilitlerim. Avret mahallin için bir örtü koyarım. Sen onu ancak Benim senin için helâl kıldığım yerlerde açarsın.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Saîd İbn Amr es-Sekkûnî... Peygamberin ashâbından olan Hakem İbn Umeyr'den nakletti ki; o, Rasûlullah şöyle buyurdu, demiştir: Emânet ve vefâ, peygamberlerle birlikte Âdemoğlunun üzerine indirildi. Peygamberler emânet ve vefâ ile gönderildiler. Onlardan kimisi Allah'ın Rasûlü, kimisi nebîsi, kimisi de hem nebîsi hem rasûlüdür. Kur'ân Allah'ın kelâmıdır. Arap ve arap olmayan herkese indirilmiştir. Araplar da, arap olmayanlar da Kur'ân'ın emrini, sünnetin emrini kendi dilleriyle öğrenmişlerdir. Allah Teâlâ, yapmaları gereken hiç bir emri, sakınmaları gereken hiç bir şeyi bırakmaksızın bütünüyle delilleriyle birlikte onu insanlara açıklamıştır. Her dil mensûbu iyiyi ve kötüyü kendi dilinde bilir. Sonra ilk kaldırılacak şey emânettir. Ancak onun izi insanların kalbinin derinliğinde kalır. Sonra vefâ, ahd ve zimmet kaldırılır. Kitaplar kalır. Âlim amel eder, câhil ise onu bilir ve inkâr eder, emâneti taşımaz. Nihâyet bana ve ümmetime kadar gelir. Allah ancak helâk olacak olanları helâk eder. O emâneti, terkedenden başkası görmezlikten gelmez. Ey insanlar, sakının ve aldatıcı,

vesvese verici şeytândan kaçının. Allah, sizin hanginizin daha iyi amel işleyeceğini dener. Bu hadîs cidden garîbtir. Ancak bunun başka yollardan bazı şâhidleri vardır. Ayrıca İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Askelân'lı Muhammed İbn Halef... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü îmân ile birlikte beş nitelikle gelen kişi cennete girer: Abdestine, rükû'una ve sücûduna ve vakitlerine riâyet ederek beş vakit namaz kılan. Gönül rahatlığıyla malının zekâtını veren. Ve Rasûlullah şöyle dedi: Allah'a yemîn ederim ki bunu mü'minden başkası yapamaz. Ramazân orucunu tutan. Ve yol bulabilirse Allah'ın evini hacceden ve emâneti yerine getiren. Ebu Derdâ'ya denildi ki: Emâneti yerine getirmek nedir? O dedi ki: Cenâbetten yıkanmaktır. Çünkü Allah Teâlâ ademoğluna; dinde cenâbetten yıkanmanın dışında bir şeyi emânet etmemiştir. Ebu Dâvûd da Muhammed İbn Abdurrahmân el-Anberî kanalıyla... Katâde'den bu hadîsi rivâyet eder.

Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Temîm İbn Muntasır Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah yolunda öldürülmek bütün günâhları bağışlatır —veya her şeyi bağışlatır, demiştir.— ancak emânet müstesnâdır. Emânet sâhibi kıyâmet günü getirilir ve ona; emânetini öde, denilir. O; Ya Rabbî nasıl ödeyeyim? Dünya artık yok oldu, der. Ona; emânetini öde, denilir. O; ya Rabbî nasıl ödeyeyim? Artık dünya yok oldu, der. Ona; emânetini öde, denilir. O; ya Rabbî nasıl ödeyeyim? Artık dünya yok oldu, der. Allah Teâlâ buyurur ki: Onu alıp Hâviye'ye götürün. Onu alırlar Hâviye'ye götürürler ve oraya fırlatırlar. Nihâyet Hâviye'nin dibine ulaşınca, orada kendisini olduğu şekil üzere bulur. O, Hâviye'nin dibinden alınır ve tekrâr üstüne çıkarılır. Cehennemin ağzına konulur. O, çıktığını gördüğü zaman tekrâr ayağı kayar ve arkasından ebediyyen cehennemin dibine atılır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Emânet namazdadır. Emânet oruçtadır. Emânet abdesttedir. Emânet sözdedir. Bunların en ağırı da, tevdî' edilen emânetlerdir. Ben, Berrâ'ya rastladım ve ona kardeşim Abdullah İbn Mes'ûd'un ne dediğini duydun mu? deyince, o; Abdullah İbn Mes'ûd doğru söyledi, dedi. Şüreyk der ki: Bize Ayyâş el-Âmiri... Abdullah İbn Mes'ûd'dan aynı şekilde bu hadîsi rivâyet etti. Ancak emânet namazdadır ve her şeydedir, sözünü zikretmedi. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır, ancak hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir.

Emânetle ilgili olarak nakledilen hadîslerden birisi de Ahmed İbn Hanbel'in Ebu Muâviye kanalıyla... Huzeyfe'den naklettiği şu hadîstir: Huzeyfe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) iki hadîs söyledi ki bunlardan birisini gördüm diğerini de bekliyorum. Bize söylediği hadîsinde dedi ki: Emânet, kişilerin kalblerinin içine yerleştirilmiştir. Sonra Kur'an nâzil oldu ve Kur'an'dan; Kur'an'ı, Sünnet'i öğrendiler. Sonra peygamber bize emânetin kaldırılışı konusunda bir hadîs nakletti ve dedi ki: Kişi

bir uykuya dalar ve kalbindeki emânet alınır. Ancak emânetin izi silik bir nokta halinde kalır. Emânet kişinin kalbinden alınır, ancak emânetin izi deride beliren bir ben izi gibi kalır. Ayağınla beraber fırlattığın bir taş gibi, sen onu şişmiş sanırsın, halbuki onda hiç bir şey yoktur. Sonra peygamber buyurdu ki: Sonra bir çakıl taşı daha alır ve onu ayağı ile fırlatır. İnsanlar alış-veriş yaparlar, ancak hiç bir kimse emâneti yerine getirmez. Öyle ki falanca kabîlede emîn bir adam vardır, adam için; ne zarîf, ne akıllı, ne iyi insan denir. Ama adamın kalbinde hardal tanesi kadar bir inanç eseri bulunmaz. Benim üzerime öyle bir zaman geldi ki, hanginizin biy'at verdiğini bilmiyorum. Eğer müslüman ise, dinine döndürülür, eğer hıristiyan ve yahûdî ise önderine döndürülür. Ama bugün ben sizden ancak falana ve falana biy'at ederim. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim A'meş kanalıyla Huzeyfe'den naklettiler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Hasan, Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Senin dört hasletin olursa dünyada kaybedeceğin hiç bir şeyin önemi yoktur: Emâneti korumak. Doğru söz söylemek. Güzel huy. Ve temiz yemek. İmâm Ahmed Müsned'inde bu hadîsi Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakleder. Taberânî de Abdullah İbn Ömer İbn Hattâb'ın Müsned'inde der ki: Bize Yahyâ İbn Eyyûb... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu, demiştir: Sende dört şey bulunursa, dünyada kaybettiğin şeylerin hiç birisinin önemi yoktur: Emâneti korumak, doğru söz, güzel huy ve temiz yemek. Ancak Taberânî, bu hadîsin râvîleri arasında İbn Hüceyre'yi fazla olarak kaydeder ve bunu Abdullah İbn Ömer'in Müsned'lerinden sayar.

Emânet konusunda yemîn etmenin yasaklandığına dâir vârid olan bir hadîsi Abdullah İbn Mübârek, Zühd kitâbında nakleder ve der ki: Bize Şüreyk... Hûnâs İbn Suhaym —veya Cedele İbn Suhaym demişti— dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ziyâd İbn Huzeyr ile Câbiye'den döndüm. Ben, onunla konuşurken; hayır, vallahi bu emânettir, diyordum. Ziyâd ağlıyor da ağlıyordu. Ben, büyük bir şey yaptığımı sandım ve ona dedim ki: Bundan rahatsız mı oluyorsun yoksa? O: Evet, dedi. Çünkü Hattâb oğlu Ömer emânette yemîn etmekten şiddetle nehyederdi, dedi.

Bu konuda bir de merfû' hadîs vârid olmuştur. Şöyle ki Ebu Dâvûd... İbn Büreyde'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim emânette yemîn ederse bizden değildir. Ebu Dâvûd merhûm bu rivâyetin naklinde münferid kalmıştır.

«Bunun sonucu olarak Allah; münâfık erkekleri ve münâfık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları azâba uğratacak.» Yani Allah Teâlâ Âdem'e mükellefiyetlerden ibâret olan emâneti yüklemiştir ki bunun netîcesinde münâfık erkeklerle, münâfık kadınları cezâlandırsın. Onlar kendi âilelerinden korkarak dıştan inandıklarını gösterip

kendi dinlerine tâbi oldukları için gizlice küfürlerini ilân edenlerdir. «Müşrik erkekleri ve müşrik kadınları» Bunlar da dıştan ve içten Allah Azze ve Celle'ye şirk koşup peygamberine muhâlefet edenlerdir. «Mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır.» Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve Allah'a itâatla amel eden peygamberlerine inanmış olan mü'min kişilere merhamet edecektir.

«Ve Allah Gafûr, Rahîm olandır.»

İZÂHI

Allah Teâlâ; mü'minleri ahlâkın ve edeblerin en güzelinin sâhibi olan Peygamber (s.a.)in edebine yönelttikten sonra, insana yüklediği mükellefiyetin çok büyük bir iş olduğunu açıklıyor ve buyuruyor ki; Biz, emâneti, yani mükellefiyeti göklere, yere ve dağlara verdik... Mükellefiyet, tabîat'ın kendisinde olanın tersinedir. İyi bil ki: Bu türden mükellefiyet (tabîatın tersine olan) ne göklerde ve ne de yerde vardır. Zîrâ yeryüzü, dağlar ve gökler oldukları şekilde yaratılmışlardır. Dağdan yürümesi, yerden dağa tırmanması, gökten yere inmesi istenemez. Melekler de böyle değildirler. Zîrâ melekler, her ne kadar bazı şeyleri yapmakla emrolunmuş ve bazı şeyleri yapmaktan nehyedilmişler ise de, bu onlar için —bize nisbetle— yemek içmek ne ise öyledir. İnsan, tabîatına uygun olan bir işle nasıl meşgûl olursa, melekler de gece ve gündüz aralıksız tesbîh ile meşgûl olurlar. Âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele: Emânet ta'bîri üzerinde birçok vecîhler serdedilmiştir. Nitekim bir kısım emâneti mükellefiyet olarak almış ve buna emânet denilmesinin sebebi; ona riâyet etmeyenin emâneti ödemesi gerekmesidir, demişlerdir. Emânete riâyet edenin ise şeref ve saygıya sâhip olduğunu belirtmişlerdir. Bazıları da emânetin, Allah'tan başka ilâh olmadığını söylemek olduğunu bildirmişlerdir ki bu, uzak bir ihtimâldir. Zîrâ gökler, yeryüzü ve dağlar kendi dilleriyle Allah'tan başka ilâhın bulunmadığını ve Allah'ın tek bir ilâh olduğunu haykırmaktadır. Bazıları da emânetin organlar olduğunu söylemişlerdir ki buna göre; göz bir emânettir onun korunması gerekir. Kulak, el, ayak, cinsel uzuv ve dil de böyledir. Bazıları da emânet; Allah'ı olduğu gibi bilmektir, demişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

İkinci Mes'ele: «Sunduk» anlamına gelen (عرضنا) kelimesinde birçok vecih vardır. Bazıları bu ifâde ile arzetmenin kasdedildiğini söylerken, bazıları haşr'in kasdedildiğini, bazıları da karşılaşmanın kasdedildiğini söylemişlerdir. Yani; Biz emâneti göklerle karşılaştırdık emâneti gök ve yer ehli tercîh etti, diye anlam vermişlerdir.

Üçüncü Mes'ele: «Gökler ve yer» ta'bîrinde iki vecih vardır. Birincisi; bu ifâdeler aynıyla gökleri ve yeri kasdetmektedir. İkinci veche gö-

re burada «gökler ve yer» ta'bîriyle orada yaşayanlar kasdedilmiştir. Ve burada izmâr vardır; o zaman cümlenin takdîri şöyle olur: Biz, emâneti gökler ve yeryüzü halkına sunduk, şeklindedir.

(...)

Beşinci Mes'ele: Göklerin ve yerin çekinmesinin sebebi nedir? Biz deriz ki; emânet birkaç sebepten dolayı kabul edilmez: Birincisi emânet çok ağır olduğundan korunması çok zor olur. Çabuk kırılan veya çok değerli cevherlerden yapılmış avadanlıklar gibi. Akıllı kişi bunları kabulden kaçınır. Altundan, gümüşten, hattâ camdan olsa kabul eder de böyle cevherlerden olan eşyâyı kabul etmez. Çünkü altun ve gümüşün kırılmasından korkmaz, camda çok kıymetli olmadığı için kırılmasından endîşe etmez. Mükellefiyet de böyledir.

İkincisi; akıllı kişi yıldırımların ve gök taşlarının düştüğü zaman ve istîlâ durumlarında emânet kabul etmez. Bu husûs da böyledir. Çünkü şeytân ve askerleri mükelleflerin peşinde koşmaktaydılar. Maksadları Hz. Âdem'in cennetten çıktıktan sonraki durumudur.

Üçüncüsü ise emânetin, birtakım mükellefiyetleri beraberinde getirmesidir ki, yem vermeye ve sulamaya muhtâç olan hayvanları birisinin yanına emânet olarak bırakmak gibi. Akıllı kişi bunları da kabulden kaçınır. Halbuki sandığa veya evin bir köşesine konan emânet eşyâ bunun aksinedir. İşte mükellefiyet de böyledir. Bakıma, korunmaya, temizlemeye gerek duyurur.

Altıncı Mes'ele: Emâneti bunca varlıklar taşımazken nasıl olmuş ta insan taşımıştır? Bunun iki cevâbı vardır: Birincisi, emânet olan şeyin içinde bulunan şeyleri bilmeyişidir. Bunun için de Allah Teâlâ âyetin devâmında, «Doğrusu insan, pek zâlim ve çok câhil oldu.» buyurmaktadır.

İkincisi ise; o dağlar ve taşlar kendi kendilerine bakmışlar, zayıflıklarını görüp bundan kaçınmışlardır. İnsan ise o teklîfi veren zât tarafına dikkat etmiş ve demiş ki: Bu emâneti tevdî' eden alîm ve kâdir bir zâttır ve emâneti ancak ehline verir. Emâneti tevdî' ettiği zaman emâneti alan kişiyi yalnız bırakmaz, onu inâyeti ve desteği ile korur. Bunları düşünüp emâneti kabul etmiştir. İşte «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.» (Fâtiha, 5) kavlinden maksad da budur.

Yedinci Mes'ele: Allah Teâlâ'nın «Doğrusu insan, pek zâlim ve çok câhil oldu.» kavli konusunda birçok vecih vardır:

Birincisi; bundan maksad; Hz. Âdem'dir. O, emre aykırı davranmakla nefsine zulmetmiş cennetten çıkarılma âkıbetinin nerelere varacağını bilememiştir.

İkincisi; bundan maksad isyân ile bunun doğurduğu netîcelerden habersiz olup zulmeden insandır.

Üçüncüsü ise; zulüm ve bilgisizlik insanın âdeti olmuştur. Azgın hayvan, temiz su, dediğimiz zaman bu ifâdelerle o nesnelerin özelliğini kasdetmemiz gibi. Aynı şekilde de cehâlet ve zulüm, insanın özelliği olmuştur. Emânet verilince insanlardan bir kısmı olduğu gibi kalmış, bir kısmı da zulmü terketmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: «Îmân edip îmânlarına zulmü karıştırmayanlar.» (En'âm, 82) buyurmaktadır. Bir kısmı da bilgisizliği terketmişlerdir ki, Allah Teâlâ Âdem (a.s.)den bahsederken: «Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti.» (Bakara, 31) buyurmaktadır. Bilcümle mü'min kulları hakkında da «İlimde derinleşmiş olanlar: Biz O'na îmân ettik, derler.» (Âl-i İmrân, 7) buyurmuştur. Keza «Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» (Fâtır, 28) buyurmuştur.

Dördüncüsü; «İnsan, pek zâlim ve çok câhil oldu.» kavli meleklerin tahmînidir. Çünkü onlar daha önce «Yeryüzünde fesâd çıkaracak birini mi yaratacaksın?» (Bakara, 30) demişlerdi. Allah Teâlâ da onların katında Âdem'in bilgisini açıklayarak: «Bunların adlarını Bana söyleyin.» (Bakara, 31) diye meleklerine emir buyurmuştur.

Bazıları da bu âyetin tefsîri konusunda şöyle demişlerdir: Mahlûkât iki kısımdır: Bir kısmı idrâk gücüne sâhiptir, bir kısmı idrâk gücüne sâhip değildir. İdrâk gücüne sâhip olandan bir kısmı hem küllî, hem de cüz'î şeyleri idrâk eder ki ademoğulları bunun örneğidir. Bir kısmı da yalnızca cüz'î şeyleri idrâk eder ki hayvanlar bunun örneğidir. Hayvan önüne konulan arpayı idrâk eder ve yer, ancak onun ötesini düşünemez. Çünkü mes'elelerin gerisini düşünmediği gibi delil ve bürhânlarla da inceleyemez. Mahlûkâtın bir kısmı da küllî şeyleri idrâk eder fakat cüz'î şeyleri idrâk edemez. Melekler gibi. Melekler küllî şeyleri idrâk ederler, ancak cimâ' ve yeme gibi zevkleri idrâk edemezler. Tefsîr ehlinden bir kısmı dediler ki: İşte Allah Teâlâ «Sonra onları meleklere göstererek: Eğer sâdıklardan iseniz, bunların adlarını Bana söyleyin, demiştir.» (Bakara, 31) kavliyle bunâ işâret etmiştir. Melekler cüz'î şeyleri idrâk etmediklerini ve bu konuyu bilmediklerini itirâf etmişlerdir. Mükellefiyet ise, ancak her iki durumu idrâk edenlerin üzerine yüklenir. Çünkü mükellefiyetle hakîkî lezzetlerin elde edilmesi için cüz'î şeylerin lezzetleri yasaklanır. İşte bu netîce Allah'a ibâdet ve O'nu bilmekten ibâret olan meleklerin zevklenmesi gibidir. Bunun dışında kalan mükellef; eğer mükellef oluyorsa bu, kendisinde külfet ve meşakkat anlamı bulunan emir mânâsındaki bir mükellefiyet değil, ancak hitâb mânâsındaki bir mükellefiyettir. Muhâtab kimseye de mükellef adı verilir. Çünkü mükellef de hitâbla karşı karşıya bulunmaktadır.

Âyette bazı derinlikler bulunmaktadır: Birincisi: Emânet Hz. Âdem'e sunulmuş ve o, bunu kabul etmiştir. Âdem, emânete sâhiplik yapmıştır. Söz, emîn kişinin sözüdür ki o, bu konuda başarılı olmuştur. Ondan sonra Âdem'den çocukları emâneti teslîm almışlardır. Kendisi-

ne emânet verilen kişiden, emâneti teslîm alan kişi emânet edilmiş kişi sayılmaz. Bunun için emânet eden kişinin vârisine söylenecek söz, emânet edilen kişiye söylenecek sözün aynısı değildir. Binâenaleyh tekrâr sözleşmeyi ve emâneti yenilemek gereği vardır. Mü'min, Allah katından ahid alarak Allah tarafından emânetçi kılınmıştır. Böylece söz, onun sözü olmuştur ve dolayısıyla Âdem için mevcûd olan kurtuluş, onun için de mevcûd olmuştur. Bunun için Allah Teâlâ: «Allah, mü'min erkeklerle ve mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır.» buyuruyor. Tıpkı «Onun tevbesini kabul etti.» (Bakara, 37) diyerek Hz. Âdem'in tevbesini kabul buyurması gibi. Kâfir ise emânet edilen kişiden emâneti teslîm almış olmaktadır. Dolayısıyla emânet onun güvenliği altına girmektedir. Diğer taraftan Allah'ın kazâ ve kaderî netîcesinde mü'min kişinin elinde bulunan emânete bir şey isâbet eder ve bu isâbette kendisinin kusûru olmazsa tazmînât ödemez. Çünkü emânet edilen kişinin kusûru olmadan kaybolan emânet tazmîn edilmez. Kâfirin elinde emânete bir şey olursa tazmîn eder. İsterse bu, Allah'ın kazâ ve kaderi netîcesinde olsun. Kendi kusûru olmaksızın kaybettiği şeyi o tazmîn eder.

İkinci Derinlik: Üç şey bahis mevzûu edilmeye lâyık görülerek tahsîs edilmiştir. Çünkü onlar her şeyin en ağırı ve en şedîdidir. Gök zikredilmiştir, çünkü Allah Teâlâ: «Üstünüze yedi sağlam gök binâ ettik.» (Nebe', 12) buyurmaktadır. Dağların, yerin şiddeti ve katılığı ise gözden uzak değildir. Bu cisimlerin şiddetinden ve katılığından dolayı Allah Teâlâ emâneti onlara sunmuş ve şiddetlerinin, kuvvetlerinin buna kâfî geleceğini bildirmiş, ancak onlar bunu yüklenmekten kaçınmışlardır. Onlar her ne kadar güçlü iseler de Allah Teâlâ'nın emâneti onların gücünün fevkindedir. Zayıf olmasına rağmen İnsanoğlu bu emâneti yüklenmiştir. Nitekim insan hakkında «İnsan zayıf yaratılmıştır.» (Nisâ, 28) buyuruyor. Ancak bir başka âyet-i kerîme'de «Kim de Allah'a tevekkül ederse; O, kendisine yeter.» (Talâk, 3) buyurarak emânetin korunması konusunda yardımını va'detmiştir. Eğer Allah'ın yardım ettiği kişi neden azâba uğrar ve kâfir niçin azâb görüyor? denilecek olursa, deriz ki: Allah Teâlâ; Benden yardım dileyen ve Bana dayananlara yardım ederim, buyurmaktadır. Kâfir Allah Teâlâ'ya dönmemiş ve dönmediği için Allah Teâlâ onu kendi başına bırakmıştır. Böylece emânet onun uhdesinde olduğu gibi kalmıştır.

İkinci Derinlik: Allah Teâlâ'nın şu kavilleridir: «Onlar onu taşımaktan kaçındılar. İnsan ise onu taşıdı.» Burada bir zorluğa işâret bahis mevzûudur. Şâyet onlar emâneti kabûllenmediler, insan kabûl etti, denmiş olsaydı; meşakkat sözkonusu olmazdı. Bir kimse bir başkasına; şu işi yap, derse ve işte de bir zorluk yoksa, o kişi o işi yaptığı zaman bir ücret hak etmez. Ancak iş zor ise, karşılığında bir ücret hak eder. Bunun için Allah Teâlâ; onu insan yüklendi, diyerek insanın yaptığı işin

karşılığında bir ücreti hak ettiğine işâret buyurmaktadır. Bu ücret, sâdece emâneti taşıma mükellefiyetinin karşılığıdır. Emânete hakkıyla riâyet etmeye gelince; bu daha fazlasını gerektirir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XXV, 234-237).

AHZÂB SÛRESİNİN SONU

SEBE' SÛRESİ

SEBE' SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.

1 — Hamd O Allah'a ki, göklerde ve yerde bulunanlar kendisine âittir. Âhirette de hamd O'nadır. O; Hâkim'dir, Habîr'dir.

2 — Yere gireni, oradan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O; Rahîm'dir, Gafûr'dur.

Hamd Olsun Allah'a

Allah Teâlâ, yüce zâtından haber vererek dünya ve âhirette mutlak ilmin kendisine mahsûs olduğunu bildiriyor. Çünkü dünya ve âhiret ehline lutuflarla ihsânda bulunan, her şeyin mâliki ve her şeyin hâkimi olan O'dur. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur:

«O öyle bir Allah'tır ki kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz.» (Kasas, 70). Bu sebeple burada da «Göklerde ve yerde bulunanlar kendisine âittir.» buyuruyor. Yani hepsi O'nun mülkü, kulları olup O'nun tasarrufu ve hükmü altındadır. Nitekim bir başka âyette: «Doğrusu öbür dünya da, bu dünya da Bize âittir.» (Leyl, 13) buyurmaktadır.

«Âhirette de hamd O'nadır.» Ebediyyen ma'bûd O'dur. Bütün zamanlarda hamd O'na mahsûstur. Ve O, «Hakîm'dir.» Fiilleri, sözleri, takdîr ve teşrîâtı bakımından hüküm O'nundur. «Hâbir'dir.» Hiç bir şey O'na gizli kalmaz ve hiç bir şey O'na uzak olmaz.

İmâm Mâlik, Zührî'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Mahlûkâtından haberdârdır, emriyle hükmünü yürütendir. Bunun için ikinci âyette şöyle buyuruyor: «Yere gireni, oradan çıkanı... bilir.» Yeryüzünün her bölgesine inen yağmuru, ekilen taneyi ve toprağın gizlediği bitkiyi bilir. Oradan çıkanın sayılarını, şekillerini ve niteliklerini yine bilen O'dur. «Gökten ineni» yağmur ve rızkı, «oraya yükseleni» sâlih amelleri ve başka şeyleri bilir. «O; Rahîm'dir, Gafûr'dur.» Kullarına merhamet sâhibidir, kullarından isyân edenleri çabucak cezâlandırmaz. Tevbe edenlerin ve O'na güvenenlerin tevbesini kabul eder, affeder.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَأْتِينَا ٱلسَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتَأْتِيَنَّكُمْ ۖ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ
ذَرَّةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٣﴾
لِّيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَٱلَّذِينَ سَعَوْ فِىٓ
ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ
إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ ۙ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾

3 — Küfredenler dediler ki: Kıyâmet saatı bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. O'ndan daha küçüğü de, daha büyüğü de istisnâsız, mutlakâ apaçık kitabtadır.

4 — İmân etmiş olup ta sâlih amel işleyenleri mükâfât-

landırması için. İşte onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

5 — Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakmaya yeltenenlere de, işte onlara çetin ve elîm bir azâb vardır.

6 — Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın kendisidir. Ve Azîz, Hamîd olanın dosdoğru yoluna iletmektedir.

Allah Teâlâ'nın; Rasûlüne, kıyâmetin vukû' bulacağı konusunda Rabbına kasem etmesini emrettiği üç âyetten birisi budur. Bunun dördüncüsü yoktur. Küfür ehli inâd edip kıyâmetin vukûunu inkâr ettiklerinde Allah Teâlâ; Rasûlüne, yüce Rabbına kasem etmesini emretmektedir. Bu üç âyetten birincisi Yûnus sûresindeki şu âyettir: «O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki O, muhakkak gerçektir. Elbette siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz.» (Yûnus, 53). İkincisi bu sûredeki bu âyet-i celîle'dir: «Küfredenler dediler ki: Kıyâmet saatı bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir.» (Sebe', 3). Üçüncüsü ise Teğâbün sûresindeki şu âyettir: «O küfredenler öldükten sonra kat'iyyen diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.» (Teğâbün, 7).

Allah Teâlâ bu sûrede «Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir.» buyurduktan sonra, bu saatın gelişini te'kîd edip belirleyen tavsîfe devam ediyor ve buyuruyor ki: «Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. Ondan daha küçüğü de, daha büyüğü de istisnâsız, mutlakâ apaçık kitabtadır.»

Mücâhid ve Katâde der ki: «O'nun ilminin dışında değildir.» kavlinden maksad; O'ndan uzak değildir, demektir. Her şey O'nun ilmi içerisinde dercedilmiştir, O'na gizli hiç bir şey yoktur. Kemikler çürüse, paralansa ve toprağa karışsa da O, bunların nereye gittiklerini ve nerede parçalandıklarını bilir, sonra ilk defa olduğu gibi yeniden onları toplar ve diriltir. Çünkü O, her şeyi bilendir.

Sonra bedenlerin yeniden diriltilip kıyâmetin kopması konusundaki hikmetini beyân ederek buyuruyor ki: «Îmân etmiş olup ta sâlih amel işleyenleri mükâfâtlandırması için. İşte onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır. Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakmaya yeltenenlere de, işte onlara çetin ve elîm bir azâb vardır.» Allah'ın yolundan alıkoyup Rasûlünü tekzîb edenlere. Mü'minlerden saâdete erenleri nimetlendirmek, kâfirlerden şekâvete düşenleri azâblandırmak için. Ni-

tekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Cehennem ashâbı ile cennet ahsâbı bir olmaz. Cennet ashâbı kurtulanların kendileridir.» (Haşr, 20) «Îmân edip sâlih amel işleyenleri, yeryüzünde fesâd çıkaranlar gibi mi kılarız? Biz müttakîleri, facîrler gibi kılmadık.» (Sâd, 28).

«Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın kendisidir.» Bu da yukarıya bağlı olan bir başka hikmettir. Şöyle ki; peygamberlere indirilmiş olana inanmış olan mü'minler kendilerinin dünya hayatında iken Allah'ın kitâbından öğrendikleri şekilde kıyâmetin koptuğunu gördükleri, iyilerin mükâfâta ve kötülerin de cezâya çarptırıldıklarını bizzât gözleriyle müşâhade ettikleri zaman, o gün diyeceklerdir ki: «Andolsun ki Rabbımızın peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43). Yine «İşte bu, Rahmân'ın va'detmiş olduğudur. Peygamberler doğru söylemişlerdi.» (Yâ-Sîn, 52). Kezâ yine «Andolsun ki, Allah'ın kitâbında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden dirilme günüdür.» (Rûm, 56) denilecektir. «Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın kendisidir. Ve Azîz, Hamîd olanın dosdoğru yoluna iletmektedir.» Azîz; hiç bir şeyin kendisini alt edemediği, engelleyemediği ve aksine O'nun her şeyi emri ve tasarrufu altına aldığı yüce zâttır. O, bütün kavillerinde, fiillerinde, teşrîât ve takdîrinde övülendir. Her şeyde övgüye müstehak olandır.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِى
خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةٌ ۗ بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ فِى ٱلْعَذَابِ
وَٱلضَّلَٰلِ ٱلْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِن
نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّكُلِّ
عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٩﴾

7 — Küfretmiş olanlar dediler ki: Siz didik didik parçalanıp dağıldığınız zaman muhakkak sizin yeni bir yaratılışta bulunacağınızı haber veren bir adamı size gösterelim mi?

8 — Allah'a karşı yalan mı uyduruyor, yoksa kendisinde bir delilik mi vardır? Hayır, âhirete inanmayanlar azâbtadırlar, uzak bir sapıklık içindedirler.

9 — Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanı görmüyorlar mı? Biz istersek, onları yerin dibine geçirir veya üzerlerine gökten parçalar indiririz. Muhakkak ki bunda, Allah'a yönelen her kul için bir âyet vardır.

Bu da Allah Teâlâ'nın, mülhid kâfirlerin kıyâmetin kopacağını uzak gördükleri ve bunu haber veren Allah Rasûlünü istihzâ ile karşıladıklarını bildirdiği âyetlerinden birisidir. «Küfretmiş olanlar dediler ki: Siz didik didik parçalanıp dağıldığınız zaman muhakkak sizin yeni bir yaratılışta bulunacağınızı haber veren bir adamı size gösterelim mi?» Bedeniniz parçalanıp toprağa karıştığı ve her biri bir yana savrulup dağıldığı zaman, sizin bu halden sonra «Yeniden dirileceğinizi» yani canlanıp bundan sonra da rızka nâil olacağınızı haber veren bir adamı. Bu haber veriş konusu iki şıktan biriyle mümkündür. Ya o adam, Allah'a iftirâ etmiş ve Allah'ın kendisine böyle vahyettiğini kasden bildirmiştir. Ya da o, bunu kasdetmemiş ancak deliler ve bunaklar gibi kendisine gösterilen şeyler birbirine karışmıştır. Bunun için onlar dediler ki: «Allah'a karşı yalan mı uyduruyor, yoksa kendisinde bir delilik mi vardır?» Allah Teâlâ, onların bu sözlerini red sadedinde buyuruyor ki: «Hayır, âhirete inanmayanlar azâbtadırlar, uzak bir sapıklık içindedirler.» Mesele, onların iddiâ ettikleri veya sandıkları gibi değildir. Hayır, Muhammed Aleyhisselâm doğrunun, iyinin ve hakîkat yolunda yürüyenin kendisidir. Onlarsa yalancı, beyinsiz câhillerdir. «Onlar azâbtadırlar.» Kendilerini Allah'ın azâbına sevkeden küfürdedirler. «Uzak bir sapıklık içindedirler» Dünyada gerçekten, uzaktadırlar.

Sonra Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmasındaki kudretine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanı görmüyorlar mı?» Nereye dönüp giderlerse gitsinler, yukarda gök kubbe onları gölgelemekte, altlarından da yeryüzü onları tutmaktadır. Nitekim Zâriyât sûresinde şöyle buyurur: «Göğü de Biz kendi gücümüzle binâ ettik. Doğrusu Biz, onu genişletenleriz. Yeryüzünü de Biz yaydık. Ne güzel yayıcılarız Biz.» (Zâriyât, 47-48), Abd İbn Humeyd der ki: Bize Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakletti ki; o, bu âyeti şöyle tefsîr etmiştir: Sen sağına veya soluna, önüne veya arkana baktığın zaman göğü ve yeri görürsün.

«Biz istersek, onları yerin dibine geçirir veya üzerlerine gökten parçalar indiririz.» Eğer isteseydik zulümleri nedeniyle onlara böyle yapardık. Bizim buna gücümüz yeter ancak affımızdan ve hilmimizden dolayı bu cezâyı geciktiriyoruz.

«Muhakkak ki bunda, Allah'a yönelen her kul için bir âyet vardır.» Ma'mer Katâde'den naklen der ki; bu âyetteki (منيب) kelimesi,

tevbe eden anlamınadır. Süfyân ise Katâde'den naklen bu kelimenin, Allah Azze ve Celle'ye yönelen anlamına geldiğini söylemiştir. Yani göklerin ve yerin yaratılışına bakmak; zekî ve akıllı her kulu, Allah'a, Allah'ın bedenleri haşretmeye gücünün yeteceğine ve tekrâr dirilmenin vukûuna delâlet ettiği gerçeğine götürür. Çünkü bunca yüceliği ve genişliği ile şu gökyüzünü, bunca yayvanlığı, eni ve uzunluğu ile şu yeryüzünü yaratmaya gücü yeten zât, elbette ki bedenleri yeniden diriltmeye ve çürümüş kemikleri yeniden canlandırmaya da muktedirdir. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyetlerinde şöyle buyurur: «Gökleri ve yeri yaratmış olan, onlar gibisini yaratmaya kâdir olmaz mı? Elbette O, hallaktır, Alîm'dir.» (Yâ-Sîn, 81), «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ancak insanların çoğu bilmezler.» (Gâfir, 57).

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ۖ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ ٱعْمَلْ سَٰبِغَٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ ۖ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾

10 — Andolsun ki Dâvûd'a, katımızdan lutuf ihsân ettik. Ey dağlar onunla birlikte siz de tesbîh edin ve kuşlar da. Ona demiri yumuşak kıldık.

11 — Geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut, diye. Ve sâlih ameller işleyin. Muhakkak ki Ben, yapmakta olduğunuz şeyi görenim.

Ey Dağlar Tesbîh Edin

Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Dâvûd Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri ve ihsân ettiği apaçık lutufları haber veriyor. Hem peygamberliği, hem de sarsılmaz gücü, sayısı çok donanmış orduları emrine verdiğini, güzel sesi ihsân ettiğini bildiriyor. Öyle ki o, tesbîh çektiği zaman sarp dağların da kendisiyle birlikte tesbîh çektiğini sarp ve katı kayaların dize geldiğini, uçan kuşların onun önünde durduklarını, sabah akşam gidib gelen kuşların değişik dillerle konuştuklarını bildiriyor. Nitekim sahîh hadîste vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) geceleyin Kur'an okuyan Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin sesini duyunca durmuş ve kirâetini dinlemiş, sonra şöyle buyurmuş: Buna, Dâvûd âilesinin mezmûrlarından bir mezmûr verilmiştir. Ebu Osmân en-Nehdî de der ki: Ne zil'in, ne barbût'un, ne de tanr'ın sesinin Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin sesinden daha güzel olduğunu görmedim.

Âyet-i kerîme'deki (أوبى) kelimesi, tesbîh edin anlamınadır. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası böyle demiştir. Ebu Meysere ise, bunun Habeş dilinde tesbîh edin, anlamına geldiğini iddiâ etmiştir ki bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Çünkü lügat bakımından (تأويب) kelimesi, tekrâr demektir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: Dağlara ve kuşlara da onunla birlikte onun sesini tekrârlamalarını emrettik. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân İbn İshâk ez-Zeccâcî, «el-Cümel» isimli eserinin nidâ bâbında der ki: «Ey dağlar, onunla birlikte siz de tesbîh edin ve kuşlar da.» Yani gündüz boyu onunla beraber siz de gezin. Çünkü (اوب) kelimesi, gün boyu sürekli gezmedir. (اساد) kelimesi ise gece boyu devâmlı gezmedir. Zeccâcî'nin ifâdesi böyledir ve bu ifâde cidden garîbtir. Bir başkasında bu ifâdeyi görmedim. Her ne kadar lügatta bu mânâyı te'yîd eden anlam varsa da, âyetin buradaki mânâsından uzaktır. Âyetin buradaki en doğru anlamı, onunla beraber siz de tesbîhi tekrârlayın, demektir. Allah en iyisini bilendir.

«Ona demiri yumuşak kıldık.» Hasan el-Basrî, Katâde, A'meş ve başkaları dediler ki: Dâvûd demiri ateşte ısıtmaya gerek duymazdı. Üzerine çekiçle vurmak ihtiyâcını hissetmezdi. Tıpkı tel gibi elinde eğip bükerdi. Bunun için Allah Teâlâ, «geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut» buyuruyor. (سابغات) kelimesi, zırhlar demektir. Katâde der ki: İnsanlar arasında ilk zırhı yapan Dâvûd Aleyhisselâm'dır. Ondan önce yalnızca saç yapılırdı. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Ali İbn Hüseyn... İbn Şevzeb'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dâvûd Aleyhisselâm her gün bir zırh yapar ve altı bin dirheme satardı. İki binini kendisine ve âilesine ayırır, dört bin dirhemi de İsrâiloğullarına ekmek yapıp yedirirdi.

«Ve dokumasını sağlam tut.» Bu da Allah Teâlâ'nın peygamberi Dâvûd Aleyhisselâm'a zırh örme san'atını öğretme konusundaki irşâdıdır. Mücâhid «Ve dokumasını sağlam tut.» kavli hakkında der ki: Çiviyi ince tutma, o zaman kırılır ve halkası oynar. Ağır da tutma, çünkü o zaman halkayı kırar. Onu bir ölçüye göre yap. Hakem İbn Kuteybe ise, bu âyetin tefsîrinde şöyle der: Onu ağır yapma kopar, ince yapma oynar. Katâde ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o (السرد) kelimesinin demirin halkası anlamına geldiğini bildirmiştir. Bazıları da derler ki: Zırhın halkası çivilendiği zaman (مسرودة) ifâdesi kullanılır...

Hâfız İbn Asâkîr, Dâvûd Aleyhisselâmın hal tercümesinde İshâk İbn Bişr kanalıyla —ki bu zât hakkında söz söylenmiştir— Ebu İlyâs'tan, o da Vehb İbn Münebbih'ten özü şöyle olan bir ifâde nakleder: Dâvûd Aleyhisselâm tebdîl-i kıyâfetle çıkar ve yolculara kendi durumundan ve ahlâkından suâl ederdi. Kime sorarsa, herkes onun ibâdetini, ahlâkını ve doğru hareketlerini medh ile yâd ederdi. Vehb İbn

Münebbih der ki: Nihâyet Allah Teâlâ bir meleği insan şeklinde gönderdi. Dâvûd Aleyhisselâm diğer insanlara sorduğu gibi ona da sordu. O; Dâvûd, kendisi ve toplumu için insanların en hayırlı olanıdır. Ancak onda bir özellik bulunmasaydı bu daha mükemmel olurdu, dedi. Dâvûd, nedir o? deyince, o; hem kendisi müslümanların hazînesinden yiyor, hem de âilesine yediriyor, dedi. Bunun üzerine Dâvûd Aleyhisselâm Rabbına yönelerek duâ etti ve kendisine başkalarına muhtâç olmamak için kendi eliyle bir şey yapmayı öğretmesini ve böylece âilesini geçindirmesini diledi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona demiri yumuşattı ve zırh yapma san'atını öğretti. O da zırh yaptı. Zırhı ilk yapan odur. Allah Teâlâ ona «Geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut.» dedi. Yani halkaların çivisini sağlam tut. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Dâvûd Aleyhisselâm zırh yapardı. İşini bitirince zırhı satar üçte birini sadaka olarak verirdi. Üçte biriyle kendisinin ve âilesinin geçimi için bir şeyler satın alırdı. Üçte birini de tutar diğerini yapıncaya kadar gün be gün tasadduk ederdi. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Allah Teâlâ Dâvûd'a öyle bir şey vermişti ki, ondan başka kimseye vermemişti. O, güzel sesti. O, Zebûr'u okuyunca, yabânî hayvanlar bile gelip dinlerler ve kulak verirlerdi. Öyle ki onların boyunlarından tutulurdu da hiç birisi kaçmazdı. Şeytânlar mezmûrları, barbutları ve zilleri onun sesinin çeşidine göre yaptılar. Dâvûd Aleyhisselâm çok çalışırdı. O, Zebûr'u okumak için açtığında sanki bir mezmûra üfürür gibi yapardı. Çünkü kendisinin boğazına yetmiş mezmûr gücü verilmişti.

«Ve sâlih ameller işleyin.» Allah'ın size verdiği nimetlerle sâlih amel işleyin. «Muhakkak ki Ben, yapmakta olduğunuz şeyi görenim.» Sizi murâkabe eder, kavillerinizi ve fiillerinizi görürüm. Bu konuda Benim için gizli, saklı hiç bir şey bulunmaz.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ۖ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ
مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ ۚ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِنْ
عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

12 — Süleymân'a da rüzgârı müsahhar kıldık. Gündüz estiğinde gidişi bir aylık mesâfedir. Akşamleyin de gelişi bir aylık mesâfedir. Ve onun için su gibi erimiş bakır akıt-

tık. Cinlerden de Rabbının izniyle elinin altında iş göreni verdik. Onlardan her kim Bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateşin azâbından tattırırız.

13 — Onlar, kalelerden, heykellerden, büyük havuzlara benzer çanaklardan ve taşınması güç kazanlardan ne dilerse kendisine yaparlardı. Ey Dâvûd hânedânı, şükrederek çalışın. Kullarımdan pek azı şükredicidir.

Süleymân'a Rüzgârı Verdik

Allah Teâlâ, Dâvûd Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri zikredince buna bağlı olarak Süleymân Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri de zikrediyor. Rüzgârları onun buyruğuna verdiğini ve sergisini gündüzün bir ay, geceleyin bir aylık mesâfeye taşıttığını bildiriyor.

Hasan el-Basrî der ki: Sabahleyin Şâm'dan halısına binerek kalkar ve Istahr (İrân'da bir şehir)da konaklar ve orada sabah kahvaltısını yapardı. Oradan kalkarak Kâbil'de akşamlardı. Şâm ve Istahr arası hızlı gidişle tâm bir aylık yoldur. Istahr'la Kâbil arası da hızlı gidişle tâm bir aylık yoldur.

«Ve onun için su gibi erimiş bakır akıttık.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ el-Horasânî, Katâde, Süddî, Mâlik, Zeyd İbn Eslem ile Zeyd İbn Eslem'in oğlu Abdurrahmân'dan, naklederler ki; bu âyetteki (القطر) kelimesi, bakır anlamındadır. Katâde der ki: Bu, Yemen'deydi. İnsanların yaptıkları her şey, Allah Teâlâ'nın Süleymân Aleyhisselâm'a çıkardığı bakırdandı. Süddî der ki; bakır, Süleymân Aleyhisselâm'a ancak üç gün akıtılmıştı.

«Cinlerden de Rabbının izniyle elinin altında iş göreni verdik.» Allah'ın izni, takdîri ve meşiyyeti ile önünde iş gören cinlerden bazılarını onun emrine verdik. Allah'ın irâdesi dâhilinde yapılacak şeyleri onlar, kendisi için yaparlardı. «Onlardan her kim Bizim emrimizden çıkarsa» itâatımızdan çıkıp sapıtırsa, «ona alevli ateşin azâbından tattırırız.» Buradaki (السعير) kelimesi; yanmış, alevli ateş demektir.

İbn Ebu Hâtim burada garîb bir hadîs naklederek der ki: Bize babam... Sa'lebe el-Huşenî kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Cinler üç sınıftır: Bir sınıfının kanatları vardır, havada uçarlar. Bir sınıfı yılanlar ve köpeklerdir. Bir sınıfı ise sızıp yürürler. Bu hadîsin peygambere isnâdı gerçekten garîbdir. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... İbn En'um'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Cinler üç sınıftır. Bir sınıfı hem sevâba hem cezâya uğrar. Bir sı-

nıfı gökle yer arasında uçarlar. Bir sınıfı da yılanlar ve köpeklerdir. Râvîler arasında yer alan Bekr İbn Mudar der ki: İyi bilmiyorum ama o, sanırım şöyle de demişti: İnsanlar da üç sınıftır: Bir sınıfını Allah Teâlâ, kıyâmet gününde Arş'ın gölgesi altında gölgelendirir. Bir sınıfı hayvan gibidir, hattâ yol bakımından ondan daha da şaşkındır. Bir sınıfı da kalbleri şeytân, sûretleri insan şeklinde olanlardır. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bana babam... Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: Cinler İblis'in, insanlar da Âdem'in çocuklarıdır. Bunlardan da onlardan da mü'minler vardır. Bunlar da onlar da sevâb ve cezâda ortaktırlar. Bunlardan veya onlardan kim mü'min olursa; o Allah'ın dostudur. Onlardan veya bunlardan kim de küfrederse; o, şeytândır.

«Onlar, kalelerden, heykellerden, büyük havuzlara benzer çanaklardan ve taşınması güç kazanlardan ne dilerse kendisine yaparlardı.» Âyet-i kerîme'de geçen (المحاريب) kelimesi; güzel yapılar, demektir. Evin en değerli ve orta yeridir. Mücâhid ise (المحاريب) kelimesinin köşklerden daha aşağı yapılar olduğunu söyler. Dahhâk ise ma'bedler olduğunu söylemiştir. Katâde de bu kelimenin, ma'bedler ve köşkler anlamına geldiğini söyler. İbn Zeyd ise bunun meskenler demek olduğunu bildirir. (التماثيل) kelimesine gelince, Atiyye el-Avfî, Dahhâk ve Süddî bunun resimler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid bunun bakırdan olduğunu, Katâde ise çamur ve camdan olduğunu söylemişlerdir. (الجواب) kelimesi ise (جابية) kelimesinin cem'idir ki içerisinde su toplanan havuz demektir...

(...)

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın bu kelimeye, toprakta açılan geniş yuvarlak çukur anlamını verdiğini bildirir. Avfî de bunun birikinti anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. (الراسيات) kelimesi; yerinde sâbit duran ve bir yere kımıldamayan anlamına gelir. Onun kımıldatılıp döndürülemeyişi büyüklüğündendir. Mücâhid, Dahhâk ve başkaları böyle demişlerdir. İkrime ise der ki: Bu kelime, kazanın üzerine konduğu taş demektir.

«Ey Dâvûd hânedânı, şükrederek çalışın.» Yani onlara dedik ki: Ey Dâvûd âilesi, Allah'ın size dünya ve din konusunda lutfettiği nimetlerine şükrederek çalışın. (شكراً) kelimesi, fiilden ayrı olarak masdardır veya onun mef'ûlüdür. Her iki takdîrde de şükür, kavil ve niyyetle olduğu gibi bilfiil olacağını gösterir.

(...)

Ebu Abdurrahmân der ki: Namaz şükürdür. Oruç şükürdür. Allah için yaptığın her hayır şükürdür. Şükrün en değerlisi de hamddır. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim, Muhammed İbn el-Kurayzî'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Şükür; Al-

lah korkusu ve sâlih ameldir. Bilfiil yapılmış olan şeyler için bu fiil kullanılır. Çünkü Dâvûd Aleyhisselâm'ın âilesi aynı şekilde hem kavlen, hem de fiilen Allah'a şükretmişlerdi.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bana babam... Sâbit el-Bünânî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dâvûd Aleyhisselâm; hanımı, çocukları ve âilesi arasında namazı bölmüştü. Gece veya gündüzün hangi saati olursa olsun, onun âilesinden bir kişi mutlak ibâdette bulunurdu. İşte âyet-i kerîme onun için «Ey Dâvûd hânedânı, şükrederek çalışın. Kullarımdan pek azı şükredicidir.» buyurarak onları bunun içerisinde zikrediyor.

Sahîh-i Buhârî ve Müslim'de Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Allah katında namazların en sevimlisi Dâvûd'un namazıdır. Gecenin yarısını uyur, üçte birini kıyâmda geçirir, altıda birinde yatardı. Allah'a oruçların en sevimlisi de Dâvûd'un orucudur. O bir gün oruç tutar bir gün iftâr ederdi. (Düşmanla) karşılaştığı zaman da kaçmazdı.

Ebu Abdullah İbn Mâce, Süneyd İbn Dâvûd kanalıyla Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dâvûd oğlu Süleymân'ın annesi Süleymân'a dedi ki: Yavrucuğum, geceleyin çok uyuma. Çünkü geceleyin çok uyumak kıyâmet gününde kulu muhtâç bırakır. İbn Ebu Hâtim, Dâvûd Aleyhisselâm'dan naklen burada uzun ve gerçekten garîb bir rivâyeti aktarır. İbn Ebu Hâtim ayrıca der ki: Bize babam... Fudayl'ın «Ey Dâvûd hânedânı, şükrederek çalışın.» kavli hakkında şöyle dediğini nakletti: Dâvûd; ey Rabbım Sana nasıl şükredelim? Şükür de Senin lutfun değil mi? dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Sen, şükrün Benim bir lutfum olduğunu bildiğin şu anda Bana şükretmiş oldun.

«Kullarımdan pek azı şükredicidir.» Bu bir gerçeğin bildirilmesinden ibârettir.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

14 — Onun ölümüne hükmettiğimiz zaman; ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı farkettirdi. Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilselerdi, horlayıcı azâb içinde kalmazlardı.

Süleymân'ın Ölümü

Allah Teâlâ, Süleymân Aleyhisselâm'ın ölüm keyfiyetini haber vererek, cinlerden onun emrine müsahhar kılınıp ağır işlerde

çalıştırılanların onun ölümünü nasıl görmediklerini bildiriyor. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve başkalarının ifâdesine göre Süleymân Aleyhisselâm, yaklaşık bir sene değneğinin üzerine dayanmış olarak ayakta durup kaldı. Bir kurd değneğini yeyince değnek onu ayakta tutamadı ve yere düştü. Bunun üzerine uzun bir süre önce öldüğü anlaşıldı. Bu da gösteriyor ki; cinler ve insanlar gaybı bilmezler. Onların insanlara böyle vehmettirdikleri —veya insanların öyle vehmettikleri— gibi değil. Bu konuda merfû' ve garîb bir hadîs vârid olur ki; bu hadîsin sıhhati üzerinde dikkatle durulmalıdır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah nebîsi Süleymân Aleyhisselâm namaz kıldığında gözünün önünde yeşermiş bir ağaç görürdü ve ona; senin adın ne? derdi. O da; şudur, derdi. Niçin yaratıldın; diye sorupta ondan fidan olarak diye cevâb alırsa fidan olarak diktirir, Eğer tedâvi için diye cevâb alırsa koparttırırdı. O, bir gün namaz kılarken, önünde yine bir ağaç gördü. Ona; senin adın ne? dedi. O; Harrâb (bir nevi keçi boynuzu) dedi. Sen ne içinsin? deyince o; şu evin tahrîbi için, dedi. Süleymân Aleyhisselâm bunun üzerine dedi ki: Allah'ım, cinlere benim ölümü gösterme ki; insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini öğrensinler. Kendisine bir değnek yonttu ve üzerine dayandı. Bir yıl onun üzerinde durdu. Cinler işini yapmaya devâm ediyorlardı. Bir kurd değneği yedi ve bunun üzerine ölümü açığa çıktı. Yine insanlar öğrendiler ki; eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, bir yıl boyu ağır zahmete dayanmazlardı. Saîd İbn Cübeyr der ki: İbn Abbâs bu âyeti şöyle okurdu ve mânâ verirdi: Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilir olsalardı (bir yıl boyunca) horlayıcı âzab içinde kalmazlardı. İbn Abbâs der ki: Cinler kurda teşekkür ettiler, ona su getirirlerdi. İbn Ebu Hâtim de bu haberi İbrâhîm İbn Tahmân kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, bunun ref'inde hem garîblik, hem de münkerlik vardır. Ancak mevkûf bir haber olması gerçeğe daha yakındır. Atâ İbn Ebu Müslim el-Horasânî'nin pek çok garîb rivâyetleri olduğu gibi, bazı hadîsleri de münkerdir.

Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Sâlih kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan, Mürve el-Hemedanî kanalıyla da Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashâbından bir topluluktan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Süleymân Aleyhisselâm bir yıl, iki yıl, bir ay, iki ay Beyt el-Makdîs'e çekilirdi. Bundan daha çok veya daha az çekildiği de olurdu, yiyeceğini ve içeceğini ma'bede getirirdi. Vefât ettiğinde yiyeceğini ma'bede götürmüştü. Bunun başlangıcı şöyle olmuştu: Her gün sabah olunca mukaddes evde bir ağaç yetişirdi. Süleymân peygamber gelir ve ağaca; senin adın nedir? diye sorardı. Ağaç ta; adım şu ve şudur, derdi. Eğer dikilecek bir fidansa fidanlığını, eğer devâ için bir otsa hangi derdin devâsı olduğunu söylerdi. Bu durum böylece devâm edip gitti. Nihâ-

yet Harrûbe denilen bir ağaç bitti. Süleymân peygamber ona; senin adın nedir? dedi. Ağaç; benim adım, Harrübe'dir, dedi. Süleymân peygamber; ne için bittin? deyince, o; bu ma'bedi yıkmak için bittim, dedi. Süleymân peygamber; ben diri iken -Allah dilemedikçe- onu kimse yıkamaz, dedi. Öyleyse benim helâk oluşum ve mukaddes evin harâb oluşu senin yüzünden olacaktır, diyerek onu çekip bir duvarın içine dikti. Sonra mihrâba girdi, namaz kılmaya başladı, asâsına dayanmıştı. O sırada vefât etti. Şeytânlar, onun vefât ettiğini bilmiyorlardı. Onlar Süleymân peygamberin çıkıp ta kendilerini cezâlandırmasından korkarak ve asâsına dayanmış vaziyette olduğu için diri sanıp çalışıyorlardı. Şeytânlar mihrâbın etrâfında toplanırlardı. Mihrâbın önünde ve yanında ayrı delikler vardı. Süleymân Aleyhisselâm, atmak istediği şeytâna; sen şurdan girip öbür taraftan çıkacak güçte misin? derdi. Şeytân da ordan girip öbür taraftan çıkmak için giderdi. Şeytân ordan girip geçerken mihrâbda Süleymân Aleyhisselâm'a bakacak olursa, mutlakâ yanardı. Bir seferinde şeytân oradan geçti ve Süleymân'ın sesini duymadı. Sonra döndü yine duymadı. Tekrâr döndü evin içine girdi ve yanmadı. Baktı ki, Süleymân Aleyhisselâm düşüp ölmüş. Çıkıp halka onun öldüğünü haber verdi. Onlar da Süleymân Aleyhisselâm'ın mihrâbını açıp ordan kendisini çıkardılar. Habeş dilinde (منسأت) âsâ demektir. Asâsını kurdun yediğini gördüler. Ne zaman öldüğünü de bilemediler. Sonra o kurdu âsânın üzerine koydular bir gün ve gecede asâdan bir miktar yedi. Buna göre hesâb ettiler ve baktılar ki; o, bir yıl önce ölmüş. Onlar bir yıl boyunca Süleymân Aleyhisselâm'ın ölümünden sonra da işlerine devâm etmişlerdi. İşte böylece cinlerin gaybı bildiklerine dâir sözlerinin yalan olduğunu insanlar anladılar. Şâyet onlar gaybı bilir olsalardı, Süleymân peygamberin ölümünü de bilirlerdi ve bir yıl boyunca onun için çalışıp yorulmazlardı. İşte Allah Azze ve Celle'nin: «Onun ölümüne hükmettiğimiz zaman; ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı farkettirdi. Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilselerdi, horlayıcı azâb içinde kalmazlardı» kavlinin mânâsı budur. Allah Teâlâ insanlara onların durumunu açıklayarak yalan söylediklerini beyân ediyor. Sonra şeytânlar kurda dediler ki: Eğer sen yemek yiyeceksen, sana en güzel yemekleri getiririz. Eğer sen şarâb içeceksen en güzel içecekleri sana sunarız. Ancak biz sana su ve çamur taşırız. Râvî der ki: Nihâyet onlar o kurda su ve çamur taşıdılar. Görmez misiniz, ağacın kovuğunda bulunan çamuru? Şeytânlar sırf ona teşekkür için bu çamuru taşımaktadırlar. Bu haber —Allah bilir ya— ancak ehl-i kitâb bilginlerinin söyledikleri sözlerden (isrâilîyyât) ibârettir. Bu türden sözler üzerinde dikkatle durulmalıdır. Hakikâta uygun olanları doğrulanır. Hakikâta aykırı olanlar da yalanlanır. Geriye kalanlar ise ne doğru kabul edilir, ne de yalan sayılır.

İbn Vehb... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; o, «Ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı fark ettirdi.» kavli hakkında şöyle demiş: Süleymân Aleyhisselâm ölüm meleğine; benim canımı almakla emrolunduğun zaman, bunu bana bildir, dedi. Ölüm meleği ona gelip dedi ki: Ey Süleymân senin canını almakla emrolundum. Senin yirmi dört saatten az bir zamanın kaldı. Süleymân Aleyhisselâm şeytânları çağırıp kendisi için camdan bir köşk yaptırdı ve köşke kapı yapmadı. Ayağa kalktı asâsına dayanıp namaz kılmaya başladı. Râvî der ki: Ölüm meleği onun yanına girdi ve o âsâsına dayanık iken rûhunu aldı. Süleymân peygamber ölüm meleğinden korktuğu için böyle yapmış değildi. Cinler onun önünde çalışıyor ve onun diri olduğunu zannederek kendisine bakıp işlerine devâm ediyorlardı. Allah Teâlâ ağaç kurdunu göndererek âsânın içine girdirdi ve kurd âsâyı yedi. Âsânın içini yiyip bitirince, değnek dayanamaz oldu ve Süleymân düştü. Cinler bunu görünce kalkıp etrâfına koşuştular. İşte yukardaki âyetin kasdettiği anlam budur. Asbağ İbn Ferec der ki: Başkasının bana anlattığına göre; ağaç kurdu bir yıl boyunca ağacın içinden yiyordu ve o düşmemişti. Selef'ten başkası da böylece zikretmiştir. Allah en doğrusunu bilendir.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ
بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ
جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ
نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾

15 — Sebe'liler için yurdlarında bir âyet vardı: Sağlı sollu iki bahçe. Rabbınızın rızkından yeyin ve O'na şükredin. Güzel bir belde ve bağışlayan bir Rab.

16 — Ama onlar yüz çevirdiler, böylece Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Ve onların iki bahçesini, buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.

17 — İşte böylece küfretmiş olmalarından ötürü onları cezâlandırdık. Biz, küfredenlerden başkasını cezâlandırır mıyız?

Sebe'lilerin Yurdları

Yemen halkına ve krallarına Sebe'liler denirdi. Tubbâ'lar da bunlardandı. Süleymân peygamberin eşi olan Belkîs da bunlardandı. Ülkelerinde rahat ve nimet içerisinde herkesi imrendirerek yaşarlardı. Rızıklarının bolluğu, ekinlerinin ve meyvelerinin çokluğu onların rahat yaşamasını sağlamıştı. Allah Teâlâ, verdiği rızıktan yeyip kendisinin birliğini kabul ederek şükretmeleri ve kulluk yapmaları için kendilerine peygamberler göndermişti. Allah'ın dilediği sürece onlar böylece kaldılar. Sonra kendilerine emredilenden yüz çevirdiler. Bunun üzerine —az sonra Allah'ın izniyle tafsîlâtı geleceği gibi— üzerlerine sel gönderilerek cezâlandırıldılar ve Sebe' diyârı yerle bir oldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a Sebe' nedir? diye suâl etti. Bir erkek midir, bir kadın mıdır, yoksa toprak mıdır? Peygamber buyurdu ki: o, bir erkektir. On tane çocuğu oldu. Onlardan altısı Yemen'de, dördü Şam'da yurd edindi. Yemen'liler; Mezhic, Kinde, Ezd, Eş'arî'ler, Enmâr ve Himyer halkıdır. Şam'lılar ise; Luham, Cüzâm, Âmile ve Ğassân kabîleleridir. Bu ifâdeyi Abd İbn Humeyd de Hasan İbn Mûsâ kanalıyla İbn Ebu Lühey'a'dan nakleder. Bu hadîsin isnâdı hasendir, ancak hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir. Ebu Ömer İbn Abdül-Berr el-Kasd Ve'l-Ümem bi Ma'rifet'i-Usûl-i Ensâb'il-Arab ve'l-Acem isimli kitâbında İbn Ebu Lühey'a kanalıyla İbn Abbâs'tan bunu zikreder. Bu rivâyet bir başka şekilde de zikredilmiştir.

Aynı şekilde İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Abd İbn Humeyd... Ferve İbn Müseyk'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Ben Hz. Peygambere varıp; ey Allah'ın Rasûlü, kavmimin önde gelenleriyle mi savaşayım, arkadakilerle mi? dedim. Rasûlullah (s.a.); evet öndekileriyle de arkadakileriyle de savaş, dedi. Dönünce beni çağırıp dedi ki: Onları İslâm'a davet etmedikçe kendileriyle savaşma. Ben; ey Allah'ın Rasûlü Sebe' nedir, vâdî mi, adam mı veya başka bir şey mi? dedim. O; hayır araplardan bir kişidir. On tane çocuğu olmuştur. Altısı Yemen'e, dördü Şam'a yerleşmişti. Yemen'e yerleşen Ezd, Eş'arîler, Himyer, Mezhic ve Enmâr kabîleleridir ki onlara Büceyle ve Hüş'am adı verilir. Lüham, Cüzâm, Âmile ve Ğassân ise Şam'a yerleşmişti. Bu rivâyetin de isnâdı sağlamdır. Ancak râvîler arasında yer alan Ebu Cenâb el-Kelbî hakkında bazı sözler söylenmiştir. Fakat İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti Ebu Küfeyb kanalıyla... Yahyâ İbn Hânî'den nakleder ki; onun amcası veya babası —râvî olan Esbât bunda şüphelenmiştir— şöyle demiş: Ferve İbn Müseyk Hz. Peygambere gelip dedi ki... Ve yukardaki rivâyeti olduğu gibi zikreder.

Bu hadîsin bir başka tariktan rivâyetinde ise İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdülazîz İbn Yahyâ'dan nakleder ki; o, şöyle haber vermiş: Biz İfrîkıyye'de Übeyde İbn Abdurrahmân'ın yanında idik. Bir gün o dedi ki: Bir topluluğun anıldığı bölgenin adıyla zikredildiğini sanıyorum. Bunun üzerine Ali İbn Rebâh dedi ki; hayır, bana falanca nakletti ki Ğutayf kabîlesinden Ferve İbn Müseyk Hz. Peygambere gelip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, Sebe' câhiliyyet döneminde kuvvetli ve şerefli bir toplumdu. Ben, onların İslâm'dan geri dönmelerinden korkarım. Onlarla savaşayım mı? Rasûlullah (s.a.); henüz onlar hakkında bana bir emir gelmedi, dedi. Bunun üzerine «Sebe'liler için yurdlarında bir âyet vardır...» âyeti nâzil oldu. Adamın biri ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü Sebe' nedir? Râvî yukardaki hadîsin aynısını zikretti. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.)a Sebe' soruldu, bir belde mi, bir adam mı, bir kadın mı, nedir? dendi. Rasûlullah (s.a.), hayır, o bir adamdır. On tane çocuğu olmuş onlardan altısı Yemen'e dördü Şam'a yerleşmiş. Yemen'e yerleşenler Mezhic, Kinde, Ezd, Eş'arî'ler, Enmâr ve Himyer'lilerdir. Şam'a yerleşenler ise Luham, Cüzâm, Ğassân, Âmile kabîlesidir. Bu rivâyette garîblik vardır. Çünkü âyetin Medîne'de indiği sözkonusu ediliyor ki sûre bütünüyle mekkîdir. Allah en iyisini bilendir.

Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyetini İbn Cerîr Taberî şöyle naklediyor: Bize Ebu Küreyb... Ferve İbn Müseyk'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Adamın birisi; ey Allah'ın Rasûlü, bana bildirir misin Sebe' nedir? Bir toprak mı, yoksa bir kadın mı? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: O ne topraktır, ne de kadındır. On tane oğlu olan bir adamdır. Altısı Yemen'e dördü Şam'a yerleşmiştir. Şam'a yerleşenler; Luham, Cüzâm, Âmile ve Ğassân idi. Yemen'e yerleşenler ise Kinde, Eş'arîler, Ezd, Mezhic, Himyer ve Enmâr'dır. Adam dedi ki: Enmâr nedir? Rasûlullah buyurdu ki: Onlar Huş'am ve Büceyle kabîlesinin mensûb oldukları kimselerdir. Bu hadîsi Tirmizî Câmi'inde Ebu Küreyb kanalıyla Ebu Üsâme'den nakleder. Ancak bu hasen, garîb bir hadîstir, der.

Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Bize Abdülvâris İbn Süfyân... Temîm ed-Dârî'den nakletti ki; adamın biri Rasûlullah'a gelip, Sebe'nin ne olduğunu sormuş... Sonra İbn Abdülberr aynı hadîsi zikreder ve bu hadîsin sağlam, hasen olduğunu bildirir.

Neseb bilginleri —ki aralarında Muhammed İbn İshâk da bulunmaktadır— Sebe'in adının Abd Şems İbn Yeşcib, İbn Ya'rib, İbn Kahtân olduğunu söylemişlerdir. Ona Sebe' adı verilmesinin sebebi araplarda ilk defa onun şarab satın almasındandır. Ona ayrıca rüşvet yiyen de denirdi. Çünkü savaşta ilkin ganîmet alıp kavmine dağıtan odur. Bu sebeple ona mal anlamına gelen (ريشا و رياشاً) kelimesinden (الرائش) adı verilmiştir. Onun çok önceden Hz. Peygamberin gele-

ceğini müjdelediği de bildirilmiştir. Bu konuda şöyle bir şiir yazdığı da rivâyet edilir:

سيملك بعدنا ملكاً عظيماً نبي لا يرخص فى الحرام
ويملك بعده منهم ملوك يدينون العباد بغير ذام
ويملك بعدهم منا ملوك يصير الملك فينا باقتسام
ويملك بعد قحطان نبي تقى خبتة خير الأنام
وسمى أحمداً ياليت أنى أعمر بعد مبعثه بعام
فأعضده وأحبوه بنصرى بكل مدجج وبكل رام
متى يظهر فكونوا ناصريه ومن يلقاه يبلغه سلامى

Bizden sonra büyük bir mülke sâhip olacaktır,
Harâma ruhsat vermeyen bir peygamber.
Ondan sonra da hükümdârlar o mülke sâhip olacaklardır,
Kınamaksızın kulları dinlerinde devâm ettireceklerdir.
Onlardan sonra bizden hükümdârlar o mülke sâhip olacaklardır,
Hükümdârlık bizde paylaşma ile olacaktır.
Kahtân'dan sonra bir peygamber hâkim olacaktır,
O peygamber muttakî, alçak gönüllü ve insanların en hayırlısıdır.
Adı Ahmed olacak o peygambere, ne olurdu ben,
Onun gönderildiği yıldan sonra yaşayıp da kendisine yetişseydim.
Ona destek olur ve gücümle ona yardımcı olurdum,
Bütün silâhım ve bütün kuvvetimle.
O ne zaman çıkarsa onun yardımcısı olurum,
Kim ona ulaşırsa benden ona selâm iletsin.

Bu şiiri, Hemedânî «el-İklîl» isimli kitâbında zikretmiştir. Kahtân konusunda ise bilginler üç ayrı görüş bildirmişlerdir. Birincisine göre; Kahtân, Nûh peygamberin oğlu Sâm'ın oğlu İrem'in sülâlesindendir. Onun nesebinin Nûh'a ulaştırılması konusunda üç ayrı yol kaydetmişlerdir.

İkinci görüşe göre, o Âber sülâlesindendir ve Hûd Aleyhisselâm'ın kendisidir. Ancak onun da nesebinin Nûh'a ulaştırılması konusunda üç ayrı yol bildirmişlerdir.

Üçüncüsüne göre Kahtân, İbrâhîm Halîl Aleyhisselâm'ın oğlu İsmâîl'in sülâlesindendir. Fakat buna ulaştırılması konusunda da aynı şekilde üç ayrı tarîk zikretmişlerdir. Hâfız Ebu Ömer İbn Abdülberr, «el-

İnbâ Alâ Zikr-i Usûl'i-Kabâil er-Ruvât» isimli kitâbında geniş olarak bunu zikretmiştir.

Hz. Peygamberin; «Sebe', araplardan bir adamdır», sözüne gelince; yani İbrâhîm Halîl Aleyhisselâm'dan önce Âribe araplarındandır demektir ki bu; Nûh Aleyhisselâm'ın oğlu Sâm sülâlesindendir. Üçüncü görüş uyarınca İbrâhîm peygamber soyundan olmalıdır ki bu, neseb bilginlerinin yanında şöhret kazanmamıştır. Allah en iyisini bilendir.

Buhârî'nin Sahîh'inde, Rasûlullah (s.a.)ın Eslem kabîlesinden ok atan bir topluluğa rastlayıp onlara şöyle dediği bildirilir: Ey İsmâîl oğulları, ok atın çünkü babanız da okçu idi. Bilindiği gibi Eslem Ansâr'dan bir kabîledir. Evs ve Hazrec kabîlesiyle birlikte Ansâr Sebe'den gelen Yemen araplarının Ğassân kolundandır. Sebe' halkı Arabistan'a yayılınca, selden kaçanlardan bir kısmı da gelip Yesrib'e konmuşlardı. Bir başka grup ise Şâm'a yerleşmişti. Onlara Ğatafân denmesinin sebebi daha önce Yemen'de üzerine konduklarını bir sudan dolayıdır. Denilir ki; bu su Medîne yakınlarında Müşellel vâdîsinde yakın bir yerdir. Nitekim Hassan İbn Sâbit bir şiirinde şöyle der:

Bizi mi sorarsın? Doğrusu biz seçkin bir topluluğuz,
Kabîlemiz Ezd'e nisbet edilir, suyumuz İse Ğassân'a.

Hz. Peygamber'in; «Sebe'in araplardan on oğlu olmuştur.» kavline gelince; bu demektir ki, onun neslinden Yemen arab kabîlelerinin kökünün ulaştığı on tane çocuk meydana gelmiştir. Yoksa, bunlar onun soyundan veya onun çocuklarının soyundandır, demek değildir. Nitekim bu husûs Neseb kitablarında kayıdlıdır.

Hz. Peygamberin; «onlardan altısı Yemen'e, dördü Şâm'a yerleştiler.» kavlinin mânâsına gelince; Allah Teâlâ onların üzerine Arim selini gönderince bir kısmı yine ülkelerinde kaldılar, bir kısmı da ülkelerinin dışına dağıldılar. Sebe' seddinin durumu şöyle idi: İki dağın arasından bir su gelir ve seddin olduğu yerde toplanırdı. Vâdîlerden akan yağmur suları da burada toplanırdı. Eski hükümdârlar oraya yüksek bir sed yaptılar. Nihâyet su, seddin hizâsına kadar geldi. O iki dağın eteklerine ağaçlar diktiler ve orayı düzelterek çok güzel meyveler yetiştirdiler. Nitekim Katâde'nin de aralarında bulunduğu Selef'ten birçok kişinin zikrettiğine göre; bir kadın başında bir zenbil veya sepet olarak o ağaçların altında gezinirdi. Ve ağaçların meyvesi sepetlere düşerdi de, kadın onu toplamak zahmetine katlanmazdı. Çünkü meyveler son derece yetişkin ve olgundu. Bu sed Me'rib'de idi. Ve burası San'â ile Yemen arasında üç konaklık yerde idi ki bugün «Me'rib seddi» diye bilinir. Başkaları da naklettiler ki; Sebe' diyârında sinek, sivrisinek, bit ve pire gibi bir şey bulunmazdı. Haşerât da yoktu. Çünkü havası mu'tedil, mîzâc için sağlıklı idi. Allah Teâlâ da onlara lutfetmiş tevhîd ve ibâdete kendilerini vermeleri için bu ihsânını esirgememişti. Nitekim Allah Teâlâ

«Sebe'liler için yurdlarında bir âyet vardır» buyuruyor. Sonra bunu şöylece açıklıyor: «Sağlı sollu iki bahçe.» Dağın iki tarafında sağlı sollu iki bahçe vardı ve şehir de bunun arasında idi. «Rabbınızın rızkından yeyin ve O'na şükredin. Güzel bir belde ve bağışlayan bir Rab.» Siz, tevhîd üzere devâm ettiğiniz sürece sizi bağışlar.

«Ama onlar yüz çevirdiler.» Allah'ın birliğinden, O'na ibâdetten, kendilerine sunduğu nimete şükretmekten kaçındılar ve dönüp güneşe tapınmaya başladılar. Nitekim Süleymân peygamberin ünlü kuşu Hüdhüd, onlar hakkında Neml sûresinde şöyle der: «Ve sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim. Ora halkına hükmeden, her şeyden kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sâhip bir kadın buldum. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.» (Neml, 23-24) Muhammed İbn İshâk, Vehb İbn Münebbih'den nakleder ki; Allah Teâlâ onlara on üç tane peygamber göndermiştir. Süddî ise Allah Teâlâ'nın on iki bin peygamber gönderdiğini bildirir. Allah en iyisini bilendir.

«Böylece Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.» Denildi ki; Arim'den maksad sulardır. Bazıları da; vâdîdir, dediler. Başkaları ise; erkek farelerdir, dediler. Başkaları da; kaynak suyudur, dedi. Bu takdîrde terkib, ismin sıfatına izâfeti bâbından olur ki; «câmi mescidi» ve «Gürz saîdi» dendiği gibi. Bu ifâde Süheylî'den nakledilmiştir. Aralarında İbn Abbâs, Vehb İbn Münebbih, Katâde ve Dahhâk'ın da bulunduğu birçok kişiden de nakledilmiştir ki; Allah Teâlâ onlara Arim selini göndermekle cezâ vermeyi murâd edince sedlerine topraktan çıkan bir canlı musallat etmişti ki ona (الجرذ) adı verilir. O seddi delmişti. Vehb İbn Münebbih der ki: Onlar kendi kitaplarında sedlerinin harâb olmasının sebebinin bu erkek fareler olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple uzun bir süre sedlerini kedilerle kontrol etmişlerdi. Ecelleri gelince fareler kedilere gâlib geldi ve sedde girip onu deldiler, böylece sedleri yıkıldı.

Katâde ve başkaları derler ki: Gözleri kör olan fareler seddin alt kısmını deldiler. Nihâyet altı delinince sed zayıf düştü ve yıkıldı. Bunun üzerine sel zamanı sular dolunca su taşıp seddi yıktı. Su, vâdinin alt kısmına yayıldı ve önünde bulunan evleri, ağaçları yıktı, harâb etti. Dağın iki tarafında bulunan ağaçlıklar susuz kalınca kuruyup yıkıldılar. O verimli ve değerli meyveler, ağaçlıklar yerini buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz sedir ağacı bulunan iki bahçe bıraktı. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ el-Horasânî, Hasan, Katâde ve Süddî derler ki: (الخمط) kelimesi, ılgın ağacı demektir. (أثل) kelimesi ise Tarfâ (ılgın cinsinden bir ağaç) anlamına gelir. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Başkaları da derler ki; bu Tarfâ'ya benzeyen muğeylân ağacıdır. Allah en iyisini bilendir.

«Ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.» Burada kalan ağaçların en değerlisi sedir olduğu için Cenâb-ı Allah o olgun ve verimli meyveliklerden, güzel manzaralardan, derin gölgeliklerden ve akan ırmaklardan, sonra bu iki bahçeden kalan şeyin, biraz ılgın ağacı ile içinde az bir sedir ağacı olduğunu bildiriyor. Sedir ağacının meyvesi az, dikeni bol olur. Bu da onların küfürleri ve Allah'a şirk koşmaları, hakkı yalanlayıp bâtıla yönelmelerinden dolayıdır. Bunun için Allah Teâlâ «İşte böylece küfretmiş olmalarından ötürü onları cezâlandırdık. Biz, küfredenlerden başkasını cezâlandırır mıyız?» buyuruyor. Onları küfürlerinden dolayı bu cezâya çarptırdık. Mücâhid der ki; âyetin son kısmı, ancak küfredenler cezâlandırılır, anlamındadır. Hasan el-Basrî ise şöyle demiştir: Yüce Allah doğru söyler. Bu gibi cezâya ancak küfredenler çarptırılır. Tâvûs ise; kâfirler ancak en zor hesâba çekilirler anlamını, vermiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Hayve'den naklettiğine göre —ki bu zât Hz. Ali'nin arkadaşlarındandır— o, şöyle demiş: Günâhın cezâsı ibâdette tenbellik, maîşette sıkıntı, zevkte zorluktur. Kendisine zevkte zorluk nedir? denilince o şöyle demiş: Halâl bir şeyin zevkini tattığı zaman mutlakâ onun zevkini yokeden bir şeyle karşılaşır.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا
لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

18 — Onlarla mübârek kıldığımız kasabalar arasında, görünebilen kasabalar var ettik. Ve orada gezilecek belirli yerler yaptık. Orada geceleri ve gündüzleri emniyet içerisinde gezin.

19 — Fakat onlar dediler ki: Rabbımız, yolculuklarımızın arasını uzaklaştır. Ve kendi öz nefislerine zulmettiler. Biz de onları efsâneler kılıverdik, darmadağınık ettik. Muhakkak ki bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.

Kutlu Kasabalar

Allah Teâlâ onların içinde bulunduğu mutlu ve huzûrlu hali, rahat

hayatı, geniş imkânları, birbirine bağlanan kasabaları ve imrendirici refâhı hatırlatıyor. Ağaçlarının çokluğu, ekinlerinin ve meyvelerinin fazlalığına rağmen, yolculuğun kolay olduğunu, hiç bir yolcunun beraberinde su ve azık taşıma gereğini duymadığını, istediği yere indiği zaman orada su ve meyve bulabildiğini, bir kasabada sabah yemeğini yeyip akşam yemeğini bir başka kasabada yediğini, dilediği kadar yolda yürüdüğünü beyân ederek buyuruyor ki: «Onlarla mübârek kıldığımız kasabalar arasında görünebilen kasabalar var ettik.» Vehb İbn Münebbih; bu kasabaların, Sanâ'da olduğunu söylemiştir ki Ebu Mâlik de böyle der. Mücâhid, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve Zeyd İbn Eslem'den Mâlik, Katâde, Dahhâk, Süddî, İbn Zeyd ve başkaları da bu kasabaların Şâm'ın çevresindeki şehirler olduğunu bildirir. Yani; onlar Yemen'den Şâm'a kadar açık ve birbirine bağlı kasabalardan geçip gidiyorlardı, demektir. Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; mübârek kıldığımız kasabadan maksad, Beyt-el-makdis'tir. Yine Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu kasabalar, Medîne ile Şâm arasında bulunan Arap kasabalarıdır.

«Görünebilen kasabalar» müsâfirlerin tanıdıkları ve apaçık bilinen, birinde sabah yemeğini, diğerinde akşam yemeğini yiyebilecekleri kadar belirgin şehirler demektir. Bunun için âyetin devâmında «Ve orada gezilecek belirli yerler yaptık.» orada müsâfirin muhtâç olduğu gezilecek yerlerin hepsini halk ettik. «Orada geceleri ve gündüzleri emniyyet içerisinde gezin.» İster gece ister gündüz olsun onların bütün gezintilerini emniyyet ve güven içerisinde kıldık.

«Fakat onlar dediler ki: Rabbımız, yolculuklarımızın arasını uzaklaştır. Ve kendi öz nefislerine zulmettiler.» Başkaları da bu âyet-i kerîme'yi: Yolculuklarımızın arası uzaklaştı, anlamına (بعدبين أسفارنا) şeklinde okumuşlardır. Bu sözü söyleyişlerinin sebebi, kendilerine verilen nimete şımarmış olmalarıdır. Nitekim İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve bir başkası böyle demiştir. Onlar rahat yolculuk yerine azığa, bineğe, korku ve sıcaklık altında yürüyüp zahmet çekmeye muhtâç olarak yolculuk yapmayı istediler. Tıpkı İsrâiloğullarının Allah'tan kendilerine vermiş olduğu Men ve Selvâ nimetinin ve daha istedikleri nimetlerle rahat ve huzûr içerisinde yaşama yerine, bakla, sarmışak, soğan ve mercimek istemeleri gibi. Halbuki onlar çok değerli yiyecekler içerisinde rahatça yaşıyorlardı. Bunun için Hak Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: «Ey Mûsâ, bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbına duâ et de bizim için yerde yetişen sarmısak, sebze, acur, mercimek ve soğan bitirsin, demiştiniz, Mûsâ da: Siz bayağı olan şeyle hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse bir şehre inin, istediğiniz şeyler vardır, demişti. Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar.» (Bakara, 61). Kasas sûresinde ise şöyle buyurulmaktadır: «Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış nice kasabaları yok etmişizdir.» (Ka-

sas, 58). Nahl sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Allah, size güven ve huzûr içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» (Nahl, 112) Bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Kendi öz nefislerine zulmettiler. Biz de onları efsâneler kılıverdik, darmadağınık ettik.» Küfürlerinden dolayı onlar nefislerine zulmettiler ve Biz de onları, insanların dilinde dolaşan bir söz ve geceleyin haberlerini anlattıkları bir efsâne kıldık. Allah'ın onlara musîbeti nasıl olmuştur, onu gösterdik. Allah topluluklarını dağıtmış, rahat hayatlarını darmadağın ederek onları ülkenin şurasına burasına göndererek paramparça etmiştir. Nitekim Araplar dağılan bir topluluk için darb-ı mesel olarak derler ki: «Onlar Sebe' yoluna dağıldılar.» Veya «Onlar Sebe' yolları gibi oldular.» Kezâ her tarafa serpilip, her tarafa dağılıp gittiler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd İbn Yahyâ... İbrâhîm İbn Habîb'den nakletti ki; o, babamın şöyle dediğini işittim, demiş: İkrime'den Sebe' halkının sözünü anlatırken şöyle dediğini duydum: «Sebe'liler için yurdlarında bir âyet vardı...» âyetini okudu ve şöyle açıkladı: Onların arasında kâhinler bulunuyordu. Şeytânlar kulak vererek gökyüzünün haberlerinden çaldıkları bazı sözleri kâhinlere ulaştırıyorlardı. İçlerinde malı pek çok, zengin bir kâhin vardı. Ona vaziyyetin kötüleşmesinin yakın ve azâbın inmek üzere olduğu haberi getirilmişti. O, ne yapacağını şaşırdı. Çünkü pek çok gayr-i menkûl malı vardı. Çocuklarından birine —ki o en değerlisi ve en sevimlilerindendi— dedi ki: Yarın ben sana bir şey emredersem yapma, kızarsam sen de kız, sana bir şeyle dokunursam sen de beni tokatla. Çocuk; babacığım yapma, bu çok zor bir iş ve ağır bir şeydir, dedi. Adam; yavrucuğum öyle bir şey oldu ki, mutlakâ bunun yapılması gerekir, dedi. Çocuğa o kadar ısrâr etti ki; nihâyet bu konuda anlaştılar. Ertesi gün halk toplanınca dedi ki: Oğlum şöyle ve şöyle yap. Çocuk yapmadı. Babası onu azarladı, çocuk ona karşılık verdi. Bu durum devâm ederken babası onu dövmek istedi, çocuk babasına karşı çıkıp onu tokatladı. Adam; oğlum beni tokatlıyor ha? dedi. Bana bir bıçak verin. Bıçakla ne yapacaksın? dediklerinde; keseceğim onu, dedi. Onlar; çocuğunu mu keseceksin? Onu tokatla veya istediğini yap, dediler. Adam; hayır, dedi. Çocuğun dayılarına haber gönderdiler ve durumu kendilerine bildirdiler. Dayıları geldiler ve dediler ki; istediğini bizden al. Adam; hayır, onu keseceğim, dedi. Dayıları; onu kesmeden önce sen öldürülürsün, dediler. Adam; durum böyle ise ben, çocuğumla arama girilen bir ülkede oturmak istemem. Binâenaleyh evimi ve arâzîlerimi benden satın alın, dedi. Böylece evini, arâzîsini sattı. Parası eline geçince onu sakladı ve dedi ki: Ey kavmim, sizin üzerinize azâb gelmek üzeredir. Yıkılışınız yaklaştı. İçiniz-

den yeni ev, kuvvetli deve ve uzak sefer sâhibi olmak isteyenler Ammân'a gitsinler. İçinizden içki ve meyvelik, sıkılacak üzüm sâhibi olmak isteyenler —İbrâhîm der ki: Babam bir kelime daha söyledi ama onu ezberimde tutamadım— Busrâ'ya gitsinler. Derin çamurlara batmak ve çorak arâzîde otlamak, az suyun başında geçinmek isteyenler meyvelikli Yesrib'e gitsinler. Bunun üzerine kavmi ona itâat edip Ammân halkı Ammân'a, Ğassân'lılar Busrâ'ya, Evs ve Hazrec kabîlesinden Osmân oğulları da meyvelikli Yesrib'e gittiler. İkrime der ki: Mekke yakınlarındaki Batn Mürr'e geldiklerinde Osmân oğulları dediler ki: Burası güzel ve elverişli bir yer, başka bir yer aramayız. Ve oraya yerleşip buraya Huzâa adını verdiler. Çünkü onlar arkadaşlarından geri kalmışlardı ve bu sebeple oraya geri kalınan yer anlamına Huzâa demişlerdi. Evs ve Hazrec kabîleleri ise doğruca yürüyüp Medîne'ye kondular. Ammân halkı Ammân'a, Ğassân halkı Busrâ'ya yerleşti. Bu haber; hem garîbtir, hem de acâibtir. Bu kâhin de Sebe' halkının önde gelen liderlerinden ve kâhinlerinden olan Amr İbn Âmir'dir.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Sîret'inin baş tarafında Yemen ülkesinden Arim seli sebebiyle kaçan ilk kişi olarak Amr İbn Âmir'in durumunu şöylece anlatır: Bana Ansâr'dan Ebu Zeyd'in anlattığına göre, Amr İbn Âmir'in Yemen'den çıkış sebebi şöyle idi: O arkasında suyu tuttukları ve diledikleri zaman arâzîlerini suladıkları nehrin seddini kazan bir fare gördü. Bunun üzerine seddin devâm etmeyeceğini anladı. Yer değiştirmeye karâr verdi. Çocuklarının en küçüğüne, kendisine hakâret ettiği ve dövdüğü zaman karşı gelip kendisini dövmesini emretti. Oğlu kendisine emredileni yaptı. Amr dedi ki: Çocuklarımın en küçüğünün yüzüme tokat attığı bir ülkede kalmam. Mallarını satışa çıkardı. Yemen eşrâfının zenginlerinden birisi dedi ki: Amr'ın kızgınlığını ganîmet bilin. Böylece mallarını satın aldılar o da çocukları ve torunlarıyla beraber Yemen'den ayrıldı. Ezd kabîlesi de; biz Amr İbn Âmir'den geri kalmayız, dediler ve onlar da mallarını satıp onunla beraber yola çıktılar. Nihâyet Akk ülkesine kondular. Başka bir yer aramak için buradan geçmek istiyorlardı. Akk kabîlesi onlarla savaştı. Savaş kimi zaman onların lehine, kimi zaman bunların lehine cereyân etti. Nitekim Sülem kabîlesinden Abbâs İbn Mirdâs bu kabîle hakkında şöyle der:

> Ğassân'a hâkim olan Adnan oğlu Akk kabîlesi,
> Kovulacak her kesi ordan kavup duran kabîle.

Bu beyt onun bir kasîdesinden alınmıştır.

Muhammed İbn İshâk der ki: Sonra buradan göç edip ülkeye dağıldılar. Amr İbn Âmir'in oğullarından Cüfne âilesi, Şâm'a, Evs ve Hazrec âilesi, Yesrib'e, Huzâa Merre'ye konakladı. Serât Ezd'inden olan Se-

rât'a, Ummân Ezd'inden olanlar Ummân'a yerleştiler. Sonra Allah Teâlâ seddin üzerine bir sel gönderdi ve seddi yıktı. İşte Allah Teâlâ bu âyetleri o konuda inzâl buyurmuştur. Süddî de Amr İbn Âmir'in kıssasını Muhammed İbn İshâk'ın zikrettiği şekilde kaydeder. Ancak İbn İshâk'ın; oğlu diye belirttiği ifâdenin yerine; «kardeşinin oğlu», der. Bunu da İbn Ebu Hâtim rivâyet eder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn İshâk'ın şöyle dediğini nakletti: Amr İbn Âmir'in —ki o topluluğun amcasıydı— kâhin olduğu iddiâ edilir. O kehâneti arasında, kavminin darmadağın olacağını ve yolculuklarının arasının ayrılacağını görmüştü. Ve demişti ki: Ben, sizin darmadağın olacağınızı öğrendim. İçinizde güçlü develere ve su taşıyacak kaplara ve uzak yerlere gidecek güce sâhip olanlar Ke's veya Kerrûd'a gitsinler. (Buralar yer isimleri) İbn İshâk der ki: Oraya Amr'ın oğlu Vadîa gitmişti. İçinizden şehirler kurmak ve zor işler yapma gücü olanlar Senn diyârına gitsin. Avf İbn Amr oraya gitmişti ki bunlara Bârik adı verilir. İçinizden rahat bir hayat ve emîn bir harem isteyenler Erzîn'e gitsinler. Huzâa oraya gitmişti. İçinizden çamurlara dalmak, çorak arâzîlerde yiyecek aramak isteyenler meyvelikli Yesrib'e gitsin. Evs ve Hazrec oraya gitmişti ve bunlar Ansâr'ın iki kabîlesi idiler. İçinizden içki ve içecek, altın ve ipek isteyenler, hükümdârlık ve emirlik arzulayanlar Kûsî ve Busrâ'ya gitsinler. İşte Şâm hükümdârı olan Cefne oğulları bunlardandı. Irak'ta olanlar da bu kabîledendi.

İbn İshâk der ki: Ben, bazı ilim ehlinin şöyle dediğini işittim: Bu sözü söyleyen Amr İbn Âmir'in hanımı Turayfe'dir. O, kâhin bir kadındı ve kehânetinde böyle görmüştü. Hangisinin söylediğini en iyi Allah bilir.

Saîd, Katâde kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki: Ğassân Şâm'a, Ansâr Yesrib'e, Huzâa da Tühâme'ye yerleşmişlerdi. Ezd ise Hummân'a varmıştı. Allah hepsini ayrı bir yere dağıtmıştı. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr bunu böylece rivâyet ederler.

(.....)

«Muhakkak ki bunlarda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.» Şüphesiz ki azâb ve belâya dûçâr olan, nimeti değiştirilip rahatı kaçırılan bu kavmin durumunun onların işledikleri küfür ve günâhın netîcesi olduğunu bilen, her belâya dayanıklı ve nimete şükreden kul için deliller, ibretler ve âyetler vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân ve Abdürrezzâk... Sa'd İbn Ebu Vakkâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu naklettiler: Mü'minin Allah'ın hükmü karşısındaki tavrına hayret ettim. Ona bir hayır isâbet edecek olursa; Rabbına hamdeder, şükreder. Eğer bir musîbet isâbet edecek olursa; Rabbına hamdeder, sabreder. Mü'min her şeyinde mükâfâta nâil olur. Hattâ karısının ağzına

koyduğu bir lokmada bile. Bu hadîsi Neseî, Gece ve Gündüz Bahsinde Ebu İshâk kanalıyla Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivâyet eder. Bu hadîsin Ömer İbn Sâ'd kanalıyla babasından rivâyeti azîz'dir (Azîz bir hadîstir. Daha geniş bilgi için Bkz. 2. Cild, S. XXV) Ancak bu hadîs Ebu Hüreyre'den menkûl olan ve Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan şu hadîsle desteklenmektedir: Ne garîbtir şu mü'minin işi. Allah onun için ne hüküm verirse, mutlakâ hayır olur. Ona rahatlık gelecek olursa şükreder bu, kendisi için hayır olur. Sıkıntı gelecek olursa sabreder bu, kendisi için hayır olur. Bu durum mü'minden başkası için mümkün değildir. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Yûnus, Şeybân kanalıyla Katâde'den nakletti ki; o, «Muhakkak ki bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.» kavli hakkında Mutarrif'in şöyle dediğini bildirmiş: Çok sabreden ve çok şükreden kul, ne güzeldir. Ona verildiği zaman şükreder, denendiği zaman da sabreder.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

20 — Andolsun ki İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkarmış ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardır.

21 — Halbuki İblîs'in onlar üzerinde hiç bir hâkimiyeti yoktu. Ancak Biz, âhirete inananlarla, ondan şüphede olanları belirtmek için yaptık. Ve Rabbın, herşeye Hafîz'dir.

Allah Teâlâ şeytâna ve heveslerine uyan Sebe' halkının kıssasını ve durumunu anlattıktan sonra, onlar gibi İblîs'e ve heveslere tâbi olan ve doğru yola, hidâyete karşı çıkanların durumunu mü'minlere haber vererek buyuruyor ki: «Andolsun ki İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkarmış.» İbn Abbâs ve başkaları derler ki: Bu âyet Hz. Âdem'e secde etmekten kaçındığı zaman İblîs'in durumunu haber veren Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesnâ onun soyunu emrim altına alırım, demişti.» (İsrâ, 62) Kezâ A'râf sûresindeki şu ilâhi kavle benzer. «Beni azgınlığa mahkûm ettiğin için ben de andolsun ki; Senin dosdoğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım. Son-

ra andolsun ki; onların önlerinden, arkalarından, sağ ve sollarından geleceğim. Ve Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.» (A'râf, 16-17) Bu konuda pek çok âyet vardır.

Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i Hz. Havvâ ile birlikte yeryüzüne indirince onların başına gelenden dolayı İblîs Aleyhilla'ne sevinerek yeryüzüne indi ve; sen anne ve babadan bunca şeyler gördün, onun soyundan olanlar daha fazla yapacaklardır, dedi. Bu, İblîs'in bir tahmîni idi. İşte bunu îmâ ederek Cenâb-ı Allah «Andolsun ki İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkarmış ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardır.» buyuruyor. Bu sırada İblîs dedi ki: Rûhu bulunduğu sürece âdemoğlundan ayrılmayacağım. Onu aldatıp hayâllere sevkedip doğru yoldan çıkaracağım. Bunun üzerine Allah Teâlâ da buyurdu ki: İzzetim hakkı için, ölüm son nefesini alıncaya kadar onlardan tevbeyi engellemeyeceğim. Bana duâ ettikleri takdîrde mutlakâ icâbet edeceğim. İstedikleri takdîrde muhakkak istediklerini vereceğim. Ben den mağfiret diledikleri sürece, elbette onları bağışlayacağım. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim nakleder.

«Halbuki İblîs'in onlar üzerinde hiç bir hâkimiyeti yoktu.» İbn Abbâs der ki: İblîs'in onlar üzerinde hiç bir hucceti yoktu. Hasen el-Basrî der ki: Allah'a andolsun ki İblîs, ne onları sopayla dövdü, ne de bir şeye zorladı. Ancak gurûr ve heveslerle onları kendisine çağırdı. Onun davetine koştular.

«Ancak Biz, âhirete inananlarla, ondan şüphede olanları belirtmek için yaptık.» Şeytânı onların üzerine musallat edişimizin sebebi; âhirete, kıyâmete, hesâb ve cezâya inanıp ta dünyada Rablarına ibâdet edenlerle, ondan şüphede olanları ayırıp belirtmek içindir.

«Ve Rabbın her şeye Hafîz'dir.» Rabbının korumasına rağmen onlardan sapıtanlar, sapıtmış ve İblîs'e tâbi olmuşlardır. Yine O'nun koruyuculuğu ve vekîlliği sâyesinde mü'minlerden kurtulanlar kurtulmuş peygamberlere tâbi olup selâmete ermişlerdir.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ
عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ
الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

22 — De ki: Allah'tan başka, taptıklarınızı çağırın. Onlar ne göklerde, ne de yerde zerre kadar bir şeye sâhib değildirler. Ve onların bu ikisinde ortaklığı da yoktur. O'nun, bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur.

23 — O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez. Nihâyet kalblerindeki korku giderilince: Rabbınız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.

Şefâat İzni

Allah Teâlâ kendisinden başka ilâhın bulunmadığını bir ve tek Allah'ın kendisi olduğunu, nazîrinin ve şerîkinin bulunmadığını, Ferd ve Samed'in kendisi olduğunu beyân ediyor. Kendisiyle tartışanın ve kendisine karşı gelenin bulunmadığını bildirerek «De ki: Allah'tan başka (tanrı diye) taptıklarınızı çağırın.» Allah'tan başka ibâdet ettiğiniz tanrılara yalvarın. «Onlar ne göklerde, ne de yerde zerre kadar bir şeye sâhib değildirler.» Nitekim Allah Teâlâ Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» (Fâtır, 13).

«Ve onların bu ikisinde ortaklığı da yoktur.» Ne ortaklık yoluyla, ne de bağımsız olarak onlar hiç bir şeye sâhib değildirler. «O'nun, bunlardan hiç bir yardımcısı da yoktur.» Katâde bu âyetin tefsîrinde şöyle der: Hiç bir şeyle Allah'a yardım edecek bir yardımcı da yoktur.

«O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez.» Allah'ın azameti ve büyüklüğü nedeniyle katında izin verdiğinden başka kimse hiç bir şeye şefâat etme cesâretini gösteremez. Ancak izin verdiği kimseler şefâat edebilirler. Nitekim diğer âyet-i kerîme'lerde bu husûsta şöyle buyurmaktadır: «O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «Allah, dilediğine ve hoşnûd olduğuna izin vermedikçe; göklerde bulunan nice meleklerin şefâatı bir şeye yaramaz.» (Necm, 26). Enbiyâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefâat edemezler ve O'nun korkusundan titrerler.» (Enbiyâ, 28).

Bunun için Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde muhtelif yollarla Hz. Peygamber'den nakledilir ki; o, Âdem Aleyhisselâm'ın çocuklarının efendisi ve Allah katında şefâat edenlerin en büyüğüdür. O, makâm-ı Mahmûd'a gelip bütün insanlara şefâat edeceği ve bütün insanların hüküm için Allah'ın huzûrunda toplandıkları zaman der ki: Ben secdeye

varırım Allah dilediği kadarını benim için bırakıverir. Şu anda sayamayacağım övgülerle bana kapılarını açar, sonra denilir ki: Ya Muhammed, başını kaldır, söyle dinlenirsin, iste verilirsin, şefâat et şefâatın kabul edilir... hadîsi tamâmıyla zikreder. (Bu hadîs tefsîrde birçok kere geçmiştir.)

«Nihâyet kalblerinde ki korku giderilince; Rabbınız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» Bu da aynı şekilde azamet bakımından yüce bir makâmın ifâdesidir. Şöyle ki; Allah Teâlâ vahyi söyleyince bütün gök ehli O'nun kelâmını duyar. Korkudan titrerler ve nihâyet kendilerini ğaşy içinde bulurlar. İbn Mes'ûd ve Mesrûk ile başkaları böyle demişlerdir.

«Nihâyet kalblerindeki korku giderilince» Üzerlerinden korku zâil olunca, demektir. İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Hasan ve Katâde «Nihâyet kalblerindeki korku giderilince» kavli hakkında; bu, kalbleri aydınlanınca demektir, demişlerdir. Selef'ten bazıları bu kelimeyi (اذافرغ) şeklinde okumuşlarsa da, mânâ bakımından fark yoktur. Onlar bu durumdayken birbirlerine sorarlar: «Rabbınız ne dedi?» derler. Bu, onlardan önce gelen Hamele-i Arş'a haber verilir. Sonra onlardan sonrakilere, sonra onlardan sonrakilere bildirilir, nihâyet haber dünya göğüne gelir. Bunun için onlar «Hakkı, dediler.» buyuruluyor. Yani eksiksiz ve fazlasız olarak hakîkatı söylediler. «Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir» yücedir, büyüktür.

Başkaları da dediler ki: «Nihâyet kalblerindeki korku giderilince...» kavlinin mânâsı şöyledir: Ölüm gelip kıyâmet günü üzerlerindeki dünya gafleti giderilip uyarıldıkları ve kafaları kıyâmet gerçeğine döndüğü zaman müşrikler; Rabbınız size ne dedi? derler. Onlara, hak söylenir ve dünya hayatındaki oyun ve eğlenceleri kendilerine bildirilir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in «Nihâyet kalblerindeki korku giderilince» kavline şöyle mânâ verdiğini bildirir: Kıyâmet günü kablerinden örtü kaldırılınca. Hasan ise; kablerindeki şek ve yalan giderilince, şeklinde mânâ vermiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de; kalblerindeki şek giderilince, demiştir. O zaman şeytân kalblerinden uzaklaşır ve onları sapıtmak için uydurduğu hayâller ortadan kalkar. «Rabbımız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem; bu, ölüm anında âdemoğlunun söylediği sözdür. İkrârın fayda vermediği zamanlarda onlar ikrâr ederler.

İbn Cerîr Taberî, birinci görüşü tercîh ederek zamîrin meleklere râci olduğunu bildirir. Bu konuda vârid olan sahîh hadîsler nedeniyle üzerinde tartışma bulunmayan mânâ budur. Biz, bu hadîslerden bazısını zikredelim.

Buhârî Sahîh'inde bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde der ki: Bize Humeydî... İkrime'den nakletti ki: O, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duy-

muş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ gökyüzünde emrini karârlaştırıp hükmünü yerine getirince, melekler O'nun emrine boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Kalblerinden dehşet kaldırılınca derler ki: Rabbınız size ne dedi? Onlar da bunu sorana; hakkı söyledi, O yücedir, büyüktür, derler. Kulak hırsızlığı yapan bunu duyar. Kulak hırsızlığı yapan bu şekilde birbiri üzerinde bulunur. —Süfyân eliyle parmaklarının arasını açarak bu durumu tavsîf etti— söyleneni duyar ve bunu kendinden aşağıda bulunana iletir. Öteki daha aşağıda bulunana iletir, nihâyet sihirbâzın veya kâhinin diline ulaştırır. Bazan da ona ulaşmadan önce bir yakıcı ateş ona ulaşır veya o kulak hırsızı; sözü ulaştırmadan önce atar ve böylece kâhin yüzlerce yalan söyler. Ve ona; falan gün bize şöyle şöyle dememiş miydin? denilir. O da gökten işitilen sözlerle bunu doğrulamaya çalışır. Bu hadîsin tahrîcinde bu vecîhle Buhârî münferid kalmıştır. Müslim'de de yoktur. Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Abdürrezzâk... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler: Rasûlullah (s.a.) ashâbından bir toplulukla birlikte oturuyordu. —Abdürrezzâk bu topluluğun Ansâr'dan olduğunu bildirir— Bu sırada bir yıldız kaydı ve aydınlık saçtı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Câhiliyye devrinde bunun gibi bir şey olsaydı ne derdiniz? Bir büyük adam doğdu veya öldü derdik, dediler. —Ben Zührî'ye dedim ki: Câhiliyyet devrinde de böyle yıldız kayar mıydı? O; evet, ancak Hz. Peygamber gönderilince bu daha çok kuvvetlendirildi, dedi— Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yıldız ne bir kimsenin ölümü ne de yaşaması için kayar. Ancak Rabbımız Tebâreke ve Teâlâ bir konuda hüküm verince; Arş'ı taşıyan melekler tesbîh ederler. Sonra onların altında bulunan gök ehli tesbîh eder, nihâyet bu tesbîh bizim dünyamıza kadar ulaşır. Sonra Arş'ı taşıyan meleklerin altında bulunan gök ehli haberin ne olduğunu soruşturarak Arş'ı taşıyan meleklere derler ki: Rabbımız ne dedi? Onlar da, bu hükmü kendilerine haber verirler. Her gök ehli diğer gök ehline durumu bildirir, nihâyet haber bu gök sâkinlerine kadar ulaşır. Cinler bu haberi kulak hırsızlığı ile çalarlar da bunun üzerine onlar kovalanır. Onların bu şekilde getirdikleri haber haktır. Ancak kendileri değişiklik yapıp artırma eksiltmede bulunurlar. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel bu şekilde rivâyet etmiştir. Müslim de Sahîh'inde Sâlih İbn Keysân kanalıyla... İbn Abbâs'tan ve Ansâr'dan bir adamdan nakleder. Yûnus ise Ansâr'dan bazı kişilerden bu hadîsi nakleder. Neseî tefsîr bâbında Zebîdî kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. Tirmizî de Hüseyn İbn Hureys kanalıyla İbn Abbâs'tan ve Ansâr'dan bir kişiden nakleder. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Muhammed İbn Avf ve Ahmed İbn Mansûr... Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ emrini vahyetmek istediğinde vahyi tekellüm eder. O konuşunca, bu vahyin te'sîriyle gökyüzünü bir titreme veya şiddetli bir sarsıntı kaplar. Bu sarsıntı Allah korkusundandır. O sarsıntıyı gök ehli duyunca onlar da korkup kendilerinden geçerek secdeye kapanırlar. Başını ilk kadıran Cebrâîl olur. Allah Teâlâ; kendi vahyinden dilediğini ona iletir. Cibrîl bu vahyi meleklere götürür. O, her göğü geçtikçe o göğün melekleri ona; ey Cebrâil, Rabbımız ne dedi? derler. O da; hakkı dedi. O Yücedir, Büyüktür, der. Her gök ehli de Cebrâîl'in dediği gibi söylerler. Nihâyet Cebrâîl, vahyi Allah'ın emrettiği göğe veya yeryüzündeki bir yere iletir. Bu hadîsi İbn Cerîr ve İbn Huzeyme Zekeriyyâ İbn Hibbân kanalıyla... Nüvâs'tan naklederler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Babamın şöyle dediğini işittim: Bu hadîs Şâm'da Velîd İbn Müslim merhûm'dan alınmış değildir. Yine İbn Ebu Hâtim, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan ve katâde'den nakleder ki; onlar, bu âyetin Allah Sübhânehu ve Teâlâ'nın Hz. Peygamberle Îsâ Aleyhisselâm arasındaki fetret döneminden sonra Muhammed Aleyhisselâm'a ilk vahyi indirmeye başlaması şeklinde tefsîr etmişlerdir. Şüphesiz ki bu mânâ, âyetin muhtevâsı içerisinde yer alan mânâların en uygunudur.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۙ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا
رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ ۚ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ
شُرَكَآءَ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

24 — De ki: Sizi gökten ve yerden rızıklandıran kimdir? De ki: Allah'tır. Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.

25 — De ki: Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız.

26 — De ki: Rabbımız aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettâh, Alîm O'dur.

27 — De ki: O'na, hâşâ ortaklar olarak iliştirdiklerinizi gösterin bana. Hayır, O Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.

Kim Rızıklandırır Sizi

Allah Teâlâ; yaratma ve rızık vermedeki eşsizliğini ve ulûhiyyette yalnız başına tek olduğunu belirtiyor. Nasıl onlar gökten ve yerden yağmur veya bitki bitirme yoluyla kendilerini rızıklandıranın yalnız ve yalnız Allah olduğunu kabul ediyorlarsa; aynı şekilde Allah'tan başka ilâh bulunmadığını da bilmelidirler.

«De ki; Allah'tır. Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.» Bu ifâde leffe ve neşr kabîlindendir. Yani iki gruptan birisi doğru diğeri yanlıştır. Sizin veya bizim birlikte hidâyet ya da sapıklık üzerinde birleşmemize imkân yoktur. İçimizden birisi doğru yoldadır. Biz, tevhîdin delillerini ikâme ettiğimize göre; artık sizin üzerinde bulunduğunuz şirkin bâtıl olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. «Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda ve apaçık bir sapıklıktadır.» Katâde der ki: Bunu Hz. Muhammed'in ashâbı müşriklere karşı söylemiş de olabilirler. İki gruptan elbette birisi doğru yoldadır. Allah'a andolsun ki sizin veya bizim aynı noktada bulunmamız mümkün değildir. İkrime ve Ziyâd İbn Ebu Meryem bu âyete şöyle mânâ vermişlerdir: Muhakkak ki biz, elbette doğru yoldayız ve yine muhakkak ki siz, elbette apaçık bir sapıklık içindesiniz.

«De ki: Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız.» Bu âyet, müşriklerden uzaklaşma anlamına gelir. Siz bizden değilsiniz, biz de sizden değiliz. Biz sizi Allah'a, Allah'ın birliğine ve yalnız O'na ibâdete davet ediyoruz. Eğer bu davetimize icâbet ederseniz, siz bizdensiniz biz de sizdeniz. Eğer yalan söylerseniz biz sizden uzağız, siz de bizden uzaksınız. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'lerindeki kavli de böyledir: «Şâyet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41), «De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmam, siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Ben sizin tapmış olduğunuza tapmam, siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim bana.» (Kâfirûn, 1-6).

«De ki: Rabbımız aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder.» Kıyâmet günü Allah Teâlâ bütün mahlûkâtı bir arada toplar ve sonra aramızda hak ile hüküm verir, adâletle karâr verir. Ve her amel işleyeni, ameline göre cezâlandırır. Hayır işlemişse hayır ile, şer işlemişse şer ile cezâlandırır. İşte o gün siz, izzetin, zaferin ve ebedî mutluluğun kime âit olduğunu bileceksiniz. Nitekim Allah Teâlâ Rûm sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar. Îmân edip sâlih

amellerde bulunanlara gelince; onlar bir bahçede sevinç içinde ağırlanırlar. Ama küfredip te âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince; işte onlar, azâb için hazır bulundurulurlar.» (Rûm, 14-16). Bunun için âyetin devâmında «Fettâh, Alîm O'dur.» buyuruyor. O'dur işlerin gerçek yönünü bilip adâletle hüküm veren.

«De ki: O'na hâşâ ortaklar olarak iliştirdiklerinizi gösterin bana.» Allah'a eş kabul edip denk saydığınız ortaklarınızı gösterin bana. Hâşâ Allah'ın nazîri ve dengi yoktur. Şerîki ve benzeri yoktur. Bunun için Allah Teâlâ, âyetin devâmında buyuruyor ki: «Hayır, O Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.» Ortağı olmayan bir tek ilâh O'dur, izzetiyle O her şeyi ezmiş ve mağlûb etmiştir. Fiillerinde ve kavillerinde hikmet sâhibidir. Şerîatında ve takdîrâtında Hakîm'dir, Yüce'dir, Münezzeh'tir.

وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ
عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

28 — Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.

29 — Derler ki: Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?

30 — De ki: Sizin için bir günün mîâdı vardır. Ondan bir an ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.

Bütün İnsanlığın Müjdecisi

Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a hitâb ederek buyuruyor ki: Biz seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Mükellefiyeti hâiz olan bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderdik. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten, Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158), «Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne Yücedir.» (Furkân, 1). Sen, sana itâat edenleri cennetle müjdeler, isyân edenleri de korkutursun.

«Ne var ki insanların çoğu bilmezler.» Bu âyet-i kerîme, Allah Te-

âlâ'nın şu kavli gibidir: «Sen, ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116).

Muhammed İbn Kâ'b «Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» âyetine şu anlamı vermiştir: Bilumûm insanlığı uyaran ve müjdeleyen olarak. Katâde ise, bu âyetin tefsîrinde der ki: Allah Teâlâ, Muhammed Aleyhisselâm'ı Arab'a ve Arab olmayana elçi olarak göndermiştir. Allah katında en şereflileri, Allah Azze ve Celle'ye en çok itâat edenlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim, demiştir. Muhakkak ki Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i, gök ehlinden ve peygamberlerden üstün kılmıştır. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Abbâs'ın oğlu, Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamberlere neden üstün kılmıştır? O, dedi ki: Allah Teâlâ: «Biz, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik ki; onlara apaçık anlatsın.» (İbrâhîm, 4) buyuruyor. Ancak Hz. Peygamber için «Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» buyurmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i cinlere ve insanlara peygamber olarak göndermiştir. İbn Abbâs'ın söylediği bu söz, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir'den nakledilen Rasûlullah (s.a.)ın şu hadîsiyle de sâbit olmuştur. Bana beş şey verildi ki; benden önce hiç bir peygambere onlar verilmemiştir: Ben, bir aylık yoldan korku ile desteklendim. Bütün yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim, nerede namaza erişirse orada namazını kılsın. Benden öncekilere helâl kılınmamışken bana ganîmetler helâl kılındı. Bana şefâat verildi. Her peygamber, kavmine peygamber olarak gönderilirken, ben bilumûm insanlığa peygamber olarak gönderildim. Yine sahîh bir hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki:

بُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ

Ben, bütün siyah ve kızıla peygamber olarak gönderildim. Mücâhid bu hadîsi, cinlere ve insanlara diye te'vîl ederken başkaları araplara ve arap olmayanlara diye te'vîl etmişlerdir.

Sonra Hak Teâlâ kâfirlerin kıyâmet saatını uzak gördüklerini bildirerek buyuruyor ki: «Ki; Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Îmân etmeyenler onun çabucak gelmesini isterler. Îmân etmiş olanlar da ondan çekinirler ve onun hakkın kendisi olduğunu bilirler.» (Şûrâ, 18).

«De ki: Sizin için bir günün mîâdı vardır. Ondan bir an ne geri ka-

labilirsiniz ne de öne geçebilirsiniz.» Sizin için sınırlı, sayılı ve belirli mîâd vardır. Bu süre ne artar, ne de eksilir. O süre geldiği zaman, bir an ne öne alınabilir ne de arkaya. Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Allah'ın belirttiği süre gelince geri bırakılamaz.» (Nûh, 4), «Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» (Hûd, 104-105).

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ
مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ ۖ يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ
ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓا۟
أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ
ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ
أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ هَلْ
يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

31 — Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız. Bir görseydin, hani zâlimler Rablarının huzûrunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlar olurduk.

32 — Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz.

33 — Güçsüz sayılanlar da, büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayıd, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azâbı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla mı, cezâlandırılacaklardı?

Allah Teâlâ, kâfirlerin inâd ve azgınlığa devâm edip Kur'an'ın haber verdiği âhirete inanmamakta ısrâr ettiklerini haber vererek buyuruyor ki: «Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz, kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız.» Allah Teâlâ, onları tehdîd ederek ve azâbını hatırlatarak kendi katına geldikleri zaman horlanmış ve alçalmış durumda birbirleriyle çekişip tartışacaklarını haber veriyor ve şöyle buyuruyor: «Bir görseydin, hani zâlimler Rablarının huzûrunda dikilmişler; bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara diyorlardı ki:» Güçsüz sayılanlar emre uyanlardır, büyüklük taslayanlar da onların liderleri ve kumandanlarıdır. «Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlar olurduk.» Siz, bizi doğru yoldan alıkoymamış olsaydınız muhakkak biz, peygamberlere uyar ve onların getirdikleri gerçeklere îmân ederdik. Büyüklük taslayan liderleri ve kumandaları da onlara derler ki: «Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz.» Biz ise fazla bir şey yapmadık. Yalnızca davet ettik, siz de delil ve bürhân olmaksızın bize uydunuz. Peygamberlerin getirmiş olduğu huccetlere, delillere ve bürhânlara arzu ve heveslerinize uyarak muhâlefet ettiniz. Bu sebeple de suçlular oldunuz. «Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hîlekârlıktı.» Siz aksine gece ve gündüz bize tuzak kuruyor ve bizi aldatıp hulyâlara sevk ediyordunuz. Bizim doğru bir yolda olduğumuzu bize bildiriyordunuz. Ama bir de baktık ki; bunun hepsi bâtılmış ve apaçık bir yalanmış.

Katâde ve İbn Zeyd «Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hîlekârlıktı.» kavline şu anlamı verir: Onlar geceleyin ve gündüzleyin tuzaklar ve hîleler hazırlıyorlardı. Mâlik de Zeyd İbn Eslem'in aynı anlamı verdiğini nakleder.

«Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» Siz, bizim Allah'a benzer ilâhlar edinmemizi istiyor ve bize uydurma şüpheler, birtakım deliller ikâme ediyordunuz. Böylece bizi yoldan çıkartmaya çalışıyordunuz. «Azâbı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı.» Hem liderler, hem de onlara uyanlar azâbı gördüklerinde yaptıkları her şeyden dolayı pişmânlık duydular. «Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk.» Elleriyle boyunlarını birleştiren halkalar geçirdik. «Yapmakta olduklarından başkasıyla mı cezâlandırılacaklardı.» Biz, sizi ancak amellerinize göre cezâlandırırız. Herkes kendi durumuna göre bir cezâya uğrar. Önderlerin kendi durumlarına göre bir azâbı vardır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda olduğu gibi: «Her birine bir kat vardır ne var ki siz bilmezsiniz.» (A'râf, 38). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli cehenneme sürüklenince, cehennemin alevi onları yakalar ve öyle bir yakışla yakar ki üzerle-

rinde hiç bir parça et kalmaz, hepsi dizlerinin üstüne çöker. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Hasan İbn Yahyâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Cehennemde hiç bir ev, hiç bir sığınak, hiç bir zincir ve hiç bir bukağı yoktur ki, üzerine onun sâhibinin adı yazılmış olmasın. Hasan İbn Yahyâ der ki: Ben bunu Ebu Süleymân ed-Dârânî merhûm'a anlatınca, ağlayıp şöyle dedi: Yazıklar olsun sana. Ya bir de bütün bunlar bir kişinin üzerinde toplanır da bukağı ayağına, zincir boynuna ve kelepçeler eline vurulup cehennemin içindeki evde bir deliğe sokulursa ne olur?

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا۟ نَحْنُ
أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ
عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى
ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ
رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ وَهُوَ
خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾

34 — Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki: Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz.

35 — Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdça daha çoğuz. Hem biz, azâb edilecekler değiliz.

36 — De ki: Rabbım dilediğinin rızkını genişletir ve kısar, ama insanların çoğu bilmezler.

37 — Ne mallarınız, ne de çocuklarınızdır sizi, Bizim katımıza yaklaştıracak olan. Ancak îmân edip sâlih amel işleyen kimselerin, işte onların yaptıklarına karşılık kat kat mükâfât vardır. Ve onlar, yüksek dereceler içinde emîndirler.

38 — Âyetlerimizde bizi âciz bırakmaya çalışanlar, işte onlar azâbla yüzyüze bırakılmışlardır.

39 — De ki: Rabbım, rızkı kullarından dilediğine genişletir ve kısar. Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Kasabanın Varlıklıları

Allah Teâlâ, peygamberini tesellî ederek kendisinden önce geçen peygamberleri düşünüp onları örnek almasını emrediyor. Yüce peygamberine bildiriyor ki; hangi kasabaya peygamber göndermişse, oranın azgınları onu yalanlamışlar, güçsüzleri de ona tâbi olmuşlardır. Nitekim Nûh kavmi de şöyle demişti: «Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezîl kimselerdir.» (Şuarâ, 111), «Bunun üzerine kavminden küfredenlerin elebaşıları dediler ki: «Biz; senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İçimizde sâdece ayak takımının, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir.» (Hûd, 27).

Sâlih peygamberin kavminin büyüklenenleri de şöyle demişlerdi: «Onun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri kendilerine hor görünenlere, içlerinden îmân edenlere: Siz; Sâlih'in gerçekten Rabbı tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da dediler ki: Doğrusu biz, onunla gönderilene inanıyoruz. Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz, doğrusu sizin îmân ettiğinizi inkâr edenleriz.» (A'râf, 75-76), «Biz böylece onları bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lutfetti? desinler. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» (En'âm, 53), «Ve böylece her kasabada oranın ileri gelenlerini hîle yapan suçlular kıldık.» (En'âm 123), «Biz bir kasabayı da helâk etmek istediğimiz zaman; varlıklılarına emir veririz de, orada fâsıklık yaparlar.» (İsrâ, 16).

Burada ise buyuruyor ki: «Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki» Hangi kasabaya bir peygamber veya rasûl göndermişsek liderlik, servet, ihtişâm ve nimet sâhibi olan varlıklıları dediler ki. Katâde der ki: Bunlar, o kasabanın azgınları ve kötülükteki liderleri ve önderleridir. «Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz.» Biz, ona inanmaz ve tâbi olmayız.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Rezîn'in şöyle dediğini nakletti: İki ortak vardı, birisi deniz kıyısına gitmiş, diğeri Mekke'de kalmıştı. Hz. Peygamber elçi olarak gönderildiğinde uzakta olan Mekke'de kalan arkadaşına yazıp; ne yaptı? diye sordu. O da arkadaşına; Kureyş'ten kimse ona tâbi olmadı, ona tâbi olanlar halkın en zavallıları ve en sefîl takımıdır, dedi. O, alış-verişini bırakıp arkadaşına geldi ve; o peygamberi bana göster, dedi. Ebu Rezîn der ki: O adam bazı

kitaplar okurdu. Hz. Peygambere gelip dedi ki: Sen neye davet ediyorsun? Hz. Peygamber de şuna ve şuna, dedi. Adam; ben şehâdet ederim ki sen, Allah'ın Rasûlüsün, dedi. Adama; bunu nasıl bildin? dediklerinde, o; hangi peygamber gönderilmişse ilkin ona halkın zavallıları ve en horlanmış kişileri tâbi olmuşlardır, dedi. Ebu Rezîn der ki: İşte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu. Peygamber ona haber göndererek; Allah Teâlâ senin söylediğini tasdîk eden bir âyet indirdi, buyurdu. Kezâ Bizans imparatoru Heraklius da Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında suâl sorduğunda demişti ki; ben, sana insanların güçsüzleri mi yoksa seçkinleri mi ona tâbi oluyor diye sorduğumda; sen güçsüzleri, demiştin. İşte onlar peygamberlerin tâbileridir.

Allah Teâlâ bu azgın yalanlayıcıların durumunu haber vererek buyuruyor ki: «Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdça daha çoğuz. Hem biz azâb edilecekler değiliz.» Onlar malları ve çocuklarıyla iftihâr ettiler ve bunun Allah katında kendilerine değer verildiğinin işâreti, sevildiklerinin delili olduğunu kabul ettiler. Allah Teâlâ'nın kendilerine dünyada bu nimetleri verip te âhirette azâb etmesinin mümkün olmayacağını söylediler. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn süresinde de şöyle buyurur: «Zannederler mi kendilerine mal ve oğullar vermekle iyilikte onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Tevbe sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» (Tevbe, 55). Müddessir sûresinde ise şöyle buyrulur: «Tek olarak yaratıp kendisine bol bol mal, çevresinde bulunan oğullar verdiğim ve nimetleri yaydıkça yaydığım o kimseyi Bana bırak. Bir de verdiğim nimetten arttırmamı umar. Hayır, çünkü o, Bizim âyetlerimize karşı son derece inâdçıdır. Onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» (Müddessir, 11-17).

Allah Teâlâ, o iki bahçe sâhibinden haber veriyor. Onlardan birisi; mal, evlâd ve meyvece zengindi ama bunların hiç birisi ona yarar sağlamamış, âhiretten önce hepsi dünya hayatında elinden alınmıştı. Nitekim burada da buyuruyor ki: «De ki: Rabbın dilediğinin rızkını genişletir ve kısar, ama insanların çoğu bilmezler.» İster sevsin ister sevmesin Allah dilediğine mal verir, dilediğini fakîr kılar, dilediğini zengin kılar. Bu konuda erişilmez hikmet ve kesin huccet O'nundur. Ama insanların çoğu bilmezler.

«Ne mallarınız, ne de çocuklarınızdır, sizi Bizim katımıza yaklaştıracak olan.» Bunlar Bizim sizi sevdiğimizin ve size değer verdiğimizin delilleri değildir. İmâm Ahmed merhûm der ki: Bize Kesîr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَىٰ صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ . وَلَٰكِنْ يَنْظُرُ إِلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

Muhakkak ki Allah Teâlâ sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak ve ancak kalblerinize ve amellerinize bakar. Müslim ve İbn Mâce bu hadîsi Kesîr kanalıyla Ca'fer İbn Burkân'dan naklederler.

Bunun için âyetin devâmında buyuruyor ki: «Ancak îmân edip sâlih amel işleyen kimsenin» Sizi Bizim katımıza yaklaştıracak olan, yalnızca îmân ve sâlih ameldir. «İşte onların yaptıklarına karşılık kat kat mükâfât vardır.» Onların yaptıkları iyilikler on mislinden yedi yüz misline kadar artırılır. «Ve onlar, yüksek dereceler içinde emîndirler.» Her türlü korkudan, endîşeden, kötülükten ve eziyetten güvendedirler, korunurlar.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Hz. Ali'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennette öyle odalar vardır ki, içlerinden dışları, dışlarından içleri görünür. Bir bedevî; onlar kimindir? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Güzel söz söyleyip yemek yediren ve oruç tutanındır.

«Âyetlerimizde Bizi âciz bırakmaya çalışanlar.» Allah'ın yolundan alıkoymaya, peygamberine tâbi olup âyetlerini tasdîk etmeye engel olanlar. «İşte onlar azâbla yüz yüze bırakılmışlardır.» Onların hepsi yaptıklarına göre cezâlandırılacaklardır.

«De ki: Rabbım, rızkı kullarından dilediğine genişletir ve kısar.» Bu konudaki hikmeti uyarınca şuna pek çok mal verir, öbürüne az verir ve rızkını gerçekten daraltır. O'nun bu konuda başkasının farkına varamayacağı hikmetleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bak, nasıl onları birbirlerinden üstün kıldık. Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlükler bakımından da.» (İsrâ, 21). Yani onlar dünyada nasıl farklı durumlarda iseler; şu fakîr ve sıkıntıda, öbürü zengin ve bollukta ise, âhirette de aynı şekildedirler. Şunlar derecelerin en üstünü olan odalarda ağırlanırlar. Şunlar da basamakların en altı olan alçaklıklarda boğulurlar. Dünyadaki insanların en iyisi, Rasûlullah (s.a.)ın buyurduğu hadîse uygun olandır: Teslîm olan, kendisine yetecek bir rızık verilen ve Allah'ın verdiğine kanâat eden kimse felâh buldu. Bu hadîsi Müslim, İbn Amr'dan nakleder.

«Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar.» Allah'ın size emredip mübâh kıldığı hangi konuda infâk ederseniz; Allah onu dünyada yerine koyduğu gibi, âhirette de cezâ ve sevâba vesîle kılar. Nitekim hadîste şöyle buyurulur: Allah Teâlâ: Kendin için infâk et, infâk et, buyurmuştur. Yine bir başka hadîste buyurulur ki: İki melek her gün şöyle seslenir. Biri diğerine der ki: Allah'ım, tutanlara telef ver. Di-

ğeri de der ki: Allah'ım, infâk edenlere devâmını ver. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey Bilâl infâk et, malının azalmasından dolayı Arş'ın sâhibinden korkma. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yezîd İbn Abdülazîz... Mekhûl'dan nakletti ki; o, Huzeyfe'den bana anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir: Dikkat edin, sizden sonra çok zor bir gün gelecektir. O gün mal sâhibi olan elindekini sıkacak, infâk etmekten korkacaktır. Sonra «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar...» âyetini okumuştur.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî... Mekhûl'den nakleder ki: o, bana Huzeyfe'den aktarıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir: Dikkat edin, sizin şu gününüzden sonra sıkıntılı günler gelecektir. O gün mal sâhibi olan elindekini sıkacak, infâk etmekten korkacaktır. Allah Teâlâ «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.» buyuruyor. Halkın şerîrleri de hiç bir vicdân duygusuna bağlı kalmadan zorda kalanlarla alış-veriş yaparlar. Dikkat edin, zorda kalanların alış-verişi harâmdır. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu horlamaz. Senin yanında bir ma'rûf varsa onu kardeşine de ulaştır. Aksi takdîrde sen de bir başka helâk ile onun helâk olmasını artırma. Bu hadîs, bu şekliyle garîbtir ve isnâdında zayıflık vardır.

Süfyân es-Sevrî, Ebu Yûnus Hasan İbn Yezîd'den nakleder ki; Mücâhid şöyle demiş: Sizden biriniz «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır» âyetini te'vîle yeltenmesin. Yanında bulunan şeylerde dengeyi gözetsin, çünkü rızık paylaştırılmıştır.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا۟
سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾
فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّتِى
كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾

40 — O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklere; Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der.

41 — Melekler: Tenzîh ederiz Seni, bizim dostumuz onlar değil Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi, derler.

42 — İşte bugün, bir kısmınız, bir kısmınız için ne bir fayda, ne de bir zarar verebilir. Zulmetmiş olanlara da deriz ki: Yalanladığınız ateşin azâbını tadın.

Allah Teâlâ kıyâmet günü mahlûkâtın gözü önünde müşrikleri ezeceğini haber veriyor. Orada müşriklerin Allah'a şirk koşmak için ibâdet ettikleri ve melekler sûretinde düşündükleri ilâhları hakkında meleklerin kendilerine soru sorup: «Bunlar mıydı size tapmakta olanlar?» diyeceklerini, bildiriyor. Siz mi bunların bize tapmalarını buyurmuştunuz? Furkân sûresinde buyurulduğu gibi: «Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar?» (Furkân, 17) Ve yine Îsâ Aleyhisselâm'a buyurulduğu gibi: «Sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin? Demişti ki: Tenzîh ederim Seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz.» (Mâide, 116). Melekler de burada aynı sözü söylüyorlar: «Tenzîh ederiz Seni» Sen, yücesin ve Seninle beraber bir başka ilâhın bulunmasından uzak ve münezzehsin. «Bizim dostumuz onlar değil, Sensin.» Biz, Senin kullarınız ve bunlardan kaçıp Sana sığınırız. «Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı.» Şeytânlara tapıyorlardı. Çünkü puta tapmayı onlara şeytânlar güzel göstermişlerdi de onları doğru yoldan sapıtmışlardı. «Ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi.» Tıpkı Allah Teâlâ'nın Nisâ sûresinde buyurduğu gibi: «O'nu bırakıp ta yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar, inâdçı şeytândan başkasına tapmıyorlar.» (Nisâ, 117), «İşte bugün bir kısmınız, bir kısmınız için ne bir fayda, ne bir zarar verebilir.» Putlardan, sıkıntılı ve zor günlerinizde kendilerine ibâdet edip Allah'a eş koşarak yalvardığınız şeylerden beklediğiniz hiç bir fayda bugün size ulaşamaz. Çünkü bugün onlar size ne fayda verebilirler, ne de zarar. «Zulmetmiş olanlara da deriz ki: Yalanladığınız ateşin azâbını tadın.» Müşriklere de uyarı ve ihtâr olarak böyle denilir.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ
ءَابَآؤُكُمْ ۖ وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ
﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

43 — Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman de-

diler ki: Bu, ancak sizi atalarınızın ibâdet etmekte olduğundan alıkoymak isteyen bir adamdır. Ve dediler ki: Bu da düpedüz bir uydurmadan başka bir şey değildir. Hak kendilerine geldiğinde hakkı inkâr etmiş olanlar dediler ki: Bu, sadece apaçık bir büyüdür.

44 — Halbuki Biz, onlara okuyacakları bir kitâb vermemiş ve senden önce onlara bir uyarıcı da göndermemiştik.

45 — Kendilerinden öncekiler de yalanlamışlardı. Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır. Peygamberlerimi yalanladılar. Beni inkâr nasıl olurmuş?

Allah Teâlâ, kâfirlerin elîm azâba müstehak olduklarını haber veriyor. Bunun sebebinin de Allah Rasûlünün izniyle kendilerine okunan apaçık âyetleri duydukları zaman; «Bu, ancak sizi atalarınızın ibâdet etmekte olduğundan alıkoymak isteyen bir adamdır.» diyorlardı. Yani onlar atalarının dinlerinin hak olduğunu, Rasûlullah'ın getirdiği dinin bâtıl olduğunu söylüyorlardı. Allah'ın la'neti onların ve atalarının üzerine olsun. Ve dediler ki: «Bu da düpedüz bir uydurmadan başka bir şey değildir.» Kur'an'ı kasdediyorlardı. «Hak kendilerine geldiğinde hakkı inkâr etmiş olanlar dediler ki: Bu, sadece apaçık bir büyüdür.»

«Halbuki Biz, onlara okuyacakları bir kitâb vermemiş ve senden önce onlara bir uyarıcı da göndermemiştik.» Allah Teâlâ araplara Kur'an'dan önce bir kitab göndermemiş ve Hz. Muhammed'den önce de bir peygamber irsâl etmemişti. Onlar kendilerinden bir peygamber gelmesini istiyor ve; eğer bize bir uyarıcı gelseydi, ya da bir kitâb indirilmiş olsaydı biz başkalarından daha doğru yolda olurduk, diyorlardı. Ama Allah, onlara lutfedip te istediklerini verince; onu yalanladılar, kibir ve inâdla inkâr ettiler.

«Kendilerinden öncekiler de yalanlamışlardı.» Öteki milletler de. «Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır.» İbn Abbâs der ki; onlara dünyada verdiğimiz kuvvetin onda birine, demektir. Katâde, Süddî ve İbn Zeyd de bu âyete böyle mânâ vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ Ahkâf sûresinde de şöyle buyurur: «Andolsun ki onları, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ama kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Zîrâ Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şey onları kuşatıp yok ediverdi.» (Ahkâf, 26),

Ğâfir sûresinde ise şöyle buyurur: «Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden çok daha kuvvetli, yeryüzünde bıraktıkları eserler daha sağlam olan öncekilerin âkıbetinin nasıl olduğunu görmezler mi? Kazandıkları da onlara bir fayda vermemiştir.» (Ğâfir, 82). Onların kazandığı şeyler kendilerinden Allah'ın azâbını def'edemediği gibi, geri de çevirememiştir. Peygamberleri yalanladıkları zaman Allah Teâlâ onları helâk etmiştir. Bunun için de bu âyet-i kerîme'de «Peygamberlerimi yalanladılar. Beni inkâr nasıl olurmuş?» Benim peygamberlerime desteğim, onlara azâb ve cezâm nasıl olurmuş görsünler, buyuruyor.

قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

46 — De ki: Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşünmenizi öğütlerim. O, ancak şiddetli bir azâbın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin deli olduğunu iddiâ eden şu kâfirlere de ki: «Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşünmenizi öğütlerim.» Ben, size; yalnızca bir tek şeyi emrederim: O da Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalıp sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice bilip düşünmenizdir. Arzu ve hevese tâbi olmadan, taassuba kapılmadan, Allah rızâsı için hepiniz durup birbirinize sorun: Muhammed'de bir delilik var mı? Birbirinize öğüt verin, sonra da düşünün. Herkes Muhammed Aleyhisselâm'ın durumuna kendisi baksın ve müşkil bir durumla karşılaşıyorsa başkalarına sorsun ve düşünsün. Bunun için Allah Teâlâ: «Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşünmenizi öğütlerim.» buyuruyor. Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Süddî, Katâde ve başkalarının verdikleri mânâ budur. Âyetten kasdedilen de budur. İbn Ebu Hâtim'in rivâyet ettiği hadîse gelince; o der ki: Bana babam... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benden öncekilere verilmeyen üç şey bana verildi. Ben bununla öğünmem. Bana ganîmetler helâl kılındı ki benden önce kimseye helâl kılınmamıştı. Benden öncekiler ganîmetlerini topluyor, yakıyorlardı. Ben, siyah ve kızıl tenlilere peygamber olarak gönderildim. Halbuki her peygamber kavmine gönderiliyordu. Yeryüzü benim için

mescid ve temiz kılındı. Temiz toprakla teyemmüm ederim ve nerede namaza erişirsem orada kılarım. Çünkü Allah Teâlâ: «Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı» buyurmuştur. Ben bir aylık mesâfeden korku ile desteklendim. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Buradaki âyetin topluca ve tek tek namaz kılmaya hamledilip tefsîr edilmesi ise uzak bir ihtimâldir. Olabilir ki bu hadîs, bazı râvîler tarafından yanlış değerlendirilmiştir. Çünkü aslı sahîh hadîs kitaplarında ve başka yerlerde sâbittir ve böyle değildir. Allah en iyisini bilendir.

«O, ancak şiddetli bir azâbın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.»

Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş:

صَعِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّفَا ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ يَا صَبَاحَاهْ فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ قَالُوا مَالَكَ قَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ يُصَبِّحُكُمْ أَوْ يُمَسِّيكُمْ أَمَا كُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبًّا لَكَ أَلِهَذَا جَمَعْتَنَا فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ

Rasûlullah (s.a.) bir gün Safâ tepesine çıktı. Ve seslendi. Kureyş'liler etrafına toplanıp neyin var senin? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Görüyor musunuz, ben size sabahleyin veya akşam üzeri şuradan düşmanın gelmekte olduğunu haber versem, beni doğrular mısınız? Onlar; evet, dediler. Hz. Peygamber; ben, önünüzdeki günlerde gelecek olan şiddetli azâbdan sizi uyarırım. Ebu Leheb; elin kurusun senin dedi, bizi bunun için mi topladın? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ebu Leheb'in eli kurusun» âyetini inzâl buyurdu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym, Abdullah İbn Büreyde'den nakletti ki; babası Büreyde şöyle demiş: Bir gün Rasûlullah (s.a.) bizim yanımıza gelerek üç kere seslendi ve dedi ki: Ey insanlar, benim ve sizin misâlinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Halk; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim ve sizin misâliniz, üzerlerine gelen düşmandan korkan bir topluluğun misâlidir ki; o topluluk, düşmanı gözetlemek üzere bir adam göndermişti. O adam düşmanın geldiğini görmüş ve kavmini uyarmak üzere dönüp gelmiş, ancak kavmini uyarmadan önce düşmanın gelip çatmasından korktuğu için elbisesini yırtmıştır. Ey insanlar, size verilmiştir, ey insanlar, size verilmiştir. Bunu üç kere tekrârladı. Aynı isnâdla Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Ben ve kıyâmet birlikte gönderildim. Az kalsın o, beni geçiyordu. Bu hadîsin rivâyetinde İmâm Ahmed Münferid kalmıştır.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي
يَقْذِفُ بِالْحَقِّ ۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ
ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

47 — De ki: Sizden bir ücret istersem eğer, o sizin olsun. Benim ücretim, ancak Allah'a âittir. Ve O, her şeye şâhiddir.

48 — De ki: Hiç şüphesiz Rabbım, hakkı koyar. O, görünmezlikleri çok iyi bilendir.

49 — De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl, ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.

50 — De ki: Eğer ben, sapacak olsam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şâyet hidâyete erersem, Rabbımın bana vahyetmesinden ötürü ererim. O, muhakkak ki Semî'dir. Karîb'tir.

Sizden Bir Ücret İstemiyorum

Allah Teâlâ Rasûlüne, müşriklere şöyle demesini emrediyor: «De ki: Sizden bir ücret istersem eğer, o sizin olsun.» Ben, sizden Allah'ın risâletini yerine getirdiğim ve size öğüt verip Allah'a ibâdete çağırdığım için hiç bir yardım istemiyorum. «Benim ücretim, ancak Allah'a âittir.» Ben sevâbımı Allah katından dilerim. «Ve O, her şeye şâhiddir.» Bütün işleri bilir. Benim size peygamber olarak O'nun tarafından gönderildiğime dâir verdiğim haberle, sizin üzerinde bulunduğunuz durumu da en iyi O bilir.

«De ki: Hiç şüphesiz Rabbım hakkı koyar. O, görünmezlikleri çok iyi bilendir.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Rûh, kullarından dilediğine O'nun emrinden götürür.» (Ğâfir, 15). Yani yeryüzünde kullarından dilediğine meleğini gönderir. O gaybları bilendir. Göklerde ve yeryüzünde hiç bir şey O'na gizli değildir.

«De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl; ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.» Allah katından hak ve yüce şerîat gelmiştir. Bâtıl yıkılıp gitmiş, ezilip yok olmuştur. Allah Teâlâ'nın bir başka sûrede buyurduğu gibi: «Hayır; Biz gerçeği bâtılın tepesine indiririz de onun beynini parçalar.» (Enbiyâ, 18) Bunun için Rasûlullah (s.a.) fetih

günü Mescid el-Harâm'a girdiğinde, Kâ'be'nin etrafında putların dikilmiş olduğunu görünce; okunun bir kulpu ile putlara vuruyor ve «De ki: Hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak ki bâtıl zâten yıkılacaktı.» âyetini ve ayrıca «De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl; ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.» âyetlerini okuyordu. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî bu âyetin tefsîrinde Sevrî kanalıyla İbn Ebu Necîh, Mücâhid ve Ebu Ma'mer Abdullah İbn Sahre'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletmektedir. Âyetin mânâsı; bâtılın söyleyebileceği bir sözü, bir gücü ve liderliği kalmamıştır. Katâde ve Süddî burada bâtıl ile, İblîs'in kasdedildiğini ve İblîs'in artık hiç bir kimseyi yoldan çıkaramayacağını veya geri döndüremeyeceğini, buna gücünün yetmeyeceğini belirtmek istediğini iddiâ etmiştir. Bu tefsîr her ne kadar hakîkata uygunsa da burada âyette kasdedilen mânâya uygun değildir. Allah en iyisini bilendir.

«De ki: Eğer ben, sapacak olsam; ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şâyet hidâyete erersem Rabbımın bana vahyetmesinden ötürü ererim.» Bütün hayır Allah katındandır ve Allah tarafından indirilen vahiy apaçık hakkın kendisidir. Hidâyet, beyân ve doğruluk, ondadır. Kim sapıtırsa; kendiliğinden sapıtır. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd'a mufevvide (bir hanımla evlenip gerdeğe girmeden ölen kişi)nin durumu sorulduğunda; bunu, kendi görüşüme göre söylüyorum, eğer doğruysa, Allah'tandır, eğer yanlışsa benden ve şeytândandır. Allah ve Rasûlü bu kanâattan uzaktırlar, demiştir.

«Muhakkak ki O, Semî'dir, Karîb'dir.» Kullarının sözünü işitir, yakındır, duâ edenin duâsına icâbet eder. Neseî burada Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de yer alan Ebu Mûsâ hadîsini nakleder ki; buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Siz görmeyen ve duymayan birine duâ etmiyorsunuz. İşiten, yakın olan ve icâbet edene duâ ediyorsunuz

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ ۖ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ
مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ
وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ فِى شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

51 — Bir görsen, hani onlar korkmuşlardı. Artık kaçacak yerleri de yoktur, yakın bir yerde yakalanmışlardır.

52 — O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?

53 — Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı.

54 — Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi. Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler.

O Korkaklar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey Muhammed kıyâmet gününü yalanlayanların durumunu bir görsen. Hani o gün onlar için kaçacak ve sığınabilecek hiç bir yer bulunmaz. «Yakın bir yerde yakalanmışlardır.» Onlar kaçmaktan alıkonulmamışlar, aksine ilk anda tutuluvermişlerdir. Hasan el-Basrî; bunun, kabirlerinden çıktıkları zaman olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Atiyye ve Katâde de bu durumu ayaklarının altından yakalanmaları şeklinde belirtmiştir. İbn Abbâs ve Dahhâk ise dünyadaki azâblarının kasdedildiğini bildirmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd, Bedir günü öldürülmelerinin kasdedildiğini bildirmektedir. Sahîh olan, burada kıyâmet gününün kasdedilmiş olmasıdır. En büyük yakalanış o gündür.

İbn Cerîr Taberî, bazılarından nakleder ki; burada kasdedilen, Abbâs oğulları döneminde Mekke ve Medîne arasında batan bir ordudur. Taberî burada bilâhare tamâmen mevzû' olan bir hadîs îrâd eder ve arkasından bu hadîsin mevzû' olduğuna dikkatleri çekmez. Bu onun için çok garîb ve tuhaf bir hâldir.

«Ona inandık, demişlerdir.» Yani bunlar kıyâmet günü Allah'a, kitâblarına ve Rasûlüne inandık, derler. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında Secde sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Suçluları Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih ameller işleyelim, doğrusu kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12). Âyetin devâmında Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?» Onlar îmânın kabul edileceği yerden uzaklaşmışlar ve âhiret diyârına göç etmişlerdir. Artık nasıl îmâna ulaşabilirler. Çünkü âhiret imtihân diyârı değil cezâ diyârıdır. Eğer dünyada iken îmân etmiş olsalardı, îmânları kendilerine fayda verirdi. Ama âhirete intikâl ettikten sonra, îmânın kabûle şâyân olması imkânı yoktur. Tıpkı uzaktan bir şeyi elde etme imkânı olmayan kimseler gibi.

Mücâhid bu âyet-i kerîme'deki (التناوش) kelimesinin, ona ulaşmak anlamına geldiğini bildirir. Zührî ise îmâna ulaşmaları diye mânâ verir ki onlar artık dünyadan uzaklaşmış ve âhirete gitmişlerdir. Hasan el-Basrî ise der ki: Onlar, elde edilemeyecek bir yerde îmânı istiyorlar.

Uzak bir yerden istiyorlar. İbn Abbâs der ki: Onlar dünyaya dönmek ve tevbe etmek istiyorlar, ama âhiret, dönüş ve tevbe yeri değildir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî merhûm da böyle demiştir.

«Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi.» Yani onlar âhirette nasıl îmâna dönebilirler ki dünyada iken hakkı inkâr edip peygamberleri yalanlamışlardı.

«Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı.» Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle, görmeden dil uzatmanın, zan anlamına geldiğini bildirmiştir. Ben derim ki; bu, Allah Teâlâ'nın «Karanlığa taş atar gibi.» (Kehf, 22) kavli gibidir. Onlar bazan Rasûlullah'a şâir, bazan kâhin, bazan büyücü, bazan da deli diyorlardı. Daha buna benzer birçok batıl sözler söylüyor, gaybı, haşrı ve neşri inkâr ediyorlardı. Ancak zanda bulunuruz, kesin bir bilgiye sâhip değiliz, diyorlardı.

Katâde der ki: Onlar, boşu boşuna konuşarak dirilişin, cennetin ve cehennemin olmadığını söylüyorlardı.

«Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» Hasan el-Basrî, Dahhâk ve başkaları; bunun, îmân olduğunu, söylerler. Süddî ise; bunun tevbe olduğunu söyler ki, İbn Cerîr merhûm da bu görüşü tercîh etmiştir. Mücâhid ise; bu dünyada arzuladıkları, mal, güzellikler ve eşlerin kasdedildiğini bildirir. İbn Abbâs, İbn Ömer ve Rebî' İbn Enes'ten böyle rivâyet edilmiştir. Buhârî'nin ve bir topluluğun görüşü budur. Sahîh olan her iki görüş arasında çelişki bulunmadığıdır. Çünkü Allah Teâlâ onların bu dünyadaki arzularıyla, âhiretteki istekleri arasına bir engel koymuş ve bundan onları men'etmiştir.

Burada İbn Ebu Hâtim gerçekten garîb bir hadîs nakleder ki; biz uzun olmasına rağmen bunu zikredeceğiz: Bana Muhammed İbn Yahyâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» âyeti hakkında şöyle demiş: İsrâiloğulları arasında Allah'ın kendisine mal kapısını açtığı bir adam vardı. Öldüğünde ona kötü bir evlâd vâris oldu. O, Allah'ın malıyla, Allah'a isyân için çalışıyordu. Babasının arkadaşları bu durumu görünce delikanlıya varıp onu kınadılar ve azarladılar. Delikanlı kızarak altun ve gümüşle gayr-i menkûlünü sattı. Oradan gidip bol sulaklı bir çeşmenin yanına konakladı ve malını burada yayarak bir köşk yaptırdı. O, bir gün köşkünün içerisinde otururken, rüzgâr ona yüz bakımından insanların en güzeli, koku bakımından en sevimlisi olan bir kadını getiriverdi. Kadın ona; ey Allah'ın kulu, sen kimsin? dedi. Adam; ben İsrâiloğullarından bir kişiyim, dedi. Kadın; bu köşk ve şu mallar senin mi? dedi. Adam; evet, dedi. Kadın, eşin var mı? deyince, adam; hayır, dedi. Kadın; burada eşsiz nasıl rahat edebilirsin? dedi. Adam; böyle oldu, senin kocan var mı? dedi. Kadın; hayır deyince, adam ister misin seni kendime eş alayım? dedi. Kadın; ben

senden bir günlük mesâfede oturan bir kadınım. Yarın bir günlük azığını al, bana gel. Eğer yolda bir dehşetle karşılaşırsan o dehşet seni korkutmasın, dedi. Ertesi gün olunca, adam bir günlük azığını aldı ve çıkıp yola koyuldu. Nihâyet bir köşke vardı. Köşkün yüce kapısını çaldı. Ona yüz bakımından insanların en güzeli, koku bakımından en sevimlisi bir genç çıkıp; kimsin sen ey Allah'ın kulu? dedi. Adam; ben İsrâil-oğullarındanım, dedi. Çocuk; ihtiyâcın nedir? deyince, o; beni bu köşkün sâhibi olan kadın kendisi için davet etti, dedi. Çocuk, doğru söylersin, ancak yolda bir korku ile karşılaştın mı? dedi. Adam; evet eğer o bana bunu haber vermemiş olsaydı, gördüğüm şey beni gerçekten korkuturdu, dedi. Çocuk; ne gördün? deyince, adam; buraya doğru yöneldim, yolum açılınca ağzını açmış bir dişi köpek gördüm. Köpek ürküp kaçtı. Bir de baktım ki, ben onun arkasındayım. Köpeğin karnında enikleri inleyip duruyordu. Delikanlı ona dedi ki: Sen, bunu kavramaz mısın? Bu âhir zamanda olacak bir şeydir. Gençler yaşlı kadınların meclislerinde otururlar ve onların sözlerini, lakırdılarını tekrârlarlar.

Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum. Yolum açılınca baktım ki yüz tane sütü bol keçi var. İçlerinden bir oğlak bir keçiyi emiyor. Onu bitirip bir şey bırakmadığını zannettiği zaman, ağzını açarak daha fazlasını bekliyor. Delikanlı adama; sen buna ulaşacak değilsin, bu âhir zamanda olacak. Bir hükümdâr bütün insanların gelirini toplayacak, bir şey bırakmadığını sandığı zaman ağzını açarak daha fazlasını isteyecek. Adam dedi ki; sonra yola koyuldum. Yolum açılınca bir ağaç gördüm. Ağacın yaprağındaki olgun meyve benim hayretimi mûcib oldu, onu koparmak istedim. Öbür ağaç; ey Allah'ın kulu, benden al, dedi. En sonunda bütün ağaçlar hep birden; ey Allah'ın kulu, bizden al, dediler. Delikanlı adama dedi ki: Sen buna ulaşacak değilsin. Bu âhir zamanda olacak. Erkekler azalacak, kadınlar çoğalacak. Öyle ki bir erkek bir kadınla nişanlanacak da on veya yirmi kadın onu kendine çağıracak. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir pınar üzerine oturmuş bir adam gördüm. Eliyle her insana bir avuç su veriyordu. İnsanlar suyun başından ayrılınca, testisini suya attı fakat testisine hiç su girmedi. Delikanlı dedi ki: Sen buna da erişecek değilsin. Bu âhir zamanda olacaktır. Kıssahân insanlara bilgi öğretecek, sonra onlara muhâlefet ederek Allah'a isyân edecek. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum. Yolum açılınca bir keçi gördüm. Bir topluluk keçinin ayaklarından tutmuşlar, bir adam iki boynuzundan tutmuş, bir adam kuyruğundan tutmuş ve bir başka adam da keçiye binmiş, bir diğeri de keçiyi sağıyordu. Delikanlı dedi ki: Keçi dünyadır. Ayaklarından tutanlar dünya hayatı için kendilerini aşağılara atanlardır. Boynuzlarından tutanlar,

sıkıntılı bir hayat yaşayanlardır. Kuyruğundan tutanlar, dünyadan yüz çevirmiş olandır. Ona binen ise dünyayı terketmiştir. Keçiyi sağana ne mutlu, o dünya ile birlikte gitmiştir. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir adam gördüm, bir kuyunun başında su çekiyor. Kuyudan kovasını çıkardıkça havuza döküyor ancak su tekrâr dönüp kuyuya akıyor. Delikanlı dedi ki: İşte o kişi de, Allah'ın iyi amellerini reddedip kabul etmediği kişidir, Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir adam gördüm, tohumunu ekiyor ve hemen biçmek istiyor, bir de bakıyor ki güzel bir buğday elde etmiş. Delikanlı dedi ki: Bu da yaptığı iyi amelleri Allah Teâlâ'nın kabul edip kendisini arıttığı kişidir.

Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca kafası üzeri uzanmış bir adam gördüm. Adam bana dedi ki: Ey Allah'ın kulu bana yaklaş, elimden tut ve beni oturttur. Allah'a andolsun ki, Allah beni yarattı yaratalı hiç oturmadım. Adamın elini tuttum, kalktı, yürüdü nihâyet ben, onu görmez oldum. Delikanlı ona dedi ki: İşte bu da ömürdür. Tükenip kaybolan ömür. Ben, ölüm meleğiyim ve ben sana gelen kadınım. Allah ruhûnu burada kabzetmemi emretti, sonra onu cehennem ateşine götürürüm. İşte «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» âyeti bu konuda nâzil olmuştur.

Bu haber garîbtir, sıhhatı üzerinde durulması gerekir. Âyetin bu ve benzerleri hakkında nâzil olmuş olması şu anlamda doğrudur. Bütün kâfirler dünya hayatına rûhlarıyla bağlanırlar. Tıpkı şu aldanmış mağrûr adam gibi. O, maksadını elde etmek için koşarken, ânîden ölüm meleği karşısına çıkıyor ve onunla arzuladığı şeyin arasına girip canını alıyor.

«Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» Yani peygamberleri yalanlayan geçmiş milletlerin başından geçen haller gibi. Onlara Allah'ın azâbı geldiğinde îmân etmeyi istemişler, ama bu istekleri kabul edilmemişti. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ Ğâfir sûresinde şöyle buyurur: «Şiddetli azâbımızı gördüklerinde; yalnız Allah'a inandık. O'na koştuğumuz eşleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim şiddetli azâbımızı gördükten sonra inanmış olmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında öteden beri yürürlükte olan kanûnudur. İşte kâfirler o zaman hüsrânda kaldılar.» (Ğâfir, 84-85).

«Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler.» Yani dünyada şüphe ve endîşe içinde kalmışlardır. Bu sebeple azâbı gördükleri zaman, îmân etmiş olmaları kabul buyrulmamıştır. Katâde der ki: Şek ve şüpheden sakının. Çünkü kim şek üzere ölürse, onunla dirilir. Kim de yakîn üzere ölürse, onunla diriltilir.

SEBE' SÛRESİNİN SONU

FÂTIR SÛRESİ

FÂTIR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 45 âyettir.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۚ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾

1 — Hamd; göklerin ve yerin yaratanı, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsûstur. Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır. Muhakkak ki Allah, her şeye kâdirdir.

Göklerin ve Yerin Yaratanı

Süfyân es-Sevrî, İbrâhîm İbn Muhâcir kanalıyla Mücâhid'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, «Göklerin ve yerin yaratanı» ifâdesinin ne demek olduğunu bilmiyordum. Nihâyet bir kuyu kenârında iken iki bedevî yanıma gelip tartıştılar. Biri diğerine dedi ki: Onu ben yaptım, evvelâ ben kazmaya başladım. İbn Abbâs der ki: İşte «Göklerin ve yerin yaratanı» ifâdesi; gökleri ve yeri ilkin ibdâ' eden, demektir.

Dahhâk der ki: Kur'an'da geçen her (فاطر السموات والارض) ifâdesi; göklerin ve yerin yaratanı mânâsına gelir.

«Melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan.» Kendisi ile peygamberleri arasında onları elçiler kılıp uçurarak emrettiği gerçeği

çabucak peygamberlerine ulaştıran. Meleklerden kiminin iki, kiminin, üç, kiminin dört, kiminin de daha fazla kanatları vardır. Nitekim hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.)ın Cibrîl'i altı yüz kanatlı olarak gördüğü, her iki kanadının arasının doğu ile batı arası kadar olduğu bildirilir. Binâenaleyh Allah Teâlâ «Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır. Muhakkak ki Allah, her şeye kâdirdir.»

Süddî der ki: Allah Teâlâ kanatları yaratmada ve fazlalaştırmada dilediği gibi artırır. Zührî ve İbn Cüreyc ise «Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır.» kavli ile güzel sesin kasdedildiğini bildirir. Buhârî edeb bâbında bu görüşü Zührî'den nakleder. İbn Ebu Hâtim de tefsîrinde bu görüşü nakleder. Şâzz olarak (يزيدفى الخلق) şeklinde noktasız hâ ile okuyanlar da olmuştur. Allah en iyisini bilendir.

مَا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢﴾

2 — Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti, tutacak yoktur. Tuttuğunu da O'ndan sonra gönderecek yoktur. Aziz, Hakîm O'dur.

Allah Teâlâ, dilediği şeyin olacağını, dilemediğinin olmayacağını, verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek kimsenin bulunmadığını haber veriyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Âsım Muğîre İbn Şu'be'nin kölesi Verrâd'dan nakletti ki; Muâviye, Muğîre İbn Şu'be'ye mektup yazarak; Rasûlullah (s.a.)tan işittiğin şeyleri bana yaz, demiş: Muğîre, beni çağırdı ve ben ona şöyle yazdım: Ben Rasûlullah (s.a.)ın namazı bitirince şöyle buyurduğunu işittim: Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. Ve O, herşeye kâdirdir. Allah'ım, Senin verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Onun kîl ve kâlden (şunun bunun hakkında söz söylemekten) nehyettiğini, çok soruyu ve malı tüketmeyi yasakladığını, kızları diri diri toprağa gömmeyi, anneye isyân etmeyi, vermesi gerekeni vermeyip, hakkı olmayan şeyi istemeyi yasakladığını duydum. Buhârî ve Müslim bu hadîsi muhtelif yollarla Verrâd'dan naklederler. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) başını rükû'dan kaldırdığında şöyle dermiş: Allah, kimin kendisine hamdettiğini işitti. Allah'ım, Rabbımız, hamd Sana'dır. Gökler ve yer dolusunca. Daha başka istediğin her şey dolusunca. Allah'ım, Senâ ve övgü sâhibi Rabbım, hepimiz Sen'in kulunuz. Kulun söyledi-

ğinin en doğrusu şudur: Allah'ım, Sen'in verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Hiç bir güç sâhibinin gücü Sen'in yanında fayda vermez. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir. «Allah, sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak Allah giderir. Sana bir iyilik dilediği takdîrde; O'nun lutfunu geri çevirecek de yoktur.» (Yûnus, 107). Bu âyetin pek çok benzerleri vardır. İmâm Mâlik der ki: Yağmur yağdığı zaman, Ebu Hüreyre (r.a.): Bize ayın fetih durağındaki yağmur yağdırıldı, der sonra da «Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti, tutacak yoktur. Tuttuğunu da ondan sonra gönderecek yoktur. Azîz, Hakîm O'dur.» âyetini okurdu. İbn Ebu Hâtim de Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu rivâyeti nakleder.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

3 — Ey insanlar; Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Allah'tan başka gökten ve yerden sizi rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır? O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çeviriliyorsunuz?

Allah Teâlâ, kullarını uyarıyor ve onları yalnız ve yalnız kendisine ibâdet etmeye ve tevhîd delillerini bulmaya sevkediyor. Nasıl O, yaratma da ve rızık vermede tek ve eşsiz ise; ibâdette de tek ve eşsiz olmalıdır. O'ndan başka putlar, şirkler ve eşler edinilmemelidir. Bu sebeple Allah Teâlâ «O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çeviriliyor sunuz?» buyuruyor. Bunca açıklamalardan, bunca apaçık bürhândan sonra nasıl da döndürülüyorsunuz. Ve dönüp siz yine putlara ve taşlara tapıyorsunuz.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾

4 — Eğer seni yalanlıyorlarsa; doğrusu senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır. İşler ancak Allah'a döndürülür.

5 — Ey insanlar; Allah'ın vaadi muhakkak haktır, dünya hayatı sizi aldatmasın. Ve o mağrûr da Allah ile sizi aldatmasın.

6 — Muhakkak ki şeytân, sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edinin. O, taraftârlarını ancak çılgın alevli ateşin yârânı olmaya çağırır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, eğer Allah'a şirk koşan şu müşrikler seni yalanlıyor ve kendilerine getirdiğin tevhîd gerçeğinde sana muhâlefet ediyorlarsa; senden önce geçen peygamberler senin için bir örnektir. Onlar da aynı şekilde kendi toplumlarına apaçık belgelerle gelmişler ve tevhîdi emretmişlerdi ve o toplumlar, onları da yalanlamışlar ve muhâlefet etmişlerdi. «İşler ancak Allah'a döndürülür.» Ve Biz, onlara bu konuda cezâların en uygununu veririz.

Müteâkiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey insanlar; Allah'ın vaadi muhakkak haktır.» Kıyâmet muhakkak gelecektir. «Dünya hayatı sizi aldatmasın.» Bu dünyanın aşağılık hayatı sizi aldatmasın. Allah'ın, dostlarına ve peygamberlerinin tâbilerine hazırladığı yüce hayrı unutturmasın. Bâkî olanı, şu fânî çiçeklerle değişmenize sebep olmasın. «Ve o mağrûr da Allah'(ın affı) ile sizi aldatmasın.» Mağrûr şeytândır. İbn Abbâs böyle demiştir. Yani şeytân sizi aldatıp ta Allah Rasûllerine tâbi olmaktan vazgeçirmesin, onların sözlerini doğrulamaktan alıkoymasın. Çünkü o aldatıcıdır, iftirâcıdır ve yalancıdır. Bu âyet-i kerîme, Lokmân sûresindeki şu âyete benzer: «Öyleyse sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatıcı şeytân sizi Allah'ın bağışlamasına güvendirerek yoldan çıkarmasın.» (Lokmân, 33). Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; bu mağrûr'dan maksad, şeytândır. Nitekim Allah Teâlâ mü'minlerin kıyâmet günü münâfıklara şöyle diyeceklerini bildiriyor: «Mü'minlerle münâfıkların arasına; kapısının içinde rahmet ve dışında azâb olan bir sûr çekilir. Münâfıklar mü'minlere; biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. Onlar; evet öyle, fakat sizler kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz. Allah'ın buyruğu gelene kadar dinde şüpheye düştünüz. Sizi kuruntular aldattı. Sizi şeytânlar Allah'a karşı da ayarttı.» (Hadîd, 13-14).

Bilâhare Allah Teâlâ; şeytânın âdemoğluna düşmanlığını belirterek buyuruyor ki: «Muhakkak ki şeytân, sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edinin.» O size düşman olduğunu açıkça belirtiyor, öyleyse siz de ona daha şiddetle düşmanlık yapın, söylediklerine muhâlefet edin ve sizi aldatmak istediği konularda onu yalanlayın. «O, taraftârlarını ancak çılgın alevli ateşin yârânı olmaya çağırır.» Yani şeytân,

yalnızca sizi sapıtmak ister ki kendisiyle beraber çılgın ateşli aleve giresiniz. İşte bu, apaçık düşmanlıktır. Azîz ve kuvvetli olan Allah'tan; bizi şeytânın düşmanı kılmasını diler, kitâbına uymamızı bize nasîb etmesini, peygamberinin yolunu rehber edinmemizi sağlamasını umarız. Muhakkak ki O, dilediğine kâdirdir ve istenileni vermeye gücü yeter. Bu âyet-i kerîme, Kehf sûresindeki şu âyete benzer: «Hani meleklere; Âdem'e secde edin, demiştik de: İblîs'ten başka hepsi secde etmişti. O ise cinlerden olduğu için Rabbının emrinden dışarı çıkmıştı. Şimdi siz, Beni bırakıpta size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyor sunuz? Zâlimler için, ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50).

اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾
أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ
نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

7 — O küfredenler, işte onlara şiddetli azâb vardır. Îmân etmiş olup ta sâlih ameller işleyenlere de, işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.

8 — Kötü işi kendisine süslendirilip te onu güzel gören bir midir? Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara yanarak kendini harâb etme. Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını bilendir.

Allah Teâlâ, İblis'in yolunda gidenlerin âkıbetinin alevli cehennem olduğunu zikrettikten sonra, küfredenler için şiddetli azâb bulunduğunu bildiriyor. Çünkü onlar şeytâna uyup Rahmân'a isyân etmişlerdir. Allah'a ve peygamberlerine îmân edip «Sâlih ameller işleyenlere de, işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.» Günâhları bağışlanır, işledikleri hayırlı amellere mükâfât verilir.

Müteâkiben Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Kötü işi kendisine süslendirilip te onu güzel gören bir midir?» Yani kâfirler, fâcirler kötü ameller işledikleri halde kendilerinin iyi işler yaptıklarını iddiâ ederler. Allah'ın sapıtmış olduğu bu kişiler hakkında senin aldanman mümkün müdür? Hayır mümkün değildir. «Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir.» Bu, O'nun takdîri iledir. «Öyleyse onlara yanarak kendini harâb etme.» Sen bunun için üzülme, çünkü Allah tak-

dîrâtında hikmet sâhibidir. Ancak O'nun sapıttığı sapar ve hidâyete erdirdiği de hidâyete erer. Bu konuda erişilmez huccet ve tâm bilgi O'nundur. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devâmında «Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını bilendir.» buyuruyor.

İbn Ebu Hâtim, bu âyetin tefsîrinde der ki: Bana babam... Abdullah İbn Deylemî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Tâif'de, el-Vaht denilen bir duvarın dibinde bulunan Abdullah İbn Amr'ın yanına vardım. O dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim: Muhakkak ki Allah, yaratıklarını karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine nûrunu gönderdi. O gün kendisine Allah'ın nûru isâbet edenler, doğru yolu buldular. İsâbet etmeyenler de sapıttılar. İşte bunun için derim ki: Allah Azze ve Celle'nin bildiği şeyin üzerinde kalem kurumuştur. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Yahyâ... Zeyd İbn Ebu Evfâ'nın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) bizim yanımıza gelerek buyurdu ki: Sapıklıktan hidâyete erdiren ve sevdiğine dalâleti karanlık gösteren Allah'a hamdolsun. Bu hadîs de aynı şekilde gerçekten garîb bir hadîstir.

وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ
ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ وَٱلَّذِينَ يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُو۟لَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾
وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَٰجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ وَمَا
يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

9 — Allah O'dur ki; bulutları yürüten rüzgârlar göndermiştir. Biz onu ölü bir memlekete sürüp onunla yeri ölümünden sonra diriltiriz. İşte diriliş te böyledir.

10 — Kim izzet istiyorsa; izzet bütünüyle Allah'ındır. Güzel sözler O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar için şiddetli bir azâb vardır. Onların hîlesi, boşa çıkar.

11 — Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir damla sudan sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir. Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum yap-

maz. Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitabdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.

Bulutları Yürüten Rüzgârlar

Çoğunlukla Allah Teâlâ, ölümünden sonra yeryüzünün dirilişini, diriliş günü için örnek verir. Hacc sûresinde olduğu gibi, burada da Allah Teâlâ bu noktaya dikkat çekerek kullarını uyarıyor. Bilindiği gibi, yeryüzü katı, bitkisiz, ölü bir toprak yığını haline geldiğinde Allah Teâlâ su taşıyan bulutları oraya gönderir ve üzerine yağmur indirir. O zaman toprak sarsılır ve oynar. Her çiftten güzel çiftler yetiştirir. İşte cesedler de böyledir. Allah Teâlâ onları diriltip haşretmek istediğinde Arş'ın altından bir yağmur yağdırır da bütün yeryüzünü kuşatır. Bitki tanesinin topraktan yeşerdiği gibi cesedler de topraktan çıkar. Bunun için sahîh hadîste şöyle vârid olmuştur: Âdemoğlunun her uzvu çürür ancak kuyruk sokumu müstesnâ. Ondan yaratılmıştır ve ondan birleştirilecektir. Bunun için Allah Teâlâ «İşte diriliş te böyledir.» buyuruyor.

Hacc sûresinde geçen Ebu Rezîn'in naklettiği hadîste buyurulur ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölüleri nasıl diriltir? Yaratılıştan bunun delili nedir? dedim. O buyurdu ki: Ey Ebu Rezîn sen kavminin vâdîsinde bir yere uğramadın mı ki ikinci uğradığında oranın sarsılıp yemyeşil olduğunu göresin? Ben; evet, dedim. Rasûlullah (s.a.): İşte Allah, ölüleri de böyle diriltir, buyurdu.

«Kim izzet istiyorsa; izzet bütünüyle Allah'ındır.» Kim dünya ve âhirette azîz olmak istiyorsa, Allah'a itâat etmeye koyulsun. Çünkü Allah, kendisine itâat eden kişinin istediğini elde etmesini sağlar. Zîrâ Allah, dünya ve âhiretin sâhibidir. Hem dünyada, hem de âhirette izzet bütünüyle Allah'ındır. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ sûresinde şöyle buyurur: «Onlar ki mü'minleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar. Onların tarafında izzet mi arıyorlar? Doğrusu izzet bütünüyle Allah'ındır.» (Nisâ, 139). «Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü izzet, bütünüyle Allah'a âittir.» (Yûnus, 65), «İzzet Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bilmezler.» (Münâfikûn, 8). Mücâhid der ki: Kim putlara taparak izzet istiyorsa, izzet bütünüyle Allah'ındır. Katâde de der ki: Kim izzet istiyorsa, izzet bütünüyle Allah'ındır. Binâenaleyh Allah Azze ve Celle'ye itâat ederek izzetlenmeye çalışın. Denildi ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: Kim izzetin bilgisini arıyorsa ve kimin azîz olduğunu bilmek istiyorsa izzet bütünüyle Allah'ındır. İbn Cerîr bunu böyle nakleder.

«Güzel sözler O'na yükselir.» Zikir, Kur'an okuma ve duâ. Selef'-

ten birden fazla kişi böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Mahârık İbn Süleym'den nakletti ki; o, şöyle demiş: İbn Mes'ûd şöyle dedi: Biz size bir hadîs nakledersek onun tasdîki için Allah'ın kitâbından bir örnek getiririz. Müslüman bir kul; Allah'ım, Sana hamdeder, tesbîh ederiz. Hamd Allah'a mahsûstur, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Allah yücelerin yücesidir, dediği zaman; bir melek onları alır ve kanadının altında saklayarak gökyüzüne yüceltir. O, bütün melekleri dolaşır, melekler bu sözü söyleyen kişi için mağfiret dilerler. Nihâyet o, Rahmân Azze ve Celle'nin huzûruna getirilir. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd, «Güzel sözler O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir.» âyetini okudu.

Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Tesbîh ederim Allah'a, hamd Allah'a mahsûstur. Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. Allah en büyüktür, sözü; Arş'ın etrâfında arının dönüşü gibi döndürülür ve melekler onun sâhibini anarlar. Sâlih ameller ise hazînelerdedirler. Bu haberin Kâ'b el-Ahbâr'a isnâdı sahîhtir. Ancak merfû' olarak rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Nümeyr... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın celâlini zikredip O'nu tesbîh, tekbîr, tahmîd ve tehlîl ile ananlar; Arş'ın etrâfına götürülürler. Arının dolanışı gibi onların dolanışı vardır. Sâhipleri orada zikredilir. Sizden biriniz Allah katında anılabileceği bir şeyinin bulunmasını istemez mi? İbn Mâce, bu hadîsi Ebu Bişr kanalıyla... İbn Mes'ûd'un oğlu Ukbe'nin oğlu, Abdullah'ın oğlu Avn'dan veya onun kardeşi kanalıyla Nû'mân İbn Beşîr'den nakleder.

«Onu da sâlih amel yükseltir.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Güzel söz Allah'ı zikirdir. O, Allah Azze ve Celle'ye yüceltilir. Sâlih amel ise O'nun farzlarını edâ etmektir. Kim, Allah'ı zikredip te farzlarını edâ etmezse; onun sözü ameline döndürülür. Onun için evlâ olan amel işlemesidir. Mücâhid de şöyle der: Sâlih amel güzel sözü yüceltir. Ebü'l-Âliye, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes, Şehr İbn Havşeb ve başkaları böyle demişlerdir. İyâz İbn Muâviye ise der ki: Sâlih amel olmasaydı, güzel söz yükseltilmezdi. Hasan ve Katâde de amel olmadan sözün makbûl olmadığını bildiriyorlar.

«Kötülükleri tuzak yapanlar.» Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Şehr İbn Havşeb, bunların; amelleriyle riyâkârlık yapanlar olduğunu bildirir. Yani onlar insanlara hîle yaparak kendilerinin Allah'ın emirlerine itâat ettiklerini vehmettirirler. Halbuki onlar, yaptıklarıyla iki yüzlülük etmektedirler ve Allah Azze ve Celle'nin buğzuna müstehak olmaktadırlar. Onlar aslında Allah'ı çok az zikretmektedirler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bunların müşrikler olduğunu bildirir. Sahîh olan, bu

hükmün umûm ifâde etmesidir. Müşriklerin âyetin hükmü içerisine dâhil olması ise daha evlâdır. Bunun için Allah Teâlâ «Onlar için şiddetli bir azâb vardır. Onların hîlesi boşa çıkar.» buyurmaktadır. Allah Teâlâ akıl ve basîret sâhiblerine onların sahte ibâdetlerini göstererek bu niyyetlerini ibtâl eder ve bozukluklarını açığa çıkarır. Çünkü bir kul neyi gizlerse mutlakâ Allah Teâlâ onu, yüzünün çizgilerinde ve dilinin teklemelerinde açığa çıkarır. Kim de bir gizliyi gizlemek isterse, Allah Teâlâ onun örtüsünü örter. Hayır ise hayır olarak, şer ise şer olarak kapatır. Mürâî kişi, ancak durumunu ahmaklara beğendirebilir. Ferâset sâhibleri mü'minler ise onlara iltifât etmezler. Aksine onların durumu, kısa zamanda mü'minlerin katında açığa çıkar. Gaygı bilen Allah'a ise hiç bir şey gizli ve saklı kalmaz.

«Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir damla sudan». Yani önce atamız Âdem'i topraktan yaratmaya başlamış, sonra onun soyunu değersiz bir sudan, bir özden halketmiştir. «Sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir.» Erkek ve dişi olarak. Sizleri çiftler olarak yaratması O'nun size lutuf ve rahmetinin eseridir ki böylece huzûr bulabilesiniz.

«Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum yapmaz.» O, bunların hepsini bilir. Hiç bir şey O'na gizli kalmaz. En'âm sûresinde buyurulduğu gibi: «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tâne, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitâbdadır.» (En'âm, 59).

«Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.» Yani bazı nutfeye uzun ömür verilmesi, Allah'ın bildiği bir bilgiye mebnîdir ve o, kendi katındaki ilk kitabta kayıdlıdır. «Ve ömrünün azalması» ifâdesindeki zamîr zâta değil, cinse râcîdir. Çünkü Allah'ın bilgisinde ve kitâbındaki uzun ömür, şahısla ilgili olarak eksilmez. Zamîr, bu bakımdan cinse râci'dir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ifâde arapların şu sözü gibidir: (عندی ثوب ونصفه) «Benim yanımda bir elbise ve onun yarısı vardır.» Yani; bir kat elbise ve bir başkasının da yarısı var, demektir.

Avfî tarîkıyla İbn Abbâs'tan nakledilir ki; o, «Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Kimin hakkında uzun ömür ve yaşama hükmü verilmişse; o, muhakkak kendisi için takdîr edilmiş olan ömrü yaşar. Bu ömrü doldurması demek, kendisi için takdîr edilmiş olan kitabın (yazının) tamâmlanması demektir. Kimin de ömrünün kısa olması karârlaştırılmışsa hayatı mutlakâ ömrüne göredir. Onun hayatı, kendisi için kaydedilen yazıya göredir. İşte Allah Teâlâ bu âyette, bunun hepsinin kitâbının (yazısı) Allah katında oldu-

ğunu bildiriyor. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakledilir ki; o, «Ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.» kavli hakkında; rahimler tamâmlanmamış olan hiç bir yavruyu dışarı atmaz, demiştir. Abdurrahmân tefsîrinde der ki: Görmez misiniz bazı insanlar yüz sene yaşar, diğeri de doğarken ölür. İşte bu âyette kasdedilen budur. Katâde der ki: Ömrü azaltılan, altmış yaşından önce ölendir. Mücâhid der ki: Bu âyetle kasdedilen mânâ şudur: Her ömürlünün ömrü, annesinin karnındayken yazılmıştır. Bütün mahlûkât tek bir süreye göre yaratılmış değildir. Şunun ömrü öbürününkinden azdır ve hepsi sâhibi için yeterince kaydedilmiştir. Bazıları da dediler ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: «Bir ömürlünün çok yaşaması» yani onun için sürenin kayıdlı olması «ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.» Bu da ömrünün yavaş yavaş tükenmesidir. Hepsi Allah katında yıl be yıl, ay be ay, hafta be hafta, gün be gün, saat be saat yazılmıştır. Hepsi Allah'ın katındaki kitâbda kayıdlıdır. İbn Cerîr Taberî, Ebu Mâlik'ten bu tefsîri nakleder. Süddî ve Atâ el-Horasânî de bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Cerîr Taberî birinci görüşü tercîh eder. Neseî bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde der ki: Bize Ahmed İbn Yahyâ... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Kim rızkının genişletilmesini ve ecelinin uzatılmasını isterse; akrabâlarına sıla-i rahmde bulunsun. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Ebu Dâvûd kanalıyla Yûnus İbn Yezîd'den naklederler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah (s.a.)ın yanında bulunduğumuzda o bize öğüt vererek buyurdu ki: Muhakkak ki Allah Teâlâ eceli geldiğinde hiç bir canlının süresini uzatmaz. Ömrün artması, sâlih zürriyet iledir ki Allah Teâlâ onu kuluna nasîb eder. Kendisinden sonra o sâlih zürriyet kula duâ eder ve onların duâsını Allah Teâlâ kişiye kabrinde ulaştırır. İşte ömrün artması budur.

«Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» Basîttir. Allah Teâlâ'nın bunu ve bütün mahlûkâtının tek tek bilgisini ihâta etmesi O'nun için gâyet basîttir. Çünkü O'nun bilgisi her şeyi kuşatır ve hiç bir şey O'ndan saklanmış değildir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ
لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

12 — İki deniz bir olmaz. Şu; çok tatlıdır, susuzluğu keser içilmesi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Her birinden taze et yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyâsı çıkarırsınız. O'nun lutfundan aramanız ve şükretmeniz için gemilerin yara yara gittiklerini görürsünüz.

İki Deniz Bir Olur mu Hiç?

Allah Teâlâ, eşyâyı muhtelif şekillerde yaratmasındaki kudretine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: Allah Teâlâ iki deniz yaratmıştır. Birisi tatlı, serinleticidir. İnsanların gezip gördükleri nehirler bu tatlı suyun kaynağıdır. Bölgelerde, şehirlerde, ma'mûr yerlerde, çöllerde insanlar ihtiyâçlarına göre onun suyundan içer ve tatlı suyundan tat alırlar. «Şu ise tuzludur, acıdır.» Orada da büyük gemiler yüzer. Ama onun suyu çok acı ve tatsızdır.

«Her birinden taze et yersiniz.» Balıklar. «Ve giyeceğiniz süs eşyâsı çıkarırsınız.» Nitekim Allah Teâlâ Rahmân sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Bu iki denizden de inci ve mercân çıkar. Öyleyse Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» (Rahmân, 22-23).

«Gemilerin onda yara yara gittiklerini görürsün» Yani gemiler kuş gagasına benzeyen burunlarıyla suları yara yara giderler. Mücâhid der ki: Rüzgâr ancak büyük gemilere denizi yardırır. «O'nun lutfundan aramanız için» Ticârî seferlerle, bölgeden bölgeye ve iklîmden iklîme gidip rızkınızı aramanız için. «Ve şükretmeniz için» Rabbınızın size deniz denilen muazzam yaratığı müsahhar kılmasından dolayı kendisine şükretmeniz için. Siz denizlerde dilediğiniz gibi hareket eder, istediğiniz yere gidersiniz. Hiç bir şey sizi bundan alıkoymaz. Haddi zâtında Allah, göklerde ve yerde bulunanların hepsini kendi lutfu ve rahmetinin eseri olarak sizin emrinize boyun eğdirtmiştir.

يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ
مُّسَمًّى ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ
﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ
بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

13 — Gündüzü geceye girdirir, geceyi de gündüze girdirir. Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır, her biri belli bir süre için hareket eder. İşte bu Rabbınız olan Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.

14 — Onları çağırsanız; çağrınızı işitmezler. İşitseler dahi size cevab veremezler. Kıyâmet günü de şirk koşmanızı inkâr ederler. Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.

Bu da Allah Teâlâ'nın mükemmel ve yüce kudretinin hâkimiyetinin bir örneğidir. Karanlığıyla geceyi, aydınlığıyla gündüzü sizin emrinize vermesi. Şunun uzunluğundan alıp, öbüründen artırması, şundan kısıp öbürüyle denkleştirmesi, bu da Allah'ın kudretinin eseridir. Allah Teâlâ bundan alır onu uzatır ve bunu kısar. Sonra yaz ve kışa göre ayrı ayrı onları uzatıp kısaltır. «Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır.» Gezen yıldızları, sâbit gezegenleri parlak ışıklarıyla gök cisimlerinin hepsini belirli bir ölçüye göre yürütür ve kayıdlı, özenli bir sisteme göre seyrettirir. Bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdîridir. «Her biri belli bir süre için hareket eder.» Kıyâmet gününe kadar.

«İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır.» İşte bütün bunları yapan kendisinden başka hiç bir tanrı bulunmayan yüce Rab'dır. «Mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» O'na eş olarak koştuğunuz putlar ve O'nun sûretinde tasvîr etttiğiniz melekler «hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ, Atiyye el-Avfî, Hasan, Katâde ve başkaları (القطمير) kelimesini, hurma çekirdeğinin üzerini saran zar olarak tefsîr etmişlerdir. Yani Allah'tan başka taptıklarınız, göklerle yeryüzünden hiç bir şeye mâlik olamadıkları gibi şu hurma çekirdeğinin zarı kadar bir şeye bile sâhip değildirler.

«Onları çağırsanız; çağrınızı işitmezler.» Allah'tan başka duâ edip çağırdığınız ilâhlar sizin duânızı işitmezler. Çünkü onlar rûhsuz, katı nesnelerdir. «İşitseler dahi size cevâb veremezler.» Onlardan istediğiniz şeyi size vermeye güçleri yetmez. «Kıyâmet günü de şirk koşmanızı inkâr ederler.» Yani sizden uzak olduklarını bildirirler. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Allah'ı bırakıp ta kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir? Çünkü yalvardıkları şeyler, yalvarışlarından habersizdirler. Ama insanlar kıyâmet günü toplatılınca, putları onlara düşman olurlar ve tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onlar, kendilerine güç ka-

zandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82).

«Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.» Bir şeyden haberdâr olan gibi işlerin âkıbetini, netîcesini ve varacağı sonucu kimse sana haber veremez. Katâde der ki: Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan başkası sana haber veremez. Çünkü O, hiç şüphesiz gerçeği haber vermiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ
بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ
مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم
بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

15 — Ey insanlar; sizler Allah'a muhtâçsınız. Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir.

16 — İsterse; sizi giderir ve yepyeni bir yaratık getirir.

17 — Bu, Allah'a göre güç değildir.

18 — Günâh işleyen hiç bir nefis; başkasının günâhını çekmez. Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakını bile olsa— ondan bir şey yüklenmez. Sen, ancak görmedikleri halde Rablarından korkanları ve namazı kılmış olanları uyarırsın. Kim de arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur ve dönüş, Allah'adır.

Yepyeni Bir Yaratık

Allah Teâlâ, kendisinin herkesten müstağnî olduğunu, buna karşılık bütün yaratıkların kendisine muhtâç olup huzûrunda boyun eğdiğini haber vererek buyuruyor ki: «Ey insanlar; sizler Allah'a muhtâçsınız.» Her türlü fiil ve davranışlarınızda Allah'a muhtâçsınız. Allah ise, onların hepsinden bizzât müstağnîdir. Bunun için «Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir.» buyuruyor. Zenginlikte O tek başına, eşi ve benzeri olmayandır. Yaptığı, söylediği, takdîr ve teşvîk ettiği her şeyde tamâmen hamd, övgüye lâyık olan O'dur.

«İsterse; sizi giderir ve yepyeni bir yaratık getirir.» Ey insanlar O, isterse sizi götürür de sizden başka bir kavmi getirir. Bu, O'nun için hiç de zor ve imkânsız değildir. Bunun için müteâkiben buyuruyor ki: «Bu, Allah'a göre güç değildir.»

«Günâh işleyen hiç bir nefis, başkasının günâhını çekmez.» Kıyâmet günü yüklenmez. «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese» Eğer yükü ağır olan bir kişi yükünün taşınması için kendisine yardımcı olunmasını ve destek sağlanmasını isterse «Yakını bile olsa, ondan bir şey yüklenmez.» Ona yakın olsa, babası veya oğlu da olsa, herkes kendi durumu ve haliyle meşgûl olur ve başkasının yükünü yüklenmez.

İkrime der ki: «Yükü ağır bir kişi» kavlinden maksad, komşudur. O, kıyâmet günü komşusuna asılarak der ki: Rabbım, şuna sor niçin benim yüzüme kapısını kapamıştı? Kâfir de kıyâmet günü mü'mine asılarak der ki: Ey mü'min kişi, benim evim senin yanında idi, dünyada benim sana karşı nasıl davrandığımı iyi bilirsin. Bu gün de ben, sana muhtâç durumdayım. Mü'min Rabbı katında ona şefâatçı olur ve en sonunda onun, cehennemde bulunduğu mevkiden daha farklı bir mevkie götürülmesine sebeb olur. Baba kıyâmet günü çocuğuna asılır ve der ki: Yavrucuğum, ben seni dünyaya getirdim, ben senin için nasıl bir baba olmuştum? O, babasını hayırla yâd eder. Bunun üzerine babası oğluna der ki: Yavrucuğum, senin iyiliklerinden bir zerre mikdârına muhtâcım, eğer onu bana verirsen, gördüğün gibi kurtulacağım. Çocuk babasına der ki: Babacığım, istediğin şey ne kadar da az, ama ben de senin korktuğun gibi korkuyorum sana bir şey vermeye gücüm yetmez. Sonra kişi hanımına asılarak der ki: Ey falanca, ben senin nasıl kocan olmuştum? Kadın, onu iyilikle yâd eder. Bunun üzerine adam hanımına der ki: Ben, senden bana bir iyilik yapmanı istiyorum. Gördüğün gibi, şu durumumdan belki böylece kurtulabilirim. Kadın der ki: İstediğin şey ne kadar az ama, ben onu sana verecek güçte değilim, çünkü senin korktuğun gibi ben de korkuyorum. İşte bunun için Allah Teâlâ «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakın bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» buyurmaktadır.

Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Babanın oğluna, oğulun da babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin.» (Lokmân, 33). O gün, kişi kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.» (Abese, 34). Bu haberi İbn Ebu Hâtim merhûm Ebu Abdullah et-Tahrânî kanalıyla... İkrime'den nakleder.

«Sen, ancak görmedikleri halde Rablarından korkanları ve namazı kılmış olanı uyarırsın.» Senin getirdiklerinden ancak akıl ve basîret sâhibi olanlar öğüt alırlar. Onlar ki Rablarından korkup Rabları-

nın emrettiği şeyleri yaparlar. «Kim de arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur.» Kim de sâlih bir amel işlerse onun faydası ancak kendisine âittir. «Ve dönüş, Allah'adır.» Varış ve sığınış O'nadır. O, hesâbı çabuk görendir. Her çalışanı, işine göre mükâfâtlandıracaktır. Yaptığı hayırsa hayırla, şer ise şerle karşılığını verecektir.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ
﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي
الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ
إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

19 — Kör ile gören bir değildir.

20 — Ve karanlıklarla aydınlık da.

21 — Gölgelik ile sıcaklık da.

22 — Diriler ile ölüler de bir değildir. Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir. Sen; kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.

23 — Sen; ancak bir uyarıcısın.

24 — Muhakkak ki Biz; seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiç bir ümmet yoktur ki ona, bir uyarıcı gelmiş olmasın.

25 — Şâyet seni yalanlıyorlarsa; onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri, onlara apaçık deliller, sahîfeler ve aydınlatıcı kitâblarla gelmişlerdi.

26 — Sonra o küfretmiş olanları yakaladım. Beni inkâr etmek nasılmış?

Kör ile Gören Bir Olur mu Hiç?

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Birbirinden farklı olan şeyler nasıl aynı değilse, nasıl kör ile gören arasında büyük farklılıklar varsa, nasıl ka-

ranlıkla aydınlık, gölgelikle sıcaklık bir olmazsa; aynı şekilde canlılarla ölüler de bir olmaz. Bu bir misâldir. Allah Teâlâ bu misâli canlıların örneği olan mü'minlerle, ölülerin numûnesi olan kâfirlere vermektedir. Nitekim aynı meâlde En'âm sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse; karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?» (En'âm, 122) Yine Hûd sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. İkisi bir olur mu hiç?» (Hûd, 24). Mü'min işitir ve görür. Dünya ve âhirette bir nûrun aydınlığında dosdoğru yolda gider. Netîcede gölgelikli ve çeşmelerle dolu cennetlerde karâr kılar. Kâfir ise sağır ve kördür. Çıkışı olmayan karanlıklarda yürür. Hattâ o, dünya ve âhirette sapıklık ve bataklıkta yüzer. Netîcede bu durum onu sıcaklıklara, kaynar suya götürür. «Serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar.» (Vâkıa, 43-44).

«Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir.» Onları delili duymaya, kabul edip ona bağlanmaya sevkeder. «Sen; kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.» Nasıl öldükten ve kabre konduktan sonra ölülere hidâyet ve hak daveti fayda vermezse, kendilerine bedbahtlık yazılı olan bu müşriklere de senin aracılığın fayda vermez ve sen onları hidâyete erdiremezsin. «Sen; ancak bir uyarıcısın.» Sana ancak teblîğ ve uyarma düşer. Dilediğini sapıklığa, dilediğini hidâyete sevkedecek ise Allah'tır.

«Muhakkak ki Biz; seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik.» Mü'minlere müjdeleyici, kâfirlere uyarıcı olarak. «Hiç bir ümmet yoktur ki ona, bir uyarıcı gelmiş olmasın.» Âdemoğullarından geçen ne kadar millet varsa, Allah onlara uyarıcı göndermiş ve onların elinden her türlü gerekçelerini almıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Sen, ancak bir uyarıcısın ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.» (Ra'd, 7), «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve Tâğûttan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah içlerinden kimini hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti.» (Nahl, 36). Bu konuda daha pekçok âyet-i kerîme vardır.

«Şâyet seni yalanlıyorlarsa; onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri onlara apaçık deliller, sahîfeler ve aydınlatıcı kitâblarla gelmişti.» Açık delillerden maksad, göz kamaştırıcı mucizeler ve kesin belgelerdir. Âyet-i kerîme'de geçen (الزبر) kelimesi, kitâblar demektir. «Sonra o küfretmiş olanları yakaladım.» Yani her şeye rağmen yine de onlar, peygamberlerinin getirdikleri apaçık gerçekleri yalanladılar. Bunun üzerine, Ben de onları azâb ve cezâ ile yakaladım. «Beni inkâr etmek nasılmış?» Beni inkâr etmelerinin ne kadar büyük ve sonsuz azâbı gerektirdiğini görüyor musun?

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ
جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ
مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

27 — Görmez misin ki; Allah, gökten su indirmiştir. Onunla Biz türlü türlü renkte meyveler çıkarmışızdır. Dağlardan da beyâz, kırmızı, siyâh ve türlü renkte yollar yaptık.

28 — İnsanlardan da, yerde yürüyen canlılardan ve davarlardan da böyle renkleri değişik değişik olanlar vardır. Allah'tan ancak bilgin kulları korkar. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Gafûr'dur.

Allah Teâlâ, bir tek şeyden muhtelif eşyâyı yaratma kudretinin mükemmeliğine dikkati çekiyor. Bu tek madde gökyüzünden indirmiş olduğu sudur. Onunla sarı, kırmızı, yeşil, beyaz, çeşit çeşit değişik renklerden çeşitli meyveler ve bitkiler çıkarır. Her birinin rengi ayrıdır, tadı ayrıdır, kokusu ayrıdır. Nitekim Hak Teâlâ Ra'd sûresinde de şöyle buyurur: «Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinleri ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Ra'd, 4).

«Görmez misin ki; Allah, gökten su indirmiştir. Onunla Biz türlü türlü renkte meyveler çıkarmışızdır. Dağlardan da beyâz, kırmızı, siyâh ve türlü renkte yollar yaptık.» Aynı şekilde dağlar da muhtelif renkte yaratılmıştır. Gözlendiği gibi kimisi beyâz, kimisi kızıldır. Üzerinden geçen yollar muhtelif renklerdedir. İbn Abbâs merhûm der ki: (الجدد) kelimesi, yollar demektir. Ebu Mâlik, Hasan, Katâde ve Süddî de böyle demişlerdir.

İkrime der ki: (الغرابيب) kelimesi; siyâh, uzun dağlar demektir. Ebu Mâlik, Atâ el-Horasânî ve Katâde de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Araplar siyâhın aşırı siyâhlığını nitelemek için (أسود غربيب) tâbîrini kullanırlar. Müfessirlerden bir kısmı, bu âyette takdîm ve te'hir olduğunu söyleyerek siyâh dağlar mânâsını vermişlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir.

«İnsanlardan da yerde yürüyen canlılardan ve davarlardan da

böyle renkleri değişik değişik olanlar vardır.» İnsanlardan ve yerde yürüyen ve sürünen hayvanlardan da aynı şekilde değişik renklerde yaratıklar vardır. Bu ifâdedeki hayvanlar kavli, hâssın âmma atfı kabîlindendir. Bu varlıklar da aynı şekilde muhteliftirler. İnsanlardan kimisi berber, habeş ve siyâhî kavimlerdendir. Sakâlibe ve Rûm ırkı ise son derece beyâzdırlar. Araplar bunların arasındadır. Hindliler bunlardan biraz daha farklıdırlar. Bunun için Allah Teâlâ bir diğer âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.» (Rûm, 22) Yolda yürüyen canlılar ve dört ayaklı hayvanlardan da muhtelif renkte olanlar vardır. Hattâ bir cinsin bir tek türü içinde bile muhtelif renkler bulunur. Bir tek hayvanın bazı kısmı alacalıdır, bazı kısmı da diğer renktedir. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr, Müsned'inde der ki: Bize Fadl İbn Sehl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Adamın birisi Hz. Peygambere gelip dedi ki: Rabbın boya boyar mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, değişmez boyayla boyar. Kırmızı, sarı ve beyâz. Bu hadîs mürsel ve mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

«Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» Allah'tan ancak bilgin ve âlim kulları gerektiği gibi korkarlar. Çünkü güzel isimlerle ve mükemmel sıfatlarla nitelenen Alîm, Kadîr ve Azîm olan Allah'ın azameti ne kadar daha mükemmel bir bilgiyle bilinirse, ondan korkup ürpermek de daha muazzam ve daha fazla olur. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet-i kerîme hakkında şöyle dediğini bildirir: Allah'ın her şeye gücünün yettiğini bilen âlim kulları ancak Allah'tan korkarlar. İbn Lehîa da... İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakleder: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayan, helâlını helâl sayan, harâmını harâm kabul eden, buyruğunu koruyan ve bir gün mutlakâ O'na ulaşacağını kesinkes bilip, yaptıklarından hesâba çekileceğini kabul edenler Rahmân'ı bilendir.

Saîd İbn Cübeyr der ki: Haşyet, seninle Allah Azze ve Celle'ye isyânının arasına giren şeydir.

Hasan el-Basrî der ki: Îmân; görmeyerek Rahmân'dan haşyet edenin îmânıdır. Allah'ın teşvîk ettiği şeye rağbet eden ve hoşlanmadığı şeyden kaçınanın îmânıdır. Sonra Hasan el-Basrî, «Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» âyetini okumuştur.

Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Bilgi, çok sözden ibâret değildir. Ancak bilgi, çok haşyetten ibârettir.

Mısır'lı Ahmed İbn Sâlih, İbn Vehb kanalıyla Mâlik'in şöyle dediğini bildirdi: İlim, çok rivâyetten ibâret değildir. İlim, ancak Allah'ın

kişinin kalbine koyduğu bir nûrdur. Mısır'lı Ahmed İbn Sâlih der ki: Bunun anlamı şudur: Çok rivâyetle haşyete ulaşılamaz. Allah Azze ve Celle'nin uyulmasını emrettiği ve farz kıldığı bilgi, Kitâb ve Sünnet'in bilgisidir. Sonra da sahâbe'nin —Allah onlardan râzı olsun— getirdikleriyle onları ta'kîb eden müslüman imâmların getirdikleri şeylerin bilgisidir. Bu bilgi, ancak rivâyetle elde edilir. Bu takdîrde İmâm Mâlik'in sözünün te'vîli şöyle olur: İlim; bilginin anlaşılıp bunların anlamlarının bilinmesi için istenen bir nûrdur.

Süfyân es-Sevrî, Ebu Hayyân kanalıyla bir adamın şöyle dediğini nakletti: Üç tür bilgin olduğu söylenirdi: Biri Allah'ı ve Allah'ın emirlerini bilen. Diğeri Allah'ı bilip Allah'ın emirlerini bilmeyen, üçüncüsü de Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyen bilgin. Allah'ı ve emirlerini bilen, Allah'tan korkup Allah'ın hudûdunu ve farzlarını bilen bilgindir. Allah'ı bilip Allah'ın emirlerini bilmeyen bilgin ise, Allah'tan korkup Allah'ın hudûdunu ve farzlarını bilmeyen kimsedir. Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyen bilgin ise, Allah'ın hudûdunu ve farzlarını bilip te Allah Azze ve Celle'den korkmayan bilgindir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ
تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

29 — Şüphesiz ki Allah'ın kitâbını okuyanlar, namaz kılmış olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli, açık infâk etmekte bulunanlar; bitmez tükenmez bir ticâret umabilirler.

30 — Mükâfâtlarını Allah'ın tâm vermesi ve onlara lutfundan artırması içindir. Muhakkak ki O, Gafûr'dur, Şekûr'dur.

Allah Teâlâ kitâbını okuyan, kendisine inanan, kitâbtakilerle amel edip namazını kılan, gece gündüz, gizli açık, meşrû' olan vakitlerde Allah'ın verdiği rızıklardan infâk eden mü'min kullarından haber vererek buyuruyor ki: «Bitmez tükenmez bir ticâret umabilirler.» Mutlakâ elde edecekleri bir sevâbı umabilirler. Tefsîrin baş kısmında Kur'ân'ın fazîletleri bahsinde de belirttiğimiz gibi, kişi arkadaşına der ki: Her tüccâr ticâretinin arkasındadır. Sen ise bugün her ticâretin arkasındasın. Bunun için Hak Teâlâ burada «Mükâfâtlarını Allah'ın tâm vermesi ve onlara lutfundan artırması içindir.» buyuruyor. Onların

yaptıklarının sevâbını tâm olarak ödeyip kendilerinin hatırlarına dahi gelmeyen kat kat fazla sevâb vermesi içindir.» Muhakkak ki O, Gafûr'dur.» Günâhlarını bağışlar. «Şekûr'dur.» Amellerinden azına bile teşekkür eder. Katâde der ki: Mutarrif merhûm bu âyeti okuduğu zaman; işte Kurrâ'nın okuyacağı âyet budur, derdi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kuldan hoşnûd olduğu zaman, ona yapmamış olduğu yedi tür hayrın sevâbını da ihsân eder. Bir kula azâb ettiği zaman, ona da yapmamış olduğu yedi tür şerrin cezâsını artırır. Bu hadîs gerçekten garîbdir.

وَالَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾

31 — Kendisinden öncekileri tasdîk eden kitâbtan sana vahyettiğimiz, hakkın kendisidir. Şüphesiz ki Allah, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, «Kitabtan sana vahyettiğimiz» yani Kur'an'dan sana indirdiğimiz, «Kendisinden öncekileri tasdîk eden kitabtan sana vahyettiğimiz, hakkın kendisidir.» Kendisinden önce geçen kitabları tasdîk eden ve ondan önceki kitabların, onun âlemlerin Rabbı katından indirildiğini bildirdikleri hakkın ta kendisidir.

«Şüphesiz ki Allah, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Onlardan haberdârdır. Onların içinde diğerlerinden daha üstün olmaya lâyık olanları görür. Bu sebeple peygamberleri ve rasûlleri bütün insanlardan üstün kılmıştır. Ayrıca peygamberleri kendi aralarında üstün kılarak bir kısmının derecesini diğerlerinden yüceltmiştir. Muhammed (s.a)in mertebesini de onların hepsinin üstüne yükseltmiştir. Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَٰبَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ۖ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۖ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

32 — Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir.

Kitâba Vâris Olanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kendisinden önceki kitâbları tasdîk eden yüce kitâba uyanları seçkin kullarımızdan kıldık ki işte bu İslâm ümmetidir. Ayet-i kerîme bu ümmeti üç ayrı kısma ayırmaktadır: Bir kısmı için «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» buyuruyor. Bunlar bazı farzları yerine getirmekte tefrîte düşerek bazı yasakları işlemektedirler. «Kimi de muktesiddir.» Vazîfeleri îfâ eder, harâmları terkederler. Ancak bazı müstahabları da terkeder, mekrûhları yaparlar. «Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır.» Vâcibleri ve müstehabları yapıp harâmları, mekrûhları ve bazı mübâhları terkederler.

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan naklen «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Onlar Muhammed (s.a.)in ümmetidir. Allah Teâlâ indirmiş olduğu her kitâba onları vâris kılmıştır. Bu ümmetin zâlimi affedilir, muktesidi kolay bir hesâbla hesâba çekilir ve hayırlara koşan da hesâbsız olarak cennete götürülür.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Yahyâ İbn Osmân İbn Sâlih ve Abdurrahmân İbn Muâviye... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiler ki; bir gün Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim şefâatım, ümmetimden büyük günâh işleyenlerin üzerinedir. İbn Abbâs demiş ki: Hayırlara koşanlar, hesâbsız olarak cennete girdirilirler. Muktesid olanlar, Allah'ın rahmetiyle cennete girdirilirler. Nefislerine zulmedenler ile A'râf'ta kalanlar ise Hz. Muhammed (s.a.)in şefâatıyla cennete girdirilirler. Selef'ten birçok kişiden şöyle rivâyet edilir: Kendi nefsine zulmedenler, bu ümmetten seçilmiş olanlardır. Onlar eksiklerinden ve kusûrlarından dolayı kendilerine zulmetmişlerdir. Başkaları da derler ki: Kendi nefislerine zulmedenler, bu ümmetten olmadıkları gibi, kitâba vâris olan seçilmişlerden de değildirler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, kâfirdir. İbn Cerîr'in naklettiğine göre İkrime'nin de böyle dediği rivâyet edilir. İkrime de İbn Abbâs'tan aynı rivâyeti nakletmiştir. İbn Ebu Necîh, Mucâhid'den nakleder ki; kendi nefsine zulmedenler solculardır. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den, Hasan ve Katâde'den bunun münâfıklar olduğunu bildirir. Sonra İbn Abbâs, Hasan ve Katâde, bu üç kısmın Vâkîa sûresinin başında ve sonunda zikredilenler gibi olduğunu söylemişlerdir. Sahîh olan, kendi nefsine zulmedenin bu ümmetten oluşudur ki İbn Cerîr'in tercîhi de budur. Âyetin zâhiri de bunu göstermektedir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.)dan birçok hadîs nakledilmiştir ki bunlar birbirini destekler mâhiyettedir. Biz bunlardan bir kısmını buraya dercediyoruz:

1 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Bunların hepsi de bir mertebedir ve hepsi de cennettedir. Bu hadîs bu şekliyle garîb'dir. İsnâdında adı verilmeyen râvî vardır. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim, Şu'be kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den bu hadîsi aynı şekilde rivâyet eder. «Aynı mertebededir» kavlinin anlamına gelince; onlar bu ümmettendir, demektir ve onlar cennet ehlidirler, ancak cennetteki mertebeleri bakımından aralarında farklar vardır.

2 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk İbn Îsâ... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Allah Teâlâ «Sonra kullarımızdan seçtiklerimize kitâbı mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle iyiliklere koşandır.» buyuruyor. İyiliklere koşanlar cennete hesâbsız girecek olanlardır. Muktesid olanlar kolay bir hesâbla hesâba çekilecek olanlardır. Nefislerine zulmetmiş olanlar ise, mahşer günü boyunca tutuklanacak olanlardır. Sonra Allah'ın rahmetini dilleriyle söyleyecek olanlar onlardır ki Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Derler ki: Hamd; bizden üzüntüyü gideren Allah'a mahsûstur. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur. Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyâra yerleştirdi. Bize orada ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de halsizlik gelecektir.» (Ğâfîr, 34-35).

Bu hadîsin bir başka yoldan rivâyetinde İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Esîd İbn Âsım... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» kavli ile bahis mevzûu edilenler, kıyâmet günü üzüntü ve keder içerisinde kalacak kadar tutuklanıp sonra cennete girdirilenlerdir. İbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla A'meş'ten nakleder ki; o, şöyle demiş: Ebu Sâbit'in bildirdiğine göre; o, mescide girip Ebu Derdâ'nın yanına oturmuş ve; Allah'ım, yabanlığımı ülfete, gurbetimi rahmete, çevir. Ve bana sâlih bir meclis arkadaşı ihsân et. Ebu Derdâ demiş ki: Eğer doğru söylüyorsan, ben senin için daha çok bahtiyâr olurum. Ben sana Rasûlullah (s.a.)tan duymuş olduğum bir hadîsi anlatayım ki; ondan duyduğumdan beri kimseye bu hadîsi anlatmadım. Rasûlullah (s.a.): «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir...» âyetini hatırlatarak hayırlara koşanları Allah hesâbsız olarak cennete girdirir. Muktesid olanları kolay bir he-

sâbla hesâba çeker. Nefsine zulmedeni de orada biraz üzüntü ve kedere katlandırır. İşte Allah Teâlâ'nın «Hamdolsun; bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» kavlinin mânâsı budur, buyurdu.

3 — Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Abbâs... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın bu âyette kasdedilenlerin hepsinin bu ümmetten olduğunu, bildirdiğini söylemiştir.

4 — İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Aziz... Avf İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetim üç bölüğe ayrılmıştır. Bunlardan üçte biri cennete hesâbsız ve azâbsız gireceklerdir. Üçte biri kolay bir hesâbla hesâba çekilecekler sonra cennete gireceklerdir. Üçte biri ise denenip durumları araştırılacaktır. Sonra melekler gelip diyeceklerdir ki: Onların «Allah'tan başka ilâh yoktur.» dediklerini gördük. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: Doğru söylemişlerdir, Benden başka hiç bir ilâh yoktur, «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. O, bir ve tektir,» sözlerinden dolayı onları cennete girdirin ve hatâlarını da cehennem ehlinin üzerine yıkın, buyuracaktır. İşte Allah Teâlâ'nın «Gerçekten onlar hem kendi yüklerini, hem de yükleriyle beraber daha nice yükleri yükleneceklerdir.» (Ankebût, 13) kavlinin mânâsı budur. Meleklerin zikrettiğinin doğrulanmasını gösteren âyet ise «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık.» âyetidir. Allah, kullarını üç kısma ayırmıştır. Onlardan bir kısmı kendi nefsine zulmedendir ki işte durumları araştırılıp tedkîk edilecek olanlar bunlardır. Bu hadîs cidden garîbdir.

5 — İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Abd İbn Humeyd... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini nakletti: Bu ümmet kıyâmet günü üç kısma ayrılacaktır. Üçte biri cennete hesâbsız girecek, üçte biri kolay bir hesâbla hesâba çekilecek ve üçte biri de büyük günâhlarla götürüleceklerdir. Nihâyet Allah Tebâreke ve Teâlâ; —en iyi bilen olduğu halde— bunlar kimlerdir? diyecek, Melekler de; bunlar, büyük günâhlarla gelenlerdir, ancak Sana şirk koşmamışlardır, karşılığını vereceklerdir. Bunun üzerine Rab Azze ve Celle bunları rahmetimin genişliği içerisine sokun, buyuracaktır. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık...» âyetini okumuştur.

6 — Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Ukbe İbn Sahbân'dan nakleder ki; o, ben Hz. Âişe'ye Allah Teâlâ'nın «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık...» âyetini sordum. Hz. Âişe dedi ki: Yavrucuğum, bunlar cennettedirler. İyiliklere koşanlar; Rasûlullah (s.a.) devrinde geçmiş olan ve Rasûlullah (s.a.)ın kendilerine rızık ve hayat bakımından şehâdet ettiği kimselerdir. Muktesidler ise; ashâbından onun izine tâbi olup sonunda ona vâsıl olanlardır. Kendi nefsine zulmedenler ise; benim ve sizin gibilerdir. Ukbe İbn Sahbân der ki: Hz. Âişe

kendisini de bizim aramıza girdirdi. Ancak Hz. Âişe'nin bu sözü tevâzu' ve azimkârlık ifâdesidir. Yoksa o, hayırda önce geçenlerin en büyüklerindendir. Zîrâ onun diğer kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.

Abdullah İbn Mübârek merhûm der ki: Mü'minlerin emîri Osmân İbn Affân (r.a.) «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir...» âyeti hakkında şöyle dedi: Nefsine zulmedenler; bizim bedevî halkımızdır. İktisâd yapanlar; hazarda bulunanlar, önde gidenler de; cihâda koşanlardır. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti nakleder. Avf el-A'rabî der ki: Bize Abdullah İbn Hâris İbn Nevfel, Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu ümmetten nefsine zulmeden de, muktesid olan da ve iyiliklere koşanlar da hepsi cennettedirler. Görmez misiniz Allah Teâlâ ne buyuruyor: «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir. Adn cennetleri. Oraya girerler.» Cehennem ehline gelince onlar; «Cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler...» (Fâtır, 36) kavlinin muhâtabıdırlar. İbn Cerîr muhtelif yollarla bunu Avf'dan naklettikten sonra der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm, Abdullah İbn Hâris'ten nakletti ki; İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr'a bu âyeti sorduğunda, o şöyle demiştir: Kâ'b'ın Rabbına andolsun ki, onların sırtları birbirine değmiş, sonra amelleri sebebiyle kendilerine ihsânda bulunulmuştur. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu İshâk es-Subey'î'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Altmış seneden beri duyduğuma göre bunların hepsi de kurtuluş ehlidirler. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Muhammed İbn Hanefiyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu ümmet, rahmete erdirilmiş bir ümmettir. Zâlimi bağışlanır, muktesidi Allah katında cennetlerdedir, hayra koşanı ise Allah katında yüce derecelere erişir. Sevrî de... Muhammed İbn Hanefiyye'den aynı rivâyeti nakleder. Ebu'l-Cârûd der ki: Muhammed İbn Ali el-Bakır'a «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir» kavlini sorduğunda, şöyle dedi: O, yaptıklarında iyilikle kötülüğü karıştırmış olandır.

Bu konuyla ilgili olarak vârid olan hadîslerden ve haberlerden bulabildiğimi buraya kaydettim. Şu halde kesin olarak ortaya çıkıyor ki; bu âyette sözü edilen her üç kesim de bu ümmetin içindedir. Bilginler, insanlar arasında kendilerine en çok gıbta edilen ve bu rahmete en çok lâyık olanlardır. Çünkü onlar İmâm Ahmed merhûmun naklettiği şu hadîsteki gibidirler: Muhammed İbn Yezîd... Kays İbn Kesîr'in şöyle dediğini nakleder: Ebu Derdâ Şâm'da iken Medîne'den bir adam onun yanına geldi. Ebu Derdâ dedi ki: Kardeşim seni bana getiren şey nedir? Adam; senin Rasûlullah (s.a.)dan duymuş olduğun bir hadîsin

bana ulaşmasıdır, dedi. Ebu Derdâ; ticâret için gelmedin mi? deyince adam; hayır, dedi. Bir ihtiyâç için gelmedin mi? deyince, adam; hayır, dedi. Sâdece bu hadîsi elde etmek için mi geldin? deyince adam; evet, dedi. Ebu Derdâ dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim: Kim ilim sebebiyle bir yola koyulursa; Allah Teâlâ onu mutlakâ cennete giden bir yola sevkeder. Melekler ilim taleb edeni hoşnûd etmek için kanatlarını yere sererler. Göklerde ve yerde bulunan, hattâ denizde bulunan balıklar bilginler için mağfiret dilerler. Âlimin ibâdet edene üstünlüğü; ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Muhakkak ki bilginler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberlerin ne bir dînâr, ne de bir dirhem mîrâsları kalmıştır. Onların mîrâsları ilimdir. Kim ilmi alırsa, büyük bir pay almış olur. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Kesîr İbn Kays kanalıyla nakletmişlerdir. Bazıları da bunun Kays İbn Kesîr olduğunu söylemişlerdir. Biz, Buhârî şerhi'nin ilim bahsinde bu râvîler arasındaki muhtelif tarîkleri zikrettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Tâhâ sûresinin başında Sa'lebe İbn Hakem'in Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği hadîs geçmişti. Orada buyruluyordu ki: Allah Teâlâ, kıyâmet günü bilginlere şöyle der: Ben bilgimi ve hikmetimi size verdim ve muhakkak yaptıklarınızı gözönünde bulundurmaksızın sizi bağışlamak isterim.

جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

33 — Adn cennetleri, Oraya girerler. Orada altun bilezikler ve incilerle süslenirler ve orada elbiseleri de ipektir.

34 — Derler ki: Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur.

35 — Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyâra yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de bıkkınlık gelecektir.

Adn Cennetlerine Girenler

Allah Teâlâ, âlemlerin Rabbı tarafından indirilen kitâba vâris olan bu seçkin kullarının âkıbetinin kıyâmet gününde «Adn cennetleri» olduğunu haber veriyor. Dönüp Rablarına ulaştıkları gün, ikâmet edecekleri cennet diyârı orasıdır. «Orada altun bilezikler ve incilerle süslenirler.» Sahîh bir hadîste Ebu Hüreyre (r.a.), Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakleder: Mü'minde zînet eşyâsı, abdestin ulaştığı yere kadar ulaşır.

«Ve orada elbiseleri de ipektir.» Bu sebeple dünya hayatında onlara ipek yasaklanmıştır. Allah, âhirette onlara ipeği helâl kılmıştır. Sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Dünyada ipek giyen, âhirette giyemez. Bir başka hadîste de şöyle buyurmuştur: İpek dünyada onlara, âhirette sizedir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Amr İbn Sevâd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Ebu Ümâme Hz. Peygamberin kendileriyle konuştuğunu ve cennet ehlinin zînetlerini anlattığını bildirerek şöyle buyurmuştur: Onların altun ve gümüşten bilezikleri vardır. Bu incilerle süslenmiştir. Birbirine bitişik şekilde inci ve yâkûttan taşları vardır. Hükümdârların tâcı gibidir taşları. Gençtirler, kılsızdırlar, tüysüzdürler, sürmelidirler.

«Derler ki: Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» Korku ve kederi üzerimizden atıp korktuğumuz şeyden bizi rahatlatan, dünya ve âhiretteki üzüntülerden bizi kurtaran Allah'a hamdederiz. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem babasından nakleder ki; Abdullah İbn Ömer'in belirttiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Lâ İlâhe İllallah diyenlere kabirlerinde yalnızlık ve dirildikleri zaman gurbet yoktur. Lâ İlâhe İllallah diyenlerin başlarından toprakları silkerek; «hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» deyip kalktıklarını görür gibiyim. İbn Ebu Hâtim de bunu kendi hadîsinde nakleder. Taberânî der ki: Bize Ca'fer İbn Muhammed... Abdullah İbn Ömer'den naketti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Lâ İlâhe İllallah diyenlere; ne ölürken, ne kabirlerinde, ne de kabirlerinden kalktıklarında yalnızlık vardır. Diriliş çığlığını duydukları zaman başlarından toprağı silkip «Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur.» diyerek kalkışlarını görür gibiyim. İbn Abbâs ve başkaları derler ki: Hamd; onların birçok günâhlarını bağışlayan ve en küçük iyiliklerine teşekkürle mukâbele eden Allah'a mahsûstur.

«Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyâra yerleştirdi.» Bize bu makâmı ve bu mevkii veren zât lutfu, rahmeti ve ihsânı nedeniyle onları ver-

miştir. Yoksa bizim amellerimiz buna yeterli değildir, derler. Nitekim sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu bildirilir:

لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ قَالُوا : وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ وَلَا أَنَا. إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ مِنْهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ

Sizden birinizi kendi ameli cennete girdiremez. Onlar; sen de mi ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Rasûlullah: Ben de, ancak Allah rahmeti ve lutfuyla beni nimetine garkederse müstesnâ, buyurdu.

«Orada bize ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de bıkkınlık gelecektir.» Hiç bir sıkıntı ve zahmet isâbet etmeyecektir. (نصب و لغوب) kelimeleri sıkıntı ve zahmet için kullanılır. Sanki maksad, yorgunluk ve sıkıntının nefyidir. Onların ne bedenlerinde, ne de rûhlarında yorgunluk ve sıkıntıdan bir iz bulunmayacaktır. Allah en iyisini bilendir. Çünkü onlar dünyada ibâdetle kendi nefislerini zahmete koştukları için, cennete girince kendilerinden mükellefiyetler sâdir olmuş ve sürekli rahat ve huzûr içerisine dâhil olmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ Hâkka sûresinde şöyle buyurur: «Onlara şöyle denir: Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» (Hâkka, 24).

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

36 — Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da hafifletilmez. İşte Biz, her küfredeni böyle cezâlandırırız.

37 — Onlar orada bağırışırlar; Rabbımız, bizi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse azâbı tadın. Zâlimler için hiç bir yardımcı yoktur.

Ve Kâfirlere de Cehennem Ateşi

Allah Teâlâ bahtiyârların durumunu anlattıktan sonra, şakîlerin âkıbetini açıklamaya başlayarak buyuruyor ki: «Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Orada ne ölür, ne de yaşar.» (Tâ-Hâ, 74) Müslim'in Sahîh'inde sâbit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cehennem ehli olanlar, orada ne ölürler, ne de dirilirler. Nitekim Zuhruf sûresinde de şöyle buyrulur: «Doğrusu suçlular, temelli kalacakları cehennemin azâbı içindedirler. Azâba hiç ara verilmez. Onlar orada tamâmen ümitsizdirler. Biz onlara zulmetmedik, ama onlar zâlim kimselerdir. Cehennemde şöyle seslenirler: «Ey bekçi, Rabbın hiç değilse canımızı alsın. Bekçi; siz böyle kalacaksınız, der.» (Zuhruf, 74-77) Onlar bu halde ölümü kendileri için rahatlık sayarlar, ama ne çâre ki ölme imkânı da yoktur. «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da hafîfletilmez.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Doğrusu suçlular, temelli kalacakları cehennemin azâbı içindedirler. Azâba hiç ara verilmez. Onlar orada tamâmen ümitsizdirler.» (Zuhruf, 74-75), «Varacakları yer cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» (İsrâ, 97), «Şöyle deriz: Artık tadın, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.» (Nebe', 30).

«İşte Biz, her küfredeni böyle cezâlandırırız.» Rabbına küfredip hakkı yalanlayan herkesin cezâsı işte budur.

«Onlar orada bağrışırlar» Seslerini yücelterek bağırıp Allah'a şöyle deme cesâretini gösterirler: «Rabbımız, bizi çıkar da yapageldiğimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim.» Onlar dünyaya döndürülmelerini ve ilk amellerinden ayrı bir şekilde amel işlemeleri için fırsat verilmesini dilerler. Halbuki Rab (C.C.) gâyet iyi biliyor ki onları dünyaya döndürmüş olsaydı, yine onlar yasaklandıkları şeyleri yapar ve muhakkak yine yalanlarlardı. Bu sebeple onların suâline cevab bile vermiyor. Ve onların «Tekrâr çıkış için bir yol yok mu?» dediklerini haber veriyor. Bunun için bir yol yoktur. Çünkü siz Allah'ın birliğine çağrıldığınızda, onu inkâr ettiniz ve şirk koşup inanmadınız. Size bu konuda müsbet cevab verilmez. Çünkü şâyet dünyaya döndürülecek olsanız, size yasaklanan şeyleri tekrâr yaparsınız. Bu sebeple âyetin devâmında buyuruyor ki: «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» Hakikâtı görüp ondan yararlanacak kadar belirli bir ömürle sizi dünyada yaşatmadık mı? Eğer siz ondan yararlanabilseydiniz, dünyadaki ömrünüz süresince yararlanırdınız.

Müfessirler burada ömrün mikdârıyla neyin kasdedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidîn'den şöyle de diği nakledilir: Bu on yedi yaşlık bir süredir. Katâde der ki: İyi bilin ki; uzun ömür bir huccettir. Allah'ın sizi uzun ömürle kınamasından kendisine sığınınız. Çünkü «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyuruyor. Onların arasında on sekiz yaşında çocuklar da vardır. Ebu Ğâlib Eş-Şeybânî de böyle der. Abdullah İbn Mübârek... Vehb İbn Münebbih'ten bu kelimenin yirmi yıl anlamına geldiğini nakleder. Hüşeym, Mücâhid kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Sizden biriniz kırk yaşına basınca Allah Azze ve Celle'den sakınsın. İbn Cerîr'in söylediğine göre, İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyet te böyledir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Mücâhid'den nakleder ki; İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum, demiş: Allah Teâlâ'nın âdemoğluna karşı gerekçe gösterdiği ömür kırk yıldır. Nitekim «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyurmuştur. Taberî İbn Abbâs'tan böyle rivâyet eder ve kendisi de bu görüşü tercîh eder. Sonra Sevrî ve Abdullah İbn İdrîs kanalıyla... Mücâhid'den nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın âdemoğluna «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyurarak gerekçe gösterdiği süre altmış yıldır. İbn Abbâs'tan nakledilen bu rivâyet hem daha sahîhtir, hem de mes'elenin özüne daha uygundur. Çünkü bu konuda vârid olan hadîslerde —ki bunları aşağıya dercedeceğiz— sâbit olan husûs ta budur. Yoksa İbn Cerîr Taberî'nin iddiâ ettiği gibi hadîsin isnâdında üzerinde durulması gereken birisinin bulunması nedeniyle sahîh olmadığı görüşü doğru değildir. Asbağ İbn Nubâte, Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavli ile kınadığı ömür süresi altmış yıldır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü olduğu zaman; altmışlık çocuklar nerde? denilir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavli ile kasdettiği ömürdür. Aynı şekilde İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ali İbn Şu'ayb kanalıyla Muhammed İbn İsmâîl İbn Ebu Ubeyd'den nakleder. Taberânî de aynı hadîsi İbn Ebu Ubeyd kanalıyla nakleder. Bu hadîsin üzerinde durulması gerekir. Çünkü râvîler arasında yer alan İbrâhîm İbn Fadl'ın durumu tartışmalıdır. Allah, en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyreden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ altmış veya yetmiş yaşına kadar yaşamış kuluna gerekçe göstermiştir.

Allah, ona gerekçe göstermiştir. Allah, ona gerekçe göstermiştir. İmâm Buhârî de er-Rıkâk kitabında Abdüsselâm İbn Muzaffer kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ömrünü geciktirip te altmış yaşına ulaştırdığı kişiye Allah Teâlâ şöyle gerekçe göstermiştir. Buhârî sonra der ki: Bunu Ebu Hâzim ve İbn Uclân Saîd el-Makbûrî'den nakleder. Bu konuda İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Sâlih el-Fezzârî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ kime altmış yıl ömür verirse, artık ömür konusunda ona gerekçe hazırlamış olur. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Neseî, Kuteybe kanalıyla Ya'kûb İbn Abdurrahmân'dan naklederler. Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi Hişâm İbn Yûnus kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ve Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirir: Allah Teâlâ'nın âdemoğluna özür beyân ettiği ömür süresi altmış yıldır. O bununla «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavlini kasdediyordu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yahyâ İbn Muhammed İbn Abdülmelik İbn Kur'a Samerrâ da... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, Altmış yaşına basarsa Allah Teâlâ ömür konusunda artık ona gerekçe hazırlamış olur. İmâm Ahmed, Mukri' Ebu Abdurrahmân'dan da bu hadîsi rivâyet eder. Kezâ Halef kanalıyla Saîd el-Makbûrî'den de nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ahmed İbn Ferec... Ma'mer İbn Râşid'den nakletti ki; o, Muhammed İbn Abdurrahmân'ın şöyle dediğini duydum, demiştir: O da; Ebu Hüreyre'nin Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu söylediğini duydum demiştir: Allah Teâlâ yetmiş veya altmış yaşına basmış olan kişilere ömür konusunda artık ma'zeret gösterir. Bu hadîs bu yollarla sıhhat kazanmıştır. Sâdece Ebu Abdullah el-Buhârî'nin kabul ettiği tarîktan başkası olmasaydı bu da yeterli olacaktı. Çünkü o bu san'atın şeyhidir. İbn Cerîr Taberî'nin; bu hadîsin râvîleri arasında üzerinde durulması gereken bazı kişiler vardır, sözüne gelince; Buhârî'nin sahîh sayması halinde onun sözüne iltifât edilmez. Allah en iyisini bilendir.

Bazıları dediler ki; hekimlerin yanında tabiî ömür süresi yüz yirmi senedir. İnsanoğlu altmışına kadar sürekli kemâle doğru gider. Sonra eksilme ve yaşlanma başlar. Nitekim şâir şöyle der:

Delikanlı altmışına ayak bastığında,
Sevinç te uçar, delikanlılık ta.

Allah Teâlâ'nın kullarına karşı ma'zeret beyân ettiği ve bundan sonra gerekçelerini ortadan kaldırdığı ömür süresi bu olduğuna göre, bu ümmetin ömür süresi de genellikle bu yaştır. Nitekim bu konuda hadîs de vârid olmuştur. Hasan İbn Arafe merhûm Abdurrahmân İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah

(s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim ümmetimin ömrü altmışla yetmiş arasıdır. Bunu geçenler ise onların arasında azınlıktadırlar. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Zühd kitâbında Hasan İbn Arafe kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîs hasen, garîb bir hadîstir, ama yalnız bu şekliyle biliyoruz, der. Tirmizî'nin garîb karşıladığı bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Dünya bir başka yoldan ve başka şekilde Ebu Hüreyre'den nakleder. Şöyle ki Süleymân İbn Ömer... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim ümmetimin ömrü altmış ve yetmiş arasındadır. Bunu geçenler ise onların arasında azınlıktadır. Tirmizî bu hadîsi Zühd kitâbında İbrâhîm İbn Saîd el-Cevherî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder, sonra da, bu, hasen ve garîb bir hadîstir, der. Başka vecihlerle de Ebu Hüreyre'den bu hadîs nakledilmiştir ki her iki yerde de harfi harfine metin böyledir. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Mûsâ el-Ansârî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Arzuların çarpıştığı alan altmıştan yetmişe kadardır. Bunun için Rasûlullah (s.a.) bir başka hadîste şöyle buyurmuştur: Ümmetimin azınlığı yetmişlik kişilerdir. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Bu anlamda bir başka hadîs nakleden Ebu Bekr el- Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize İbrâhîm İbn Hamîd... Rebî'den nakletti ki Huzeyfe şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, bize ümmetinin ömürlerini haber ver. Hz. Peygamber elli ile atlmış arası buyurmuş. Onlar, ey Allah'ın Rasûlü, ya yetmişlikler? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Benim ümmetimden o yaşa ulaşan azdır. Allah yetmişliklerle, seksenliklere merhamet etsin. Sonra Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîs ancak bu isnâdla ve bu lafızla nakledilir ki, râvîler arasında yer alan Osmân İbn Matar, Basra'lı olup kuvvetli bir râvî değildir. Sahîh hadîste sâbit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) altmış üç yıl yaşamıştır. Altmış yıl diyenler bulunduğu gibi altmış beş yıl diyenler de vardır. Ancak meşhûr olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.

«Ve size uyarıcı da gelmişti.» İbn Abbâs, İkrime, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Katâde ve Süfyân İbn Uyeyne'nin; bu uyarıcının ihtiyârlık olduğunu söyledikleri rivâyet edilir. Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de; bu uyarıcının Rasûlullah olduğunu bildirirler. İbn Zeyd bu âyeti (هذا نذير من النذر الأولى) «İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır» şeklinde okuduğu bildirilir. Şeybân'ın rivâyet ettiğine göre Katâde'den de nakledilen sahîh görüş budur. Çünkü o; bununla onlara karşı ömür ve peygamberlik huccet olarak gösterilmiştir, demiştir. İbn Cerîr'in tercîh ettiği bu görüş en zâhir olan görüştür. Nitekim Zuhruf sûresinde daha önce de naklettiğimiz âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurulur: «Cehennemde şöyle seslenirler: Ey bekçi, Rabbın hiç değilse

canımızı alsın. Bekçi, siz böyle kalacaksınız, der. Andolsun ki size gerçeği getirdik fakat çoğunuz gerçekten kaçıyordunuz» (Zuhruf, 77-78). Yani Biz peygamberlerin diliyle size hakkı beyân ettik, ama siz haktan kaçıp ona muhâlefet ettiniz. İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: «Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15). Mülk sûresinde ise şöyle buyurur: «Nerede ise öfkesinden paralanacak. İçine herbir topluluğun atılmasında, bekçileri onlara: Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve; Allah hiç bir şey indirmemiştir, siz büyük bir sapıklık içindesiniz, demiştik, derler.» (Mülk, 8-9).

«Öyleyse tadın. Zâlimler için hiç bir yardımcı yoktur.» Öyleyse davranışlarınız ve ömrünüz boyunca peygamberlere muhâlefet edişinizin cezâsı olarak, cehennem azâbını tadınız. Bugün size bir yardımcı da yoktur ki içinde bulunduğunuz azâbı, cezâyı ve zincirleri kaldırıp sizi ondan kurtarsın.

إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۗ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

38 — Muhakkak ki Allah; göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz ki O, gögüslerde olanı da bilicidir.

39 — O'dur, sizi yeryüzünde halîfeler kılmış olan. Kim küfrederse; küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlerin küfrü Rabları katında ancak gazabı artırır. Kâfirlerin küfrü onlara hüsrândan başka bir şeyi artırmaz.

Göklerin ve Yerin Gaybı

Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini haber vererek, göğüslerin neyi sakladığını, vicdânların neyi gizlediğini bildiğini ve her amel edene ameline göre mükâfât vereceğini haber veriyor ve buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah; göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz ki O, göğüslerde olanı da bilicidir. O'dur sizi yeryüzünde halîfeler kılmış olan.» Yani bir topluluğun bir başka topluluğa, bir neslin bir başka nesle halef olmasını sağlayan O'dur. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Sizi yeryüzünün halîfeleri kılar.» (Ankebût, 62)

Âyetin devâmında ise «Kim küfrederse; küfrü kendi aleyhinedir.» buyuruyor. Küfrünün vebâli başkasına değil, sâdece kendisine âittir. «Kâfirlerin küfrü, Rabları katında ancak gazabı ârtırır.» Onlar küfürde devâm ettikleri sürece, Allah da onlara buğzeder. Küfürde devâm ettikleri sürece kıyâmet günü hem kendileri, hem de âileleri hüsrâna uğrarlar. Mü'minler ise bunun tamâmen aksidirler. Onların ömrü uzadıkça, ameli güzelleştikçe, Allah katında derecesi yücelir, cennette mertebesi yükselir ve ecri artar. Kendisinin yaratanı ve yoktan var edeni olan, Âlemlerin Rabbı onu kendisine sevgili kılar.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

40 — De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana. Yoksa onların ortaklığı göklerde midir? Yoksa onlara bir kitab verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar? Hayır, o zâlimler birbirine ancak aldatıcı şeyler vaad ederler.

41 — Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zâil olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki o; Halîm, Gafûr olandır.

Allah Teâlâ Rasûlü Zişânına müşriklere şöyle demesini emrediyor: «De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana.» O putlar ve Allah'a ortak koştuğunuz şeyler. «Yoksa onların ortaklığı göklerde midir?» Göklerden de bir hurma çekirdeğinin kabuğu kadar bile bir şeye sâhip olamazlar. «Yoksa onlara bir kitâb verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar?» Yoksa onlara söyledikleri şirki ve küfrü doğrulayan bir kitâb mı indirdik? Mesele böyle değildir. «Hayır, o zâlimler birbirine ancak aldatıcı şeyler vaad ederler.» Onlar bu konuda sâdece kendi görüş, heves ve hayâllerine tâbi olmuşlardır. Kendileri için istedikleri bu hayâller gurûr'dan, bâtıl ve sahtecilikten ibârettir.

Sonra Allah Teâlâ gökleri ve yeri ayakta tutan ve ikisi arasında bulunan varlıkları birbirine cezbeden yüce kudretini haber vererek buyuruyor ki: «Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır.» Yerlerinden kayıp gitmelerini önleyen O'dur. «İzni olmadıkça, göğü yerin üzerine düşmemesi için O tutar.» (Hacc, 65) Bir başka âyette de şöyle buyurulur: «Göğün ve yerin, O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 25), «Göklerle yer zâil olurlarsa andolsun ki bundan sonra onları kimse tutamaz?» (Fâtır, 41), Göğün ve yerin oldukları şekilde devâmlarını sağlamaya O'ndan başka kimsenin gücü yetmez. O, bunca güç ve kudretine rağmen yine de Halîm'dir, Gafûr'dur. Kullarının kendisine isyân edip küfrettiklerini görür, hilm ile muâmele eder, onların cezâsını hemen çabucak vermez, te'hîr eder ve bir süreye kadar bekletir. Başkalarının da suçunu örter ve bağışlar. «Şüphesiz ki O; Halîm, Gafûr olandır.»

İbn Ebu Hâtim burada garîb hattâ münker bir hadîs rivâyet ederek der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd... Ebu Hüreyre'den naklettiki; o, Rasûlullah (s.a.)ın minberde, Mûsâ (a.s.)dan naklen şöyle dediğini duydum, demiştir: Mûsâ'nın içinde Allah Teâlâ uyur mu uyumaz mı, diye bir fikir geçti. Allah Teâlâ bunun üzerine ona bir melek gönderdi. Melek onu üç kere salladıktan sonra eline iki şişe verdi. Her elinde bir şişe vardı. Şişeleri olduğu gibi muhâfaza etmesini bildirdi. Mûsâ uyumaya başladı ve eli birbirine değeyazdı. Sonra şişelerden birini diğerinin içerisine sakladı. Nihâyet uyudu ve eli titrediği için iki şişe de kırıldı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte bunu Allah Teâlâ, ona bir örnek olsun diye vermişti. Şâyet Allah uyuyor olsaydı, göklerle yeryüzü ayakta kalmazdı. Zâhir olan, bu hadîsin merfû' olmadığıdır. Aksine kötü İsrâiliyyât örneklerinden birisidir. Çünkü Mûsâ Aleyhisselâm'ın, Allah Azze ve Celle'ye uyku isnâdında bulunması imkânsızdır. Allah Teâlâ Azîz kitâbında kendisinin diri ve ayakta olduğunu uyku ve dalgınlığın tutmadığını göklerde ve yerde bulunanların kendisine âit olduğunu bildirmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu Allah uyumaz. Uyuması da O'na uygun düşmez. Kısmeti düşürür ve yükseltir. Gece ameli gündüzden önce, gündüz ameli geceden önce ona yükseltilir. Onun örtüsü nûr veya ateştir. Eğer onu açmış olsaydı, zâtının celâl ve azameti mahlûkâtının gözünün ulaştığı noktaları yakar giderdi.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu Vâil'den nakletti ki:

جاء رجل إلى عبدالله ـ هو ابن مسعود فقال : من أين جئت ؟ قال : من الشام . قال : من لقيت ؟ قال : لقيت كعبا . قال ما حدثك كعب ؟ قال : حدثنى أن السموات تدور

على منكب ملك . قال : أفصدقته أوكذبته ؟ قال : ما صدقته ولا كذبته . قال : لوددت أنك افتديت من رحلتك إليه براحلتك ورحلها ، كذب كعب . إن الله تعالى يقول : (إن الله يمسك السموات والأرض أن تزولا . ولئن زالتا إن أمسكهما من أحد من بعده) .

Adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'un yanına geldi. İbn Mes'ûd ona; nereden geldin? dedi. Adam; Şam'dan, dedi. Kiminle buluştun? deyince, adam; Kâ'b ile, dedi. Kâ'b sana ne anlattı? dedi. Adam; bana göklerin bir meleğin omuzunda döndüğünü söyledi, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd; sen onu yalanladın mı yoksa tasdîk mi ettin? dedi. Adam; ne tasdîk ettim, ne de yalanladım, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Sanırım ki sen, ona gitmekle bineğini ve yükünü hebâ etmişsin. Kâ'b yalan söylemiş. Allah Teâlâ «Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zâil olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O, Halîm, Ğafûr olandır.» buyuruyor.

Bu rivâyetin Kâ'b'a ve Abdullah İbn Mes'ûd'a isnâdı sahîhtir. Sonra İbn Cerîr Taberî bu haberi Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbrâhîm'den nakleder ve der ki: Cündeb el-Becelî, Şam'a Kâ'b el-Ahbâr'ı ziyâret etmeye gitti... sonra hadîsi olduğu gibi zikreder. Ben, Tuleytula'lı Yahyâ İbn İbrâhîm İbn Müzeyn'in; «Fakîhlerin Hayat Tarzı» adını verdiği eserinde gördüm ki; o bu haberi Muhammed İbn Îsâ kanalıyla İbn Vehb'den... Nakletmiş. İbn Vehb Mâlik'in; gökyüzü dönmez dediğini bildirmiş. Ve o bu âyeti delil olarak gösterdiği gibi, Mağrib'de bir tevbe kapısı vardır. Güneş Batıdan doğuncaya kadar orası açık kalacaktır, hadîsini delil olarak göstermiştir. Ben derim ki: Bu hadîs sahîh kitaplarda vardır. Allah en iyisini bilendir.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ
إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ
اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

42 — Var güçleriyle Allah'a yemîn ettiler ki; kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa; muhakkak ki, ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklardır. Fakat

kendilerine bir uyarıcı gelince; onların sâdece nefretlerini artırdı.

43 — Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzen kurarak. Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir. Öncekilerin sünnetini görmezler mi? Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın sünnetinde bir başkalaşma da bulamazsın.

Büyüklenip Düzen Kuranlar

Allah Teâlâ, Kureyş'lilerin ve arapların; kendilerine bir peygamber gelmezden önce var güçleriyle Allah'a yemîn edip «Kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa; muhakkak ki ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklarını» söylediklerini haber veriyor. Yani kendilerine peygamber gönderilen bütün milletlerin hepsinden daha doğru yolda olacaklarını söylüyorlardı. Dahhâk ve başkaları böyle derler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmaktadır: «Demeyesiniz ki; Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarınkinden bile haberimiz yok veya demeyeseniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbınızdan apaçık huccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir?» En'âm (156-157)

Bir başka âyette de şöyle buyurur: «Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı, Biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk, derler. Sonunda O'na küfr ettiler ama ilerde bileceklerdir.» (Sâffât, 168-170).

«Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince,» Bu, Hz. Muhammed (a.s.)-dir ve onun beraberinde getirmiş olduğu yüce ve apaçık kitâb olan Kur'-ân'dır. «Onların sâdece nefretlerini artırdı.» Onların küfürlerine küfür eklemekten başka bir şeye yaramadı. Sonra Allah Teâlâ bunun sebebini şöyle açıklıyor: «Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzen kurarak.» Onlar Allah'ın âyetlerine uymaktan büyüklenip kaçtılar ve insanları Allah yolundan alıkoymak için kötü düzen ve hîlelere başvurdular. Kötü düzen ve hîle, ancak ehline zarar verir. «Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir.» Onun vebâli ancak kendilerine düşer, başkalarına değil.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Ali İbn Hüseyn... Ebu Zekeriyyâ el-Kûfî'-den nakletti ki; ona bir adam Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Kötü düzenden sakın, çünkü kötü düzen ancak ehline zarar verir. Üç şey vardır ki, kim onları yaparsa o ya hîle ya zulum veyahut

tersyüz ediliş cezâsına çarpılmadan kurtulamaz. Allah'ın kitâbından bunun tasdîki de şöyledir: «Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir.» Sizin zulmünüz ancak kendi nefsinizedir. Kim de dönerse ancak kendi aleyhine dönmüş olur.

«Öncekilerin sünnetini görmezler mi?» Peygamberleri yalanlayıp onların emirlerine muhâlefet etmeleri nedeniyle Allah'ın onları cezâlandırmasını görmezler mi? «Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.» O, değişmez ve tebdîle uğramaz. Her yalanlayan hakkında cârî olan bir kanundur bu. «Sen, Allah'ın sünnetinde bir başkalaşma da bulamazsın.» Allah bir kavim için kötülük murâd edecek olursa, onu geri çevirecek yoktur. O kavmin üzerinden bu kötülüğü kaldırıp alıkoyacak hiç bir güç yoktur.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ
قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾
وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ
أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

44 — Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Hem onlar, kendilerinden daha da kuvvetliydiler. Göklerde de yerde de Allah'ı âciz bırakacak hiç bir şey yoktur. Şüphesiz ki O; Alîm, Kadîr olandır.

45 — Şâyet Allah, insanları kazandıklarıyla muâheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar te'hîr eder. Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah; kulları için Basîr olandır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin kendilerine getirmiş olduğun risâleti yalanlayan şu yalancılara de ki: Yeryüzünde gezin peygamberleri yalanlayanların âkibetlerinin nasıl olduğunu görün. Allah Teâlâ'nın onları ve benzeri kâfirleri nasıl mahvettiğine bakın. Onlardan geriye sadece yurdları kalmıştır. Kuvvetin zirvesine sayının ve hazırlığın son noktasına, mal ve evlâd çokluğna ulaştıktan sonra sahip ol-

dukları nimetler ellerinden alınmış ve hiç bir şey kendilerine fayda sağlamamıştır. Allah'ın azâbını hiç bir şey alıkoyamamıştır. Rabbının emri geldiğinde, Onu âciz bırakacak hiç bir şey yoktur. O, göklerde ve yerde bir şeyin olmasını murâd edecek olursa, o şey muhakkak yerine gelir. «Şüphesiz ki O, Alîm, Kadîr olandır.» Bütün varlıkların durumunu bilir ve hepsine gücü yeter.

«Şâyet Allah, insanları kazandıklarıyla muâheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» Eğer Allah Teâlâ kullarını günâhlarından dolayı sorumlu tutup yakalayıverseydi, bütün yeryüzü halkını helâk ederdi. Onların sâhib oldukları canlıları ve rızıkları da yok ederdi. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Ahmed İbn Sînân... Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: Âdemoğlunun günâhlarından dolayı neredeyse hayvanlar inlerinde azâb göreceklerdi. Sonra o, bu âyeti okumuş. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî «Onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» Kavli hakkında şöyle demiştir: yağmur yağmaz ve bütün canlılar ölüp giderdi.

«Fakat onlar belli bir süreye kadar te'hîr eder.» Onları kıyâmet gününe kadar bekletir ve o gün kendilerini hesâba çeker. Her amel edeni ameline göre mükâfâtlandırır. İtâat ehlini sevâb, günahkârları da cezâ ile cezâlandırır. Bunun için buyuruyor ki: «Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah; kulları için Basîr olandır.»

FÂTIR SÛRESİNİN SONU

YÂSİN SÛRESİ

YÂSÎN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur)

Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Kuteybe ve Süfyân İbn Vakî... Enes'-ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de Yâsîn'dir. Kim, Yâsîn'i okursa Allah Teâlâ onun bu Yâsîn okumasına mukâbil on kerre Kur'an okumuş sevâbını yazar. Sonra Tirmizî, bu hadîs garîbtir, sâdece Humeyd İbn Abdurrahmân'dan nakledilen bu rivâyetiyle onu biliyoruz, der. Râvîler arasında yer alan Hârûn Ebu Muhammed meçhûl bir kişidir. Bu konuda Ebu Bekir es-sıddîk (r.a.)dan menkûl bir rivâyet varsa da isnâdı zayıf olduğu için sahîh sayılmaz. Ebu Hüreyre'den naklinin ise üzerinde durulması gerekir. Ebu Bekir es-Sıddîk'dan naklettiği rivâyeti Hakîm Tirmizî, «Nevâdir el-Usûl» isimli kitâbında nakleder. Ebu Hüreyre'den nakledilen rivâyeti ise şöyledir: Ebu Bekr el-Bezzâr... Atâ İbn Ebu Rebâh kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de Yâsîn'dir. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Biz bu rivâyetin ancak Zeyd kanalıyla Humeyd'den gelmiş biliyoruz. Hâfız Ebu Ya'la der ki: Bize ishâk İbn Ebu İsrâîl... Hasan'dan nakletti ki; o Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duydum, demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim, bir gece Yâsîn'i okursa sabahleyin günâhı bağışlanmış olarak kalkar. Kim, Duhân sûresini (Hâ-mîm) okursa sabahleyin günâhı bağışlanmış olarak kalkar. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır.

İbn Hibbân Sahîh'inde der ki: Bize Muhammed İbn İshâk... Cündeb İbn Abdullah'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, bir gece Allah rızâsını gözeterek Yâsîn okursa o, bağışlanır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ârim... Mâkıl İbn Yesâr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bakara sûresi Kur'an'ın

tepesi ve zirvesidir. Onun her âyetiyle birlikte seksen melek inmiştir. Âyet el-Kürsî Arş'ın altında çıkarılmış ve onunla Bakara sûresi diğerlerinden ayrılmıştır. Yâsîn ise Kur'an'ın kalbidir. Bir kişi Allah'ı ve âhiret yurdunu kasd ederek Yâsîn'i okursa mutlakâ bağışlanır. Ölülerinizin üzerine Yâsîn'i okuyunuz. Neseî de Gece ve Gündüz bâbında bu hadîsi Muhammed İbn Abdü'l-A'lâ kanalıyla... Ma'kîl İbn Yesâr'dan nakleder. Sonra İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ârim... Ma'kil İbn Yesâr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yâsîn'i ölüleriniz üzerine okuyunuz. Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi Cece ve Gündüz bâbında, İbn Mâce ise Abdullah İbn Mübârek kanalıyla Mâkil İbn Yesâr'dan naklederler. Neseî'nin rivâyetinde Mâkil İbn Yesâr'dan nakleden, Ebu Osmân'dır. Bu sebeple bazı bilginler demişlerdir ki: Bu sûrenin husûsiyetlerinden olarak, herhangi bir zor iş için Yâsîn okunursa mutlakâ Allah o işi kolaylaştırır. Ölünün başında Yâsîn okunması onun üzerine rahmet ve bereketi indireceği gibi, rûhunun çabucak kabzolmasını da kolaylaştırır. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed merhûm der ki: Bize Ebu Muğîre Safvân'dan nakletti ki; o şöyle demiştir: Yaşlılar derlerdi ki: Ölünün başında Yâsîn okunursa onun azâbı hafîfletilir. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Seleme İbn Şebîb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetimden her insanın kalbinde Yâsîn'in bulunmasını herkesin onu ezberlemesini arzu ederdim.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يس ﴿١﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنزِيلَ
الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ
أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾

1 — Yâ, Sîn.

2 — Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki;

3 — Sen, elbette gönderilmiş peygamberlerdensin,

4 — Sırât-ı Müstakîm üzere.

5 — Bu; Azîz, Rahîm'in indirmesidir.

6 — Babaları uyarılmadığından gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için.

7 — Andolsun ki onların, çoğunun üzerine söz hak olmuştur. Onlar artık imân etmezler.

Sûrelerin başındaki alfabetik harfler konusunda Bakara Sûresinin başında söz edildi. İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Hasan ve Süfyân İbn Uyeyne'den nakledilir ki; Yâsîn kelimesi; ey insan, demektir. Saîd İbn Cübeyr de Habeş dilinde Yâsîn kelimesinin; ey insan, anlamına geldiğini bildirir. Mâlik ise Zeyd İbn Eslem'den; Yâsîn'in, Allah'ın isimlerinden bir isim olduğunu nakleder.

«Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki;» Önünden ve arkasından bâtılın sızmadığı bu muhkem kitâba. «Sen, elbette gönderilmiş peygamberlerdensin, Sırât-ı Müstakîm üzere.» Ey Muhammed, sen sağlam bir nizâm, dil ve dosdoğru bir şerîat üzere gönderilmiş bir peygambersin. «Bu; Azîz, Rahîm'in indirilmesidir.» Senin getirmiş olduğun bu din, bu nizâm, bu dosdoğru yol, mü'min kullarına acıyan izzet sâhibi zât tarafından indirilmiştir. Nitekim aynı meâlde Şûrâ sûresinde de şöyle buyurulur: «İşte sana da buyruğumuzla Cebrâîl'i gönderdik. Sen önceleri kitâb nedir, Îmâm nedir bilmezdin. Fakat Biz, onu kullarımızdan dilediğimizi onunla doğru yola eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz sen de insanlara; göklerde olanlar, yerde olanlar kendisinin olan Allah'ın yolunu, doğru yolu göstermektesin. İyi bilin ki, işler sonunda Allah'a döner.» (Şûrâ, 52-53).

«Babaları uyarılmadığından gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için.» Yani arapları. Çünkü araplara Rasûlullah'tan önce bir uyarıcı gelmemişti. Yalnızca arapların zikredilmesi başkalarına da peygamberin gelmemiş olduğunu gerektirmez. Nitekim bazı ferdlerin zikredilmesi umûmun nefyini îcâbettirmez. Rasûlullah (s.a.)ın peygamberliğinin umûma âit olduğunu bildiren mütevâtir hadîslerle âyetlerin zikri A'râf sûresinde geçmişti.

«Andolsun ki onların, çoğunun üzerine söz hak olmuştur.» İbn Cerîr Taberî der ki: Onların ana kitapta inanmayacakları kesinkes bildirildiği için, onlardan çoğunun üzerine azâb vâcib olmuştur. «Onlar artık îmân etmezler.» peygamberleri tasdîk etmezler.

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ
أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ
أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ

بِٱلْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا۟
وَءَاثَٰرَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

8 — Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkaları geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır.

9 — Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.

10 — Onları ister korkut, ister korkutma; onlar için birdir, îmân etmezler.

11 — Sen, ancak zikre ittibâ eden ve görmeden Rahmân'dan korkanı uyarırsın. Artık ona mağfiret ve yüce mükâfâtı müjdele.

12 — Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitabta saymışızdır.

Boyunlarına Demir Halkalar Vurulanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Aleyhlerinde şakâvetin kesinkes yazılmış olduğu bu kişilerin hidâyete ulaşmaları; eli çenesinin altından birleştirilerek zincire vurulmuş ve başı yukarıya doğru dikili kalmış kimselerin kurtuluşundan farksızdır. (مقمحون) kelimesi; başı kalkık olan demektir.

(...)

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen «Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu âyet Allah Teâlâ'nın «Elini de boynuna yapışık tutma» (İsrâ, 29) kavli gibidir. Yani onların elleri boyunlarına bağlanmış ve artık onun iyilikle açmaya güçleri yetmez, demektir. Mücâhid ise (فهم مقمحون) ifâdesinin şu anlama geldiğini bildirir: Onların başları kalkıktır. Elleri ağızlarının üzerine düşmüştür ve her türlü hayırdan alıkonulmuşlardır.

«Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir.» Mücâhid; hakkı önleyen bir engel, demiştir. Onlar önlerinden ve arkala-

rından engellendikleri için haktan tereddüt ederler. Katâde ise bu sedlerin, sapıklıklar olduğunu bildirir.

«Gözlerini perdelemişizdir.» Gözlerini hakka karşı örtmüşüzdür. «Bu yüzden artık göremezler.» Hayırdan faydalanıp da hakka doğru yol bulamazlar. İbn Cerîr Taberî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyeti (فأعشيناهم) şeklinde ayn ile okur ve; gece karanlığına tutulmuş gözler gibi kıldık, anlamını verirmiş. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de der ki: Allah onlarla İslâm ve îmân arasına bu seddi germiştir. Dolayısıyla onlar İslâm'a teslîm olamazlar. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem şu âyeti okumuştur: «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97) Sonrà devâmla şöyle demiş: Allah'ın alıkoyduğunu doğru yola getirecek kimse yoktur.

İkrime der ki: Ebu Cehil; Muhammed'i görürsem mutlakâ şöyle ve şöyle yaparım, dedi. Bunun üzerine «Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.» âyeti nâzil oldu. İkrime der ki: Ebu Cehil'e; işte şu Muhammed'dir, diyorlardı da o, nerede o? Nerede o? diyor ve göremiyordu. Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî nakleder.

Muhammed İbn İshâk der ki: Bize Yezîd İbn Ziyâd Muhammed İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti: Halkın oturduğu bir sırada Ebu Cehil dedi ki: Siz kendisine uyduğunuz takdîrde Muhammed sizin krallar olacağınızı iddiâ ediyor. Öldüğünüz zaman tekrâr dirileceğinizi öne sürüyor. Ürdün bahçelerinden daha güzel bahçelerinizin olacağını söylüyor. Ona muhâlefet ettiğiniz zaman da bütün bunlardan alıkonacağınızı, öldükten sonra dirilip cehennemde azâb göreceğinizi haber veriyor. Bu sırada Hz. Peygamber çıkageldi elinde bir avuç toprak vardı. Allah Teâlâ onların gözlerini kapadı, Rasûlullah (s.a.) o toprağı başlarının üzerinden serpiyor ve Yâsîn sûresinin baştarafını okuyordu: «Yâ-Sîn, Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki...» nihâyet «Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.» âyetine gelince; Rasûlullah (s.a.) ihtiyâcını gidermek için çıkıp gitti. Onlar Hz. Peygamberin gireceği kapıdan girmesini hâlâ bekleyeduruyorlardı. Sonra evden bir başkası dışarı çıktı ve; ne bekliyorsunuz? dedi. Onlar; Muhammed'i bekliyoruz, dediler. O da; Muhammed buradan çıktı, dedi. Hepinizin başına toprak serpti, sonra da ihtiyâcını gidermek için çıktı gitti, dedi. Onlardan her biri başındaki toprağı silkelemeye koyuldu. İkrime der ki: Hz. Peygambere

Ebu Cehil'in sözü ulaştırıldığında buyurdu ki: Evet, ben de bunu söylüyorum. Ben onları keseceğim. Ebu Cehil de bunlardan birisidir.

«Onları ister korkut, ister korkutma; onlar için birdir, îmân etmezler.» Allah Teâlâ onların aleyhinde sapıklık mührünü basmıştır. Uyarman onlara hiç fayda sağlamaz ve bundan etkilenmezler. Bu âyetin benzeri Bakara sûresinde: «Şüphesiz ki o küfretmiş olanları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (Bakara, 6) ve Yûnus sûresinde: «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97) geçmişti.

«Sen, ancak zikre ittibâ eden ve göremeden Rahmân'dan korkanı uyarırsın.» Senin uyarın ancak Kur'ân-ı Azîm'e uyan mü'minlere fayda sağlar. Onlar Allah'tan başka kimsenin görmediği yerde Allah'tan korkarlar ve Allah'ın kendilerini gözlediğini ve yaptıklarını bildiğini kabûl ederler. «Artık ona bir mağfiret ve yüce bir mükâfâtı müjdele.» Günâhlarının bağışlanmasını, güzel ve büyük bir mükâfâtı müjdele. Nitekim Allah Teâlâ Mülk sûresinde de şöyle buyurur: «Muhakkak ki görmeden Rablarından korkanlar için, bir mağfiret ve büyük bir mükâfât vardır.» (Mülk, 12).

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz.» Kıyâmet gününde. Bu âyette aynı zamanda Allah Teâlâ'nın kalbleri dalâletle sönmüş bulunan kâfirlerden dilediğini dirilterek hakka, hidâyet edeceğine işâret vardır. Nitekim kalblerin kararmasından söz eden âyet-i kerîme'nin devâmında da şöyle buyurmaktadır: «Bilinki; muhakkak Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. Doğrusu Biz, size akledesiniz diye âyetleri açıkladık.» (Hadîd, 17).

«İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» İşledikleri amelleri Biz yazarız. «Geride bıraktıkları» kavli üzerinde iki ayrı görüş vardır: Birincisi, onların bizzât kendilerinin yaptıkları amelleri Biz yazarız ve öldükten sonra bıraktıkları izleri de kaydeder ve buna göre onları mükâfâtlandırırız. Eğer bıraktıkları eserler hayır ise; hayır ile, şer ise, şer ile onları cezâlandırırız. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim İslâm'da güzel bir sünnet koyarsa, onun mükâfâtı ve kendisinden sonra onunla amel edenin mükâfâtı onların ecirlerinden hiç bir şey eksiltilmeksizin ona yazılır. Kim de İslâm'da kötü bir yol açarsa, onun günâhı ve ondan sonra onunla amel edenlerin günâhı onlarınkinden hiç bir şey eksiltmeksizin onun üzerine yazılır. Bu hadîsi Müslim, Şu'be kanalıyla... Cerîr İbn Abdullah el-Becelî'den nakleder. İbn Ebu Hâtim de aynı hadîsi babası kanalıyla... Cerîr İbn Abdullah'tan nakleder ve uzun olarak kaydettikten sonra da bu âyet-i kerîme'yi zikreder. Müslim de aynı hadîsi Ebu Avâne kanalıyla... Cerîr'den nakleder.

Bir başka hadîs te Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den nakledilen şu hadîstir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ. أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ. أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

İnsan öldüğü zaman; onun ameli kesilir. Ancak üç şey müstesnâdır: Cârî olan bir sadaka, yararlanılan bir ilim ve kişiye duâ eden sâlih bir evlâd.

Süfyân es-Sevrî Ebu Saîd'den nakleder ki; o, Mücâhid'in «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz...» âyeti konusunda şöyle dediğini bildirir: Onların sapıklıktan geriye bıraktıkları şeyleri de biz yazarız. İbn Ebu Lehîa, Atâ İbn Dînâr kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'in «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» kavli konusunda şöyle dediğini nakleder: Geriye bıraktıkları; ortaya koydukları kâide ve kurallardır. Kendileri öldükten sonra tâbileri o kâidelere göre hareket ederler. Eğer bu kâideler hayırlı ise, o kişi için de bu kâideleri uygulayanların ecirleri kadar ecir yazılır. Ve yaptıklarının mükâfâtından hiç bir şey eksiltilmez. Şâyet kötü ise, onların günâhı kadar onun üzerine günâh yazılır ve yaptıklarının günâhlarından hiç bir şey eksiltilmez. Bu görüşleri İbn Ebu Hâtim de zikreder ki Beğavî'nin tercîh ettiği görüş de budur.

İkinci görüşe gelince; «Geride bıraktıklarını Biz yazarız.» kavlinden maksad, itâat veya isyân konusundaki te'sîrlerini biz yazarız, demektir. İbn Ebu Necîh ve başkaları, Mücâhid'den naklen derler ki: İşledikleri amelleri ve geride bıraktığı adımlarını Biz yazarız. Hasan ve Katâde de geride bıraktıklarının, adımları anlamına geldiğini söylerler. Hattâ Katâde der ki: Ey Âdemoğlu, Allah Teâlâ senin işlediklerinden herhangi bir şeyi görmeyecek olsaydı, şu adımlardan rüzgârın alıp götürdüğünü görmezdi. Fakat O, Âdemoğlunun bütün adımlarını ve amellerini saymış, hattâ bu adımlarının Allah'a itâat yolunda mı, yoksa isyân yolunda mı atıldıklarını kaydetmiştir. Sizden biriniz Allah yolunda eser bırakmak isterse onu yapsın.

Bu anlamda birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur:

1 — İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: Mescidin etrâfındaki yerler boş kalmıştı. Seleme oğulları mescidin yakınında bir yere taşınmak istediler. Rasûlullah (s.a.)a bu durum bildirilince buyurdu ki: Bana ulaştığına göre siz, mescide yakın bir yere taşınmak istiyormuşsunuz? Onlar; evet ey Allah'ın Rasûlü, biz bunu istiyoruz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Seleme oğulları, sizin yurdunuz sizin eserlerinizi

yazar, sizin yurdunuz sizin adımlarınızı kaydeder. Bu rivâyeti Müslim, Saîd kanalıyla... Câbir'den nakleder.

2 — İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Yezîd... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Seleme oğulları Medîne'nin dış kısmında bir yerde imişler. Mescide yakın bir yere taşınmak istediklerinde «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nâzil olmuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara demiş ki: Sizin geride bıraktığınız adımlar yazılıyor. Bunun üzerine onlar yerlerini değiştirmekten vazgeçmişler. Bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde bu hadîsi Tirmizî, Muhammed İbn Vezîr kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletmekte münferid kalmıştır. Ve hadîsin arkasından da; bu hadîsin Sevrî'den nakli hasendir, garîbtir, diye ilâve etmiştir. Hadîsi İbn Cerîr Taberî de Süleymân İbn Ömer İbn Hâlid kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletmiştir.

Bu hadîs Sevrî'nin dışında başka yollarla da rivâyet edilmiştir. Nitekim Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abbâd İbn Ziyâd... Ebu Saîd'in şöyle dediğini nakletti: Seleme oğulları Hz. Peygambere evlerinin mescide uzak olduğunu bildirerek dertlendiler. Bunun üzerine «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nâzil oldu da, onlar yerlerinde ikâmet edip kaldılar. Yine Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Saîd el-Hudrî'den yukarıdaki hadîsi rivâyet etti. Bu âyetin nüzûlü konusunda bu rivâyetin zikredilmesinde garîblik vardır. Çünkü sûre bütünüyle Mekke'de nâzil olmuştur. Allah en iyisini bilendir.

3 — İbn Cerîr Taberî der ki: Biz Nasr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Ansâr'ın yurdu mescidden uzaklarda idi. Onlar mescide yakın bir yere taşınmak istediklerinde bu âyet nâzil oldu. Bunun üzerine onlar; yerimizde oturur kalırız, dediler. İbn Cerîr bu rivâyeti naklederse de onda merfû' hiç bir şey yoktur. Taberânî ve Abdullah İbn Muhammed İbn Saîd İbn Ebu Meryem kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ansâr'ın yurdu mescidden uzakta idi. Onlar mescide yakın yere taşınmak istediler de, «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine yurdlarında durup kaldılar.

4 — İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Abdullah Amr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Medîne'de bir adam vefât etti. Rasûlullah (s.a.) namazını kılıp buyurdu ki: Keşki o doğduğu yerden başka bir yerde ölmüş olsaydı. Halktan birisi; neden ey Allah'ın Rasûlü? dediğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kişi doğduğu yerden başka bir yerde ölürse, doğduğu yerden izinin kesildiği yere kadar kendisi için cennette ölçü konulur. Bu hadîsi Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah'tan nakleder. İbn Cerîr Taberî de der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Sâbit'in

şöyle dediğini bildirdi: Enes ile birlikte yürüdüm ve yürüyüşümü hızlandırdım. Enes elimi tuttu ve birlikte yürüdük. Namaz kıldık, bitirince dedi ki: Ben Zeyd İbn Sâbît'le yürüdüm ve yürüyüşümü hızlandırdım. O dedi ki: Ey Enes bilmez misin, adımlar yazılıyor? Bilmez misin adımlar yazılıyor? Bu sözle bir önceki söz arasında bir çelişki yoktur. Hattâ ikisi arasında dikkat ve delâlet bakımından birbirine benzerlik vardır. Çünkü adımların yazılması ile hayır veya şer yolunda önderlik edenlerin davranışlarının yazılması arasında çelişki yoktur. Bunun yazılması daha da uygundur. Allah en iyisini bilendir.

«Biz, her şeyi apaçık bir kitâbta saymışızdır.» Bütün varlıklar Levh-i Mahfûz'da satırlara dökülmüş bir kitâbta kaydedilip yazılmıştır. (الامام المبين) kelimesi, burada kitâbın anası demektir. Mücâhid, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem böyle derler. İsrâ sûresinde yer alan «O gün bütün insanları, imâmları ile çağırırız.» (İsrâ, 71) âyeti de; yaptıkları amellerin hayır veya şer olduğuna şehâdet eden amellerini hâvî kitâblarıyla çağırırız, demektir. Nitekim Zümer sûresinde de şöyle buyurulur: «Kitaplar konmuş ve peygamberler ile şâhidler getirilmiştir.» (Zümer, 69). Kehf sûresinde de şöyle buyurulur: «Kitâb konulduğunda, suçluların onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün. Vâh bize, eyvâh bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış? derler. Çünkü bütün işledikleri hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye aslâ zulmetmez.» (Kehf, 49).

وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ
فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا۟ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ
مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ
لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾

13 — Onlara misâl olarak şu kasaba halkını anlat: Hani oraya elçiler gelmişlerdi.

14 — Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı. Bunun üzerine Biz de üçüncüsüyle desteklemiştik de: Biz, size gönderilmiş elçileriz, demişlerdi.

15 — Onlar da; siz, ancak bizim gibi birer insansınız.

Rahmân size hiç bir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz, demişlerdi.

16 — Dediler ki: Rabbımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz.

17 — Bize düşen, sadece apaçık tebliğdir.

O Kasaba Halkı

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, seni yalanlayan kavmine «Misâl olarak şu kasaba halkını anlat: Hani oraya elçiler gelmişlerdi.»

İbn İshâk, İbn Abbas'tan, Kâ'b el-Ahbâr'dan Vehb İbn Münebbih'ten kendisine aktarıldığına göre bu kasabanın Antakya şehri olduğunu söylemiştir. Buranın Antîhas İbn Antîhas (انطيخس) denilen bir kralı varmış. Burada putlara tapılırmış. Allah, oraya üç peygamber göndermiş. Bunlar Sâdık, Sadûk ve Şelûm isimlerini taşıyorlarmış. Antakya halkı onları yalanlamışlar. Büreyde İbn Husayb, İkrîme, Katâde ve Zührî de bu kasabanın Antakya olduğunu zikretmişlerdir. Kıssanın tamâmlanmasından sonra anlatacağımız gibi, bazı imâmlar kasabanın Antakya oluşunu müşkil görmüşlerdir.

«Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı.» Yalanlamaya koyulunca «Bunun üzerine Biz de üçüncüsüyle desteklemiştik.» Üçüncü bir peygamber göndermekle, onları desteklemiş ve takviye etmiştik. İbn Cüreyc, Vehb İbn Süleymân kanalıyla Şu'ayb el-Cübbâî'nin şöyle dediğini bildirir: İlk gönderilen iki elçinin adı; Şem'ûn ve Yuhannâ idi. Üçüncünün adı ise Bols idi. Kasaba da Antakya idi.

«Biz, size gönderilmiş elçileriz, demişlerdi.» O kasaba halkına; biz size, sizi yaratan Rabbınız tarafından gönderilmiş elçileriz. Sizin O'na kulluk etmenizi, şirk koşmamanızı emrederiz, demişlerdi. Ebu'l-Âliye böyle der. Katâde İbn Duâme ise, bunların Hz. Îsâ'nın Antakya halkına gönderdiği elçiler olduğunu iddiâ etmiştir. «Onlar da: Siz, ancak bizim gibi birer insansınız, demişlerdi.» Siz beşer, biz beşer, bize neden vahiy gelmiyor da size vahiy gönderiliyor? demişlerdi. Eğer siz elçi olsaydınız, melek olurdunuz, insan olmazdınız, demişlerdi. Bu, peygamberleri yalanlayan her ümmetin benzer durumudur. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında Teğâbün sûresinde şöyle buyurur: «Bunun sebebi şudur: Onlara peygamberleri apaçık belgelerle geliyordu da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecek, demişlerdi.» (Teğâbün, 6) Onlar bu durumu hayretle karşılayıp elçileri inkâr etmişlerdi. Nitekim İbrâhîm sûresinde de şöyle buyuruluyor: «Siz de ancak bizim gibi sâdece birer

insansınız. Siz, bizi atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin, demişlerdir.» (İbrâhîm, 10). Aynı durumu anlatan Kur'ân-ı Kerîm, Mü'minun sûresinde şöyle buyurur: «Eğer kendiniz gibi bir insana boyun eğecek olursanız, hüsrâna uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur.» (Mü'minûn, 34). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: «Onlara hidâyet geldiği zaman insanları îmân etmekten alıkoyan, sâdece: Allah, bir peygamber olarak bir beşer mi göndermiştir? demeleridir.» (İsrâ, 94). Bunlar da aynı şeyi söylemişlerdi: «Siz, ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân size hiçbir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz, demişlerdi. Onlar; Rabbımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler.» Kendilerine gönderilen üç peygamber de; Allah bilir ki biz, size O'nun tarafından gönderilmiş peygamberleriz. Eğer yalan söylemiş olsaydık Allah bizden en ağır biçimde intikâm alırdı. Fakat Allah bizi yüceltecek ve sizin üzerinize hâkim kılacaktır. Âkıbetin kimin olacağını yakında bileceksiniz diyerek cevâb vermişlerdi. Tıpkı Allah Teâlâ'nın Ankebût sûresinde buyurduğu gibi: «De ki: Şâhid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. O göklerde ve yerde olanı bilir. Bâtıla inanıp Allah'a küfredenler, işte onlar hüsrâna uğrayanların kendileridir.» (Ankebût, 52).

«Bize düşen, sadece apaçık teblîğdir.» Onlar derler ki: Bizim üzerimize düşen, sadece bizim size peygamber olarak gönderildiğimiz şeyleri teblîğ etmemizdir. Eğer siz itâat ederseniz, bahtiyâr olur, dünya ve âhirette mutluluğa kavuşursunuz. Davetimize icâbet etmezseniz, bunun âkıbetini ilerde bileceksiniz. Allah en iyisini bilendir.

قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا۟ لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا۟ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

18 — Onlar: Doğrusu, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlayacağız. Ve bizden size, elîm bir azâb dokunacaktır, dediler.

19 — Dediler ki: Uğursuzluğunuz sizinledir. Size öğüt verildi diye mi? Hayır siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.

Bu sırada kasaba halkı onlara dediler ki: «Doğrusu, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.» Sizin vâsıtanızla bizim hayatımız için iyilikler olacağını görmüyoruz. Katâde de der ki: Onlar bize bir kötülük ulaşırsa bu, sizin yüzünüzdendir, demişlerdi. Mücâhid ise bu âyete

şöyle mânâ vermiştir: Sizin gibi kimseler bir kasabaya girerlerse o kasabanın halkını mutlakâ rahatsız ederler.

«Vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlayacağız.» Katâde taşla taşlayacağız derken, Mücâhid hakâretle taşlayacağız anlamını vermiştir.

«Ve bizden size, elîm bir azâb dokunacaktır.» Çok şiddetl bir cezâ gelecektir.

Elçileri onlara dediler ki: «Uğursuzluğunuz sizinledir.» Uğursuzluğunuz sizin üzerinize geri döndürülmüştür. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın A'râf sûresinde Firavun kavminden bahsederken belirttiği şu ifâdeye benzer: «Onlara bir iyilik geldiğinde: Bu, bizim içindir, dediler. Şâyet kendilerine bir kötülük gelirse; Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katındandır, fakat çoğu bilmezler.» (A'râf, 131). Sâlih peygamberin kavmi de şöyle demişti: «Dediler ki: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık.» Sâlih de: Uğursuzluğunuz Allah katındandır. Belki siz, imtihâna çekilen bir kavimsiniz, dedi.» (Neml, 47). Katâde ve Vehb İbn Münebbih bu âyete şöyle mânâ vermişlerdir: Sizin yaptıklarınız sizinle beraberdir. Allah Teâlâ aynı meâlde Nisâ sûresinde şöyle buyurur: Îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu, Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu, senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır. Bunlara ne oluyor ki hiç bir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?» (Nisâ, 78).

«Size öğüt verildi diye mi? Hayır siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.» Biz size öğüt verip Allah'ın birliğine çağırdığımız ve O'na samîmiyetle kulluğu emrettiğimiz için mi bizi bu sözlerle karşılıyor, tehdîdle mukâbele ediyorsunuz? «Hayır ,siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.» Katâde, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bizim size Allah adına öğüt verdiğimiz için mi siz bizde uğursuzluk olduğunu söylüyorsunuz? Hayır siz, çok aşırı, giden bir kavimsiniz.

وَجَآءَ مِنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱتَّبِعُوا۟ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَن لَّا يَسْـَٔلُكُمْ
أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِىَ لَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِى فَطَرَنِى وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِن
دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدْنِ ٱلرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾
إِنِّىٓ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّىٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمْ فَٱسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾

20 — Şehrin ötebaşından bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun.

21 — Sizden hiç bir ücret istemeyenlere uyun. Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.

22 — Ben, beni yaratmış olana neden kulluk etmeyeyim? Siz de O'na döndürüleceksiniz.

23 — Ben, O'ndan başka tanrılar mı edinirim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse; onların şefâatı bana hiç bir fayda sağlamaz ve beni kurtarmaz da.

24 — O takdîrde ben de gerçekten apaçık bir sapıklık içerisinde olurum.

25 — Şüphesiz ki ben, Rabbınıza inandım. Artık beni dinleyin.

İbn İshâk, İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih'ten kendisine nakledildiğine göre şöyle demiştir: Kasaba halkı peygamberlerini öldürmek istediler. Şehrin ötebaşından bir adam koşarak gelip kavminin yaptıklarına karşılık peygamberlere yardım etmek istedi. Dediler ki: Bunun adı Habîb idi. İp yapar, hastalıklı bir adam idi. Cüzzâma yakalanmıştı. Çok sadaka verirdi. Doğru görüşlüydü ve kazancının yarısını fakîrlere dağıtırdı.

İbn İshâk adını zikrettiği bir adam kanalıyla... İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakleder: Yâsîn sûresindeki kişinin adı Habib idi. Cüzzâm hastalığına tutulmuştu. Sevrî de Âsım el-Ahvel kanalıyla Ebu Miclez'den nakleder ki; bu adamın adı Habîb İbn Mürrî imiş. Şebîb İbn Bişr de, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir: Yâsîn sûresindeki kişinin adı Habib en-Neccâr'dır. Kavmi onu öldürmüştü. Süddî bu kişinin Kassâr olduğunu söylerken, Ömer İbn Hakem onun Kunduracı olduğunu bildirir. Katâde bu kişinin, orada bulunan bir mağara da ibâdet etmekte olan bir zâhid olduğunu söyler.

«Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun.» Kavmini kendilerine gelen elçilere uymaya teşvîk ediyor ve devâmla: «Sizden hiç bir ücret istemeyenlere uyun.» diyor. Peygamberliği teblîğ etmelerinden dolayı sizden bir ücret istemeyenlere uyun. «Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.» Allah'a şirk koşmaksızın ibâdet etmeye davet ettikleri için onlar hidâyete erdirilmişlerdir.

«Ben, beni yaratmış olana neden kulluk etmeyeyim?» Yalnız başına beni yaratmış olan ve ortağı bulunmayana samîmiyetle ibâdet etmemi engelleyecek ne var ki? «Siz de O'na döndürüleceksiniz.» Kıyâmet günü O'na döndürüleceksiniz ve O, amellerinize göre sizi cezâlandıracaktır. Hayır ise hayır, şer ise şer olarak karşılık göreceksiniz.

«Ben, O'ndan başka tanrılar mı edinirim?» Buradaki istifhâm uyarı ve tevbîh istifhâmıdır. «Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse; onların şefâatı bana hiç bir fayda sağlamaz ve beni kurtaramaz da.» Sizin ibâdet ettiğiniz şu tanrılar var ya, Allah'tan başka hiç bir konuda bir şeye sâhib değildirler. Eğer Allah benim için bir kötülük murâd edecek olursa «onu O'ndan başka kaldıracak hiç bir kimse yoktur.» (Yûnus, 107) Şu putlar benden onu alıkoyamazlar ve beni o kötülükten kurtaramazlar. «O takdîrde ben de gerçekten apaçık bir sapıklık içerisinde olurum.» Eğer Allah'tan başka o putları ilâh edinirsem ben de sapıklık içerisinde olurum.

«Şüphesiz ki ben, Rabbınıza inandım. Artık beni dinleyin.» İbn İshâk'a Abdullah İbn Abbâs, Kâ'b ve Vehb İbn Münebbih'ten nakledildiğine göre, o kişi kavmine «Şüphesiz ki ben, Rabbınıza inandım.» demiş. Sizin inkâr ettiğiniz Rabbınıza inandım. Öyleyse benim sözümü dinleyin, demiş. Ancak bu hitâbın peygamberlere olması da muhtemeldir. Bu takdîrde, sizi gönderen Rabbınıza îmân ettim, artık O'nun katında bu husûsta bana şehâdet edin, beni dinleyin, demek olur. İbn Cerîr Taberî bu görüşü nakleder ve der ki: Başkaları da şöyle dediler: Bu hitâbı peygamberlere yöneltmiş ve onlara; benim sözümü dinleyin ki Rabbım katında söylediğime şâhidler olasınız: «Şüphesiz ki ben, Rabbınıza îmân ettim» ve size tâbi oldum dedi. İbn Cerîr Taberî'nin naklettiği bu görüş mânâ bakımından daha açıktır. Allah en iyisini bilendir.

İbn Abbâs, Kâ'b ve Vehb İbn Münebbih'ten İbn İshâk'a nakledildiğine göre o kişi böyle deyince üzerine saldırmışlar ve onu öldürmüşler. Onu koruyacak kimse de yoktu. Katâde der ki: Onu taşla recmettiler. Bu sırada o; «Allah'ım, kavmimi hidâyete erdir, çünkü onlar bilmiyorlar, diyordu. O böyle derken, onlar kendisini sıkıştırıp öldürdüler. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا
أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا
هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾

26 — Cennete gir, denilince, dedi ki: Keşki kavmim bilir olsaydı.

27 — Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığını.

28 — Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zâten indirecek te değildik.

29 — Sadece, bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.

Keşki Kavmîm Bilseydi

Muhammed İbn İshâk bazı arkadaşları kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; onlar bu zâtı ayaklarıyla çiğneyip, bağırsakları dökülünceye kadar ezmişlerdi. Allah Teâlâ da ona; cennete gir, buyurmuştu. O cennete girmiş, orada rızıklanmıştı. Allah Teâlâ onun dünyadaki üzüntü, keder ve sıkıntısını gidermişti.

Mücâhid der ki: Habîb en-Neccâr'a; cennete gir, denildi. O, öldürülünce cennet kendisine vâcib oldu. Cennetteki sevâbı görünce, keşki kavmim bilir olsaydı, dedi. Katâde der ki: Mü'min ancak nasîhat eder, zâlim olmaz. Allah Teâlâ ona lutfunu gösterince o, «Keşki kavmim bilir olsaydı. Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığını» demiştir. Allah'tan kendisine verdiği lutfu kavmine kendisine saldırmalarının netîcesini göstermesini temennî etmiştir.

İbn Abbâs der ki: Hayatında kavmine; «Ey kavmim gönderilmiş bulunan elçilere uyun.» diyerek öğüt vermişti. Öldükten sonra da «Keşki kavmim bilir olsaydı, Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığını.» diyerek nasîhat etmiştir. İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet eder. Süfyân es-Sevrî, Âsım el-Ahvel ile Ebu Miclez'den nakleder ki; o «Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığını» kavlini şöyle tefsîr etmiştir: Rabbıma îmân edip peygamberlerini doğrulamamdan dolayı bana verdiği lutufları. Maksad şudur: Eğer onlar kendisinin eriştiği nimet, sevâb ve güzel mükâfâtı bilmiş olsalardı, bu onları peygamberlere uymaya sevkeder ve böylece hidâyete erenlerden olurlardı. Allah ona rahmet etsin ve kendisinden râzı olsun, o kavmini hidâyete getirmek için çok istekliydi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Abdülmelik İbn Umeyr'den nakletti ki: Sakîf kabîlesinden Urve İbn Mes'ûd Hz. Peygambere gelmiş ve şöyle demiş: Beni kavmime gönder de onları İslâm'a davet edeyim. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Seni öldürmelerinden korkarım. Urve İbn Mes'ûd; onlar beni uyurken bile görseler uyandırmazlar, demiş. Rasûlullah (s.a.) ona; hadi git, demiş. Urve gitmiş Lât ve Uzza'ya: Yarın sen benden hoşlanmayacağın bir şeyle karşılaşacaksın, demiş. Bunun üzerine Sakîf kabîlesi kızmışlar. Urve demiş ki: Ey Sakîf topluluğu, Lât, Lât değildir; Uzzâ, Uzzâ değildir; müslüman olun, selâ-

met bulun. Ey müttefikler topluluğu, Uzzâ, Uzzâ değildir, Lât, Lât değildir, müslüman olun, selâmete erin. Bunu üç kere tekrârlamış. Bir adam okunu fırlatmış, onun kolunun ortasındaki damarına isâbet ettirmiş ve öldürmüş. Bu haber Rasûlullah (s.a.)a ulaşınca buyurmuş ki: Bunun misâli, Yâsîn sûresindeki kişinin misâlidir. Nitekim o «Keşki kavmim bilir olsaydı, Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığını.»

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Abdurrahmân... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; Mâzen kabîlesinin kardeşlerinden olan Habîb İbn Zeyd İbn Âsım'ın durumu Kâ'b'a nakledilmiş. Yalancı Müseylime Yemâme'de ona Rasûlullah (s.a.)ı sorup; Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet eder misin dediğinde; evet dermiş. Sonra yine Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? dediğinde; duymuyorum, demiş. Müseylime ona; onu duyuyorsun da bunu duymuyor musun? deyince; o, evet demiş. Ve bunun üzerine teker teker uzuvlarını kesmiş. Her sorduğunda o fazla bir şey söylemiyormuş, nihâyet Müseylime'nin elinde ölmüş. Kâ'b el-Ahbâr'a onun adının Habîb olduğu söylenince; Allah'a andolsun ki, Yâsîn sûresindeki kişinin adı da Habîb idi demiş.

«Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zâten indirecek te değildik.» Allah Teâlâ onu öldürmelerinden sonra kavmine gazab ederek, onlardan intikâm aldığını haber veriyor. Onlar Allah'ın elçisini yalanlamışlar ve dostunu öldürmüşlerdi. Ayrıca bildiriyor ki; onları helâk etmek için meleklerden ordular göndermeye gerek duymamış, iş çok daha basit biçimde tamâmlanmıştı. Nitekim İbn İshâk'ın rivâyetine göre, Abdullah İbn Mes'ûd bazı arkadaşlarına bu âyeti tefsîr ederken; biz, onların topluluğunu büyütmedik. İşler bizim için onların sandığından daha kolay oldu, demiştir. «Sâdece bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.» Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Allah o kralı ve Antakya halkını helâk etti de, yeryüzünden silinip gittiler, arkalarından arta kalan hiç bir şey kalmadı.

«Zâten indirecek te değildik.» Biz milletleri helâk edeceğimiz zaman, onların üzerine melekleri indirmeyiz, sâdece onları mahveden bir azâb göndeririz.

Bazıları da «Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zaten indirecek te değildik.» âyetine şöyle mânâ vermişlerdir: Onlara bir başka risâlet indirmedik. Mücâhid ve Katâde böyle derler. Katâde ayrıca der ki: Andolsun ki Allah, onu öldürdükten sonra kavmine azâb etmemiştir. «Sâdece; bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.» İbn Cerîr Taberî der ki: Birinci mânâ daha sahîhtir. Çünkü risâlet için ordu ifâdesi kullanılmaz.

Müfessirler dediler ki: Allah, onlara Cebrâîl (a.s.)i gönderdi de o

ülkelerinin kapısının iki yanından çıktı sonra onlara bir çığlıkla seslendi ve hepsi birden baştan sona sönüp gittiler. Bedenlerinde depreşen hiç bir rûh kalmadı. Daha önce Selef-i Sâlihîn'den bu kasabanın Antakya olduğu ve bu üç elçinin de Mesîh (a.s.) tarafından gönderilen elçiler olduğu zikredilmişti. Nitekim Katâde ve başkaları bunu böyle ifâde etmişlerdir. Tefsîrcilerin müteahhirîninden başka hiç bir kimseden böyle bir rivâyet nakledilmemiştir. Bu sebeple birkaç noktadan bu rivâyetin üzerinde durulması gerekir:

1 — Kıssanın zâhirinden, bu kişilerin Allah tarafından gönderilen elçiler oldukları anlaşılıyor. Mesîh tarafından değil. Çünkü Allah Teâlâ «Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı...» buyuruyor. Ve yine: «Onlar: Rabbımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sâdece apaçık teblîğdir» Eğer bu kişiler Îsâ peygamber tarafından gönderilen havârîler olsaydılar, kenlerinin Mesîh (a.s.)in gönderdiği elçiler olduklarını belirten uygun bir ifâde kullanırlardı. Allah en iyisini bilendir. Diğer taraftan şayet bu kişiler Mesîh (a.s.)in elçileri olsaydılar kavimleri kendilerine «Siz, ancak bizim gibi birer insansınız.» demezlerdi.

2 — Antakya halkı Mesîh (a.s.)in kendilerine gönderdiği elçilere îmân etmişlerdi. Îsâ Peygambere inanan ilk şehir Antakya idi. Bu sebeple Hıristiyanların dört patriğinden birisi Antakya şehrinde bulunur. Diğer patriklerin bulunduğu şehir, Îsâ peygamberin kenti olan Kudüs'tür. Baştan sona halkının Îsâ peygambere îmân ettiği ilk şehir olması hasebiyle, bir patrikte Antakya'da bulunur. Üçüncü patrik İskenderiye'de bulunur. Zîrâ patrikler, râhibler, piskoposlar ve diğer din adamlarının patrik ittihâz edilmesi oradadır. Sonra dördüncü patriğin merkezi de Rûmiye'dir. Zîrâ orası hıristiyanların dinini destekleyip kuvvetlendiren Kostantîn'in şehridir. Kostantiniyye şehri kurulduğu zaman patriklik makâmını Rûmiye'den oraya taşıdılar. Saîd İbn el-Batrîk ve başka ehl-i kitâb bilginleriyle müslüman tarih yazarlarının bir çoğu böylece zikretmişlerdir. Antakya şehrinin Îsâ peygambere îmân eden ilk şehir oluşu kesin olduğuna, Allah Teâlâ da bu sûrede gönderdiği elçileri yalanlayan kasabadan bahsettiğine ve bu kasabanın bir çığlıkla helâk olduğu ve sönüp gittiğini bildirdiğine göre —Allah en iyisini bilir ya— burası Antakya olmamalıdır.

3 — Antakya'nın Mesîh'in arkadaşları havârîlerle olan kıssası Tevrât'ın nüzûlünden sonradır. Ebu Saîd el-Hudrî ve Selef'ten başkaları; Allah Teâlâ'nın Tevrât'ı indirdikten sonra, hiç bir milleti azâbla helâk etmediğini bildirmişlerdir. Bundan sonra inananlara putperestlerle savaşma emri gelmiştir. Nitekim Kasas sûresinde «Andolsun ki, Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya o kitâbı verdik.» (Kasas, 43) âyetinin tefsîrinde zikredilmişti. Böylece ortaya çıkıyor ki;

Kur'ân'da zikredilen bu kasaba Antakya'dan başka bir kasaba olmalıdır. Selef'ten birçok kişinin ifâde ettiği bu kasaba Antakya değildir. Ya da Ankatya ismi eğer bu kıssada söz konusu edilen şehir ise, bilinen meşhûr Antakya'dan ayrı bir kasaba olmalıdır. Çünkü ne Hıristiyanlık tarihinde, ne de ondan önce meşhûr Antakya kasabasının helâk edildiğine dâir bir bilgi yoktur. Allah Sübhânahu ve Teâlâ en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Önde gidenler üç tanedir. Mûsâ'dan önde giden Yûşa' İbn Nûn'dur. İsâ'dan önde giden Yâsîn'deki arkadaşıdır. Muhammed'ten önde giden de Ebu Tâlib oğlu Ali'dir. Bu hadîs münkerdir. Ancak Hüseyn el-Aşkar tarîkıyla bilinir ki bu kişi şîi bir râvî olup metrûktür.

يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا
قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

30 — Yazıklar olsun o kullara ki; kendilerine bir peygamber gelmeyedursun onu hemen alaya alırlardı.

31 — Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.

32 — Hepsi de muhakkak toptan huzurumuza getirileceklerdir.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «Yazıklar olsun kullara» kavlinden maksad; vay o kullara, demektir. Katâde ise yazıklar olsun şu kulların kendilerine ki Allah'ın emrini yitirmişler ve Allah'ın yanından uzaklaşmışlardır. Katâde bazı kırâetlerde bu âyetin (يا حسرة العباد على أنفسها) yazık şu kulların kendilerine, diye okunduğunu bildirir. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: Onlar azâbı gördükleri zaman, kıyâmet günü kendilerine ne kadar yanar ve pişmân olurlar. Allah'ın Rasûllerini niçin yalandıklarını, Allah'ın emrine neden muhâlefet ettiklerini ve dünya diyârında iken neden peygamberi yalanlayanlar arasında bulunduklarına yanar, pişmân olurlar.

«Kendilerine bir peygamber gelmeye dursun onu hemen alaya alırlardı.» Onu yalanlar alaya alırlar ve Hakk tarafından gönderilmiş olmasını inkâr ederler.

«Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.» Peygamberleri yalanlayanların daha önce nasıl helâk edildiklerinden ibret almıyorlar mı? Onların bir daha dünyaya dönüşlerinin imkânsız oluşundan öğüt almıyorlar mı? Onların fâcir ve câhillerinden birçoklarının «Hayat, ancak bu dünyadakidir. Ölürüz, yaşarız.» (Mü'minûn, 37) dedikleri gibi olmadığını anlamıyorlar mı? Bunu söyleyenler Dehrîlerden devr-i dâim'e taraftâr olanlardır ki onlar eskisi gibi tekrâr dünyaya döneceklerini ahmakça kabul ediyorlardı. Allah Teâlâ onların bâtıl inançlarını kendi aleyhlerine çevirerek buyuruyor ki: «Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.»

«Hepsi de muhakkak toptan huzûrumuza getirileceklerdir.» Geçmiş ve gelecek bütün milletler kıyâmet günü Allah Azze ve Celle'nin huzûrunda toplanacaklardır. Allah da onlara amellerine göre cezâ verecek; hayırsa hayır, şer ise şer ile karşılıklarını ödeyecektir. Bu âyetin anlamı Hûd sûresindeki şu âyet gibidir: «Hiç şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamâmen ödeyecektir. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.» (Hûd, 111).

Kurrâ (ان) harfinin okunuşunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı tahfîf ile (وان كل لما جميع) şeklinde okumuşlardır ki bu takdîrde (ان) edâtı isbât içindir. Bir kısmı da şedde ile (إنّ) şeklinde okumuşlardır ki, bu takdîrde (ان) edâtı nefy içindir, (لما) edâtı da (الا) anlamındadır ki takdîri şöyle olur: Hepsi ancak Bizim katımızda huzûra getirileceklerdir. Her iki kırâetin de anlamı aynıdır. Allah en iyisini bilendir.

وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ
وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا
مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

33 — Ölü toprak, onlar için bir âyettir. Biz, onu diriltik ve ondan tâneler çıkardık, ondan yemektedirler.

34 — Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.

35 — Ki, ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?

36 — Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden, bütün çiftleri yaratanı tenzîh ederiz.

Ölü Toprak

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ölü toprak onlar için bir âyettir.» Yaratıcının varlığına, tâm olan kudretine ve ölüleri diriltmesine delildir. Toprak kaskatı kesilerek otsuz kalıp öldüğü zaman, Allah Teâlâ onun üzerine suyu indirir de toprak sarsılır ve yemyeşil olur. Her çiftten göz alıcı çeşitler yetiştirir. Bu sebeple âyetin devâmında «Biz, onu dirilttik ve ondan tâneler çıkardık, ondan yemektedirler.» buyuruyor. Yani onu, kendileri ve hayvanları için bir rızık kıldık, demektir.

«Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.» Toprağın üzerinde muhtelif yerlerde akıp giden ırmaklar var ettik. Toprağın ürünlerinden yemek için o ırmaklara ihtiyâçları vardır. Allah Teâlâ bitkileri var etmekle, yaratıklarına lutuf ve in'âmda bulunduğu için meyvelerin çeşitlerini ve sınıflarını da onlara atfediyor. «Ki ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler.» Bütün bunlar Allah'ın kendilerine olan rahmetinin eseridir. Yoksa kendi gayret ve yorulmalarıyla, kuvvet ve kudretlerinin sonucu değildir. İbn Abbâs ve Katâde böyle der. Bunun için âyetin sonunda «Hâlâ şükretmezler mi?» buyuruyor. Allah'ın kendilerine sayıya ve hesâba gelmez bunca nimetleri ihsân etmesine karşılık, onlar hâlâ Allah'a şükretmezler mi? İbn Cerîr Taberî (وماعملته ايديهم) «Ellerinin emeğinden yesinler.» kavlindeki (ما) edâtının (الذى) takdîriyle ellerinin emeğinden ve onun meyvesinden yemeleri için, anlamını tercîh etmiştir. Başkaları ise bu anlamı sâdece ihtimâl olarak belirtmişlerdir. O, İbn Mes'ûd'un kırâetinde bu âyetin (ليأكلوا من ثمره ومما عملته ايديهم) şeklinde olduğunu ve: Ki onun ürününden ve ellerinin emeği ile yetiştirmiş olduklarından yesinler, anlamını vermiştir.

«Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden, bütün çiftleri yaratanı tenzîh ederiz.» Bitkilerden, meyvelerden ve tahıllardan. Kendilerini erkek ve dişi olarak yaratmış olmasından ve daha Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği çeşitli yaratıkları yaratanı tenzîh ederiz. Nitekim Allah Teâlâ Zâriyât sûresinde de şöyle buyurur: «Her şeyden çifter yarattık ki öğüt alasınız.» (Zâriyat, 49).

وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا
ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ
﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

37 — Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.

38 — Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azîz, Alîm'in takdîridir.

39 — Ay için de konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda eski hurma dalına döner.

40 — Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.

Güneşe Aya Ulaşmak Düşmez

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın yüce kudretinin delillerinden birisi de, gece ile gündüzü yaratmış olmasıdır. Birisi karanlığı, diğeri aydınlığı ile O'nun azametinin delilidir. Allah birini diğerinin ardından göndererek birbirini ta'kîb ettirmiştir. Nitekim A'râf sûresinde şöyle buyrulur: «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür.» (A'râf, 54). Burada ise «Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.» buyuruyor. Gündüzü geceden ayırırız da, gündüz gider gece gelir ve böylece onlar karanlıkta kalıverirler. Nitekim hadîs-i şerîf'te buyurulur ki: Gece şuradan geldiği, gündüz oradan gittiği ve güneş battığı zaman oruçlu iftâr yapar. Âyetin zâhirinden anlaşılan mânâ budur. Katâde bu âyetin, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu söylemiştir: «İşte böyle. Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar.» (Hacc, 61). İbn Cerîr Taberî burada Katâde'nin sözünü zayıf sayarak der ki: Katmak anlamına gelen (يولج) kelimesi, şundan alıp buna vermektir. Bu âyette kasdedilmiş olan anlam ise bu değildir. İbn Cerîr Taberî'nin sözü doğrudur. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azîz Alîm'in takdîridir.»

Yörüngesinde anlamına gelen (لمستقر لها) ifâdesinde iki görüş vardır: Birincisi, mekânda karâr kılınan yerin kasdedilmiş olmasıdır ki

bu Arş'ın altında o yönden dünyadan sonra gelen kısımdır. O nerede bulunursa orası ve bütün yaratıklar Arş'ın altında yer alırlar. Çünkü o, dünyanın tavanıdır. Felekiyât ilminin mensûblarından bir çoğunun iddiâ ettiği gibi, o küre biçiminde değildir. Meleklerin taşıdığı ayakların üzerine konulmuş bir kubbedir. Bu, insanların baş tarafına gelen tarafta âlemin üst kısmında olandır. Öyleyse gün dönümü vaktinde felek kubbesinde bulunduğu zaman Arşâ en yakın noktada bulunmaktadır. Bu durağın karşısında yer alan dördüncü yörüngesinde döndüğü zaman ise gece yarısı vaktidir. Ve o zaman, Arş'a en uzak noktada bulunur. İşte bu vakitte secdeye kapanarak doğmak için izin ister. Nitekim bu konuda pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur:

Buhârî der ki: Bize Ebu Nuâym... Ebu Zerr (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Güneş battığı sırada mescidde ben Rasûlullah (s.a.) ile beraber idim. Buyurdu ki: Ey Ebu Zerr, güneşin nereye battığını biliyor musun? Ben, Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Buyurdu ki: Güneş Arş'ın arkasında secdeye kapanacağı yere kadar gider. İşte Allah Teâlâ'nın «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azîz, Alîm'in takdîridir.» Kavlinin mânâsı budur.

Bize Abdullah İbn Zübeyr el-Humeydî... Ebu Zerr'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Rasûlullah (s.a.)a «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavlini sorduğumda buyurdu ki: Onun karâr kılacağı mahal Arş'ın altıdır. Buhârî bu konuda bu hadîsi böylece îrâd ettiği gibi, müteaddid yerlerde de onu tahrîc etmiştir. İbn Mâce dışında diğer hadîs imâmları da bu hadîsi muhtelif yollarla A'meş'den ve İbrâhîm'den nakletmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini nakletti: Ben bir kere güneş kaybolup gittiği zaman Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim. Buyurdu ki: Ey Ebu Zerr, bu güneş nereye gider, biliyor musun? Ben; Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Azîz ve Celîl olan Rabbının huzûrunda secde edinceye kadar gider. Sonra dönüş için izin ister ve kendisine izin verilir. Ve sanki ona; nereden geldinse oraya dön, denilmiştir de, o da doğduğu yere dönmektedir. İşte onun karâr kıldığı mahal orasıdır. Sonra Hz. Peygamber «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» âyetini okudu.

Süfyân es-Sevrî A'meş kanalıyla... Ebu Zerr'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) güneş battığı zaman Ebu Zerr'e: Nereye gider biliyor musun? demiş. Ebu Zerr der ki: Ben de; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Arşın altında secde edinceye kadar gider de izin taleb eder ve kendisine bu konuda izin verilir. Neredeyse secdeye kapanacaktır. Fakat bu, kendisinden kabul edilmez. Sonra izin taleb eder de, ona izin verilmez. Ve geldiğin yerden geri dön de-

nilir de, o zaman battığı yerden doğar. İşte Allah Teâlâ'nın «Güneş de kendi törüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azîz, Alîm'in takdiridir.» kavlinin anlamı budur.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Vehb İbn Câbir'den nakletti ki; Abdullah İbn Amr «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavli hakkında şöyle demiştir: Güneş doğar ama Âdemoğullarının günâhı onu geri çevirir. Nihâyet batma vakti gelip batınca selâm verip secdeye kapanır ve izin taleb eder. Ona izin verilir. En sonunda bir gün gelir ki batıp da selâm vererek secdeye kapandığı ve izin taleb ettiği zaman ona izin verilmez. O zaman güneş der ki: Yol uzaktır, bana izin verilmezse ben ulaşamam. Allah dilediği kadar onu tutar. Sonra ona; battığın yerden geri dön, denilir. Abdullah İbn Amr dedi ki: İşte o günden itibâren kıyâmete değin hiç bir canlıya îmânı yarar sağlamaz. Eğer önce îmân etmemiş veya îmânıyla bir hayır elde etmemişse.

Denildi ki; «kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavliyle kasdedilen anlam; güneşin seyrinin son bulma noktasıdır. Bu da yazın güneşin tepeye yüceldiği son noktadır. Bundan sonra kışın alçaldığı son nokta yer alır.

İkinci kavle gelince; «yörüngesinden» maksad; onun fiilinin son bulduğu zamandır ki bu da kıyâmet günüdür. O gün güneşin seyri bozulur, hareketi durur ve bu âlem artık sona erer ki işte güneşin zaman bakımından karâr kıldığı yer burasıdır.

Katâde dedi ki: «Yörüngesinde» kavlinden maksad, vaktinde, aşamayacağı süresinde, demektir. Denildi ki; bu kavilden maksad, yazın doğuş noktalarında öyle bir yer değiştirir ki, nihâyet onun üstünde bir noktaya varamaz. Sonra kışın doğuş noktalarında bir yere kadar ulaşır ki nihâyet onun ötesinde bir yere varamaz. Bu rivâyet Abdullah İbn Amr'dan nakledilmiştir.

Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs bu âyeti (والشمس تجرى لامستقرلها) şeklinde okuyarak; Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Artık onun için karâr ve hüküm yeri yoktur, mânâsını vermişlerdir. Gece ve gündüz durmadan yürüyüşüne devâm eder. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «Devamlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı.» (İbrâhîm, 33) kavlinde olduğu gibi.

«Bu; Azîz, Alîm'in takdiridir.» Azîz'dir; O'na muhâlefet edilip karşı konulmaz. Alîm'dir; her sözü, hareketi ve duruşu bilir. Onu öyle bir minvâl üzere düzenleyip takdîr etmiştir ki, artık bunda terslik veya çelişki olmaz. Tıpkı En'âm sûresinde buyrulduğu gibi: «sabahı çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır: işte Bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96) Kezâ Fussilet sûresinde de «Bu, Azîz, Alîm'in takdiridir.» (Fussilet, 12) buyurulmuştur.

«Ay için de konaklar tâyîn etmişizdir.» Öyle bir seyirle yürür ki, onunla ayların geçişi gösterilir. Nasıl güneşle gece ve gündüz bilinirse, ay ile de belirli günlerden ibâret bir aylık süre anlaşılır. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189) Yûnus sûresinde ise şöyle buyurur: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur.» (Yûnus, 5). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: Biz Geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbınızdan lutuf dileyesiniz ve yılların hesâbını, sayısını bilesiniz diye gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzadıya açıkladık.» (İsrâ, 12). Allah Teâlâ güneşe hâs bir ziyâ, aya hâs bir nûr halketmiş ve her ikisinin seyrini farklı farklı kılmıştır. Güneş her gün sabahleyin doğup akşam batıncaya kadar aynı ve bir çeşit ziyâya sâhiptir. Ancak doğuş ve batış yerlerinden yaz ve kış değişiklik olduğu için gece kısalır, gündüz uzar; sonra gündüz kısalır gece uzar. Fakat güneşe hâkimiyeti gündüz vermiştir. Çünkü o, gündüz doğan bir yıldızdır. Aya gelince, onun için duraklar takdîr etmiştir. İlk geceler Ayın başında ışığı çok cılız olarak doğar. Sonra ikinci gece ışık artar ve ayın yükselişi fazlalaşır. Yükseldikçe ziyâsı artar. Ancak o ışığını güneşten alır. Nihâyet ondördüncü gecesi aydınlığı doruk noktasına ulaşır ve artık ayın sonuna doğru kısalmaya başlar, nihâyet kuru bir hurma dalına döner.

(العرجون) kelimesi hakkında İbn Abbâs der ki: Bu, hurma kütüğünün köküdür. Mücâhid ise bunun kurumuş hurma kütüğü olduğunu söyler. İbn Abbâs, hurma kütüğü bir süre sonra eskiyip kurur ve bükülür. Onlardan başkası da böyle demiştir. Bilâhere Allah Teâlâ öbür ayın başında onu, yeniden ve ilk şekliyle ortaya çıkarır. Araplar ayın her üç gününü— ayın durumunu göz önünde bulundurarak —ayrı şekilde adlandırırlar. İlk üç gününe (غرر) ondan sonraki üç güne (نفل) ondan sonraki üç güne (تسع) adını verirler. Bu dokuzlu demektir ki bu günlerin sonu dokuzuncu gündür. Ondan sonraki üç güne uşer (عشر) derler Bunun ilki onuncu gün olduğu için bu adı verirler. Ondan sonraki üç güne (البيض) derler. Çünkü ayın ışığı bu günlerde sonuna doğru yaklaşmıştır. Ondan sonraki üç güne (درع) derler. Çünkü bu günlerin ilki karanlıktır ve başlangıçta ay sona doğru doğmaktadır. Araplar başı kara olan koyuna da bu adı verirler. Bundan sonraki üç güne ise (ظلم) derler. Ondan sonraki üç güne (حنادس) ondan sonraki üç güne (دادئ) daha sonraki üç güne ise (محاق) adını verirler. Ayın sonuna doğru olan bu gecelerde ayın aydınlığı son bulduğu için bu ismi vermişlerdir. Ebu Ubeyd Tüsa' ve Üşer isminin verilmesini hoş görmezdi. Nitekim bunu Garîb el-Müsennef isimli eserinde belirtmiştir.

«Güneşe, aya ulaşmak düşmez.» Mücâhid der ki: Her birinin bir sınırı vardır, onu aşmaz ve o sınırdan geride de kalmaz. Birisinin hâkimiyeti başlayınca öbürünün hâkimiyeti son bulur. Diğerinin hâkimiyeti başlayınca, berikinin hâkimiyeti son bulur. Abdürrezzâk der ki: Ma'mer bize Hasan'dan nakletti ki; o «Güneşe, aya ulaşmak düşmez» kavli hakkında; bu, ayın dolunay olduğu gecedir, demiştir. Burada İbn Ebu Hâtim Abdullah İbn Mübârek'in şöyle dediğini kaydeder: Rüzgârın bir kanadı vardır. Ay, sudan bir örtüye sığınır. Sevrî, İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla, Ebu Sâlih'ten nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bunun ışığı ona, onun ışığı buna ulaşmaz. İkrime ise der ki: Her birinin bir hâkimiyyeti vardır. Güneş geceleyin doğmaz. «Gece de, gündüzü geçecek değildir.» İkrime der ki: Gündüz olmadan bir başka gecenin olması imkânsızdır. Güneşin hâkimiyeti gündüz, ayın hâkimiyeti de gecedir. Dahhâk der ki: Gündüz şuradan gelinceye kadar, gece şuradan gitmez. Eliyle doğuyu göstermiştir. Mücâhid ise der ki: İkisi birbirini bekler. Biri diğerinden sıyrılır. Bu takdîrde mânâ şöyle olur: Gece ile gündüz arasında bir ayrılık, bir boşluk yoktur. Aralıksız ve süresiz ikisi birbirini ta'kîb eder. Zîrâ her ikisi de birbirinin peşinden koşmak üzere müsahhar kılınmışlardır.

«Her birisi bir yörüngede yüzerler.» Yani gece ve gündüz, güneş ve aydan her biri, gök feleğinde devredip dururlar. İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Atâ el-Horasânî böyle demişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ise der ki: Gökle yer arasında bulunan bir felekte yüzerler. Onun bu rivâyetini İbn Ebu Hâtim nakleder ki bu, cidden garîb olduğu kadar münker bir rivâyettir. İbn Abbâs ve Selef'ten başkaları da derler ki: Yün eğiren âletin çarkı gibi bir yörüngededir. Mücâhid de der ki: Felek, değirmenin demiri veya çıkrığın davulu gibidir. Çıkrık ancak onunla döner ve o olmadıkça dönmez.

İ Z Â H I

Allah Teâlâ küllî mekân olan yerin durumunu delil getirdikten sonra, küllî zaman olan gece ve gündüzün durumuna delil getirmektedir. Mekân ve zamanın delâleti de buraya uygun düşmektedir. Zîrâ cevherler mekândan, arazlar da zamandan müstağnî olmazlar. Her araz bir zaman içerisinde bulunur. Bunun benzeri Allah Teâlâ'nın şu kavlinde de zikredilmiştir: «Gece ve gündüz, güneş ve ay da O'nun âyetlerindendir.» (Fussilet, 37). Sonra âyetin devâmında: «Kupkuru gördüğün yeryüzünün, Biz ona su indirdiğimiz zaman debrenip yeşermesi de O'nun âyetlerindendir.» (Fussilet, 39) buyuruluyor. Nitekim bu âyette de hem zaman hem de mekân bakımından delil serdedilmiştir. Ancak orada öncelikle Allah'ın birliğinin isbâtı kasdedilmiş ve: «Güneşe sec-

de etmeyin.» (Fussilet, 37) buyurulmuştur. Müteâkiben de «Ona canveren Allah, şüphesiz ölüleri de diriltir.» (Fussilet, 39) buyurarak haşr'e delil getirilmiştir. Orada maksad, öncelikle haşr'in isbâtıdır. Çünkü o sûrede en çok haşr konusu zikrediliyordu. Sûrenin umûmî yapısına bakıldığında bu, görülür. Ve yine orada birden çok delille tevhîd zikredilerek: «Siz yeryüzünü iki günde yaratanı mı inkâr ediyor sunuz? de.» (Fussilet, 9) buyuruluyordu. Her iki sûrenin sonu mes'eleyi açıklığa kavuşturmaktadır. Bu konuda birçok mes'ele bulunmaktadır:

Birinci Mes'ele: Ehl-i sünnete karşı mekân filozofların şüphesini, zaman ise Müşebbihe takımının şüphesini telâfî eder.

Birincinin açıklaması şöyledir: Felsefeci der ki: Eğer âlemin yokluğu varlığından önce idiyse, âlemin yok olduğu farzedildiği esnâda daha öncenin var olması gerekir. Halbuki öncelik ve sonralık ancak zamanla gerçekleşebilir. Bu takdîrde âlemden önce, zaman vardı. Zaman ise âlemin bütünü içerisinde yer alır. Binâenaleyh âlemin yokluğunun farzedilmesi bir şeyin yok olduğu zamanda var olması gereğini doğurur ki bu, muhâldir. Biz onlara şöyle deriz: Mekânların sonu olduğu konusunda siz bize uyuyorsunuz. Çünkü boyutların sonlu olduğu konusunda ittifâk vardır. O takdîrde kâinâtın en üst yüzeyinin üzerinde yokluk olmalıdır. Ve bu üst ta'bîriyle nitelendirilmektedir. Üst ve alt, ancak mekânla gerçekleşen özelliklerdir. O takdîrde kâinâtın üstünde bir mekân bulunmalıdır. Kâinâttan ayrı olarak mekânın bulunması bir şeyin yok olduğu esnâda var olmasını gerektirir. Eğer onlar; kâinâtın en üst yüzeyinin üstünde ne boşluk, ne de doluluk vardır, diye cevab verirlerse biz deriz ki: Aynı şekilde kâinâtın varlığından önce ne an ne de zaman mevcûd idi.

İkinci mes'elenin açıklanmasına gelince: Müşebbihe grubu derler ki: Bir mevcûdun varlığı ancak mekânla mümkündür. Öyleyse Allah bir mekândadır. Biz deriz ki: Bu, sizin Allah'ın bir zamanda olması gerektiğini söylemenizi öngörür. Çünkü O, mevcûddur ve yersizdir, demek vehim bakımından nasıl mümkünse, o mevcûddur ve zamansızdır demek de aynı şekilde imkânsızdır. Hem zaman hâdistir. Halbuki biz, Allah Teâlâ'nın kadîm olduğu konusunda icmâ' etmiştik.

İkinci Mes'ele: Bir kişi derse ki; burada maksad zaman bakımından delil getirmek idiyse, neden Allah Teâlâ «Gece de onlar için bir âyettir.» buyurarak geceyi tercîh etmiştir? Biz deriz ki: Daha önce karanlık bir mekân olan yeryüzüyle delil getirildiği için, burada da karanlık bir zaman olan gece ile delil getirilmiştir. Bir başka şekilde de şöyle deriz: Gece insanların sükûnete erdiği, seslerin dindiği ve uykunun bastığı bir andır. Bundan sonra güneşin doğuşu gelir ki bu da sûr'a üflenmesi gibidir. İnsanlar onunla harekete geçerler. Yerden bahseder-

ken «Ölü toprak, onlar için bir âyettir.» (Yâsîn, 33) buyrularak ölüm zikredilmiştir. Bu sebeple nasıl mekândan ölüme ençok benzeyenler zikredilmişse, zamandan da ölüme ençok benzeyenler zikredilmiştir.

Üçüncü Mes'ele: Gündüzün geceden çekilip sıyrılması ne demektir? Biz deriz ki: Bu, ondan ayırdedilmesi demektir. Nitekim gündüz son bulup gece başlayınca; gündüz geceden sıyrıldı, denir. Böylece Allah gündüzü geceden sıyırır, o da bundan sıyrılmış olur. Ancak bu ifâde (من) edâtı olmaksızın kullanılacak olursa, bu takdîrde mânâsı; sonuna girdi, demektir. Eğer denilirse ki: Gece, kendiliğinden bir âyet olduğu halde ondan gündüzün sıyrılıp çekilmesini söylemeye ne gerek vardır? Biz deriz ki: Bir şeyin faydası ve güzellikleri zıddı ile ortaya çıkar. Bunun için Allah Teâlâ bir âyette geceyi mucize olarak zikretmişse, mutlakâ orada aynı zamanda gündüzü de mucize olarak zikretmiştir. «Bir de bakarsınız ki onlar karanlıktadırlar.» Karanlığa dalarlar. Buradaki (اذا) edâtı müfâcee içindir. Yani artık bunların elinden gelen hiç bir şey yoktur. Mutlakâ karanlığa girmek zorundadırlar.

«Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Bu Azîz, Alîm'in takdîridir.»

Buradaki vâvın, atıf olması ihtimâli vardır ve bu ifâdeyi geceye atfeder. Bu takdîrde âyetin mânâsı şöyle olur: Gece de onlar için bir âyettir. Ondan gündüzü çekip çıkarırız. Güneş de bir âyettir, o da kendi karârgâhına doğru akıp gider. Aya da konaklar takdîr etmişizdir. Bütün bunlar Allah'ın birer âyetidir.

Bu karargâh konusunda birkaç vecih vardır:

1 — Karârgâh, kıyâmet günüdür. Kıyâmet günü güneş durur ve hareketi kalmaz.

2 — Yıldır.

3 — Gecedir. Yani güneş geceye doğru akıp gider.

4 — Bu karârgâh, zamana nisbetle bir durak yeri olmayıp mekâna nisbetle bir karârgâhtır. Bu takdîrde «karârgâh» üzerinde birkaç vecih vardır:

a) Bu, yazın güneşin yükselişinin son noktası, kışın da düşüşünün son noktasıdır. Yani o yere ulaşıncaya kadar güneş akışına devâm eder, sonra eski yerine döner.

b) Bu karârgâh, güneşin doğuş noktalarının zirvesidir. Çünkü altı aya kadar yılın her gününde güneş bir noktadan doğar. Sonra o noktaya tekrâr döner. Bu, güneşin yükselişi konusunda zikredilen ifâdenin aynıdır. Zîrâ doğuş yerlerinin farklılığı yükseliş noktalarının farklılığındandır.

c) Karârgâh, güneşin kendi yerindeki ilk başlangıç noktasına ulaşmasıdır.

d) Karârgâh, güneşin hareketinin üzerinde devâm ettiği dâiredir. Öyle ki güneşin geçişine rağmen bu dâire burçlar mıntıkasından hiç bir şekilde ayrılmaz. Bunu ileride zikredeceğiz.

Muhtemeldir ki «karârgâhında» ifâdesi, karâr kılacağı yerin yörüngesine kadar yüzer, anlamına gelsin. Çünkü hey'et ashâbı (Astronomi bilginleri) dediler ki: Güneş bir yörüngededir. Yörünge döner ve güneşi döndürür. Binâenaleyh güneş, karâr kılacağı yere kadar akıp gider. Felsefeciler dediler ki: Güneş karârgâhına kadar akıp gider. Yani bir noktayı bulup ta karâr kılıncaya kadar akar. Bu, mümkün olan durak noktalarıdır ki o da düşüşün son mıntıkasıdır. (Aristoteles felsefesine göre, düşen bir şey kendisi için uygun bir yer buluncaya kadar düşüşe devâm eder.) Allah Teâlâ buna cevâben şöyle buyurmuştur: «Bu; Azîz, Alîm'in takdîridir.» Onun hareketi kendi idâresiyle değil, Allah'ın irâde, takdîr, tedbîr ve te'sîri iledir. Denilirse ki: Birçok vecihler sıralandı da tercîh edilen görüş zikredilmedi. Size göre tercîh edilen görüş hangisidir? Biz deriz ki: Bu görüşlerden tercîh edilebilecek olanı, karârgâhın; yer anlamına geldiğini bildiren görüştür. Yani görüş karâr kılacağı bir yere ulaşıncaya kadar hareket eder. Ki, burası yükselişin ve düşüşün son noktasıdır. Ve bu, doğuları ve batıları içine alır. Değişmeyen hareketi, zamanı da ihtivâ eder ki bu yıl ve gecedir. Fayda bakımından en mükemmeli budur. Buradaki «Bu» ifâdesi ile güneşin yüzüp gitmesine işâret edilmiş olması muhtemeldir. Yani bu hareket ediş ve akış, Allah'ın takdîri iledir. Ancak karârgâha işâret edilmiş olması da muhtemeldir ki güneşin karâr kılacağı yere kadar akışı ve karâr kılacağı o yer, Azîz, Gâlib olan Allah'ın takdîr ettiği şeydir. Allah kudretinin kemâli ile gâlib gelir. O, Alîm'dir. Güneşi en faydalı biçimde yürütmekte ve en faydalı olanı bilmekte ve takdîr etmekte mükemmel bilgi sâhibidir ki bu şekilde onu akıtıp götürmüştür. Bunu birkaç vecihle açıklamak mümkündür:

1 — Güneş, altı ay boyunca her gün bir noktadan geçer. Ama bir sonraki gün, bir önceki gün geçtiği noktaya uğramaz. Şâyet Allah Teâlâ güneşi her gün aynı noktadan yürütmeyi takdîr etmiş olsaydı, güneşin geçiş noktasına düşen bölgeler yanardı ve kalan kısım diğer yerlere kayardı. Allah Teâlâ güneş için bir uzaklık takdîr etmiş ki, böylece kışın toprağın derinliklerinde ve ağaçlardaki nemleri toplasın. Sonra yavaş yavaş güneşin yaklaşmasını takdîr etmiştir ki, toprağın içindeki bitki ve meyveler dışa çıkıp tomurcuklansın ve olgunlaşarak ürünler versinler. Sonra tekrâr uzaklaştırmıştır ki, toprağın yüzü ve ağaçların dalları yanıp kurumasın.

2 — Allah Teâlâ her gün güneş için bir doğuş ve her gece de bir

batış takdîr buyurmuştur ki, varlıkların güçleri ve gözleri uykusuzluk ve yorgunluğa dûçâr olmasın, ya da sürekli karanlık nedeniyle yeryüzünün i'mâr edilememesinden dolayı âlem harâb olmasın.

3 — Allah Teâlâ, güneşin seyrini ayın seyrinden daha yavaş ve Zuhal'in seyrinden daha hızlı kılmıştır. Çünkü güneşin aydınlığı tâmdır. Eğer güneşin seyri yavaş olsaydı, uzun zaman bir nokta üzerinde durup kalır ve o noktadaki eşyâyı yakardı. Eğer güneşin seyri hızlı olmuş olsaydı meyveleri olgunlaştıracak kadar bir süre aynı noktada kalamazdı.

«Ay için de konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda eski bir hurma dalına döner.»

Zâmahşerî der ki: Burada kelâmın anlamını tamâmlamak için, bir lafzın gizli olarak takdîr edilmesi gerekir. Çünkü ay, kendisi için bir durak yapamaz. Şu halde mânâ şöyle olmalıdır: Biz, ayın duraklar halinde seyrini takdîr ettik. Zâmahşerî'nin zikrettiğine göre; bu ifâdeden kasdedilen anlam şöyle deyimlenebilir: Biz ayı da konaklara sâhip olarak takdîr ettik. Çünkü bir şeyin sâhibi o şeyin yakınıdır. Bu sebeple «hoşnûd edici hayat» sözü de uygun görülmüştür. Çünkü bir şeye sâhib olan o şeye kâim olan gibidir. Bunun için sıfat lafzı ile zikredilmiştir.

«Sonunda eski hurma dalına dönüşür.» Yani daha önce bulunduğu hale döner. (العرجون) kelimesi, hurma salkımı için kullanılır ve eğilmek anlamınadır. Kadîm ise, zaman bakımından önce geçmiş olandır. Denildi ki: Bir şeyin üzerinden bir yıl geçerse, o kadîmdir. Ancak bunun şart olmaması daha doğrudur. Bir şeye kadîm denmesi için, bir yılın geçmesi değil âdet muteberdir. Tâ ki bir veya iki seńe önce yapılmış binâya «eski binâ» veya «kadîm binâ» denmesin. Ayrıca bir senelik olmasa dahi bazı şeylere kadîm denir. Bu sebeple kadîm ev veya kadîm binâ denmesi câizdir de, âlem için kadîmdir denmesi câiz değildir. Çünkü evde ve binâda kadîmlik senelerin geçmesi ve devrin önceliğine göre tesbît edilir. Âleme kadîm denmesi ise, ancak âlemin başı ve öncesi olmadığına inananlar için uygundur.

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» Bu âyet-i kerîme de gösteriyor ki, anılan şeylerden her birisi bir hikmet uyarınca halkedilmiştir. Güneşin hareketi aya ulaşmaya müsâid bir hızda değildir. Eğer böyle olsaydı, bir ay içerisinde hem yaz, hem kış olurdu. Ve bu takdîrde meyveler olgunlaşmazdı. «Gece de, gündüzü geçecek değildir.» Bu âyetin tefsîrinde denildi ki: Gecenin hükümdârı olan ay, gündüzün hükümdârı olan güneşi geçecek değildir. Ve yine denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Gece gündüzü geçecek değildir. Yani gündüzün vaktine müdâhale etmez. İkinci anlam uzaktır, zîrâ bu,

açık olan bir şeyin açıklanması şekline bürünür. Birinci anlam ise sahîhtir, ancak bununla açıklamış olduğumuz husûs kasdedilmiş ise. Şöyle ki: Allah Teâlâ'nın «Gece de gündüzü geçecek değildir.» kavlinin mânâsı şöyledir: Ay Doğu ufkunda olduğu zaman güneş Batı ufkunda onun karşısında yer alır. Sonra güneş batarken ay doğar, güneş doğarken ay kaybolur. Sanki güneşin bir tek hareketi varmış gibi görünmekle beraber güneş duyu vâsıtalarıyla görülebilecek bir mikdârda geceleyin aydan geriye kalır. Eğer ayın tek bir hareketi olmuş olsaydı bununla güneşin önüne geçer, güneş ona ulaşamazdı. Güneşin de tek bir hareketi olmuş olsaydı ve bununla ayın gerisinde kalsaydı, ay ona ulaşamaz ve güneş ile ay uzun süre bir yerde durup kalırlardı. Çünkü güneşin hareketi her gün bir derecedir. İşte bu sebeple Allah Teâlâ her yıldızda yıllık ve aylık hareketin dışında bir başka hareket daha halketmiştir ki bu, günlük dönümdür. Bu günlük dönümle hiç bir yıldız diğerini geçemez. Çünkü her yıldız doğduğu zaman karşısında olan yıldız batar. Ve her yıldız bize nisbetle diğer yıldızın bulunduğu yere geldiği zaman, o yıldız bir ileri yere gider. Bu hareketle ay güneşi geçemez. Böylece anlaşılmış oluyor ki; gecenin hâkimi olan ay, gündüzün hâkimi olan güneşi geçecek değildir. Öyleyse geceden murâd ay, gündüzden murâd da güneştir. Allah Teâlâ'nın «Güneşe, aya ulaşmak düşmez.» kavli ,devrini bir yılda tâmamlayan güneşin yavaş hareketine işârettir. «Gece de, gündüzü geçecek değildir.» kavli de onun günlük hareketine işârettir ki, bu hareketle bir gece ve gündüzde doğduğu bir noktadan kalkar ve yine o noktaya ulaşır. Şu halde burada bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele: Gece lafzının kullanılıp ta ona hâkim olan ayın kasdedilmiş olmasında ne gibi bir hikmet vardır? Şâyet «ay da güneşi geçecek değildir.» denmiş olsaydı ne olurdu? Biz deriz ki: Eğer «ay da güneşi geçecek değildir» denmiş olsaydı, bununla günlük harekete işâret edilmiş olduğu anlaşılmazdı ve bu da çelişki vehmini ortaya koyardı. Çünkü güneş aya ulaşamaz, ayın güneşten daha hızlı hareket ettiği açıktır. «Eğer ay da güneşi geçecek değildir.» denmiş olsaydı, ayın aslâ geçemeyeceği kabul edilir ve bunun güneşten, daha hızlı olmadığı sanılırdı. «Gece ve gündüz» denilerek bir gece ve gündüzde tamâmlanan bir dönüş hareketine işâret edilmek istenmiştir. Binâenaleyh her yıldızın, bir gece ve gündüzde doğuş ve batış yerinin bulunduğuna işâret edilmek istenmiştir.

İkinci Mes'ele: «Güneşe, aya ulaşmak düşmez.» kavlinde muzâri' fiil kullanılıp da «Gece de, gündüzü geçecek değildir.» kavlinde ism-i fâil sîgasının kullanılıp muzâri' fiilinin kullanılmayışı veya birincisinde ism-i fâil sîgasının kullanılıp da «Güneşe, aya ulaşmak düşmez.» denmemiş olmasında nasıl bir fayda vardır? Biz deriz ki: Güneşe âid

olan birinci harekette ay ona ulaşamaz. Çünkü o, güneşe mahsûstur. Ve böylece bu hareket sanki güneşten sudûr etmektedir. Bu sebeple muzâri' sîgası ile zikredilmiştir. Çünkü muzâri' sîgası kendisinden fiil sâdır olmayana kullanılmaz. Nitekim kendisinden terzilik sâdır olmayana; dikiş dikiyor, denmez. İkinci hareket ise herhangi bir yıldıza mahsûs olmayıp bütün yıldızların ortak olduğu bir harekettir. Çünkü bu feleğin hareketinden dolayıdır. Ve bu felek herhangi bir yıldızın feleği değildir. Binâenaleyh hareket ondan çıkıyormuş gibi olmadığından ism-i fâil sîgası kullanılmıştır. Zîrâ bu sîga, fiilin kişiden sâdır olmasını gerektirmez. Bir kişi terzi olmadığı halde falanca terzidir denebilir...

(...)

Üçüncü Mes'ele: Felek nedir? Biz deriz ki: Yuvarlak cisim veya yuvarlak satıh veya dâiredir. Çünkü dil bilginleri, çıkrığın davuluna yuvarlak olduğu için «feleke» adının verildiğinde ittifâk etmişlerdir. Çadırın felekesi ise, direğin başına onun çadırı yırtmaması için konulmuş olan yuvarlak, düzgün ağaçtır. Bu kısım yuvarlak bir yüzey haline getirilmiştir. Buna göre; göğün de yuvarlak olduğu söylenebilir, denilirse de; müfessirlerin çoğunluğunun göğün yayvan olduğunda ittifâk ettikleri ve dağların üzerinde uzantılarının bulunmadığını, düzgün bir tavan gibi olduğunu kabul ettikleri bilinmektedir. Nitekim «yüceltilmiş tavan» (Tûr, 5) kavli de bunu gösterir. Biz deriz ki: Nasslardan kesin bir delâletle göğün yayvan olduğunu, yuvarlak olmadığını gösteren bir delil yoktur. Kaldı ki hisler vâsıtasıyla elde edilen deliller, onun yuvarlak olduğunu göstermektedir. Binâenaleyh, göğün yuvarlak olduğunun kabulü gerekir. Birincisi çok açıktır. Çünkü kubbe halinde bulunmak, tavanı tavan olmaktan çıkarmaz. Dağların üzerinde bulunması da böyledir. Hissî delile gelince; bu, birkaç vecih iledir:

a) Güney cânibine doğru dikkatle yol alan kişi, Süheyl Yıldızı gibi bazı yıldızların çok açık olarak görüldüğünü, gözlem yapan kişinin ise sürekli onu gördüğünü farkeder. Buna karşılık Büyük ve Küçük ayı yıldızlarının ise sürekli görülmez olduğunu farkeder. Eğer gökyüzü dümdüz bir yüzey olsaydı, bütün yıldızlar her taraftan görülürdü. Halbuki yuvarlak olunca bir kısmı yerin bir noktasında görünür, diğer kısmı görünmez gizlenir.

b) Güneş, Koç burcunun hizâsında bulunduğu sırada batarsa Koç burcundan Terazi burcuna kadar olan mıntıkada bir yıldız bizim tarafımızdan görülür. Bilâhare güneşin batışından az bir zaman sonra batmış olan yıldız kaybolur, doğuşu güneşin doğuşundan sonra olan bir yıldız görülür. Veya bunun aksi olur. Bu açık bir delildir. Araştılırsa kesinlik kazanır.

c) Güneş doğmazdan önce ve battıktan sonra ışığı görünür ve at-

mosferde bir süre aydınlık devâm eder. Eğer göğün bir kısmı yeryüzü tarafından kapatılmamış olsaydı ki, —burası güneşin yeridir— güneşin cirmi görülmezdi ve aydınlığı yayılmaya devâm ederdi. Mâdem ki durum böyle değildir, güneş gökyüzünde tekrâr döndüğünde her birinin cirmi ve ışığı birlikte görülmektedir. Çünkü o takdîrde gökyüzü düz olurdu ve her biri diğeri için açık bulunurdu.

d) Gecenin bir saatında ay Doğu tarafından tutulduğu zaman; batıdakilere ayın tutulma vakti sorulduğunda, halkın ayın batmasını gördükleri saattan bir saat sonra onlar ayın tutulduğunu haber verirler. Halbuki ay tutulması yeryüzünün her tarafında aynı vakittedir. Gece ise farklıdır. Bu da gösteriyor ki Doğu tarafındaki gece, Batı tarafındaki geceden öncedir. Güneş doğuluların bulunduğu mıntıkadan battığı sırada batılıların bulunduğu mıntıkada hâlâ görülmektedir. Böylece güneşin dünya tarafından gizlendiği anlaşılmaktadır. Eğer gökyüzü düz olsaydı böyle olmazdı.

e) Eğer gökyüzü dümdüz olsaydı; ay başucumuzda bulunduğu sırada bize en yakın noktada olurdu. Başucumuzda değil de ufukta bulunduğu sırada ise bizden en uzak noktada bulunurdu. Aynı durum güneş ve diğer yıldızlar için de geçerlidir. Onların da bize yakın olduğu sırada en büyük olarak görülmesi gerekirdi. Çünkü yakın olan, daha büyük gözükür. Halbuki durum böyle değildir. Denilecek olursa ki: Güneş ufukta bulunduğu sırada göğün yüzeyinde bulunması, başucu noktamızda bulunduğu sırada gök denizine dalmış olması câizdir. Çünkü göğün delinmesi câizdir. Biz deriz ki: Göğün delinmesinin câiz olması konusunda tartışma yoktur. Ancak o zaman ayın hareketi düz bir çizgi üzerinde değil, dâirevî hareket olur ki bizim kasdettiğimiz de işte budur. Ayrıca biz diyebiliriz ki: Şâyet böyle olsaydı, gün dönümü noktasında ayın, doğu halkı yanında daha büyük bir miktârda olması gerekirdi. Zîrâ onların o sırada başucu noktasına daha yakındır. Bu ise göğün yüzeyinin en alt noktasında ve bize göre de gök denizinde bulunması faraziyesini gerekli kılar. Toplayacak olursak; bu konuda pek çok deliller vardır. Bu delilleri uzunca zikretmenin uygun olduğu yer astronomi kitaplarıdır ki onların amacı bu bilimleri açıklamaktır. Tefsîrde gâye, bu bilimlerin açıklanması değildir. Sâdece feleğin yuvarlak olduğunu göstermek için zikrettiğimiz bu kadarcık bilgi yeterlidir.

Dördüncü Mes'ele: Bu ifâde gösteriyor ki; her yıldızın bir feleği vardır. Bu konuda sizin görüşünüz nedir? denirse biz deriz ki: Yedi gezegenin her birinin bir feleği vardır. Diğer yıldızlara gelince; bunlardan da her birinin bir feleği olduğu söylenmiştir. Öyleyse bu konuda hey'et kitâblarından özet olarak bazı sözler aktaralım. Felek kelimesinin tefsîri sebebiyle bu konuya girişmek gerektir. Biz diyoruz ki: Ayın

feleği vardır. Çünkü ayın hareketi öteki altı gezegenin hareketinden daha hızlıdır. Kezâ her yıldızın da bir feleği vardır. Çünkü hız, yavaşlık ve geçiş bakımından her biri diğerinden farklıdır. Birisi bir dâireden geçerken, diğeri bir başka dâireden geçer. Hattâ bazı vakitlerde birbiri üzerlerinden geçtikleri halde biri diğerinin tutulmasına sebep olmaz. Bazı vakitlerde ise birbirinin tutulmasına sebep olurlar. Öyleyse her yıldızın bir feleği vardır. Sonra hey'et ehli (Astronomi bilginleri) dediler ki: Her felek küre biçiminde bir cisimdir. Ancak bu, onun için lâzım değildir. Lâzım olan şöyle dememizdir: Her felek küre veya düz veya dâire biçiminde olabilir. Ancak yıldız onunla hareketini gerçekleştirir. Allah Teâlâ yıldızı küre biçiminde yaratmaya kâdirdir. Bu takdîrde yıldızın felekteki varlığı içbükey bir yuvarlağın içine yerleştirilmiş bir çivi gibi olur. Küre döndürülünce kürenin dönüşüyle yıldız da döner. Hey'et erbâbının kanâatına göre, hareket eden yıldızların durumu böyledir.

(...)

Kezâ Allah Teâlâ yıldızları göğü yaracak ve zihnî bir dâire getirecek biçimde halketmeye de kâdirdir. Tıpkı suyun yüzeyinde bir düzlük farzedip bir yandan inip bir yandan çıkmayı sağlayacak yuvarlak bir yüzey tahayyül etmemiz gibi. İşte Allah Teâlâ'nın «Her birisi bir yörüngede yüzerler.» kavlinden anlaşılan mânâ budur. Yıldızların hareketinin bu şekilde olduğu açıktır. Hey'et erbâbı ise bunu inkâr etmişler ve şöyle demişlerdir: Bu şekilde hareket câiz olmaz. Çünkü yıldızın bir cirmi vardır. O, göğü yardığı ve hareket ettiği zaman ya dönüş yeri de yarılacak ve ona uyacaktır —balığın hareket ettirdiği su gibi— ya da yarılmayacak ve ona uymayacaktır. Aksine orada yıldızın dönüşünü sağlayan bir boşluk vardır. Kaldı ki boşluk muhâldir gök ise yarılmayı ve uyumu kabul etmez. Onlar bu görüşe dayanmaktadırlar. Biz ise deriz ki: Her ikisi de câizdir. Boşluğa gelince burada onu gerektiren bir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'nın «Yüzerler» kavlinden onun yarılma ve uyuşma şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Yarılma ve uyuşmanın imkânsızlığına gelince, bu konuda onların elinde bir delil yoktur. Şüpheleri sâdece yönleri ta'yîn edici sebepler üzerindedir ki bu nokta da çok zayıftır. Sonra derler ki: Hareket buradan çıkar ve biz buradan tutulmaları anlarız. Eğer hareketler farklı olsaydı ay veya güneş tutulmasına hükmedildiği vakit buna hükmetmemek îcâb ederdi. Çünkü biz güneşin iki feleği olduğunu söylemiş olduk. Birincisi, onun merkezi âlemin de merkezidir. İkincisi, onun merkezi âlemin merkezinin üzerindedir. Bu, yumurtanın akı gibidir. Akın kabukla sarının arasında bulunması gibi. Güneş dış felekte küre biçimindedir. Onun dönmesiyle birlikte merkez de yılda bir dönüş yapar. Üst kısımda bulununca yerden uzaklaşır ve o zaman zirvededir, denir. Alt kısımda olunca yere yaklaşır o zaman da düşüş noktasındadır, denilir. Aya gelince, onun bütün bö-

lümlerini ve yörüngelerini ihâta eden bir yörüngesi vardır. Ayrıca bir diğer yörüngesi de ilk yörüngeden bir kısmı içine alır ki bu soğanın üst kabuğu gibi üstten onu kuşatır. Üçüncü yörüngesi de güneş feleğinin merkezinin dışında olan yörüngede olduğu gibi altta bulunan felektir. Merkez, güneşin cirmi gibi küre şeklindedir. Ay küresinde ise bu bir küreye çakılmış bir çivi gibidir. Buna «üst felek» adı verilir. Merkezin dışında olan feleğe de «taşıyıcı felek» adı verilir. Taşıyıcı feleğin bulunduğu alttaki feleğe ise «eğilen felek» adı verilir. Taşıyıcı felekte bulunan küreye de yuvarlaklık yörüngesi adı verilir. Aynı şekilde geriye kalan beş yıldız için de böyle denmiştir. Ancak Cozher (الجوزهر) feleği adı verilen üstteki feleği onlar kabul etmemişlerdir. Böylece 24 felek var sayılmıştır. En üst felek ve burçlar feleği. Zuhâl için üç felek. Temsil edilen, taşıyıcı ve yuvarlatıcı felek. Müşterî için de üç felek. Merih için de üç felek. Güneş için iki felek. Merkezin dışında olan ve temsîl edilen felek. Zühre için üç felek. Tıpkı ulvî âlemler için olduğu gibi. Utârid feleği için ulvî âlemlerde zikrettiğimiz üç feleğin yanı sıra, dördüncü ve döndürücü adı verilen bir felek. Ay için dört felek. Dördüncüsüne Cozher feleği adını vermektedirler. Döndürücü felek, Cozher feleği gibi değildir. Çünkü döndürücü felek Utârid feleğini kuşatmış değildir. Cozher feleği ise kuşatmıştır. Bazıları da bu beşine diğer iki felek daha ilâve etmişlerdir. Ve bunların döndürülmesinin üç felekten mürekkeb olduğunu belirtmişlerdir. Onlar derler ki: Bu cirimler sebebiyle yıldızların hareketleri farklılaşır. Dönüş ve gidiş, enine ve boyuna hız ve yavaşlama, doğru istikâmette hareket durumları ortaya çıkar. Özet olarak onların söyledikleri bunlardır. Biz deriz ki: Allah Teâlâ için bu gibi şeyleri yaratma kudreti uzak görülemez. Vâcib olması şeklindeki bir fikre gelince, biz bunların dönüşünü ve yol alışını bu şekilde kabul etmeyiz. Ancak hepsinin Allah'ın irâdesi ile olduğunu teslîm ederiz. Eni ve boyu, hareketlerinin hızı ve yavaşlığı, uzaklıkları ve yakınlıkları hepsi Allah'ın irâdesi iledir. Sözün tamâmı bundan ibârettir.

Beşinci Mes'ele: Müneccimler Allah Teâlâ'nın «Yüzerler» kavlini delil getirerek, yıldızların canlı olduklarını söylemişlerdir. Çünkü «yüzerler» ifâdesi ancak akıllı olanlar için kullanılan bir ta'bîrdir. Biz deriz ki: Tesbîhin uygun olduğu şekilde bir canlılığı kasdediyor ve bu anlamda canlıdırlar diyorsanız biz bunu kabul ederiz. Çünkü varlıklar âleminde bulunan her şey hamd ile Allah'ı tesbîh eder. Bunun dışında bir başka şeyi kasdediyorsanız, bu sâbit değildir. Bu kelimenin kullanılması da buna delâlet etmez. Nitekim Allah Teâlâ putlar hakkında da: «Ne oluyor ki konuşmuyorsunuz» (Sâffât, 92) veya «konuşmazlar mı» ifâdelerini kullanmaktadır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVI, 69-77).

Sûre-i Bakara'da ve Sûre-i İsrâ'nın başında izâh edildiği üzere, sübhân tesbîhin alemidir. Bununla beraber büyük teaccub makâmında da kullanılır, tesbîh de tenzîhin doruğudur. Yani her hangi bir lekeden, yaraşıksızlıktan i'tikâdda, kavilde, fiilde son derece tenzîhtir. Bu sûretle (اسبح سبحان) yahud (سبحوا سبحان) mazmûnunu ifâde eden bu tesbîhin burada böyle ara ifâdesi olarak sevki ne güzeldir!

İlkin bu, bir taraftan şükretmeyenleri uyarma, bir taraftan da şükredeceklere şükrün başı, kemâl-i tenzîh ile tevhîd olduğunu öğretmedir.

İkinci olarak, sıla mevkiinde zikrolunan kudret eserlerinin ehemmiyetini iş'âr ile şükrü gerektiren nedenleri ziyâdesiyle te'kîddir.

Üçüncü olarak, eşleri yaradanın eşsizliğini, şerîk ve nazîrden münezzeh birliğini isbât eden belîğ bir tıbâk san'atı vardır: Tesbîh o yaradana, yâhud ne münezzeh sübhândır O yaradan ki «bütün o çiftlerin hepsini yarattı.»

Eşler (الازواج), zevc'in cem'idir. Zevc; çift ve eş demektir ki Râğıb'ın beyânı vechile iki eşit şeyin her birine de ve bir diğerine benzer veya tersine alâkadâr olan her şeye de denir. Bu i'tibâr ile âlemdeki şeylerin hepsi bir zıddı veya benzeri veya her hangi bir bileşiği ve karşıtı bulunduğu için çifttirler. Meselâ cisim ve rûh, mâdde ve kuvvet, cevher ve araz, enfüs ve âfâk, arz ve semâ, zulmet ve nûr, dünya ve âhiret gibi ki elektrik bile müsbet ve menfî ikiye ayrılıyor. O halde «çiftleri yarattı.» demek bütün çeşitleri ve sınıflarıyla âlemi yarattı, demeye eşittir. Ancak burada asıl sevk, bütün âlemin yaratılışını anlatmak değil, bir şerîk ve nazîri bulunan bütün eşlerin, bütün çiftlerin mahlûk olduğunu ve binâenaleyh mahlûkun hâlika eş olamayacağını anlatarak hâlıkın nezâhet ve vahdâniyyetini isbât etmektir. Bundan başka bir «eşler» deyiminde diğer bir nükte daha vardır ki beşer hayatı için evvelki nimetlerden daha ziyâde ehemmiyeti hâiz olan izdivac nimetinin halkına işâret ile şükre teşvîk ifâde eder. Nitekim «çiftler» şöyle beyân buyruluyor. O çiftleri ki «Arzın bitirdiklerinden» evvelki âyette zikrolunan ve olunmayan her türlü bitki ve ağaçlar «ve kendi nefislerinden» erkek ve dişi ve daha bilemeyecekleri şeylerden ki ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de bir beşerin hatırına gelmiştir.

«Bir âyet de onlara gecedir.» Mekânda tecellî eden ilâhî kudreti ihtârdan sonra bununla da zamanda tecellî eden Rabbânî kudrete işâret buyuruluyor. Şöyle ki «O'ndan gündüzü yüzeriz.» (السلخ) kelimesi, biri diğerinin lâzımı iki mânâ ile kullanılır: Soymak, çıkarmak: (سلخت الاهاب عن الشاة) denilir ki «koyundan deriyi yüzdüm, soydum, giderdim.» demek olur. Diğerinde ise (سلخت الشاة عن الاهاب) koyunu deriden soydum, denilir. Açtım, meydana çıkardım, demek olur. Türkçemizde de elmayı soydum, yahut elmanın kabuğunu soy-

dum dediğimize göre biz de soymak kelimesinde bu iki sûreti farklı farksız kullanıyoruz, demektir. Burada her iki mânâ ile de tefsîr edilmiştir ki ikisi de doğrudur. Evvelkine göre geceden gündüzün yüzülmesi bir kurbânın derisi yüzülüyormuş gibi çevreden aydınlığın sıyrılıp sönmesiyle asıl yokluğu ihtâr eden karanlığın zuhûru, yani akşam olmak hâdisesi demek olur. Ki «Derken bir de bakarlar ki onlar karanlığa dalmışlardır.» kavlinde ta'kîb ve müfâce'e bu mânâda zâhir olduğundan tefsîrcilerin çoğunluğu bu tefsîr tarzını tercîh etmişlerdir. Bu sûrette gece, yalnız bir uyarı âyeti olarak ihtâr edilmiş olur. İkinci mânâya göre ise geceden gündüzün yüzülmesi karanlık içinden aydınlığın çıkarılması, yani sabâh olmak hâdisesi olmuş oluyor ki, bunda ölülere hayat vermekten nümûne olan bir müjdeleme neş'esi vardır. Nitekim; geceler gebedir, denilir. Buna göre «derken bir de bakarlar ki onlar karanlığa dalmışlardır.» kavli yine aynı günün âhırı geceye varacağını göstermiş olur.

«Güneş» de bir âyettir, yani gece ve gündüzün sebebi gibi görünen güneş de Allah'ın kudretine bir alâmettir. «Kendisi için mukadder bir müstekarr için cereyân ediyor.» Bu cereyânı güneşin yalnız mekânda hareketi diye anlamamalı, mekânî ve zamânî bilcümle izleri ve konularıyla vücûdda ardarda gelmesi anlamına anlamalıdır. Meselâ ışık ve ısı neşri de onun bir ceryânıdır.

(المستقر), mîmli masdar, ism-i zamân, ism-i mekân olabildiği, (ل) la da birkaç mânâya geldiği cihetle bu ifâde müteaddid mânâlara uygun düşer.

İlkin; güneş, kendisi için takdîr ve tahsîs edilmiş bir istikrâr sebebiyle, yani sâbit bir karâr, muntazam bir kanun ile cereyân eder. Hesâbsız, serserî, kör bir tesâdüf ile değil.

İkinci olarak; bir istikrâr için, yani kendi âleminde bir karâr ve müvâzene husûle getirmek hikmet ve gâyesiyle yâhud nihâyet bir sükûna erip durmak için cereyân ediyor.

Üçüncü olarak; ism-i zamân olduğuna göre, kendine mahsûs bir istikrâr zamanı için, yani duracağı bir vakte, belirli bir süreye kadar cereyân eder ki bu vakit «güneş dürüldüğü vakit»tir.

Dördüncü olarak; mekân ismi olduğuna göre, kendine hâs bir istikrâr mahalline mahsûs yani, yerinde sâbit olarak cereyân eder, mihverinde döner, yâhud kendisinin karargâhı olan âlemin yararları için cereyân eder. Bu mânâda vatana hizmet için bir teşvîk de vardır. Nihâyet birinci (ل) (إلى) mânâsına olmak üzere şu mânâ da vardır: Kendisi için bir istikrâr noktasına doğru gitmektedir. Tatbîkî birkaç vechile izâha muhtemil bulunan bu mânâya göre güneşin diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor. Nitekim bir ha-

dîs-i şerîfte de; güneşin karârgâhı Arş'ın altındadır, diye vârid olmuştur.

«İşte o acâyib cereyân, O Azîz ve Alîm'in takdîridir.» Yani kudretiyle her şeye gâlib ve hâkim ve ilmiyle her şeyi kuşatan ve sana Kur'ân'ı indirip dosdoğru yolu gösteren Allah'ın takdîri, yani bütün hudûd ve tafsîlâtını bilip biçmesiyledir. Yoksa ne yaptığını bilmez kör bir tabîatın eseri değil, bizzât kadîm bir müessir hiç değildir.

«Aya gelince ona menzil menzil mikdâr biçmişizdir.» O, güneş gibi istikrârlı bir sûrette cereyân etmez. Ona bir takım menziller ve her menzile göre bir mikdâr ta'yîn etmişizdir. Seyyârdır her gün bir menzile gelir, her menzile göre bir şekilde görünür. Arablar, ayın konaklarını şöyle saymışlardı: Sertân, Butayn, Süreyyâ, Deberân, Hek'a, Hen'a, Zirâ', Nesre, Tarf, Cebhe, Zübre, Sarfe, Avva, Simâk, Gafir, Zubânâ, İklil, Kalb, Şevle, Neâim, Belde, Sa'düzzâbih, Sa'dübüla', Sa'düssüud, Sa'dul'ahbiye, Fer'üd-Devl el-Mukaddem, Fer'ü'd-Devl el-Muahher, Reşâ. Bunlardan her gece bir menzile konar da istikbâle kadar günden güne nûru arta arta sonra da eksile eksile son menzilde —ki birleşmeden öncedir— iyice incelir, kavlenir. «Nihâyet dönüp eski urcûn gibi olana kadar.»

(العرجون), eğri salkım çöpü demektir. Bilhâssa hurma salkımının dip çöpü ki eskisi, yani geçen seneninki, daha ince, daha eğri, daha renkli olur. Bu teşbîh, pek eşsiz bir teşbîhtir. Zannedildiği gibi hilâlin ilk ve son şeklini göstermekle kalmıyor, ayın o konaklarda giderken yeryüzü etrâfında bir ayda kat'ettiği hareket noktasının bir modelini de göstermiş oluyor.

«Eski» denilmekle bu hareket yeri üzerinde ayın her menzildeki cirmi de hayâl ettirilmiş bulunuyor ki eski hey'etçiler bu teşbîhin inceliğini idrâk edemezlerdi. Bu takdîr o kadar güzel ve bu görev taksîmi o kadar yerindedir ki «Ne güneş kendisine aya çatmak yaraşır ne gündüz gecenin önüne geçer, hepsi birer felekte yüzerler.» Biri diğerine çarpmaz, vazîfeleri o kadar güzel ve muntazam tevzî' olunmuştur. (يسبحون) kelimesi cemi' sîgasıyla îrâd olunmakla «hepsi»nden murâd, yalnız güneş ve aydan her biri değil bütün ecrâm olduğu anlatılmıştır. Bu cihetle yeni astronomi düstûruna işâret eden bu âyetin bir benzeri Enbiyâ sûresinde geçmiş olduğu cihetle oraya bak.

Yalnız güneşin yüzdüğü feleki nedir? Bu, bir yörünge olduğuna göre, onun da bir gezegen olması lâzım gelmiyor mu? diye sorulabilir. Gerçi mihveri etrâfına da dönüş yeri anlamına yörünge denebilirse de bundan zâhir olan güneşin yukarda zikrolunduğu üzere hadîs-i şerîfin gösterdiği vechile Arş'ın altında diğer bir müstekarre, bir merkeze doğ-

ru hareket ettiğini ve binâenaleyh onun yüzdüğü felek de onun yörüngesi ve hareket yeri olduğunu kabul etmek gerekir. (Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, V, 4027-4032).

——————oOo——————

وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾
وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

41 — Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir.

42 — Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.

43 — Dilesek; onları suda boğardık da ne kurtaran bulunurdu, ne de kurtulabilirlerdi.

44 — Ama katımızdan bir rahmet ve bir süreye kadar geçinme başka.

Dolu Gemiler

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın gemileri taşımak üzere denizi emirlerine vermiş olması da kudretinin ayrı bir delilidir. Nitekim Allah Teâlâ'nın Nûh peygamber ile birlikte ona inananları kurtardığı, ve Âdem peygamberin soyundan bu inanmış zümreden başka kimsenin geride kalmadığı Nûh'un gemisi de bu gemilerin ilkidir. İşte bunun için «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir.» buyuruyor. Eşyâ ve canlılarla dolu olarak babalarını taşımış olmamız. Nitekim Allah Teâlâ Nûh peygambere, her çiftten ikişer tane almasını emretmişti. İbn Abbâs, âyetteki «dolu» anlamına gelen (المشحون) kelimesinin ağır biçimde taşınmış, anlamına geldiğini söyler. Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Katâde ve Süddî de böyle der. Dahhâk, Katâde ve İbn Zeyd bunun Nûh peygamberin gemisi olduğunu bildirirler.

«Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yaratmamız da.» Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Bununla develer kasdedilmektedir. Çünkü develer kara gemisidir. Onun üzerinde yüklerini taşır ve ona binerler. İkrime, Mücâhid, Hasan, Katâde ve bir rivâyette Abdullah İbn

Şeddâd ve başkaları da böyle demişlerdir. Bir rivâyete göre de Süddî, bunun davarlar olduğunu söylemiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Fadl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yaratmamız da.» kavli ne demektir biliyor musunuz? demiş. Onlar; hayır, deyince; bu, gemilerdir. Nûh peygamberin gemisinden sonra gemiler, ona benzer şekilde yapılmıştır, demiş. Ebu Mâlik, Dahhâk, Katâde, Ebu Sâlih ve Süddî de; «bunun gibi» kavlinden maksad, gemilerdir, demişlerdir. Bu görüşü Hâkka sûresinde yer alan şu âyet-i kerîme'ler de desteklemektedir: «Su taştığı vakit, size bir ibret olmak üzere anlayışlı kulaklar anlasın diye süzülen gemide, sizi Biz taşımışızdır.» (Hakkâ, 11-12). Duyucu güce sâhip olanlar dikkat edip korusunlar ve size bir ibret ve hatırlatma olsun diye.

«Dilesek; onları suda boğardık.» Yani gemide olanları. «Ne kurtaran bulunurdu.» İçinde bulundukları durumdan onları kurtaracak kimse bulunmazdı. «Ne de kurtulabilirlerdi.» Başlarına gelen felâketlerden. «Ama katımızdan bir rahmet» Bu, bir munkatı' istisnâdır. Cümlenin takdîri şöyledir: Ancak Biz rahmetimiz sâyesinde sizi karada ve denizde yürütüyoruz ve sizi belirlenmiş bir süreye kadar götürüyoruz. Bunun için âyetin devâmında «Ve bir süreye kadar geçinme, başka» Yani Allah katında bilinen bir vakte kadar, buyuruluyor.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ
رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾

45 — Onlara; önünüzde ve arkanızda bulunanlardan sakının. Belki merhamet olunursunuz, denildiğinde.

46 — Onlara; Rablarının âyetlerinden bir âyet geldiğinde ondan yüz çevirmişlerdir.

47 — Onlara; Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infâk edin, denildiğinde; o küfredenler îmân etmiş olanlara dediler ki: Dilediği takdîrde Allah'ın doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.

Allah Teâlâ, müşriklerin sapıklık ve bozukluklarında ısrâr ettiklerini, daha önce işlemiş oldukları günâhlardan kaçınmadıklarını haber vererek, kıyâmet günü onları bekleyen durumları bildiriyor: «Onlara; önünüzde ve arkanızda bulunanlardan sakının.» âyetine Mücâhid, günâhlardan, anlamını verirken başkaları aksi bir anlam vermişlerdir. «Belki merhamet olunursunuz.» Yani umulur ki bu sakınmanızdan dolayı Allah Teâlâ size acır da, azâbından sizi kurtarır. Kelâmın takdîri şöyle olur: Onlar bu söze cevab vermezler ve yüz çevirirler. Bunu ifâde için sâdece «Onlara; Rablarının âyetlerinden bir âyet geldiğinde» kavli yeterli bulunmaktadır. Yani onlara tevhîd ve peygamberlerin doğruluğu konusunda bir âyet geldiğinde «Ondan yüz çevirmişlerdir.» O âyetleri düşünüp de yararlanma yoluna gitmemişlerdir.

«Onlara; Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infâk edin, denildiğinde» Onlara, Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan; düşmanların muhtâçlarına ve fakîrlerine harcamaları emredildiğinde; «O küfredenler îmân etmiş olanlara dediler ki.» Yani fakîrlerden îmân etmiş olanlara. Demek oluyor ki; onlar mü'minlerden kendilerini infâk etmeyi emredenlere karşı bir delil olarak derler ki: «Dilediği takdîrde Allah'ın doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım?» Yani bize kendilerine infâk etmemizi emrettiğiniz şu kişileri, Allah isteseydi muhtâç etmez ve kendi katından bir rızıkla onları doyururdu. Binâenaleyh biz Allah'ın irâdesine uyarak onlara infâk etmeyiz. «Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.» Yani bize emrettiğiniz bu şeyde apaçık bir sapıklıktasınız.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın müslümanlarla karşılaşıp onlar reddettikleri zaman kâfirlere karşı söylediği söz olabilir. Allah Teâlâ onlara «Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.» buyurmaktadır. Taberî'nin bu görüşü üzerinde durulması gerekir.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ
يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

48 — Ve derler ki: Şâyet siz sâdıklardan iseniz, bu va'd ne zamandır?

49 — Onlar; sâdece bir tek çığlığı beklerler ki çekişip dururlarken o, ansızın kendilerini yakalayıverir.

50 — Artık ne vasiyet edebilirler, ne de âilelerine dönebilirler.

Allah Teâlâ, kâfirlerin «Bu va'd ne zamandır?» diyerek kıyâmetin gelmesini uzak saydıklarını haber veriyor. Halbuki ona inanmayanlar onun çabucak gelivermesini isterler. İşte bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Onlar; sâdece bir tek çığlığı beklerler ki, çekişip dururlarken O, ansızın kendilerini yakalayıverir.» Onlar bir tek çığlığı beklemektedirler. Allah en iyisini bilir ya, bu, kıyâmetten önce dehşetin sarstığı ilk sûr'un üfürülmesidir. İnsanlar çarşı pazarlarda yeyip içmelerinde alıştıkları şekilde birbirleriyle tartışıp dururken, o anda Allah Teâlâ İsrâfîl'e emreder de o, Sûr'a öyle uzun ve sürekli bir üfleyişle üfler ki yeryüzünde hiç bir kimse kalmaz, herkes başını eğer ve gökten gelen sese kulak kesilir. Sonra insanlardan geri kalanlar kıyâmetteki mahşer yerine sürülüp ateşe atılırlar. Cehennem onları çepeçevre sarıverir. Bunun için âyetin devâmında buyuruyor ki: «Artık ne vasiyyet edebilirler, ne de âilelerine dönebilirler.» Ellerinde bulundurdukları malla ilgili vasiyet edemezler, çünkü içinde bulundukları durum vasiyetten daha zordur. «Ne de âilelerine dönebilirler.»

Bu konuda pek çok hadîs ve haber vârid olmuştur ki biz bunu bir başka yerde (diğer ciltlerde) zikrettik. Bu dehşet çığlığından sonra diri ve ayakta bulunan Allah'tan başka bütün canlıların öleceği çığlık gelir. Bunun arkasından da diriliş çığlığı gelecektir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن
مَّرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا
هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

51 — Sûr'a üflendiğinde bir de bakarsınız ki onlar kabirlerinden koşarak Rablarına doğru çıkmaktadırlar.

52 — Derler ki: Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi? İşte bu, Rahmân'ın va'detmiş olduğudur. Ve peygamberler doğru söylemişlerdi.

53 — Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki; onların hepsi birden huzûrumuza getirilmişlerdir.

54 — Artık bugün, kimseye hiç bir haksızlıkta bulunulmaz. Ve siz, yapar olduklarınızdan başkasıyla cezâlandırılmazsınız.

Sûr'a Üflendiğinde

İşte bu da üçüncü çığlıktır. Bu çığlık kabirlerden kalkıp dirilme ve yayılma çığlığıdır. Bunun için Allah Teâlâ «Onlar kabirlerinden koşarak Rablarına doğru çıkmaktadırlar.» buyuruyor. Âyet-i kerîme'de geçen (ينسلون) kelimesi; hızlı yürürler, demektir. Nitekim Meâric sûresinde aynı kelime şöyle ifâde edilir: «Kabirlerinden çabuk çabuk çıkacakları gün, gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak sanki dikili taşlara doğru koşarlar. İşte bu, onlara vaad edilmiş olan gündür.» (Meâric, 43-44).

«Derler ki: Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» Bununla dünya diyarında iken kabirlerinden kaldırılıp diriltilmeyeceklerini sandıkları mezarları kasdederler. Mahşer gününde yalanladıkları şeyi ayan-beyân görünce: «Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» derler. Bu ifâde onların kabirlerinde de azâb çekmelerini önlemez. Çünkü kabir, daha sonraki azâblara nisbetle bir dinlenme yeri gibidir. Übeyy İbn Kâ'b, Mücâhid, Hasan ve Katâde derler ki: Onlar, dirilişten önceki bir uyumayla uyurlar. Katâde ise bunun iki nefha arasında olduğunu söyler. Bunun için onlar «Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» demektedirler. Selef'ten birçok kişinin dediğine göre; onlar böyle deyince mü'minler kendilerine «İşte bu, Rahmân'ın va'd etmiş olduğudur. Ve peygamberler doğru söylemişlerdi.» derler. Hasan ise onlara meleklerin böyle cevâb verdiğini bildirir ki, her iki görüş arasında çelişki yoktur ve her ikisini birleştirmek mümkündür. Abdurrahmân İbn Zeyd ise bu ifâdenin bütünüyle kâfirlerin sözü olduğunu bildirir. İbn Cerîr Taberî bu görüşü naklettikten sonra birincisini tercîh eder ki bu, en doğrusudur. Çünkü bu ifâde, Allah Teâlâ'nın Sâffât sûresindeki şu kavli gibidir: «Ve dediler ki: Vay bize bu, din günüdür. Bu ayırdetme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.» (Sâffât, 20-21). Rûm sûresinde ise şöyle buyurulur: «Kıyâmetin kopacağı gün, suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitâbında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.» (Rûm, 55-56).

«Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki; onların hepsi birden huzûrumuza getirilmişlerdir.» Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Doğrusu bir tek çığlık yetecektir. Hepsi hemen bir düzlüğe dökülecektir.» (Nâziât, 13-14), «Sâat (kıyâmet) hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.» (Nahl, 77), «O, sizi çağırdığı gün; O'na hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52).

Yani Biz, onlara bir tek emir veririz de onların hepsi hazır olurlar. «Artık bugün, kimseye hiç bir haksızlıkta bulunulmaz.» Yaptıklarından hiç bir şey eksiltilmez. «Ve siz, yapar olduklarınızdan başkasıyla cezâlandırılmazsınız.»

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ
مُتَّكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

55 — Muhakkak ki bugün cennet ashâbı sevinç ve mutluluk dolu bir meşgûliyet içindedirler.

56 — Onlar ve eşleri gölgeliklerde, tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.

57 — Orada meyveler onlarındır. Ve her istedikleri kendilerinindir.

58 — Rahîm Rablarından bir de; selâm, sözü.

Cennet Ashâbı

Allah Teâlâ cennet ehlini haber vererek onların kıyâmet günü Arasât'tan ayrıldıklarında, cennet bahçelerinde konaklayacaklarını haber veriyor. Onlar başkalarından farklı olarak, içinde bulundukları nimet ve yüce kurtuluşla meşgûl olup oyalanacaklardır. Hasan el-Basrî ve İsmâîl İbn Ebu Hâlid (فِي شُغُلٍ) ifâdesinin, cehennem ehlinin uğradığı azâb meşgûliyeti anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Mücâhid ise bunun, nimetler içerisinde hayrette kalırlar anlamına geldiğini belirtir ki, Katâde de böyle demiştir. İbn Abbas ise (فَاكِهُونَ) kelimesine, sevinirler anlamını vermiştir. Abdullah İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, İkrime, Hasan, Katâde, A'meş, Süleymân et-Temîmî ve Evzâî «Muhakkak ki bugün cennet ashâbı sevinç ve mutuluk dolu bir meşgûliyet içindedirler.» kavli hakkında şöyle demişlerdir: Onların meşgalesi bâkirelerin parmağına gümüşten yüzükler takmaktır. Kendisine nakledilen bir rivâyette de İbn Abbâs; onların meşgalesi, çalgı dinlemeleridir, demiştir. Ebu Hâtim ise der ki: Bu, dinleyen kişinin karıştırması olmalıdır, çünkü burada kasdedilen, bâkirelere gümüşten yüzükler takmaktır.

«Onlar ve eşleri» Mücâhid, bunların helâlleri demek olduğunu bildirir. «Gölgeliklerde» ağaçların gölgesinde «tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b, Hasan, Katâde, Süddî ve Husayf (الأرائك) kelimesinin, çadırdan örtülerin

altındaki tahtlar anlamına geldiğini bildirirler. Ben derim ki: Onun dünyadaki benzeri köşklerin altındaki sedirlerdir. Allah en iyisini bilendir.

«Orada meyveler onlarındır.» Her türden meyveler. «Ve her istedikleri kendilerinindir.» Her türlü zevklerden neyi isterlerse onu hemen yanlarında bulurlar.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Muhammed İbn Avf... Küreyb'den nakletti ki; o, Üsâme İbn Zeyd'in şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dikkat edin cennete ayak sıvamak isteyen var mı? Çünkü cennetin bir benzeri yoktur. Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki; o, bütünüyle parlayan bir nûr, salınan bir çiçek, sağlam bir kasır, akan bir ırmak, olgun bir meyve, güzel, çok güzel bir eş, pek çok hulleler, ebedî bir makâm, selâmet dolu bir diyâr, yemyeşil meyveler, nimetler, yüce ve paha biçilmez mevkilerdir. Onlar dediler ki: Evet ey Allah'ın Rasûlü, biz oraya paça sıvayanlarız. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; İnşâallah, deyin. Orada bulunanlar da İnşâallah dediler. İbn Mâce, Sünen'inin Zühd kitabında aynı bu rivâyeti Velîd İbn Müslim kanalıyla Muhammed İbn Muhâcir'den nakleder.

«Rahîm Rablarından bir de; selâm, sözü.» İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs, bu âyeti şöyle tefsîr etmiştir: Allah'ın zâtı cennet ehli için selâmettir. İbn Abbâs'ın söylediği bu rivâyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O'na kavuştukları gün, onların sağlık temennîleri; selâm'dır.» (Ahzâb, 44). Bu husûsta İbn Ebu Hâtim burada bir hadîs nakleder ki bunun isnâdının üzerinde durulması gerekir. O der ki: Bize Mûsâ İbn Yûsuf... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ehli nimetler içerisinde bulunduğu bir sırada, ânîden üzerlerinde bir nûr parıldar. Başlarını kaldırırlar ki; üstlerinden Rabları onları gözetliyor: Ey cennet ehli, selâm olsun size, buyurur. İşte «Rahîm Rablarından bir de: selâm, sözü.» kavlinin anlamı budur. Rasûlullah buyurur ki: Rab Teâlâ onlara, onlar da Rablarına bakarlar. O'na bakmaya devâm ettikleri sürece cennet nimetlerinden hiç birine iltifât etmezler. Nihâyet Allah Teâlâ onların gözüne görünmez olur, ama nûru ve bereketi hem onların üzerinde hem de yurdlarının üzerinde devâm eder. Bu hadîsi İbn Mâce Sünen'inin Sünnet kitabında Muhammed İbn Abdülmelik kanalıyla Ebu Şevârib'den nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'la... Süleymân İbn Humeyd'den nakletti ki; o, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin Ömer İbn Abdül Azîz'in şöyle dediğini duydum, demiştir: Allah Teâlâ cennet ve cehennem ehlinin işini bitirdikten sonra, bulutlardan gölgeliklerle beraberlerinde melekler olduğu halde gelip cennet ehline selâm verir. Onlar da selâmını iâde ederler. Kâ'b el-Kurazî dedi ki: Bu,

Allah'ın kitabında da vardır. Nitekim Allah «Rahîm Rablarından bir de; selâm, sözü.» buyuruyor. O esnâda Hak Teâlâ buyurur ki: Benden dileyin. Onlar; Rabbımız, biz Senden ne dileyelim? derler. Allah Teâlâ buyurur ki: Hayır, Benden dileyin. Onlar; Rabbımız, Senden hoşnûdluğunu dileriz, derler. Allah Teâlâ buyurur ki: Benim hoşnûdluğum sizi şerefli yurduma yerleştirmemdir. Onlar derler ki; Senden ne isteyebiliriz? İzzet'in, Celâl'in ve yüce mevkiin hakkı için, Sen bize insanların ve cinlerin rızkını paylaştırmış olsan, biz onları yedirip, içirip, giydirip hizmetlerini tamâmlasak bu bizim hiç bir şeyimizi eksiltmez. Allah Teâlâ buyurur ki: Doğrusu katımda daha çoğu vardır. Ve O böyle de yapar. Nihâyet meclisinde onlar otururlar, dedi. Sonra devâm etti: Nihâyet kendilerine melekler tarafından taşınan Allah'ın hediyeleri getirilir. Sonra buna benzer bir şeyler nakletti. Bu haber garîbtir, ama onu İbn Cerîr muhtelif yollarla îrâd etmiştir.

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ
إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ
جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

59 — Ayrılın bugün ey suçlular.

60 — Ey Âdemoğulları; Ben, size; şeytâna tapmayın, o muhakkak ki sizin apaçık bir düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi?

61 — Ve; Bana kulluk edersiniz, işte bu, dosdoğru yoldur, diye.

62— Andolsun ki o, sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ akletmez misiniz?

Allah Teâlâ kıyâmet gününde, kâfirlerin varacağı âkıbeti haber vererek onlara ayrılmalarını emredeceğini bildiriyor. Yani onlara, durdukları yerde mü'minlerden ayrılmalarını emredecektir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «O gün hepsini toplarız. Sonra şirk koşanlara; siz ve şirk koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır.» (Yûnus, 28), «Kıyâmet kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar.» (Rûm, 14), «Reddine aslâ imkân bulunmayan, insanların bölük bölük olacağı, Allah'ın o günü gelmezden önce, yüzünü dosdoğru dîne çe-

vir.» (Rûm, 43), «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarını da. Allah'tan başka. Ve onları cehennem yoluna götürün.» (Sâffât, 22-23).

«Ey Âdemoğulları; Ben, size; şeytâna tapmayın, o muhakkak ki sizin apaçık bir düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi?» Bu, kendilerine apaçık bir düşman olduğu halde şeytâna uyan ademoğullarından kâfirlere, ağır bir sesleniştir. Onlar kendilerini yaratıp rızık verdiği halde Allah'a isyân etmişlerdir. Bunun için âyetin devâmında «Ve; Bana kulluk edersiniz; İşte bu, dosdoğru yoldur, diye.» Yani Ben, size dünya hayatında şeytâna karşı gelip Benim emrettiğim kulluğu yerine getirmenizi bildirmiş ve dosdoğru yolun bu olduğunu belirtmiştim. Siz ise bunun dışında bir yola koyulup şeytânın peşinden gittiniz. Bunun için Allah Teâlâ «Andolsun ki o, sizden bir çok nesilleri saptırmıştır.» buyuruyor. Bu âyet-i kerîme'deki (جبلا) kelimesi, cîm'in kesresi ve lâm'ın şeddesi ile okunduğu gibi, cîmin ve bânın zammesi, lâm'ın tahfîfi ile (جبلا) şeklinde de okunduğu söylenmiştir. Bir kısmı ise bâyı sâkin olarak okumaktadır. Bu kelimeden kasdedilen mânâ, pekçok yaratık, demektir. Mücâhid, Süddî, Katâde, Süfyân İbn Uyeyne böyle demişlerdir.

«Hâlâ akletmez misiniz?» Hâlâ sizin aklınız yok mu. Rabbınızın emrettiği kullukta O'na muhâlefet etmektesiniz? Halbuki O, bir tektir, eşi ve benzeri yoktur. Hâlâ şeytânın peşinden mi gidersiniz?

İbn Cerîr Taberî dedi ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü olduğu zaman, Allah Teâlâ cehenneme emreder de ondan karanlık ve parlayan bir boyun çıkar ve: «Ey Âdemoğulları; Ben, size; şeytâna tapmayın, o, muhakkak ki sizin apaçık düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi? Ve; Bana kulluk edersiniz; İşte dosdoğru yoldur, diye. Andolsun ki o, sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ akletmez misiniz? İşte bu, size va'dolunan cehennemdir. Ey suçlular bugün ayrılın,» der. Bunun üzerine insanlar ayrılırlar ve dizleri üstü çökerler. İşte Allah Teâlâ'nın «Her ümmeti diz üstü çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kitâbına sarılır. Onlara denir ki: Bugün size, işlediğinizin karşılığı verilecektir.» (Câsiye, 28).

هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱصْلَوْهَا ٱلْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ
عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا
عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا

اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

63 — İşte bu, size va'dolunan cehennemdir.

64 — Küfretmekte olduğunuzdan dolayı bugün girin oraya.

65 — Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.

66 — Biz isteseydik, onların gözlerini kör ederdik de yolda koşuşup kalırlardı. Ama nasıl göreceklerdi ki.

67 — Biz isteseydik, onları oldukları yerde dondururduk da ileri geçmeye güçleri yetmezdi. Geri de dönemezlerdi.

İşte Size Vaad Olunan Cehennem

Âdemoğullarından küfredenlere kıyâmet günü cehennem gösterilerek korku ve sıkıntı içerisinde denilir ki: «İşte bu, size va'dolunan cehennemdir.» Yani peygamberlerin sizi sakındırıp da onları yalanlamış oldunuz cehennem, işte budur. «Küfretmekte olduğunuzdan dolayı bugün girin.» oraya Nitekim Allah Teâlâ Tûr sûresinde aynı meâlde şöyle buyurmaktadır: «Cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara; işte yalanlayıp durduğunuz ateş budur. Bu bir büyü müdür, yoksa hâlâ görmez misiniz? denir.» (Tûr, 13-15).

«Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» Kıyâmet günü dünyada iken işledikleri suçu inkâr ederek, and içerek yapmadıklarını tekrârlayan kâfirlerin ve münâfıkların durumu işte böyledir. Allah onların ağızlarını mühürler ve uzuvları yapmış oldukları hareketleri söyler durur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Şeybe İbrâhîm İbn Abdullah'ın... Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre; o, şöyle demiş: Biz peygamberin huzûrunda bulunuyorduk ki Rasûlullah ön dişleri belirinceye kadar gülüverdi. Sonra da neye gülüyorum biliyor musunuz? dedi. Biz; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kulun kıyâmet günü Rabbıyla tartışmasına gülüyorum. Kul der ki: Rabbım, sen beni zulümden dolayı cezâlandırmıyor musun? Allah Teâlâ; evet, buyurur. O, kendim için kendimden başka bir şâhid bilmiyorum, der. Allah Teâlâ; bugün kendin için muhâsib olarak nefsin yeter, şâhidler olarak

kirâmeyn kâtibeyn yeter der ve onun ağzını mühürler. Sonra uzuvlarına konuş emrini verir de onlar yaptıklarını söylerler. Sonra kişiyi, uzuvlarıyla ve uzuvlarının söylediklerivle başbaşa bırakır. Kişi uzuvlarına; yazıklar olsun size. Ben de sizin için mücâdele ediyordum, der. Müslim ve Neseî, bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Nadr kanalıyla Süfyân es-Sevrî'den naklederler. Sonra Neseî şöyle der: Eşcaî'den başka bu hadîsi Süfyân'dan rivâyet eden hiç bir kimseyi tanımadım. Bu hadîs garîbtir. Allah en iyisini bilendir. Bu hadîs Nûr sûresinin 24. ayetinde Ebu Âmir Abdülmelik İbn Amr kanalıyla da Süfyân'dan nakledilmişti.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Siz, ağızlarınıza bir bez geçirilmiş olarak davet edilirsiniz. Sizden ilk sorguya çekilecek olan uzvunuz, bacaklarınız ve sırtınızdır. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn Râfi' kanalıyla Abdürrezzâk'dan rivâyet eder. O da Ma'mer kanalıyla Behz İbn Hâkim'den, o da babasından, o da dedesinden, o da Hz. Peygamberden nakleder.

Süfyân İbn Uyeyne, Süheyl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) kıyâmete dâir metni uzun bir hadîste şöyle buyurmuştur: Sonra üçüncüsü ortaya atılır. Allah Teâlâ ona; sen necisin? der. O; ben Senin kulunum, Sana inandım, peygamberine ve kitâblarına îmân ettim, oruç tuttum, namaz kıldım, sadaka verdim, der. Ve gücü yettiğince kendisinin iyiliklerini yâd eder. Ona denir ki: Sana şâhidimizi gönderelim mi? O; kimin kendisinin hakkında şehâdet edebileceğini düşünür. Sonra ağzına mühür vurulur ve karnına; konuş, denilir. Karnı; eti ve kemikleriyle yaptığı şeyleri söyler. İşte o, münâfık olan kişidir ve işte o, kendisini ma'zûr göstermek ister. Ve işte Allah'ın gazab ettiği kul, odur. Müslim ve Ebu Dâvûd bu hadîsi uzun uzadıya Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ederler.

İbn Ebu Hâtim merhûm dedi ki: Bize babam... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işitmiş: Ağızlara mühür vurulduğu gün, insanoğlunun konuşacak ilk kemiği sol ayak baldırıdır. Bu rivâyeti İbn Cerîr merhûm Muhammed İbn Avf kanalıyla... Ukbe İbn Ebu Âmir'den nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm da rivâyetin isnâdını sağlam sayarak der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işitmiş: Ağızlara mühür vurulduğu gün, insanoğlunun ilk konuşacak olan kemiği, ayağının arka baldırıdır.

İbn Cerîr Taberî merhûm der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Ebu Bürde'den nakletti ki; Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiş: Kıyâmet günü mü'min kişi hesâb vermeye çağrılır. Rabbı mü'mine, yaptığı amelleri ve kendisiyle Rabbı arasında olanları bir bir söyler de kul, i'tirâf edip; evet, Rabbım şöyle yaptım, şöyle yaptım ve şöyle yaptım, der. Allah Teâlâ onun günâhlarını saklayıp bağışlar. Ve yeryüzünde hiç bir yara-

tık o günâhlardan bir şey görmez. Allah Teâlâ kulun iyiliklerini de açığa çıkararak bütün insanların onu görmesini ister. Kâfir ve münâfık da hesâb vermeye çağırılır. Rabbı onlara yaptıklarını bir bir gösterince o, inkâr ederek; Rabbım, izzetin hakkı için o melek bana yapmadığım şeyleri yazmış, der. Bunun üzerine melek ona; falanca gün ve falanca yerde, falanca işi yapmadın mı? der. Kâfir ve münâfık; hayır Rabbım, izzetin hakkı için ben onları yapmadım, der. O böyle davranınca ağzı mühürlenir. Ebu Mûsâ el-Eş'arî dedi ki: Ben öyle sanıyorum ki, onun ilk konuşacak uzvu sağ baldırıdır. Sonra da «Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» âyetini okudu.

«Biz isteseydik, onların gözlerini kör ederdik de yolda koşuşup kalırlardı. Ama nasıl göreceklerdi ki.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın bu âyetin tefsîrinde şöyle dediğini bildirir: Biz isteseydik onları hidâyet yolundan saptırırdık. O zaman onlar hidâyeti nasıl bulacaklardı. Bir başka seferinde de; onları kül ederdik, diye mânâ vermiştir. Hasan el-Basrî der ki: Allah dilemiş olsaydı, onların gözlerini silip yok eder de hepsini kör olarak dolaşan kişiler yapardı. Süddî ise bu âyete; Biz isteseydik onların gözlerini görmez kılardık, diye mânâ vermiştir. Mücâhid, Ebu Sâlih, Katâde ve Süddî ise (الصراط) kelimesine yol anlamını vermişlerdir. İbn Zeyd buradaki (الصراط) kelimesinin, hak anlamına geldiğini söyler. «Ama nasıl göreceklerdi.» ifâdesinin de, hakkı görmezlerdi, demek olduğunu bildirir.

«Biz isteseydik, onları oldukları yerde dondururduk da ileri geçmeye güçleri yetmezdi.» Afvî, İbn Abbâs'tan «Biz isteseydik, onları oldukları yerde dondururduk.» kavlinin; onları helâk ederdik, anlamına geldiğini bildirmiştir. Süddî ise; onların yaratılışlarını değiştirirdik, diye mânâ vermiştir. Ebu Sâlih; onları taş kılardık, derken Hasan el-Basrî ve Katâde; onları ayakları üstüne oturturduk, anlamını vermişlerdir.

«İleri geçmeye güçleri yetmezdi. Geri de dönemezlerdi.» Ne ileriye, ne geriye gidebilirlerdi tek bir durumda tıkanıp kalırlardı.

وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ۚ إِنْ
هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٠﴾

68 — Kimi de uzun ömürlü yaparsak, onun yaratılışını tersine çevirirız. Hâlâ akletmezler mi?

69 — Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de. Bu, ancak bir zikirdir. Ve apaçık bir Kur'ân'dır.

70 — Diri olanları uyarsın ve kâfirlerin üzerine söz hak olsun diye.

Biz, O'na Şiir Öğretmedik

Allah Teâlâ, ademoğlunun ömrü uzadıkça, kuvvetten zayıflığa, güçlülükden âcizliğe doğru döndürüleceğini haber veriyor. Tıpkı Rûm sûresinde buyurduğu gibi: «Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyâr yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir, Kadîr'dir.» (Rûm, 54). Nahl sûresinde ise şöyle buyurur: «Allah, sizi yaratmıştır, sonra da öldürecektir. İçinizden bir kısmı ömrünün en fenâ zamanına ulaştırılır ki, bilirken bilmez olur.» (Nahl, 70). Burada asıl maksad, —Allah en iyisini bilir ya— bu dünyanın geçiş ve zevâl yurdu olduğunu, devâmlı ve istikrârlı bir diyâr olmadığını haber vermektir. Bunun için de «Hâlâ akletmezler mi?» buyuruyor. Yani ilk yaratılışlarını, sonra delikanlılıktan yaşlılığa geçişlerini düşünmezler mi? Böylece zevâl bulmayan, geçiş yurdu olmayan, kaçınılması imkânsız bir başka diyâr için, âhiret yurdu için yaratılmış olduklarını öğrensinler.

Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de.» Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşânı Muhammed (s.a.)e şiir öğretmediğini haber vererek, ona bunun gerekmediğini bildiriyor. Yani onun tabîatında şâirlik yoktur. İyi şiir yazmadığı gibi bunu sevmez de. Yaratılışı bunu gerektirmez. Bunun için Hz. Peygamberin muntazam olarak vezniyle bir beyti ezberlemediği, eğer bir şiirden bir mısra okuyacak olursa bunu tamâmlayamadığı veya zihâf yaptığı vârid olmuştur. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: Bana İsmâîl... Şa'bî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Abd'ül-Muttalib oğullarından ister erkek ister kadın olsun, her doğan şiir söylerdi. Yalnızca Rasûlullah (s.a.) müstesnâ. İbn Asâkir, bu rivâyeti Ukbe İbn Ebu Leheb'in —ki Zerkâ'da yabânî hayvanlar tarafından yenmiştir— hal tercümesinde zikreder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir şiiri şöyle okuyordu:

كفى بالاسلام والشيب للمرء ناهيا

Kişiyi kötülüklerden alıkoymak için, İslâm ve ihtiyârlık yeter.

Hz. Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, o şiir şöyledir:

İhtiyârlık ve İslâm yeter kişiyi kötülüklerden alıkoymak için.

Ebubekir veya Ömer sonra şöyle dedi: Senin Allah'ın Rasûlü ol-

duğuna şehâdet ederim. Çünkü Allah senin hakkında: «Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de.» buyuruyor. Beyhakî, Delâil en-Nübüvve'de der ki: Rasûlullah (s.a.) Abbâs İbn Mirdâs'a demiş ki: «Benim tâlânımla Ubeyd'in tâlânını Akra' ile Uyeyne arasında mı kabul ediyorsun?» diyen sen misin? O şiirin aslı «Benim tâlânımla Ubeyd'in tâlânını Uyeyne ile Akra' arasında mı kabul ediyorsun?» şeklindedir, demiş; bunun üzerine Hz. Peygamber; her ikisi de aynıdır, buyurmuş. Yani anlam bakımından bir şey değişmez. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Süheylî «er-Ravd el-Enf» isimli eserinde Hz. Peygamberin sözündeki bu takdîm ve te'hîr için çok uzak bir münâsebet kurarak, Akra' İbn Hâbis'in Uyeyne İbn Bedr'e üstünlüğünü belirtmekte ve Uyeyne'nin Hz. Ebubekir zamanında irtidâd ettiğini söylemektedir. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Huşeym... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber bir habercinin yavaş geldiğini görünce, Tarafe'nin şu beytini misâl verirdi:

ويأتيك بالاخبار من لم تزود

Azık vermediğin kişi bana haberlerle gelir.

Neseî de Gece ve Gündüz babında İbrâhîm İbn Muhâcir kanalıyla Hz. Âişe'den bu rivâyeti nakleder. Aynı rivâyeti Tirmizî ve Neseî, Mikdâm İbn Şureyh kanalıyla Hz. Âişe'den naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve sahîhtir, der. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yusuf İbn Mûsâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bazı şiirleri örnek olarak verirmiş. Nitekim (ويأتيك بالأخبار من لم تزود) Şiiri de bunlardan birisidir. Ebu Bekr el-Bezzâr aynı şekilde bunu Selmân kanalıyla İkrime ve Âişe'den de nakleder. Bu şiir Tarfa İbn Abd'ın meşhûr muallakâtında vardır. Bu şiirin baş tarafı şöyledir:

ستبدى لك الأيام ما كنت جاهلا و يأتيك بالأخبار من لم تزود
ويأتيك بالأخبار من لم تبع له بتاتاً ، ولم تضرب له وقت موعد

Günler sana bilmediğin şeyleri gösterecektir.
Azık vermediğin kişi sana haberlerle gelir.
O kimse getirir haberleri sana ki;
Kendisine ne bir bahçe satmışsındır,
Ne de bir sözleşme vakti ta'yîn etmişsindir.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Hâfız Ebu Abdullah... Hz.

Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hiç bir şiirden şu bir beytin dışında bir beyit derlememiştir:

تفاءل بماتهوى يكن ، فلقلما يقال لشيء كان إلا تحققا

İyiye yor çünkü istediğin olur.

Az da olsa, bir şeye oldu deyince olur.

Ben, bu hadîsi şeyhimiz Hâfız Ebu Haccâc el-Mızzî'ye sorduğumda; o, bu münkerdir, dedi. Çünkü Şeyh râvîler arasında zikredilen Hâkim'i de Darîr'i de tanımamıştır.

Saîd İbn Arûbe, Katâde'den naklen dedi ki: Hz. Âişe'ye; Rasûlullah (s.a.) herhangi bir şiirden örnek verir miydi? denildiğinde şöyle dedi: Şiir peygamberin ençok hoşlanmadığı sözdü. Yalnızca Kays oğullarının kardeşlerinden bir şâirin bir beytini örnek getirir, ancak başını sonuna, sonunu da başına koyardı. Ebubekir ise; o böyle değildir, derdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Allah'a andolsun ki ben şâir değilim ve bu bana gerekmez de, derdi. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr bu rivâyeti naklederler ki bu ifâde Sa'd İbn Ebu Arûbe'nin lafzıdır.

Ma'mer Katâde'den nakletti ki; Hz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.) hiç bir şiirden örnek verir miydi? diye sorulduğunda, o; hayır, ancak Tarafe'nin şu şiiri müstesnâ, demiştir:

ستبدى لك الأيام ما كنت جاهلا ويأتيك بالأخبار من لم تزود

Günler sana bilmediğin şeyleri gösterecektir.

Azık vermediğim kişi sana haberlerle gelir.

Hz. Peygamber bu şiiri okurken Hz. Ebubekir; hayır öyle değil, dermiş. Hz. Peygamber de; ben, şâir değilim ve bu bana gerekmez de, buyururmuş.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olur ki Hz. Peygamber Hendeğin kazıldığı gün, Abdullah İbn Revâha'nın mısrâ'larını tekrârlamış ancak ashâbının sözlerine uyarak söylüyormuş. Çünkü onlar Hendek kazarken aynı zamanda vezinle bu şiiri de okuyorlarmış.

لا هم لولا أنت ماهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فأنزلن سكينة علينا وثبت الأقدام إن لاقينا

إن الأولى قد بغوا علينا إذا أرادوا فتنة أبينا

Allah'ım, Sen olmasaydın biz hidâyete eremezdik,
Ne namaz kılardık, ne de sadaka verirdik.
Bizim üzerimize bir sükûnet indiriver,
Düşmanla karşılaşırsak ayaklarımıza sebât ver.
Onlar bize karşı geldiler ve saldırdılar,
Bir fitne çıkarmak isterlerse, biz ondan kaçarız.

Hz Peygamber şiirin sonundaki (أبينا) kelimesini söylerken, sesini yükseltiyor ve bunu iyice uzatıyormuş. Bu, Buhârî'nin Sahîh'inde de zihâflı olarak rivâyet edilmiştir. Kezâ Hz. Peygamber Huneyn gününde katırına binmiş olarak düşmanın develerinin arasında yürüyüp:

أنا النبي لاكذب أنا ابن عبد المطلب

«Ben peygamberim, yalansız,
Ben Abdülmuttalib'in oğluyum.»
diyormuş. Ancak Hz. Peygamberin bu ifâdeleri şiir söyleme isteğinden neş'et etmeden, kendiliğinden diline gelip söylemiş olduğu belirtilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de nakledilir ki; Cündeb İbn Abdullah şöyle demiş: Hz. Peygamberle bir mağarada idik. Parmağının üzerine taş isâbet etti de şöyle buyurdu:

هل أنت إلاّ إصبع دميت وفي سبيل الله ما لقيت

Sen, sâdece kanayan bir parmaksın,
Allah yolundadır hepsi karşılaştığının.

Bütün bu ifâdeler, Hz. Peygambere şiir öğretilmediği ve ona şiirin gerekmediği gerçeğine ters düşmez. Çünkü Allah Teâlâ ona yalnızca yüce Kur'ân'ı öğretmiştir ki «Onun ne önünden, ne de arkasından bâtıl sızmaz. O, Hakîm ve Hamîd'in indirmesidir.» (Fussilet, 42, 43) Kureyş'li kâfirlerin bilgisizlerinden bir grubun iddiâ ettiği gibi Kur'ân, ne şiirdir, ne kehânettir, ne uydurmadır, ne de büyüleyici bir sihirdir. Kur'an hakkında sapıkların sözleri ve bilgisizlerin görüşleri çok değişik olmuştur. Ama gerçek o ki Hz. Peygamberin seciyyesi, tabîat ve şerîat bakımından şiir irşâd etmekten uzaktı. Nitekim Ebu Dâvûd'un naklettiğine göre, Ubeydullah İbn Ömer... Abdurrahmân İbn Râfî'den

nakleder ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duydum: Ben ne ilâç içtim, ne muska taşıdım, ne de kendiliğimden bir şiir söyledim. Bana verilenlere aldırmam. Bu rivâyette Ebu Dâvûd münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Ebu Nevfel'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamberin yanında şiir dinlenir miydi? diye Hz. Âişe'ye sorulduğunda, o şöyle dedi: Peygamberin ençok kızdığı söz, şiir idi. Yine Ebu Nevfel Hz. Âişe'den nakleder ki; Hz. Peygamber duâlardan pek çoğuna ilgi duyar bunun dışındakileri terkedermiş.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Velîd et-Tayâlisî'nin... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizin içinin irinle dolu olması kendisi için şiirle dolu olmasından daha hayırlıdır. Bu hadîsin rivâyetinde Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Ancak bu hadîsin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olmakla beraber, onlar bunu tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Şeddâd İbn Evs'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim yatsı namazından sonra bir şiirden herhangi bir beyit okursa, o gece kıldığı namazı kabul olmaz. Bu hadîs de bu şekliyle garîbtir. Kütüb-i Sitte sâhiblerinden hiç birisi bunu tahrîc etmemişlerdir. Burada kasdolunan, şiirin okunması değil nazmıdır. Allah en iyisini bilendir.

Kaldı ki şiirin meşrû' olanı da vardır. Müşriklerin hicvedilmesi bunlardandır. Nitekim Hassan İbn Sâbit, Kâ'b İbn Mâlik ve Abdullah İbn Revâha ile onlara benzeyen birçok kişiler —Allah hepsinden râzı olsun— İslâm'da şiir söylemiş ve yazmışlardır. Şiirin bir kısmında da hikmet, öğüt ve âdâb vardır ki, câhiliye devri şâirlerinden bir kısmında bu çok iyi görülür. Nitekim Hz. Peygamber'in «Şiiri îmân etti ama kalbi küfretti.» buyurduğu Ümeyye İbn Ebu Salt bunlardandır. Sahâbeden bir kısmı Ümeyye İbn Ebu Salt'ın şiirlerinden yüz beyti peygambere okumuş, peygamber her beytin arkasında daha çok ondan zevk almak istediğini belirten ifâdeler kullanmıştır.

Ebu Dâvûd, Übeyy İbn Kâ'b'dan ve Büreyde İbn Husayb ile Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Beyânın bir kısmında sihir vardır; şiirin bir kısmında da hüküm. Bunun için Allah Teâlâ «Biz, ona şiir öğretmedik.» buyuruyor. Yani Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)e şiir öğretmemiştir. «Zâten ona gerekmezdi de.» Ona şiir uygun düşmezdi de. «Bu, ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır.» Yani bizim ona öğrettiğimiz şu kitab, bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır. Onu iyice düşünüp tefekkür eden kimselerin önünde bu gerçek ayân beyân açıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâ-

mında «Diri olanları uyarsın...» buyuruyor. Yani şu apaçık Kur'ân, yeryüzünde canlı olan herkesi uyarsın diye. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17). Bu Kur'ân'ın uyarılarından ancak kalbi diri, basîreti açık olan kişiler yararlanabilirler. Nitekim Katâde kalbi diri ,gözü diri demiştir. Dahhâk da; akıllı olanlar, der. «Ve kâfirlerin üzerine söz, hak olsun diye.» Yani bu Kur'ân mü'mine rahmet, kâfire karşı da huccettir.»

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ
وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

71 — Görmezler mi ki; ellerimizin yaptıklarından onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sâhib bulunmaktadırlar.

72 — Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler.

73 — Onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?

Allah Teâlâ kullarının emrine verdiği bu nimetlerden dolayı mahlûkâtına ihsân ettiği lutuflarını hatırlatıyor. «Kendileri bunlara sâhib bulunmaktadırlar.» Katâde der ki: Onlar insanların emrine uymaktadırlar. İnsanlar onları istedikleri gibi kullanmakta, onlar da insanların emrine boyun eğmektedirler. Hiç birisi bundan kaçınmamaktadır. Hattâ insan küçük birisi de olsa büyük bir deve onun emrine boyun eğip yere yatmaktadır ve isterse kalkıp yürümektedir. İşte o hayvan, insanın emrine boyun eğmiş ve buyruğuna uymuştur. Hattâ yüz develik veya daha fazla bir kervan da olsa küçük bir insanın peşine düşerek hepsi birlikte dizilip giderler.

«Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler.» Onların kimisine yolculuk esnâsında binerler ve kimisinin de üzerlerinde eşyâlarını taşırlar. Muhtelif yerlere, bölgelere götürürler. «Kimisinden de yerler.» Diledikleri zaman boğazlarlar. «Onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır.» Yünlerinden ve kıllarından sergiler yapıp belirli bir süreye kadar dinlenecek faydalar vardır. Sütlerinden de tedâvî için idrârlarından da yararlanırlar. Ve daha buna benzer pekçok fay-

daları vardır. «Hâlâ şükretmezler mi?» Bütün bunları yaratan yaratıcıyı ve bunu kendi emirlerine veren Allah'ı birleyip tevhîde gelmezler mi? Başkasını O'na ortak koşmaktan kaçınmazlar mı?

وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

74 — Kendilerine yardımları dokunur diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

75 — Halbuki onlar, kendilerine yardım edemezler. Sâdece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.

76 — Onların sözü seni üzmesin. Şüphesiz ki Biz, onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da biliriz.

Allah Teâlâ, müşriklerin başka ilâhları Allah'a eş koşmalarını ve o ilâhların kendilerine yardım edip, rızık sağlayacaklarını düşünmelerini ve onları Allah ile kendi aralarında yaklaştırıcı vâsıta saymalarını reddederek buyuruyor ki : «Halbuki onlar, kendilerine yardım edemezler.» Yani o tanrılar kendilerine tapanlara yardıma muktedir değildirler. Çünkü onlar güçsüz, kuvvetsiz, zelîl ve hakîr nesnelerdir. Kendi kendilerine bile yardımları dokunamaz. Kendilerine kötülükle gelenlerden intikâm alamazlar. Çünkü onlar kaskatı nesnelerdir. Düşünmez ve duymazlar.

«Sadece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.» Mücâhid der ki: Bununla hesâb zamanındaki durumları kasdedilmektedir. Yani bu putlar, kıyâmet günü toplanıp haşredilecekler ve kendilerine tapanların hesâbı sırasında hâzır bulunacaklardır ki bu, onların aleyhinde huccet getirilmesi için daha belirgin bir delil olsun ve onların rüsvâylığını daha açık olarak ortaya koysun.

Katâde bu âyete şöyle mânâ verir: O ilâhlar kendilerine yardım edemezler. Sadece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir. Müşrikler dünyada iken kendilerine bir hayır getiremediği ve üzerlerinden bir kötülüğü alıkoyamadığı için bu tanrılarına kızarlar. Çünkü onlar yalnız ve yalnız birer putturlar. Hasan el-Basrî de böyle demiştir ki, bu söz güzeldir ve İbn Cerîr merhûm da bu görüşü tercîh etmiştir.

«Onların sözü seni üzmesin.» Onların seni yalanlayıp Allah'ı inkâr etmeleri, seni üzmesin. «Şüphesiz ki Biz, onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da biliriz.» Onların bütün durumlarını biliriz ve onları

buna göre cezâlandırırız. Yaptıklarından değerli ve değersiz, önemli ve önemsiz, büyük ve küçük hiç bir şeyi bırakmayız. Eski ve yeni ne yapmışlarsa hepsi onların önüne serilir.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ
خَلْقَهُ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ
عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

77 — İnsan, Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşmandır.

78 — Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de; çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi.

79 — De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her yaratmayı bilendir.

80 — Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz.

Kendi Yaratılışını Unutan İnsan

Mücâhid, İkrime, Urve İbn Zübeyr, Süddî, Katâde dediler ki: Übeyy İbn Halef Rasûlullah (s.a.)a gelmiş, eline bir çürük kemik parçası alarak, paralayıp havaya saçmış ve: Ey Muhammed, Allah'ın bunu mu dirilteceğini iddiâ ediyorsun? demiş. Hz. Peygamber: Evet, Allah Teâlâ seni öldürür, sonra diriltir, sonra da cehenneme sürükler, buyurmuş. Bunun üzerine Yâsîn sûresinin son kısmındaki bu âyetler nâzil olmuş.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Âsî İbn Vâil çakılların arasından bir kemik alıp eliyle onu paralayarak Rasûlullah (s.a.)a: Allah Teâlâ şu gördüğün şeyi mi diriltecek? demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evet, Allah Teâlâ seni öldürür ,sonra diriltir ve sonra da cehenneme sokar. Bunun üzerine Yâsîn sûresinin sonundaki bu âyetler nâzil olmuştur. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiş, ancak Abdullah İbn Abbâs'ı zikretmemiştir. Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyette ise Abdullah İbn Übeyy'in elindeki kemikleri paralayarak geldiği zikredil-

miş ve daha sonra olay olduğu gibi kaydedilmiştir. Bu rivâyet münkerdir. Çünkü sûre Mekke'de inmiştir. Ve Abdullah İbn Übeyy İbn Sellûl ise Medîne'de yaşamıştır. Her hâlûkârda bu âyetler ister Übeyy İbn Halef, ister Âsî İbn Vâil, ister her ikisi hakkında nâzil olmuş bulunsun, bütünü itibârıyla dirilişi inkâr eden herkesi muhâtab almaktadır.

«İnsan Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi?» kavlindeki elif lâm, cins içindir ve dirilişi inkâr eden herkesi içine alır. «Şimdi apaçık bir düşmandır.» Dirilişi inkâr eden kişi; ilkin yaratmaya kâdir olanın, geri döndürmeye de muktedir olduğunu anlamadı mı? Muhakkak ki Allah Teâlâ, insanı çok değersiz küçük ve basît bir sudan yaratmıştır. Nitekim İnsân sûresinde şöyle buyurulur: «Doğrusu Biz, insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır. Onu deneriz.» (İnsân, 2). Mürselât sûresinde ise şöyle buyurur: «Sizi bayağı bir sudan yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi?» (Mürselât, 20-22). Yani muhtelif bileşimlerden ibâret olan nutfeden insanı yaratmıştır. Onu, bu önemsiz ve değersiz nutfeden yaratan Allah, öldükten sonra tekrâr döndürmeye kâdir değil midir?

Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde der ki: Bize Ebu Muğire... Büsr İbn Cahhâş'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün avucunun içerisine tükürüp parmağını koymuş, sonra şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Âdemoğlu, sen Beni nasıl âciz bırakabilirsin? İşte Ben seni bunun gibi bir şeyden yarattım. Seni düzeltip doğru dürüst bir şekle sokunca, elbisenin içerisinde yürüdün ve toprağın üzerine bastın. Topladın ve başkalarına vermedin. Can boğaza gelince de; sadaka veririm, dedin. Halbuki sadaka verilme vakti çoktan geçmiştir. İbn Mâce, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Büsr'den bu hadîsi nakleder.

«Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de; çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi.» Gökleri ve yeri yaratmış olan yüce kudretin, bedenleri ve çürümüş kemikleri yeniden diriltmesini uzak saydı. Kendini unuttu. Halbuki Allah Teâlâ onu yoktan yaratmış, inkâr edip karşı çıktığı ve uzak saydığı şeyin en büyüğünü kendisine göstermiştir. Bunun için de âyetin devâmında «De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir.» Yeryüzünün her bir köşesinde kemiklerin nereye dağıldığını, nereye döküldüğünü ve nerede parçalanıp gittiğini en iyi O, bilir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Rebî'den nakletti ki, Ukbe İbn Amr, Huzeyfe'ye şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)dan duyduğun bir hadîsi bize anlatmaz mısın? Huzeyfe demiş ki; Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum: Adamın birisi ölüm döşeğine yattı. Hayattan ümidini kesince, âilesine şöyle vasiyyet etti: Ben ölünce, biraz odun

toplayın. Çok dayanıklı olsun, sonra onunla bir ateş yakın. Ateş etimi bitirip kemiğime dayanınca, o zaman derim yanmış, kemiğim çıkmış olur. Onu alın ve denize atın. Onlar da öyle yaptılar. Allah Teâlâ, onu toparlayıp dedi ki: Niçin böyle yaptın? O; senin haşyetinden, deyince, Allah Teâlâ onu bağışladı. Ukbe İbn Amr der ki; Ben de onu böyle söylerken duymuştum. O adam kabir soyucusu idi.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bu hadîs Abdülmelik İbn Umeyr'den değişik ifâdelerle nakledilir ki, bunlardan birisi şöyledir: Adam çocuklarına kendisini yakıp sonra kemiğini ezmelerini ve yarısını karaya, yarısını da rüzgârlı bir günde denize atmalarını emretti. Onlar da böyle yaptılar. Allah Teâlâ denize emretti de, deniz kendinde olanı topladı. Karaya emretti de kara, kendinde olanı topladı. Sonra Allah Teâlâ ona; ol, dedi, o da ayakta yürüyen bir adam oluverdi. Allah Teâlâ ona; seni böyle yapmaya sevkeden nedir? deyince, o; Senin korkundur. Sen bunu daha iyi bilirsin, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ artık onu bağışlamaktan başka bir şey yapmadı.

«Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; şu ağaçtan şu ateşi çıkaran, insanı diriltmeye de kâdirdir.

Denildi ki: Burada kasdolunan Serh, Marh ve Affâr ağacıdır. Hicâz toprağında yetişir ve ateş yakmak isteyip de yanında çakmağı bulunmayan kişi, onu getirir ve onun dalından iki yeşil dal keser birini diğerine sürünce aralarında tıpkı çakmaktan çıkan ateş gibi ateş çıkıverir. Bu, İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir. Meşhûr bir mesel vardır ki; her ağacın ateşi vardır ama Merh ve Affâr ağacı üstün tutulmuştur, denir. Hakîmler derler ki: Her ağacın ateşi vardır ama Ğab ağacınınki başkadır.

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81 — Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya kâdir olmaz mı? Elbette O, Hallâk'tır, Alîm'dir.

82 — Bir şeyi murâd ettiği zaman, O'nun emri sadece ona; ol, demektir. O da oluverir.

83 — Her şeyin hükümrânlığı elinde olanı, tesbîh ederiz. Ve siz, O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ sabit ve gezegen yıldızlarıyla yedi kat göğü, dağları kumları, denizleri, çölleri ve bunların arasında bulunan bölümleriyle yedi kat yeri yaratmasındaki yüce kudretine dikkatleri çekerek o yüksek ve büyük şeyleri yaratanın, bedenleri de diriltmeye kâdir olacağını bildiriyor. Nitekim Ğâfir sûresinde «Göklerin ve yerin yaratılışı insanın yaratılışından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) buyurmaktadır. Burada ise «Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya kâdir olmaz mı?» buyuruyor. Yani insan gibisini onları yeniden diriltip yaratmaya gücü yetmez mi? İlkin yarattığı gibi sonra da öldürür. İbn Cerîr Taberî böyle demiştir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Gökleri, yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın; ölüleri diriltmeye de kâdir olduğunu görmezler mi? Evet, O, her şeye kâdirdir.» (Ahkâf, 33) Burada ise «Elbette O, Hallâk'tır, Alîm'dir. Bir şeyi murâd ettiği zaman O'nun emri sâdece ona; ol, demektir. O da oluverir.» buyuruyor. O, bir şeye bir kere emreder ve bir daha tekrâra gerek duymaz. Nitekim bir şiirde şöyle denilmiştir:

Allah Teâlâ bir şeyi murâd ettiğinde ona sadece,
Bir tek sözle; ol, der ve o da oluverir.

İmâm Ahmed der ki: Bize İbn Nümeyr... Ebu Zerr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey kullarım, Benim affettiklerimin dışında hepiniz günahkârsınız. Öyleyse Benden mağfiret dileyin de sizi bağışlayayım. Benim zengin kıldığımdan başka hepiniz fakîrsiniz. Muhakkak ki Ben, cömerdim, bol veririm, dilediğimi yaparım. Benim vergim bir sözdür, azâbım bir sözdür. Bir şeyi istediğim zaman, ona sadece; ol, derim de o, oluverir.

«Her şeyin hükümrânlığı elinde olanı tesbîh ederiz. Ve siz, O'na döndürüleceksiniz.» Hayy ve Kayyûm olan Allah'ı her türlü kötülüklerden berî, mukaddes ve münezzeh sayarız. Göklerin ve yerin anahtarları O'nun elindedir. Bütün işler O'na döner. Emir O'nundur, yaratma O'nundur. Kıyâmet günü kullar O'na döndürülür. Ve O, herkese yaptığı amele göre cezâ verir. O, âdildir, lutuf ve ihsân sâhibidir.

Allah Teâlâ'nın «Her şeyin hükümrânlığı elinde olanı tesbîh ederiz» kavli, Mü'minûn sûresindeki şu kavlinin benzeridir: «De ki: Her şeyin hükümrânlığı elinde olan, barındıran, ama barındırılmaya aslâ muhtâç olmayan kimdir?» (Mü'minûn, 88). Ve yine «Mülk elinde olan Allah ne yücedir.» (Mülk, 1) kavli gibidir. Mülk ve melekût, mânâ bakımından birdir. Tıpkı rahmet rahamût, rehbet ve rehebût, cebir ve ceberût kelimeleri gibi. İnsanlardan bir kısmı, mülkün; cesedler alemi,

melekûtun; rûhlar âlemi olduğunu iddiâ etmişlerdir. Ancak birinci görüş doğrudur ki, müfessirlerin cumhûrunun üzerinde birleştikleri görüş budur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Cüreyc İbn Nu'mân... Huzeyfe İbn Yemân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece ben, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte namaza durdum. Hz. Peygamber yedi rek'âtta yedi uzun sûreyi okudu ve rükû'dan başını kaldırdığında (سمع الله لمن حمده) Allah, kendisine hamd edeni işitti, dedi. Sonra şöyle dedi: Melekût, ceberût, kibriyâ ve azamet sâhibi olana hamdolsun. Onun rükû'u kıyâmı gibiydi, secdesi rükû'u gibiydi. Namazı bitirdiğinde az kalsın iki dizim kırılayazmıştı. Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Şemâil babında, Neseî de Sünen'inde Şu'be kanalıyla... Huzeyfe'den naklederler ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın geceleyin namaz kıldığını görmüş ve namazda üç kere Allahu Ekber deyip melekût, ceberrût, kibriyâ ve azamet sâhibi olan Allah en büyüktür, demiş sonra Fâtiha okuyup Bakara'yı ilâve etmiştir. Sonra rükû'a eğilmiş ve rükû'u bir nevi kıyâmı gibiymiş. Rükû'unda (سبحان ربى العظيم) demiş. Sonra rükû'dan başını kaldırmış ve kıyamı bir nevi rükû'u gibiymiş. Orda da Hamd Rabbıma mahsustur, diyormuş. Sonra secdeye varmış secdesi kıyamından bir çeşitmiş ve secdesinde (سبحان ربى الاعلى) diyormuş. Sonra secdeden başını kaldırmış ve iki secde arasında bir secde kadar bir süre oturmuş ve; Rabbım beni bağışla, Rabbım beni bağışla, diyormuş. Dört rek'ât namaz kılmış ve bu namazlarda Bakara, Âl-î İmrân, Nisâ ve Mâide —ya da En'âm diyerek râvî Şu'be şüphe etmiştir— sûrelerini okumuştur. Bu lafız Ebu Dâvûd'undur. Neseî der ki: Râvîler arasında yer alan Ebu Hamza, Talha İbn Yezîd'dir. Rivâyet silsilesinde adı verilmeden sözü edilen kişi ise Sıla İbn Züfer el-Abesî olabilir. Ancak Huzeyfe'nin amcası olması da uygundur. Nitekim İmâm Ahmed'in rivâyetinde böyle nakledilmiştir. Sıla İbn Züfer'in Huzeyfeden naklettiği rivâyet Müslim'in Sahîh'inde vardır. Ancak orada «Melekût, ceberût, kibriyâ ve azamet» ta'bîrleri yoktur.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed İbn Sâlih... Avf İbn Mâlik el-Eşcaî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece ben Rasûlullah ile birlikte namaza durdum. O, kıyâmda Bakara sûresini okudu. Hiç bir rahmet âyeti geçmezdi ki orada durup dilekte bulunmasın. Hiç bir azâb âyeti geçmezdi ki orada durup Allah'a sığınmasın. Sonra kıyâmı kadar rükû'da kaldı ve rükû'unda; ceberût, melekût, kibriyâ ve azamet sâhibini tenzîh ederim, diyordu. Sonra kıyâmı kadar secdede kaldı ve secdesinde de aynı şekilde söyledi. Sonra kalkıp Âl-i İmrân sûresini okudu, sonra da başka sûreleri okudu. Bu hadîsi Tirmizî Şemâil bahsinde, Neseî de Sünen'inde Muâviye İbn Sâlih kanalıyla... Avf İbn Mâlik'den rivâyet ederler.

YÂSÎN SÛRESİNİN SONU

SÂFFÂT SÛRESİ

SÂFFÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Neseî der ki: Bize İsmâîl İbn Mes'ûd'un... Abdullah İbn Ömer (r.a.) den rivâyetine göre, o şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) bize (imâm olduğumuz zaman namazı) hafîf tutmamızı emreder ve bize namazda Sâffât sûresini okurdu. Hadîsi sâdece Neseî rivâyet etmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ
﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun; saf bağlayıp duranlara.

2 — Haykırıp sürenlere.

3 — Zikir okumakta olanlara.

4 — Ki, sizin ilâhınız muhakkak ki bir tektir.

5 — Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır. Ve doğuların da Rabbıdır.

Sıra Sıra Duranlar

Süfyân es-Sevrî'nin A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Meş'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle söylemiş: Saf bağlayıp duranlar; meleklerdir. Haykırıp sürenler meleklerdir. Zikir okumakta olanlar da me-

leklerdir. İbn Abbâs, Mesrûk, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Süddî, Katâde ve Rebî' İbn Enes de böyle söylemiştir. Katâde der ki: Melekler gökte saflar halindedirler. Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Huzeyfe (İbn el-Yemân)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç şeyle insanlardan üstün kılındık: Bizim saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzü bütünüyle bizim için mescid kılındı. Yeryüzünün toprağı su bulamadığımız zamanda bizim için temizleyici kılındı. Yine Müslim'in ve Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce'nin A'meş kanalıyla... Câbir İbn Semûre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Rabları katında meleklerin saf tuttukları gibi saf tutmaz mısınız? buyurmuştu. Biz: Melekler, Rabları katında nasıl saf tutarlar? diye sorduk da şöyle buyurdu: Ön safları tamâmlarlar ve safta sıkışık halde dururlar. Süddî ve bir başkası «Haykırıp sürenlere» âyetinin anlamının şöyle olduğunu söylerler: Onlar bulutları sürerler. Rebî' İbn Enes de âyeti şöyle anlıyor: Kur'ân'da Allah'ın men'ettiklerini men'edenlere. Mâlik de bunu Zeyd İbn Eslem'den rivâyet etmiştir. «Zikir okumakta olanlara...» âyetini Süddî şöyle anlıyor: Melekler Allah katından kitâbı ve Kur'ân'ı insanlara getirirler. Bu Allah Teâlâ'nın: «Kötülüğü önlemek veya uyarmak için vahiy getiren meleklere andolsun ki, ey insanlar, size söz verilen kıyâmet şüphesiz kopacaktır.» (Mürselât, 6-7) âyeti gibidir.

«Ki, sizin ilâhınız muhakkak ki bir tektir.» âyetinde Allah'tan başka ilâh olmadığına yemîn edilmektedir. «Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunan (yaratık)ların Rabbıdır. Ve doğuların da Rabbıdır.» Doğudan görünüp batıdan batan seyyârelerle sâbit yıldızları buyruğu altına almasıyla yaratıklarda tasarruf sâhibi olan yegâne mâlik O'dur. Burada sâdece doğular zikredilerek batılar anılmamaktadır. Zîrâ doğular zâten ona da delâlet etmektedir. Şu âyet-i kerîme'lerde ise doğular ve batılar ayrı ayrı zikredilip tasrîh edilmektedir: «Doğuların ve batıların Rabbına yemîn ederim ki, onların yerine daha iyilerini getirmeye gücümüz yeter. (Meâric, 40), «O, iki doğunun Rabbı, iki batının Rabbıdır.» (Rahmân, 17). Burada iki doğu ve iki batı ile kışın ve yazın güneş ve ayın doğduğu ve battığı yerler kasdedilmektedir.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ﴿٧﴾ لَا يَسَّمَّعُونَ
إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خَطِفَ
الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

6 — Doğrusu Biz dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.
7 — Ve onu inâdçı her şeytândan koruduk.
8 — Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler ve her yönden sürülerek atılırlar.
9 — Kovularak. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır.
10 — Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev ta'kîb eder.

Allah Teâlâ, dünya göğünü ona bakacak yeryüzü halkı için yıldızlarla süslediğini haber verir. Sâbit ve gezegen yıldızların ışığı, şeffâf olan gök kütlesini delerek yeryüzü halkına ışık verir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: «Andolsun ki yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık ve şeytânlara çılgın alev azâbını hazırladık.» (Mülk, 5), «Andolsun ki Biz, gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için donattık. Ve onları kovulmuş her şeytândan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa; apaçık görülen bir ateş onu kovalar.» (Hicr, 16-18).

Burada da şöyle buyrulmakta: Ve onu inâdçı her haddi aşan şeytândan koruduk. O kulak hırsızlığı yapmak istediği zaman hemen delici bir alev gelerek yakıverir. Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler. Göklerde bulunan melekler Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu şerîât ve kaderi üzerinde konuştukları zaman onlar meleklere ve Mele-i A'lâ'ya ulaşamasın diye hemen delip geçen bir alev onları ta'kîb eder. Nitekim bu konudaki hadîsleri biz daha önce «Onun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez. Nihâyet kalblerindeki korku giderilince: Rabbınız ne dedi? dediler. Hakkı dediler. Ve O Aliyy'dir, Kebîrdir.» (Sebe', 23) âyetinin tefsîrinde verip açıklamıştık. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: Göğe girmek istedikleri her bir yönden kovulup atılırlar ve oraya ulaşmaktan engellenirler. Âhiret yurdunda onlar için sürekli, devâmlı ve acıtıcı bir azâb vardır. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Andolsun ki, yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık ve şeytânlara çılgın alev hazırladık.» (Mülk, 5).

«Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev ta'kîb eder.» İçlerinden bir şeytân gökten işitmiş olduğu bir sözü, bir kelimeyi kapar da altında olan birine atar, o da kendi altında bulunan bir başkasına verir. Bazan olur ki kapmış olduğu kelimeyi bir alttakine iletmezden önce alev kendisine yetişir. Bazan da Allah'ın takdîri ile delip geçici bir alev kendisine yetişip yakmazdan önce kapmış olduğu kelimeyi bir alttakine atar da bir altında bulunan onu kâhine ulaştırır. Nitekim bir hadîste bu beyân edilmişti. Bu sebepledir ki burada Allah Teâlâ: «Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen gelip geçen

yakıcı bir alev ta'kîb eder.» buyurmuştur. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Şeytânların gökte oturma yerleri vardı ve onlar vahyi dinlerlerdi. Yıldızlar akmaz, şeytânlar da taşlanmazlardı. Vahyi işittikleri zaman yeryüzüne indiler bir kelimeye dokuz kelime daha kattılar. Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderildiği zaman şeytân gökteki bulunduğu yere konduğunda delip geçici bir alev gelip hedefini şaşmayarak onu yakmaya başladı. Bunu İblîs'e şikâyet ettiler de: Şüphesiz bu yeni ortaya çıkan bir durum yüzündendir deyip ordularını yaydı. Bir de baktılar ki Allah Rasûlü (s.a.) Batn-ı Nahle'de dikilmiş namaz kılıyor. Dönüp İblîs'e bunu haber verdiler de: İşte meydana gelen olay budur, dedi. Bu anlamdaki hadîsler ile haberler Allah Teâlâ'nın cinnlerden haber vermiş olduğu «Doğrusu biz göğü yokladık; onu sert bekçiler ve kayan ateşlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinleyebileceğimiz bir yerinde oturduk; ama şimdi kim dinleyecek olursa, kendisini gözleyen bir ateş buluyor. Yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd edildi, yahut Rabları onlara bir iyilik mi dilemiştir, doğrusu biz bilemeyiz.» (Cinn, 8-10) âyeti sırasında gelecektir.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا ۚ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ
﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ
دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾

11 — Onlara sor, yaratış bakımından kendileri mi daha zordur, yoksa bizim yaratmış olduklarımız mı? Doğrusu Biz onları cıvık bir çamurdan yarattık.

12 — Hayır sen, şaşırıp kaldın, onlarsa alay edip duruyorlar.

13 — Kendilerine öğüt verildiğinde ise öğüt dinlemezler.

14 — Bir âyet gördüklerinde, onu eğlenceye alırlar.

15 — Ve derler ki: Bu, ancak apaçık bir büyüdür.

16 — Öldüğümüzde, toprak ve kemik olduğumuzda mı, biz mi, diriltileceğiz?

17 — Veya önceki babalarımız mı?

18 — De ki: Evet, hem de hor ve hakîr olarak.

19 — O, sâdece bir tek çığlıktır ki onların birden bire gözleri açılıverecektir.

Zorlu Yaratış

Allah Teâlâ burada buyurur ki: «Şu yeniden diriltilmeyi inkâr edenlere sor: Yaratış bakımından onlar mı yoksa göklerle yer ve onların arasında bulunan melekler, şeytânlar ve büyük yaratıklar mı daha zordur? İbn Mes'ûd, âyeti: Yoksa Bizim saymış olduklarımız mı? anlamına gelecek şekilde okumuştur ki, onlar bu yaratıkların yaratış bakımından kendilerinden daha zor olduğunu ikrâr etmektedirler. Mâdem ki durum böyledir o halde inkâr ettiklerinden daha büyük olanını müşâhede edip dururken niçin yeniden diriltilmeyi inkâr ediyorlar?» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.» (Ğâfir, 57).

Allah Teâlâ, onların zayıf bir şeyden yaratıldıklarını beyânla: «Doğrusu Biz onları cıvık bir çamurdan yarattık.» buyurur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk bu çamurun, birbirine yapışan iyi çamur olduğunu söyler. İbn Abbâs ve İkrime bu çamuru yapışkanlıkla nitelerken Katâde ele yapışan bir çamur olduğunu belirtir.

«Hayır sen, şaşırıp kaldın, onlarsa alay edip duruyorlar.» Ey Muhammed, sen şu yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerin yalanlamalarına şaşmaktasın. Şüphesiz sen Allah Teâlânın haber vermekte olduğu cisimlerin yok oluşundan sonra tekrâr diriltilmesi durumunu kesin olarak bilmekte ve doğrulamaktasın. Onlar ise senin tersine bir haldedirler. Yalanlamalarının şiddetindendir ki onlar bu husûsta kendilerine söylediklerinle alay etmektedirler. Katâde der ki: Muhammed (s.a.) âdemoğullarının dalâlette olanlarının alay etmelerine şaşmaktadır.

«(Buna açıkça delâlet eden) bir âyet gördüklerinde, onu eğlenceye alırlar.» Mücâhid ve Katâde burada: Alay ederler, açıklamasını getirir.

«Ve derler ki: Bu; (Senin getirmiş olduğun şey) apaçık bir büyü(den başka bir şey değil)dür. Öldüğümüzde, toprak ve kemik olduğumuzda mı, biz mi, diriltileceğiz? Veya önceki babalarımız mı?» Onlar bunu uzak görerek yalanlamaktadırlar. «De ki: Evet, hem de hor ve hâkîr olarak.» Ey Muhammed onlara «de ki: Evet, (şüphesiz siz top-

rak ve kemik olduktan sonra kıyâmet günü yeniden diriltileceksiniz.) Hem de (Allah'ın yüce kudreti altında) hor ve hakîr olarak.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Sûr'a üfürüleçeği gün; Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da gelirler.» (Neml, 87), «Rabbınız: Bana kulluk edin ki size karşılığını vereyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir, buyurmuştur.» (Ğâfir, 60).

«O, sâdece bir tek çığlıktır ki onların birdenbire gözleri açılıverecektir.» Bu, ancak Allah Teâlâ'nın bir tek emridir. Yeryüzünden çıkmaları için onları bir tek davetle çağıracaktır. Bir de bakarsınız ki onlar Allah'ın huzûrunda kıyâmet gününün korkunç durumlarına bakakalmışlardır.

وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ احْشُرُوا الَّذِينَ
ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾
وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

20 — Ve dediler ki: Vay bize bu, din günüdür.

21 — Bu, ayırdetme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.

22 — Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarını da.

23 — Allah'tan başka. Ve onları cehennem yoluna götürün.

24 — Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.

25 — Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?

26 — Hayır, onlar bugün, teslîm olmuşlardır.

Hüküm Günü

Allah Teâlâ, kâfirlerin kıyâmet gününde kendi kendilerini ayıplayıp suçlayacaklarını, dünya yurdunda iken nefislerine zulmetmiş olduklarını itirâf edeceklerini haber veriyor. Onlar kıyâmet gününün korkularını gözleri ile gördükleri zaman pişmânlığın kendilerine fayda vermeyeceği bir yerde bütün bütüne pişmân olacaklar ve: «Vay bize bu;

din günüdür.» diyecekler. Melekler ve inananlar da onlara: «Bu, ayırd etme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.» diyecekler. Bu söz onlara bir suçlama, azarlama ve ayıplama olarak söylenecektir. Allah Teâlâ meleklere, haşrolundukları o yerde kâfirleri inananlardan ayırmalarını emredecektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın.» buyurmuştur. Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) burada onların eşleri ile benzerlerinin kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Süddî, Ebu Sâlih, Ebu Âliye ve Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Semmâk kanalıyla... Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivâyetine göre o, «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» âyetinde onların eşleri ile kardeşlerinin kasdedildiğini söylemiştir. Şerîk'in Semmâk'den, onun da Nu'mân'dan rivâyetine göre o, Hz. Ömer (r.a.)i şöyle derken işitmiş: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» Yani onların benzerlerini toplayınız. Faiz yiyenler faiz yiyenlerle beraber, zinâ edenler zinâ edenlerle birlikte, içki içenler de içki içenlerle beraber gelecektir. Husayf'in Miksem'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, burada onların eşleri ile kadınları kasdedilmektedir. Bu, garîb bir açıklama olup İbn Abbâs'tan rivâyetlerin ma'rûf olanı birinci görüştür. Nitekim Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre burada eşlerinden maksad onların benzerleri, yakın arkadaşlarıdır.

«Onların (Allah'tan başka ibâdet ettikleri) taptıklarını (putları ve Allah'a koştukları denkleri)da.» İşte bunlar da onlarla beraber onların yerlerinde toplanacaktır.

«Ve onları cehennem yoluna götürün, (iletin).» Başka bir âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Allah, kimi hidâyete erdirirse o, hidâyete ermiştir. Kimi de delâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın. Biz, onları kıyâmet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz. Yurdları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» (İsrâ, 97).

«Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.» Onları durdurun ki dünya yurdunda onlardan sâdır olmuş amel ve sözlerinden sorulsunlar. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, âyeti şöyle anlamıştır: Onları hapsediniz, şüphesiz onlar hesâba çekileceklerdir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Herhangi bir şeye duâ etmiş olan kim olursa olsun kıyâmet gününe kadar onunla beraber durdurulacak, aslâ onu terk edip ondan ayrılmayacaktır. Bir adam başka bir adama duâ etmiş bile olsa, buyurmuş sonra da: «Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.» âyetini okumuştur. Tirmizî de hadîsi Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivâyet etmiştir. Abdullah İbn Mübârek der ki: Osmân İbn Zâide'nin şöyle dediğini işittim: Kişiye sorulacakların

ilki, arkadaşlarıdır. Sonra onlara bir azarlama ve suçlama olarak: «(Siz birbirinizle yardımlaşan bir gürûh olduğunuzu sanmıştınız.) Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, onlar bugün, teslîm olmuşlardır.» Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir. Aslâ ona muhâlefet edemeyecek ve ondan ayrılıp sapamayacaklardır.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا
إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا
لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

27 — Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.

28 — Ve derler ki: Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.

29 — Onlar da derler ki: Hayır, zâten siz iman edenler olmamıştınız.

30 — Bizim sizin üstünüzde bir hâkimiyetimiz de yoktu. Aksine siz, azgınlar topluluğu oldunuz.

31 — Bunun için Rabbımızın sözü, üzerimize hak oldu. Doğrusu biz tadacak olanlarız.

32 — Sizi azdırdık; çünkü biz de azgınlardan olmuştuk.

33 — Artık o gün onlar, muhakkak ki azâbda ortaktırlar.

34 — Biz, suçlulara muhakkak böyle yaparız.

35 — Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklük taslarlardı.

36 — Ve derlerdi ki: Deli bir şâir için mi ilâhlarımızı terkedeceğiz?

37 — Hayır, O, hakkı getirmiş ve peygamberleri tasdîk etmişti.

Allah Teâlâ kâfirlerin kıyâmet arsalarında birbirlerini suçlayacaklarını haber verir. Nitekim onlar cehennemin en alt derecelerinde de birbirleri ile hasımlaşacaklardır. «Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler, büyüklük taslayanlara: Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? derler. Büyüklük taslayanlar: Doğrusu hepimiz onun içindeyiz. Allah kullar arasında şüphesiz hüküm vermiştir, derler.» (Ğâfir, 47-48), «Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız. Bir görseydin, hani zâlimler Rablarının huzûrunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlar olurduk. Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz. Güçsüz sayılanlar da, büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azâbı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla mı, cezâlandırılacaklardı?» (Sebe', 31-33). Aynı şekilde burada da onlara şöyle diyeceklerdir: «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre onlar şöyle diyeceklerdir: Siz elinizdeki kuvvetle bizi baskı altına alıp mağlûb etmekteydiniz. Çünkü biz zelîl kimseler ,siz ise izzet ve güç kuvvet sâhipleriydiniz. Mücâhid, buradaki «sağ» ile hakkın kasdedildiğini söyler. Yani bu sözü kâfirler şeytânlara söyleyeceklerdir. Katâde der ki: İnsanlar cinlere: Şüphesiz siz bize sağdan gelirdiniz diyeceklerdir. Katâde onların şöyle demek istediklerini söyler: Siz bize, hayır yönünden gelirdiniz de bizi ondan alıkordunuz ve yavaşlatırdınız. Süddî der ki: Siz bize hak ve gerçek yönünden gelirdiniz, bize bâtılı süslerdiniz ve bizi haktan çevirirdiniz. «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» âyeti hakkında Hasan (el-Basrî) der ki: Evet, Allah'a yemîn ederim ki o, yapmak istediği her bir hayır sırasında ona gelerek yapacağı bu hayırdan engelleyip alıkoyardı. İbn Zeyd, buranın anlamını şöyle veriyor: Siz, bizimle hayır arasına girip bizi İslâm'dan, îmândan, emrolunmuş olduğumuz hayrı işlemekten alıkoyardınız. Yezîd er-Reşk der ki: Doğrusu siz bize «Lâ İlâhe İllallah» tarafından gelirdiniz. Husayf ise onların bu sözleri ile: Doğrusu siz, bize sağ taraflarımızdan gelirdiniz, demek istediklerini söyler. İkrime «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» âyetini şöyle anlıyor: Doğrusu siz bize, sizden emîn olduğumuz tarafımızdan gelirdiniz.

«Onlar da derler ki: Hayır, zâten siz îmân edenler olmamıştınız.» Cinn ve insanlardan elebaşıları kendilerine tâbi olanlara derler ki: İş sizin zannetiğiniz gibi değildir. Aksine sizin kalbleriniz zâten îmânı in-

kâr eden, küfrü ve isyânı kabul eden kalblerdi. «Bizim sizin üstünüzde bir hâkimiyetimiz, (sizi çağırdığımızın sıhhatına delâlet edecek bir huccetimiz) de yoktu. Aksine siz, azgınlar topluluğu oldunuz.» Sizde azgınlık ve hakkı tecâvüz durumu vardı ki bu sebeple bize icâbet ettiniz ve peygamberlerin size, getirdiklerinin sıhhatına huccetler, deliller uydurarak koydukları gerçeği terkettiniz de onlara muhâlefet ettiniz.

«Bunun için Rabbımızın sözü, üzerimize hak oldu. Doğrusu biz tadacak olanlarız.» Büyükler (elebaşıları) zayıf sayılanlara şöyle diyecekler: Şüphesiz bizim hakkımızda Allah'ın kelimesi hak olmuştur. Muhakkak biz, kıyâmet günü azâbı tadacak olan mutsuzlardanız. «Sizi azdırdık, (sapıklığa çağırdık); Çünkü biz de azgınlardan olmuştuk.» Sizi içinde bulunduğumuz duruma çağırdık ve siz de bize icâbet ettiniz. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Artık o gün onlar, muhakkak ki (cehennemdeki) azâbda ortaktırlar. (Hepsi durumuna göre azâb görür.) Biz suçlulara muhakkak ki böyle yaparız. Çünkü onlara; (dünya yurdunda iken) Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklenerek inananların bu kelimeyi söyledikleri gibi söylemezlerdi.» İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi Ebu Ubeydullah'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Kim «Allah'tan başka ilâh yoktur» derse; malını ve canını bir hak karşılığı olanı müstesnâ olmak üzere benden korumuştur. Hesâbı ise Allah'a âittir. Allah Teâlâ kitâbında —büyüklenen bir kavmi de andı— âyet indirip şöyle buyurdu: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklük taslarlardı.» Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu'l-Alâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Kıyâmet günü yahûdîler getirilip onlara: Neye ibâdet etmekteydiniz? diye sorulur. Onlar: Allah'a ve Üzeyr'e, derler. Onlara: Sola ayrılın, denilir. Sonra Hırıstiyanlar getirilip onlara: Neye ibâdet etmekteydiniz? diye sorulur. Onlar: Allah'a ve Mesîh'e ibâdet etmekteydik, derler. Onlara: Sola ayrılın, denilir ve müşrikler getirilerek kendilerine: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir. Onlar (bu sözü söylemekten) büyüklenirler. Sonra onlara: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir, yine büyüklenirler. Sonra kendilerine tekrâr: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir de büyüklenirler. Onlara: Sola ayrılın, denilir. Ebu Nadre der ki: Onlar, bir kuştan daha sür'atli olarak ayrılıp giderler. Ebu'l-Alâ şöyle devâm ediyor: Sonra Müslümanlar getirilip kendilerine: Neye ibâdet etmekteydiniz? diye sorulur. Onlar: Allah'a ibâdet etmekteydik, derler. Onlara: Gördüğünüz takdîrde O'nu bilir misiniz? denilir de onlar; evet, derler. Kendilerine: O'nu görmediğiniz halde nasıl tanırsınız? diye sorulur, onlar: Biz O'nun bir benzeri, dengi olma-

dığını biliyoruz, derler. Allah Teâlâ zâtını onlara tanıtıp bildirir ve inananları kurtarır.

«Ve derlerdi ki: Deli bir şâir için mi biz (atalarımızın ilâhlarına) tapınmayı terkedeceğiz?» Bu sözleri ile Allah Rasûlü (s.a.)nü kasdetmektedirler. Allah Teâlâ da onları red makâmında ve yalanlama kabîlinden şöyle buyurur: «Hayır, O (haberleri ve istekleriyle Allah'ın şerîatını gerçeği) getirmiş ve peygamberleri tasdîk etmişti.» Peygamberlerin Allah Teâlâ'nın güzel sıfatlarına ve dosdoğru yollarına dâir haber vermiş olduklarında peygamberlerini doğrulamış ve onların haber verdikleri gibi şerîat ve emirlerinde Allah'tan haber vermiştir. «Ey Muhammed, senin için söylenenler, senden önceki peygamberler için de söylenmişti. Doğrusu Rabbın hem bağışlayan ve hem de can yakıcı azâb verendir.» (Fussilet, 43).

إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ
﴿٤٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ ۖ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ
مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍۭ ﴿٤٥﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ
وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

38 — Elbette siz, elîm azâbı tadacaksınız.

39 — Ve yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezâlandırılmayacaksınız.

40 — Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.

41 — İşte onlar için ma'lûm bir rızık vardır.

42 — Ve meyveler. Onlar ikrâm edilenlerdir.

43 — Naîm cennetlerinde,

44 — Karşılıklı tahtlar üzerinde.

45 — Kendilerine kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur,

46 — Ki bembeyâzdır, içenlere zevk verir.

47 — Başağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.

48 — Yanlarında el değmemiş ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş iri gözlüler vardır.

49 — Sanki onlar, saklı bir yumurta gibidirler.

Allah'ın Samîmî Kulları Müstesnâ

Allah Teâlâ insanlara hitâben: «Şüphesiz ki siz, elîm azâbı tadacaksınız. Ve yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezâlandırılmayacaksınız.» buyurup sonra da bundan ihlâslı kullarını istisnâ etmiştir. Nitekim şu âyet-i kerîme'lerde de durum böyledir: «İkindi vaktine andolsun ki insan hiç şüphesiz hüsrân içindedir. Ancak îmân edip yararlı iş işleyenler bir de birbirine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3). «Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık.» (Tîn, 4-6), «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu Rabbının yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür. Sonra Biz takvâya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» (Meryem, 71-72), «Her nefis kazandığı şey mukâbilinde bir rehindir. Ancak sağcılar (defteri sağdan verilenler) böyle değildir.» (Müddessir, 38, 39). Bu sebepledir ki burada da: «Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.» buyurmuş olup onlar elîm azâbı tadacak değillerdir. Onlar hesâbda zorlanmayacak, sıkıntıya sokulmayacak, aksine kötülükleri varsa onların bu kötülüklerinden vazgeçilerek bağışlanacaklardır. Onlar bir iyiliklerine karşılık on katından yedi yüz katına, Allah'ın dilediği kadar birçok katlara kadar olmak üzere mükâfâtlandırılacaklardır.

Katâde ve Süddî, «İşte onlar için ma'lûm bir rızık vardır.» âyetinde cennetin kasdedildiğini söylerler. Allah Teâlâ bunu daha sonra şöyle açıklar: «Ve çeşitli meyveler. Onlar ikrâm edilenlerdir.» Onlara hizmet edilir, refâh ve nimet içinde olurlar. «Naîm cennetlerinde, karşılıklı tahtlar üzerinde.» Mücâhid der ki: Onlar birbirlerinin enselerine bakmazlar (aksine yüz yüze tahtlar üzerindedirler). İbn Ebu Hâtim'in Yahyâ İbn Abdek el-Kazvînî kanalıyla... Zeyd İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza gelip bize şu âyeti okudu: «Karşılıklı tahtlar üzerinde.» Onlar birbirlerine bakarlar. Hadis garîbdir.

«Kendilerine kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur, ki bembeyâzdır, içenlere zevk verir. Başağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ölümsüz gençler yanlarında, baş ağrısı ve dönmesi vermeyen bembeyaz bir kaynaktan doldurul-

muş kâseler, ibrikler, kadehler ile dolaşırlar.» (Vâkıa, 17-19) buyurulur ki, Allah Teâlâ âhiret içkilerini; dünya içkilerindeki başağrısı, karın ağrısı, aklı giderme gibi âfetlerden tenzîh etmiştir. Burada da şöyle buyurur: «Kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur.» Kesilmesinden ve bitmesinden korkmayacakları akan nehirlerden içkiler doldurulmuş kadehler sunulur onlara. Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik şöyle diyor: Bembeyâz akan içkiden doldurulmuş kadehler sunulur. Onun rengi parlak ve güzeldir. Yoksa çirkin ve pis görünüşü ile, kırmızı yahut siyah veya sarı, ya da bulanıklık gibi selîme tabiat sahiblerinin nefret edeceği vasıflarıyla dünya içkileri gibi değildir.

«İçenlere zevk verir.» Tadı da rengi gibi hoştur. Tadının hoşluğu kokusunun da hoşluğuna delâlet eder. Bütünüyle âhiret içkileri dünya içkilerinden farklıdır.

«Başağrısı yoktur onda.» içenlerde karın ağrısı meydana getirmez. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd derler ki: Sıvılığının çokluğu sebebiyle kulunç (peklik de yapan çok sancılı bir karın ağrısı hastalığı) ve benzeri hastalıklara sebep olan dünya içkilerinin te'sîrini göstermez. Âyetteki (الغول) kelimesi ile burada başağrısının kasdedildiği de söylenmiştir. Nitekim bu, İbn Abbâs'tan rivâyet ediliyor. Katâde ise kelimeyi, baş ve karın ağrısıyla açıklamıştır. Katâde ve Süddî'den rivâyete göre o (âhiret içkileri) içenlerin akıllarını gidermez. (...) Saîd İbn Cübeyr: Onlarda hoşlanılmayacak herhangi bir şey ve hiç bir eziyyet yoktur, demiştir. Ancak Mücâhid'in bu kelimeyi karın ağrısı ile izâhı, sahîh olan bir açıklamadır.

«Ve sarhoş da etmez.» Mücâhid: Onların akıllarını gidermez, derken İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Hasan, Atâ el-Horasânî, Süddî ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk der ki: İçkide dört özellik vardır: Sarhoşluk, başağrısı, kusma ve idrâr. Allah Teâlâ cennet içkilerini zikredip onları bu özelliklerden tenzîh etmiştir. Nitekim Sâffât sûresindeki zikri de böyledir.

«Yanlarında el değmemiş, (iffetli) ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, (sâdece eşlerine bakan) iri gözlüler vardır.» İbn Abbâs, Mücâhid, Zeyd İbn Eslem, Katâde, Süddî ve başkaları, âyeti bizim burada verdiğimiz şekilde açıklamışlardır. Âyetteki (عين) kelimesi; güzel gözlüler, anlamınadır. Bu kelimenin, gözleri büyük anlamına geldiği de söylenmiştir ki bu, birinci açıklama ile aynıdır. Yani onlar büyük gözlülerdir. Burada onların gözleri, güzellikle ve iffetle nitelenmiştir. Nitekim Züleyhâ da Hz. Yûsuf'u süsleyerek (kendisini ayıplayan) o kadınların karşısına çıkardığında, onu büyük görerek güzelliği ve eşsiz görünüşü ile meleklerden bir melek sanmışlardı. İşte o zaman Züleyhâ Hz. Yûsuf hakkında şöyle demişti: «İşte beni, onun için ayıpladığınız budur. Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi. Eğer

istediğimi yapmazsa; andolsun ki, zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.» (Yûsuf, 32). Yani bu güzelliği ile beraber o, aynı zamanda iffetli, tertemiz ve Allah korkusu ile dopdoludur. Hûrîler de böyledir. «Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.» (Rahmân, 70). Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Yanlarında el değmemiş ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş iri gözlüler vardır.» buyurmuştur.

«Sanki onlar, saklı bir yumurta gibidirler.» âyetinde onlar en güzel renklerle, bedenlerinin nâzeninliği ile nitelenmiştir. İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetini; saklı inciler, ile açıklar (..) Hasan ise «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetine: Korunmuş ve eller ona değmemiş, açıklamasını getirir. Süddî ise burayı: Yuvasında saklı devekuşu yumurtası rengindedir, şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr ise «Saklı bir yumurta» ile yumurtanın içinin kasdedildiğini söyler. Atâ el-Horasânî der ki: O, yumurtanın dış kabuğu ile yumurta sarısı arasında olan yumurta akıdır. Süddî «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Kabuğu kırılıp çıkarıldığı zamandaki yumurtanın beyâzıdır (akıdır). İbn Cerîr de «saklı» kelimesine dayanarak bu açıklamayı tercîh etmiştir. O der ki: Yumurtanın dış kabuğuna kuşun kanadı ve yuva değmektedir. Yumurtanın içinin hilâfına eller onu almakta, eller ona dokunmaktadır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn Abdurrahmân İbn Vehb'in... Ümmü Seleme (r.a.) den rivâyetinde o, Allah Rasûlüne: Ey Allah'ın elçisi, bana Allah Teâlâ'nın «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetini haber ver, demiş de Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Onların inceliği, senin görmüş olduğun yumurtanın dış kabuğunun hemen altındaki yumurta zarının inceliği gibidir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Enes (r.a.)ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanlar yeniden diriltildikleri zaman yerden ilk çıkan insan ben olacağım. Onlar Allah'ın huzûruna toplu halde gittikleri zaman sözcüleri ben olacağım. Onlar üzüldükleri zamanda müjdeleyicileri, hapsolundukları zamanda şefâatçıları yine benim. Livâü'l-Hamd o günde benim elimdedir. Rabbıma karşı âdemoğullarının en şereflisi benim yine de övünmem. Saklı devekuşu yumurtası renginde —veya saklı inciler buyurmuştur— bin hizmetçi bana hizmet edecektir.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ
أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ
أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا

نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

50 — Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.

51 — İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı.

52 — Derdi ki: Sen de mi tasdîk edenlerdensin?

53 — Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi cezâ göreceğiz?

54 — Siz onu bilir misiniz? dedi.

55 — Bir bakar ve onu cehennemin ortasında görmüştür.

56— Dedi ki: Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin.

57 — Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.

58 — Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi?

59 — Ancak ilk ölümümüz müstesnâ ve azâblandırılmayacağız da.

60 — İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.

61 — Çalışanlar bunun gibisi için çalışsınlar.

Bunun İçin Çalışsın Çalışanlar

Allah Teâlâ burada cennet ehlinden haber veriyor ki onlar birbirlerine gelip birbirlerinin durumunu, dünyada ne halde olduklarını, orada nelere katlandıklarını soruşturacaklardır. İçeceklerinin başında, sohbet toplantılarındaki bir araya gelmelerinde konuşacakları sözler bunlardır. Onlar tahtlar üzerinde oturmuş, önlerinde hizmetçiler yiyecek ,içecek, giyecek ve hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ,hiç bir beşer kalbine gelmeyecek en büyük hayırları koşarak onlara getireceklerdir. «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı.» Mücâhid buradaki dost ile şeytânın kasdedildiğini söylerken, İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî şöyle diyor: O (âyette zikredilen dost) müşrik birisidir ki dünyada onun îmân ehlinden bir arkadaşı vardı. Mücâhid ile İbn Abbâs'ın sözleri arasında bir zıdlık söz konusu değildir. Zîrâ şeytân,

cinlerden olup gönüllere vesvese verir. İnsanlardan olanı ise kulakların işiteceği sözler söyler. Her ikisi de mü'minlere düşmandırlar. Allah Teâlâ: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftirâları ile başbaşa bırak.» (En'âm, 112) buyurur ki, o ikisinden her biri de vesvese vericidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir yerde: «İnsanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden insanların Tanrısı, insanların Hükümrânı ve insanların Rabbı olan Allah'a sığınırım.» (Nâs, 4-6) buyururken bu sebeple burada: «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi (yeniden diriltilmeyi, mahşerde toplanmayı, hesâba çekilmeyi ve cezâyı) tasdîk edenlerdensin?» buyurmuştur ki bunu bir şaşırtma, yalanlama, uzak görme, küfür ve inad şeklinde söylemektedir. «Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi cezâ göreceğiz?» Mücâhid ve Süddî, buradaki (مدينون) kelimesini; hesâba çekileceğiz, şeklinde anlamışlardır. İbn Abbâs ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de: Bize amellerimizin karşılığı mı verilecek? şeklinde anlamışlardır ki, her iki açıklama da doğrudur, «Siz onu bilir misiniz? dedi.» Mü'min kişi, cennet ehlinden olan arkadaşlarına böyle söyler. «Bir bakar ve onu cehennemin ortasında görmüştür.» İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Huleyd el-Ansârî, Katâde, Süddî ve Atâ el-Horasânî âyetteki (سواءالجحيم) kelimelerini; cehennemin ortası ile tefsîr etmişlerdir. Hasan el-Basrî der ki: Yanıp tutuşan bir kor gibi olan cehennemin ortasındadır. Katâde şöyle diyor: Bize anlatıldığına göre, o bakıp (cehennemdekilerin) dimâğlarının (ateşin şiddetinden) fokur fokur kaynadığını görecektir. Yine bize anlatıldığına göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle demiş: Cennette pencereler vardır ki, cennet ehlinden birisi istediği zaman ateşteki düşmanına bakar ve onu görerek şükrü artar.

«Dedi ki: Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin.» Mü'min, kâfire hitâben şöyle diyecektir: «Allah'a andolsun ki (şâyet sana itâat etmiş olsaydım) az kaldı beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» Şâyet üzerime Allah'ın fazlı olmamış olsaydı ben de senin olduğun yerde, senin gibi cehennemin ortasında olacaktım, seninle beraber azâba arzolunacaktım. Fakat Allah Teâlâ bana fazl u rahmeti ile muâmele buyurdu, beni îmâna ve O'nu birlemeye eriştirdi. «Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akar ve derler ki: Hamdolsun Allah'a ki; bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Andolsun ki; Rabbımızın peygamberleri hakkı getirmişlerdir. Onlara: Yapmakta olduklarınızdan dolayı mîrâsçısı kılındığınız cennet işte budur, diye seslenilir.» (A'râf, 43).

«Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesnâ ve azâblandırılmayacağız da.» Mü'min kişi, Allah Teâlâ'nın kendisine bahşetmiş olduğu cennette ebedî kalma ve şeref yurdunda yerleşme ile kendine gıbta ederek bunları söyleyecektir. Orada ne ölüm, ne de azâb yoktur. Bu sebepledir ki: «İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî'nin... İkrime'den rivâyetine göre İbn Abbâs (r.a.) Allah Teâlâ'nın cennet ehli hakkındaki «Onlara şöyle denir: İşlediklerinizden ötürü âfiyetle yeyin, için.» (Tûr, 19), «Onlara denir ki: İşlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» (Mürselât, 43). kavilleri hakkında şöyle demiş: Âyetteki (هنيئاً) kelimesi; onlar orada ölmeyecekler, anlamınadır. İşte o zaman onlar: «Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesnâ ve azâblandırılmayacağız da.» diyeceklerdir. Hasan el-Basrî der ki: Hiç bir nimetin ölüm tarafından kesilmeyeceğini anladıkları zaman onlar: «Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesnâ ve azâblandırılmayacağız da.» diyecekler, onlara: Hayır, denilecek. Bunun üzerine onlar: İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.» diyeceklerdir.

«Çalışanlar bunun için çalışsınlar.» âyeti hakkında Katâde bunun, cennet ehlinin sözlerinden olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr ise bunun, Allah Teâlâ'nın kelâmından olduğunu söyleyip şöyle açıklar: Dünyada iken çalışanlar bu nimet ve bu kurtuluş gibisi için, âhirette bunlara kavuşabilmeleri gâyesiyle çalışsınlar.

İsrâiloğulları içinde, ortak olan iki kişinin kıssasını anlatırlar ki, bu kıssa bu âyet-i kerîme'nin umûmî hükmü altına girmektedir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana İshâk İbn İbrâhîm İbn Habîb İbn Şehîd'-in... «Benim bir dostum vardı...» âyeti hakkında Fürât İbn Salebe el-Behrânî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: İki adam ortaktılar. Sekiz bin dînârları vardı. Onlardan birisinin bir san'atı vardı, diğerinin ise hiç bir san'atı yoktu. Bunlardan San'at sâhibi olan diğerine: Senin herhangi bir san'atın yok. Ben senden ayrılmaktan ve seninle malımızı bölüşmekten başka çâre görmüyorum, deyip aralarında mallarını paylaştılar ve ayrıldılar. Sonra (bunlardan san'at sâhibi olanı) bin dînâra ölen bir kralın evini satın aldı, arkadaşını çağırıp ona gösterdi ve: Bu evi nasıl görüyorsun? Onu bin dînâr'a satın aldım, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzelmiş, diye cevab verdi. Çıktığı zaman: Allah'ım, doğrusu arkadaşım şu evi bin dînâra satın almış. Ben de Senden cennet evlerinden bir ev istiyorum, dedi. Bin dînâr tasadduk etti. Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra san'at sâhibi olanı bin dînârla bir kadınla evlendi, arkadaşını çağırıp ona yemek yaptı. Arkadaşı gelince: Bin dînâra bir kadınla evlendim, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzel, deyip çıktıktan sonra: Rabbım, şüphesiz arkadaşım bin dînâr ile bir kadınla ev-

lenmiş. Ben de Senden hûrîlerden bir kadın dilerim, deyip bin dînâr sadaka dağıttı. Sonra Allah Teâlâ'nın dilediği kadar kaldılar. San'at sâhibi olanı iki bin dînâr karşılığında iki bahçe satın alıp arkadaşını davet ederek ona gösterdi ve: Ben şu iki bahçeyi satın aldım, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzel, deyip çıktığında: Rabbım, şüphesiz arkadaşım iki bin dînâr karşılığında iki bahçe satın almış. Ben de Senden cennette iki bahçe isterim, deyip iki bin dînârı sadaka olarak dağıttı. Sonra ölüm meleği ikisine de gelip ikisinin rûhlarını kabzetti. Sadaka dağıtanı götürüp hoşuna gideceği bir eve koydu. Bir de baktı ki ne görsün güzelliğinden altında olanları aydınlatan bir kadın var. Sonra melek onu, iki bahçeye ve ancak Allah'ın bildiği şeylere koydu. İşte o zaman o kul: Durumu şöyle şöyle olan bir adama ne kadar yaraşır, dedi de melek: Şüphesiz o adam sensin. Bu ev, bu iki bahçe ve kadın senindir, dedi. O kişi: «Benim bir arkadaşım vardı. Sen de mi peygamberleri tasdîk edenlerdensin? derdi.» dedi de ona: Şüphesiz o cehennemdedir, denildi. O kişi: «Siz onu bilir misiniz?» dedi de bakıp onu cehennemin ortasında gördü. İşte o esnâda: «Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» dedi. (...)

İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Arafe'den, onun da Ömer İbn Abdurrahmân el-Ebbâr Ebu Hafs'dan rivâyetine göre; o şöyle anlatmış: İsmâîl, Süddî'ye «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi tasdik edenlerdensin?» âyetini sordum. Bana: Sana bunu hatırlatan nedir? diye sordu. Ben: Biraz önce okudum ve sana sormak istedim, dedim. Şöyle anlattı: İyi ezberle; İsrâiloğulları içinde iki ortak vardı. Birisi mü'min, diğeri kâfir idi. Altı bin dinârı paylaşarak ayrıldılar. Onlardan her birine üç bin dînâr düşmüştü. Allah'ın kalmalarını dilediği kadar kaldılar sonra bir araya geldiler (karşılaştılar) de kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Bir şeyler kazandın mı? Onunla ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min olanı ona: Hayır, peki sen ne yaptın? diye sordu. Onunla bir arâzî, hurmalık, meyvelik ve nehirler satın aldım, dedi. Mü'min ona: Gerçekten bunu yaptın mı? diye sordu da, kâfir olanı; evet, dedi. Mü'min kişi dönüp gitti, gece olduğunda Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kıldı, namazdan ayrıldığında bin dînâr alıp önüne koydu, sonra: Allah'ım, filânca —kâfir olan ortağını kasdediyordu— bin dînâr ile bir arâzî, hurmalık, meyveler ve nehirler satın almış. Yarın ölecek ve onları bırakıp gidecek. Allah'ım, şüphesiz ben Senden bu bin dînâr ile cennette bir arâzî, hurmalık, meyveler ve nehirler satın aldım, dedi, sabahleyin bu bin dînârı yoksullara paylaştırdı. Sonra Allah'ın kalmalarını dilediği kadar kaldılar, sonra karşılaştılar da kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Onunla bir şey kazandın mı? Onunla ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min kişi: Hayır,

peki sen ne yaptın? diye sordu. Kâfir olanı: Arâzîlerimin işleri ağırlaşmış, zorlaşmıştı. Bin dînâr ile köleler satın aldım. Arâzîmde benim için çalışıyorlar, dedi. Mü'min olanı ona: Gerçekten bunu yaptın mı? diye sordu da, kâfir olanı; evet, dedi. Mü'min dönüp gitti. Gece olduğunda Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kıldı, namazdan ayrılınca bin dînâr alıp önüne koydu, sonra: Allah'ım, şüphesiz filânca —kâfir olan ortağını kasdediyor— bin dînâr ile dünya kölelerinden köle satın almış. Yarın ölecek ve onları terkedecek veya onlar ölüp kendisini terkedecekler. Allah'ım, şüphesiz ben şu bin dînâr ile Senden cennette köleler satın almışımdır, dedi. Sabah olunca da bunu yoksullara paylaştırdı. Sonra Allah Teâlâ'nın kalmalarını dilediği kadar kaldılar, sonra da karşılaştılar da kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Onunla bir şey kazandın mı? Onunla herhangi bir ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min: Hayır, ya sen ne yaptın? diye sordu da, kâfir olanı: Bir şey dışında işlerim tamâm olmuştu. Filânca kadının kocası ölmüştü, bin dînârı ona mehir olarak verdim, bu mehir hem onu, hem de onun beraberindekilerin mislini bana getirdi, diye cevâb verdi. Mü'min olanı ona: Bunu yaptın mı? diye sordu da kâfir olanı: Evet, diye cevab verdi. Mü'min dönüp gitti, gece olunca, Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kılıp namazdan ayrıldığında kalan bin dînârı alıp önüne koydu ve: Allah'ım, filânca —kâfir olan ortağını kastediyor— dünya eşlerinden bir eşle evlenmiş. Yarın ölecek de o eşini bırakıp gidecek veya eşi ölecek de onu terkedip gidecek. Allah'ım, ben şu bin dînâr ile cennette Senden hûrîler istiyorum, deyip sabaha çıktığında o bin dînârı yoksullara bölüştürdü. Böylece mü'minin yanında hiç bir şey kalmamış oldu. Pamuktan bir gömlek, yünden bir elbise giydi, sonra bir ip alıp omuzuna attı, çeşitli işlerde çalışmaya, kuvveti ile bir şeyler kazmaya başladı. Bir adam ona gelip: Ey Allah'ın kulu, bana aylıklı işçi olur musun? Benim hayvanlarıma bakar, onların yemini verir, pisliklerini temizlersin, dedi de o; evet yaparım, deyip ona aylıklı işçi oldu, hayvanlarına bakmaya başladı. Hayvanların sâhibi her sabah gelir, hayvanlarına bakar, onlardan arık ve zayıf olan birini gördüğü zaman işçisinin başından tutup boynuna vurarak: Dün gecenin arpasını mı çaldın? derdi. Mü'min bu zorluğu ve sıkıntıyı görünce: Kâfir olan ortağıma giderim, onun arâzisinde çalışırım bana bir gün bir kuru ekmek verir, eskidiği zaman bana şu iki elbisemin yenisini giydirir, deyip kâfir olan arkadaşına gitti. Arkadaşının kapısına vardığında gece olmuştu. Bir de baktı ki göğe yükselen bir köşk, çevresinde kapıcılar var. Onlara: Şu köşkün sâhibinden benim için (içeri girmem için) izin isteyin. Bunu yaptığınız takdîrde bu kendisini sevindirecektir, dedi. Onlar kendisine: Git, şâyet doğru sözlü isen bir köşecikte uyu. Sabah olduğu zaman karşısına çık, dediler. Mü'min gidip elbisesinin yarısını altına, yarısını üzerine koyup uyu-

du. Sabah olunca, kâfir olan ortağına gelip kendisini ona sundu. Kâfir olan ortağı binitli olarak çıkıp da onu gördüğünde tanıdı, başında durup selâm verdi, onunla musâfaha etti, sonra ona: Maldan benim aldığım kadarını almamış mıydın? diye sordu. Mü'min kişi: Evet almıştım, işte benim halim bu. Ya senin halin nicedir? dedi. Kâfir olanı: Malını ne yaptığını bana haber verir misin diye sordu. Mü'min kişi: Bana onu sorma, dedi. Kâfir olan ortağı: Seni buraya getiren nedir? diye sordu da arkadaşı: Senin arâzînde çalışmaya geldim. Günden güne bana bir parça ekmek verirsin, eskidikleri zaman şu iki elbiseyi (şu iki elbisenin yerine başka iki elbiseyi) bana giydirirsin, dedi. Kâfir olanı: Hayır yapmam, fakat sana bundan daha iyi bir şey yapacağım. Ancak malını ne yaptığını bana söylemedikçe benden hiç bir hayır görecek değilsin, dedi. Mü'min olanı: Onu borç verdim, dedi. Kâfir ortağı: Kime? diye sordu da mü'minin cevabı: Vefâkâr bir zengine, oldu. Kâfir olanın; kim? sorusuna da: Rabbım olan Allah, diye cevab verdi. Kâfir olan arkadaşı onunla musâfaha eder halde iken elini elinden çekip: «Sen de mi tasdîk edenlerdensin? Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi cezâ göreceğiz?» —Süddî'nin söylediğine göre: Hesâba mı çekileceğiz?— deyip ayrılıp gitti ve onu terketti. Mü'min kişi onun kendisine iltifât etmediğini görünce döndü, bırakıp gitti ve bir süre darlık içinde yaşadı. Kâfir de bir zaman bolluk içinde yaşadı. Kıyâmet günü olup ta Allah Teâlâ mü'mini cennete koyduğunda geçerken bir arâzî, hurmalık, meyveler ve nehirler gördü ve: Bu kimindir? diye sordu. Bu senindir, denildi. Sübhânallah, amelimin değeri bunun benzeriyle mükâfâtlandırılmama yetti mi? dedi. Sonra yürümeye devâm etti ve sayılamayacak kadar çok köleler gördü. Bunlar kimindir? sorusuna: Bunlar senindir, denildi. Sübhânallah; amelimin değeri şunun gibisiyle mükâfâtlandırılmama yetti mi? dedi. Sonra yürümeye devâm etti de, kırmızı yâkûttan oyulmuş bir kubbe gördü. İçinde hûrîler vardı. Bunlar kimindir? diye sordu da: Bunlar senindir, denildi. Sübhânallah, amelimin fazîleti şunun gibisiyle mükâfâtlandırılmama mı ulaşmış? dedi. Sonra mü'min kişi kâfir olan ortağını hatırlayarak: «Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi tasdîk edendensin? Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi cezâ göreceğiz? derdi.» dedi. Cennet yücedir, cehennem alçaktır. Allah Teâlâ ona, cehennemliklerin arasından cehennemin ortasındaki arkadaşını gösterdi. Mü'min kişi onu gördüğü zaman tanıyıp: «Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım. Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesnâ ve azâblandırılmayacağız da. İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur. Çalışanlar bunun gibisi (Allah'ın bana bahşettiklerinin bir benzeri) için çalışsın.» dedi. Mü'min dünyada başından geçen zorlukları hatırlamaya

çalıştı da, dünyada iken başına gelen zorlukların kendisine ölümden daha ağır olmadığını gördü.

أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ
فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا
الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾
إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

62 — Konak yeri olarak bu mu hayırlıdır, yoksa zakkûm ağacı mı?

63 — Doğrusu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.

64 — O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır.

65 — Tomurcukları şeytânların başları gibidir.

66 — Onlar muhakkak ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır.

67 — Sonra onlar için, üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır.

68 — Sonra onların dönüşü muhakkak, yine cehennemedir.

69 — Doğrusu onlar, babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı.

70 — Yine de onların izlerinde koşturuluyorlardı.

Bu mu Daha İyi Yoksa Zakkûm Ağacı mı?

Allah Teâlâ buyurur ki: Cennet nimetleri; oradaki yeme, içme, eşler ve başka lezzetler mi ağırlama ve ihsân yönünden daha hayırlıdır, yoksa cehennemdeki zakkûm ağacı mı? Bununla muayyen bir ağacın kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bazıları onun, cehennemin her yerine dalları uzanan bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde cennetteki evlerden, içinde Tûbâ ağacından bir dal olmayanı yoktur. Âyetteki zakkûm ağacı ile ağaç cinsinin kasdedilmiş olması da mümkün-

dür. Cins olarak o ağaçlara zakkûm denilmektedir. Nitekim «Tûr-u Sînâ'da yetişen, yiyenlere yağ ve katık veren bir ağaç da var ettik.» (Mü'minûn, 20) âyetindeki ağaç ile de zeytin ağacı kasdedilmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın: «Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar, muhakkak ki zakkûm ağacından yiyeceksiniz.» (Vâkıa, 51, 52) kavli de bu açıklamayı kuvvetlendirmektedir.

«Doğrusu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.» âyetinde Katâde der ki: Zakkûm ağacı zikredilip dalâlette olanlar bununla fitneye düşürüldü ve: Arkadaşınız size cehennemde (ateşte) bir ağaç olduğunu haber veriyor. Halbuki ateş, ağacı yer bitirir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Ateşten beslenir ve ondan yaratılmıştır.» âyetini indirdi. Mücâhid der ki: «Doğrusu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.» Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— şöyle demişti: Zakkûm olsa olsa hurma ve kaymaktan ibârettir ki ben onu yutabilirim. Ben de derim ki: Âyetin anlamı şöyle olmalıdır: Ey Muhammed, Bizim sana zakkûm ağacını haber vermiş olmamız ancak bir deneme içindir ki, sen bununla insanları deneyip imtihân edeceksin. Böylece onlardan kimin doğrulayacağı, kimin de yalanlayacağı ortaya çıkacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Sana göstermiş olduğumuz rüyâyı sâdece insanlar için bir imtihân kıldık. Kur'ân'da la'netlenmiş olan ağacı da. Biz onları korkutuyoruz, ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor.» (İsrâ, 60).

«O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır.» Onun asıl bitme yeri ateştedir. «Tomurcukları şeytânların başları gibidir.» Onun bu şekilde nitelendirilmesi, anıldığı zaman çirkin ve kerîh olduğunu belirtmek içindir. Vehb İbn Münebbih der ki: Şeytânların kılları göğe doğru dikilmiş durumdadır.

Her ne kadar muhâtablarca bilinmemekte ise de Allah Teâlâ burada zakkûm ağacının tomurcuklarını şeytânların başlarına benzetmiştir. Zîrâ şeytânların çirkin görünüşlü oldukları gönüllerde yerleşmiş bir vâkıa idi. Burada maksadın, başları çok çirkin görünüşlü bir çeşit yılanlar olduğu da söylenmiştir. Tomurcukları son derece çirkin bir bitki çeşidi olduğu görüşü de ileri sürülmüştür. Ancak bu son iki ihtimâl şüphelidir. Her ikisini de İbn Cerîr zikretmiş olmakla birlikte birinci açıklama daha güçlü ve daha iyidir. En doğrusunu Allah bilir.

«Onlar muhakkak ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır.» âyetinde Allah Teâlâ onların daha iğrenci ve daha çirkin görünüşlüsü olmayan bu ağaçtan yiyeceklerini haber veriyor. Bunlara kötü tadı, kokusu ve tabîatı da ilâve edilmelidir. Onlar bundan yemeye mecbûr kalacaklardır. Zîrâ ondan başka bir şey bulamayacaklardır. Şu âyet-i kerîme de bu anlamdadır: «Kötü kokulu kuru bir dikenden

başka yiyecekleri de yoktur. O ne semirtir, ne de açlığı giderir.» (Ğâşiye, 6-7).

İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Amr İbn Merzûk'un... İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bu âyet-i kerîme'yi okuyup şöyle buyurmuş: Gerektiği şekilde Allah'tan korkunuz. Şâyet dünya denizlerine bir damla zakkûm damlatılmış olsaydı, yeryüzü halkının yaşantılarını alt-üst eder, bozardı. Ya bundan başka yiyeceği olmayanların durumu nasıldır? Hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.

İbn Abbâs'ın söylediğine göre «Sonra onlar için, üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır.» âyetinde onların zakkûm üzerine kaynar su içecekleri belirtilmektedir. Yine ondan gelen bir rivâyete göre onlar, kaynar su katılmış bir karışımdan ibâret bir içki içeceklerdir. Bir başkası şöyle diyor: Yani onların ferclerinden ve gözlerinden akan irin ve kanla karıştırılmış, üzerine kaynar su katılmış karma bir içki olacaktır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Ümâme el-Bâhilî (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Cehennem ehline bir su ikrâm edilir de ondan tiksinirler. Onlara yaklaştırıldığı zaman (sıcaklığından) yüzleri kavrulur. Başlarının derisi içine düşer. İçtiği zamanda ise bağırsakları parçalanarak arkasından çıkar. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Cehennem ehli acıktıkları zaman zakkûm ağacından imdât dilerler. Ondan yerler de, yüzlerinin derilerini söküp alır. Şâyet onlara kendilerini tanıyan birisi uğramış olsaydı, zakkûm ağacındaki yüzlerini tanırdı. Sonra üzerlerine susuzluk serpilir de yardım dilerler ve onlara kaynar su ikrâm edilir. Ağızlarına yaklaştırdıkları zaman, sıcaklığının şiddetinden daha önce derileri dökülmüş olan yüzlerinin etleri kavrulur. Karınlarındaki (organ)ler erir. Yürürlerken bağırsakları akıp derileri dökülür. Sonra onlara demirden topuzlarla vurulur ve her bir uzvu önüne düşer. Yok olmayı isterler.

«(Bu fasıldan) sonra onların dönüşü, muhakkak yine cehenneme; (alevlenen ateşe, tutuşan cahîm'e, dalgalanan saîre)dir.» Bir keresinde bunun, bir keresinde başka birinin içinde olacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Onlar cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahmân, 44) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde Katâde, Rahmân sûresindeki bu âyet-i kerîme'yi okumuştur ki bu; güzel, kuvvetli bir açıklamadır.

Süddî'nin söylediğine göre bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd kırâetinde: Sonra muhakkak ki onların dinlenecekleri yerleri; cehennemdir, anlamına gelecek şekilde imiş. Abdullah İbn Mes'ûd: Nefsim

kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki kıyâmet günü, gün yarılanmamışken cennet halkı cennette, cehennem halkı cehennemde dinleneceklerdir, demiş sonra da: «O gün, cennet yârânının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» (Furkân, 24) âyetini okumuş. Sevrî'nin Meysere kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Kıyâmet günü gündüz yarılanmamışken bunlar ve ötekiler dinlenecek, istirâhata çekileceklerdir. Süfyân der ki: Öyle sanıyorum İbn Mes'ûd: «O gün, cennet yârânının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» (Furkân, 24) ve «Sonra onların dönüşü muhakkak yine cehennemedir.» âyetlerini okumuştur. (...)

«Doğrusu onlar, babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı.» Onları bu şekilde cezâlandırmamızın sebebi; onların, babalarını sapıklık üzere bulup delilsiz ve bürhânsız olarak sâdece babalarını o halde bulduklarından dolayı onlara sapıklıklarında uymuş olmalarıdır. Bu sebepledir ki: «Yine de onların izlerinde koşturuyorlardı.» buyurmuştur. Mücâhid âyetteki (يهرعون) kelimesi ile; koşmaya benzer bir yürümenin kasdedildiğini söylerken Saîd İbn Cübeyr onların, bilgisizce atalarının peşinden gittiklerini belirtir.

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

71 — Andolsun ki onlardan önce geçenlerin çoğu da, sapıtmıştı.

72 — Ve andolsun ki onlara, uyarıcılar göndermiştik.

73 — Bir bak, uyarılanların âkıbeti nice oldu.

74 — Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ'dır.

Uyarıcılar Kervânı

Allah Teâlâ burada geçmiş ümmetlerin çoğunun dalâlette olduğunu, Allah ile beraber başka ilâhlar edindiklerini haber verir. Allah'ı inkârla başka şeylere tapınanları Allah'ın intikâmı ve satvetinden sakındıracak, Allah'ın baskını ile onları uyaracak peygamberleri onlar içinde uyarıcılar olarak göndermiştir. Bununla birlikte onlar Allah'ın elçilerine muhâlefette ve onları yalanlamakta devâm etmişler de, Allah

Teâlâ yalanlayanları helâk edip köklerini kazımış, inananları kurtarmış, onlara yardım etmiş ve muzaffer kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Bir bak, uyarılanların âkıbeti nice oldu. Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâdır.» buyurmuştur.

وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ
﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾

75 — Andolsun ki Nûh, Bize niyâz etmişti. Ne güzel icâbet edenleriz Biz.

76 — Onu ve âilesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

77 — Ve onun soyunu devâmlı olanlar yaptık.

78 — Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nâm) bıraktık.

79 — Âlemler içinde selâm olsun Nûh'a.

80 — Biz ihsân edenleri, işte böyle mükâfâtlandırırız.

81 — Doğrusu o, Bizim inanmış kullarımızdandı.

82 — Sonra diğerlerini suda boğduk.

Allah Teâlâ, evvelki ümmetlerin çoğunun kurtuluş yolundan saptıklarını zikrettikten sonra bunu tafsîlâtlı bir şekilde açıklamaya başlar ve önce Hz. Nûh (a.s.)u, kavminin onu yalanlamasını, uzun süre geçmesine rağmen onlardan çok azının îmân ettiğini haber verir. Hz. Nûh onların arasında 950 sene kalmıştı. Süre uzayıp onların yalanlamaları şiddetlenmişti. Her ne zaman kendilerini hakka davet etse onların nefreti ve uzaklaşmaları artıyordu. Sonunda Rabbına duâ edip: «Ben mağlûb oldum, bana yardım et.» dedi. Hz. Nûh'un onlara gazablanması üzerine Allah Teâlâ da onlara gazab etti. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Andolsun ki Nûh, Bize niyâz etmişti. Ne güzel icâbet edenleriz Biz. Onu ve âilesini büyük bir sıkıntı (olan yalanlamadan ve ona eziyyetlerin)dan kurtardık. Ve onun soyunu devâmlı olanlar yaptık.» Ali İbn Ebu Talha'nın rivâyetine göre İbn Abbâs şöyle diyor: Hz. Nûh (a.s.)un zürriyyetinden başka hiç kimse kalmadı. «Ve onun soyunu devâmlı olanlar yaptık.» âyeti hakkında Katâde'den rivâyetle Saîd İbn Ebu Arûbe derki: Bütün insanlar Nûh'un zürriyyetindendir. Tirmizî, İbn

Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Saîd İbn Beşîr kanalıyla... Semûre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetlerine göre O, «Ve onun soyunu devâmlı olanlar yaptık.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Bunlar (Nûh'un soyu) Sâm, Hâm ve Yâfes'tir. İmâm Ahmed'in Abdülvehhâb kanalıyla... Semûre'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Sâm arapların, Hâm Habeş'lilerin, Yâfes de Rumların babasıdır. Hadîsi Tirmizî de Bişr İbn Muâz kanalıyla... Katâde'den rivâyet etmiştir. Hâfız Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Hadîsin bir benzeri İmrân İbn Husayn'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla rivâyet edilmiştir. Burada Rumlardan maksad ilk Rumlardır ki bunlar Rûmî İbn Lîtâ İbn Yûnan İbn Yâfes İbn Nûh'a nisbet edilen Yunan'lılardır. İsmâîl İbn Ayyâş kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyete göre; o, şöyle demiş: Nûh'un çocukları üçtür: Sâm, Hâm, Yafes. Bu üçten her birerinin de üç çocuğu vardır. Sâm'ın çocukları Arap, Fars ve Rum'dur. Yâfes'in çocukları Türkler, Slavlar, Ye'cûc ve Me'cûc'dur. Hâm'ın çocukları ise Kıptîler, Sudan'lılar ve Berberlerdir. Bu açıklamanın bir benzeri Vehb İbn Münebbih'ten de rivâyet edilmektedir ki en doğrusunu Allah bilir.

«Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık.» âyetini İbn Abbâs şöyle açıklıyor: Ve ona sonra gelenler arasında hayırla anılacağı bir nam bıraktık. Mücâhid ise burayı: Bütün peygamberler için doğru söyler bir dil ile açıklamıştır. Katâde ve Süddî derler ki: Allah Teâlâ onun için sonrakiler içinde güzel bir övgü bırakmıştır. Dahhâk ise buradaki nâmı, selâm ve güzel övgü ile açıklar.

«Âlemler içinde selâm olsun Nûh'a.» âyeti Hz. Nûh için bırakılan güzel anı ve güzel övgüyü açıklamaktadır. Bütün kabileler ve ümmetler ona selâm göndermektedir.

«Biz ihsân edenleri, işte böyle mükâfâtlandırırız.» İşte Biz kullardan Allah'a itâatta ihsân sâhibi olanları böylece mükâfâtlandırır, mertebesine göre kendinden sonra anılacağı bir anı bırakırız onun için.

«Doğrusu o, Bizim inanmış, (doğrulayan, Allah'ı birleyen ve Allah hakkında yakîn sâhibi olan) kullarımızdandı. Sonra diğerlerini suda (boğarak yok ettik) boğduk.» Onlardan bakabilen hiç bir göz, hiç bir anı ve hiç bir iz kalmadı ki onlar sâdece bu çirkin nitelikleriyle tanınmaktadırlar.

وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا
تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾

83 — Muhakkak ki İbrâhîm de onun yolunda olanlardandı.

84 — Çünkü Rabbına selîm bir kalb ile gelmişti.

85 — Hani babasına ve kavmine demişti ki: Neye ibâdet ediyorsunuz?

86 — Yalancılık etmek için mi, Allah'tan başka tanrılar mı istiyorsunuz?

87 — Âlemlerin Rabbı hakkındaki zannınız nedir?

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Muhakkak ki İbrâhîm' de onun yolundan olanlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Muhakkak ki İbrâhîm, onun dini üzere olanlardandı. Mücâhid ise buradaki (شيعة) kelimesini; metod, yol ve sünnet olarak açıklıyor.

İbn Abbâs'ın söylediğine göre, «Çünkü Rabbına selîm bir kalb ile gelmişti.» âyetindeki kalb-i selîm ile Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâdet kasdedilmektedir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc'den, onun Ebu Üsâmeden, onun da Avf'dan rivâyetine göre o, şöyle diyor: Muhammed İbn Sîrîn'e: Kalb-i selîm nedir? diye sormuştum. Allah'ın hak olduğunu, hiç şüphesiz kıyâmetin gelecek olduğunu, Allah'ın kabirlerde olanları tekrâr dirilteceğini bilmesidir, dedi. Hasan kalb-i selîm'i şirkden kurtulmuş olan kalble açıklar. Urve ise, çokça la'net etmeyen kalb olduğunu söyler.

Hani babasına ve kavmine demişti ki: «Neye ibâdet ediyorsunuz?» Böylece Hz. İbrâhîm onların putlara ve Allah'a denk gördüklerine tapınmalarını inkâr etmiş, onlara: «Yalancılık etmek için mi, Allah'tan başka tanrılar mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbı hakkındaki zannınız nedir?» demiştir. Katâde der ki: Siz O'ndan bir başkasına tapınmış olduğunuz halde O'na kavuştuğunuz takdîrde size ne yapacağını sanıyorsunuz?

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ
أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾
قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ
فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

88 — Derken yıldızlara bir göz atarak baktı.

89 — Doğrusu ben rahatsızım, dedi.

90 — Bunun üzerine arkalarını dönüp uzaklaştılar.

91 — O da, tanrılarına yönelip dedi ki: Yemiyor musunuz?

92 — Ne o, konuşmuyor musunuz?

93 — Nihâyet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.

94 — Bunun üzerine koşarak ona geldiler.

95 — Dedi ki: Yonttuğunuz şeylere mi tapıyor sunuz?

96 — Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.

97 — Haydin; dediler, Onun için bir binâ yapın da onu alevli ateşe atın.

98 — Ona hîle yapmak istediler. Biz de onları en aşağılar kıldık.

Kavmi bayram yerine gittikleri zaman şehirde kalabilmek için Hz. İbrâhîm, kavmine rahatsız olduğunu söylemiştir. Kavminin bayrama gitmeleri vakti geldiğinde Hz. İbrâhîm, onların ilâhları ile yalnız kalarak onları kırmak istedi. Aslında gerçek olan bir söz söyledi onlara. Onlar da kendi tahmînleri uyarınca onun gerçekten hasta olduğunu zannettiler. «Bunun üzerine arkalarını dönüp uzaklaştılar.» Katâde «Derken yıldızlara bir göz atarak baktı.» âyetinde der ki: Hz. İbrâhîm yıldızlara şöyle bir bakarak düşündü. Yani onları ne ile oyalayacağını düşünerek göğe atf-ı nazar eyledi ve: «Doğrusu ben rahatsızım, (zayıfım).» dedi. İbn Cerîr burada şu hadîsi rivâyet ediyor: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şu üç yalanı dışında Hz. İbrâhîm (a.s.) hiç yalan söylememiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zâtı hakkındadır. Birinde «Ben rahatsızım» demişti. Bir başka keresinde de: «Belki şu büyükleri yapmıştır.» demişti. Üçüncü yalanı ise Sâre hakkında: «O, kız kardeşimdir.» demesidir. Bu hadîs Sahîh'lerde ve Sünen'lerde muhtelif kanallardan rivâyetle tahrîc edilmiş bir hadîstir. Ancak bu, söyleyenin ayıplanacağı hakîkî yalan kabîlinden değildir. Burada (hadîste) Hz. İbrâhîm'in bu sözlerine yalan adı verilmesi mecâz tarîkıyladır. Aslında Hz. İbrâhîm'in yaptığı şer'î ve dinî bir maksad için sözü üstü kapalı, kinâyeli olarak söylemekten ibârettir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz kinâyeli konuşmada yalandan sakınma ve korunma vardır.

İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hz. İbrâhîm'in söylemiş olduğu üç kelime hakkında şöyle buyurdu: Onlardan hiç bir kelime yoktur ki Allah'ın dinini üstün kılmak için söylenmiş olmasın. Bir keresinde: «Doğrusu ben rahatsızım.» demişti. Bir başka kere: «Belki şu büyükleri yapmıştır.» demiş, kadınını istediği zaman da krala: «O benim kız kardeşimdir.» demişti.

Süfyân'ın söylediğine göre «Doğrusu ben rahatsızım.» sözünde tâûnlu hasta kasdedilmektedir. Onlar tâûna yakalanmış olandan kaçarlardı. Hz. İbrâhîm böylece onların ilâhları ile yalnız kalmak istemişti. İbn Abbâs'dan rivâyetle Avfî «Derken yıldızlara bir göz atarak baktı ve: Doğrusu ben rahatsızım, dedi.» âyeti hakkında şöyle diyor: Hz. İbrâhîm onların ilâhlarının bulunduğu evde iken ona; çık, dediler. O: Doğrusu ben tâûna yakalandım, dedi. Tâûn korkusuyla onu bırakıp gittiler. Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetle Katâde der ki: Doğan bir yıldız gördü ve: «Doğrusu ben rahatsızım.» diyerek Allah'ın peygamberi dini yüzünden sıkıntıya dûçâr kaldı ve rahatsız olduğunu söyledi. Bir başkaları ise şöyle diyorlar: Onun: «Doğrusu ben rahatsızım.» demesi geleceğe nisbetledir ki burada ölüm hastalığını kasdetmektedir. «Doğrusu ben rahatsızım.» sözüyle Hz. İbrâhîm'in şöyle demek istediği de nakledilir: Doğrusu Allah'ın dışında putlara tapınmanızdan ötürü kalbim rahatsızdır. Hasan el-Basrî der ki: İbrâhîm'in kavmi bayramlarına çıktıklarında, onu da çıkarmak istediler. Sırtı üzere uzanıp: «Doğrusu ben rahatsızım.» dedi ve göğe bakmaya başladı. Onlar gidince ilâhlarına yönelip onları kırdı. Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmektedir.

«Bunun üzerine arkalarını dönüp (bayramlarına gittiler) uzaklaştılar.» Onlar çıkıp gittikten sonra o da (sür'atle ve gizlice onların) tanrılarına yönelip dedi ki: «Yemiyor musunuz?» Onlar bereketlenmesi için putlarının önüne yemekler koymuşlardı. Bunları tanrılarına kurbân sayıyorlardı. Süddî der ki: Hz. İbrâhîm, ilâhların evine girdi. Bir de gördü ki onların ilâhları büyük bir salondadır, salonun kapısının tâm karşısında büyük bir put, onun da yanında daha küçükleri, birbirleri yanısıra dizilmişler. Her putu ondan bir küçüğü ta'kîb etmektedir ki nihâyet salonun kapısına kadar böylece sıralanmışlardır. Bir de gördü ki onlar yemekler yapmışlar ve yemekleri ilâhlarının önlerine koymuşlar. Onlar şöyle diyorlardı: İlâhlar bizim yemeklerimizi bereketlendirirler de döndüğümüz zaman onları yeriz. Hz. İbrâhîm putların önlerindeki yemeklere bakarak: «Yemiyor musunuz? Ne o, konuşmuyor musunuz?» dedi.

«Nihâyet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» âyetini Ferrâ şöyle açıklar: Onların üzerine eğilip sağ eliyle onlara vurdu. Katâde ve Cev-

herî ise şöyle diyorlar: «Onların üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» Hz. İbrâhîm'in onlara sağ eliyle vurması, sağ elin daha kuvvetli ve daha güçlü olmasındandır. Böylece putları paramparça edebilmiştir. Belki ona mürâcaat ederler diye sâdece büyüklerini bırakmıştır. Nitekim bunun açıklaması daha önce Enbiyâ sûresinde geçmişti.

«Bunun üzerine koşarak (süratle) ona geldiler.» Bu olay burada kısaca, Enbiyâ sûresinde ise genişçe anlatılmıştır. Onlar döndükleri zaman ilk anda bunu kimin yaptığını anlayamadılar. Ancak araştırdıktan sonradır ki bunu Hz. İbrâhîm (a.s.)'ın yaptığını anladılar. Onu cezâlandırmak üzere geldiklerinde ise Hz. İbrâhîm onları ayıplamaya ve kınamaya başlayarak şöyle dedi: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?» Allah'tan başka kendi ellerinizle yontarak yapmış olduğunuz putlara mı tapınıyorsunuz? «Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» Âyetteki (ما) kelimesinin masdariyyet bildiren bir edât olması da, şey anlamına gelen (الذى) anlamına olması da muhtemeldir. Bunlardan birincisine göre anlam: Halbuki sizi de, işinizi de Allah yaratmıştır, olacaktır. İkinci duruma göre ise anlam: Halbuki sizi de, yapagelmekte olduklarınızı da Allah yaratmıştır, şeklindedir ki; her iki anlam bir diğerinin mülâzımı olup birincisi daha kuvvetlidir. Birinci görüşün kuvvetli olduğuna Buhârî'nin Kitâb-ı kulların fiilleri bahsinde Ali İbn el-Medînî kanalıyla... Huzeyfe'den merfû olarak rivâyet etmiş olduğu şu hadîsi delil getirirler: Hadîste Allah Rasûlü: Şüphesiz Allah Teâlâ her bir iş işleyeni ve işlediğini yaratandır, buyurmuştur.

Aleyhlerine huccet konulduğu zaman onlar Hz. İbrâhîm'i güç ve kuvvetleriyle yakalayarak mağlûb etme yoluna sapmış ve şöyle demiştiler: «Haydin; onun için bir binâ yapın da onu cehenneme atın.» Onların neler yaptıklarının açıklaması daha önce Enbiyâ sûresinde geçmişti. Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm'i ateşten kurtarmış, onlara gâlib getirmiş, onun huccetini üstün kılarak desteklemiştir. Bu sebepledir ki: «Ona hîle yapmak istediler. Biz de onları en aşağılar kıldık.» buyurmuştur.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾
فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَ
نَادَيْنَاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا
لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ

إِبْرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا
مِّنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰٓ إِسْحَٰقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

99 — O, dedi ki: Doğrusu ben, Rabbıma gidiyorum. O beni hidâyete erdirir.

100 — Rabbım, bana sâlihlerden ihsân et.

101 — Biz de ona, hilim sâhibi bir oğul müjdeledik.

102 — O, kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca dedi ki: Oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin? O da dedi ki: Babacığım; sana emrolunanı yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.

103 — İkisi de teslîm olunca, babası; oğlunu alnı üzere yatırdı.

104 — Biz, ona şöyle seslendik: Ey İbrâhîm.

105 — Sen rü'yâyı gerçekleştirdin. Elbette Biz, ihsân edenleri böylece mükâfâtlandırırız.

106 — Muhakkak ki, bu apaçık bir imtihândı.

107 — Ve ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.

108 — Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nâm) bıraktık.

109 — Selâm olsun İbrâhîm'e.

110 — Biz, ihsân edenleri işte böyle mükâfâtlandırırız.

111 — Muhakkak ki o, mü'min kullarımızdandı.

112 — Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.

113 — Onu da, İshâk'ı da mübârek kıldık. O ikisinin soyundan ihsân eden de vardır, kendisine açıkça zulmeden de.

Selâm Olsun İbrâhîm'e

Allah Teâlâ, Halîl'i İbrâhîm'den haber veriyor. Allah Teâlâ kavmine karşı onu destekleyip de o, görmüş oldukları bunca büyük mucizelere rağmen onların îmânından ümit kestiği zaman hicret ederek araların-

dan çıkıp onlardan ayrılmış ve şöyle demişti: «Doğrusu ben, Rabbıma gidiyorum. O beni hidâyete eriştirir. Rabbım, bana sâlihlerden ihsân et.» Ayrılmış olduğu kavmi ve aşîretinin yerine Allah'a itâat edecek çocuklar istedi. Allah Teâlâ da: «Biz de ona hilim sâhibi bir oğul müjdeledik.» buyurur ki, bu çocuk Hz. İsmâîl (a.s.)dir. O, Hz. İbrâhîm (a.s.) in müjdelenmiş olduğu ilk çocuktur. Müslümanların ve kitab ehlinin ittifâkı ile Hz. İsmâîl, Hz. İshâk'dan daha büyüktür. Hattâ onların kitablarında belirtildiğine göre Hz. İsmâîl doğduğunda Hz. İbrâhîm 86 yaşındaymış. Hz. İshâk'ın doğmunda ise İbrâhîm'in yaşı 99 imiş. Yine onların kitablarında belirtildiğine göre, Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm'e tek olan oğlunu kurban etmesini (boğazlamasını) emretmiştir. Onların kitablarının bir nüshasında: İlk çocuğunu boğazlaması emredildi, denilmektedir. Onlar burada yalan ve iftirâ yoluna saparak boğazlanması emredilen çocuğun İshâk olduğunu söylemişlerdir. Bu, aslâ câiz değildir. Zîrâ kendi kitablarının metnine bile muhâliftir. Onların, boğazlanması emredilen çocuğun İshâk olduğunu söylemeleri onun kendilerinin babaları, İsmâîl'in ise Arapların babası olmasındandır. Onlar çekememezlik ederek kitablarına ilâveler yapmış, «Yanında kimse olmaksızın» anlamına gelecek şekilde kitablarının metnini tahrîf etmişlerdir. Zîrâ Hz. İbrâhîm, oğlu İsmâîl ve annesini Mekke'ye götürmüştü. Şüphesiz onların yaptığı bir yorum ve bâtıl bir tahrîften ibârettir. Zîrâ arapçadaki biricik anlamına gelen (وحيد) kelimesi başka bir eşi olmayan şeye ıtlâk olunur. Ayrıca ilk çocuğun, ondan sonra gelecek diğer çocuklarda bulunmayan bir değeri vardır. Onun boğazlanmasının emredilmesi deneme ve imtihân yönüyle daha belîğ, daha üstündür.

İlim ehlinden bir topluluk, boğazlanması emredilenin İshâk olduğu görüşündedirler. Bu görüş Selef'ten bir cemâattan da nakledilmiştir. Hattâ bazı sahâbîlerden dahi nakledilmektedir. Halbuki bu ne Kitâb'da ne de Sünnet'te mevcûd değildir. Öyle sanıyorum ki kitâb ehlinin bilginlerinden delilsiz olarak alınıp kabul edilmiş olmalıdır. Allah'ın kitâbı, burada boğazlanması emredilen çocuğun İsmâîl olduğuna şâhiddir. Zîrâ burada hilim sâhibi bir çocukla müjde sözkonusu edilmekte ve peşinden onun boğazlamasının emredildiği zikredilmektedir. Bundan da sonra: «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» buyurmuştur. Melekler Hz. İbrâhîm'e İshâk'ı müjdelediklerinde: «Korkma, Biz sana bilgin bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik.» (Hicr, 53) demişlerdi. Allah Teâlâ da: «Biz de ona (İbrâhîm'in hanımına) İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71) buyurmuştur. Yani İbrâhîm ve İshâk hayatta iken, İshâk'ın Ya'kûb adındaki çocuğu doğacak ve böylece Hz. İshâk'ın soyundan bir nesil gelecektir. Daha önce de açıkladığımız üzere bundan sonra (nesli-

nin devâm edeceği bildirildikten sonra) küçükken boğazlanmasının emredilmesi tabiîdir ki câiz olmaz. Zîrâ Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm ve İshâk'a, İshâk'ın neslinin devâm edeceğini va'detmiştir. Bundan sonra küçükken boğazlanması nasıl emredilebilir? Ayrıca burada Hz. İsmâîl hilim sıfatıyla nitelenmiştir ki bu, makâma son derece uygundur.

«O (büyüyüp, gelişip) kendisinin yanı sıra yürümeye başla(yıp babasıyla beraber gider hale gel)ınca...» Hz. İbrâhîm her zaman oğlu ve oğlunun annesini Fârân (Mekke'nin isimlerinden birisidir) ülkesinde görmeye gider, onların işlerine bakardı. Anlatıldığına göre Hz. İbrâhîm oraya, Burâk üzerine binerek sür'atle gidermiş. En doğrusunu Allah bilir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ el-Horasânî, Zeyd İbn Eslem ve başkaları «O, kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca...» âyetini şöyle açıklıyorlar: Gelişip binite biner hale gelince, babasının yapagelmekte olduğu işlere güç yetirir hale gelince...

«O, kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca, dedi ki: Ey oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin?» Ubeyd İbn Umeyr: Peygamberlerin rü'yâsı vahiydir, demiş sonra da: «Dedi ki: Ey oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin?» âyetini okumuş. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Peygamberlerin uykudaki rü'yâsı, vahiydir. Hadîs bu şekliyle Kütüb-i Sitte'de bulunmamaktadır. Hz. İbrâhîm'in bunu oğluna bildirmesi ona durumunun daha kolay olması, bir de Allah'a ve babasına itâatta küçüklüğüne göre sabrını, gücünü ve azmini denemek içindir.

«O da dedi ki: Babacığım, sana emrolunanı yap.» Allah'ın sana emretmiş olduğu beni boğazlama işini yerine getir. «İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.» Şüphesiz ben sabredeceğim. Bunun ecrini Allah katında bulacağımı umuyorum. Hz. İsmâîl (a.s.) va'dinde durmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Kitâb'da İsmâîl'i de an. O, va'dine sâdık idi ve katımızdan gönderilmiş peygamberdi. Kavmine namaz kılmalarını, zekât vermelerini emrederdi. Rabbının katında hoşnûdluğa ermişti.» (Meryem, 54-55) buyurmuştur.

«İkisi de teslîm olunca, babası; oğlunu alnı üzere yatırdı.» Hz. İbrâhîm oğlunu boğazlamak üzere, çocuğu da ölüme hazırlık olmak üzere şehâdet getirip Allah'ı zikrettiler ve babası oğlunu alnı üzere yatırdı. Buranın açıklamasını şöyle yapanlar da vardır: Hz. İbrâhîm Allah'ın emrine, Hz. İsmâîl de Allah'a ve babasına itâatle boyun eğdiler de babası oğlunu alnı üzeri yatırdı. Mücâhid, İkrime, Süddî, Katâde, İbn İshâk ve başkaları âyeti bu şekilde anlamaktadırlar. «Babası; oğlunu alnı üzere yatırdı.» kısmını şöyle açıklayabiliriz: Kendisine daha kolay

olsun diye boğazlama sırasında oğlunun yüzünü görmemek için ensesinden kesmek üzere çocuğu yüzükoyun yatırdı. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve Katâde «Oğlunu alnı üzere yatırdı.» kısmını; yüzükoyun üzeri yatırdı, şeklinde anlamışlardır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Süreyc ve Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Hz. İbrâhîm hacc farzlarını yerine getirmekle emrolunduğu zaman şeytân sa'y sırasında karşısına çıkmış. Hz. İbrâhîm ile yarışmış ve İbrâhîm onu geçmiş. Sonra Cibrîl Hz. İbrâkim'i Akabe cemresine götürmüş. Şeytân orada da karşısına çıkmış. Hz. İbrâhîm ona yedi taş atmış ve gitmiş. Şeytân orta cemre yanında yine karşısına çıkmış, Hz. İbrâhîm yedi taş daha atmış. Ve orada oğlunu alnı üzere yatırmış. İsmâîl'in üzerinde beyaz bir gömlek varmış. Hz. İbrâhîm'e: Ey babacığım, beni kefenleyebileceğin başka bir elbisem yok. Bunu çıkar ki beni onunla kefenleyesin, demiş. Hz. İbrâhîm gömleği çıkarmaya çalışırken arkasından: «Ey İbrâhîm, sen rü'yâ'yı gerçekçekleştirdin.» diye nidâ edilmiş. Hz. İbrâhîm dönüp bir de bakmış ki beyâz, boynuzlu ve iri gözlü bir koçla karşılaşmış. İbn Abbâs der ki: Biz bu çeşit koçları (kurbân etmek sûretiyle) ona uymaktayız. Râvî, el-Menâsik bahsinde hadîsi uzunca zikretmiştir. Ayrıca İmâm Ahmed hadîsi uzun bir şekilde Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetle yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. Ancak bu rivâyette (Hz. İsmâîl değil de) İshâk'ın ismi geçmektedir. İbn Abbâs'tan kurbân edilenin kim olduğu konusunda iki rivâyet vardır ki ilerde de açıklaması geleceği üzere ondan gelen rivâyetlerin kuvvetlisinde kurbân edilenin İsmâîl olduğu belirtilmektedir. Muhammed İbn İshâk'ın Hasan İbn Dînâr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Hz. İbrâhîm'e cennetten bir koç geldi. Bundan önce (cennette) kırk sene otlamıştı. Hz. İbrâhîm, oğlunu bırakarak koçun peşine düştü. Onu ilk cemrede buldu. Cemreyi yedi taşla taşladıktan sonra orada koçu kaybetti. Orta cemreye geldiğinde koçu orada gördü. Bu cemreyi de yedi çakılla taşladı, sonra koçu yine kaybetti. Büyük cemrenin yanında ona yetişti, bu cemreyi de yedi taşla taşladı, koçu orada buldu, tuttu, Minâ'daki kurbân kesme yerine getirip orada boğazladı. İbn Abbâs'ın nefsi kudret ellerinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, İslâm'ın başlangıcında o koçun başı kurumuş halde Kâ'be'nin oluğunda boynuzlarından asılı olarak duruyordu.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in Zührî'den, onun da Kâsım'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Ebu Hüreyre ve Kâ'b bir araya gelmişlerdi. Ebu Hüreyre Hz. Peygamber (s.a.)den, Kâ'b da kitablardan rivâyet etmeye başladı. Ebu Hüreyre dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz her peygamber için icâbet olunacak bir duâ vardır. Ben

duâmı kıyâmet günü ümmetime şefâat olarak sakladım. Kâ'b da ona şöyle dedi: Sen bunu Allah Rasûlü (s.a.)nden mi işittin? Ebu Hüreyre: Evet, dedi de Kâ'b şöyle devâm etti: Anam babam sana fedâ olsun —veya anam babam ona fedâ olsun, demiştir— sana Hz. İbrâhîm (a.s.)den haber vereceğim. Rü'yâsında oğlu İshâk'ın boğazlandığını (oğlu İshâk'ı boğazladığını) gördüğünde şeytân: Şâyet bunları bu sırada fitneye düşüremezsem bir daha aslâ fitneye düşüremem, dedi. Hz. İbrâhîm boğazlamak üzere oğlunu çıkardı. Şeytân gelip Sâre'nın yanına girdi ve: İbrâhîm, oğlunu nereye götürdü? diye sordu. Sâre: Bazı ihtiyâçları için götürdü, diye cevab verdi. Şeytân: Bir ihtiyâcı için götürmedi, aksine onu boğazlamak için götürdü, dedi. Sâre: Onu niçin boğazlasın ki? diye sordu da şeytân: Bunu kendisine Rabbının emrettiğini sanıyor, dedi. Sâre: Rabbına itâat etmekle güzel iş yapmış, dedi. Şeytân, onların (İbrâhîm ile İshâk'ın) peşlerinden gidip çocuğa: Baban seni nereye götürüyor? diye sordu. Çocuk: Bir ihtiyâcı için diye cevab verdi. Şeytân: Şüphesiz o seni bir ihtiyâç için götürmüyor, seni boğazlamak için götürüyor, dedi. Çocuk: Beni niçin boğazlasın? diye sordu da şeytân: Bunu kendisine Rabbının emrettiğini sanıyor, diye cevab verdi. Çocuk: Allah'a yemîn ederim ki şâyet bunu ona Allah emretmişse mutlakâ yapacaktır, dedi. Şeytân ondan ümidîni kesip İbrâhîm'e kavuştu ve oğlunu nereye götürüyorsun? diye sordu. İbrâhîm: Bir ihtiyâç için, diye cevab verdi. Şeytân: Şüphesiz sen onu bir ihtiyâç için değil boğazlamak için götürüyorsun, dedi. İbrâhîm: Onu niçin boğazlayayım? diye sordu da şeytân: Sana bunu Rabbının emrettiğini sanıyorsun, dedi. İbrâhîm: Allah'a yemîn ederim ki şâyet bunu bana Allah emretmişse mutlakâ yerine getireceğim, dedi. Şeytân kendisine itâat olunmasından ümidîni keserek onu bırakıp gitti. İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... Amr İbn Ebu Süfyân İbn Esîd İbn Câriye es-Sekâfî'den rivâyet ediyor ki Kâ'b, Ebu Hüreyre'ye şöyle demiş... Ve râvî hadîsi uzunca zikretti. Ancak sonunda şu fazlalık vardır: Allah Teâlâ İshâk'a: Şüphesiz Ben sana bir duâ bahşettim ki bunda sana icâbet edeceğim, diye vahyetti. İshâk da şöyle dedi: Allah'ım, icâbet buyurman için Sana duâ ediyorum: Sana hiç bir şeyle ortak koşmaksızın ilklerden ve sonlardan hangi kul Sana kavuşacak olursa onu cennetine koy. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ, ümmetinin yarısını bağışlamak veya şefâatımı (kıyâmet gününe) saklamak arasında beni muhayyer bıraktı, ben de şefâatımı kıyâmet gününe sakladım. Öyle sanıyorum ki ümmetimden büyük bir topluluk bağışlanacaktır. Şâyet bunda (icâbet edilecek duâsında) sâlih kul benden önce geçmiş olmasaydı, bu husûstaki duâmda acele ederdim. Allah Teâlâ İshâk'ın üzerinden boğazlanma durumunu kaldırdığında ona: Ey İshâk iste, sana verilecek buyurmuştu. İshâk dedi ki:

Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki şeytânın vesvese ile dürtmelerinden önce bu duâda acele edeceğim: Allah'ım, Sana hiç bir şeyle ortak koşmaksızın kim ölürse onu bağışla ve cennete koy. Bu, garîb ve münker bir hadîstir. Râvîlerden Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in hadîsi zayıftır. Hadîste ziyâde ve sonradan olmasından korkarım ki bu fazlalıklar sonuna kadar olmak üzere «Allah Teâlâ İshâk'ın üzerinden boğazlanma durumunu kaldırdığında...» kısmıdır. En doğrusunu Allah bilir. Her ne kadar hadîs mahfûz bir hadîs ise de hadîsin lâfzının Hz. İsmâil hakkında sevkedilmiş olması doğruya daha yakın görünmektedir. Ancak daha önce de geçtiği üzere İsrâîloğulları, hasedlerinden bunu İshâk ile değiştirerek tahrîf etmişlerdir. Yoksa hacc farzları ve kurbân kesmenin yeri Mekke arâzîsindeki Minâ'dır. Orada bulunan ise İshâk olmayıp Hz. İsmâîl'dir. Zîrâ Hz. İshâk Şam arâzisindeki Ke'ân ülkesindeydi.

«Biz, ona şöyle seslendik: Ey İbrâhîm, sen rü'yâyı gerçekleştirdin.» Çocuğu boğazlamak üzere yatırmanla rü'yândan maksad hâsıl olmuştur. Süddî ve bir başkasının anlattığına göre Hz. İbrâhîm, çocuğun boynuna bıçağı sürtmüş de bıçak kesmemiş, aksine bıçakla boynu arasında bakırdan bir tabaka kesmeyi engellemiş ve o sırada Hz. İbrâhîm'e: «Sen rü'yâyı gerçekleştirdin.» diye seslenilmiş.

«Elbette Biz, ihsân edenleri böylece mükâfâtlandırırız.» Bize itâat edenlerden hoşlanmayacakları şeyleri ve zorlukları engeller, işlerinde onlar için bir ferâhlık ve çıkış yeri kılarız. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsân eder ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini yerine getirendir. Gerçekten Allah, her şey için bir ölçü var etmiştir.» (Talâk, 2, 3).

Usûl âlîmlerinden bir topluluk fiilin işlenmesinden önce nesh'in sahîh olduğuna bu âyeti ve kıssayı delil getirirler. Ancak Mu'tezile'den bir grup buna muhâliftir. Halbuki âyetin bu husûstaki delâleti açıktır. Zîrâ Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm için oğlunun boğazlanmasını meşrû kılmış, sonra da neshederek bunu fidye ile değiştirmiştir. Bunun Hz. İbrâhîm için meşrû kılınmasından maksad, ilk olarak çocuğunu boğazlamaya sabretmesi ve buna azmi dolayısıyla Hz. İbrâhîm Halîl'i sevâba nâil kılmaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuş: «Muhakkak ki bu, apaçık bir imtihândı.» Zîrâ o, oğlunu boğazlamakla emrolunmuş, o da Allah'ın emrine teslîm olarak, Allah'ın tâatına boyun eğerek buna icâbet eylemiştir. Bu sebepledir ki: «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» (Necm, 37) buyrulur.

«Ve ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.» Süfyân es-Sevrî'nin Câbir el-Cu'fî kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, «Ve

ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Beyâz, gözleri iri ve boynuzlu bir koç. Bir sakız ağacına bağlanmıştı. Ebu Tufeyl der ki: Onu Sebîr (Minâ'da bir yerin ismidir)'de bir sakız ağacına bağlı olarak bulmuşlardı. Yine Sevrî'nin Abdullah İbn Osmân İbn Huseym kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Cennette kırk sene otlamış bir koç fidye olarak verilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Minâ'da Sebir'in temelindeki kaya, Hz. İbrâhîm'in, oğlunun fidyesini boğazladığı kayadır. Sebîr'den ona iri gözlü, boynuzlu ve meleyen bir koç inmişti. Hz. İbrâhîm onu boğazladı. Bu koç, âdemoğlunun kurbân olarak takdîm ettiği ve kendisinden kabul olunmuş olan koçtur. Hz. İshâk için fidye olarak gönderilinceye kadar mahzûn haldeymiş. Yine İbn Ebu Hâtim'in Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre o, şöyle demiş: Sebîr yarılıp da ondan çıkıncaya kadar bu koç cennette yayılmaktaymış. Üzerinde kızıl tüyler varmış. Hasan el-Basrî'den rivâyete göre Hz. İbrâhîm'e oğlunun fidyesi olarak gönderilen koçun ismi Cerîr imiş. İbn Cüreyc'in rivâyetine göre Ubeyd İbn Umeyr şöyle demiş: Hz. İbrâhîm koçu, makâmda boğazlamıştır. Mücâhid ise onun koçu, Menhar yanında Minâ'da boğazladığını söyler. Hüşeym'in Seyyâr'dan, onun da İkrime'den rivâyetine göre İbn Abbâs, kendisini boğazlamayı adayan bir adam hakkında fetvâ verip onun yüz deve kurbân etmesini emretmiş. Bundan sonra da şöyle demiş: Şâyet onun koç kurbân etmesi fetvâsını vermiş olsaydım elbette bir koç kurbân etmesi (boğazlaması) kendisine yeterdi. Zîrâ Allah Teâlâ Kitâb'ında: «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.» buyurmuştur. Çoğunluk katında sahîh olan ise, adak adayanın bir koç fidyesi ile bu adağından kurtulacağıdır. Sevrî'nin, birisi kanalıyla... İbn Abbâs'tan «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbânlık verdik.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, bu kurbânlığın dağ keçisi olduğunu söylemiştir. Muhammed İbn İshâk'ın Amr İbn Ubeyd'den, onun da Hasan'dan rivâyetine göre o, şöyle dermiş: İsmâîl'e fidye olarak bir dağ keçisi (erkek bir dağ keçisi) gönderilmiştir. Sebîr'den onun üzerine indirilmişti. İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Safiyye Bint Şeybe'den rivâyetine göre o şöyle anlatmış: Bana Süleym oğullarından bir kadının —bu kadın bizim ev ahâlîsinin hepsini doğurmuş olan kadındır— haber verdiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Osmân İbn Talha'ya bir haber göndermiş... Bir keresinde Râvî şöyle anlatıyor: Bu kadın Osmân İbn Talha'ya sormuş: Hz. Peygamber (s.a.) seni niçin çağırmıştı? Osmân dedi ki: Allah Rasûlü bana şöyle buyurdu: Ben Beyt (Kâ'be)'e girdiğim zaman o koçun iki boynuzunu görmüştüm. Onları örtmeni sana emretmeyi unutmuşum, (git) onları ört. Zîrâ Kâ'be'de

namaz kılanı meşgûl edecek bir şeyin olmaması gerekir. Süfyân der ki: O koçun iki boynuzu Kâ'be yanıncaya kadar orada asılı duruyordu. Kâ'be yangınında onlar da yandı. Hz. İbrâhîm'in boğazlaması emredilen oğlunun İsmâîl olduğuna bu da başlı başına bir delildir. Şüphesiz Kureyş nesilden nesile, seleften halefe Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderilinceye kadar, Hz. İbrâhîm'e oğlunun fidyesi olarak gönderilen o koçun boynuzlarını mîrâs olarak saklamıştır.

Kurbân İsmâîl

Boğazlananın kim olduğuna dâir selef'ten vârid olan haberler:

Boğazlananın İshâk Olduğunu Söyleyenler:

Hamza ez-Zeyyât'ın Ebu Meysere —Allah ona rahmet eylesin— den rivâyetine göre, o şöyle demiştir: Hz. Yûsuf (a.s.) karşı karşıya geldiklerinde krala şöyle demiş: Benimle beraber yemek yemekten mi kaçınıyorsun? Allah'a yemîn olsun ki benim babam Allah'ın peygamberi Ya'kûb'dur. O, Allah'ın kurbân edilmesini (boğazlanılmasını) emrettiği İshâk'ın oğludur. O da Allah'ın dostu İbrâhîm'in oğludur. Sevrî'nin Ebu Sinân'dan, onun da Ebu'l-Hüzeyl'den rivâyetine göre Hz. Yûsuf (a.s.) krala böylece söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Zeyd İbn Eslem'den, onun Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Mûsâ: Ey Rabbım, «ey İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un ilâhı» diyorlar, bunu niçin söylüyorlar? demişti. Buyurdu ki : Şüphesiz ki İbrâhîm Bana bir şey ortak koşulduğu zaman mutlakâ Beni ona tercîh ederdi. İshâk Benim için boğazlanmak üzere seve seve boynunu uzatmıştı. Bunun dışındaki şeylerde de son derece cömertti. Ya'kûb'a gelince; Ben onun musîbetini ne kadar arttırdımsa Benim hakkımdaki hüsn-i zannı o derece artmıştı. Şu'be'nin Ebu İshâk'dan, onun da Ebu Ahvas'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: İbn Mes'ûd'un yanında birisi övünüp: Ben şerefli şeyhlerin oğlu filân oğlu filânım, demişti. Abdullah dedi ki: Allah'ın dostu İbrâhîm'in oğlu Allah'ın boğazlanmasını emrettiği İshâk'ın oğlu Ya'kûb oğlu Yûsuf (böyle övünmemişti). İbn Mes'ûd'a kadar bu haberin isnâdı sahîhtir. Boğazlananın İshâk olduğunu İkrime, İbn Abbâs'tan da rivâyet etmektedir. Ayrıca boğazlananın İshâk olduğu, İbn Abbâs'ın babası Abbâs'tan ve Ali İbn Ebu Tâlib'den de rivâyet edilmiştir. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Şa'bî, Ubeyd İbn Umeyr, Ebu Meysere, Zeyd İbn Eslem, Abdullah İbn Şakîk, Zührî, Kâsım İbn Ebu Bezze, Mekhûl, Osmân İbn Hâzır, Süddî, Hasan, Katâde, Ebu'l-Hüzeyl ve İbn Sâbit de böyle söylemiştir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh ediyor. İbn Cerîr'in Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyetine göre daha önce geçtiği gibi boğazlanan çocuk, İshâk'tır. İbn İshâk'ın

Abdullah İbn Ebu Bekr kanalıyla... Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetine göre o, boğazlanan çocuğun Hz. İshâk olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu sözlerin hepsi Kâ'b el-Ahbâr'dan alınmıştır. Kâ'b, Hz. Ömer devrinde müslüman olduğunda Hz. Ömer'e isrâîl kitablarından rivâyette bulunmaya başlamıştı. Hz. Ömer (r.a.) bazan onu dinlerdi. Böylece insanlar, onda bulunan şeyleri dinlemenin mübâh olduğuna inandılar ve değerli olsun veya olmasın ondan alarak naklettiler. Ancak bu ümmetin, —en doğrusunu Allah bilir— onda bulunanlardan bir harfe bile ihtiyâcı yoktur. Boğazlanan çocuğun Hz. İshâk olduğu görüşünü Beğavî ayrıca Hz. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd ve Abbâs'tan; tâbiin neslinden ise Kâ'b el-Ahbâr, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Mesrûk, İkrime, Mukâtil, Atâ, Zührî ve Süddî'den nakletmektedir. Beğavî'nin belirttiğine göre İbn Abbâs'tan gelen iki rivâyetten birisi de böyledir. Bu husûsta bir de hadîs vârid olmuştur. Şâyet hadîs sâbit olsaydı biz, başımız gözümüz üzere der, kabul ederdik. Ama isnâdı sahîh değildir. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Abbâs İbn Abdülmuttalib'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet etmiş olduğu bir hadîste Efendimiz: Boğazlanması emrolunan çocuk, İshâk'dır buyurmuştur. Bu hadîsin isnâdında iki tane zayıf râvî vardır. Bunlardan Hasan İbn Dînâr el-Basrî metrûktür. Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'ın hadîsi ise münkerdir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'dan merfû' olarak rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Hadîsi Mübârek İbn Fudâle... Abbâs'tan onun sözü olarak rivâyet etmiştir. Bu, daha sıhhatli ve doğruya daha yakın görünmektedir.

Boğazlanması emrolunan çocuğun Hz. İsmâîl olduğu kesin ve sahih haberlerde vârid olmuştur ki şimdi bu haberleri zikredelim:

Daha önce İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette boğazlanması emrolunan çocuğun İshâk olduğu belirtilmekteydi. Saîd İbn Cübeyr, Âmir eş-Şa'bî, Yûsuf İbn Mihrân, Mücâhid, Atâ ve birçoklarının İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre bu çocuk, Hz. İsmâîl (a.s.)dir. İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Kendisi için fidye gönderilen Hz. İsmâîl (a.s.)dir. Yahûdîler onun İshâk olduğunu sanmışlardır. Yahûdîler yalan söylüyor. İsrâîl'in Sevr kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, boğazlanan çocuğun İsmâîl olduğunu söyler. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivâyetine göre de bu çocuk Hz. İsmâîl'dir. Yûsuf İbn Mihrân da böyle söylemiştir. Şa'bî der ki: O, Hz. İsmâîl (a.s.)dir. Ben o koçun iki boynuzunu Kâ'be'de gördüm. Muhammed İbn İshâk'ın Hasan İbn Dînâr ve Amr İbn Ubeyd'den, onların da Hasan el-Basrî'den rivâyetlerine göre onun, Hz. İbrâhîm'in iki oğlundan boğazlanması emredilenin İsmâîl olduğunda hiç bir şüphesi yokmuş.

İbn İshâk der ki: Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'yi şöyle derken işittim: Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhîm'e iki oğlundan boğazlanmasını em-

rettiği, İsmâîl'dir. Biz bunu Allah'ın kitâbında bulmaktayız. Şöyle ki: Allah Teâlâ, Hz. İbrâhîm'in iki oğlundan boğazlananla ilgili kıssayı bitirdikten sonra: «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» buyurmuştur. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71) buyurmaktadır. Yani ona oğlunu ve bu oğulun oğlunu müjdelemiştir. Ondan da olacak bir çocuk va'dolunmuşken elbette Allah Teâlâ İshâk'ın boğazlanmasını emredecek değildir. Dolayısıyla boğazlanması emredilen olsa olsa İsmâîl olabilir. İbn İshâk'ın Büreyde İbn Süfyân İbn Ferve el-Eslemî'den, onun da Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetine göre, Ömer İbn Abdülazîz'in halîfeliğinde onunla beraber Şam'da iken Muhammed İbn Kâ'b bu konuyu halîfeye anlatmış. Ömer, Muhammed İbn Kâ'b'a: Bu, üzerinde hiç düşünmediğim bir konudur. Ben de senin söylediğin gibi olduğunu sanıyorum, demiş. Sonra Şam'da daha önce yanında bulunan ve Yahûdî iken müslüman olup islâm'da ihlâslı ve samîmi olan birisine haber göndermiş. Bu adamın Yahûdî âlimlerinden olduğuna inanırmış. Ömer İbn Abdülazîz konuyu bu adama sormuş. Muhammed İbn Kâ'b kendisinin de Ömer İbn Abdülazîz'in o sırada yanında olduğunu belirtiyor ki, Ömer İbn Abdülazîz o kişiye: İbrâhîm, iki oğlundan hangisini boğazlamakla emrolundu, diye sorduğunda adam: Ey Mü'minlerin emîri, Allah'a yemîn ederim ki İsmâîl'dir, Yahûdîler şüphesiz bunu biliyorlar. Allah'ın emrine sabretmesini Allah'ın zikretmiş olmasından dolayı kazandığı üstünlük yüzünden boğazlanılması emredilen çocuğun siz arapların babası olması sebebiyle onlar sizi çekememektedirler. İşte bu yüzden bunu inkâr etmekte ve İshâk babaları olduğu için boğazlanılması emredilen çocuğun İshâk olduğunu sanmaktadırlar. Halbuki bu ikiden hangisi olduğunu en iyi Allah bilir. O ikiden her biri tertemiz, Allah'a itâat eder kimselerdi, dedi. Abdullah İbn İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Boğazlanması emredilen; İsmâîl mi, yoksa İshâk mı olduğunu babama sordum. İsmâîl'dir, dedi. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel, bu haberi Kitâb el-Zühd'de zikretmektedir. İbn Ebu Hâtim babasının şöyle dediğini işitmiş: Sahîh olan, boğazlanılması emredilenin Hz. İsmâîl (a.s.) olduğudur. Hz. Ali, İbn Ömer, Ebu Hüreyre, Ebu Tufeyl, Saîd İbn Müseyyeb, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mücâhid, Şâ'bî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali ve Ebu Sâlih'ten rivâyete göre, onlar da boğazlanılması emredilenin İsmâîl olduğunu söylemişlerdir. Tefsîrinde Beğavî der ki: Abdullah İbn Ömer, Saîd İbn Müseyyeb, Süddî, Hasan el-Basrî, Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve Kelbî de bu görüştedirler. İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyet de böyledir. Ayrıca Beğavî bu görüşü Ebu Amr İbn Alâ'dan da nakletmektedir.

Bu konuda İbn Cerîr garîb bir hadis rivâyet eder ve der ki: Bana

Muhammed İbn Ammâr er-Râzî'nin... Sunâbihî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Muâviye İbn Ebu Süfyân'ın yanındaydık. Boğazlanması emredilenin İsmâîl mi yoksa İshâk mı olduğu konusu anıldı. Tâm bilenine düştünüz deyip şöyle devâm etti: Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydık. Birisi ona geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, ey iki boğazlanmışın oğlu, Allah'ın sana bahşettiklerinden bana da ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) güldüler. Muâviye'ye: Ey mü'minlerin emîri, iki boğazlanmış da nedir? denildi de, şöyle cevab verdi: Abdülmuttalib zemzemin kazılmasını emrettiğinde, şâyet Allah bu işi kendisine nasîb ederse çocuklarından birini boğazlamayı adamıştı. (Çocukları arasında çekilen) kur'a Abdul lah'a çıktı. Dayıları (Abdullah'ın boğazlanmasından) onu alıkoyarak: Oğlunun yerine yüz deve fidye ver, dediler. Abdülmuttalib oğlunun fidyesi olarak yüz deve (kurbân etti) İkinci kurbân ise İsmâîl'dir. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Ümevî'nin el-Meğâzî'de ashâbından birisi kanalıyla... Sunâbihî'den rivâyetine göre; o: Muâviye'nin meclisinde bulunuyorduk. Topluluk İsmâîl ve İshâk'ı tartışıyordu... diyerek hadîsi zikretmiştir. Ayrıca o: Bozulmuş (tahrîbe uğramış) bir nüshadan da bu şekilde yazdım, diye ilâve ediyor. Boğazlanması emredilen çocuğun İshâk olduğuna dâir tercîhinde İbn Cerîr, «Biz de ona hilim sâhibi bir oğul müjdeledik.» âyetine dayanmaktadır. Böylece «Ona bilgin bir oğul sâhibi olacağını müjdelediler.» (Zâriyât, 28) âyetindeki Hz. İshâk ile ilgili müjdeyi bu müjde ile aynı kabul etmektedir. (Hz. İshâk'ın ardından) Onun Ya'kûb ile müjdelenmesi müşkiline de şöyle cevab veriyor: Mümkündür ki Hz. İshâk, babasıyla beraber çalışabilecek bir çağa gelmişti ve yine mümkinâttandır ki Hz. Ya'kûb ile beraber onun başka çocukları da olmuştu. Kâ'be'de asılı bulunan (iki koç) boynuzu konusundaki müşkile ise o, bu boynuzların Şam ülkesinden Kâ'be'ye getirilmiş olabileceği ihtimâliyle cevab verir. Daha önce de geçtiği üzere bazı kimseler İshâk'ın, orada (Şam ülkesinde) boğazlanmış olduğu görüşündedirler. İbn Cerîr'in tefsîrinde dayanağı budur. Ancak onun görüşü ne bir mezhebdir (gidilecek yoldur) ne de gereklidir. Aksine gerçekten uzak bir te'vîldir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin, boğazlanması emredilenin Hz. İsmâîl olduğuna dâir istidlâli daha sâbit, daha sıhhatli ve daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.

«Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» Bundan biraz önce boğazlanması emredilen Hz. İsmâîl'le ilgili müjdeden sonra Allah Teâlâ onun kardeşi olan İshâk'ı müjdeliyor. Bu konu Hûd ve Hicr sûrelerinde de geçmektedir. (Hûd, 71; Hicr, 53).

«Bir peygamber olmak üzere» kavli gramer bakımından mukadder bir hâldir. Yani ondan, sâlihlerden bir peygamber olacaktır. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetine göre o: Boğazlanması emrolunan İshâk'dır. «Ona sâlihlerden bir peygamber ol-

mak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti ise onun peygamberliğinin müjdesidir, demiştir. İbn Abbâs, «Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Hârûn'u da bir peygamber olarak bağışladık.» (Meryem, 53) âyeti hakkında da der ki: Hârûn, Hz. Mûsâ'dan daha büyüktü. Fakat o istemiş ve peygamberliğini ona bağışlamıştır. Yine İbn Cerîr'in İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Onun peygamber olarak müjdelenmesi, ancak Allah Teâlâ'nın onun boğazlanması yerine fidye göndermesi sırasındadır. Yoksa doğumu sırasında peygamberlikle müjdelenmiş değildir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Doğduğu zaman da peygamber olduğu zaman da müjdelenmiştir. Saîd İbn Arûbe'nin Katâde'den rivâyetine göre o, «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu müjde, Allah için kendini cömertçe fedâ etmesinden sonradır. Allah Teâlâ: «Onu da, İshâk'ı da mübârek kıldık.» buyurmuştur.

«Onu da, İshâk'ı da mübârek kıldık. O ikisinin soyundan ihsân eden de vardır, kendisine apaçık zulmeden de.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ey Nûh, Bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber olan ümmetlere hayır ve bereketler olsun. Ama öyle ümmetler var ki, onları bir süre geçindireceğiz. Sonra onlara can yakıcı bir azâb vereceğiz, denildi.» (Hûd, 48).

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

114 — Andolsun ki Mûsâ ve Hârûn'a da lutufda bulunmuştuk.

115 — O ikisini de, kavimlerini de büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştık.

116 — Onlara yardım etmiştik de gâlibler onlar oldu.

117 — Her ikisine de apaçık anlaşılan kitab vermiştik.

118 — Ve onları doğru yola hidâyet etmiştik.

119 — Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nâm) bıraktık.

120 — Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun.

121 — Muhakkak ki Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız.

122 — Doğrusu o ikisi de, mü'min kullarımızdandı.

Selâm Olsun Mûsâ'ya da Hârûn'a da

Allah Teâlâ burada Hz. Mûsâ ve Hârûn'a bahşetmiş olduğu nimetleri zikrediyor. Onlara peygamberlik bahşetmiş, onlara îmân edenleri Firavun ve kavminin zulmünden kurtarmıştır. Firavun ve kavmi onlara büyük kötülükler yapmışlar, erkek çocuklarını öldürüp kadınlarını sağ bırakmışlar ve onları değersiz işlerde kullanmışlardır. Bütün bunlardan sonra Allah Teâlâ Firavun ve kavmine karşı onlara yardım etmiş, onlar bakımından gözlerini aydın kılmış, onlara gâlib getirmiş de arâzîlerini, mallarını ve hayatları boyunca topladıklarını gasbetmişlerdir. Daha sonra Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya apaçık anlaşılan yüce kitabı indirmiştir ki bu Tevrât'tır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki, Biz Mûsâ ile Hârûn'a bir ışık, takvâ sâhipleri için de bir zikir olan Furkân'ı verdik.» (Enbiyâ, 48) buyurulurken burada da şöyle buyurulmaktadır: «Her ikisine de apaçık anlaşılan kitab vermiştik. Ve onları (sözlerde ve fiillerde) doğru yola hidâyet etmiştik. Sonra gelen (ümmet) ler arasında da onlara (iyi bir nâm) bıraktık.» Kendilerinden sonra onlar için güzel bir anı ve güzel bir övgü bıraktık. Allah Teâlâ bu güzel anıyı da şöyle açıklar: «Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun. Muhakkak ki Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız. Doğrusu o ikisi de, mü'min kullarımızdandır.»

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ
أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾
إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾
إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

123 — Doğrusu İlyâs da peygamberlerdendi.

124 — Hani kavmine demişti ki: Siz hiç korkmaz mısınız?

125 — Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Ba'l putuna mı taparsınız?

126 — Sizin de Rabbınız, önceki babalarınızın da Rabbı olan Allah'ı.

127 — Fakat bunlar, onu yalanlamışlardı. Muhakkak ki onlar da cehenneme götürüleceklerdir.

128 — Yalnız Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.

129 — Sonrakiler arasında ona da (iyi bir nâm) bıraktık.

130 — Selâm olsun İlyâs'a.

131 — İşte Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız.

132 — Muhakkak ki o, mü'min kullarımızdandı.

Selâm Olsun İlyâs'a

Katâde ve Muhammed İbn İshâk der ki: İlyâs'ın İdrîs olduğu söylenir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: İlyâs, İdrîs'tir. Dahhâk da böyle söylemiştir. Vehb İbn Münebbih onun nesebini şöyle verir: O; İlyâs İbn Yâsîn İbn Finhâs İbn el-İzâr İbn Hârûn İbn İmrân'dır. Allah Teâlâ Hazkiyal (a.s.)dan sonra kendisini İsrâiloğulları içinde peygamber olarak göndermiştir. Onlar, adına Ba'l denilen bir puta taparlardı. İlyas onları Allah'a çağırmış, Allah'ın dışındaki şeylere tapınmaktan menetmiştir. Kralları önce ona îmân etmişken sonra irtidâd etmiş ve onlar sapıklıklarında devâm etmişlerdir. Onlardan hiç kimse, kendisine îmân etmemiş ve onlar hakkında Allah'a beddua etmesi üzerine üç sene yağmur yağdırılmamıştı. Sonra kendisinden bu durumun giderilmesini isteyerek kendilerine yağmur yağdırılırsa, îmân edeceklerini vaad etmişlerdir. Onlar için Allah'a duâ etti de kendilerine yağmur yağdırıldı. Ancak daha önce üzerinde oldukları küfürden daha çirkininde devâm ettiler. Bunun üzerine İlyâs, Allah Teâlâ'dan rûhunu kabzetmesini istedi. El-Yesa' İbn Uhtûb onun ellerinde yetişmişti. İlyâs ona filân filân yere gitmesini emretti. Önüne ne gelirse biner ve korkmazmış.

Kendisine ateşten bir kısrak geldi de ona bindi. Allah Teâlâ ona bir nûr giydirdi ve telekler (uçmak için kanatlar) bahşetti. Meleklerle beraber semâvî ve dünyevî bir melek gibi uçardı. Vehb bunları kitab ehlinden nakletmektedir. Sıhhatını da en iyi Allah bilir.

«Hani kavmine demişti ki: Siz (Allah'tan bir başkasına tapınmanızda Allah'tan) hiç korkmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Ba'l putuna mı taparsınız?» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde ve Süddî; buradaki Ba'l kelimesi ile Rabbın kasdedildiğini söylerler. Katâde ve İkrime bu kelimenin Yemen dilinden olduğunu söylerler. Katâde'den gelen bir rivâyette ise o, bu kelimenin Ezd Şenûe dilinde olduğunu söyler. İbn İshâk der ki: İlim ehlinden birisinin bana haber verdiğine göre onlar, adı Ba'l olan bir kadına tapınırlarmış. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in babasından rivâyetine göre bu, Ba'lebek adı verilen ve Şam'ın batısındaki bir kasaba ahâlîsinin tapındığı putun ismiymiş. Dahhâk onun, tapındıkları bir put olduğunu söyler.

«Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Ba'l putuna mı taparsınız? Sizin de Rabbınız, önceki babalarınızın da Rabbı olan Allah'ı.» Halbuki tek ve ortağı olmaksızın ibâdete müstehâk olan ancak O'dur.

«Fakat bunlar, onu (İlyâs'ı) yalanlamışlardı. Muhakkak ki onlar da (hesâb günü azâba) cehenneme götürüleceklerdir. Allah'ın ihlâsa erdirilmiş (samîmî ve muvahhid) kulları müstesnâ. Sonrakiler arasında ona da (iyi bir nâm, güzel bir övgü) bıraktık. Selâm olsun İlyâs'a.» Âyetteki (الياسين) kelimesi İlyâs yerine kullanılmıştır. Nitekim İsmâîl yerine de İsmâîn kullanılabilmektedir. Esed oğulları lehçesinde bu böyledir. (...) Nitekim Mikâîl adlı meleğin adı da Mîkâl, Mîkâîl ve Mîkaîn olarak; İbrâhîm adı İbrâhâm olarak; İsrâîl adı İsrâîn olarak; Tûr-i Sînâ, Tûr-ı Sînîn şeklinde ifâde edilebilmektedir. Bunlar muhtelif lehçelerde kelimelerin telaffuz şekilleridir ki, hangisi söylense câizdir. Diğer bazıları kelimeyi idrâsîn şeklinde okumuşlardır ki Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâeti böyledir. Diğer taraftan bazıları Hz. Muhammed (s.a.)in âilesini kasdederek «Yâsîn âilesine selâm olsun.» anlamına gelecek şekilde okumuşlardır.

«İşte Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız. Muhakkak ki o, mü'min kullarımızdandı.» kısmının tefsîri daha önce geçmişti.

وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ
﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

133 — Lût da peygamberlerdendi.

134 — Hani Biz, onu ve âilesini topluca kurtarmıştık.

135 — Geridekiler arasında kalan bir kocakarı müstesnâ.

136 — Sonra diğerlerini yerle bir etmiştik.

137 — Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz.

138 — Geceleyin de. Hâlâ akletmeyecek misiniz?

Lût'a da

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Hz. Lût (a.s.)dan haber veriyor. Onu kavmine peygamber olarak göndermişti de onu yalanlamışlardı. Allah Teâlâ onu ve âilesini onların arasından kurtarmıştı. Ancak karısı müstesnâ; o, kavminden helâk olunanlarla birlikte helâk olmuştu. Allah Teâlâ onları çeşitli cezâlarla yok etmiştir. Yeryüzündeki yerlerini kokuşmuş, çirkin görünüşlü, pis kokulu bir göle çevirmiştir. Ayrıca onların yerini gece ve gündüz yolcuların geçeceği bir yol üzerinde kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ akletmeyecek misiniz?» buyurmuştur. Onları nasıl yok ettiğinden ibret almaz mısınız ve bilmelisiniz ki kâfirler içinde bunun emsâli vardır.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾

139 — Muhakkak ki Yûnus da peygamberlerdendi.

140 — Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı.

141 — Kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.

142 — Yenilgiye uğramışken, bir balık yutmuştu onu.

143 — Eğer o tesbîh edenlerden olmasaydı,

144 — Tekrâr diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalacaktı.

145 — Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.

146 — Ve onun için geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik.

147 — Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.

148 — Nihâyet ona inandılar, Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.

Yûnus'a da

Yûnus (a.s.)un kıssası daha önce Enbiyâ sûresinde geçmişti. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyete göre o: Bir kula; ben Metta oğlu Yûnus'dan daha hayırlıyım, demek yaraşmaz, buyurmuş ve onu annesine nisbet etmiştir. Başka bir rivâyette ise Efendimiz'in Hz. Yûnus'u babasına nisbet ettiği söylenir.

«Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı. Kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.» Gemi her yönden dalgalarla sarılıp sarsılmaya başlayıp da batma raddelerine geldiklerinde gemiyi hafîfletmek üzere gemiden kimi denize atacakları husûsunda kur'a çekmişlerdi. Üç keresinde de kur'a Allah'ın peygamberi Yûnus (a.s.)a çıkmıştı. Aralarından onun atılmasına gönülleri râzı olmadı. Ancak onlar kendisini engellemeye çalışırlarken o, elbiselerini çıkarıp kendini denize attı. Allah Teâlâ'nın emri üzerine yeşil denizden bir balık denizi yararak çıktı ve Hz. Yûnus (a.s.)u yuttu. Onu götürerek bütün denizleri dolaştırdı. Hz. Yûnus balığın karnına düştüğü zaman önce öldüğünü zannetti. Sonra başını, ayaklarını ve ellerini kollarını hareket ettirince diri olduğunu anladı. Balığın karnında namaza durdu. Duâsı içinde şöyle dedi: Rabbım, Senin için öyle bir yeri mescid edindim ki insanlardan hiç kimse buna ulaşmış değildir. Onun balığın karnında ne kadar kaldığı konusunda ihtilâf edilmiştir. Katâde onun, balığın karnında üç gün kaldığını söyler. Ca'fer Sâdık ise bir cum'a kaldığını söylemiştir. Ebu Mâlik onun, balığın karnında kırk gün kaldığını söyler. Şa'bî'den rivâyetle Mücâhid der ki: Balık onu bir kuşluk vakti yutmuş, akşam ise dışarı atmıştır. Onun balığın karnında kalış süresini en iyi Allah bilir. (...)

«Eğer o tesbîh edenlerden olmasaydı, tekrâr diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalacaktı.» Burada Hz. Yûnus'un bolluk, ferâhlık zamanında işlemiş olduğu amellerinin kasdedildiğini söylemiştir. Dah-

hâk İbn Kays, Ebu'l-Âliye, Vehb İbn Münebbih, Katâde ve birçokları bu görüştedirler İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh etmiştir. Şâyet haber sıhhatli ise biraz sonra vereceğimiz bir hadîs-i şerîf'te buna delâlet eden bölümler vardır. İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Bollukta Allah'ı bilip tanı ki, zorluk ve darda O da seni tanısın. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Atâ İbn Saîd, Süddî, Hasan ve Katâde; âyetteki «Tesbîh edenlerden» kelimesi ile namaz kılanların kasdedildiğini söylemişlerdir. Bazıları onun bu durumdan önce namaz kılanlardan olduğunu belirtmişlerdir. Bir başkası ise onun ebeveyninin karnında iken tesbîh edenlerden olduğunu söyler. «Eğer o, tesbîh edenlerden olmasaydı.» âyeti ile «Ama sonunda karanlıklar içinde: Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyâz etmişti. Biz de onun duâsını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız.» (Enbiyâ, 87-88) âyetinin kasdedildiği de söylenmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve bir başkası bu görüştedir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Enes İbn Mâlik'den —Enes hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivâyetine göre Allah'ın peygamberi Hz. Yûnus (a.s.) balığın karnında iken duâ etmek aklına geldiği zaman: «Ey Allah'ım, Senden başka hiç bir ilâh yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» (Enbiyâ, 87) demişti. Bu duâ gelip Arş'ı kuşattığında melekler: Ey Rabbımız, bu zayıf ve bilinen bir sestir. Fakat garip ve uzak bir ülkeden geliyor, dediler. Allah Teâlâ: Bunu tanımıyor musunuz? diye sordu da onlar: Ey Rabbımız, o kimdir? diye sordular. Rab Teâlâ; Kulum Yûnus'tur, buyurdu. Melekler: Devâmlı olarak; makbûl amellerin ve icâbet buyrulan duâların kendisinden yükseldiği, kulun Yûnus mu? Ey Rabbımız, bollukta yaptıklarından dolayı ona rahmet eyleyip onu bu musîbitten kurtarmayacak mısın? dediler de Allah Teâlâ: Evet, kurtaracağım, buyurup balığa emretti ve balık onu dışarı attı. Hadîsi İbn Cerîr de Yûnus'dan o ise İbn Vehb'den rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hatim'in rivâyetinde şu fazlalık vardır: Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd der ki: Ben bu hadîsi İbn Kuseyt'e naklettim. O da bana haber verdi ki; Ebu Hüreyre'yi şöyle derken işitmiş : Balık Yûnus'u düzlüğe attı. Allah Teâlâ Yûnus için bir kabak kökeni, (otu) bitirdi. Ayrıca Allah Teâlâ onun için yeryüzünün bitkilerinden (veya haşerâtından) yiyen yabânî bir koyun hazırladı. Koyun sabah ve akşam gelip ayaklarını açarak o iyileşinceye kadar onu emzirdi. (...) Ebu Hüreyre'nin bu hadîsi daha önce Enbiyâ sûresinin tefsîrinde müsned ve merfû' olarak geçmişti.

«Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.» İbn Abbâs ve bir başkası âyetteki (العراء) kelimesini, üzerinde bitki ve binâ olmayan bir yerle tefsîr ederler. Burânın Dicle kenârında olduğu

da, Yemen arâzisinde olduğu da söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

«Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.» Burada onun rahatsızlığı ile, bedence zayıf olarak atıldığı kasdedilmektedir. İbn Mes'ûd (r.a.) der ki : Üzerinde tüyleri olmayan kuş yavrusu gibi bir halde dışarı atılmıştı. Süddî ise onun, yeni doğmuş bir çocuk şeklinde balığın karnından dışarı atıldığını söyler. İbn Abbâs ve İbn Zeyd de böyle söylemektedir.

«Ve onun için geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Vehb İbn Münebbih, Hilâl İbn Yesâf, Abdullah İbn Tâvûs, Süddî, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Horasânî ve birçokları geniş yapraklı bu bitkinin kabak olduğunu söylemişlerdir. Hüşeym'in Kâsım İbn Ebu Eyyûb'dan, onun da Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetle söylediğine göre gövdesi olmayan her ağaca bu isim verilmektedir. Saîd İbn Cübeyr'den gelen rivâyetlerden birine göre ise, bir senelik ömrü olan her ağaç bu türe girmektedir. Bazıları kabağın faydaları arasında şunları sayarlar: Bitmesi (yetişmesi) çabuktur. Büyüklüğünden dolayı yaprakları gölgeleyicidir. Tatlıdır, sinekler ona yaklaşmaz. Meyvesi iyi bir gıdâdır. Çekirdeği ve kabuğu da dâhil olmak üzere hem çiğ ve hem de pişmiş olarak yenilebilir. Bir hadîste sâbit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) de kabak yemeğini sever ve tabağın kenarlarında kalanları bile sıyırıp yermiş.

«Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» Şehr İbn Havşeb'in İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Yûnus'un peygamber olarak gönderilmesi balığın onu, karnından dışarı atmasından sonradır. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr; bana Hâris... Şehr'den rivâyet etti... şeklinde bir isnâd ile rivâyet etmiştir. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necih ise onun, kendisini balığın yutmasından önce peygamber olarak onlara gönderildiğini belirtir. Ben de derim ki : Yûnus (a.s.)un daha önce onlara peygamber olarak gönderilip de balığın karnından çıkışından sonra onlara dönmesinin emredilmesine herhangi bir mâni yoktur. Hz. Yûnus, balığın karnından çıkıp onlara döndüğü zaman hepsi birden kendisini tasdîk edip ona inanmışlardı. Beğâvî ise Yûnus'un, balığın karnından çıkışından sonra yüz bin veya daha fazla sayıda olan başka bir ümmete peygamber olarak gönderildiğini nakleder.

«Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» âyetinde İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birinde o, şöyle diyor: Aksine onlar yüz binden daha fazlaydılar. Sayıları yüz otuz bindi. Yine ondan gelen bir rivâyete göre sayıları yüz otuz bin küsûr imiş. İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birine göre, onların sayıları yüz kırk küsûr bindir. Saîd İbn Cübeyr ise onların yüz binden yetmiş bin daha

fazla olduğunu söyler. Mekhûl onların yüz on bin kişi olduğunu söylemiştir. Mekhûl'ün bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdürrahîm el-Berkî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne : «Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» âyetini sormuş da Efendimiz şöyle buyurmuş : Yüz binden, yirmi bin daha fazlaydılar. Hadîsi Ali İbn Hucr kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyet eden Tirmizî garîb olduğunu ekler. İbn Ebu Hâtim de hadîsi Züheyr kanalıyla rivâyet etmiştir. (...)

Hz. Yûnus (a.s.)un kendilerine gönderilmiş olduğu bu kavim bütünüyle ona inandılar. Biz de onları ecelleri gelinceye kadar geçindirdik. Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur : «İmân edip, imânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesnâ. Onlar îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azâbını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.» (Yûnus, 98).

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ
﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾
أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ
مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ
عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾

149 — Şimdi sen, onlara sor; kızlar senin Rabbının da, oğlanlar onların mı?

150 — Yoksa Biz, melekleri dişi olarak yarattık da onlar buna şâhid miydiler?

151 — İyi bilin ki; gerçekten onlar iftirâlarından ötürü şöyle diyorlar:

152 — Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar, yalancılardır.

153 — Kızları, oğullara tercîh mi etmiş?

154 — Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?

155 — Hiç düşünmüyor musunuz?

156 — Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?

157 — Eğer sâdıklardan iseniz kitâbınızı getirin.

158 — O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular. Andolsun ki cinler de, onların götürüleceklerini bilmektedirler.

159 — Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.

160 — Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.

Allah Teâlâ burada müşrikleri inkârla onların Allah için kızları varsaydıklarını, kendileri içinse erkekleri arzuladıklarını haber verir. Bu durumda onlar kendileri için daha iyi olanını arzulamaktadırlar. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse; içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir.» (Nahl, 58) Bu, onu üzmekte ve kendisi için sâdece erkek çocukları beğenip tercîh etmektedir. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: Kendileri için seçip tercîh etmediklerini Allah'a nasıl nisbet etmektedirler? Bu sebepledir ki : Şimdi sen, onlara sor; (onların söylediklerini inkâr sadedinde olmak üzere onlara de ki;) «kızlar senin Rabbının da, oğlanlar onların mı?» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur : «Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu, insâfsız bir paylaşmadır.» (Necm,21-22).

«Yoksa Biz, melekleri dişi olarak yarattık da onlar buna şâhid miydiler?» Yaratılışlarını müşâhede etmedikleri halde meleklerin kızlar olduğuna nasıl hükmediyorlar? Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onlar Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.» (Zuhruf, 19).

«İyi bilin ki; gerçekten onlar iftirâlarından ötürü şöyle diyorlar: Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar, yalancılardır.» Allah Teâlâ onların melekler hakkında küfrün ve yalanın en üst mertebesindeki üç sözlerini zikreder: Önce onlar melekleri Allah'ın kızları kabul etmişlerdir. Böylece Allah'ın çocuğu olduğunu ileri sürmüşler ve bu çocuğun dişi olduğunu söylemişlerdir. Sonra da Allah'tan ayrı olarak bunlara tapınmışlardır. Bunlardan her biri cehennem ateşinde ebedî kılınmak için yeterlidir.

Sonra Allah Teâlâ onları reddederek şöyle buyurur: «Kızları, oğullara tercîh mi etmiş?» Erkek çocukları değil de kızları tercîhe Allah'ı sevkeden nedir? Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Yoksa Rabbınız size oğullar seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Muhakkak

ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.» (İsrâ, 40) buyrulurken aynı sebeple burada da şöyle buyurur: «Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Söylediklerinizi düşünüp akledecek akıllarınız yok mu? «Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin (söylediklerinize dâir) apaçık bir deliliniz, (bir huccetiniz) mi var? Eğer sâdıklardan iseniz kitâbınızı getirin.» Allah Teâlâ'nın sizin söylediğinizi edindiğine dâir Allah tarafından gökten indirilmiş bir kitaba dayanacak deliliniz ve bürhânınız varsa bunu getirin. Ama sizin söylediğiniz şeyin akla dayanması mümkün değildir. Hattâ akıl bütünüyle bunu tecvîz edecek değildir.

«O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular.» Mücâhid der ki: Müşrikler : Melekler Allah'ın kızlarıdır, demişlerdi. Ebubekir (r.a.) : Peki onların anneleri kimlerdir? diye sordu da, onlar: Cinlerin ileri gelenlerinin kızlarıdır, diye cevab verdiler. Katâde ve İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Andolsun ki (onların böyle bir hükmü kendilerine nisbet etmiş oldukları) cinler de, onların (götürüleceklerini, bu sözü söyleyenlerin bu konudaki yalan, iftirâ ve bilgisizce bâtıl sözleri yüzünden hesâb günü azâba) götürüleceklerini bilmektedirler.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, «O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular.» âyeti hakkında der ki : Allah'ın düşmanları, Allah Teâlâ ile İblîs'in kardeş olduklarını sanmışlardı. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr naklediyor.

«Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» Yücedir, mukaddestir, bu zâlim ve inkârcıların nitelendirdiklerinden ve çocuğu olmasından münezzehtir.

«Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.» kısmı olumlu bir anlamda yapılmış istisnâ-ı munkatı'dır. «Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» kısmının öznesi olan zamir, bütün insanlara dönmektedir. Sonra Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları —ki bunlar, her peygambere ve rasûle indirilen gerçeğe tâbi olanlardır— istisnâ edilmiştir. İbn Cerîr «Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ.» kısmının «Onların götürüleceklerini bilmektedirler.» kısmından istisnâ edildiğini söylemişse de bu şüphelidir.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ
مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ
عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

161 — Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız,

162 — O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz.

163 — Tabiî cehenneme girecek olan müstesnâ.

164 — Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.

165 — Ve Muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.

166 — Ve Muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.

167 — Onlar her ne kadar şöyle diyor idiyseler de;

168 — Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı;

169 — Biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk.

170 — Sonunda O'na küfrettiler, ama ilerde bileceklerdir.

Allah Teâlâ, müşriklere hitâben şöyle buyurur: «Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız, O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz. Tabiî cehenneme girecek olan müstesnâ.» Sizin sözlerinize ve içinde bulunduğunuz sapıklıkla bâtıl ibâdete ancak sizden daha sapık olan ve cehennem için yaratılmış olanlar boyun eğip size uyar. «Onların kalbleri vardır; anlamazlar, gözleri vardır; görmezler, kulakları vardır; duymazlar. Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gâfillerin ta kendileridir.» (A'râf, 179). İnsanların bu neviden olanları ancak şirk, küfür ve dalâlet yoluna sapıp böyle bir dine boyun eğer. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Şüphesiz siz, ihtilâflı bir söz içindesiniz. O'ndan dönebilecek kimseler döndürülür.» (Zâriyât, 8-9).

Daha sonra Allah Teâlâ melekleri, onların meleklere isnâd etmiş oldukları küfür ve yalandan, onların Allah'ın kızları oluşu iddiâsından tenzîh ederek şöyle buyurur: «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.» Onların göklerde özel bir yeri, aslâ geçemeyecekleri kulluk makâmları vardır. İbn Asâkir, Muhammed İbn Hâlid'in hal tercemesinde Abdurrahmân İbn Alâ İbn Sa'd'a, onun vâsıtasıyla babasına varan bir isnâd ile —Alâ İbn Sa'd Mekke fethi günü bîat edenlerden idi— rivâyet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) bir gün yanında oturmakta olan ashâbına: Gök inledi ve o inlemeye de lâyıktır. Zîrâ onda bir ayak koyacak yer yoktur ki orada rükû'da veya secdede bir melek bulunmasın,

buyurmuş sonra da: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» âyetini okumuş. Dahhâk tefsîrindeki «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.» âyetinin açıklamasında der ki: Mesrûk, Hz. Âişe (r.a.)den rivâyet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Dünya semâsında hiç bir yer yoktur ki orada secdede veya kıyâmda bir melek bulunmasın. İşte Allah Teâlâ'nın «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.» âyeti budur. A'meş'in Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyetine göre o: Göklerde öyle bir gök vardır ki orada bir meleğin alnı veya iki ayağı olmayan bir karış yer yoktur, demiş sonra da: «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.» âyetini okumuş. Saîd İbn Cübeyr de böyle söylüyor. Katâde der ki: (Allah Rasûlünün ashâbı) kadınları ve erkekleri birlikte namaz kılarlardı. Nihâyet «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.» âyeti nâzil olunca erkekler öne geçti, kadınlar da arkada kaldılar.

«Ve muhakkak ki biz; (Allah'a itâatta) saf bağlayıp duranlarız.» Daha önce «Andolsun saf bağlayıp duranlara.» (Sâffât, 1) âyetinde de geçtiği üzere İbn Cüreyc, Velîd İbn Abdullah İbn Ebu Muğîs'in şöyle dediğini naklediyor: Onlar, namazda saf halinde durmazlardı. Nihâyet «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.» âyeti nâzil oldu da, onlar (namazlarında) saf tuttular. Ebu Nadra şöyle diyor: Namaz için kâmet getirildiği zaman Hz. Ömer yüzünü insanlara döner sonra da: Saflarınızı düzeltiniz, kıyâma kalkıp doğrulunuz. Allah Teâlâ sizin, meleklerin sünnetine uymanızı istiyor, deyip sonra: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.» Ey filân gerile, ey filân ilerle, der sonra da ileri geçip (namaz için iftitâh) tekbîrini alırmış. Allah ondan hoşnûd olsun. Bu haberi, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet ediyorlar. Müslim'in Sahîh'inde Huzeyfe (r.a.)den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Biz üç şeyle insanlardan üstün kılındık: Saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzü bizim için mescid, toprağı da temizleyici kılındı.

«Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» Saf saf durur, Rabbımızı tesbîh eder, temcîd eder, takdîs eder ve O'nu her türlü noksândan tenzîh ederiz. Biz O'nun kullarıyız, O'na muhtâcız ve O'nun huzûrunda boyun eğmişleriz. İbn Abbâs ve Mücâhid derler ki: «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır.», «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.», «Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» diyenler, meleklerdir ve melekler Allah Teâlâ'yı tesbîh ederler. Katâde ise, «Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» âyetinde namaz kılanların kasdedildiğini söyler. Onlar bu şekilde kendilerinin ubûdiyyet makâmlarını isbât etmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Dediler ki: Rahmân çocuk edindi. O'nun şânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikrâm edilmiş kullardır. Onlar sözle aslâ O'nun önüne geçemez-

ler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler. O, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de bilir. Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefâat edemezler ve O'nun korkusundan titrerler. Bunlardan kim: Tanrı O değil de benim, derse; onu derhâl cehennemle cezâlandırırız. Biz, zâlimlerin cezâsını böyle veririz.» (Enbiyâ, 26-29).

«Onlar her ne kadar şöyle diyor idiyseler de; öncekilerde olduğu gibi bizde de bir Zikir bulunsaydı; biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk.» Yani; ey Muhammed, sen onlara gelmezden önce onlar, yanlarında kendilerine Allah'ın emirlerini, geçmiş nesillerin durumunu hatırlatan ve kendilerine Allah'ın kitabını getiren birisinin olmasını temennî ediyorlardı. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Allah'a var güçleriyle yemîn ettiler ki; eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse andolsun ki, ümmetlerin içinde en doğru yolda gidenlerden biri olacaklardır. Fakat bir uyarıcı gelince onların sâdece nefretlerini arttırdı.» (Fâtır, 42), «Demeyesiniz ki: Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarınkinden hiç haberimiz yok. Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi muhakkak ki, onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbınızdan apaçık huccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir? Biz, âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yüzden âzabın kötüsüyle cezâlandıracağız.» (En'âm, 156-157). Bu sebepledir ki burada: «Sonunda O'na küfrettiler. Ama ilerde bileceklerdir.» buyurmuştur ki; bu onların, rablarını inkârları, Allah'ın elçisini (s.a.) yalanlamaları yüzünden onları bir tehdîddir.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾

171 — Andolsun ki Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir:

172 — Onlar muhakkak yardım görenlerdir.

173 — Ve şüphesiz ki Bizim askerlerimiz, onlar gâliblerdir.

174 — Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

175 — Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.

176 — Yoksa azâbımızı mı çabucak istiyorlar?

177 — Fakat o, yurdlarına indiğinde uyarılanların sabâhı ne kötü olur.

178 — Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179 — Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.

Allah Teâlâ burada şöyle buyurmakta : «Andolsun ki, Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir.» İlk kitabta geçmiştir ki; dünyada ve âhirette güzel âkıbet peygamberlere ve onlara tâbi olanlaradır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde: «Allah: Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki; Allah Kavîdir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve imân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şahîdlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz.» (Ğâfir, 51) buyrulurken, burada da şöyle denilmektedir: «Andolsun ki Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir. Onlar muhakkak (dünyada ve âhirette) yardım görenlerdir.» Kavimlerinden onları yalanlayarak kendilerine muhâlif olanlara karşı nasıl yardım olundukları, Allah'ın kâfirleri nasıl yok ettiği ve inanan kullarını nasıl kurtardığı daha önce geçmişti. «Ve şüphesiz ki Bizim askerlerimiz, onlar gâliblerdir.» Güzel âkıbet onların olacaktır. «Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.» Sana olan eziyyetlerine sabret ve muayyen bir vakte kadar gözet (bekle). Şüphesiz Biz sana güzel âkıbeti, yardımı ve zaferi vereceğiz. Bu sebepledir ki bazıları şöyle diyor: Bu sürenin sonu Bedir gününe kadardır. Bundan sonrakiler (Bu âyeti ta'kib eden âyetler) de bu âyet ile aynı anlamdadır. Yani gözetleme süresi Bedir günü ile tahdîd edilmiştir.

«Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.» Onları gözetle, sana muhâlefet etmeleri ve seni yalanlamaları yüzünden onların başlarına gelecek azâbı ve cezâlandırmayı bekle. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ bir tehdîd olarak: «Onlar ilerde göreceklerdir.» buyurup şöyle devam etmiştir. «Yoksa azâbımızı mı çabucak istiyorlar?» Onlar ancak yalanlamaları ve küfürleri yüzünden azâbı acele istemektedirler. Allah Teâlâ şüphesiz bu yüzden onlara gazâb edecek ve onları cezâlandıracaktır. Bununla birlikte onlar, küfürleri ve inâdlarından dolayı azâbı ve cezâlandırmalarını acele istemektedirler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Fakat o (azâb), yurdlarına indiğinde uyarılanların sabâhı ne kötü olur.» Onların üzerine azâb indiği zaman o günleri, helâk olunmaları, yok edilmeleri ne kadar kötüdür. Süddî âyeti şöyle açıklıyor: Azâb onların yurdlarına indiğinde uyarılanların sabahı ne kötü olur. Bu sebepledir ki Buhârî ve

Müslim'in Sahîh'lerinde İsmâil İbn Uleyye kanalıyla... Enes (r.a.)ten rivâyet edilen bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bir sabah vakti Hayber'e ulaştı. Hayber halkı ellerinde baltaları ve kürekleri ile çıkıp da orduyu gördüklerinde geri dönerek: Allah'a yemîn olsun ki Muhammed, Muhammed ve ordusu... dediler. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allahü Ekber, Hayber harâb olmuş, (Hayber harâb olsun) biz bir kavmin yurduna indiğimizde uyarılanların sabâhı ne kötü olur. Hadîsi Buhârî de, Mâlik kanalıyla... Enes'ten rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed'in Revh kanalıyla... Ebu Talha'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bir sabah vakti Hayber'e ulaştı. Onlar küreklerini almışlar ekinlerine ve arâzilerine gidiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.)i görünce arkalarını dönüp kaçtılar. Allah'ın peygamberi (s.a.) şöyle buyurdu: Allahü Ekber, Allahü Ekber, şüphesiz biz bir kavmin yurduna indiğimiz zaman uyarılanların sabâhı ne de kötü olur. Hadîsi bu şekliyle tahric etmemişlerdir. Ancak Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir.

«Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir. Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.» âyeti daha önce geçen emrin bir te'kîdidir.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

180 — Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir.

181 — Selâm olsun peygamberlere.

182 — Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.

Selâm Olsun Peygamberlere

Allah Teâlâ yüce zâtını zâlimlerin, yalanlayanların ve haddi aşanların sözlerinden tenzîh ediyor, takdîs ediyor ve buyuruyor ki : Senin mağlûb olunamayacak, izzet sâhibi Rabbın şu haddi aşıp iftirâ edenlerin niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Dünyada ve âhirette, Rabları hakkında söylediklerinin selâmeti, sıhhatı ve gerçekliği dolayısıyla Allah'ın selâmı peygamberlere olsun. Dünyada ve âhirette, her hal ve durumda hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. Allah Teâlâ burada ve Kur'ân'da birçok yerde hamd ile tesbîhi bir arada zikretmektedir. Çünkü tesbîh; mutâbakatın delâletiyle noksânlardan tenzîhi ve aklanmayı içerir. Aynı zamanda kemâl sıfatlarının da isbâtını gerektirir. Aynı şekilde hamd de mutâbakat yoluyla kemâl sıfatlarının isbâtına delâlet eder ve noksânlardan tenzîhi gerektirir. Bu sebepledir ki Allah Te-

âlâ: «Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsîflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» buyurmuştur. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bana salâtü selâmda bulunduğunuz zaman diğer peygamberlerin üzerine de salât ve selâm getiriniz. Zirâ ben, ancak rasûllerden bir rasûlüm. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Saîd kanalıyla hadîsi yukardaki şekilde rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— hadîsi müsned olarak şöyle rivâyet ediyor: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... Ebu Talha'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana salât ve selâm getirdiğiniz zaman diğer peygamberler üzerine de salât ve selâm getiriniz. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Efendimiz selâm verdikleri zaman: «Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsîflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» deyip sonra selâm verirmiş. Hadîsin isnâdı zayıftır. İbn Ebu Hâtim'in Ammâr İbn Hâlid el-Vâsıtî kanalıyla... Şa'bî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet günü ecrinin en bol ölçekle kendisine ölçülüp verilmesi kimi sevindirirse meclisinin sonunda, kalkmak istediği zaman şöyle desin: «Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsîflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» Başka bir kanaldan olmak üzere hadîs Hz. Ali (r.a.)den mevkûf, muttasıl olarak rivâyet edilmiştir. Ebu Muhammed el-Beğavî tefsîrinde der ki: Bize Ebu Saîd Ahmed İbn Şureyh'in... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyâmet günü ecrinin en bol ölçekle kendisine ölçülüp verilmesini kim sevip isterse meclisinde son sözü şu olsun: «Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsîflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» Taberânî'nin Abdullah İbn Sahr İbn Enes kanalıyla Abdullah İbn Zeyd İbn Erkam'dan, onun babasından, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre, Efendimiz şöyle buyurmuş: Her namazın arkasından kim üç kere «Senin izzet sâhibi Rabbın onların tavsîflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» derse, ecri en bol ölçekle ölçülür. Allah'ım, Seni tesbîh ederim, Sana hamd ederim, Senden başka hiç bir ilâh yok. Senden mağfiret diler ve Sana tevbe ederim, sözünün meclis keffâreti olduğuna dâir hadîsler vârid olmuştur. Ben bunun için başlı başına bir cüz' tahsîs ettim. İnşâallah orada yazacağız.

SÂFFÂT SÛRESİNİN SONU

SÂD SÛRESİ

SÂD SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

صٓ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Sâd. Zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun.

2 — Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve bir parçalanma içindedirler.

3 — Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik de onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.

Kur'ân'a And Olsun

Hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresi başında geçmişti.

«(Kullar için bir zikri, dünya ve âhirette onların faydasını içeren) zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun.» Dahhâk «Zikir dolu Kur'ân...» âyetinin Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir kitâb indirdik.» (Enbiyâ, 10) âyeti gibi olduğunu söyler. Katâde de böyle söylemiş olup bu açıklamayı İbn Cerîr de tercîh etmektedir. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, İsmâîl İbn Ebu Hâlid, İbn Uyeyne, Ebu Husayn,

Ebu Sâlih ve Süddî ise âyetteki (ذى الذكر) kelimelerini şerefli, şan, şeref ve mevki sâhibi olarak tefsîr etmişlerdir. İki açıklama arasında bir zıdlık söz konusu değildir. Zîrâ o; öğüt, uyarma ve insanlardan ma'zereti kaldıran şerefli bir kitâbdır. (...)

«Hayır o, küfreden kâfirler boş bir gurûr ve bir parçalanma içindedirler.» Şüphesiz bu Kur'ân'da öğüt alacaklar için bir öğüt, ibret alacaklar için bir ibret vardır. Ama kâfirler bundan hiç bir şekilde faydalanamazlar. Zîrâ onlar boş bir gurûr, büyüklenme, ve hamiyyet, derin bir ayrılık, ona karşı muhâlefet, inâdlaşma ve ayrılık içindedirler.

Allah Teâlâ peygamberleri yalanlayan ümmetlerin gökten inen kitabları yalanlamaları, elçilerine muhâlefet etmeleri sebebiyle geçmişte helâk edildiklerini haber verip onları bununla korkutarak şöyle buyurur: «Kendilerinden önce (Allah'ın elçilerini yalanlamış) nice nesilleri helâk ettik de onlar, (Azâb başlarına geldiği zaman imdâd isteyip Allah'a sığınarak ne) çığlıklar kopardılar.» Ama bu onlara hiç bir fayda sağlamadı. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bizim baskınımızı hissettikleri zaman onlar oradan kaçmaya yelteniyorlardı. Koşup kaçmayın, size nimet verilen yere, yurdunuza dönün. Elbette sorguya çekileceksiniz.» (Enbiyâ, 12-13). Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be kanalıyla... Temîmî'den rivâyetine göre o şöyle demiştir : İbn Abbâs'a «Onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini sordum da şöyle dedi: Çığlıklar koparma kaçıp kurtulma vakti değildi. İbn Abbâs'dan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise burayı: Halbuki imdâd isteme vakti değildi, şeklinde açıklar. Şebîb İbn Bişr'in İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle diyor: Kendilerine fayda vermeyecek bir zamanda çığlıklar attılar (...) «Onlar çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyeti hakkında Muhammed İbn Kâ'b şöyle diyor: Dünya kendilerine arkasını döndüğü zamanda Allah'ı birleyen çığlıklar attılar ve dünya onlara sırt çevirdiği bir zamanda tevbe etmekte geç kaldılar. Katâde der ki: Azâbı gördüklerinde; nidâ etmenin (çığlıklar koparmanın) yeri olmayan bir zamanda tevbe etmek istediler. Mücâhid «Onlar çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini şöyle açıklıyor: Ne kaçma, ne de (atılacak çığlıklara) koşma olunacak bir zaman değildi. Bu açıklamanın bir benzeri İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Dahhâk, Zeyd İbn Eslem, Hasan ve Katâde'den de rivâyet edilmiştir. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivâyetine göre o, «Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini şöyle anlıyor: Nidâ edilmeyecek bir zamanda nidâ etme (çığlık atma) da yoktur. (...)

«Onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki (zaman kaçıp) kurtulmak vakti değildi.»

وَعَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا
وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُوا۟ وَٱصْبِرُوا۟ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ
هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْءَاخِرَةِ ۖ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَٰقٌ ۖ ﴿٧﴾ ءَأُنزِلَ
عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۖ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِّن ذِكْرِى ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا۟ عَذَابِ ﴿٨﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ
رَحْمَةِ رَبِّكَ ٱلْعَزِيزِ ٱلْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُم مُّلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا۟
فِى ٱلْأَسْبَٰبِ ﴿١٠﴾ جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ ٱلْأَحْزَابِ ﴿١١﴾

4 — Küfredenler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşmışlardı da demişlerdi ki: Bu, çok yalancı bir sihirbâzdır.

5 — Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.

6 — Onların elebaşlarından bir grup; yürüyün ve tanrılarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler.

7 — Biz bunu diğer dinde de işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.

8 — Aramızdan zikir ona mı indirilmiştir? Hayır, onlar zikrimden şüphededirler. Hayır, onlar henüz azâbımı tatmamışlardı.

9 — Yoksa O Azîz, Vehhâb Rabbının rahmet hazîneleri onların yanında mıdır?

10 — Yahut göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkü onların mıdır? Öyle ise sebeplere tevessül etsinler de yükselsinler bakalım.

11 — Onlar, burada derme çatma gruplardan olma bozguna uğratılmış bir ordudur.

İçlerinden Bir Uyarıcı

Allah Teâlâ burada müşriklerin beşerden peygamber gönderilmesine şaştıklarını haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» (Yûnus, 2) buyururken burada da şöyle denilmektedir : «Küfredenler içlerinden (ve kendileri gibi beşer olan) bir uyarıcının gelmesine şaşmışlardı da demişlerdi ki: «Bu, çok yalancı bir sihirbâzdır. Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı?» Tapınılacak ma'bûdun kendisinden başka ilâh olmayan bir tek ma'bûd olduğunu mu sanıyor? Müşrikler —Allah onları kahretsin— bunu inkâr etmişler, Allah'a şirk koşmayı terkettiği için ona şaşmışlardı. Putlara tapınmayı babalarından almışlar ve bu, kalblerine yerleşmişti. Allah Rasûlü (s.a.) kalblerinden bunu söküp atmaya ve vahdâniyyeti Allah'a tahsîs etmeye çağırınca bunu büyük görmüşler, şaşmışlar ve şöyle demişlerdi: «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.» Onların elebaşılarından (büyükleri, reîsleri ve efendilerinden) bir grup; Yürüyün ve (dininiz üzere devâm edip) tanrılarınız üzerinde direnin.» Muhammed'in sizi çağırmış olduğu tevhîde icâbet etmeyin. «Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler.» İbn Cerîr, «Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir.» âyetinde der ki: Muhammed'in sizi tevhîde çağırması ancak onun size karşı bir şeref ve üstünlük istemesinden, sizin içinizden kendisine tâbiler olmasını arzulamasındandır. Elbette biz bu konuda ona icâbet edecek değiliz.

Bu Âyetin Nüzûl Sebebi :

Süddî der ki : Kureyş'ten birtakım kimseler toplandılar. Ebu Cehl İbn Hişâm, Âs İbn Vâil, Esved İbn Muttalib, Esved İbn Abd Yeğûs Kureyş'in yaşlılarından bir grup da içinde olarak onlara dâhildiler. Birbirlerine şöyle dediler: Haydin Ebu Tâlib'e gidelim, onunla bu konuda konuşalım. Bize onun hakkında adâletle hüküm versin ve o bizim ilâhlarımıza sövmeyi bıraksın, biz de onu ve tapınmakta olduğu ilâhını bırakalım. Korkarız ki bu ihtiyar ölür, bizden ona (Muhammed'e) bir zarar ulaşır da araplar: Onu bıraktılar. Tâ ki (amcası) öldüğü zaman onu yakaladılar, diyerek bizi ayıplar, dediler. İçlerinden Muttalib adındaki bir adamı Ebu Tâlib'e gönderdiler, Ebu Tâlib'in yanına girmeleri için ondan izin istedi; bunlar kavminin ihtiyarları ve ileri gelenleridir. Senin huzûruna girmek için izin isterler, dedi. Ebu Tâlib: Onları yanıma getir, dedi. Ebu Tâlib'in yanına girince: Ey Ebu Tâlib, sen bizim büyüğümüz ve efendimizsin. Kardeşin oğlu hakkında bize adâletle hükmünü ver; ona emret de ilâhlarımıza sövmeyi terketsin, biz de onu ve

ilâhını bırakalım, dediler. Ebu Tâlib Hz. Peygambere birisini gönderip çağırttı. Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Tâlib'in yanına girince Ebu Tâlib: Ey kardeşim oğlu, bunlar senin kavminin ihtiyarları ve ileri gelenleridir. Senden ilâhlarına sövmeyi bırakmanı istiyorlar. Onlar da seni ve ilâhını bırakacaklar, dedi. Hz. Peygamber: Ey amca, ben onları kendileri için en hayırlı olan bir şeye çağırmıyor muyum? diye sordu. Amcası: Onları neye çağırıyorsun? diye sordu da Efendimiz: Onlara öyle bir kelime söylemelerini teklîf ediyorum ki bütün araplar bu kelime ile onlara boyun eğecek ve onlar bu kelime ile Acem'e sâhip olacaklar, dedi. Grubun içinden Ebu Cehil: Baban aşkına, nedir o kelime? Biz, hem o kelimeyi hem de on mislini söylemeye hazırız, dedi. Allah Rasûlü: Allah'tan başka ilâh yoktur, dersiniz, buyurdu. Ebu Cehil yüzünü çevirip: Bundan başka bir şey iste, dedi. Hz. Peygamber: Güneşi getirip avucuma koysanız bile sizden bu kelimenin dışında başka bir şey istemiyorum, buyurdu. Öfke içinde yanından kalktılar. Allah'a yemîn olsun ki hem sana, hem de sana bunu emreden ilâhına küfredeceğiz (söveceğiz) diyorlardı. «Elebaşlarından bir grup; yürüyün ve tanrılarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler.» Hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet ediyorlar. İbn Cerîr'in rivâyetinde şu fazlalık vardır: Onlar çıktıkları zaman Allah Rasûlü (s.a.) amcasını «Allah'tan başka ilâh yoktur.» demeye davet etti de Ebu Tâlib bunu kabul etmeyerek: Aksine, ihtiyarların dini üzere(yim), dedi. Bunun üzerine «Muhakkak sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56) âyeti nâzil oldu.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb ve İbn Vekî'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Ebu Tâlib hastalandığı zaman Kureyş'ten bir grup yanına girdiler. Ebu Cehil de aralarındaydı. Şüphesiz senin kardeşin oğlu bizim ilâhlarımıza sövüyor, şöyle şöyle yapıyor, şöyle şöyle söylüyor. Ona birisini göndersen de bundan men'etsen, dediler. Ebu Tâlib Hz. Peygambere haber gönderdi de Efendimiz (s.a.) geldi, eve girdi. Onlar ile Ebu Tâlib arasında bir kişi oturacak kadar bir boşluk vardı. Ebu Cehil Hz. Peygamberin Ebu Tâlib'in yanına oturmasından ve Ebu Tâlib'in de ona karşı şefkâtli ve yufka yürekli olmasından korkarak yerinden sıçradı ve o boş yere oturdu. Allah Rasûlü (s.a.) amcasının yakınında oturacak bir yer bulamadı ve kapının yanına oturdu. Ebu Tâlib kendisine: Ey kardeşim oğlu, senin kavmine ne oluyor da senden şikâyet ediyorlar? Senin onların ilâhlarına sövdüğünü, şöyle şöyle söylediğini sanıyorlar? dedi. Onlar Hz. Peygamber hakkında sözlerini çoğalttılar. Allah Rasûlü (s.a.) konuşmaya başlayıp: Ey amca, ben onların bir tek kelime söylemelerini istiyorum. O kelimeyi söyledikleri takdîrde araplar onlara boyun eğer ve bu kelime ile acemler kendilerine cizye verir, dedi. Hemen onun söyleceğine kulak kesilerek : Bir

tek kelime mi? Evet, baban aşkına on kelime bile olsa (söyleriz) nedir o kelime? dediler. Ebu Tâlib: Ey kardeşim oğlu, nedir o kelime? dedi. Allah Rasûlü: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesidir, buyurdu. Bağrışarak ve elbiselerini silkerek kalktılar. «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.» diyorlardı. İşte bunun üzerine buradan itibâren «Hayır, onlar henüz azâbımı tatmamışlardı.» âyetine gelinceye kadarki âyetler nâzil oldu. Hadîsin lafzı Ebu Küreyb'indir. İmâm Ahmed ve Neseî de hadîsi Muhammed İbn Abdullah İbn Nemîr kanalıyla... Abbâd —Abbâd'ın babasının ismi verilmiyor— dan yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr hadîsi tefsîrlerinde Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetle yukardakine benzer şekilde zikretmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler.

«Biz bunu (Muhammed'in çağırmış olduğu Allah'ı birlemeyi) diğer dinde de işitmedik.» Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd, onların son din ile Kureyş'in dinini kasdettiklerini söyler. Başkaları ise onların bu sözleri ile Hıristiyanlığı kasdettiklerini söyler. Muhammed İbn Kâ'b ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre «Biz bunu diğer dinde de işitmedik.» âyetinde Hıristiyanlık kasdedilmektedir. Onlar şöyle diyorlardı: Şâyet bu Kur'ân gerçek olsaydı, bunu bize Hıristiyanlar haber verirdi.

«Bu, ancak bir uydurmadır.» âyetindeki (الاختلاق) kelimesini; Mücâhid ve Katâde «yalan» ile İbn Abbâs ise «iftirâ» ile açıklamıştır.

«Aramızdan zikir ona mı indirilmiştir?» sözleri ile onlar, kendilerinin arasından Kur'ân'ın inzâlinin peygambere tahsîsini uzak görmektedirler. Başka bir âyet-i kerîme'de onların şöyle dedikleri haber verilir: «Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Yoksa Rabbının rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların maîşetlerini Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.» (Zuhruf, 31, 32). Onlar, aralarından Allah Rasûlüne Kur'ân'ın indirilmesini uzak görmek sûretiyle bilgisizliklerine ve akıllarının kıt olduğuna delâlet eden bu sözleri söylediklerinde Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: «Hayır, henüz azâbımı tatmamışlardı.» Onlar bu sözleri söylüyorlar. Çünkü bu sözleri söyledikleri zamana kadar Allah'ın azâbını ve intikâmını henüz tatmamışlardır. Çok yakında cehennem ateşine atılacakları gün yalanlarının ve söylediklerinin âkıbetini bileceklerdir.

Daha sonra Allah Teâlâ beyân buyurur ki, mülkünde yegâne tasarruf sâhibidir. Dilediğini işleyendir. Dilediğine dilediğini verendir. Dilediğini azîz, dilediğini zelîl kılandır. Dilediğini hidâyete erdiren, dilediğini sapıklıkta bırakandır. Emri ile rûhu kullarından dilediğine indirendir. Dilediğinin kalbini mühürleyen O'dur. Allah'tan başka hiç kimse ar-

tık onu hidâyete erdiremez. Kullar, hiç bir işe mâlik değildir. Mülkde tasarruf onlara bırakılmamıştır. Ne bir zerre ağırlığına ne de bir hurmanın zarına bile mâlik değillerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onları inkârla şöyle buyurur: «Yoksa O Azîz, Vehhâb Rabbının rahmet hazîneleri onların yanında mıdır?» Öyle Azîz ki, O'nun tarafı aslâ mağlûb olmaz. Öyle Vehhâb ki, dilediğine dilediğini verir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı onlar insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi. Yoksa Allah'ın, bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar? Doğrusu Biz, İbrâhîm soyuna da kitâb ve hikmet verdik. Ve onlara büyük bir nimet bahşettik. Onlardan bir kısmı ona inandı, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın bir ateş olarak cehennem yeter.» (Nisâ, 53-55). «De ki: Eğer siz, Rabbımın rahmet hazînelerine sâhip olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları saklardınız. Zâten insan pek cimridir.» (İsrâ, 100). Allah Teâlâ'nın bu sözleri, kâfirlerin beşerden bir peygamber gönderilmesini inkâr ettiklerini hikâyeden sonradır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Sâlih (a.s.)in kavminin şöyle dediklerini haber verir: «Kitab aramızda ona mı verilmiş? Hayır, o pek yalancı ve şımarığın biridir. Yarın; kimin pek yalancı şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 25-26).

«Yahut göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkü onların mıdır? Öyleyse (gerçekten buna güçleri yetiyorsa) sebeplere tevessül etsinler de yükselsinler bakalım.» İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve başkaları burada tevessül edecekleri sebepler ile, göğün yollarının kasdedildiğini söylerler. Dahhâk ise şöyle der: Yedinci göğe yükselip çıksınlar bakalım.

Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar, burada derme çatma gruplardan olma bozguna uğratılmış bir ordudur.» Kendilerinden önceki yalanlayan gruplar nasıl yenilgiye uğratılıp zelîl kılınmışlarsa aynı şekilde şu izzet ve ayrılık içinde olan yalanlayanlar ordusu da yakında hezîmete uğrayacak, mağlûb olacak ve zelîl kılınacaklardır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Yoksa onlar: Biz öç alabilecek bir topluluğuz mu diyorlar? Toplulukları dağıtılacak ve yüzgeri edeceklerdir. Kıyâmet onların azâb ile va'dedildikleri gündür. O ne korkunç, ne acı bir gündür. (Kamer, 44-46).

İ Z Â H I

Peygamberin beşerden olmasına hayrete düşmek oldukça eski ve tekrârlanan bir hâdisedir. Tarih boyunca her kavim bunu söylemiş, ilk peygamberden itibâren başlıca bahâneleri bu olmuştur. Peygamberin beşerden gönderilmesi tekerrür etmiş, buna karşı beşerin itirâzı da sürüp gitmiştir.

«Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşırmışlardı...»

Oysa en ma'kûl, hikmet ve mantığa en uygun şey, gönderilen peygamberin kendi cinslerinden olmasıdır. İnsanın nasıl düşündüğünü, nasıl duygulandığını bilen, nefsânî arzu ve temâyüllerini hisseden, noksân ve zayıf taraflarını, yapmak iktidârında olup olmadıkları şeyleri ve önlerine çıkacak çeşitli sedleri ve engelleri, müsbet veya menfî hâricî te'sîrleri... idrâk eden bir insan.

Cemiyet içinde yaşayan bir insan —ki o da cemiyetin bir ferdidir— peygamber olduğunda, hayatı ve yaşayışı ile bir örnek, bir nümûne-i imtisâl olur. Herkes bilir ki, o da kendilerindendir ve onunla kendileri arasında bir benzerlik ve bir alâka vardır. O halde insanlar onun bizzât nefsinde tatbîk ettiği ve kendilerini de uymaya çağırdığı kanuna imtisâl ile mükelleftirler. Ve onlar bu kanuna uymak kudretine sâhiptirler; çünkü önlerinde kendilerinden bir insan bunu kendi hayatında yaşamış ve gerçekleştirmiştir...

Kendilerinden bir insan, kendi soylarından, kendi dillerini konuşan... Deyimlerini, örf ve âdetlerini, gelenek ve göreneklerini ve bütün hayatlarını bilen... Konuştuğu dili bilir, anlar, kendisiyle anlaşır, karşılıklı fikir teâtîsinde bulunabilirler. Bunun için onunla aralarında cins ihtilâfı, veya dil ayrılığı yahut yaşayışlarındaki başkalık yüzünden bir anlaşmazlık, uyuşmazlık olmaz.

Fakat olması gereken en uygun şey dâimâ hayretle karşılanmış, tepki görmüş, tekzîb edilegelmiştir!.. Sebebi ise Allah'ın Peygamber ihtiyâr buyurmasındaki hikmeti idrâk etmeyişleri ve üstelik peygamberliğin mâhiyetini yanlış telakkî etmeleridir. Rısâleti, beşeriyetin hak yolda sevk ve idâresi olarak görecekleri yerde, onu, kapalı ve anlaşılması imkânsız birtakım esrâr ile kuşatılmış hayâl olarak tasavvur ediyorlardı. Peygamberliği elle tutulmaz, gözle görülmez, ne olduğu bilinmez ve insanların yaşadığı dünyada varlığı hissedilmez bir hayâl olarak kabul etmek istiyorlardı. Ve ancak o zaman onun çağrısına, efsânevî bir nesne olarak uyacaklardı, nitekim bozuk akîdelerini oluşturan efsânelere uyageldikleri gibi...

Lâkin Allah beşeriyetin, bilhâssa son peygamberlik döneminde bu risâletle tabiî ve gerçekçi bir hayat sürmesini dilemiştir. Tatlı, temiz ve üstün seviyede bir hayat. Fakat bir vehim, bir hayâl bir masal ve efsâneler semâsında uçan muhayyel bir şey değil, yeryüzünde varlığı olan gerçek plânda...

«...Kâfirler: Bu, pek yalancı bir sihirbâzdır... demişlerdir.»

Bu sözü, Allah'ın kendilerinden bir kişiye vahiy göndermesini yadırgadıkları için söylediler. Halkı Hz. Muhammed (s.a.)den soğutmak,

konuşmalarında tebellür eden açıklık ve şahsiyetinde bilinen doğruluğa gölge düşürmek için böyle söylüyorlardı.

Şüphe götürmeyen hakîkat şu ki, Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed, ki onu pek iyi biliyorlardır, hakkında: O bir sihirbâzdır, o bir yalancıdır, derken hiç bir zaman bu sözlerinin doğruluğunu kendileri de tasdîk etmiş değillerdi. Bu yalanı ancak havayı bulandırmak, fikirleri karıştırmak için bir silâh olarak kullanmışlar ve böylece kendi kendilerini korumak, bu hak akîdenin tehlikesine karşı mevkilerini muhâfaza etmek ve dayandıkları kalb değerleri ve bâtıl prensibleri kurtarmak istemişlerdir...

Hz. Muhammed (s.a.) ve onunla gelen İslâm aleyhinde menfî propoganda silâhını kullanmak üzere Kureyş büyüklerinin kendi aralarında ittifâk ettiklerini daha önce söylemiştik, burada tekrâr nakledeceğiz. Bu silâhı kendi canlarını korumak ve Mekke halkı arasındaki mevkilerini muhafâza etmek için kullanıyorlardı. Ayrıca hacc mevsiminde Mekke'ye gelen kabîleleri de bu yeni din ve sâhibinden uzaklaştırmak istiyorlardı.

İbn İshâk der ki: Kureyş'ten bir grup insan, Velîd İbn Muğîre'nin meclisinde toplandılar. Velîd, içlerinde yaşlı bir kişi idi. Hacc mevsimi gelmişti. Velîd, onlara dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, hacc mevsimi başladı, bu arkadaşınızın —Hz. Muhammed— yeni işini duymuş olarak Arap temsîlcileri size gelecekler. Onun hakkında aynı görüşte birleşin. İhtilâfa düşüp de birbirinizi yalanlayıp, birbirinizin sözü ötekini reddeder olmasın. Dediler ki: O halde ey Ebu Abdşems, sen bir şey söyle, bize bir re'y beyân et; biz de onu söyleyelim. Velîd: Hayır, siz söyleyin; ben dinleyeceğim, dedi.

Kureyş'liler dediler ki: Muhammed kâhindir, diyelim. Velîd: Hayır, vallahi o kâhin değildir; biz kâhinleri gördük, onda kehânetin hiç bir işâreti yoktur. Öyleyse mecnûn diyelim, dediler. Velîd: O mecnûn değildir, biz deliliği gördük, tanıdık; Onda delilik emâresi aslâ yoktur. O halde şâir diyelim, dediler. Buna karşılık da Velîd: Şiirin bütün şekillerini, nevilerini bilmiş tanımışızdır; O şâir değildir. Bu defa: O halde sihirbâz diyelim, dediler. Velîd: O sihirbâz da değildir. Biz sihirbâzları ve yaptıkları türlü sihirleri görmüşüzdür. Muhammed'de sihirbâzlık alâmeti mevcûd değildir. Bunun üzerine dediler ki: Ne diyelim o halde, ya Ebu Abdşems? Vallâhi onun sözünde bir tatlılık var, kökü sağlam ve kuvvetli, dalı olgun meyve ile doludur, dedi. Bu yakıştırdıklarınızdan hangisini söyleyecek olsanız, uydurma olduğu derhâl bilinir. Mamafih, gene de en uygunu ona sihirbâz demenizdir. Onun sözü öyle bir sihirdir

ki, çocukla babayı, kardeşle kardeşi, koca ile karıyı, kişi ile kabîlesini birbirinden ayırıyor, tefrika yapıyor, deyiniz.

«Sihirbâzdır» sözünde ittifâk ederek dağıldılar. Hacc mevsiminde insanların gelip geçtiği yolların kenarına oturup her geçen yolcuyu, Hz. Muhammed hakkında korkutmağa ve aleyhine uydurdukları iftirâları sıralamaya başladılar...

İşte Kureyş'in ileri gelenlerince Hz. Peygambere sihirbâz, yalancı demeleri böyle başlamıştır. Oysa kendilerinin yalan söylediklerini de çok iyi biliyorlardı. Peygamber (s.a.)in sihirbâz ve yalancı olmadığını da çok iyi biliyorlar...

Ve Peygamber (s.a.)in kendilerini bir tek Allah'a ibâdet etmeye çağırmasına da şaşıyorlar. Halbuki en doğru ve dinlenip kabul edilmeye en lâyık söz, şüphesiz ki budur:

«...Tanrıları tek bir tanrı mı yaptı? Doğrusu bu, tuhaf bir şeydir. Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin; sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik; bu ancak bir uydurmadır.»

Kur'ân-ı Kerîm bu tabiî, akıl ve mantığa yakın hakîkat muvâcehesinde ne derece dehşete düştüklerini kendine hâs üstün ta'bîri ile tasvîr ediyor: «Tanrıları tek bir tanrı mı yaptı?» Sanki hakîkât, hiç bir insanın tasavvur edemeyeceği bir hayal. «Doğrusu bu, tuhaf bir şeydir.» (عجاب) kelimesi, hayret ve taaccüblerinin şiddetini belirtiyor.

Bu âyetler bize İslâm dininin milletin kalbinde yerleşmemesi ve herkesin atalarından kalma çürük akîdelerinde saplanıp kalması için inkârcıların direnme metodlarını bildirmektedir. Hak sese kulak vermeyen inkârcılara göre, bu yeni davetin gerisinde gizli bir maksad yatmakta ve bunu ancak olayların içyüzünü iyi bilen kendileri idrâk etmektedir:

«Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur... diyerek kalkıp yürüdüler.»

Bu ne dindir, ne de akîdedir. Bu ancak yapılan davetin ötesinde maksadlı bir şeydir. Halkın ehline bırakması gereken bir şey. Bu işi erbâbına ve gizli kapaklı işlerden anlayan, yapılan manevraları bilen kişilere bırakmalı. Halk, atalarından kalma âdetlerine bakmalı, ilâhlarına tapmalı ve bu yeni olayın arkasındaki ile kendisini meşgûl etmemeli... Mâdemki ortada buna karşı koyacak kudretli ve dirâyetli kişiler var; onlara güvenip halk müsterîh olmalı; çünkü bu kendilerini büyük görenler, milletin menfaatı, akîdeleri ve tanrıları üzerine titremektedirler...

Bu alışılagelmiş, tekerrür etmiş bir plândır. Böylelikle taşkın zâlimler halkı, halkın işleriyle ilgilenmekten, gerçeği aramaktan ve karşılaştıkları mühim gerçekleri düşünmekten alıkoymak isterler. Zîrâ hal-

kın bizzât hakîkatları bilmeye çalışması, azgınlar ve ekâbir takımı için tehlikedir ve milleti içinde boğmak istedikleri uydurmacaların içyüzünü meydana çıkarmaktır. Oysa kendileri ancak halkı hayâlî alanlarda koşturarak hayatlarını idâme ederler...

Sonra da insanlara karşı kendilerine en yakın olan akîdeyi siper ederek, sûret-i haktan görünürler. Kitab ehlinin akîdesiyle. Bu akîdeye birçok uydurmalar girip onu hâlis tevhîd akidesi olmaktan çıkardıktan sonra... Ve şöyle derler:

«...Son dinde de bunu işitmedik; bu, ancak bir uydurmadır.»

Teslîs akîdesi Mesîh'in dininde yaygın hale gelmişti. Uzeyr masalı da Yahûdîlik'te yayılmıştı. İşte Kureyş büyükleri: «Son dinde de bunu işitmedik...» derken buna işâret etmiş oluyorlar. Allah'ı mutlak sûrette «bir» kabul edeni işitmedik. Bunu Muhammed (s.a.) teblîğ ediyor. O halde onun sözü yalan ve uydurmadan başka değil.

Gerçekten İslâm, tevhîd akîdesini daha önceki akîdelere ârız olan her türlü hurâfe, uydurma ve inhirâflardan tamâmen tecrîd etmek için son derece titiz ve hassâs davranmıştır.

Tevhîd akîdesine İslâm bu derece ehemmiyet vermiştir; çünkü tevhîd bütün mevcûdâtın temeli olup bu varlık ona açık ve kuvvetli olarak şehâdet eden ilk ve en büyük bir hakîkattır. Tevhîd aynı zamanda öyle bir kâidedir ki; akîde ve hükümleri ile bütün beşeriyetin hayatı ancak onun üzerine kurulduğu zaman devâm edebilir.

Bu tevhîd akîdesine karşı Kureyş'in gösterdiği tepkiyi ve tanrıların tek bir tanrı yapılmasını hayret ve dehşetle karşıladıklarını ve Kureyş'ten evvel çağlar boyunca bütün peygamberlere karşı müşriklerin ayak direyişini ve her peygamberin bu hakîkat üzerindeki ısrârını, her peygamberliğin bu temel üzerine kâim olduğunu, bu hakîkatın beşerin kalbine yerleşmesi için her zaman sarfedilen büyük çabaları ifâde ederken bu gerçeğin değerini belirtmede biraz daha geniş ve derinlemesine bilgi vermekte isâbet vardır.

Tevhîd akîdesi ilk ve en büyük hakîkattır ki varlık onun üzerine kurulmuş, varlıktaki her şey ona şâhidlik yapmıştır...

Açıkça gördüğümüz bu kâinâta hükmeden tabîat kanunlarındaki birlik ve bütünlük gösteriyor ki bu kanunları te'sîs eden irâde birdir. Kâinâtın neresine baksak bu hakîkatle yüzyüze geliyoruz; kanunun birliği hakîkatıyla irâdenin birliğini işâretleyen birlikle...

Bu kâinâtta ne varsa hepsi devamlı ve muntazam bir hareket halindedir. Atom —ki kâinâttaki canlı cansız her şeyin ilk birimidir— devâmlı olarak hareket etmektedir. Bu atom protonlardan oluşan çekirdeğin etrafında hareket eden elektronlardan meydana gelmektedir. Nitekim yıldızlar da güneş etrafında, güneş manzûmesinde dönmektedir.

Güneş manzûmesi ve yıldız kütlelerinden terekküb eden Saman Yolu da kendi yörüngesinde dönüp dolaşmaktadır. Yıldızlar, güneş ve Saman Yolunda dönüş istikâmeti aynı yöndedir, batıdan doğuyadır; saat yelkovanının yönünün aksine.

Yerküresini ve öteki gezegenleri vücûda getiren unsurlar birdir. Yıldızların unsurları yeryüzünün de unsurlarıdır. Unsurlar atomlardan oluşmaktadır. Atomlarsa elektronlardan, protonlardan ve nötronlardan meydana gelmektedir... Bunların hepsi istisnâsız olarak bu temel unsurlardan oluşur.

Maddenin bu üç temel unsura ircâ edildiği bir vakitte ilim adamları kuvvetleri bir tek asla dayamaktadırlar: Işık ve ısı.

Bunların hepsi bir tek kuvvetin müteaddid şekilleridir. Elektronik câzibe kuvvetinin. Bütün bunlar aynı hızla seyreder ve aralarındaki fark bir dalga değişikliğinden başka değildir.

Madde üç temel unsurdan oluşur. Enerji, manyetik dalgalardan meydana gelir.

Einstein gelir ve kendi izâfiyet nazariyesinde madde ile kuvvetler arasında mukâyese yaparak der ki: Madde ile kuvvetler birbirinin aynıdır. Yapılan deneyler onun bu iddiâsını doğru çıkarır. Son olarak yapılan tecrübeler bu dünyanın işiteceği yüksek sesle onun iddiâsını tasdîk eder. Bu da atomun bomba halinde patlamasıdır.

«Şu halde madde ile kuvvetler eşittir.»

İşte kâinâtın meydana gelişiyle ilgili olarak son tecrübeler netîcesinde insanın ortaya koyduğu vahdet... Devâmlı hareket kanununda işâret ettiğimiz gibi kâinâtın nizâmında açıkça görülen bir vahdet vardır. Sonra kâinâtta hiç bir şeyi dışında bırakmayan şu mükemmel ve muntazam hareket. Hiç bir şey diğerine çarpmıyor. Bütün kâinâtta câri olan bu hareketler arasında muvâzene... Öyle ki her şeyin birbirini engellemeden, birbirine çarpmadan seyrine devâm etmesi... Bunun en uygun misâli şu görülen gezegenler, yıldızlar ve saman yollarıdır. Bunlar uzayda yüzmektedirler: «Her biri bir yörüngede yürürler.»

Bu hâdiseler açıkça gösteriyor ki; bunları fezâda yürüten ve hareketlerini, mesâfelerini ve mevkilerini tanzîm eden zât birdir, iki olamaz, kudret elinin altındaki bu varlıkların mâhiyet ve tabîatını bilmekte ve bu hayretengîz kâinatın özünde bütün bunları takdîr etmiş bulunmaktadır.

Bu kâinâtın nizâmının ortaya koyduğu ve her şeyin şâhidlik yaptığı birlik hakîkatını incelemede bu kısa işâretle iktifâ edeceğiz.

Bu öyle bir hakîkattır ki, beşeriyetin nizâmı ancak bunun üzerine kurulursa ayakta durur. Bu gerçeğin insanın vicdânına yerleşmesinin ehemmiyeti büyüktür. İnsanların hem çevrelerindeki kâinâtı iyi değer-

lendirme, hem bizzât kendilerinin bu kâinât içindeki yerlerini bilme ve hem de içindeki eşyâ ve canlılarla olan bütün alâkalarını tesbît etme bakımından mühimdir. Sonra tek Allah'ı bilme ve O'nunla olan irtibâtlarının ve O'ndan başka bu varlıkta canlı cansız ne varsa hepsiyle olan ilgilerinin hakîkatını bilme... Bütün bunlar insanların duygularını şekillendirme ve hayatın her safhasını gereği gibi tasavvur etme yönünden son derece mühimdir.

Tek Allah'a inanan ve bu tekliğin mânâsını idrâk eden mü'min, Rabbı ile alâkasını bu esâs üzerine kurar ve Allah'tan başka insanlar ve diğer yaratıklarla ilgisini yerli yerince tanzîm eder. Bunun tabiî neticesi olarak da güç ve kuvveti, his ve düşünceleri muhtelif mizâçlara sâhip çeşitli tanrılar arasında dağılıp gitmez. Allah'ın yarattığı eşyâ arasında maddî ve ma'nevî varlıkları parçalanıp kaybolmaz...

Allah'ın birliğine inanmak bu tek varlığın ana kaynağıdır. Bir mü'min, varlık ve ondaki canlı cansız mevcûdâtla tanışarak, anlaşarak, yardımlaşarak, ülfet ve mahabbetle muâmele yapar. Hayata bir tat ve bir şekil verir ki, bu birliğe inanmayan kişinin kalbinde böyle bir ma'nevî haz ve zevk yoktur. Îmândan nasîbi olmayan insan kendisi ile çevresindekiler arasında bu ilgiyi kuramaz ve bu tadı tadamaz.

Kâinâta hükmeden ilâhî kanunun birliğine inanan kimse, Allah'ın kendisine hitâb eden kanun ve ta'lîmâtını bambaşka bir tarzda telâkki eder ve beşeriyetin hayatına hükmeden kanunu ile bütün kâinâta hâkim olan kanunu arasında bir ilgi kurar ve Allah Teâlâ'nın kanununu tercîh eder; çünkü bu kanundur ki beşerin hareketiyle bütün kâinâtın hareketi arasındaki birlik ve âhengi sağlar.

Hulâsa, bu gerçeği idrâk etmek insan vicdânının huzûra kavuşması, istikâmete ermesi, aydınlığa çıkması, çevresini kuşatan kâinâta intibâk ederek yaşaması ve hareketini bu kâinâtın hareketine göre ayarlaması için elzemdir. Bu sâyede kendi ile Yaratanı arasındaki irtibât vuzûha kavuşur ve gene kendi ile diğer kâinât arasındaki alâka, sonra kendisiyle bu kâinât içindeki canlılar ve eşyâ arasındaki alâkalar açıklığa kavuşur ve bunun netîcesi olarak da hayatın her safhasında ahlâkî, içtimâî ve en geniş anlamıyla insanî gelişmeler husûle gelir.

Bundan dolayı tevhîd akîdesinin kalblere iyice yerleştirilmesine çok önem verilmiştir. Her risâlet ve her peygamber döneminde devâmlı ve ısrârlı şekilde bu husûsta çaba harcanmıştır. Peygamberlerin (a.s.) hiç yılmaksızın kelime-i tevhîdi teblîğde ısrâr etmeleri de bu sebeptendir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bilhâssa Mekke'de inen sûrelerinde tevhîd meselesini tekrâr tekrâr ortaya koyduğu ve bu vâdîdeki titizlik, cihâd ve gayretler açıkça görülmektedir. Medîne'de inen sûrelerde de işlediği konulara münâsib olarak tevhîd meselelerine yer verilmektedir.

İşte müşriklerin bu kadar hayret ve taaccüblerine sebep olan ve bu

yüzden Peygamber (s.a.) ile uğraşmalarına, ona karşı koyup olanca eziyetleri revâ görmelerine ve halkı da onun daveti hakkında dehşete düşürmelerine ve her vesîle ile bu dâvâyı kabulden vazgeçirmeye çalışmalarına yol açan ve Hz. Muhammed (s.a.)in ısrârla üzerinde durduğu hakîkat budur.

Bundan sonra Hz. Muhammed (s.a.)in Peygamber seçilmesine şaşmaya başladılar :

«Kur'an, aramızdan Muhammed'e mi indirilmeliydi?»

Oysa bunda hiç bir şey yoktu şaşılacak. Fakat hased vardı. Bu hased onları inâdçılığa, dikbaşlılığa ve husûmete sürüklüyordu.

İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Müslim İbn Şihâb ez-Zührî haber verdi; kendisine de İbn Şihâb anlatmış ki: Ebu Süfyân İbn Harb, Ebu Cehil İbn Hişâm ve Benî Zehre'den Ahnes İbn Şüreyk İbn Amr İbn Vehb es-Sakafî bir gece çıkıp geceleyin evinde namaz kılmakta olan Allah'ın Rasûlünü dinlemeye giderler. Her biri bir yere oturup dinlemeye başlar. Hiç biri diğerinin oturduğu yeri bilmez. Gece sabaha kadar peygamberi dinlemeye devâm edip, tan yeri ağarınca dağılırlar. Yolda buluşurlar ve birbirlerini kınamaya başlarlar. İçlerinden biri: Bir daha yapmayın; bazı gençleriniz sizi görür de aklına başka bir şey gelir, der. Sonra dağılıp giderler. Ertesi gece olunca her biri aynı yerine oturur, gece sabaha kadar Peygamber (s.a.)i dinleyip dağılırlar. Yolda birleşir, birbirlerine ilk gecede söylediklerini söyler ve dağılırlar. Nihâyet üçüncü gece yine herkes yerine oturur ve şafak atıncaya kadar peygamberi dinler, dağılırlar. Yolda birleşirler. Bu defa derler ki: Bir daha dönüp onu dinlememeye and içmeden buradan ayrılmayacağız. And içer ve dağılırlar. Ertesi gün Ahnes İbn Şüreyk eline bastonunu alır, Ebu Süfyân'ın evine gider ve der ki: Bana haber ver ey Ebu Hanzele; Muhammed'den işittiklerin hakkındaki görüşün nedir?

— Ebu Süfyân cevaben: Andolsun ki, bildiğim ve merâmını anladığım birtakım şeyler de işittim ,mânâsını ve merâmını anlayamadığım bazı şeyler de işittim, dedi. Ahnes ona: Senin yemîn ettiğine yemîn ederim ki ben de aynen öyleyim, dedi. Râvî der ki: Sonra Ahnes çıkıp Ebu Cehil'in evine gitti ve ona: Ey Ebu Hakem, Muhammed'den işittiklerin husûsunda ne dersin? dedi. Ebu Cehil: Ne işittik ki? Biz Abd Menâf oğulları ile şeref kavgası yaptık. Onlar yedirdi ise biz de yedirdik, onların taşıdığını biz de taşıdık ve onların verdiği kadar biz de verdik, nihâyet kervanın hizâsına gelip onlarla atbaşı beraber olunca : Bizden, kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber çıktı, dediler. Biz ne bileceğiz bunu? Andolsun ki ona aslâ inanmaz ve onu tasdîk etmeyiz. Bunun üzerine Ahnes kalkıp gitti...

Görüldüğü gibi hasedden başka değil. Ebu Cehil'i hakkı itirâftan alıkoyan hased. O hak ki, Ebu Cehil onunla savaşmış ve üç gün üstüste

ona mağlûb olmuştur. Hz. Muhammed'in hiç kimsenin ummadığı en yüce makâma ermesini çekemeyen hased. Şu yolda söylenmelerinin sırrı da bu :

«Kur'an aramızdan Muhammed'e mi indirilmeliydi?»

İşte bunlardır şöyle söyleyenler : «Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?»

İki şehirden maksadları da Mekke ve Tâif'tir. Müşriklerin ileri gelen büyükleri ve hâkim takımı bu iki şehirde bulunuyordu. Bunlar, yeni bir peygamberin gelme zamanının hulûl ettiğini duyduklarında, din kanalıyla başa geçmek hevesinde idiler. Ve Yüce Allah, ilmi ve hikmetiyle Hz. Muhammed'i peygamber seçtiği, üzerine rahmetinin kapılarını açıp, başkaları değil yalnız onun lâyık olduğu feyiz ve bereketleri üstüne saçtığı zaman hased ve kibirlerinden şaşkına dönmüşlerdir.

Deminki sorularına alay, hakâret, ihtâr ve tehdîd kokan bir red cevabı veriliyor:

«...Hayır; bunlar Kur'an'ımızdan şüphededirler. Hayır; azâbımızı henüz tatmamışlardı.»

Onlar soruyorlar: «Kur'an aramızdan Muhammed'e mi indirilmeliydi?» Oysa kendileri bizzât Kur'an'dan şüphe ediyorlar. O'nun Allah katından olduğuna kesinlikle inanmış değiller. Her ne kadar onun hakîkatında tartışmaya girseler de. Kur'an insanların bilip alışageldiklerinin üstünde bir mâhiyete sâhiptir.

Sonra Kur'an hakkındaki sözlerinden ve o husûstaki şek ve şüphelerinden sarf-ı nazarla azâb tehdîdlerine geçiliyor:

«...Hayır; azâbımızı henüz tatmamışlardı.»

Sanki denmiş oluyor ki: Onlar istedikleri gibi konuşuyorlar; çünkü henüz azâbımızdan uzaktırlar. Lâkin onu bir tadarlarsa o zaman öyle ulu orta konuşamazlar; zirâ o zaman bilecekler...

Daha sonra aralarından Hz. Muhammed'i peygamber seçerek ona ihsân ettiği rahmeti çok görenlere şöyle bir soru ile karşılık veriliyor: Allah'ın rahmet hazînelerine mâlik midirler ki, ondan kime veriliyor, kime verilmiyorsa müdâhale ve tahakküme kıyâm ediyorlar?... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'ıl-Kur'an, XII, 362-371).

oOo

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْئَيْكَةِ
أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

12 — Onlardan önce, Nûh kavmi, Âd ve kazıklar sâhibi Firavun da yalanlamıştı.

13 — Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da. İşte onlar, ayrı topluluklardı.

14 — Hepsi de peygamberleri yalanladılar. Ve bu yüzden azâbı hak ettiler.

15 — Bunlar, bir tek çığlık beklemektedirler ki, onun bir an bile gecikmesi yoktur.

16 — Ve dediler ki: Rabbımız, hesâb gününden önce bizim payımızı çabuklaştırıver.

17 — Onların söylediklerine sabret...

Onlardan Öncekiler

Allah Teâlâ burada peygamberleri yalanlamaları ve onlara muhâlefet etmeleri yüzünden geçmiş nesillerin başına gelen azâb, cezâ ve musîbetleri haber veriyor. Onların kıssaları müteaddid yerlerde genişçe geçmişti.

«İşte onlar ayrı topluluklardı.» Sizden daha çoktular. Kuvvetleri sizden daha fazlaydı. Mallar ve çocuklar yönünden de sizden fazlaydılar. Rabbının emri geldiğinde onları Allah'ın azâbından bunların hiç birisi koruyamadı. «Hepsi de peygamberleri yalanladılar. Ve bu yüzden azâbı hak ettiler.» Allah Teâlâ burada onların yok edilmelerinin ancak peygamberleri yalanlamaları yüzünden olduğunu haber veriyor. O halde muhâtablar bundan şiddetle sakınsınlar.

«Bunlar, bir tek çığlık beklemektedirler ki, onun bir an bile gecikmesi yoktur.» Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik der ki: Onun hiç bir istisnâsı yoktur. Onlar ancak kıyâmetin kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler. Halbuki onun alâmetleri belirmiştir. O son derece yaklaşmıştır. Âyette zikredilen çığlık; Allah Teâlâ'nın İsrâfîl'e uzun tutmasını emredeceği korkutucu nefhadır. Allah Teâlâ'nın istisnâ ettikleri dışında gökler ve yeryüzü halkından korkmadık kimse kalmayacaktır.

«Ve dediler ki: Rabbımız, hesâb gününden önce bizim payımızı çabuklaştırıver.» âyetinde Allah Teâlâ, kendi aleyhlerine azâbın çabuklastırılmasını isteyen müşrikleri inkârla karşılamaktadır. Âyetteki (القط) kelimesi, kitâbdır. Bunun, pay anlamına olduğu da söylenmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Hasan ve birçokları onların, azâbın çabuklaştırılmasını istediklerini söyler. Katâde onların şöyle dedik-

lerini de ilâve eder: «Allahımız, eğer bu, gerçekten senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Onların, cennetten paylarının çabuklaştırılmasını istedikleri de söylenmiştir. Şâyet mevcûd ise buna dünyada kavuşmak istemişlerdir. Onların bu istekleri, yine cenneti uzak görmeleri ve yalanlamaları kabîlindendir. İbn Cerîr: Onlar hayır olsun, şer olsun hak ettiklerinin dünyada iken çabuklaştırılmasını istemişlerdir der ki, onun bu açıklaması güzel bir açıklamadır. Dahhâk ve İsmâil İbn Ebu Hâlid'in söyledikleri de bu anlamdadır. En doğrusunu Allah bilir. Onlar alay ve uzak görme kabîlinden bu sözleri söyledikleri zaman Allah Teâlâ da Rasûlü (s.a.)ne onların eziyyetlerine sabretmesini emretmiş, bu sabrına karşılık ona güzel âkıbet, yardım ve zaferi müjdelemiştir.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

...Ve güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. Muhakkak ki o, hep Allah'a yönelirdi.

18 — Biz, gerçekten dağları onun buyruğuna vermiştik. Sabah akşam tesbîh ederlerdi.

19 — Kuşları da toplu olarak. Her biri ona yönelmişti.

20 — Onun mülkünü pekiştirmiş, kendisine hikmet ve kesin söz söyleme hakkı vermiştik.

Güçlü Kulumuz Dâvûd (a.s.)

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Dâvûd (a.s.)un güçlü olduğunu haber veriyor. Güçlü olması, ilim ve ameldeki kuvvetidir. İbn Zeyd ve Süddî âyetteki (الأيد) kelimesini kuvvet ile açıklamışlar, İbn Zeyd peşinden «Göğü gücümüzle Biz kurduk ve Biz geniş kudrete sâhibiz.» (Zâriyât, 47) âyetini okumuştur. Mücâhid ise kelimeyi Allah'a itâatta güçlü olmakla açıklar. Katâde der ki: Dâvûd'a ibâdette güçlülük, İslâm'da anlayış verilmişti. Bize anlatıldığına göre Hz. Dâvûd (a.s.) gecenin üçte birini ibâdetle geçirir, senenin yarısında da oruç tutarmış. Bu; Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet edilen Buhârî ve Müslim'deki bir hadîste de sâbittir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Namazların Allah'a en sevimli olanı, Dâvûd'un namazıdır. Oruçların Allah'a en sevimli olanı da yine Dâvûd'un orucudur. Gecenin yarısını

uykuyla geçirir, üçte birini ibâdetle geçirir, sonra tekrâr altıda birinde uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Düşmanla karşılaştığı zaman aslâ kaçmazdı. Şüphesiz o bütün iş ve durumlarında Allah'a dönüp yönelirdi.

«Biz, gerçekten dağları onun buyruğuna vermiştik. Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» Allah Teâlâ dağları Hz. Dâvûd'un buyruğuna vermişti. Onlar Hz. Dâvûd ile beraber güneşin doğması sırasında ve gündüzün sonunda tesbîh ederlerdi. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Ey dağlar onunla Dâvûd'la beraber siz de tesbîh edin. Ve orada kuşlara da.» (Sebe', 10). Aynı şekilde kuşlar da Hz. Dâvûd'un tesbihi ile birlikte tesbih eder, onunla beraber Zebûr'u tekrârlarlardı. Hz. Dâvûd Zebûr okurken gökte uçmakta olan kuşlar ona uğrayıp sesini işittikleri zaman gidemezler, havada dururlar, onunla beraber tesbîh getirirlerdi. Yüce dağlar da ona cevab verip onunla birlikte Zebûr'u tekrârlar, ona tâbi olarak tesbîh getirirlerdi.

İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Ümmühânî, Allah Rasûlü (s.a.)nün Mekke'nin fethi günü kuşluk vaktinde sekiz rek'ât namaz kıldığını söylemiştir. İbn Abbâs der ki: Bu saatta namaz olduğunu sanmıştım. Allah Teâlâ: «Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» buyuruyor. Yine İbn Cerîr'in Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla... Abdullah İbn Hâris İbn Nevfel'den rivâyetine göre İbn Abbâs kuşluk namazını kılmazmış. Abdullah İbn Hâris şöyle anlatıyor: Onu Ümmühânî'nin yanına getirdim ve: Bana haber vermiş olduğun hadîsi (veya olayı) şuna da haber ver, dedim. Ümmühânî şöyle anlattı: Mekke'nin fethi günü evimde Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. Bir kaba su doldurulmasını emretti. Sonra bir örtü getirtti ve benimle arasına gererek gusletti. Suyu evin bir köşesine serpti. Sekiz rek'ât namaz kıldı. Bu, kuşluk vaktindeydi. Bu namazın kıyâmı, rükûu, secdesi, ka'desi birbirine yakındı. İbn Abbâs: Şüphesiz ben iki levha arasındakileri okumuşumdur (bununla Kur'ân'ı kasdediyor olmalı) şu ana kadar kuşluk namazını bilmiyordum. Orada : «Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» âyetini okur ve: İşrâk namazı nerede? derdim. Bundan sonra İbn Abbâs, bunun işrâk namazı olduğunu söylermiş.

«Kuşları da (havada hapsedilmiş bir halde) toplu olarak her biri ona yönelmişti.» Dâvûd'a tâbi olarak tesbîh eder, ona itâat eder haldeydiler. Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Mâlik'in Zeyd İbn Eslem ve İbn Zeyd'den nakillerine göre âyetteki (أواب) kelimesi; itâat eden, anlamınadır.

«Onun mülkünü pekiştirmiş (kralların ihtiyâç duyacağı her şeyin en mükemmelini ona vermiş)tik.» Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh, onun dünya halkının saltanat yönüyle en güçlüsü olduğunu söyler. Süddî Hz. Dâvûd'u her gün dört bin kişinin koruduğunu söyler. Se-

lef'ten birisi der ki: Bana ulaştığına göre her gece onun muhâfızlarının sayısı otuz üç bin kişi imiş. Bu muhâfızlara gelecek seneye kadar bir daha nöbet gelmezmiş. Bir başkası ise onu, silahlarını kuşanmış kırk bin kişinin koruduğunu söyler.

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Albâ' İbn Ahmer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre İsrâiloğullarından iki kişi Hz. Dâvûd (s.a.) un huzûrunda davacı olmuşlar. Birisi diğerinin bir ineğini gasbettiğini iddiâ ederken diğeri bunu inkâr etmiş. Davacının delili yokmuş. Hz. Dâvûd onların durumu hakkında hüküm vermeyi te'hîr etmiş. Gece olduğunda Hz. Dâvûd (a.s.)a uykusunda davacıyı öldürmesi emredilmiş. Gündüz olunca Hz. Dâvûd, o ikisini getirtmiş ve davacının öldürülmesini emretmiş: Davacı: Ey Allah'ın peygamberi, şu adam benim ineğimi gasbetmişken beni niçin öldürtüyorsun? diye sormuş da Hz. Dâvûd: Şüphesiz Allah Teâlâ bana seni öldürtmemi emretti. Hiç şüphe yok ben seni öldürteceğim, demiş. Davacı şöyle demiş: Ey Allah'ın peygamberi, Allah'a yemîn ederim ki Allah sana benim öldürülmemi bu adama karşı davacı olmam yüzünden emretmiş değildir. Şüphesiz ben davamda doğru söylüyorum. Şu kadar var ki ben, bu adamın babasını ani bir baskınla öldürmüştüm ve bunu hiç kimse hissetmemişti. Hz. Dâvûd emretmiş ve o adam öldürülmüş.

İbn Abbâs der ki: Hz. Dâvûd İsrâiloğulları içinde heybetli kılınmıştı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Onun mülkünü pekiştirmiştik.» kavli budur.

«Kendisine hikmet vermiştik.» Mücâhid bir keresinde: Burada anlayış, akıl ve kavrama gücü kasdediliyor derken bir başka seferinde hikmet ve adâletin, diğer bir keresinde de doğruluğun (hükümde isâbetin) kasdedildiğini söyler. Katâde ise buradaki hikmet'in Allah'ın kitâbı ve Allah'ın kitâbının içindekilere uymak olduğunu söyler. Süddî hikmeti peygamberlikle tefsîr etmiştir.

Kâdî Şureyh ve Şa'bî «Ve kesin söz söyleme hakkı vermiştik.» âyetindeki (فصل الخطاب)ın şâhidler ve yemînler olduğunu söylemişlerdir. Katâde der ki: Davacıya düşen iki şâhid getirmektir. Yoksa davalı yemîn ettirilir. İşte peygamberlerin ve rasûllerin —veya inananlar ve sâlihler demiştir— kesin olarak kendisiyle hüküm verdikleri «kesin söz» budur. Kıyâmet gününe kadar bu ümmetin hüküm vermesi de böyledir. Ebu Abdurrahmân Sülemî de böyle söylemiştir. Mücâhid ve Süddî ise «kesin söz»ün hüküm vermede isâbet etme ve anlayış olduğunu söylemişlerdir. Yine Mücâhid bunun söz ve hüküm vermede kesin söz söyleme olduğunu söyler. «Kesin söz» bütün bunları içine almaktadır ve İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ömer İbn Şebbe en-Nemîrî'nin... Ebu Mûsâ (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Söze «imdi diye baş-

layanların ilki, Hz. Dâvûd (a.s.)dur, işte «kesin söz» budur. Şa'bî de «kesin söz»ün, «imdi» diyerek «emmâ ba'du» ile söze başlamak olduğunu söylemiştir.

وَهَلْ أَتَىٰكَ نَبَؤُا۟ ٱلْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا۟ ٱلْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ
خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَٱحْكُم بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ
﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِى لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِى فِى
ٱلْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ
رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٢٥﴾

21 — Sana dâvâcıların haberi ulaştı mı? Hani onlar ma'bedin duvarına tırmanmışlardı.

22 — Dâvûd'un yanına girmişlerdi de o, kendilerinden ürkmüştü. Demişlerdi ki: Korkma, iki davacı; birimiz birimizin hakkına tecâvüz etti. Sen aramızda hak ile hüküm ver. Ve ondan ayrılma. Bizi, doğru yolun ortasına ilet.

23 — Gerçekten bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz dişi koyunu, benim de bir tek dişi koyunum var. Onu bana ver, dedi ve söyleşmede beni yendi.

24 — O da dedi ki: Senin dişi koyununu, kendi dişi koyunlarına katmak için istemekle sana zulmetmiştir. Doğrusu ortakçıların çoğu birbirinin hakkına tecâvüz eder. Ancak inanmış olup sâlih ameller işleyenler müstesnâdır. Ama onlar pek azdır. Dâvûd, kendisini imtihân ettiğimizi zannederek Rabbından mağfiret diledi. Rükû'a kapanarak Allah'a yöneldi.

25 — Bunun üzerine Biz de onu bağışladık. Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makâm ve güzel bir sonuç vardır.

Dâvâcıların Haberi

Müfessirler burada, çoğunluğu İsrâîliyâttan alınma bir kıssa zikrederler. Bu konuda Ma'sûm (Hz. Peygamber)dan uyulması gereken bir hadîs vârid olmuş değildir. İbn Ebu Hâtim de burada isnâdı sahîh olmayan bir hadîs rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi Yezîd er-Rukâşî kanalıyla Enes'ten rivâyet etmektedir. Bu Yezîd her ne kadar sâlih bir kişi ise de imâmlar katında onun hadîsi zayıf kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu kıssanın sâdece okunması ve bilgisinin Allah'a havâle edilmesi en uygun olanıdır. Şüphesiz Kur'ân haktır ve onun ihtivâ ettiği şeylerde haktır.

«Dâvûd'un yanına girmişlerdi de o, kendilerinden ürkmüştü.» Hz. Dâvûd (a.s.) o sırada mihrâbında idi. Mihrâbı (ibâdet etmekte olduğu yeri) evindeki en şerefli yer idi ve o gün yanına kimsenin girdirilmemesini emretmişti. Birden mihrâbında yanına tırmanan ve durumlarını ona sormak için yanına gelen iki kişi olduğunu hissetti ve işte bundan ürktü.

(...)

«Dâvûd, kendisini imtihân ettiğimizi zannederek Rabbından mağfiret diledi. Rükû'a, (sonra da secdeye) kapanarak Allah'a yöneldi.» Burada Hz. Dâvûd'un önce rükû' etmiş, sonra da secdeye kapanmış olması muhtemeldir. Onun tâm kırk sabah secdede devâm ettiği anlatılır. «Bunun üzerine Biz de onu bağışladık.» Allah Teâlâ Hz. Dâvûd'un; Şüphesiz ki iyilerin iyilikleri, Allah'ın yakınlığını kazanmış olanların kötülükleri (günâhları) mesâbesindedir, şeklinde ifâde edilen bir kusûrunu bağışlamış olmalıdır.

İmâmlar —Allah onlardan hoşnûd olsun— Sâd sûresindeki bu secdenin azîmet secdesi olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İmâm Şâfiî'nin mezhebindeki yeni görüşü Sâd sûresindeki secdenin azîmet secdesi olmayıp şükür secdesi olduğu şeklindedir. Bunun delili, İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize İsmâîl İbn Uleyye'nin Eyyûb'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, Sâd sûresindeki secde hakkında şöyle demiş: Azîmet secdelerinden değildir. Şu kadar var ki Allah Rasûlü (s.a.)nün bu âyette secde ettiğini gördüm. Hadîsi Buhârî, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve tefsîr bâbında Neseî, Eyyûb kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Bu âyetin tefsîrinde Neseî der ki: Bana İbrâhîm İbn Hasan'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Secde sûresinde secde etmiş ve şöyle buyurmuştur: Dâvûd (a.s.) burada tevbe için secde etmiştir. Biz de bir şükür olarak secde ederiz. Hadîsi sâdece Neseî rivâyet etmiştir. Bu rivâyetteki isnâdın râvîlerinin hepsi güvenilir kimselerdir. Şeyhi-

miz Hâfız Ebu Haccâc el-Mizzî'ye kırâet olunurken ben onu dinliyordum ki bana şöyle haber verdi: Bize Ebu İshâk el-Müdrecî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: Birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve şöyle dedi: Ey Allah'ın elçisi, ben rü'yâmda kendimi bir ağacın arkasında namaz kılarken gördüm. Secde (âyetini) okudum ve secde ettim. Benim secde etmem üzerine ağaç da secde etti. Secdede iken ağacın: Ey Allah'ım, bu secde ile katında bana ecir yaz. Senin katında onu benim için bir azık kıl. Onunla benim bir günâhımı eksilt ve kulun Dâvûd'dan kabul buyurduğun gibi bu secdeyi benden kabul buyur, dediğini işittim. İbn Abbâs şöyle devâm ediyor: Gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) kalktı, secde âyetini okudu, sonra secde etti. O kişinin, ağacın sözü olarak naklettiği sözleri Hz. Peygamberin secdede iken söylediğini işittim. Hadîsi Tirmizî, Kuteybe kanalıyla, İbn Mâce ise Ebu Bekr İbn Hallâd kanalıyla Muhammed İbn Yezîd İbn Huneys'ten yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hadîs garîbdir, sâdece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz.

Bu âyetin tefsîri esnâsında Buhârî de şöyle der: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Avvâm'dan rivâyetine göre, o şöyle demiştir: Mücâhid'e Sâd sûresindeki secdeyi sordum, dedi ki: İbn Abbâs'a: Niçin secde ettin? diye sordum. «Daha önce de Nûh'u ve onun soyundan Dâvûd'u, Süleymân'ı... hidâyete erdirdik.» (En'âm, 84), «İşte bunlar; Allah'ın hidâyet ettikleridir. Öyleyse sen de onların hidâyetine uy.» (En'âm, 90) âyetlerini okumuyor musun? Hz. Dâvûd (a.s.) peygamberimizin kendisine uyulmasını emrettiklerindendir. Bu âyette Dâvûd (a.s.) ve Allah Rasûlü (s.a.) secde etmişlerdir, dedi.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Bekr İbn Abdullah el-Müzenî'den rivâyetine göre Ebu Saîd el-Hudrî bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsında Sâd sûresini yazıyormuş. Secde edilen âyete ulaştığında divitin, kalemin ve yanındaki her şeyin secde ettiğini görmüş ve bunu Hz. Peygamber (s.a.)e anlatmış. Ondan sonra da devâmlı olarak bu âyette secde etmiş. Haberi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd'un Ahmed İbn Sâlih kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) minberde Sâd sûresini okudu. Secde âyetine ulaştığı zaman indi, secde etti, insanlar da onunla birlikte secde ettiler. Başka bir gün Allah Rasûlü yine bu sûreyi okudular. Secde âyetine ulaştığı zaman insanlar secde için hazırlandılar. Allah Rasûlü (s.a.): Bu, sâdece bir peygamberin tevbesidir. Fakat ben görüyorum ki siz secde için hazırlandınız, buyurup indi, secde etti ve cemâat da secde ettiler. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Ancak hadîsin isnâdı Sahîh'in şartlarına uygundur.

«Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makâm ve güzel bir sonuç vardır.» Kıyâmet günü şüphesiz ki o, Allah'a yakın kılınmışlar-

dandır ve onun için güzel bir sonuç, hükümrânlığındaki mükemmel adâleti ve tevbesi sebebiyle cennette yüce makâmlar vardır. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Âileleri ve üstlendikleri görevlerinde adâletli davrananlar Rahmân'ın sağında (huzûrunda) nûrdan minberler üzerindedirler. Rahmân'ın her iki eli de sağıdır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü Allah'a insanların en sevgilisi ve makâmı bakımından Allah'a en yakını adâletli imâmdır (devlet başkanıdır). Kıyâmet günü insanların Allah'a en sevimsizi ve azâbı en şiddetli olanı ise zâlim hükümdârdır. Hadîsi Tirmizî de Fudayl İbn Merzûk kanalıyla Atıyye'den rivâyet etmiştir. Hadîsi rivâyetten sonra o, şöyle diyor: Hadîsi sâdece bu kanaldan merfû' olarak biliyoruz.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Mâlik İbn Dinâr'dan rivâyetine göre o, «Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makâm ve güzel bir sonuç vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kıyâmet günü Hz. Dâvûd Arş'ın dibinde durdurulur, sonra: Ey Dâvûd, dünyada iken Beni ululamış olduğun tatlı ve güzel sesinle bugün de Beni ulula, denilir. O: Benden alınmışken bunu nasıl yaparım? der de: Bugün şüphesiz Ben o tatlı ve güzel sesini sana geri veriyorum, buyurur. Hz. Dâvûd o tatlı, güzel ve yüksek sesiyle Rabbını ulular ve böylece cennet ehlinin nimetleri tamâmlanır.

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

26 — Ey Dâvûd, seni gerçekten yeryüzüne halîfe kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Heveslere uyma ki bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz ki Allah'ın yolundan sapanlara; onlara hesâb gününü unuttuklarından ötürü, şiddetli bir azâb vardır.

Ey Dâvûd, Seni Gerçekten Yeryüzüne Halîfe Kıldık

Allah Teâlâ burada insanların işlerini üstlenenlere katından indirilmiş hak ile insanlar arasında hükmetmelerini, ondan ayrılıp sapmamalarını öğütlüyor. Şâyet böyle yapmazlarsa şüphesiz Allah'ın yolundan sapıtmış olacaklardır. Allah Teâlâ kendi yolundan sapan ve hesâb

gününü unutmuş görünen kimseleri şiddetli azâbı ile tehdîd etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Mervân İbn Cenâh'dan rivâyetine göre İbrâhîm Ebu Zür'a —ki bu zât kitâbı okumuştu— ona şöyle rivâyet etmiş: Velîd İbn Abdülmelik, İbrâhîm Ebu Zür'a'ya: Sen ilk kitabı okumuş bir kimsesin. Kur'ân'ı da okudun ve anladın. Halîfe hesâba çekilecek mi? diye sormuştu. İbrâhîm Ebu Zür'a şöyle anlatır: Ey Mü'minlerin emîri, söyleyeyim mi? dedim. Söyle, sen emniyyettesin, dedi. Dedim ki: Ey mü'minlerin emîri, Allah katında sen mi yoksa Hz. Dâvûd mu daha şereflidir? Allah Teâlâ ona hem peygamberlik ve hem de halîfelik vermiş, sonra kitâbında onu tehdîd ederek şöyle buyurmuş: «Ey Dâvûd, seni gerçekten yeryüzünde halîfe kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Heveslere uyma ki bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz ki Allah'ın yolundan sapanlara; onlara hesâb gününü unuttuklarından ötürü şiddetli bir azâb vardır.»

İkrime «Onlara, hesâb gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azâb vardır.» âyetinde der ki: Âyette takdîm-te'hîr vardır. Âyetin anlamı şöyle olacaktır: Unuttuklarına mukâbil hesâb günü onlara şiddetli bir azâb vardır. Süddî der ki: Hesâb günü için amel etmeyi terkettiklerinden dolayı onlar için şiddetli bir azâb vardır. Süddî'nin bu sözü âyetin zâhirine daha uygundur. En doğrusunu Allah bilir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

27 — Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.

28 — Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?

29 — Âyetlerini düşünsünler ve akıl sâhibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübârek bir kitâb indirdik.

Allah Teâlâ yaratıkları boşuna yaratmadığını haber veriyor. Bilakis onları zâtına ibâdet etsinler ve O'nu birlesinler için yaratmıştır.

Sonra onları mahşer gününde toplayacak, itâat edenleri mükâfâtlandırırken kâfirleri azâba uğratacaktır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların (yeniden diriltilme ve âhiret gününe inanmayanların, sâdece bu dünya yurdunun olduğuna inananların) zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara Allah'a dönecekleri ve toplanacakları günde (kendileri için hazırlanmış) cehennem ateşinden.» Daha sonra Allah Teâlâ hikmeti ve adâleti ile inanan kimselerle kâfirleri eşit tutmayacağını beyân eder ve şöyle buyurur: «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz muttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?» Elbette bunu yapmayız. Onlar, Allah katında eşit değildirler. Mâdemki durum böyledir, o halde şu itâat edenin mükâfâtlandırılacağı, şu günâhların cezâya çarptırılacağı başka bir yurdun mutlakâ olması gerekir. Bu irşâd, aklı selîm ve doğru yaratılış sâhibi olanları mutlakâ bir Allah'a dönüş ve cezâ günü olduğu netîcesine götürür. Zîrâ biz; azgın, zâlim bir kişinin malının, çocuklarının ve nimetinin arttığını, bu hal üzere öldüğünü; Allah'a itâat eden mazlûm bir kişinin de üzüntüsü içinde öldüğünü görüyoruz. Zerre ağırlığı zulmetmeyen Âdil, Alîm ve Hakîm olanın hikmeti meyânında bunlardan birinin hakkını diğerinden almak ta mutlakâ vardır. Bu, dünyada gerçekleşmediğine göre bu cezâlandırma ve mükâfâtlandırma için başka bir yurdun olması kesinlikle ortaya çıkmış oluyor. Kur'ân-ı Kerîm sıhhatli maksadlara, aklî ve apaçık pirensiblere irşâdda bulunduğuna göre sonunda şöyle buyuruluyor: «Âyetlerini düşünsünler ve akıl sâhibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübârek bir kitâb indirdik.» Hasan el-Basrî der ki: Allah'a yemîn ederim ki onun üzerinde düşünmek, harflerini ezberleyip hadlerini zâyi' etmekle olmaz. Nihâyet onlardan birisi ne huylarında ne de amellerinde Kur'ân'ın izi görülmediği halde; ben Kur'ân'ı okudum, diyebilmektedir. Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾
فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى ۖ حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًۢا
بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾

30 — Dâvûd'a da Süleymân'ı lutfettik. O ne güzel bir kuldu ve muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.

31 — Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu.

32 — Demişti ki: Doğrusu ben Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihâyet perdenin arkasına gizlenmişti.

33 — Onları bana geri getirin, dedi, bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başlamıştı.

Ve Dâvûd Oğlu Süleymân (a.s.)

Allah Teâlâ burada Hz. Dâvûd'a peygamber olarak Süleymân'ı bahşettiğini haber verir. Burada Hz. Süleymân'ın Hz. Dâvûd'a bahşedilmesi, onun peygamber olarak bahşedilmesi anlamındadır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Süleymân da Dâvûd'a vâris oldu.» (Neml, 16) buyrulmaktadır. Yoksa Hz. Dâvûd'un Hz. Süleymân dışında oğulları vardı. Hz. Dâvûd'un hür olarak yüz hanımı bulunmaktaydı.

«O ne güzel bir kuldu ve muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.» âyetinde Hz. Süleymân (a.s.) çokça ibâdet etmesi, Allah'a itâatı ve Allah'a yönelmesi ile övülmektedir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Mekhûl'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Teâlâ Hz. Dâvûd'a Hz. Süleymân (a.s.)i bahşettiğinde, Dâvûd oğluna: Ey oğulcuğum, en güzel şey nedir? diye sormuş da Hz. Süleymân: Allah'ın sekîneti ve Allah'a îmândır, demiş. Hz. Dâvûd: En çirkin şey nedir? diye sormuş da Hz. Süleymân: Îmândan sonraki küfürdür, demiş. Hz. Dâvûd'un: En tatlı şey nedir? sorusuna da; kulları arasındaki Allah'ın rûhudur cevabını vermiş. Hz. Dâvûd: Kalbi en çok serinleten şey nedir? diye sormuş, Hz. Süleymân: Allah'ın insanları, insanların da birbirlerini bağışlamalarıdır, diye cevab vermiş. İşte o zaman Hz. Dâvûd (a.s.): Sen peygambersin, demiş.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu.» Hz. Süleymân, saltanat ve ihtişâmı içinde dururken kendisine cins koşu atları takdîm edilmişti. Mücâhid, buradaki cins koşu atlarının üç ayağı ile dördüncü ayağının tırnak ucunda duran atlar olduğunu söyler. Âyetteki (الجياد) kelimesi de; sür'atli koşan, anlamınadır. Selef'ten birçokları kelimeyi böyle açıklamışlardır. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... İbrâhîm et-Teymî'den «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu.» âyeti hakkındaki rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Onlar kanatlı yirmi kısrak idi. İbn Cerîr haberi bu şekilde rivâyet ediyor. İbn Ebu Hâtim ise der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... İbrâhîm et-Teymî'den rivâyetine göre o:

Hz. Süleymân (a.s.)ı meşgûl eden atlar yirmi bin kısrak idi demiş, sonra da bu âyeti okumuştur. Bu rivâyet doğruya daha yakın görünüyor. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Dâvûd'un Muhammed İbn Avf kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Tebük —veya Hayber— gazvesinden dönmüştü. Âişe'nin bulunduğu yerin kapısında bir örtü vardı. Rüzgâr esip de Hz. Âişe'nin oynamakta olan kızlarının bulunduğu yerdeki perdenin bir köşesini açınca Allah Rasûlü: Ey Âişe bu nedir? diye sordu. Hz. Âişe: Kızlarım, diye cevab verdi. Allah Rasûlü (s.a.) kızların arasında geriden iki kanadı olan bir kısrak görmüştü. Kızların arasında görmekte olduğum şey de nedir? diye sordu. Hz. Âişe: Bir kısrak, diye cevab verdi. Allah Rasûlü (s.a.)nün: Peki kısrağın üzerindeki şey nedir? sorusuna da iki kanat, diye cevab verdi. Allah Rasûlü: İki kanadı olan bir kısrak, diye şaşkınlığını belirtince Hz. Âişe: Hz. Süleymân'ın kanatları olan atlarını işitmedin mi? diye sordu. Daha sonra Hz. Âişe der ki: Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldüler ki azı dişlerini gördüm.

Allah Teâlâ «Demişti ki : Doğrusu ben, Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihâyet perdenin arkasına gizlenmişti...» buyurur ki, Selef'den birçoğunun ve müfessirlerin beyânına göre, atların kendisine arzolunması ile meşgûl iken ikindi namazı vakti geçmiş. Şurası kesindir ki Hz. Süleymân ikindi namazını kasden değil, unutarak geçirmişti. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de Hendek muhârebesi günü savaşla meşgûliyetinden dolayı ikindi namazını vaktinde kılamamış, güneş battıktan sonra kılmıştı. Bu olay Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde birçok kanallardan rivâyetle sâbittir. Bunlardan birisi de Câbir hadîsi olup, bu hadîste Câbir şöyle anlatıyor: Hendek muhârebesi günü güneş battıktan sonra Hz. Ömer (r.a.) geldi ve Kureyş kâfirlerine küfretmeye başladı. Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki ikindi namazını ancak güneş batmaya yakınken kılabildim, diyordu. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'a yemîn olsun ki ikindiyi ben de kılmadım, buyurdu. Câbir anlatmaya şöyle devâm ediyor: Buthân vâdîsine (*) doğru gittik, Allah Rasûlü namaz için abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ilkin ikindi namazını, daha sonra da akşam namazını kıldırdı. Muhtemeldir ki onların şerîatında, namazın savaş ve kıtâl özrüne mebnî olarak geciktirilmesi câizdi. Atlarla da zâten savaş kasdedilmektedir. Âlimlerden bir grup ise, bunun daha önceden meşrû' olup korku namazı ile neshedildiği görüşündedir. Bazıları ise namazı geciktirmenin sâdece göğüs göğüse çarpışma ve sıkışık-

(*) Medîne'de bir vâdînin ismidir.

lık halinde câiz olduğunu söylemişlerdir. Zirâ bu durumda iken, rükû' ve secde mümkün değildir. Nitekim Sahâbe —Allah onlardan hoşnûd olsun— Tüster'in fethinde böyle yapmışlardır. Mekhûl, Evzâî ve başkalarından bu şekilde nakledilmektedir. Ancak birinci açıklama doğruya daha yakındır. Zîrâ bu âyetten sonra: «Onları bana geri getirin, dedi, bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başlamıştı.» buyrulmaktadır. Hasan-ı Basrî'nin söylediğine göre ise Hz. Süleymân: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki sonuna kadar Rabbımın ibâdetinden beni aslâ meşgûl edemeyecekler deyip boğazlanmalarını emretmiştir. Katâde de böyle söylüyor. Süddî de der ki: Hz. Süleymân atların dizlerine ve arka ayaklarının sinirlerine kılıçla vurup kesmiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise şöyle diyor: Atların yelelerini okşamaya (sıvazlamaya) başlamıştı. Dizleri ve arka ayaklarının sinirlerinden maksad ise atların koşumlarıdır. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmekte ve şöyle demektedir: Zîrâ Hz. Süleymân arka ayaklarının sinirlerini kesmekle bir hayvana işkence etmiş, bir malını sebepsiz yere yok etmiş değildir. Şu kadar var ki hayvanların günâhı olmaksızın onlara bakmak sûretiyle namazı geçirmişti. İbn Cerîr'in tercîh ettiği bu açıklama aslında şüphelidir. Zîrâ böyle bir hâdise onların şerîatında câiz olabilir. Özellikle namaz vakti çıkıncaya kadar onlarla meşgûl olması yüzünden Allah için öfkelenmesi durumunda bu evleviyyetle câiz olmalıdır. Bu sebepledir ki Hz. Süleymân boğazlatmak sûretiyle onlardan vazgeçtiğinde Allah Teâlâ onlardan daha hayırlısını kendisine vermiştir ki bu; gidişi bir ay, dönüşü bir ay olan, isâbet ettiği yere bolluk getiren ve Hz. Süleymân'ın emri ile esen rüzgârdır ve bu rüzgâr hem daha süratli, hem de atlardan daha hayırlıdır. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl'in... Ebu Katâde ve Ebu Dehmâ —bu ikisi Beytullah'a doğru çokça yolculuk eden kimselerdi— dan rivâyetine göre, onlar şöyle demişlerdir: Çöl halkından bir adamın yanına vardık. Bu bedevî şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tutup Allah Teâlâ'nın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı ve şöyle buyurdu: Sen ne zaman Allah korkusu ile bir şeyi bırakırsan, şüphesiz Allah Teâlâ sana ondan daha hayırlısını bahşeder.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا
لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ
﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَاؤُنَا
فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٠﴾

34 — Andolsun ki Biz, Süleymân'ı imtihân ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.

35 — Dedi ki: Rabbım, bağışla beni. Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın. Muhakkak ki en çok bağışta bulunan Sensin, Sen.

36 — Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği yere kolayca giderdi.

37 — Şeytânları da. Her binâ ustasını ve dalgıcı da.

38 — Demir halkalarla bağlı diğerlerini de.

39 — Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca ver, ister tut.

40 — Doğrusu katımızda onun için yüksek bir makâm ve güzel bir netîce vardır.

Süleymân'ın İmtihânı

Allah Teâlâ buyurur ki: Andolsun ki Biz, Süleymân'ı bir keresinde kendisinden hükümrânlığı almakla imtihân edip denedik. Tahtının üstüne bir cesed attık. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve başkaları onun kürsüsü üzerine atılan cesed ile şeytânın kasdedildiğini söylerler. Hz. Süleymân daha sonra eski haline, saltanat, hükümrânlık ve ihtişâmına dönmüştür.

İbn Cerîr, âyette anılan şeytânın adının Sahr olduğunu söyler. Bu söz İbn Abbâs ve Katâde'nindir. Bu şeytânın adının Âsâf olduğu da söylenir. Bu görüş Mücâhid'indir. Yine Mücâhid'in naklettiğine göre şeytânın adının Asarû (?) olduğu da söylenmiştir. Süddî'nin naklettiğine göre ise bu, şeytânın adının Habakîk olduğu söylenmiştir. Bu hâdiseyi tarihçiler kısmen geniş, kısmen muhtasar olarak anlatmışlardır. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den naklettiğine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Süleymân (a.s.)a Beyt el-Makdis'in inşâsı emrolunmuş ve kendisine: Onu binâ et ve fakat orada hiç demir sesi duyulmasın, denilmişti. Hz. Süleymân buna çalışmışsa da gücü yetmedi. Ona: Denizde adına «Sahr» denilen bir şeytân var. Güçlü birine benzer, denildi. Hz. Süleymân bu şeytânın getirilmesini istedi. Her yedi günde bir kere su içmeye geldiği denizde bir pınar vardı. Bu pınarın suyu boşaltılıp yerine içki koydular. Şeytân su içmeye geldiği günde bir de baktı ki kaynakta su yerine içki var. Şüphesiz sen hoş bir içkisin. Şu kadar var ki halîm selîm kimseyi azdırır, bilgisizin bilgisizliğini arttırırsın, dedi, sonra dönüp

gitti. Nihâyet çok susayınca tekrâr kaynağa geldi ve; Şüphesiz sen hoş bir içeceksin. Ancak iyi huylu kimseyi azdırır, bilgisizin bilgisizliğini arttırırsın, deyip ondan içti. Nihâyet sarhoş oldu. Hz. Süleymân'ın mührü ona gösterildi veya iki küreği arasına o mühürle mühür basıldı da böylece Hz. Süleymân'ın emrine girdi (buyruğu altına girdi). Hz. Süleymân'ın hükümrânlığı bu yüzüğünde idi. Şeytân Hz. Süleymân'a getirildi de ona: Bize şu Beyt'in inşâsı emrolundu ve bize: Orada hiç bir demir sesi işitilmeyecek denildi, dedi. Şeytân bir Hüdhüd yumurtası getirdi, üzerine bir cam geçirdi. Hüdhüd gelip bu camın etrafında dolandı. Yumurtasını görüyor ve fakat ona ulaşamıyordu. Gidip bir elmas getirdi ve şişenin üzerine koyarak elmasla şişeyi kesti ve nihâyet yumurtasına ulaştı. Bu elmas alındı ve onunla taşları kesmeye başladılar.

Hz. Süleymân helâya —veya banyoya— girmek istediği zaman yüzüğü ile girmez idi. Bir gün hamama gitti. Bu şeytân Sahr da onunla birlikte idi. Hz. Süleymân kadınlarından birisi ile temâsta bulunmuştu (ve bu yüzden hamama girecekti). Hamama girdi ve yüzüğünü şeytâna verdi de şeytân yüzüğü denize attı ve yüzüğü bir balık yuttu. Böylece Hz. Süleymân'ın hükümrânlığı kendisinden alındı ve şeytâna Hz. Süleymân'ın benzerliği verildi. Şeytân gelip Hz. Süleymân'ın kürsüsü ve tahtı üzerine oturdu, kadınları dışında Hz. Süleymân'ın bütün mülküne sâhip oldu. Hz. Süleymân'ın tebaası içinde hükmetmeye başladı. Onun birçok davranışını (veya hükmünü) hoş görmemeye başladılar da sonunda: Şüphesiz Allah'ın peygamberi fitneye dûçâr oldu, dediler. İçlerinde kuvvet ve kudretinde Hattâb oğlu Ömer'e benzettikleri birisi vardı. Allah'a yemîn ederim ki onu tecrübe edeceğim deyip: Ey Allah'ın peygamberi, —onu Allah'ın peygamberi olarak görüyordu— bizden birisine soğuk bir gecede cünüblük isâbet etse, güneş doğuncaya kadar kasden gusletmeyi terketse bunda bir beis görür müsün? diye sordu. Şeytân; hayır, diye cevab verdi. Onlar bu durumda iken kırk gece geçti ve nihâyet Allah'ın peygamberi yüzüğünü bir balığın karnında buldu. Dönüp geldiğinde karşısına çıkan her bir cin ve kuş ona secde ediyordu. Nihâyet tebaasına geldi. «Tahtı üstüne bir cesed attık.» âyetinde kasdedilen işte bu şeytân Sahr'dır.

Süddî şöyle anlatıyor: Allah Teâlâ «Andolsun ki Biz Süleymân'ı imtihân ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık.» buyuruyor. Şeytân, Hz. Süleymân'ın kürsüsü üzerinde kırk gün oturmuştur. Hz. Süleymân'ın yüz hanımı vardı. Hanımları içinde Cerâde adında birisi vardı ki en çok ona güvenirdi. Hz. Süleymân cünüb olduğu zaman veya helâya gideceğinde yüzüğünü çıkarır ve Cerâde dışında hiç kimseye güvenmeyerek ona bırakırdı. Bir gün yüzüğünü Cerâde'ye verip helâya girdi. Şeytân, Hz. Süleymân'ın sûretine girip Cerâde'ye: Yüzüğü ver, dedi. Cerâde de yüzüğü ona verdi. Şeytân gelip Hz. Süleymân'ın tahtına oturdu

Bundan sonra Hz. Süleymân helâdan çıkıp Cerâde'den yüzüğünü isteyince Cerâde: Biraz önce almadın mı? diye sordu. Hz. Süleymân; hayır, deyip şaşkın bir halde oradan çıkıp gitti. Şeytân insanlar arasında hüküm vererek kırk gün kaldı. İnsanlar onun hükümlerini hoş görmemeye başladılar. İsrâiloğullarının kurrâsı ve âlimleri toplanıp Hz. Süleymân'ın hanımlarına geldiler, yanlarına girdiler ve: Biz şu adamda bir gariplik görüyoruz. Şâyet bu Süleymân ise her halde aklını kaybetmiş olacak. Biz onun hükümlerini hoş görmüyoruz, dediler. İşte o zaman Hz. Süleymân'ın kadınları da ağladılar. Süddî anlatmaya şöyle devâm ediyor: İsrâiloğulları âlimleri yürüyerek geldiler ve (Hz. Süleymân zannettikleri şeytânın) çevresinde halka olup durdular, sonra Tevrât'ı açıp okudular. Şeytân aralarından uçup bir balkona kondu. Yüzük yanındaydı. Sonra tekrâr uçtu ve denize geldi. Yüzük denize düştü, balıklardan birisi yuttu. Süleymân, o şaşkın haliyle gelip denizdeki balıkçılardan birisine rastladı, karnı açtı ve açlığı şiddetlenmişti. Avladıkları balıktan kendisine yiyecek vermelerini istedi ve: Şüphesiz ben Süleymân'ım, dedi. Onlardan birisi Süleymân'ın üzerine yürüyüp bir sopa ile ona vurdu, kafasını yardı. Hz. Süleymân deniz kenarına varıp kanı yıkamaya başladı. Balıkçılar Hz. Süleymân'a vuran arkadaşlarını ayıplayıp: Ona vurmakla ne kötü ettin, dediler. Hz. Süleymân'a vuran kendisini müdâfaa sadedinde: O, kendisini Süleymân zannediyor, dedi. Balıkçılar Hz. Süleymân'a yanlarındaki bozulmuş balıklardan ikisini verdiler. Hz. Süleymân kanını yıkamayı bırakıp deniz kenarında durdu, o iki balığın karınlarını yarıp yıkamaya başladı. O iki balıktan birinin karnında yüzüğünü bulup aldı, parmağına taktı. Allah Teâlâ da güzelliğini, hükümranlığını ve haşmetini ona geri verdi. Kuşlar gelip üzerinde uçuşmaya başladılar da, orada bulunan topluluk onun Hz. Süleymân (a.s.) olduğunu anladılar, yaptıklarından dolayı gelip özür dilediler. Hz. Süleymân: Özür dilemenizden dolayı sizi övecek, sizden sâdır olan işten dolayı da sizi yerecek değilim. Şüphesiz bu, mutlakâ meydana gelmesi takdîr olunan bir durumdu, dedi. Hz. Süleymân yürüyüp mülküne geldi ve şeytânın getirilmesini emretti de onu getirdiler. Onun demirden bir sandığa konulmasını, sandığın üzerine kilitlenmesini emretti, sandığın kilidini de mühürü ile mühürledi, sonra onun emriyle sandık denize atıldı. Şeytân kıyâmet kopuncaya kadar o sandıkta kalacaktır. Bu şeytânın adı Habâkık idi. Süddî devâmla şöyle diyor: Rüzgâr Hz. Süleymân'ın buyruğuna verildi. Bundan önce rüzgâr onun buyruğuna verilmemişti. İşte Allah Teâlâ'nın: «Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın. Muhakkak ki bağışta bulunan Sensin, Sen.» âyeti budur.

Mücâhid'den rivâyetle «Andolsun ki Biz, Süleymân'ı imtihân ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık.» âyeti hakkında İbn Ebu Necîh der

ki: Hz. Süleymân'ın kürsüsü üzerine atılan, Âsaf adındaki şeytân idi, Süleymân ona: İnsanları nasıl fitneye düşürürsün? diye sordu da Âsaf: Yüzüğünü bana göster, sana haber vereyim, dedi. Hz. Süleymân yüzüğünü Âsaf'a verince o, yüzüğü denize attı. Hz. Süleymân'ın hükümrânlığı gitti ve kendisi de bir yolculuğa çıktı. Âsaf Hz. Süleymân'ın tahtına kuruldu. Ancak Allah Teâlâ onu Hz. Süleymân'ın kadınlarından engelledi. Ne o kadınlara, ne de kadınlar ona yaklaşmadılar ve onu çirkin gördüler. Hz. Süleymân (yolda rastladıklarından) yiyecek isteyip : Beni tanımıyor musunuz? Bana yiyecek verin, ben Süleymân'ım, diyor ve onlar da kendisini yalanlıyorlardı. Nihayet bir gün bir kadın ona bir balık verdi. Hz. Süleymân balığın karnını temizlerken yüzüğünü o balığın karnında buldu ve hükümrânlığı kendisine geri döndü ve Âsaf kaçıp denize girdi.

Bütün bunlar İsrâiliyâttan olup bunların en kötüsü İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilen şu haberdir: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.» âyeti hakkında şunları anlatmış: Hz. Süleymân helâya girmek isteyip hanımı Cerâde'ye yüzüğünü verdi. Cerâde, kadınları içinde ona en sevgili olanıydı. Şeytân Hz. Süleymân sûretinde gelip Cerâde'ye : Yüzüğümü ver, deyince, Cerâde Hz. Süleymân'ın yüzüğünü ona verdi. Şeytân yüzüğü parmağına takınca insanlar, cinler ve şeytânlar ona boyun eğdiler. Hz. Süleymân helâdan çıkıp da Cerâde'ye: Yüzüğümü ver, dediğinde Cerâde: Ben onu Süleymân'a verdim, dedi. Süleymân: Ben Süleymân'ım, dediyse de Cerâde: Yalan söylüyorsun, sen Süleymân değilsin, dedi. Hz. Süleymân kime gelip: Ben Süleymân'ım, demişse; o kendisini yalanladı hattâ çocuklar bile onu taşlamaya başladılar. Hz. Süleymân bu durumu görünce bunun Allah'ın emriyle olduğunu anladı. Râvî anlatmaya şöyle devâm ediyor: Şeytân, insanlar arasında hüküm vermeye başladı. Allah Teâlâ Hz. Süleymân'a hükümrânlığını geri vermeyi murâd ettiği zaman insanların kalblerine o şeytandan hoşlanmama duygusunu yerleştirdi. Hz. Süleymân'ın kadınlarına haber gönderip onlara : Süleymân'da hoşlanmayacağınız bir şey görüyor musunuz? diye sordurdular. Kadınlar : Evet, biz hayızlı iken bize yaklaşıyor. Bundan önce yapmazdı, dediler. Şeytân durumunun farkedildiğini görünce, artık işinin bittiğini zannederek içinde sihir ve küfür olan bir mektup yazıp bunu Hz. Süleymân'ın tahtının altına gömdü. Bu mektubu ortaya çıkarıp insanlara okudular da insanlar: Süleymân insanlara bununla üstün geliyormuş (hükmediyormuş) dediler ve Hz. Süleymân'ı yalanladılar. İnsanlar Hz. Süleymân'ı yalanlamaya devâm ederken şeytân yüzüğü gönderip denize attırdı. Yüzüğü bir balık görüp yuttu. Hz. Süleymân, deniz sâhilinde ücretle yük ve insan taşıyordu. Bir adam gelip balık satın aldı. Hz. Süleymân'ın mührü

karnında olan balık da bu balıklar içindeydi. Adam Hz. Süleymân'ı çağırıp: Şu balıkları bana taşıyıverir misin? diye sordu. Hz. Süleymân'ın evet, cevabı üzerine adam: Kaça? diye sordu. Hz. Süleymân: Bu balıklardan bir balık mukâbili, diye cevab verdi. Hz. Süleymân balıkları yüklenip adamın evine götürdü. Adam, kapısına ulaştığı zaman karnında yüzük olan o balığı Hz. Süleymân'a verdi. Hz. Süleymân balığı alıp karnını yardığında bir de ne görsün, yüzüğü o balığın karnında. Yüzüğü alıp parmağına taktı. Hz. Süleymân yüzüğü parmağına takar takmaz cinler, insanlar ve şeytânlar kendisine boyun eğdiler ve Hz. Süleymân eski haline döndü. Şeytân, kaçıp denizdeki adalardan birine sığındı. Hz. Süleymân aramaları için onun peşinden adam gönderdi. O, güçlü kuvvetli bir şeytân idi. Onu elde etmeye uğraştılarsa da güç yetiremediler. Nihâyet bir gün onu uyur buldular, gelip üzerine kurşundan bir binâ yaptılar. Şeytân uyanıp da sıçrayınca evin neresine sıçrasa üzerine kurşunlar bulaşmaya başladı. Böylece şeytânı yakalayıp bağladılar ve Hz. Süleymân'a getirdiler. Hz. Süleymân'ın emri ile o şeytân için mermerden bir tabut yontulup içine konuldu, sonra da bakırla kapatıldı. Hz. Süleymân'ın emri ile bu mermerden tabut denize atıldı. İşte «Andolsun ki Biz, Süleymân'ı imtihân ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.» âyetinde kasdedilen ve Hz. Süleymân'a musallat kılınmış olan, bu şeytândır. Bu haberin İbn Abbâs'a kadar isnâdı kuvvetlidir. Fakat açıkça görülüyor ki —şâyet İbn Abbâs'tan böyle bir kıssanın vürûdu sahîh ise— İbn Abbâs bunu kitâb ehlinden almıştır. Onların içinde Hz. Süleymân'ın peygamberliğine inanmayan bir grup da vardır. Açık olan odur ki onlar Hz. Süleymân hakkında yalan söylemektedirler. Bu sebepledir ki bu haberde münker birçok şey vardır ve bunların en ağırlarından biri de Hz. Süleymân'ın kadınlarının zikredilmiş olmasıdır. Meşhûr olan habere göre cinler, Hz. Süleymân'ın kadınlarına musallat olamamışlardır. Aksine Allah Teâlâ peygamberine bir ikrâm ve şereflendirme olarak kadınlarını onlardan korumuştur. Bana bu kıssa Saîd İbn Müseyyeb ve Zeyd İbn Eslem gibi Selef'ten bir topluluktan ve başkalarından da uzunca rivâyet olundu. Hepsi de kitâb ehlinin kıssalarından alınmış şeylerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Yahyâ İbn Amr Seybânî der ki: Hz. Süleymân yüzüğünü Askalân'da buldu ve Allah için tevâzuundan Beyt el-Makdis'e kadar bir tek hırka giymiş halde yürüdü. Bu haberi de İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

Hz. Süleymân'ın tahtı hakkında garîb bir haber rivâyet eden İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam —Allah ona rahmet eylesin—ın... Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyetine göre o, Direkli İrem Bağları hakkındaki hadîsi bitirdiği zaman Muâviye ona: Ey Ebu İshâk, bize Dâvûd oğlu Süleymân'ın tahtını haber ver, ne durumdaydı, nedendi? diye sordu. Kâ'b el-Ahbâr şöyle anlattı: Hz. Süleymân'ın tahtı fil dişlerindendi. İnci, yâ-

kût ve zeberced ile süslenmişti. Aynı şekilde inci, yâkût ve zeberced ile süslenmiş bir de merdiveni vardı. Hz. Süleymân'ın emri ile tahtının iki tarafına altundan hurma ağaçları konuldu. Bu hurma ağaçlarının salkımları yâkût, zeberced ve incidendi. Tahtın sağında bulunan hurma ağaçlarının üzerine altundan tâvûslar konulmuştu. Tahtın solunda bulunan hurma ağaçlarının üzerine ve tâvûsların karşısına ise altundan doğanlar konulmuştu. Birinci basamağın sağ tarafına altundan iki sanevber ağacı konulmuş, bu basamağın soluna ise altundan iki arslan yerleştirilmişti. Bu iki arslanın başları üzerinde zebercedden iki direk vardı. Tahtın iki tarafına yine altundan iki üzüm ağacı (asma) konulmuştu ki, bunlar tahtı gölgelendiriyordu. Bu asmaların salkımları da inci ve kırmızı yâkût idiler. Tahtın basamaklarının üstüne içleri boşaltılmış, misk ve amberle doldurulmuş altundan iki büyük arslan konulmuştu. Hz. Süleymân tahtına oturmak istediği zaman bu iki arslan bir süre döner, sonra durup içlerindeki misk ve amberi Hz. Süleymân'ın tahtının çevresine saçarlardı. Daha sonra birisi Hz. Süleymân'ın halîfesi, diğeri o zamandaki İsrâiloğulları bilginlerinin reîsi için olmak üzere altundan iki minber konulurdu. Ayrıca tahtın önüne yine altundan yetmiş minber konulurdu ki bunlara İsrâiloğullarının kadılarından, şerefli ve zengin olanlarından yetmişi otururdu. Bütün bu minberlerin de arkasına yine altundan otuz beş minber konulur ve bunlara kimse oturmazdı. Hz. Süleymân tahtına çıkmak isteyip de ayaklarını alt basamağa koyar koymaz taht, içinde ve üzerinde bulunanlarla birlikte döner, arslan sağ ön ayağını, doğan sol kanadını yayardı. Sonra Hz. Süleymân ikinci basamağa çıktığında Arslan bu sefer sol ön ayağını, doğan da sağ kanadını yayıp açardı. Hz. Süleymân üçüncü basamağa çıkıp da tahtına oturduğu zaman bu doğanlardan birisi hemen Hz. Süleymân'ın en büyük tâcını alıp onun başına koyardı. Doğanın tâcı Hz. Süleymân'ın başına koymasıyla taht hızlı bir değirmen taşının döndüğü gibi hızla dönerdi. Muâviye (r.a.) : Ey Ebu İshâk, tahtı döndüren de neydi? diye sordu da Kâ'b şöyle cevabladı: Altundan bir ejderhâ vardı ki taht onun üzerindeydi ve bu ejderhâyı Sahr adındaki bir cinnî yapmıştı. Tahtın alt kısmında bulunan tâvûs, arslan ve doğanlar tahtın döndüğünü hissettikleri zaman tahtın üzerine doğru dönerler, taht durunca hepsi birden başları Hz. Süleymân (a.s.)ın başı üzerine doğru çevrilmiş halde dururlar, Hz. Süleymân oturunca da hepsi birden içlerinde bulunan misk ve amberi Hz. Süleymân (a.s.)ın başına serperlerdi. Sonra cevherden bir direk üzerinde durmakta olan altundan bir güvercin Tevrât'ı alıp Hz. Süleymân'ın eline bırakır ve Hz. Süleymân da Tevrât'ı insanlara okurdu. İbn Ebu Hâtim haberin tamâmını zikretmiştir ki bu, gerçekten garîbdir.

Allah Teâlâ: «Dedi ki: Rabbım, bağışla beni. Ve bana öyle bir mülk

ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın. Muhakkak ki en çok bağışta bulunan Sensin, Sen.» buyurur ki bazıları burayı şöyle açıklıyor: Rabbım, bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç kimseye yaraşmasın ve hiç kimse onu benden alamasın. Onun tahtı üzerine atılan cesed meselesinde olduğu gibi ki ondan sonra hiç kimse için böyle bir cesed (onun tahtı üzerine kurulan şeytân kasdediliyor olmalı) taşa çevrilmesin. Ancak burada sahîh olan şudur ki Hz. Süleymân Allah'tan, kendisinden sonra beşerden hiç kimsenin sâhip olamayacağı bir mülk ve hükümrânlık istemiştir ve âyetin zâhirinden de bu anlaşılmaktadır. Bu konuda Allah Rasûlü (s.a.)nden sahîh hadîsler vârid olmuştur.

Bu âyetin tefsîrinde Buhârî der ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Ebu Hüreyre (r.a.)nden, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Dün gece namazımı kesmek için cinlerden bir ifrît bana musallat oldu —veya Allah Rasûlü buna benzer bir kelime söyledi— Allah Teâlâ bana imkân verdi de onun hakkından geldim. Ve onu sabahleyin hepiniz ona bakabilesiniz diye mescidin direklerinden birine bağlamak istedim. Ancak kardeşim Süleymân'ın : «Rabbım, beni bağışla. Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın.» sözünü hatırladım. Râvî Revh der ki: Ve Allah Rasûlü o ifrîti kovalayarak geri çevirdi. Hadîsi Şu'be kanalıyla Müslim ve Neseî rivâyet etmişlerdir. Müslim Sahîh'inde der ki : Bize Muhammed İbn Seleme el-Murâdî'nin... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmaya durdu. Onun : Senden Allah'a sığınırım, dediğini sonra da üç kere: Seni Allah'ın la'netiyle la'netlerim, diyerek bir şeyi tutmak ister gibi elini uzattığını gördük. Namazı bitirince biz: Ey Allah'ın elçisi, namazda, bundan önce hiç duymadığımız bir şeyi söylediğini işittik ve gördük ki elini uzattın, dedik. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah düşmanı İblîs, benim yüzüme atmak için ateşten bir kor getirdi. Ben üç kere: Senden Allah'a sığınırım, dedim, sonra da : Allah'ın en büyük la'neti ile seni la'netlerim, dedim. Üç keresinde de geri çekilmedi. Sonra onu yakalamak istedim. Allah'a yemîn ederim ki şâyet kardeşimiz Süleymân'ın duâsı olmasaydı, Medîne halkı çocuklarının oynayacağı şekilde bağlı kalırdı.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Ahmed... Ebu Ubeyd'den rivâyet etti ki o, şöyle demiş: Atâ İbn Yezîd el-Leysî'nin namaz kıldığını gördüm. Önünden geçmek istedim de beni geri çevirdi sonra şöyle dedi: Bana Ebu Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) o arkasında iken sabah namazını kılmaya durmuş ve namazda okurken şaşırmış. Namazı bitirdiği zaman şöyle buyurmuş: Beni ve İblîs'i keşke görmüş olsaydın. Ben elimle ona uzandım ve boğazını sıktım. O kadar ki salyasının soğukluğunu başparmağımla onun yanındaki parmaklarım arasında hissettim. Şâyet kardeşim Süleymân'ın duâsı ol-

masaydı, mescidin direklerinden birinde bağlı olarak kalır ve Medîne çocukları onunla oynaşırdı. Sizden kim kıblesi ile arasına herhangi birinin girmesini engelleyebiliyorsa bunu yapsın. Hadîsin : Sizden her kim kıblesi ile arasına herhangi birinin girmesini engelleyebilirse bunu yapsın, kısmını Ebu Dâvûd da, Ahmed İbn Ebu Süreyc'den o ise Ebu Ahmed ez-Zübeyrî'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muâviye İbn Amr'ın... Abdullah ed-Deylemî'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Abdullah İbn Amr Tâif'de Vahat denilen bahçesinde iken yanına girdim. İçki içmekle ithâm olunan Kureyş'ten bir gence yaslanmış duruyordu. Dedim ki: Bana ulaştığına göre sen şöyle bir hadîs rivâyet etmişsin: Kim bir defa içki içerse, Allah Teâlâ kırk sabah onun tevbesini kabul etmez. Gerçek mutsuz, annesinin karnında iken mutsuz olan kişidir. Kim, Beyt el-Makdis'e sâdece orada namaz kılmak için gelirse; annesinin onu doğurduğu günkü gibi hatâlarından sıyrılmış olur. O Kureyş'li genç içki lâfını duyunca, elini Abdullah İbn Amr'ın elinden çekti, sonra bırakıp gitti. Abdullah İbn Amr şöyle konuştu: Benim söylememiş olduğum bir şeyi benim hakkımda söylemek hiç kimseye helâl değildir. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Kim bir defa içki içerse, Allah Teâlâ kırk sabah (gün) onun namazını kabul etmez. Şâyet tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul buyurur. Sonra içkiye dönerse yine kırk sabah onun namazı kabul olunmaz. Şâyet tevbe ederse Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyurur. Şâyet yine içkiye dönerse —Râvî der ki: bilemiyorum üçüncüde mi, yoksa dördüncüde mi böyle söyledi— kıyâmet günü zehir usârelerinden ona içirmek Allah için bir hak olur. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Allah Teâlâ yaratıklarını karanlıkta yarattı, sonra onların üzerine nûrunu gönderdi. O gün kime nûru isâbet etmişse hidâyete erdi, kime isâbet etmemişse o da sapıklıkta kaldı. Bu sebepledir ki ben: Allah'ın ilmi üzere kalem kurumuştur, diyorum. Yine Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Hz. Süleymân Allah Teâlâ'dan üç şey istedi, Allah Teâlâ ona ikisini verdi. Üçüncüsünün bizim olacağını umuyoruz. Allah Teâlâ'dan, Allah'ın hükmüne uygun bir hüküm istemişti. Allah Teâlâ bunu Hz. Süleymân'a verdi. Kendisinden sonra hiç kimsenin sahib olamayacağı bir hükümrânlık istemişti. Allah Teâlâ bunu da kendisine verdi. Üçüncü isteğine gelince; Şu mescidde (Beyt el-Makdis kasdediliyor) namaz kılmak arzusuyla her kim evinden çıkarsa annesinin doğurduğu günkü gibi hatâlarından sıyrılmış olmasını istemişti. Biz Allah Teâlâ'nın bunu bize vereceğini umarız. Hadîsin bu son kısmı Neseî ve İbn Mâce tarafından muhtelif kanallardan olmak üzere... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet edilmektedir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Hz. Süleymân Beyt el-Makdis'i inşâ ettiğinde Rabbından üç haslet istemişti... Ve Râvî hadîsin ta-

mâmını zikretti. Bu, garîb bir isnâd ve siyâk ile Râfî' İbn Umeyr (r.a.) hadîsinde de geçmektedir ki Taberânî şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Hasan İbn Kuteybe, Askalânî'nin... Râfî' İbn Umeyr'den rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ Hz. Dâvûd (a.s.)a: Benim için yeryüzünde bir ev binâ et, buyurmuştu. Hz. Dâvûd inşâsıyla emrolunduğu evden önce kendisine bir ev inşâ etti. Allah Teâlâ da ona: Ey Dâvûd, Benim evimden önce kendi evini mi binâ ettin? diye vahyetti. Hz. Dâvûd: Rabbım, bu şekilde hükmettim. Kim kral olmuşsa elbette seçim hakkı vardır, deyip mescidin inşâsına başladı. Mescidin duvarları tamâmlandığında üç kere yıkıldı. Bu durumu Allah Teâlâ'ya şikâyet etti de Rab Teâlâ: Ey Dâvûd, Benim evimi inşâ etmeye sen uygun değilsin, buyurdu. Hz. Dâvûd: Niçin ey Rabbım? diye sordu da, Allah Teâlâ: Şu ellerinde akan kanlar sebebiyle, buyurdu. Hz. Dâvûd: Ey Rabbım, bütün bunlar senin arzun ve muhabbetin gereği değil miydi? diye sordu da Allah Teâlâ: Evet, Benim arzum ve mahabbetime uygundu, ancak onlar Benim kullarımdır ve elbette Ben onlara en çok rahmet edenim, buyurdu. Bu, Hz. Dâvûd'a ağır geldi de Allah Teâlâ şöyle vahyetti: Üzülme, şüphesiz Ben, oğlun Süleymân'ın elleriyle bu mescidin inşâsına hükmedeceğim. Hz. Dâvûd öldüğünde Süleymân mescidin inşâsına başladı. Mescid tamâmlandığı zaman Hz. Süleymân kurbânlar kesip İsrâiloğullarını topladı ve Allah Teâlâ kendisine şöyle vahyetti: Evimi inşâ etmekle sendeki sevinci görüyorum. Benden iste, sana vereyim. Hz. Süleymân şöyle dedi: Senden üç haslet istiyorum: Senin hükmüne uygun düşecek bir hüküm, benden sonra hiç kimsenin sâhib olmayacağı bir hükümrânlık, şu eve orada namaz kılmak için her kim gelecek olursa annesinin onu doğurduğu gündeki gibi günâhlarından sıyrılıp çıkması. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İkisini şüphesiz Allah Teâlâ ona vermiştir. Üçüncünün ise bana verileceğini umarım.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... Seleme İbn Ekvâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) duâ buyurduğu zaman şu cümle ile başlardı: En yüce, en ulu, en çok veren Rabbım Allah'ı tesbîh eylerim. Ebu Ubeyd der ki: Bize Ali İbn Sâbit'in... Sâlih İbn Mismâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah'ın peygamberi Dâvûd vefât ettiğinde, Allah Teâlâ oğlu Süleymân (a.s.)a şöyle vahyetti: Hâcetini benden dile. Hz. Süleymân dedi ki: Babamın kalbi gibi Senden korkan bir kalb ver bana. Babamın kalbinin olduğu gibi Seni seven bir kalb ver bana. Allah Teâlâ buyurdu ki: Kuluma haber gönderip ihtiyâcını sordum. İhtiyâcı şu imiş: Kendisine Benden korkan bir kalb, Beni seven bir kalb verecekmişim. Kendisinden sonra hiç kimsenin sâhib olamayacağı bir hükümrânlığı mutlakâ ona vereceğim. Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği yere kolayca giderdi.» Ona bundan sonraki isteğini de mutlakâ ve-

receğiz. Râvî der ki: Allah Teâlâ verdiklerini şüphesiz ona vermiştir ve âhiret günü de ona hesâb yoktur. Ebu Kâsım İbn Asâkir, Tarih'indeki Hz. Süleymân (a.s.)ın hal tercümesinde bu şekilde kaydetmektedir. Selef'ten birisinden rivâyete göre o, şöyle demiştir: Hz. Dâvûd'dan bana ulaştığına göre o: Rabbım, Süleymân'a bana olduğun gibi ol, demişti. Allah Teâlâ da ona, Hz. Süleymân'a şöyle demesini vahyetti: Bana karşı senin olduğun gibi olsun ki Ben de ona karşı sana davrandığım gibi davranayım.

«Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği ülkeye kolayca giderdi.» Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Hz. Süleymân Allah için öfkesinden atları boğazladığı zaman Allah Teâlâ onların yerine kendisine onlardan daha hayırlı ve daha sür'atli olanını bahşeyledi. Bu; gidişi bir ay, dönüşü de bir ay olan rüzgârdır.

«Şeytânları da. Her binâ ustasını ve dalgıcı da.» Yani onlardan kimisi insanların güç yetiremeyeceği kaleler, heykeller, büyük havuzlar gibi çanaklar, sâbit sâbit kazanlar gibi büyük ve muhteşem yapılar ve benzeri zor işlerde kullanılırken diğer bir grup da denizlere dalarak sâdece denizlerde bulunan inci, cevher ve benzeri güzel şeyleri çıkarmada kullanılıyordu. «Demir halkalarla bağlı diğerlerini de (onun buyruğuna verdik).» Bunlar; sâlih amellerde bulunmaktan imtinâ' ederek isyân eden, inâdlaşan, işlerinde kötü davranıp haddi aşanlardan zincir ve bukâğılarla bağlı olanlardır.

«Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca ver, ister tut (dedik).» Yani sana vermiş olduğumuz bu tastamâm hükümrânlık, en mükemmel saltanat senin isteğine uygun olarak sana verilmiştir. Bundan böyle sen; dilediğine ver, dilediğini mahrûm kıl. Sana hesâb soracak değiliz. Her ne yapacak olursan, bu senin için câizdir. Dilediğin şekilde hüküm ver. Senin hükmün doğrudur.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) kendisine emrolunanı işleyen, Allah'ın emrettiği şekilde insanlar arasında bölüştüren Allah'ın kulu ve elçisi olmakla hesâbsız ve günâhsız olarak dilediğine veren, dilediğine vermeyen bir hükümdâr peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldığında Cibrîl ile istişâreden sonra birinci mertebeyi tercîh etmişti. Cibrîl kendisine : Mütevâzı' ol, dedi de Allah Rasûlü birinci mertebeyi tercîh etti. Zîrâ bu mertebe Allah katında kadri daha yüce olup kıyâmet günü en yüksek mertebedir. Bununla beraber hükümdârlık ile birleşmiş peygamberlik makâmı elbette dünya ve âhirette büyük bir makâmdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Hz. Süleymân'a dünyada verdiklerini zikrettikten sonra onun kıyâmet gününde de Allah katında büyük bir nasîb sâhibi olduğuna dikkati çekerek: «Doğrusu (âhiret yurdunda) katımızda onun için yüksek bir makâm ve güzel bir netîce vardır.» buyurmuştur.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا
مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ
﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

41 — Kulumuz Eyyûb'u da hatırla. Hani Rabbına: Doğrusu şeytân bana yorgunluk ve azâb verdi, diye seslenmişti.

42 — Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.

43 — Katımızdan bir rahmet, akıl sâhipleri için de bir öğüt olmak üzere ona, âilesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini lutfettik.

44 — Eline bir demet sap al da onunla vur ve yemînini bozma. Biz, onu gerçekten sabırlı bulmuştuk. Ne iyi kuldu. Muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.

Sabır Çağlayanı Eyyûb (a.s.)

Allah Teâlâ burada, kulu ve elçisi Eyyûb (a.s.)u zikrediyor. Allah Teâlâ bedeni, malı ve çocukları hakkında vermiş olduğu zararla onu imtihân etmiş kalbi dışında bir iğne batacak kadar sağlam bir yeri kalmamıştı. Hastalığı ve içinde bulunduğu durumu için yardım isteyebileceği hiç bir şeyi de kalmamıştı. Ancak Allah'a ve Rasûlüne îmânı sebebiyle hanımı onu seviyordu. Ücretle insanlara hizmet eder ve Hz. Eyyûb'u doyururdu. Hz. Eyyûb'a yaklaşık on sekiz sene hizmet etmiştir. Bu durumundan önce Hz. Eyyûb'un bol bol malı, çocukları, dünya mal ve zenginliği vardı. Bütün bunlar elinden alınmış ve netîcede bütün bu sürede kalacağı ülkenin mezbeleliklerinden bir çöplüğe atılmıştı. Hanımı dışında uzağı yakını onu reddetmişti. Karısı insanlara hizmetçilik yapmak üzere ayrılması dışında sabah akşam onu hiç yalnız bırakmamıştır. İnsanlara hizmetinden sonra hemen ona dönerdi. Hz. Eyyûb'un bu durumu uzayıp hali şiddetlenince ve nihâyet onun hakkında takdîr edilmiş kader sona erip mukadder olan süre tamâmlanınca rasûllerin ilâhı, âlemlerin Rabbı Allah'a tazarrû' ve niyâzda bulunup: «Bu dert beni sarıverdi. Sen merhametlilerin merhametlisisin.» (Enbiyâ, 83) diye duâ etti. Bu âyet-i kerîme'de de bildirildiği üzere o, şöyle duâ etmişti:

«Rabbım, doğrusu şeytân bana yorgunluk ve azâb verdi.» burada Hz. Eyyûb'un kasdettiği yorgunluğun bedeninde, azâbın da malı ve çocuklarında olduğu söylenir. İşte o zaman merhametlilerin en merhametlisi, onun duâsına icâbet buyurup olduğu yerde doğrulmasını ve ayağıyla yere vurmasını emretti. Hz. Eyyûb ayağıyla yere vurunca, Allah Teâlâ oradan bir kaynak fışkırttı. Hz. Eyyûb'a o kaynaktan yıkanmasını emretti. Böylece bedenindeki hastalıkların tamâmı iyileşti. Sonra bir başka yerde ayağını tekrâr yere vurmasını emretti. Oradan da başka bir kaynak fışkırttı ve o kaynaktan içmesini emretti. Böylece içindeki kötülükler de giderildi, zâhiren ve bâtınen tâm bir âfiyete kavuştu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.»

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim şöyle diyorlar: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah'ın peygamberi Eyyûb (a.s.), mübtelâ kılındığı musîbetler içinde on sekiz sene kaldı. Yakını ve uzağı onu reddetti. Ancak onun en yakın kardeşlerinden iki kişi vardı ki onlar, sabah akşam ona gelip giderlerdi. Onlardan birisi diğerine: Allah'a yemîn olsun ki Eyyûb, âlemlerden hiç kimsenin işlemediği bir günâh işlemiştir biliyor musun? dedi de diğeri: O da nedir ki? diye sordu. Birincisi: On sekiz seneden beri Allah ona merhamet edip içinde bulunduğu durumdan onu kurtarmıştır (daha ne olsun?) dedi. Hz. Eyyûb'un yanına geldiklerinde ikincileri sabredemeyip bunu Hz. Eyyûb'a söyledi de Hz. Eyyûb: Ne söylediğini bilmiyorum. Ancak Allah biliyor ki ben, çekişen ve çekişmeleri sırasında Allah'ı anan iki kişiye uğrardım da evime döndüğümde Allah'ı ancak bir hak için anmış olabilecekleri korkusuyla onların yerine keffâret verirdim, dedi. Râvî devâmla şöyle anlatır: Hz. Eyyûb def-i hâcet için çıktığı zamanlarda işini bitirdiğinde karısı onun elinden tutar ve eski yerine gelmesine yardım ederdi. Bir gün Hz. Eyyûb'un def-i hâcetten sonra eşini çağırmakta geciktiği görüldü. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb (a.s.)a: «Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.» diye vahyetmişti. Hanımının gelmekte gecikmesini istedi. Hanımı da onu beklemeye başladı. Bir de karısının yanına geldi ki Allah Teâlâ ondaki bütün hastalıkları gidermiş, en güzel şekliyle karşısında duruyor. Hanımı onu görünce: Allah seni mübârek kılsın, şu musîbete dûçâr kalmış Allah'ın peygamberini gördün mü? Sıhhatlı olduğu zamanda Allah'a yemîn ederim ki senden daha çok ona benzeyen birini görmedim, dedi. Hz. Eyyûb'un birisi buğday, diğeri de arpa için iki anbarı vardı. Allah Teâlâ iki bulut gönderdi. Bunlardan birisi buğday deposunun üzerine gelince depoyu taşırıncaya kadar altun boşalttı. Diğeri de arpa anbarına yine taşırıncaya kadar altun boşalttı. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin—in rivâyetinin lafzı bu şekildedir. İmâm

Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Hz. Eyyûb çıplak olarak yıkandığı esnâda üzerine altun çekirgeler boşandı. Hz. Eyyûb bunlardan elbisesinin içine doldurmaya başladı da Rabbı kendisine: Ey Eyyûb, şu gördüklerinden seni müstağni kılmadım mı? diye nidâ eyledi. Hz. Eyyûb: Evet müstağnî kıldın Rabbım, fakat Senin bereketinden ben aslâ müstağnî değilim, diye cevab verdi. Hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.

Allah Teâlâ: «Katımızdan bir rahmet, akıl sâhipleri için de bir öğüt olmak üzere ona, âilesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini lutfettik.» buyurur ki, Hasan ve Katâde'nin söylediğine göre, Allah Teâlâ bizzât onları diriltmiş ve onların bir mislini de onlarla birlikte arttırmıştır.

Allah Teâlâ yine şöyle buyuruyor: Sabrı, sebâtı, Bize dönmesi, tevâzuu ve boyun eğmesi karşılığı ona katımızdan bir rahmet, sabrın âkıbetinin ferâhlık, darlıktan çıkış ve rahatlık olduğunu bilsinler diye akıl sâhipleri için de bir öğüt olmak üzere ona âilesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini lutfettik.

«Eline bir demet sap al da onunla vur ve yemînini bozma.» Hz. Eyyûb (a.s.) yaptığı bir işten dolayı hanımına öfkelenmiş, kızmıştı. Söylendiğine göre bir ekmek karşılığında saçının bir örgüsünü satmış ve o ekmeği Hz. Eyyûb'a yedirmişti de Hz. Eyyûb bundan dolayı onu kınamış ve Allah kendisine şifâ verirse hanımına yüz değnek vuracağına dâir yemîn etmişti. Bunun dışında başka bir sebeple hanımına kızmış olduğu da söylenir. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'a şifâ ve âfiyet verdikten sonra hanımının kendisine olan bu en mükemmel hizmeti, merhameti, şefkati ve iyiliğine karşılık cezâsı bu yüz değnek olmamalıydı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'a vahyetti ki, eline bir demet sap alacak, bu demette yüz çubuk bulunacak ve bu demetle hanımına bir kere vuracak. Böylece yemîni yerine gelmiş olacak, adağına uymuş ve yemîninden de dönmüş olmayacaktı. İşte bu, Allah'tan korkan ve Allah'a dönen için bir ferâhlık ve çıkış yolu olmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Biz, onu gerçekten sabırlı bulmuştuk. Ne iyi kuldu. Muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.» buyurmuştur. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'u iyi bir kul olması ve Allah'a çokça dönüp yönelmesi ile medhetmiş, övmüştür. Bu sebepledir ki başka bir âyet-i kerîme'de de: «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsân eder ve ona beklemediği bir yerden rızık verir.» (Talâk, 2,3) buyuruyor. Fakîhlerden birçoğu yemîn ve benzeri meselelerde bu âyet-i kerîme'yi delil getirerek bu âyetle hüküm vermişlerdir.

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ

بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ
وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ

45 — Kuvvetli ve basîretli kullarımız olan İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'u da hatırla.

46 — Doğrusu Biz, onları âhiret yurdunu samîmiyyetle düşünen kimseler kıldık.

47 — Ve gerçekten onlar, katımızda seçkinlerden ve hayırlılardandı.

48 — İsmâîl'i, el-Yesa'ı ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de iyilerdendir.

49 — Bu bir zikirdir...

Allah Teâlâ burada kullarından rasûllerin, çokça ibâdet eden peygamberlerinin fazîletlerini haber verip; «Kuvvetli ve basîretli kullarımız olan İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'u da hatırla.» buyurur ki buradaki kuvvet ve basîret ile amel-i sâlih, faydalı ilim, ibâdetteki kuvvet ve basîret kasdedilmektedir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha'nın açıklamasına göre «Kuvvetli ve basîretli kullarımız...» kısmında şöyle buyuruluyor: Kuvvet ve ibâdet sâhibi, dinde fakîh, bilgi sâhibi olan kullarımız... Mücâhid âyetteki (أولى الأيدى) kelimeleri ile Allah'a itâatta kuvvetin, (الأبصار) kelimesiyle de hak ve gerçek hakkındaki basîretin kasdedildiğini söyler. Katâde ve Süddî de şöyle diyorlar: Onlara ibâdette kuvvet, dinde basîret verilmişti.

«Doğrusu Biz, onları âhiret yurdunu samîmiyyetle düşünen kimseler kıldık.» Mücâhid der ki: Biz onları âhiret için güzel ameller işleyici kıldık. Onların âhiretten başka bir düşünceleri yoktu. Süddî de böyle demektedir ki, onların zikirleri ve amelleri âhiret yurdu içindi. Mâlik İbn Dînâr der ki: Allah Teâlâ onların kalblerinden dünya sevgisi ve zikrini çıkarıp onlara sırf âhiret sevgisini ve zikrini bahşetmişti. Atâ el-Horasânî de böyle demektedir. Saîd İbn Cübeyr'in söylediğine göre ise burada âhiret yurdu ile cennet kasdedilmektedir. Âyette: «Doğrusu Biz, onları sâdece âhiret yurdunu samîmiyet (ve ihlâs)le düşünen, (zikreden) kimseler kıldık.» buyuruluyor. (...) Katâde der ki: Onlar insanlara, âhiret yurdunu ve âhiret yurdu için amel etmeyi hatırlatırlardı. İbn Zeyd de şöyle demektedir: Allah Teâlâ âhiret yurdundaki en üstün şeyleri onlara bahşetmiştir.

«Ve gerçekten onlar, katımızda seçkinlerden ve hayırlılardandı. İsmâîl'i, el-Yesâ'ı ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de iyilerdendir.» Bunlar ve

kıssaları ile haberleri hakkındaki bilgiler burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Enbiyâ sûresinde geçmişti.

«Bu bir zikirdir.» Yani bu bölüm, düşünüp zikredecek kimseler için içinde zikir bulunan bir bölümdür. Süddî burada Kur'ân'ın kasdedildiğini söyler.

وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ
فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ
لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

...Ve muhakkak ki müttakîler için güzel bir sonuç vardır.

50 — Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri.

51 — Orada tahtlara yaslanmış olarak birçok meyveler ve içecekler isterler.

52 — Yanlarında gözlerini yalnız eşlerine dikmiş aynı yaştan güzeller vardır.

53 — İşte hesâb günü için size vaadolunan budur.

54 — Doğrusu bu, Bizim rızkımızdır, onun için bitip tükenme yoktur.

Müttakîlere Adn Cennetleri

Allah Teâlâ burada mutlu, inanan kullarını zikrediyor ki onlar için âhirette «Güzel bir sonuç vardır.» sonra Allah Teâlâ bu sonucu şöyle açıklar: «Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri.» Yani kapıları onlara açık, devâmlı ikâmet edecekleri cennetler. Buradaki (الأبواب) kelimesinin başında bulunan (ال), kelimenin sonundan hazfedilmiş olan bir kelimenin yerini tutmaktadır ki sanki şöyle denilmek isteniyor: Onlar cennetlerin kapılarına geldikleri zamanda şüphesiz o cennetlerin kapıları kendilerine açılır. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Sevâb el-Hebbârî kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki cennette, adına «Adn» denilen bir köşk vardır. Çevresinde burçlar ve otlaklar vardır. O köşkün beş bin kapısı, her bir kapısı yanında da beş bin kaftan vardır. Oraya ancak ya bir peygamber, ya bir sıddîk, ya bir şehîd veya adâletli bir dev-

let başkanı girer —veya orada ikâmet eyler buyurmuştur—. Cennetin sekiz kapısı hakkında muhtelif kanallardan olmak üzere birçok hadîsler vârid olmuştur.

«Orada (otağlar altında) tahtlara (bağdaş kurup) yaslanmış olarak birçok meyveler ve içecekler isterler.» Her ne isterlerse hazır bulurlar ve diledikleri şekil üzere hemen hazır olur. Hangi çeşidinden olursa içecekleri, hizmetçiler hemen kendilerine «Bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehler.» (Vâkıa, 18) ile getirirler. «Yanlarında gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (eşleri dışında hiç kimseye iltifât etmeyen, dönüp bakmayan) aynı yaştan güzeller vardır.» Yaşları ve ömürleri hep birbirine eşit, aynı seviyededir. Yaptığımız bu açıklama aynı zamanda İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b ve Süddî'nin açıklamalarının da anlamıdır.

«İşte hesâb günü için size vaadolunan budur.» Yani şu zikrettiklerimiz Allah'ın zâtından korkan kullarına vaadetmiş olduğu cennetin nitelikleridir. Onlar diriltilip kabirlerinden kalktıktan ve cehennemden kurtulduktan sonra buraya gideceklerdir.

Sonra Allah Teâlâ cennetin bitip tükenmeyeceğini, zevâli ve sonu olmadığını haber verip: «Doğrusu bu, Bizim rızkımızdır, onun için bitip tükenme yoktur.» buyurur ki başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl, 96), «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108), «Muhakkak ki, îmân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara, kesintisiz bir ecir vardır.» (Fussilet, 8), «Oranın (cennetin) yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir. Bu takvâ sâhiplerinin âkıbetidir. Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.» (Ra'd, 35). Bu husûsta âyetler pek çoktur.

هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ
وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُو
النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنتُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۚ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ
لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾
أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

55 — Bu böyle. Azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır.

56 — Cehennem. Oraya girerler. Ne kötü bir konaktır.

57 — İşte şu, kaynar su ve irin, tatsınlar onu.

58 — Bunlara benzer daha başkaları da vardır.

59 — İşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenlerdir. Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak cehenneme gireceklerdir.

60 — Dediler ki: Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin. Bizi buraya siz sürdünüz. Ne kötü bir duraktır burası.

61 — Dediler ki: Rabbımız, bizi buraya kim sürdüyse ona ateşteki azâbını kat kat arttır.

62 — Ve dediler ki: Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz?

63 — Onları alaya almıştık. Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?

64 — İşte bu, hakkın kendisidir. Cehennem ehlinin birbiriyle tartışması.

Azgınlar İçin de Kaynar Su Ve İrin

Allah Teâlâ mutluların âkıbetini zikrettikten sonra peşinden kıyâmet ve hesâb günü mutsuzların durumlarını ve âkıbetlerini zikretmeye başlayarak şöyle buyurur: «Bu böyle. Azgınlar, (Allah'a itâattan çıkmış kimseler, Allah'ın elçilerine muhâlefet edenler) için de çok kötü bir sonuç ve âkıbet vardır.» Daha sonra Allah Teâlâ onların âkıbetlerini şöyle açıklar: «Cehennem. Oraya girerler.» Cehennem onları her yönlerinden kaplayıverir. «O, ne kötü konak (ve kalınacak yer) tır. İşte şu, kaynar su ve irin, tatsınlar onu.» Âyette zikredilen (الحميم) kelimesi, harâretin en üst noktasına çıkmış kaynar sudur. (الغساق) kelimesi ise; onun zıddı olup son derece elem verici, soğukluğuna katlanılamayacak derecede soğuk sudur. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» Bu kabîlden olan çeşitli azâblar vardır ki onlar peşpeşe bu azâblara dûçâr olacaklardır. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: Şâyet (cehennemdeki) ğassâk (irin) dan bir kovası dünyaya dökülmüş olsaydı yeryüzü halkı kokuşurdu. Hadîsi Tirmizî de Süveyd İbn Nahr kanalıyla... Derrâc'dan rivâyet etmiş ve: Bu hadîsi sâdece Ruşdeyn İbn Sa'd kanalıyla biliyoruz, demiştir. Ancak hadîs başka kanallardan

da rivâyet edilmiş olup meselâ İbn Cerîr hadîsi Yûnûs İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Amr İbn Hâris'den rivâyet etmiştir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: (الغساق), cehennemde bir kaynaktır. Yılan, akrep ve benzeri zehirli şeylerin zehirleri oraya akar. Orada toplanır ve âdemoğlu oraya getirilip bir kere daldırılırsa çıkarıldığında derisi ve etleri kemiklerinden ayrılmış, derisi ve etleri topuklarından sarkıyor, eti kişinin elbisesini yerde sürdüğü gibi yerde sürükleniyor. Kâ'b'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. «Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» âyetinde Hasan el-Basrî'nin söylediğine göre çeşitli azâblar kasdedilmektedir. Bir başkası «Bunlara benzer daha başkaları»nı şöyle açıklıyor: Şiddetli soğuk ve sıcak yel, kaynar su içme, zakkûm yeme, yukarılara çıkarılıp aşağılara atılma ve daha başka birbirine zıd muhtelif şeylerdir ve hepsi de cehennemliklerin azâb olunacağı ve onlar sebebiyle hakârete ve alçaltılmaya dûçâr kılınacağı şeylerdendir.

«İşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenlerdir. Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak cehenneme gireceklerdir.» âyetinde, cehennemliklerin birbirilerine ne söylecekleri haber verilmektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulmaktadır: «Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder.» (A'râf, 38). Yani selâm yerine onlar birbirlerini la'netleyecek, birbirlerini yalanlayacak ve birbirlerini inkâr edeceklerdir. Bir grup, zebânîler ve cehennem bekçileri eşliğinde cehenneme geldikleri zaman onlardan önce girenler: «İşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenler ve sizinle beraber cehenneme girenlerdir. Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak ki cehenneme gireceklerdir.» Zîrâ onlar da cehennemliklerdendir, diyecekler. Cehenneme yeni girenler de diyecekler ki: «Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin. Bizi buraya siz sürdünüz.» Bizi bu netîceye sürükleyen şeylere siz davet etmiştiniz. «Ne kötü bir duraktır, (ne kötü bir âkıbet ve sonuçtur) burası. Dediler ki: Rabbımız, bizi buraya kim sürdüyse ona ateşteki azâbını kat kat arttır.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Sonrakiler öncekiler için derler ki: Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38) Yani sizden her biri için yaptıkları kadar azâb vardır. «Ve dediler ki: Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz? Onları alaya almıştık. Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?» âyetinde belirtildiği üzere kâfirler cehennemde, dünyada iken sapıklık üzere olduklarını zannettikleri kimseleri arayacaklardır. Onlar kendi zanlarına göre mü'min olduklarını sanıyorlardı da aradıkları bu kimseler onlar nazarında sapıklıktaydılar. Diyecekler ki: Bize ne oluyor da onları bizimle birlikte cehennemde göremiyoruz? Mücâhid der ki: Bu, Ebu Cehil'in sözüdür. Şöyle diyecektir: Bana ne oluyor da Bilâl'i

Ammâr'ı, Suheyb'i, falan ve falanı göremiyorum. Aslında bu, bir misâldir. Yoksa bütün kâfirlerin durumu şöyledir: Onlar cehenneme gireceklerine inanıyorlardı. Kâfirler cehenneme girdiklerinde arayacaklar fakat bulamayacaklar ve: «Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz? (Dünyada iken biz) onları alaya almıştık.» deyip sonra kendilerini muhâl bir şeyle teselli edercesine şöyle diyecekler: «Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?» Herhalde onlar da bizimle beraber cehennemdedirler. Fakat herhalde gözümüz ilişmedi. İşte o zaman inananların yüce derece ve mertebelerde olduğunu anlayacaklardır. Allah Teâlâ'nın şu kavli buna işâret etmektedir: «Cennet ashâbı, cehennem ashâbına: Rabbımızın bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbınızın size va'dettiğini hak buldunuz mu? diye seslenirler. Evet, dediler. Bunun üzerine aralarında bir münâdî: Allah'ın la'neti; zâlimlerin üzerinedir, diye seslendi... Girin cennete; size hiç bir korku yoktur ve sizler üzülecek de değilsiniz.» (A'râf, 44-49).

«İşte bu, hakkın kendisidir. Cehennem ehlinin birbiriyle tartışması.» Ey Muhammed sana şu haber verdiklerimiz cehennemliklerin birbiriyle tartışması, birbirlerini la'netlemesidir ve bunlar hiç bir şek ve şüphe olmayan gerçeğin kendisidir.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ
الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ
إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

65 — De ki: Ben, sâdece bir uyarıcıyım. Vâhid, Kahhâr olan Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.

66 — Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbı Azîz'dir, Gafûr'dur.

67 — De ki: Bu, büyük bir haberdir.

68 — Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.

69 — Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur.

70 — Bana sâdece vahyolunur. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Ben, Sâdece Bir Uyarıcıyım

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) Muhammed'e Allah'ı inkâr eden, O'na eşler koşan ve Rasûlünü yalanlayanlara şöyle demesini emrediyor: Ben sizin zannettiğiniz gibi değilim. Aksine ancak bir uyarıcıyım. Vâhid, Kahhâr olan Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. Yegâne O her şeye hâkim ve gâlibdir. Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır. Bütün bunların mâliki ve onlarda tasarruf sâhibi olan O'dur. Azîz'dir, Gafûr'dur. İzzet ve azametiyle birlikte O çokça bağışlayandır.

«De ki: Bu, (Allah'ın beni size peygamber olarak göndermesi son derece yüce, beliğ) büyük bir haberdir. Ama siz (bu haberden gâfil olarak) ondan yüz çeviriyorsunuz.» Mücâhid, Kadı Şüreyh ve Süddî «De ki: Bu, büyük bir haberdir.» âyetinde Kur'ân'ın kasdedildiğini söylerler.

«Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur.» Şâyet vahiy olmasaydı ben Mele-i A'lâ'da olan tartışmaları nereden bilecektim? Hz. Âdem hakkındaki tartışmaları, İblîs'in ona secde etmekten imtinâ' etmesini, Rabbı ile tartışıp kendini Âdem'den üstün tutmasını nereden bilecektim? İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd'in... Muâz (İbn Cebel) —Allah ondan hoşnûd olsun— dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir sabah Allah Rasûlü sabah namazı için bizim yanımıza çıkmakta gecikti. O kadar ki nerdeyse güneşin ucu ufukta görünecekti. Allah Rasûlü (s.a.) hızlıca çıkıp namaza durdu, namazı çok acele ve kısaca kıldırdı. Selâm verdiğinde: Saflarınızda olduğunuz yerde durunuz, buyurup bize döndü ve: Sabah namazı için sizin yanınıza çıkmaktan beni geciktiren sebebi size anlatacağım buyurup şöyle anlattı: Geceleyin kalkıp takdîr olunduğu kadarıyla namaz kıldım. Namazda bir miktar uyuyakalmışım. Sonra uyandım ve gördüm ki en güzel sûretiyle Rabbımla karşı karşıyayım. Ey Muhammed, Mele-i A'lâ'da hangi konuda tartışıldığını biliyor musun? buyurdu. Ben: Rabbım, bilmiyorum, dedim. Allah Teâlâ bunu üç defa tekrarladı. Gördüm ki kudret elini iki küreğim arasına koydu ve parmaklarının soğukluğunu göğsümde hissettim. Her şey bana tecellî etti ve öğrendim. Ey Muhammed, Mele-i A'lâ'da hangi konuda tartışıyorlar? buyurdu. Ben: Keffâretler konusunda, dedim. Keffâretler nelerdir? buyurdu. Ben: Ayakların cum'alara gitmesi, namazlardan sonra mescidlerde oturma, hoşlanılmayacak hâdiseler esnâsında güzelce abdest alma, dedim. Yüce dereceler (e ulaştıran şeyler) nelerdir? buyurdu. Ben: Yemek yedirmek, yumuşak söz söylemek, insanlar uyurken namaz kılmak, dedim. İste, buyurdu. Dedim ki: Allah'ım, Senden hayır işleri işlemeyi, münkerleri terketmeyi, yoksulları sevmeyi, beni bağışlayıp bana merhamet etmeni dilerim. Bir kavmin fitnesini murâd ettiğin za-

man beni o fitneye karışmamış olarak öldür. Senden Senin sevgini, Seni sevenlerin sevgisini, Senin sevgine beni yaklaştıracak amellerin sevgisini dilerim. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Şüphesiz ki bu; gerçektir, onu iyice öğreniniz. Bu, meşhûr olan uyku hadîsidir. Bunun uyanıklık halinde olduğunu söyleyenler yanılmaktadırlar. Sünen'lerde muhtelif kanallardan olmak üzere rivâyet edilmiştir. Bu hadîsi aynen Tirmizî de Cehdam İbn Abdullah el-Yemânî kanalıyla rivâyet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Bu tartışma Kur'ân hakkındaki mezkûr tartışma değildir. Bu zâten açıklanmıştı. Kur'ân hakkındaki tartışmaya gelince bu, daha sonra Allah Teâlâ'nın: «Hani Rabbın meleklere demiş ti ki...» âyetinde tefsîr edilip açıklanacaktır.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا۟ لَهُۥ
سَٰجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ ٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ
﴿٧٤﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ ۖ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْعَالِينَ ﴿٧٥﴾
قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾
وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
ٱلْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ
مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَٱلْحَقُّ وَٱلْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾

71 — Hani Rabbın meleklere demişti ki: Ben, çamurdan bir insan yaratacağım.

72 — Onu yapıp rûhumdan kendisine üflediğim zaman; derhal secde edin ona.

73 — Bütün melekler topluca secde ettiler.

74 — Yalnız İblîs, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

75 — Buyurdu ki: Ey İblîs, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?

76 — Dedi ki: Ben, ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.

77 — Buyurdu ki: Çık oradan. Şüphesiz sen, artık kovulmuş birisin.

78 — Ve muhakkak ki din gününe kadar la'netim senin üzerinedir.

79 — Dedi ki: Rabbım, diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.

80 — Buyurdu ki: Sen, şüphesiz ertelenensin,

81 — Belli bir vaktin gününe kadar.

82 — Dedi ki: Senin izzetine yemîn olsun ki ben, onların hepsini muhakkak azdırırım,

83 — Ancak içlerinden Senin ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ.

84 — Buyurdu ki: İşte bu haktır ve Ben, hakkı söylerim.

85 — Muhakkak cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım.

İnsan ve Şeytân

Bu kıssayı Allah Teâlâ Bakara sûresinde, A'râf sûresinin başında, Hicr, İsrâ, Kehf sûrelerinde ve burada zikretmiştir. Allah Teâlâ Hz. Âdem (a.s.)in yaratılmasından önce meleklere kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağını haber vermişti (bildirmişti). Hz. Âdem'in yaratılmasını ve tesviyesini bitirdiği zaman meleklere dönüp Hz. Âdem için bir ikrâm, bir hürmet ve büyükleme, Allah'ın emrine ittibâ olarak onlara Hz. Âdem'e secde etmelerini emretti. İblîs dışında bütün melekler bu emre uydular. İblîs, cins itibârıyla meleklerden değildi. Cinlerden olup en muhtâç olduğu bir zamanda tabîatı ve fıtratı kendisine ihânet etti de Hz. Âdem'e secde etmekten imtinâ' ederek bu konuda Rabbı ile tartışmaya girişti ve kendisinin Âdem'den daha hayırlı olduğunu ileri sürdü. O ateşten, Âdem ise çamurdan yaratılmıştı ve onun zannına göre, ateş çamurdan daha hayırlı idi. İşte bu konuda hatâ etmiş, Allah'ın emrine muhâlefetle küfre düşmüş, Allah Teâlâ da onu rahmetinden uzaklaştırıp burnunu yere sürtmüş, rahmet kapısından onu kovmuş ve Allah'ın rahmetinden ümidinin kesik olduğunu bildirmek üzere ona İblîs adını vermiştir. Daha sonra onu zemmedilmiş ve kovulmuş halde gökten yere indirmiştir. İblîs Allah Teâlâ'dan yeniden diriltilme gününe kadar geciktirilmesini istemişti. Zâtına isyân eden-

lere cezâlarını hemen vermeyen hilim sâhibi Allah, ona mühlet verdi de İblîs kıyâmet gününe kadar helâk olmaktan emin olunca inadlaşmaya ve azgınlığa başladı ve şöyle dedi: «Senin izzetine yemîn olsun ki ben onların hepsini muhakkak azdırırım. Ancak içlerinden Senin ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyâmet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesnâ, onun soyunu emrim altına alırım, demişti.» (İsrâ, 62) buyrulur ki; bunlar, «Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur senin. Vekîl olarak Rabbın yeter.» (İsrâ, 65) âyetinde de istisnâ edilenlerdir.

«Buyurdu ki: İşte bu haktır ve Ben, hakkı söylerim: Muhakkak cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım.» İçlerinde Mücâhid'in de bulunduğu bir topluluk, âyette geçen (الحق) kelimesinden ilkini merfû' olarak okumuşlardır ki buna göre anlam şöyle oluyor: Ben gerçeğin ta kendisiyim ve ancak gerçeği söylerim. Mücâhid'den gelen bir rivâyete göre ise o, âyeti şöyle açıklamış: Gerçek bendedir ve ben gerçeği söylerim. Diğer kırâet imâmları ise kelimeyi mansûb olarak okumuşlardır. Süddî bunun, Allah Teâlâ'nın ettiği yemînlerden biri olduğunu söyler. Ben de derim ki: Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Fakat; cehennemi tamâmen cin ve insanlarla dolduracağım, diye Ben'den hak söz sâdır olmuştur.» (Secde, 13), «Buyurmuştu ki: Haydi git, onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tâm bir cezâ.» (İsrâ, 63).

قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعْدَ حِينٍۭ ﴿٨٨﴾

86 — De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben, kendiliğimden bir şey iddiâ edenlerden de değilim.

87 — Bu, ancak âlemler için bir zikirdir.

88 — Onun haberini bir müddet sonra öğreneceksiniz.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu müşriklere de ki: Bu tebliğin ve bu nasîhatlar için sizden dünya hayatının nimetlerinden bana vereceğiniz herhangi bir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden bir şey iddiâ edenlerden de değilim. Allah'ın benimle gönderdiklerinin üzerinde bir şey istemiyorum, ona ziyâdede bu-

lunmak da istemiyorum. Aksine bana emrolunanı ben yerine getirmişimdir. Onda ne bir arttırma, ne de bir eksiltme yapmadım. Ben bununla ancak Allah'ın rızâsını ve âhiret yurdunu dilemekteyim. Süfyân es-Sevrî'nin A'meş ve Mansûr kanalıyla... Mesrûk'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Abdullah İbn Mes'ûd bize geldi ve şöyle dedi: Ey insanlar, kim bir şey biliyorsa onu söylesin, kim de bilmiyorsa; Allah en iyi bilendir, desin. Zîrâ kişinin, bilmediği bir şey hakkında; Allah en iyi bilendir, demesi de bir ilimdir. Zîrâ Allah Teâlâ sizin peygamberiniz (s.a.)e şöyle buyurmuştur: «De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben, kendiliğimden bir şey iddiâ edenlerden de değilim.» Buhârî ve Müslim, hadîsi A'meş kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

«Bu, ancak âlemler için bir zikirdir.» Âyetinde Kur'ân kasdedilmektedir. Kur'ân, insan ve cinlerden bütün mükellefler için bir öğüttür. Bu açıklama İbn Abbâs'a âit olup İbn Ebu Hâtim bunu babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Buna göre âlemlerden maksad, cinler ve insanlardır. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavillerine benzemektedir: «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17).

«Onun haberini (ve doğruluğunu) bir müddet sonra (yakında) öğreneceksiniz.» Katâde burayı: Ölümden sonra öğreneceksiniz, diye açıklarken, İkrime burada kıyâmet gününün kasdedildiğini söylemektedir. Her iki açıklama arasında bir tezâd söz konusu değildir. Zîrâ her kim ölmüşse şüphesiz o kıyâmetin hükmüne girmiştir. Katâde'nin naklettiğine göre Hasan el-Basrî «Onun haberini bir müddet sonra öğreneceksiniz.» âyeti hakkında şöyle demiş: Ey Âdemoğlu, ölüm esnâsında sana kesin haber gelecektir.

SÂD SÛRESİNİN SONU

ZÜMER SÛRESİ

ZÜMER SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Neseî der ki: Bize Muhammed İbn Nadr'ın... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre, o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü o kadar oruç tutardı ki biz: Herhalde iftâr etmek istemiyor, derdik. O kadar çok oruç tutmazdı ki biz: Herhalde oruç tutmak istemiyor, derdik. Her gece İsrâ ve Zümer sûrelerini okurdu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla...

1 — Kitâb'ın indirilmesi; Azîz, Hakîm olan Allah katındandır.

2 — Şüphesiz ki Biz, kitâbı sana, hak olarak indirdik. Öyle ise dini Allah için tahsîs ederek O'na ibâdet et.

3 — İyi bilki, hâlis din Allah'ındır. O'ndan başka velîler edinenler; Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ihtilâfa düştükleri şey-

lerde, aralarında hüküm verecektir. Muhakkak ki Allah, yalancı ve kâfir olan kimseyi hidâyete eriştirmez.

4 — Şâyet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi. Tenzîh ederiz O'nu. O, Vâhid ve Kahhâr Allah'tır.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Azîm'in Allah katından indirilmiş olduğunu haber veriyor. O, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçeğin ta kendisidir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde: Muhakkak ki o, (Kur'ân) elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın. Apaçık arap diliyle (Şuarâ, 192-195), «Halbuki o, değerli bir kitâbdır. Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmedir.» (Fussilet, 41,42) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: Kitâbın indirilmesi; Azîz, tarafı güçlü; sözlerinde, fiillerinde, şerîatında ve kaderinde Hakîm olan Allah katındandır.

«Şüphesiz ki Biz, kitâbı sana hak olarak indirdik. Öyle ise dini Allah'a tahsîs ederek O'na ibâdet et. Tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet et ve yaratıkları buna çağır. Onlara, ibâdetin sâdece Allah için olduğunu bildir. Şüphesiz ki O'nun ortağı, dengi ve benzeri yoktur. Bu sebepledir ki: «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» buyurmuştur. O, amel işleyenin amelini, tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs etmedikçe kabul buyurmaz. Katâde «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» âyeti hakkında: Bu, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir, demiştir.

Allah Teâlâ putlara ibâdet eden müşriklerin: «Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» dediklerini haber verir. Onlar kendi kanılarına göre melek şeklini verdikleri putlara yönelerek bu sûretlere tapınmaktadırlar. Bu sûretlere tapınmalarını meleklere tapınma derecesinde tutmaktadırlar. Güyâ onlar Allah katında kendilerine yakın olan dünya işlerinde, rızıklarında ve muzaffer kılınmalarında Allah katında kendilerine şefâatçı olacaklardır. Bu inançları onları bu putlara tapınmaya sevketmektedir. Âhiret yurduna gelince; onlar zâten âhiret gününü inkâr etmektedirler. Zeyd İbn Eslem ve İbn Zeyd'den naklen Katâde, Süddî ve Mâlik, «Sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» âyetini şöyle anlatmaktadırlar: Onlar bize şefâat etsinler ve Allah katında derece bakımından bizi O'na yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz. Yine bu sebepledir ki onlar, câhiliyyet döneminde haccettikleri zaman telbiyelerinde şöyle demekteydiler: «Buyur Rabbımız, senin ortağın yok. Hem kendisine ve hem de mâlik olduklarına

sâhip olduğun sana âit bir ortak müstesnâ.» Eski ve yeni zamanlarda müşriklerin dayandığı yegâne şüphe budur. Allah'ın elçileri —Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun— onlara gelmiş; bundan kendilerini alıkoyup men'etmişler, ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs etmeye çağırmışlardır. Bu durum müşriklerin kendiliklerinden uydurduğu bir şeydir. Yoksa Allah ne buna izin vermiş, ne de râzı olmuştur. Aksine buna buğzetmiş ve bundan men'etmiştir. «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36), «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere; Ben'den başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25).

Göklerdeki mukarrebûn melekler ve diğerleri hepsi birden Allah'ın kullarıdır ve O'na boyun eğmişlerdir. Onlar ancak yine Allah'ın izniyle O'nun hoşnûd olduklarına şefâat edeceklerdir. Yoksa melekler hiç bir zaman kralların sevdiği veya sevmediği husûslarda kralların izni olmaksızın krallar nezdinde şefâat eden kumandanları mesâbesinde değildirler. «Allah'a benzerler koşmaya kalkmayın.» (Nahl, 74) Allah Teâlâ bütün bunlardan münezzeh ve yücedir.

«Doğrusu Allah, (kıyâmet günü) ihtilâfa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecek, (Allah'a dönecekleri günde bütün yaratıkların arasını hükmüyle ayıracak, her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecek)tir.» «O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklere: Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der. Melekler: Tenzîh ederiz seni, bizim dostumuz onlar değil sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi, derler.» (Sebe, 40, 41).

«Muhakkak ki Allah, yalancı ve kâfir olan kimseyi hidâyete eriştirmez.» Tek maksadı yalan ve Allah'a iftirâ olan, kalbi Allah'ı ve Allah'ın âyetlerini, bürhânlarını inkâr eden kimseyi Allah hiç bir zaman hidâyete eriştirmez.

Müşriklerin melekler hakkında, inâtçı yahûdî ve hıristiyânların Uzeyr ve Hz. Îsâ hakkındaki zanlarının aksine Allah Teâlâ kendisinin çocuğu olmadığını beyânla şöyle buyurur: «Şâyet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi.» Durum onların zannettiklerinin tersine olurdu. Bu, gerçekleşmesi ve câiz olması zorunlu olmayan bir şarttır. Aksine bu durum (Allah'ın çocuk edinmek istemesi ve yaratıklarından dilediğini seçmesi) muhâldir. Bununla sadece onların iddiâ ve zanlarında bilgisizliklerinin ortaya konulması kasdedilmiştir. Nitekim «Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat aslâ edinmedik.» (Enbiyâ, 17), «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuh-

ruf, 81) âyetlerinde de durum böyledir ve hepsi de bu şart koşma kabîlindendir. Konuşanın, maksadına ma'tûf olarak muhâl olan bir şeye şartın bağlanması câizdir.

«Tenzîh ederiz O'nu. Vâhid ve kahhâr Allah'tır.» Allah Teâlâ çocuğu olmaktan münezzeh, mukaddes ve yücedir. O Vâhid, Ehad, Ferd, Samed olandır. Her şey O'nun katında kuldur, O'na muhtâçtır. O, zâtının dışındakilerden müstağnîdir. O, her şeyi kahr u galebesi altına almış, her şey O'na boyun eğmiş ve huzûrunda zelîl olmuştur.

خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُم
مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ
فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

5 — Gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır. Geceyi gündüze örter; gündüzü de geceye dolar. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, Azîz'dir, Gaffâr'dır.

6 — Sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır. İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Böyleyken nasıl olup da döndürülüyorsunuz?

Göklerin ve Yerin Yaratılışı Hak İledir

Allah Teâlâ göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin yaratıcısı olduğunu, mülkün sâhibi, mülkte tasarruf sâhibi olduğunu, gece ve gündüzü peşpeşe getirdiğini haber veriyor ve şöyle buyuruyor: «Geceyi gündüze örter, gündüzü de geceye dolar.» Her ikisini de buyruğu altına al-

mıştır. Devâmlı kalmaksızın peşpeşe cereyân ederler. Her biri diğerini takîp eder. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyruluyor: «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür.» (A'râf, 54). İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve başkalarından rivâyet edilen açıklamaların anlamı böyledir.

Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar yörüngelerinde cereyân eder. Onlardan her biri Allah katında bilinen bir süreye kadar yörüngelerinde seyrederler sonra da kıyâmet gününde bu seyir sona erer. «İyi bilin ki O, Azîz'dir, Gaffâr'dır.» İzzeti, azameti ve kibriyâsıyla birlikte O, önce isyân edip de sonra tevbe ile zâtına dönenlere karşı çokça bağışlayandır.

«Sizi bir tek nefisten yaratmıştır.» Cinsleriniz, sınıflarınız, dil ve renkleriniz muhtelif olmakla birlikte sizi bir tek nefisten yaratmıştır ki o da Hz. Âdem (a.s.)dir. «Sonra ondan eşi Havvâ'yı var etmiştir» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun.» (Nisâ, 1).

«Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir.» Hayvanların sırtlarından sizin için sekiz çift yaratmıştır ki bunlar, En'âm sûresindeki «Sekiz çift; koyundan iki, keçiden iki... Deveden de iki, sığırdan da iki...» (En'âm, 143, 144) âyetlerinde belirtilen hayvanlardır.

«Sizi analarınızın karınlarında (takdîr buyurmuştur ve) üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır.» Sizden birisi önce nutfe, sonra aleka, sonra da bir çiğnem et olmaktadır. Daha sonra da et, kemik, sinir ve damar teşekkül etmektedir. Daha sonra da ona rûh üfürülmekte ve başka bir yaratık haline gelmektedir. «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (Mü'minûn, 14). «Analarınızın karınlarında üç karanlık içinde...» âyetinde ana rahminin karanlığı, çocuk için bir perde ve koruyucu durumunda olan çocuk zarının karanlığı ve karın (içinin) karanlığı kasdedilmektedir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Mâlik, Dahhâk, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd böyle söylemektedirler.

«İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır.» Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri sizi ve babalarınızı yaratan, mülk ve bütün bunlarda tasarruf sâhibi olan Rab Teâlâ'dır. «O'ndan başka ilâh yoktur.» İbâdet yegâne ve ancak O'na yaraşır. «Böyleyken siz nasıl olup da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz?» O'nunla birlikte bir başkasına ibâdet ediyorsunuz? Akıllarınız nerede?

إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا

تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ
نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

7 — Eğer küfrederseniz; muhakkak ki Allah, sizden müstağnîdir. Fakat O, kulları için küfre rızâ göstermez. Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur. Hiç bir günâhkâr diğerinin günâhını yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbınızadır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

8 — İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman Rabbına yönelerek O'na yalvarır. Sonra O, kendi katından ona bir nimet verince; önceden O'na yalvarmış olduğunu unutuverir. Ve Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak ki sen, ateş yârânındansın.

Allah Teâlâ yüce zâtının kendisinin dışındaki bütün yaratıklardan müstağnî olduğunu haber veriyor. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) da şöyle demişti: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, (hepinizden) müstağnî ve hamde lâyık olandır.» (İbrâhîm, 8). Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîs-i kudsîde şöyle buyrulur: Ey kullarım, şâyet sizin ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz içinizdeki en günâhkâr kalb üzere olsalardı bu Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmezdi.

«Fakat O, kulları için küfre rızâ göstermez, (sevmez ve bunu emretmez de.) Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur.» Şükrünüzü elbette sever ve size lutfundan arttırır. «Hiç bir günâhkâr diğerinin günâhını yüklenmez.» Hiç kimse bir başkasının yerine bir günâhı yüklenmez. Aksine herkes kendi günâhından sorumlu tutulacaktır. «Sonra dönüşünüz Rabbınızadır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir. (Ve gizli olan hiç bir şey O'na gizli kalmaz).»

«İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman Rabbına yönelerek O'na yalvarır.» İhtiyâç halinde tek ve ortağı olmayan Allah'a tazarrûda bulunarak O'ndan yardım diler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankördür.» (İsrâ, 67) buyrulurken burada da şöyle buyrulmaktadır: «Sonra O, kendi katından ona bir nimet verince; önceden O'na nasıl yalvarmış olduğunu unutuverir.» Refah halinde daha önce yapmış olduğu duâ ve tazarrûları unutuverir. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12).

«Ve Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar.» Âfiyette iken Allah'a şirk koşup O'nun benzeri olduğunu ileri sürer. «De ki: Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak ki sen, ateş yârânındansın.» Hali, tavrı, yolu bu olan kimseye söyle: Sen küfrünle biraz eğlenedur. Bu şiddetli ve güçlü bir tehdîddir. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir: «Yaşayın bakalım; varacağınız yer, şüphesiz ateş olacaktır, de.» (İbrâhîm, 30), «Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24).

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

9 — Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyâmda durarak itâat eden, âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen kimse gibi midir? De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sâhipleri öğüt alıp düşünür.

Allah Teâlâ buyurur ki: Sıfatları bu olan kimse hiç Allah'a şirk koşan ve O'nun benzeri olduğunu iddiâ eden kimse gibi midir? Elbette Allah katında onlar eşit değildirler. Başka bir âyet-i kerîme'de «Hepsi bir değildir. Onlar (Ehl-i kitâb)dan, secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Âl-i İmrân, 113) buyrulurken burada da şöyle buyurmaktadır: «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyâmda durarak (secde ve kıyâmı halinde) Allah'a itâat

eden kimse gibi midir?» Kunût'un namazdaki huşû' olduğunu ileri sürenler bu âyeti delil getirirler. Buna göre Kunût; başkalarının ileri sürdükleri gibi sâdece kıyâmdan ibâret değildir. Sevrî'nin Firâs kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, Kânit'i; Allah'a ve Rasûlüne itâat eden, anlamına almıştır. İbn Abbâs, Hasan, Süddî ve İbn Zeyd âyetteki (آناءاللّيل) kelimelerini; gecenin ortasıyla açıklarlar. Sevrî ise Mansûr'dan rivâyetle der ki: Bize ulaştığına göre bu, akşam ile yatsı arasıdır. Hasan ve Katâde ise bu ifâdeleri; gecenin evveli, ortası ve sonu ile açıklamıştır.

«Yoksa o, (ibâdet ettiği sırada) âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen kimse gibi midir?» İbâdette her ikisinin de (korku ve ümit halinin de) bulunması gerekir. Ayrıca korkunun hayat süresince gâlib duygu olması şarttır. Bu sebepledir ki: «Âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen...» buyurmuştur. Ölüm halinde ise gâlib olan duygu ümid olmalıdır. Nitekim İmâm Abd İbn Humeyd, Müsned'inde der ki: Bize Yahyâ İbn Abdülhamîd'in... Enes'ten rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ölüm halindeki birinin yanına girmişti. Ona: Kendini nasıl buluyorsun? diye sordu da adam: Umuyorum ve korkuyorum, diye cevab verdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Böyle bir yerde kulun kalbinde bu iki duygu birleşmişse şüphesiz Allah Teâlâ onu umduğuna nâil eder, korktuğundan emîn kılar. Hadîsi Tirmizî ve Neseî, Gece ve gündüz bâbında İbn Mâce ise Seyyâr İbn Hâtim kanalıyla Ca'fer İbn Süleymân'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garîb olduğunu söyler. Bazıları ise hadîsi Sâbit'den, o Enes'ten, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla ve mürsel olarak rivâyet ederler. İbn Ebu Hâtim'in Ömer İbn Şebbe kanalıyla... Yahyâ el-Bekkâ'dan rivâyetine göre; o, İbn Ömer'i «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyâmda durarak itâat eden, âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen kimse gibi midir?» âyetini okurken işitmiş. İbn Ömer peşinden şöyle demiş: Bu, Osmân İbn Affân (r.a.)dır. İbn Ömer'in böyle demesi Hz. Osmân'ın geceleyin çok namaz kılması ve Kur'ân okuması sebebiyledir. O kadar ki Hz. Osmân bazan bir rek'atta bütün Kur'ân'ı okurmuş. Bu Ebu Ubeyde tarafından Hz. Osmân'dan rivâyet ediliyor. Şâir Hassân İbn Sâbit onun hakkında şöyle diyor:

«Yüzünde secde nûrları parlayan,
Geceyi tesbîh ve kırâetle parçalayan,
Ak saçlı bir ihtiyârı kurbân ettiler.»

İmâm Ahmed der ki: Rebî' İbn Nafî'nin kitâbet yoluyla... Temîm ed-Dârî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim bir gecede yüz âyet okursa, ona bütün geceyi kunutla geçirmiş se-

vâbı yazılır. Bu hadîsi Neseî de gece ve gündüz bâbında İbrâhîm İbn Ya'kûb kanalıyla... Heysem İbn Humeyd'den rivâyet etmiştir.

«De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» Bu kimse ile bundan önce zikredilen ve Allah yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşan kimse hiç bir olur mu? «Doğrusu, ancak akıl sâhipleri hakkıyla düşünür.» Bu ikisi arasındaki farkı ancak aklı olanlar bilir.

قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾

10 — De ki: Ey îmân eden kullarım, Rabbınızdan korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara, iyilik vardır. Ve Allah'ın arzı geniştir. Yalnız sabredenlere ecirleri, hesapsız ödenecektir.

11 — De ki: Ben, dini yalnız Allah'a tahsîs ederek ibâdet etmekle emrolundum.

12 — Ve ben, müslümanların ilki olmakla emrolundum.

Allah'ın Arzı

Allah Teâlâ, inanan kullarına devâmlı Allah'a itâat ve Allah korkusu üzere olmalarını emrediyor ve şöyle buyuruyor: «De ki: Ey îmân eden kullarım, Rabbınızdan korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara, iyilik vardır.» Bu dünyada güzel amel işleyenlere hem dünyalarında hem de âhiretlerinde iyilik vardır. «Ve Allah'ın arzı geniştir.» Mücâhid der ki: Orada hicret edin, cihâd edin ve putlardan uzaklaşın. Şerîk'in Mansûr'dan, onun da Atâ'dan «Ve Allah'ın arzı geniştir.» âyeti hakkında: Bir günâha davet edildiğiniz zaman ondan kaçın, demiş sonra da: «Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz?» (Nisâ, 97) âyetini okumuştur.

«Yalnız sabredenlere ecirleri hesâbsız ödenecektir.» Evzâî der ki: Onlara ölçü ile, tartı ile verilmeyecek; onlara avuç avuç verilecektir. İbn Cüreyc de şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, onlara amellerinin sevâbı hiç bir şekilde hesâb edilmeyecek, ancak bunun üzerine onlara

artırılacaktır. Süddî de «Yalnız sabredenlere ecirleri hesâpsız ödenecektir.» va'dinin cennette gerçekleşeceğini söyler.

«De ki : Ben, dini yalnız Allah'a tahsîs ederek O'na ibâdet etmekle emrolundum.» Ben ancak ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs etmekle emrolundum. «Ve ben, müslümanların ilki olmakla emrolundum.» Süddî burayı şöyle anlıyor: Ve ben Muhammed ümmetinden müslümanların ilki olmakla emrolundum.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُۥ دِينِي ﴿١٤﴾ فَٱعْبُدُوا
مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ
ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥ
يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ ﴿١٦﴾

13 — De ki: Rabbıma karşı gelirsem; doğrusu büyük günün azâbından korkarım.

14 — De ki: Ben, dinimde muhlis olarak Allah'a ibâdet ederim.

15 — Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın. De ki: Hüsrâna uğrayanlar; kıyâmet gününde kendilerini de, âilelerini de hüsrâna uğratanlardır. İyi bilin ki, apaçık hüsrân işte budur.

16 — Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında kat kat ateşler vardır. Allah, kullarını bununla korkutur. Ey kullarım, Benden korkun.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sen Allah'ın Rasûlü olduğun halde şöyle de: Rabbıma karşı gelirsem; büyük günün, kıyâmet gününün azâbından korkarım. Buradaki Allah Rasûlünün «Rabbıma karşı gelirsem...» sözü cevabı bulunmayan yani gerçekleşmesi muhâl olan bir şarttır. Anlamı ise bir başkasına ta'rîzde bulunmaktır. Allah'ın elçisi böyle olursa elbette diğerleri hakkında evleviyyetle azâb vukûa gelecek demektir. «De ki: Ben, dinimde muhlis olarak Allah'a ibâdet ederim. Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın.» Âyetin bu kısmı da bir tehdîd ve Allah Rasûlünün onlardan berî olduğunu beyân sa-

dedindedir. «De ki: (Gerçek anlamda) hüsrâna uğrayanlar; kıyâmet gününde kendilerini de, âilelerini de hüsrâna uğratanlardır.» Onlar birbirlerinden ayrılacaklar ve ebediyyen bir araya gelemeyeceklerdir. İster âileleri cennete kendileri cehenneme gitmiş olsun veya hepsi cehennemde yerleştirilmiş olsun. Hiç bir zaman onlar için bir araya gelme ve sevinç yoktur. «İyi bilin ki apaçık hüsrân işte budur.»

Sonra Allah Teâlâ onların cehennemdeki durumlarını tavsîfle şöyle buyurur: «Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında da kat kat ateşler vardır.» Başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır. Biz, zâlimleri işte böyle cezâlandırırız.» (A'râf, 41), «O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır. Ve yaptıklarının karşılığını tadın, diyecektir.» (Ankebût, 55).

«Allah, kullarını bununla korkutur.» Allah Teâlâ şüphesiz meydana gelecek olan bu olayı, kullarını bununla korkutmak için haber veriyor. Belki böylece harâmlardan ve günâhlardan sakınırlar.

«Ey kullarım Ben'den (baskınım, satvetim, azâbım ve intikâmımdan) korkun.»

وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾

17 — Tâğût'a tapmaktan kaçınıp Allah'a yönelenlere; işte onlara müjde vardır. Öyle ise kullarımı müjdele.

18 — Onlar ki; sözü dinlerler de, en güzeline uyarlar. İşte bunlar; Allah'ın kendilerini hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Ve işte bunlar akıl sâhiplerinin kendileridir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in babasından rivâyetle söylediğine göre «Tâğût'a tapmaktan kaçınıp Allah'a yönelenlere...» âyeti Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl, Ebu Zerr ve Selmân-ı Fârisî hakkında nâzil olmuştur. Sahîh olanı ise, bu âyetin hem onlara hem de putlara tapınmaktan sakınıp Rahmân'ın ibâdetine dönen diğerleri hakkında umûmî olmasıdır. Hem bu dünya hayatında ve hem de âhirette müjdelenenler bunlardır. Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Öyleyse kullarımı müjdele. Onlar ki; sözü dinlerler (anlarlar) de en güzeline uyarlar (ve gereğince amel ederler).» Nitekim Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya Tevrât'ı verdiği zaman ona şöyle buyurmuştu: «Öyleyse sen, bunları kuvvet ve

metânetle al, kavmine de emret, onları en güzel şekilde tutsunlar.» (A'râf, 145).

«İşte (bu sıfatlarla nimetlenmiş olan kimseler) Allah'ın (dünyada ve âhirette) kendilerini hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Ve işte bunlar (gerçek) akıl (ve dosdoğru fıtrat) sâhiplerinin kendileridir.»

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ
مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾

19 — Hakkında azâb hükmü gerçekleşmiş kimseyi mi? Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?

20 — Fakat Rablarından korkanlar için, üzerlerine konaklar yapılmış, altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah, verdiği sözden caymaz.

Müttakîler

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın mutsuz olarak yazdığı ve takdîr buyurduğu kimseyi içinde bulunduğu sapıklık ve helâkten sen kurtarabilir misin? Elbette Allah'tan başka onu hidâyete eriştirecek hiç kimse yoktur. Zîrâ Allah kimi saptırmışsa ona hidâyet verecek, kimi de hidâyete eriştirmişse onu saptıracak kimse yoktur. Sonra Allah Teâlâ, mutlu kullarının cennette yüce ve muhteşem köşklere sâhip olacaklarını haber vererek şöyle buyurur: «Fakat Rablarından sakınanlara, üzerlerine (kat kat, sağlam, son derece süslü) konaklar yapılmış, altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır.» Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Bize Abbâd İbn Ya'kûb'un... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki; içleri dışlarından, dışları da içlerinden görülür, buyurmuştur. Bir bedevî: Bunlar kimin içindir ey Allah'ın elçisi? diye sordu da şöyle buyurdu: Güzel söz söyleyen, yemek yediren, geceleyin insanlar uykudayken namaz kılanlar içindir. Hadîsi Tirmizî, Abdurrahmân İbn İshâk kanalıyla rivâyetten sonra hasen ve garîb olduğunu söyler. İlim ehlinden bazısı hâfızasının zayıflığı sebebiyle onun hakkında konuşmuşlardır. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Mâlik Eş'arî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennette öyle bir oda vardır ki; dışı içinden, içi de dışından görünür. Allah Teâlâ bu

odayı yemek yediren, sözü yumuşak söyleyen, oruca devâm eden ve insanlar uykudayken namaz kılanlara hazırlamıştır. Hadîsi Abdullah İbn Muânik kanalıyla Ebu Mâlik'den sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Kuteybe İbn Saîd kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz cennet halkı cennetteki odalarında birbirlerini sizin gökteki yıldızları gördüğünüz gibi göreceklerdir. Râvî der ki: Bu hadîsi Nu'mân İbn Ebu Ayyâş'a rivâyet ettim de o Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini naklet ti: Sizin doğu veya batı ufkunda inci gibi parıldayan yıldızları gördüğünüz gibi... Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Ebu Hâzim'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bu hadîsi Mâlik kanalıyla... Ebu Saîd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile tahrîc ederler.

İmâm Ahmed der ki: Bize Fezâre'nin... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz cennet halkı, cennetteki yüksek derecelere sâhip olanları sizin doğu ufkunda batan, inci gibi parıldayan yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir. Bu, yüksek derecelere sâhip olanların üstünlüğündendir. Ashâb-ı Kirâm : Ey Allah'ın elçisi, onlar peygamberler mi? diye sordular da şöyle buyurdu: Evet onlardır. Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, peygamberlerle beraber Allah'a îmân eden ve Allah'ın elçilerini doğrulayan kavimlerdir. Hadîsi Tirmizî de Süveyd kanalıyla... Füleyh'ten rivâyet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr ve Ebu Kâmil'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle demiş: Biz: Ey Allah'ın elçisi, biz seni gördüğümüz zaman kalblerimize bir rikkat geliyor ve bizler âhiret adamları oluyoruz. Senden ayrıldığımız zamanda ise dünya bizim hoşumuza gidiyor, kadınları ve çocukları kokluyoruz, demiştik. Şöyle buyurdu: Şâyet sizler bütün hallerde benim yanımda bulunduğunuz durumdaki gibi olsanız melekler elleriyle sizinle musâfaha eder ve evlerinizde sizi ziyâret ederlerdi. Şâyet sizler günâh işlememiş olsaydınız Allah Teâlâ bağışlayabilmek için günâh işleyecek bir kavim getirirdi. Biz: Ey Allah'ın elçisi, bize cennetten bahset, binâları nasıldır? diye sorduk da şöyle buyurdu: Altun ve gümüş kerpiçten, sıvası miskden, çakılları inci ve yâkûttan, toprağı za'ferândandır. Kim oraya girerse nimete garkolur ve aslâ yoksul düşmez. Ebedî olur ve ölmez. Elbiseleri eskimez, gençliği sona ermez. Üç kimse vardır ki duâları geri çevrilmez: Adâletli devlet başkanı, iftâr edinceye kadar oruçlu, mazlûmun duâsı bulutlar üzerinde taşınır ve göklerin kapıları ona açılır da Rab Teâlâ: İzzetim adına yemîn olsun ki, bir süre sonra bile olsa sana mutlakâ yardım edeceğim, buyurur. Hadîsin tamâmını Tirmizî, bir kısmını ise İbn Mâce, Ebu Mücâhid Tâî —ki bu zât güvenilir bir râvîdir— den, o

da yine güvenilir bir râvî olan Ebu Müdellih'ten rivâyet etmiştir.

«Altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır.» Bu yüksek menziller arasından nehirler akar ki onlar bu ırmakları diledikleri şekilde, diledikleri yere çevirirler. «Bu; Allah'ın verdiği sözdür.» Bu zikrolunanlar Allah'ın inanan kulları için va'didir. «Allah, verdiği sözden caymaz.»

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا
أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي
الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾ أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾

21 — Görmez misin ki, gerçekten Allah gökten bir su indirip onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş, sonra da onunla türlü türlü ekinler çıkarmaktadır. Sonra onları kurutur ve sen onları sararmış görürsün. Sonra da onu çör-çöp haline çevirir. Muhakkak ki bunlarda, akıl sâhipleri için ibret vardır.

22 — Allah, kimin göğsünü İslâm'a açmışsa, artık o, Rabbından bir nûr üzeredir. Allah'ın zikrinden kalbleri katılaşmış olanların vay haline. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

Allah Teâlâ yeryüzündeki suyun aslının gökten olduğunu haber veriyor: Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» (Furkân, 48). Allah Teâlâ gökten suyu indirdiği zaman bu su yeryüzünün içine girip kaybolur, sonra Allah Teâlâ yeryüzünün bölümlerinde dilediği gibi suyu çekip çevirir, ihtiyâca göre büyük veya küçük pınarlar fışkırtır. Bu sebepledir ki: «Onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... «Görmez misin ki, gerçekten Allah gökten bir su indirip onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiştir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Yeryüzünde hiç bir su yoktur ki gökten inmiş olmasın. Fakat yeryüzünde damarlar vardır ki bunlar suyu değiştirirler. İşte Allah Te-

âlâ'nın: «Onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş.» kavli budur. Kim tuzlu suyun tatlı suya dönüşünü görmek isterse o suyu yükseltsin (buhârlaştırsın). Saîd İbn Cübeyr ve Amîr eş-Şa'bî de aynı şekilde: Yeryüzündeki bütün suların aslı göktendir, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Suyun aslı kardandır. Yani kar dağların üzerinde birikir, dağların derinliklerine iner sonra da dağların eteklerinden kaynaklar fışkırır.

«Sonra da onunla türlü türlü ekinler çıkarmaktadır.» Sonra gökten inen ve yeryüzünden fışkıran su ile şekilleri, tatları, kokuları ve faydaları türlü türlü ekinler yetiştirmektedir. Bu parlaklık ve tazelikten sonra onlar olgunlaşır da sen yarı kurumuş sapsarı görürsün. «Sonra da onu çör-çöp haline çevirir. Muhakkak ki bunlarda, (düşünen ve dünyanın böyle olduğunu kabul edip ibret alan) akıl sâhipleri için ibret (deliller) vardır.» Dünya önce yemyeşil, parlak ve güzeldir. Sonra çirkin bir ihtiyar haline gelir. Genç de zamanla zayıf, büyük, yaşlı bir ihtiyar haline döner. Bütün bunlardan sonra da ölüm gelir. Mutlu kişi, gençliğinden sonra hali (durumu) hayra giden kişidir. Çoğu kere Allah Teâlâ gökten indirmiş olduğu suyu, bu su ile bitirmiş olduğu ekinler ve meyvelerin daha sonra çör-çöp haline gelişini dünya hayatına misâl olarak verir. Nitekim şu âyet de böyledir: «Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O, gökten indirdiğiniz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çör-çöpe döner. Allah, her şeyin üstünde bir kudret sâhibidir.» (Kehf, 45).

«Allah kimin göğsünü İslâm'a açmışsa artık o, Rabbından bir nûr üzeredir.» Hiç bu kimse ile kalbi katı ve haktan uzak olan kişi eşit olur mu? Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Ölü iken dirilttiğiniz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğiniz kimse, karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?» (En'âm, 122) buyururken aynı sebeple burada da şöyle buyuruyor: «Allah'ın zikrinden kalbleri katılaşmış olanların, (Allah'ı anma sırasında kalbleri yumuşamayan, huşû' duymayan, Allah'ın zikrini içlerine sindirip anlamayanların) vay haline. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.»

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ
فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

23 — Allah, sözün en güzelini âhenkli, ikişerli bir ki-

tab halinde indirmiştir. Rablarından korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar. Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir, onunla istediğini hidâyete eriştirir. Allah kimi de saptırırsa, ona bir daha yol gösteren bulunmaz.

Sözlerden En Güzeli

Allah Teâlâ, şerefli Rasûlüne indirilen kitâbı Kur'ân-ı Azîm'i medhederek şöyle buyurur: «Allah, sözün en güzelini âhenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir.» Mücâhid der ki: Kur'ân'ın bütünü müteşâbihtir ve ikişerlidir. Katâde ise şöyle diyor: Âyet âyete, harf harfe benzer. Dahhâk da âyetteki (مثانى) kelimesini şöyle açıklar: Rablarından geleni anlasınlar diye sözün tekrârlanmasıdır. İkrime ve Hasan şöyle diyorlar: Allah Teâlâ onda hükmü ikişerli kılmıştır. Hasan şöyle ilâve eder: Bir sûredeki bir âyet, başka bir sûredeki âyete benzer. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de (مثانى) kelimesini: O, tekrârlanmıştır. Kur'ân'da Hz. Mûsâ, Sâlih, Hûd ve diğer peygamberler birçok yerlerde tekrârlanmıştır, şeklinde îzâh eder. Saîd İbn Cübeyr'in naklettiğine göre ise İbn Abbâs kelimeyi: Kur'ân'ın âyetleri birbirine benzer ve bir kısmı diğer bir kısmına döndürülür, şeklinde açıklamıştır. Âlimlerden bazısı şöyle derler: «Âhenkli, ikişerli...» âyetinin anlamı Süfyân İbn Uyeyne'den şöyle naklediliyor: Kur'ân'ın ifâdeleri bazan bir tek anlamda olur. Bu müteşâbihtendir. Bazan da herhangi bir şey zıddı ile birlikte zikredilir. Önce mü'minler, sonra kâfirlerin. Önce cennetin, sonra cehennemin niteliklerinin zikredilmesi ile buna benzer âyetlerde olduğu gibi ki bu da ikişerli olan kısımdandır. Nitekim şu âyetlerde durum böyledir: «İyiler nimet içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar cehennemdedirler.» (İnfitâr, 13, 14), «Sakının; Allah'ın buyruğundan dışarı çıkanlar, muhakkak «Siccîn» adlı defterde yazılıdır. Ama iyilerin defteri İlliyyîn'dedir.» «Doğrusu kötülerin kitâbı Siccîn'dedir... Şüphesiz ki, iyilerin defteri de İlliyyîn'dedir.» (Mutaffifîn, 7, 18), «Bu bir zikirdir. Ve muhakkak ki müttakîler için güzel bir sonuç vardır... Bu böyle; azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır.» (Sâd, 49, 55). Bu ve benzeri Kur'ânî ifâdeler, ikişerli olan kısımdandır. Yani bunlarda ikişer mânâ vardır. Bütün bir ifâdenin birbirine benzeyen bir tek anlamda olması haline gelince; işte müteşâbih budur. Buradaki müteşâbih, «Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitâbın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir.» (Âl-i İmrân, 7) âyetinde

zikrolunan müteşâbih değildir. Âl-i İmrân'daki müteşâbih bundan başka bir anlama gelmektedir.

«Rablarından korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» Bunlar Cebbâr Müheymin, Azîz ve Ğaffâr olan Allah'ın kelâmını dinlemeleri esnâsındaki iyilerin sıfatlarıdır. Zîrâ onlar Allah'ın kelâmındaki vaadi, tehdîdi, korkutmayı iyi anlarlar. Bu sebeple de korku ve haşyetlerinden derileri ürperir. «Sonra (Allah'ı anmakla) hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» Zîrâ onlar, Allah'ın rahmetini ve lutfunu uman kimselerdir. Böyleleri diğer kâfirlerden birçok yönden ayrılırlar:

1 — Bunlar ancak âyetlerin tilâvetini dinlerler. Diğerlerinin dinlediği ise beyit nağmeleri ve şarkıcıların sesleridir.

2 — Bunlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman edeb, haşyet, ümid, sevgi, anlayış ve ilim ile ağlayarak secdeye kapanırlar. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir. Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarına tevekkül ederler. Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğinizden de infâk ederler. İşte onlar; inanmışların ta kendileridir. Onlara Rablarının katından dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.» (Enfal, 2-4), «Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» (Furkân, 73). Onlar Kur'ân âyetlerini dinledikleri zaman başka şeylerle meşgûl olup oyalanmak yerine ona kulak verirler, mânâları hakkında basîret ve anlayış sâhibidirler. Bu sebepledir ki mucebince amel eder, bir başkasına uyarak ve bilgisizlikle değil de basîretle secdeye kapanırlar.

3 — Kur'ân âyetlerini dinlerken edeb tavrı takınırlar. Nitekim Sahâbe —Allah onlardan hoşnûd olsun— Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın kelâmını okurken dinlerler ve ondan derileri ürperirdi. Daha sonra kalbleri Allah'ı anmakla sükûn bulurdu. Onlar bu sırada yüksek sesle konuşmazlar, üzerlerine düşmeyen şeyleri yapmaya kalkışmazlardı. Aksine başkalarında olmayan bir haşyet, edeb, sükûn ve sebât vardı onlarda. Bu sebepledir ki dünya ve âhirette en üstün kısmeti elde etmişlerdi.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Katâde —Allah ona rahmet eylesin— «Rablarından korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» âyetini okuyup şöyle dedi: Bunlar Allah dostlarının nitelikleridir. Allah Teâlâ onları derilerinin ürpermesi, gözle-

rinin ağlaması, kalblerinin Allah'ı zikirle sükûn bulmasıyla nitelemiştir. Onları akıllarının gitmesi ve bayılmakla nitelememiştir. Bu, ancak bid'at sâhipleri hakkındadır ki aslında şeytândandır. Süddî der ki: «Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» âyetindeki Allah'ı anmaktan maksad Allah'ın vaadini anmaktır.

«Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir, onunla istediğini hidâyete eriştirir.» Bu, Allah'ın hidâyete eriştirdiği kimsenin sıfatıdır. Durumu bunun tersine olan kimse ise ancak Allah'ın saptırdıklarındandır. «Allah, kimi saptırırsa; ona doğru yolu gösteren bulunmaz.» (Ra'd, 33).

أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾
كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

24 — Zâlimlere: Kazandıklarınızın karşılığını tadın, denilirken kıyâmet günü yüzünü azâbın kötüsünden kim koruyacak?

25 — Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da hiç farkında olmadıkları bir yönden azâb kendilerine çatıvermişti.

26 — Allah, dünya hayatında onlara rüsvâylığı tattırdı. Âhiret azâbı ise daha büyüktür. Keşki bilselerdi.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Kıyâmet günü yüzünü azâbın kötüsünden korumaya çalışan, azarlanan, ona ve benzeri zâlimlere: Kazandıklarınızın karşılığını tadın, denilen kimse kıyâmet günü güven içinde gelen kimse gibi midir? Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Yüzükoyun sürünen mi, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi daha doğru yoldadır?» (Mülk, 22), «Yüzükoyun ateşe sürüldükleri gün, onlara: Cehennemin dokunan azâbını tadın, denir.» (Kamer, 48), «Kıyâmet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir?» (Fussilet, 40). Bu âyet-i kerîme'de sâdece kıyâmet günü yüzünü azâbın kötüsünden korumaya çalışarak gelen kimse zikredilmiş, güven içinde gelen kimse zikredilmemiş, birincisi ile yetinilmiştir ki, bu üslûb arapçada kullanılagelmiştir. (...)

«Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da hiç far-

kında olmadıkları bir yönden azâb kendilerine çatıvermişti.» âyetinde Allah'ın elçilerini yalanlayan geçmiş nesiller kasdedilmektedir. Günâhları sebebiyle Allah Teâlâ onları helâk buyurmuş, Allah'tan başka bir koruyucuları da olmamıştı.

«Allah dünya hayatında onlara (azâb ve cezâ indirmekle) rüsvâylığı tattırdı.» Böylece inananların da gönüllerini ferâhlandırdı. İşte bu haberlerin muhâtabı olan kimseler bu durumdan sakınsınlar. Zîrâ onlar rasûllerin en şereflisi ve peygamberlerin sonuncusunu yalanlamıştılar. Allah Teâlâ'nın âhiret yurdunda onlar için hazırlamış olduğu şiddetli azâb, dünyada isâbet edenden çok daha büyüktür. Bu sebepledir ki: «Âhiret azâbı ise daha büyüktür. Keşki bilselerdi.» buyurmuştur.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ
وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ
وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

27 — Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misâli verdik. Belki öğüt alırlar.

28 — Eğriliği bulunmayan arapça bir Kur'ân'dır. Belki sakınırlar.

29 — Allah, bir misâl verir: Bir adamın, huysuz ve birbiriyle ortak birkaç efendisi var. Bir adamın da tek bir efendisi var. Bu ikisi bir olur mu hiç? Hamd Allah'a mahsûstur; ama onların çoğu bilmezler.

30 — Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler.

31 — Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.

Allah'ın Verdiği Misâl

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da, insanlara her çeşit misâli verdik (gerçekleri misâllerle anlattık). Belki öğüt

alırlar.» Çünkü misâller anlatılmak istenen mânâyı zihinlere daha iyi yerleştirir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «O size kendinizden (kendi nefislerinizden bilebileceğiniz) bir örnek verdi.» (Rûm, 28), «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Bilenlerden başkası bunları anlamaz.» (Ankebût, 43).

«Eğriliği bulunmayan arapça bir Kur'ân'dır.» Bu; apaçık arap diliyle gelmiş bir Kur'ân'dır. Onda herhangi bir eğrilik, herhangi bir sapma ve kapalılık yoktur. Aksine o; apaçıktır, bir bürhândır. Allah Teâlâ onu bu şekliyle indirmiştir ki, belki onlar Kur'ân'da vaîde konu olan şeylerden sakınır, vaadedilen şeyleri de yaparlar.

«Allah, bir misâl verir: Bir adamın, huysuz ve birbiriyle ortak birkaç efendisi var.» Aralarında müşterek olan bu kul hakkında çekişiyorlar. «Bir adamın da tek bir efendisi var.» Onun üzerinde başka hiç kimsenin mülkiyet hakkı yok. İşte «Bu ikisi bir olur mu hiç?» Elbette bu, diğeri ile eşit değildir. Aynı şekilde Allah ile beraber başka ilâhlara tapınan müşrik ile tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet eden ihlâslı mü'min de eşit değildir. Bunlardan birisi nerede, diğeri nerededir? İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları derler ki: Bu âyet müşrik ile tek bir Allah'a îmân eden mü'min hakkında verilmiş bir misâldir. Bu misâl son derece açık olduğuna göre Allah Teâlâ peşinden şöyle buyurur: «(Onların aleyhine hüccet konulduğundan dolayı) hamd Allah'a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler (de bu sebeple Allah'a şirk koşarlar).»

«Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler.» Allah Rasûlü (s.a.) vefât buyurduğu zaman Hz. Sıddîk bu âyet ile «Muhammed; sâdece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Kim geriye dönerse Allah'a hiç bir zarar vermez. Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir.» (Âl-i İmrân, 144) âyetlerini okumuş ve böylece insanlar Allah Rasûlünün vefât ettiğine inanmışlardı. Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Şüphesiz ki sizler, hiç çâresi yok bu yurttan ayrılıp âhiret yurdunda Allah katında toplanacaksınız. Orada, dünyada iken içinde bulunduğunuz tevhîd ve şirk konusunda Allah'ın huzûrunda duruşmaya çıkarılacaksınız. Allah Teâlâ da sizin aranızı ayıracak, gerçeği açıklayacaktır ki O, Fettâh ve Alîm olandır. İnananları, ihlâslı olanları ve Allah'ı birleyenleri kurtaracak, Allah'ın elçilerini yalanlayan, müşrik, inkârcı ve kâfirleri de azâba dûçâr kılacaktır. Bu âyet-i kerîme her ne kadar mü'minler ve kâfirler hakkında indirilmiş ve âhiret yurdunda aralarındaki hasımlaşmayı zikretmişse de dünyada çekişen herkes hakkında umûmîdir. Şüphesiz bu çekişmeleri âhiret yurdunda onlar hakkında tekrârlanacaktır. İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Zübeyr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: «Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın hu-

zûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyeti nâzil olduğu zaman Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, hasımlaşma bize tekrârlanacak mı? diye sordu da Allah Rasûlü: Evet, buyurdu. Bunun üzerine Zübeyr: Şüphesiz ki iş gerçekten zor, dedi. Hadîsi İmâm Ahmed de Süfyân'dan yukardaki şekilde rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyette şu fazlalık vardır: «Sonra andolsun ki o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz.» (Tekâsür, 8) âyeti nâzil olduğunda Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, bize sorulacak olan nimet hangisidir? diye sordu. Bununla iki siyahı yani hurma ve suyu kasdediyordu. Allah Rasûlü: Evet, şüphe yok ki bu olacaktır, buyurdu. Bu fazlalığı Tirmizî ve İbn Mâce de Süfyân kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler.

Yine İmâm Ahmed'in İbn Nemîr (veya Nümeyr) kanalıyla... Zübeyr İbn Avvâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: «Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetleri nâzil olduğunda Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, dünyada iken bizim aramızda olan son derece şahsî günâhlar da bizim üzerimize tekrârlanacak mı? diye sordu da Allah Rasûlü: Evet, şüphesiz onlar size tekrârlanacaktır ki sonunda her bir hak sâhibine hakkı verilsin, buyurdu. Zübeyr: Allah'a yemîn olsun ki iş çok zor, dedi. Hadîsi Tirmizî de Muhammed İbn Amr kanalıyla rivâyet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed'in Kuteybe İbn Saîd kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü duruşmaya çıkarılacakların ilki iki komşudur. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki (kıyâmet günü) hasımlaşma mutlakâ olacaktır. Hattâ (dünyada iken) birbiriyle boynuzlaşan iki koyun bile duruşmaya çıkarılacaktır. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Müsned'inde Ebu Zerr (r.a.)den rivâyete göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) birbiriyle boynuzlaşan iki koyun görmüştü. Ey Ebu Zerr, niçin birbirleriyle boynuzlaşıyorlar biliyor musun? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Fakat Allah Teâlâ biliyor ve ikisi arasında hüküm verecektir, buyurdu.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Sehl İbn Bahr'ın... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü hâin devlet başkanı getirilecek ve tebeası ile duruşmaya çıkarılacak da, onlar bu hâin devlet başkanına üstün gelecek, ona gâlib geleceklerdir. Bunun üzerine o hâin devlet başkanı hakkında: Bununla cehennemin temellerinden bir temeli kapatın, buyrulacaktır. Hâfız el-Bezzâr hadîsi rivâyetten sonra hadîsin isnâdında bulunan Ağleb İbn Te-

mîm'in hâfız olmadığını söyler. İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor: «Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetinde şöyle buyrulur: Doğru sözlü olan yalancıyla, mazlûm zâlim ile, hidâyette olan sapıklıkta olanla, zayıf da büyüklenenle duruşmaya çıkarılacaktır. İbn Mende, «er-Rûh» adlı kitâbında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor: Kıyâmet günü insanlar hasımlaşacaklar, duruşmaya çıkarılacaklardır. Hattâ Rûh, cesed ile hasımlaşacak da rûh cesede: Sen şöyle şöyle yaptın, diyecek. Ceced de rûha: Sen emretmiştin, sen beni aldatıp baştan çıkarmıştın, diyecek. Allah Teâlâ onlara bir melek gönderecek de aralarını ayırıp şöyle diyecek: Sizin ikinizin benzeri kötürüm ve gözleri gören bir adamla kör olan bir adamın misâli gibidir. İkisi bir bahçeye girmişler. Kötürüm olan, köre: Ben şurada meyveler görüyorum, fakat onlara ulaşamıyorum, demiş. Kör olan da kötürüme: Benim üremize bin de onları al, demiş. Kötürüm olan kör olanın üzerine binip o meyveleri almış. İşte bu ikisinden hangisi haddi aşandır? Rûh ve cesed: İkisi birden, diye cevab verirler. Bunun üzerine rûh ve cesede melek: Şüphesiz siz kendi hakkınızda hüküm verdiniz, diyecek. Yani cesed, rûh için bir binit mâhiyetindedir, rûh da o binite binmiş olan kimsedir.

İbn Ebu Hâtim'in Ca'fer İbn Ahmed kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle diyor: Bu âyet indi, biz hangi konuda indiğini bilmiyorduk. «Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyeti nazil oldu da biz: Kiminle duruşmaya çıkacağız? Bizimle kitâb ehli arasında bir hasımlık yok ki, kiminle hasımlaşacağız? dedik. Nihâyet (İslâm ümmeti içindeki) fitne meydana geldi de İbn Ömer: İşte Rabbımızın bize va'dettiği budur, biz bu husûsta duruşmaya çıkacağız, dedi. İbn Ömer'in bu sözünü Nesei, Muhammed İbn Âmir'den, o da Mansûr İbn Seleme'den rivâyet etmiştir. Ebu'l-Âliye'ye göre ise «Sonra siz, kıyâmet günü Rabbınızın huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetinde kıble ehli kasdedilmektedir. İbn Zeyd de burada müslümanlar ile küfür ehlinin kasdedildiğini söyler. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu görüşler içinde sahîh olanı, bu âyetin umûmî oluşudur. En doğrusunu Allah bilir.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾
لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ
ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

32 — Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine gelmiş olan gerçeği yalan sayandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için cehennemde bir karârgâh olmaz olur mu?

33 — Doğruyu getiren ve onu tasdîk edenler; işte onlar müttakîlerdir.

34 — Rabları katında dilediklerî her şey onlarındır. Bu, ihsân edenlerin mükâfâtıdır.

35 — Çünkü Allah, onların yaptıklarının en kötüsünü örtecek ve yapmakta olduklarının en güzeliyle karşılığını verecektir.

Allah Teâlâ, zâtına karşı iftirâlar atan, Allah ile beraber başka ilâhlar kılan, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, Allah'ın çocuğu olduğunu iddiâ eden —ki Allah Teâlâ onların bu sözlerinin hepsinden yüce ve münezzehtir— müşriklere hitâb ediyor. Onlar bütün bu iddiâları yanında kendilerine Allah'ın elçilerinin diliyle gerçek (Hak) geldiği halde onu yalanlamışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine gelmiş olan gerçeği yalan sayandan daha zâlim kimdir?» Elbette bundan daha zâlim hiç kimse yoktur. Zîrâ o, bâtılın iki tarafını kendinde toplamıştır: Önce Allah'a karşı yalan uydurmuş, Allah'ın elçisini de yalanlamıştır. Onların söyledikleri bâtıldır ve gerçeği de yalanlamışlar, reddetmişlerdir. Bu sebepledir ki onları tehdîdle: «Kâfirler için cehennemde bir karârgâh olmaz olur mu?» buyurmuştur ki, onlar yalanlayanların ve inkârcıların ta kendileridir.

«Doğruyu getiren ve onu tasdîk edenler; işte onlar müttakîlerdir.» âyeti hakkında Mücâhid, Katâde, Rebî' İbn Enes ve İbn Zeyd şöyle diyorlar: Doğruyu getiren, peygamberdir. Süddî ise doğruyu getirenin Cibrîl, onu tasdîk edenin de Muhammed (s.a.) olduğunu söyler. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Doğruyu getiren; Allah'tan başka ilâh yoktur, sözünü getirendir. Onu doğrulayan da Allah Rasûlü (s.a.)'dür. Rebî' İbn Enes, âyetteki ism-i mevsûlü çoğul olarak okumuş ve böylece doğruyu getirenlerin; peygamberler, onları tasdîk edenlerin de; onların tâbileri, olduğunu söylemiştir. Leys İbn Ebu Süleym'in Mücâhid'den rivâyetine göre o, «Doğruyu getiren ve onu tasdîk edenler...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kur'ân ashâbı olan mü'minler kıyâmet günü gelerek: İşte bize verdiğiniz budur ve biz emretmiş olduğunuzla amel ettik, diyeceklerdir. Mücâhid'in bu sözü, bütün inananları içine almaktadır. Mü'min kişi gerçeği söyler

ve gerçekle amel eder. Bu açıklamaya göre, bu âyetin hükmü içine girmeye insanların en lâyık olanı Allah'ın Rasûlü (s.a.)dür. Zîrâ o, doğruyu getirmiş ve rasûlleri tasdîk etmiştir. Hem o, hem de inananlar Rabbından ona indirilene îmân etmişlerdir. Onların hepsi Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve rasûllerine îmân etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de der ki: Doğruyu getiren; Allah Rasûlü (s.a.)dür. Onu tasdîk edenler de müslümanlardır. «İşte onlar, müttâkîlerdir.» İbn Abbâs burada onların şirkden korunduklarını söyler.

«(Cennette) Rabları katında diledikleri her şey onlarındır.» Her ne isterlerse bulacaklardır. Bu, ihsân edenlerin mükâfâtıdır. «Çünkü Allah, onların yaptıklarının en kötüsünü örtecek ve yapmakta oldukları-nın en güzeliyle karşılığını verecektir.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini seçtiğimiz bu kimseler cennetlikler içindedirler. Bu, verilen doğru bir sözdür.» (Ahkaf, 16).

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ
مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن
سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ
إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ ۚ
قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ
مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ
مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾

36 — Allah kuluna kâfî değil mi? Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa; onu hidâyete erdirecek yoktur.

37 — Allah kimi de hidâyete erdirirse; onu saptıracak yoktur. Allah Azîz, intikâm sâhibi değil midir?

38 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan; muhakkak, Allah'tır, diyecekler. De ki:

Öyleyse söyleyin bakalım; Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp da taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi? De ki: Allah, bana yeter. Tevekkül edenler O'na tevekkül ederler.

39 — De ki: Ey kavmim; elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Ve yakında bileceksiniz.

40 — Kendisine rüsvây edici bir azâb gelecek olan kim, üzerine sürekli azâb inecek olan kim?

Allah Kuluna Kâfî Değil mi?

Allah Teâlâ: «Allah kuluna kâfî değil mi?» buyuruyor. Bazıları âyetteki kul anlamına gelen (عبده) kelimesini (عباده) şeklinde çoğul olarak okumuşlardır. Buna göre anlam: Allah Teâlâ kendisine ibâdet eden ve tevekkül eden kullarına yeter, şeklindedir.

İbn Ebu Hâtim burada der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Fudâle İbn Ubeyd el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz İslâm'a eriştirilen, geçimi kendisine yetecek kadar olup bununla kanâat eden kurtulmuştur. Hadîsi Tirmizî ve Neseî de Hayve İbn Şureyh'ten, o ise Ebu Hânî el-Havlânî'den rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîsin sahih olduğunu söyler.

«Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar.» Yani müşrikler Allah Rasûlünü korkutup bilgisizlik ve sapıklıklarıyla, Allah'ın dışında tapındıkları ilâhları ve putlarıyla onu tehdîd ediyorlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Allah kimi saptırırsa; onu hidâyete erdirecek yoktur. Allah kimi de hidâyete erdirirse; onu saptıracak yoktur. Allah Azîz, intikâm sâhibi değil midir?» Şüphesiz O'nun tarafı sağlam, muhkemdir, gâlib gelinemez. Kim sırtını O'na dayar ve kapısına ilticâ ederse; şüphesiz O, zâtından daha azîzi olmayan Azîz'dir, Allah Rasûlü (s.a.) ile inâdlaşan, Allah'a şirk koşan ve Allah'ı inkâr edenlerden intikâmında O'ndan daha şiddetli olan hiç kimse yoktur.

«Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan; muhakkak, Allah'tır, diyecekler.» Müşrikler Allah'ın her şeyi yaratan olduğunu itirâf ediyor, bununla birlikte hiç bir zarar ve faydaya gücü yetmeyen Allah'tan başka şeylere tapınıyorlardı. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «De ki: Öyleyse söyleyin bakalım; Allah bana bir zarar vermek isterse, O'nu bırakıp ta taptıklarınız O'nun verdiği zararı gi-

derebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi?» Elbette bunlardan hiç birine güç yetiremezler. İbn Ebu Hâtim burada Kays İbn Haccâc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet edilen merfû' bir hadîsi zikreder ki şöyledir: Allah'ı (emirlerini) koru ki O da seni korusun. Allah (ın emirlerini) muhâfaza et ki O'nu karşında bulasın. Bollukta Allah'ı tanı ki darlıkta seni tanısın. Bir şey istediğin zaman Allah'tan iste. Yardım ve imdâd dilediğinde Allah'tan yardım dile. Bil ki bütün bir ümmet, Allah'ın senin hakkında yazmamış olduğu bir zararı sana eriştirmek üzere bir araya gelseler sana zarar veremezler. Allah'ın senin lehine yazmamış olduğu bir faydayı sana ulaştırmak üzere bir araya gelseler sana hiç bir fayda veremezler. Sahîfeler kurumuş, kalemler kaldırılmıştır. Yakîn üzere şükürle Allah için amel et. Bil ki, hoşlanmadığın bir şeye sabırda çok hayırlar vardır ve zafer sabırla beraber, ferâhlık sıkıntıyla beraber, zorluk kolaylıkla beraberdir.

«De ki: Allah, bana yeter.» Allah, bana kâfîdir. O'na tevekkül ettim, dayandım. Tevekkül edenler de O'na tevekkül ederler. Nitekim Hz. Hûd (a.s.)a : «İlâhlarımızdan biri seni fenâ çarpmış, demekten başka bir şey de söylemeyiz.» dediklerinde o, şöyle demişti: «Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben, sâdece benim de sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 54-56).

İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Isam el-Ansârî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre —İbn Abbâs hadîsi Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıyor— O, şöyle demiştir: Kim insanların en güçlüsü olmayı isterse, Allah'a tevekkül etsin. Kim de insanların en zengini olmak isterse, elindekinden ziyâde Allah katında olanlara güvensin. Kim de insanların en şereflisi olmayı sevip isterse Allah'tan korksun.

«De ki: Ey kavmim; durumunuzun (yolunuzun) gerektirdiğini yapın.» âyeti bir tehdîddir. «Doğrusu ben de (yolum üzere) yapacağım. Ve yakında (bunun âkıbetini ve vebâlini) bileceksiniz. Kendisine (dünyada) rüsvây edici bir azâb gelecek olan kim, üzerine sürekli (ve hiç bir şekilde kurtulamayacağı devâmlı) azâb inecek olan kim?» Bu sonuncusu da kıyâmet günü olacaktır.

إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ
عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ

فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

41 — Şüphesiz ki Biz, kitâbı sana insanlar için hak olarak indirdik. Kim hidâyete ererse; bu kendi lehinedir. Kim de sapıtırsa, kendi aleyhine sapıtmış olur. Ve sen onların üzerinde vekîl değilsin.

42 — Allah, ölüm anında rûhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir. Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.)e hitaben şöyle buyurur: «Şüphesiz ki, Biz, kitabı (bu Kur'ân'ı) sana insanlar için hak olarak indirdik.» İnsanlar ve cinnler dâhil bütün yaratıkları bununla uyarasın diye indirdik. «Kim hidâyete ererse; bu kendi lehinedir. Bunun faydası yalnız kendisine döner. Kim de sapıtırsa kendi aleyhine sapıtmış olur. Bunun vebâli de ancak kendisine döner. «Ve sen, onların üzerinde vekîl değilsin.» Onların hidâyete erdirilmesiyle görevlendirilmiş değilsin. «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah her şeye Vekîl'dir.» (Hûd, 12), «Senin vazîfen, sâdece teblîğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40).

Allah Teâlâ yüce zâtının varlıklarda dilediği şekilde tasarrufta bulunduğunu, nefisleri gönderdiği hafaza melekleriyle kabzettirmek sûretiyle büyük ölümle, uyku sırasında da küçük ölümle öldürdüğünü haber verir. Nitekim başka bir âyette de: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren, Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrâr kaldırır. Tâ ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz O'nadır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir. O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucu (melek)lar yollar. Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar.» (En'âm, 60-61) buyrularak önce küçük sonra büyük ölüm zikredilmektedir. Bu âyette ise tâm tersine önce büyük sonra da küçük ölüm anılmaktadır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Allah, ölüm anında rûhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir.»

Bu âyetin de delâletiyle rûhlar mele-i A'lâ'da bir araya gelip toplanırlar. Nitekim bu, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur ki bu merfû' hadîsi İbn Mende ve başkaları rivâyet etmektedirler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ubeydullah İbn Ömer kanalıyla... Ebu Hüreyre

(r.a.)den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi yatağına girdiğinde önce elbisesinin bir tarafıyla yatağını silkelesin. Zîrâ o başına ne geleceğini bilmez. Sonra şöyle desin: Ey Rabbım, Senin adınla yanımı (yatağa) koydum ve Seninle kaldıracağım. Şâyet rûhumu tutacaksan ona rahmet eyle, yok eğer salıvereceksen sâlih kullarını muhâfaza ettiğin gibi onu muhâfaza eyle. Selef'ten birisi şöyle diyor: Ölülerin rûhları öldükleri zaman kabzolunur, dirilerin rûhları da uyuduklarında. Allah'ın tanışmalarını diledikleri (işte o zaman) tanışırlar. «Ölmelerine hükmettiği kimselerin rûhlarını tutar (da böylece ölmüş olurlar) diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir.» Süddî der ki: Diğerlerini de belli bir süreye kadar, yani ecelinin kalan kısmının sonuna kadar salıverir. İbn Abbâs der ki: Ölülerin rûhlarını (nefeslerini) tutar, dirilerin nefeslerini de salıverir, aslâ hatâ etmez, yanılmaz. «Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.»

أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

43 — Yoksa onlar Allah'tan başka şefâatçılar mı edindiler? De ki: Onlar hiç bir şeye güç getiremez ve akıl erdiremez olsalar da mı?

44 — De ki: Bütün şefâat Allah'ındır. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Sonra hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

45 — Allah bir olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir. Ama O'ndan başkaları anıldığı vakit hemen yüzleri güler.

Allah'tan Başka Şefâatçılar

Allah'ın dışında; putları ve Allah'a eş saydıklarını buna sevk eden bir delil ve bürhânları olmaksızın kendiliklerinden şefâatçılar edinen

müşrikleri Allah Teâlâ zemmediyor. Halbuki bu putlar hiç bir şeye sâhip değildirler. Hattâ onların akledebilecekleri akılları, işitebilecekleri kulakları, görebilecekleri gözleri bile yoktur. Durumları hayvanlardan çok daha kötü cansız şeylerdir. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Muhammed, kendileri için Allah katında şefâatçılar edindiklerini zanneden şu beyinsizlere haber ver ki; Allah katında şefâat, ancak Allah'ın hoşnûd oldukları ve izin verdiklerine fayda verir. Şefâatın bütününün mercii Allah'tır. «O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?» (Bakara, 255).

«Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.» Onların hepsinde tasarruf sâhibi O'dur. «Sonra kıyâmet günü hepiniz O'na döndürüleceksiniz» de adâletiyle aranızda hüküm verecek ve herkesi ameline göre cezâlandıracaktır.

Daha sonra Allah Teâlâ yine müşrikleri zemmederek şöyle buyurur: «Allah bir olarak anıldığı (Allah'tan başka ilâh yoktur denildiği) zaman âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir.» Mücâhid, âyetteki tiksinmeyi kalblerinin kapanması (kabul etmemesi) olarak açıklamıştır. Süddî (اشمأزت) kelimesini; nefret eder, şeklinde açıklarken Katâde: İnkâr eder ve büyüklenir; şeklinde açıklar. Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik de; büyüklenir, şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, (bu söze tâbi olmaktan ve boyun eğmekten büyüklenir) büyüklük taslarlardı.» (Sâffât, 35). Zîrâ onların kalbleri hayrı kabul etmez. Hayrı kabul etmeyen ise ancak kötülüğü kabul eder, demektir. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Ama O'ndan başkaları, —Mücâhid'in söylediğine göre putlar ve Allah'a denk saydıkları— anıldığı vakit hemen yüzleri güler (sevinirler).»

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ
مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِن سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا
يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾

46 — De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'ım, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kulların arasında Sen hükmedersin.

47 — Yeryüzünde olanların hepsi ve bir misli daha zâlimlerin olsaydı; kıyâmet günündeki kötü azâb için elbette bunları fidye verirlerdi. Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıkları şeyler belirmiştir.

48 — Onlara, işledikleri kötülükler belli olmuş, alaya aldıkları şeyler de kendilerini çepeçevre sarmıştır.

Ey Göklerin ve Yerin Yaratanı

Allah Teâlâ şirki sevmeleri ve tevhîdden nefret edip uzaklaşmaları sebebiyle müşrikleri zemmettikten sonra şöyle buyurmaktadır: «De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'ım...» Ey Rasûlüm, bizzat sen de tek ve ortağı olmayan Allah'a duâ et. O Allah ki, gökleri ve yeri önceden misâli olmaksızın yaratmıştır. Gizliyi ve açığı en iyi bilendir. De ki: «Ey Allah'ım, (dünyada iken) ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kulların (Allah'a dönüşleri, kabirlerinden kaldırılarak haşrolunacakları gün) arasında Sen hükmeder (aralarını ayırır)sin.

Sahîh'inde Müslim der ki: Bize Abd İbn Humeyd'in... Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Âişe'ye: Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin namaza kalktığında namaza ne ile başlardı? diye sordum da şöyle dedi: Geceleyin kalktığı zaman namaza şöyle diyerek başlardı: Ey Allah'ım, Cibrîl, Mikâîl ve İsrâfîl'in Rabbı, gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen; ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında şüphesiz Sen hükmedeceksin. Kendi izninle hakkında ihtilâfa düşülen gerçeğe beni eriştir. Şüphesiz ki Sen, dilediğini dosdoğru yola iletirsin. İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim ki: Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen, bu dünyada Sana söz veriyorum ki yegâne ve ortağın olmadığı halde Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Senin kulun ve elçin olduğuna şehâdet ediyorum. Eğer beni kendi nefsime bırakacak olursan, beni kötlüğe yaklaştırıp hayırdan uzaklaştırır. Ben ancak Senin rahmetine güvenir, dayanırım. Kendi katında kıyâmet günü tâm olarak vereceğin bir ahdi bana nasîb et. Şüphesiz Sen sözünden caymazsın, derse; Allah Teâlâ da kıyâmet günü meleklerine şöyle buyurur: Şüphesiz ki kulum Bana bir söz verdi, verdiği sözü kendisine tâm olarak verin. Ve Allah Teâlâ o kulu cennete koyar. Süheyl der ki: Kâsım İbn Abdurrahmân'a Avn'ın şöyle bir hadîs rivâyet ettiğini haber verdim de: Bizim âilemizde hiç bir câriye yoktur ki odasında bun-

ları söylemesin, dedi. Bu haberi sâdece İmâm Ahmed rivâyet ediyor.

Yine İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Ebu Abdurrahman'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Amr bize bir kâğıt çıkardı ve şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) bize öğreterek şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, görülmeyeni ve görüleni bilen, Sen her şeyin Rabbı, her şeyin ilâhısın. Tek ve ortağın olmaksızın Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Senin kulun ve elçin olduğuna şehâdet ederim, melekler de buna şehâdet ederler. Şeytândan ve şirkinden Sana sığınırım. Kendime karşı bir günâh işlemekten veya müslümana herhangi bir günâhı sürükleyip taşımaktan yine Sana sığınırım. Ebu Abdurrahmân der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Abdullah İbn Amr'a uyumak istediği zaman bu duâyı okuması için öğretmişti. Bu haberi de sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Halef İbn Velîd'in... Ebu Râşid el-Hubrânî'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir; Abdullah İbn Amr'a geldim ve ona: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğun bir hadîsi bize rivâyet et, dedim. Önüme bir sayfa attı ve: İşte bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün benim için yazdığıdır, dedi. Sayfaya baktım, sayfada şunlar yazılıydı: Ebubekir es-Sıddîk: Ey Allah'ın elçisi, sabah ve akşamleyin ne söyleyeceğimi bana öğret, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle dedi: Ey Ebubekir; ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, görülmeyeni ve görüleni bilen, Sen'den başka ilâh yok. Ey her şeyin Rabbı ve Mâliki (veya hükümdârı), nefsimin şerrinden, şeytân şerrinden ve şeytânın şirkinden, kendime karşı bir kötülük işlemekten veya kötülüğü bir müslümana sürükleyip çekmekten Sana sığınırım, de. Hadîsi Tirmizî de Hasan İbn Arefe'den, o ise İsmâîl İbn Ayyâş'dan rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîsin bu kanaldan rivâyetinin hasen, garîb olduğunu da ekler. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Ebubekir es-Sıddîk'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah, akşam ve gece yatağıma girdiğimde şöyle dememi emretti: Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı... Ve Râvî hadîsin tamâmını zikretti.

«Yeryüzünde olanların hepsi ve bir misli daha zâlimler (olan müşrikler)in olsaydı, (bütün yeryüzünün mülkiyeti ve onun bir katı daha onların olsaydı); kıyâmet gününde Allah Teâlâ'nın onlar için vâcib kılmış olduğu kötü azâb(dan kurtulmak) için elbette bunlara fidye verirlerdi.» Ama başka bir âyette (Âl-i İmrân, 91) işâret edildiği üzere yeryüzü dolusu altun bile olsaydı, onlardan fidye kabul edilmeyecekti. «Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıkları şeyler belirmiştir.» Onların hesâblarında ve akıllarında olmayan azâb ve cezâlandırma Allah tarafından onlar için belirivermiştir. Dünya yurdunda işlemiş oldukları harâmlar ve kazanmış oldukları günâhların cezâsı onla-

ra belli olmuş, dünya yurdunda iken alaya aldıkları azâb ve cezâlandırma da kendilerini çepeçevre sarmıştır.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ
مَا كَسَبُوا ۚ وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

49 — İnsana bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra katımızdan ona bir nimet verdiğimizde: Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir, der. Hayır, bu bir imtihândır. Fakat çokları bilmezler.

50 — Onlardan öncekiler de bunu söylemişlerdi. Ama kazandıkları şey kendilerine bir fayda vermemişti.

51 — Böylece kazandıkları kötülükler başlarına geldi. Bunların içinden zulmedenlerin kazandıkları kötülükler de kendilerini çarpacaktır. Ve onlar âciz bırakacaklar da değillerdir.

52 — Bilmezler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve kısar. Doğrusu bunda inanan kimseler için âyetler vardır.

Allah Teâlâ, insanın darlık ve sıkıntı halinde Allah'a tazarrû' ve niyâzda bulunduğunu, Allah'a dönüp duâ ettiğini ona bir nimet bahşettiği zamanda ise haddi aşıp azdığını, «Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir.» Allah Teâlâ buna müstehâk olduğumu bildiğimden dolayı bunları bana vermiştir. Şâyet Allah katında özel bir yerim olmasaydı elbette bunları bana vermezdi, dediğini haber veriyor. Katâde «Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir.» kısmını; bende bulunan hayırdan dolayı verilmiştir, şeklinde açıklar.

Allah Teâlâ da buyurur ki: «Hayır, bu bir imtihândır.» Durum onların zannettikleri gibi değildir. Aksine Biz ona bu nimeti, nimet ola-

rak verdiklerimiz konusunda onu denemek, imtihân etmek için bahşetmişizdir. Bakalım itâatkâr mı olacak, yoksa isyân mı edecek? Aslında Biz, ezelî olan ilmimizle onun bunlardan hangisine gireceğini iyi bilmekteyiz. Bu sâdece bir imtihân, bir denemedir. Fakat onların çoğu bilmezler de bu yüzden sözler söyler ve görüşler ileri sürerler.

«Onlardan öncekiler de bunu söylemişlerdi.» Bu sözü, bu zannı ve iddiâyı geçmiş ümmetlerden bir çoğu söyleyip ileri sürmüşlerdi. «Ama kazandıkları şey kendilerine bir fayda vermemişti.» Sözleri doğru çıkmamış, toplulukları ve kazandıkları şeyler onlardan azâbı engelleyememişti. «Böylece kazandıkları kötülükler başlarına geldi. Bunların (yani muhâtabların) içinden zulmedenlerin kazandıkları kötülükler de (onlardan öncekilerin başına geldiği gibi bunların da başına gelecek) kendilerini çarpacaktır. Ve onlar âciz bırakacaklar da değillerdir.» Nitekim Allah Teâlâ Kârûn'dan haber verdiği bir âyette: «Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasîbini de unutma. Allah'ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsânda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez. Dedi ki: Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir. Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.» (Kasas, 76-78) buyururken başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdca daha çoğuz. Hem biz, azâb edilecekler değiliz.» (Sebe', 35).

«Bilmezler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve (başka bir kavme de daraltarak) kısar. Doğrusu bunda inanan kimseler için âyetler (ibretler ve hüccetler) vardır.»

ONİKİNCİ CİLDİN SONU